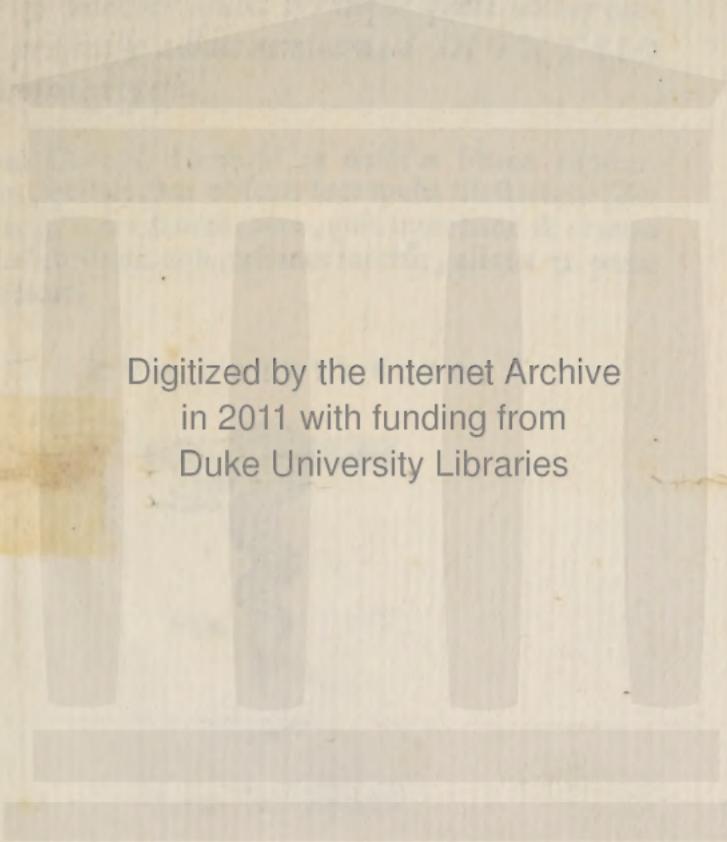

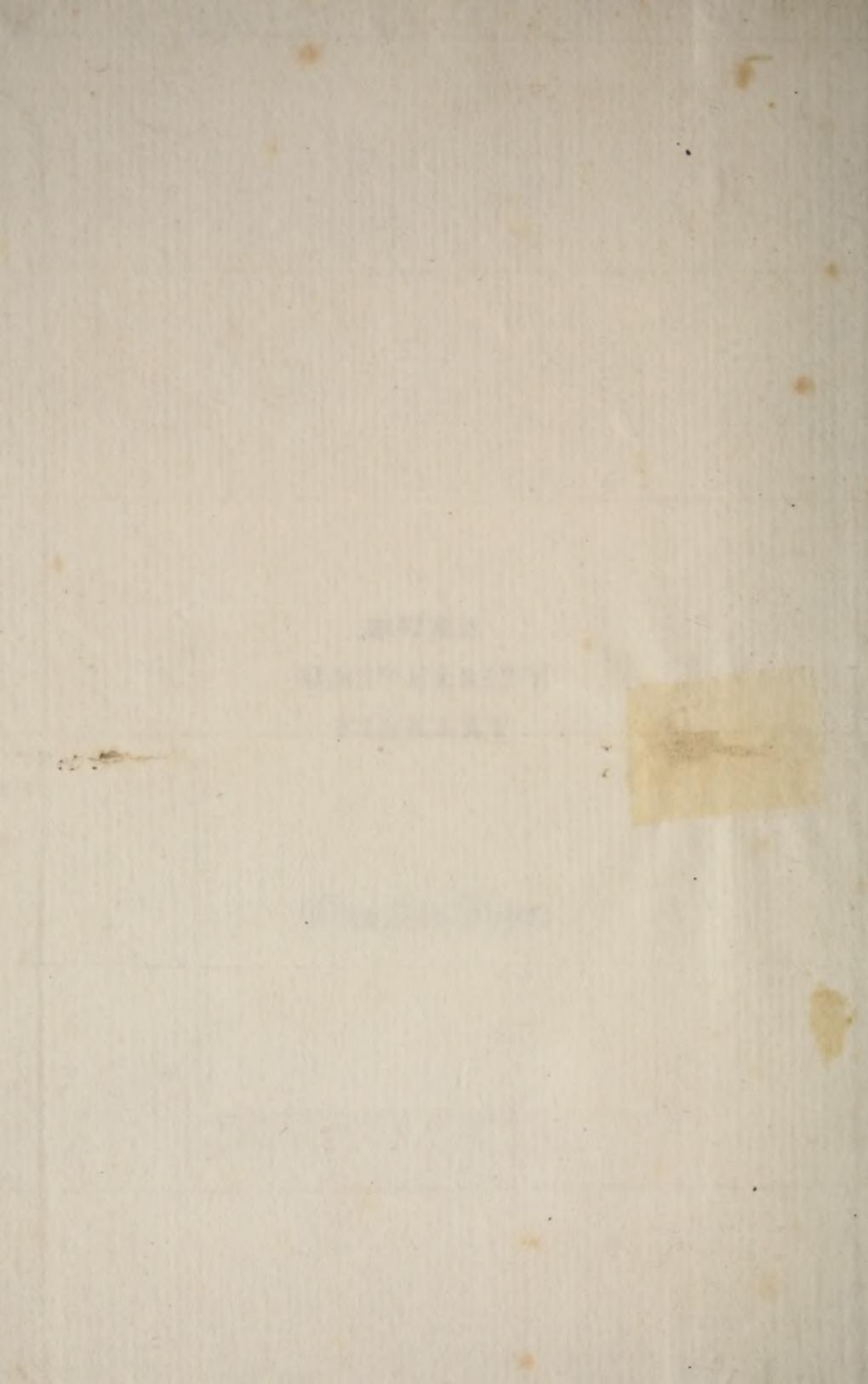

DUKE
UNIVERSITY
LIBRARY

Treasure Room

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
Duke University Libraries

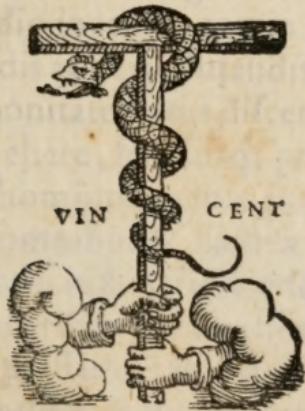
αριστοτελεῖον βιβλίον

ARISTOTELIS DE
MORIBVS AD NICOMACHVM
LIBRI DECEM.

NUNC PRIMVM E GRÆCO ET LA-
tine & fideliter, quod vtrunque querebantur om-
nes præstisſe adhuc neminem, à DIONYSIO
Lambino expressi.

Eiusdem Dionys. Lambini in eosdem libros annota-
tiones, quibus cùm obscuri loci multi illustrantur, de-
pauatiq; emendantur, tum, quid inter hanc & ceteras
horum librorum conuerſiones intersit, aliqua ex parte
ostenditur.

CVM PRIVILEGIO.

VENETIIS, Ex Officina Erasmiana,
apud Vincentium Valgrisium.

CIO IO LVIII.

*Io: Donici Guarasani Scholensis
i. v. o.*

RISTOTELIS DE
MAGIA NICOMACHINI
liber de causis

ALLEGORICUM ET LOGICOUM
liber de causis et de rationibus
magia Nicomachini liber de causis et de rationibus
magia Nicomachini liber de causis et de rationibus

magia Nicomachini liber de causis et de rationibus
magia Nicomachini liber de causis et de rationibus
magia Nicomachini liber de causis et de rationibus
magia Nicomachini liber de causis et de rationibus

CAN RIVAROLIO

ET CETERA

Tr. R.
A717 D

Dionysius Lambinus Clarissimo , &
Amplissimo viro FRANCISCO
TVRNONIO S. R. E.
Cardinali S. D.

V A E res esse dicūtur clarissime atque ornatisime Cardinalis, quæ ad laudem ac virtutem, vel singulæ magnopere valeant, multoq; adeò magis, si ambæ in vno, eodemque homine concurrant, natura & doctrina. Sed cùm perrarò accidat, vt aut is, quem natura ad singularem quandam virtutis præstantiam finxit, doctrinam cum ingenii, naturæque bonitate coniungat: aut is qui acerrimo doctrinæ studio incensus totam ætatem in veterū scriptis legendis ac peruolutandis conterit, ea, quā dixi, naturæ bonitate fretus discendi cupiditatem, longius prouehere, feliciusq; promouere possit: tūm illud est hominum genus multo rarissimum, qui primūm omnibus & naturæ & doctrinæ bonis cumulati, atq; instructi: deinde in reip. administratione, muneribusque ciuilibus assidue versati non solūm expressam ac solidam virtutis speciem animo contemplari, & cogitatione comprehendere potuerunt, verūm etiam eius usum, atq; utilitatem tūm suis ciuibus, tūm exteris nationibus impertire studuerunt. Quo quidem ex hominum genere nisi te in primis esse & sentiret & prædicaret

non modò Gallia,cui te notiore ē esse credibile est,
sed etiam Italia & Hispania,quę duæ orbis terrarū
partes & de virtutibus tuis s̄æpe audierunt, et te
præsentem vehementer admiratę ac veneratę sunt:
ego longiore oratione diligenter & accurratè col-
lectis , ac sub vno aspectu positis legationū abs te
obitarum,peregrinationum,cōsiliorum, pacifica-
tionum, ceterarum deniq; rerum abs te gestarum
monumentis ac testimoniis id, quòd dico , docere
atq; ostendere conarer. Nunc autem cùm sint hæc
omnibus nationibus notissima , nihilq; sit totius
tuæ vitæ curriculo clarius atque illustrius, quippe
quæ in oculis potentissimorum populorū , atq; in
media regnorū ac rerū publicarū luce assiduè ver-
fata est:non cōmittam, vt dum ea,quę omniū mor-
talium voce ac prædicatione comprobata , omniū
populorū vno ore testata , multorum Pontificum
Romanorū , Regum , Imperatorum sensibus inti-
mis impressa sunt , mea oratione amplificare & il-
lustrare studeo, rebus clarissimis tenebras offunde-
re videar:hoc tantum dicam, illud mihi in te videri
summa laude,atq; admiratione dignissimū, te ho-
minē maximis Reip.curis distictum, plurimis ac
grauissimis occupationibus distentum , ita nō in-
termittere studia doctrinæ , vt quotidie horas ali-
quot ad libros veterū vel legendos , vel animo tuo
rerum ciuiliū cura suspenso ac defatigato, audi-
dos tibi seponas. Quod vt minore negotio,& ma-
iore cū animi oblectatione efficere queas , curasti,
vt domi tuæ viros haberes omniū ingenuarū artiū
laude

laude præstætes, quibuscum de literis, de numero-
rū ac magnitudinū proportionibus ac mēsuris, de
sonorum ac vocum distinctionibus, & interuallis,
de rebus occultis, & ab ipsa natura inuolutis, de va-
riis poetarum generibus, de optima dicendi figu-
ra, de Iure ciuili, de rebus diuinis communicare, &
sermones conferre posses. Neq; verò nunc primū
istud facere instituisti, sed quo tempore tibi per oc-
cupationes tuas studio doctrinæ, & literarum dare
operam non licebat, cum Hispanienses, Italicas,
Britanicas legationes obibas: cū totius Regni Gal-
lici clauum tenebas, gubernaculaq; tractabas: cū
in mediis curarum ciuilium vndis, negotiorūque
publicorum fluctibus versabar, eo tempore do-
ctissimorum virorum comitatu stipatus iter facie-
bas, equitabas, nauigabas, diuersabare. Cui enim
ignoti, aut inauditi sunt magnarum artiū princi-
pes illi D. Coronæus, Hier. Fundulus, P. Danesius
nuper ob eximiam virtutem ac singularem doctri-
nam Vaurenſis Pontifex creatus, Ar. Ferrerius, N.
Valla ambo Iurisconsulti, & Centumuinalis confi-
lli Parisiensis lectissimi Iudices, Regisq; confilia-
rii, N. Binetus, & Mat. Orisius Theologi, Fr. Ron-
deletus medicus in primis eruditus, aliiq; complu-
res doctissimi & eloquentissimi viri? Tunc igitur
te talium virorum circunstabat comitatus, cū tan-
tum tibi temporis in studiis doctrinæ ponere lice-
bat, quantum à grauissimis Reip. curis, occupatio-
nibusq; superabat. Nūc autem cùm tanquam for-
tis & inuictus miles, qui posteaquām luculēta sui

animi, suæq; virtutis signa dedit , multis præliorū
laboribus ac periculis perfunctus, multisq; victo-
riis potitus est, si non vacationem militiæ, & excu-
sationem ætatis , at laborum remissionem ab Im-
peratore impetrat: Sic tu rebus præclarissimis cōsi-
lio & ratione gestis in vrbe totius Italiæ pulcherri-
ma, opulentissima, quietissima, pacatiss. à pristinis
tuis curis ac laboribus non omnino quidem con-
quiescis, & vacas , sed aliquantulum laxamenti na-
ctus respiras: tum tibi multo minus existimas taliū
virorum cœtu, & præsentia esse carendum, quibus-
cū studia doctrinæ olim propter grauissimas illas
occupationes tuas, abs te non ita accuratè, libereq;
cultæ , paulo solutiore animo repeatas , retractes ac
recolas. Atque alii quidem pro suo quisque gradu
& munere præsto tibi sunt, tibi operam dant , tibi
inseruiunt homines in sua quisque arte nobiles ac
præstātes, P. Villarius iurisconsultus doctissimus,
idemque Centumuiralis consilii Parisiensis iudex
selectus, & Regis consiliarius. B. Broæus item iu-
ris peritissimus, Vincen. Laurus Philosophus acu-
tissimus , medicusq; clariss. Donat. Iannoctius cū
omnium rerum magnarum cognitione in primis
instructus, tum singulari probitate , atq; humani-
tate ornatus ac perpolitus, G. Torôdes Latinis &
Græcis literis admodum eruditus, Io. Darcius: ego
autem quicunq; sum(neque enim de me dicere at-
tinet,) sed ego tamen, quando me quoq; in tuorum
numerum aggregare voluisti , cum tu superiori-
bus annis(vt memoria tenes) Aristotelis libros de-

cem

cem de moribus ad Nicomachum Græcos partim
legeres, partim me legente regustares ac recogno-
sceres, vnaq; adhiberes latinos quosdam interpre-
tes, ex quibus alii tibi inquitatè loqui, alii non sa-
tis fideliter Aristotelis sententiam interpretari vi-
derentur, atq; ob eam causam iussisses me operam
dare, vt hos libros tibi in linguam latinam conuer-
terem, ita tamen, vt orationem meam nō nimis di-
latarem (quod quidam non satis consideratè fece-
rant) sed quoad eius facere possem, Aristotelis bre-
uitatem & limatissimum differendi genus imita-
rer, atque exprimerem: honestissimæ tuæ voluntati
cum primum potui, mihi obtemperandum esse
existimau. Neq; verò eo consilio id feci, vt in ma-
nus hominum aliquando peruenirent, sed tantum,
vt tuo studio gratificarer, tibi officium meum præ-
starem, me hoc ære alieno liberarem. Verùm cum
hos libros Adriano Turnebo Galliæ nostræ orna-
mento, M. Antonio Mureto, cuius eloquentiam ac
doctrinam quadriennium iam admirantur Vene-
tiæ, Lodoico Corrado Mantuano sapietissimi, ma-
ximi animi, munificentissimi, omnium deniq; vir-
tutum laude prestantissimi viri **V I D I B A L D I**
Vrbinatum reguli familiari ac domestico ea men-
te legendos dedissem, vt iudicium interponerent
suum: hortatissunt me, vt quæ tibi vni elaborauerā,
ea cum ceteris communicarem. Accessit ad Turne-
bi, Mureti, Corradi hortationē P. Manutii doctis-
simi & eloquentissimi viri cōsilium, atq; auctoritas.
A quo tamē incœpto longè refugissem, valdeq;

abhorruisssem , si te id molestè laturum suspicatus essem: Sed cum intellexissem tibi quoq; horum di uulgandorum librorum consilium probari: non putaui quenquam , quod talibus viris auctoribus, hortatoribus, approbatoribus suscepisse, id à me minus consideratè factum ac susceptum esse dictum. Iam verò cur eos in tuo nomine apparere voluerim, neminem arbitror quæsitum, qui modò & audierit eosdem te impulsore, atq; auctore à me latinitate esse donatos, & scierit me, quanuis longo post interuallo, in eorum esse numero tamen, quos tibi nomine literarum domum tuam accersendos, atque in fidem tuam recipiendos , omni deniq; liberalitatis , & beneficentiæ genere afficiendos esse duxeris. Quando igitur hoc, qualecunque est, à me profectum , domi tuæ natum est, tibique tuo iure debetur , petam abs te amplissime Cardinalis , vt qua me ipsum benevolentia complecti soles , eandem huic muneri, quod ad te defero, præstes, existimesque tibi hos libros non esse tanquam hospites domum tuam recipiendos , sed vt domesticos fœtus recens editos tua præstanti fide ab omni externa iniuria defendendos, tuoque firmissimo præsidio muniendos. Vale. Venetijs.a.d. 17
cal. Maias, an. CIC LVIII.

DIONYSIUS LAMBINVS
eruditio, & bonis artibus expoli-
to lectori. S. D.

IRABERIS fortassis humanissime lector, quibus ego causis impulsus is, cuius nulladum scripta in publicū prodierunt, quæ mihi forsitan apud homines nomen aliquod conciliare potuissent, decem libros Aristotelis de moribus ad Nicomachum à tam multis, & tam claris uiris ante à in latinum sermonem conuersos, quasi illis uel doctior, uel eloquentior de integro suscepserim interpretandos. Atqui si is es, quem te esse & spero & opto, leuis aliorum interpretationibus, & cum Aristotele sua lingua loquente comparatis, quantum absint illi partim à sanitate atque integritate latini sermonis, partim ab Aristotelis sententia, dudum cognoscere potuisti: sin autem cum eas artes didiceris, quibus excultus de Aristotelis sententia, & interpretum fide ac facultate iudicare possis, Perionij interpretationē tamen superiorum omnium lumenibus obstruxisse contendes, eiusq; eloquentiæ laude & gloria me ab hoc incœpto deterreri ac refugere debuisse censabis: petam abs te optime lector, ut priusquam hunc meū laborem asperneris atque improbes, quid alij doctissimi uiri de reliquis interpretibus sentiant, diligenter exquiras atque exploreas, ac tum deniq; incipias de meo consilio & conatu iudicare. Nam Perionium quidem cuius tu mihi nomen statim opponis, magnam ex sua interpretatione

laue

laudē esse consecutū non nego:sed eundem superioribus omnibus ita præstare, ut etiam ijs, qui ætate sunt posteriores, omnem ad alicuius laudis spem aditum intercluserit, palamq; præripuerit, id profectō nego. Neque uero video quamobrem, si Perionium à suo incepto nomen Argyropyli non deterruit, me debuerint ab honestissimo de omnibus benē merendi studio Perionij scripta reuocare. Quid enim Argyropylo præter orationis nitorem, atque elegantiam defuisse dicemus? quam culpam non hominis fuisse, sed temporis, qui uis æquus harum rerum existimator facile iudicabit. Quanta autem ille reconditarum artium, & Graecarum literarum cognitione floruit? Quis erit Perionij fautor ita pertinax, ut eum audeat Argyropylo anteponere? & tamen ausus est Perionius cornicum (ut dicitur) oculos configere, nouamq; nobis reiecto, ac penè dicā, extincto Argyropylo interpretationem moliri. Iudicio igitur Perionij malus uidetur esse Aristotelis interpres Argopyrus. Ergo Perionius de uiris præstantib;. iudicabit, eosq; ueluti censor quidam ordine mouebit: de Perionij scriptis existimare nemo omnium mortalium audebit? Evidem de Peronio minuendæ eius gloriæ causa nihil constitui dicere, nisi quod ita promptum & propositum est, ut à quo uis uel tacentे me, animaduerti possit. Non est mei ingenij, non mei pudoris, non meæ consuetudinis de cuiusquam hominis laude decerpere, præsertim doctrinæ & eloquentiæ fama præstantis. Legebā adolescēs Perionij scripta diligenter, & cum Aristotele conferebam: genus orationis pro illo, quod tum in eam ætatem cadebat, iudicio, amplectebat, probabam, admirabar. Processi paulatim ætate: probatorum scriptorum lectione, assiduo studio ac labore;

bore, doctorum uirorum consuetudine conatus sum me ab
ignoratione literarum uindicare. Ac quantum quidem
proficerim, quantumq; mihi ad eruditionem & tate progre-
diente accesserit, aliorum esto iudicium: sed qualecunque
illud sit, quod legendo consecutus sum, de Perionij scriptis
mihi religio est sententiam ferre. hoc tantum liquido ue-
req; affirmare possum, quotquot ingenio ac doctrina ex-
cellentis uiros conuenerim (conueni autem tum in Gallia,
tum in Italia plurimos) partim eorum in Peronio diligen-
tiam desiderare, partim illius scripta omnia uno genere cir-
cunscripta improbare. Sæpe querelis interfui Gallorum
nostrorum: audiui reprehensiones seuerissimas, atq; ac er-
rinas Italorum, cum hi Perionium in disertorum numero
non haberent: illi quererentur eundem neque satis fideli-
ter Aristotelem interpretatum esse, neque satis elegan-
ter, aut, ut ita dicam, rotundè, græca latine reddidisse.
Ego autem tametsi utrorunq; oratione aliquantulum com-
mouebar, adduci tamen non poteram, ut eam, quam habe-
bam de Peronio opinionem, præsertim inueteratam, &
penitus insitam, deponerem. Volui ego uidere ecquid ipse
de aliorum scriptis iudicare possem: uolui experiri utrum
malevolentia & obtrectandi studio tum Galli, tum Itali
scripta Perionij de græcis conuersa parui penderent: an
incorruptè, integreq; iudicarent. Ac de ceteris quidem
Aristotelis libris, quos Perionius interpretatus est, in præ-
senti taceo. Erit aliis n̄bis de eis quoque (si licebit) &
dicendi, et existimandi locus. Libros autem decem de mo-
ribus ad Nicom. in manus sumpsi, eosq; cum Aristotele
Græco multo attentius, quam unquam anteà, contuli. Dis-
cam tibi sine dissimulatione, quod sentio, humanissime le-
ctor.

ctor. dabis autem mihi hanc ueniam, ut (quod me paulo ante facturum negauis) timide quidem, sed tamen sincerè id, quod mihi uidetur, proferam, atque expromam. Ex illorum librorum lectione in hanc opinionem discessi, ut existimem fieri omnino non posse, ut is qui Aristotelem Perionio interpte Latine loquentem legat, disputationem huius Philosophi de moribus mirifico ordine, purissimoq; sermone absolutam, assequatur. Vedit hoc N. Gruchius uir cum primis eruditus. Itaque conatus est ille huic malo publico subuenire. Sed ei nomen odiosum, atque inuidiosum nescio qui homines, præter ipsius (opinor) uoluntatem ascriperunt, quod eum Perionij correctorem appellarunt. neque tamen ille præstitit, quod se facturum esse ostenderat. Nam neque omnia Perionij uulnera sanauit, & ipse interdum, quæ erant à Perionio sat bene conuersa, quæq; tolerabilia uidebantur, deteriora fecit. Ego autem neque me Perionij correctorem uolui profiteri: (Quis enim sibi hoc nominis sumat, nisi qui suæ uirtuti, suoq; ingenio maximope re confidat?) neque Gruchijs studium atque optimam uoluntatem damnare animum induxi: sed de integro hos libros in latinum sermonem uertendos suscepit: idq; non tam mea sponte, quam cum uiri omnibus & naturæ et fortunæ bonis ornatis. FRANCISCI TVRNONII Card. auctoritate adductus, tum assiduis hominum uocibus, & claramibus impulsus. Quia in re hæc secutus sum: Primum Aristotelis sententiam quam apertissime & fidelissime potui, oratione latina expressi: deinde orationis genere usus sum humilipresso, subtili, tenuiter limato, & ad docendum quam maxime accommodato: Tum optima & emendatissima exemplaria non solum typis excusa, uerum etiam manu scripta

scripta conquisiui, explorauit, consului: lectionis uarieta=.
tem diligenter considerauit, eamq; in meis annotationibus
eo consilio proposui, ut tu lector eruditus de ueritate, &
(ut ita dicā) germanitate scripturæ iudicares: Postremo
multos locos partim ueterum codicum fide ac testimonio
fretus, partim coniectura quadam ductus emendaui. Neq;
Perionium autem, neque quenquam alium hominem lade=.
re in animo habui, immo uero omnes bonarum literarum
studiosos iuuare concupiui: hominum querelas, quibus uti
assidue me audiente solebant, ferre non potui: cum ita di=.
cerent, deplorandum, atque ingemiscendum esse, Aristoteli=.
s libros decem de moribus, qui semper essent in mani=.
bus tenendi, semperq; legendi, ad nostra tempora litera=.
rum latinarum luce carere: in latinam linguam illos qui=.
dem esse conuersos, sed ita, ut ex interpretibus alij non sa=.
tis fideliter Aristotelis sententiam consequantur, neque
exprimant: alij sermone incondito, ac, penè dicam, inquina=.
to præclari huius Philosophi splendorem obscurare, ma=.
culare, extinguere uideantur. Hoc igitur onus ego unus
Reip. iuuandæ studio subi ac sustuli: ego amplissimi Car=.
dinalis uoluntati morem gesi, ego exterarum nationum
sermonem ac reprehensionem sedare, ego nostratum ho=.
minum querelas comprimere, ego adolescentium studijs
consulere conatus sum. Tuæ autem partes erunt humanis=.
sime lector primùm ut legas, deinde ut iudices ac senten=.
tiam feras. Legere autem debebis animo non solum atten=.
to, uerum etiam æquo & ab omni malevolentia libero ac
soluto. Ac meum quidem studium & conatum si probabis,
meq; aliquanto propius, quam superiores, à recte inter=.
pretandi laude abesse iudicabis: me mci laboris fructum ce=

pisse

pisse arbitrabor uberrimum : simulq; libros tres eiusdem
Philosophi de arte dicendi , & octo de rep. quos habeo in
manibus rudes adhuc , atque impolitos , alacrius tibi perpo-
liam , perpolitosq; diuulgabo : si minus , hoc unum abs te
contendam , ut tibi persuadeas me incredibilem diligentiam
in his libris conuertendis adhibuisse , singularēmq; huius à
me suscepti muneris cumulatē administrandi uoluntatem
habuisse , sed mihi uires & facultatem defuisse . Vale
& utere . Venetijs . a.d. 17 Cal. Maias an. 1558.

Μάρκη Αντωνία Μερήτη.

Εἰσέ μοι ὡς οἴκοι, τίνος ή βίβλος ήδε πόνημα;

Παντοδαπὸς αὐτὴν τὰξεῖται Αριστοτέλης.

Τίς δὲ τὰ πάρ κείνα πεπονημένα Εὐλαΐδη φωνῆ,

Εἰς τὸν Ρωμαϊκὸν γῶν μετέφρασε λόγον;

Λαμβίνος τοῦδ' ἔρεξε, φίλον καί φίλη Διόλου αὐτῆς,

Μετῶν δ' ἀπλοκάμων τηλυγέτης τρόφιμος,

Ωνταίδη καὶ μεμάθηκε δίκιν τίνος Ασεροποίες

Χρῆσθαι ταῦς φωνᾶς ἐξίσως ἀμφοτέρωις.

Αλλὰ σὺ τίς; Φίμη, περὶ Λαμβίνοιο ξώσα

Πάσι παρ' αὐθάρπτοις, κ' ὅποτε πανομένη,

Οὐδὲ τάδ' Αυσονίωνδε τὰ Κιελία τῶν ἀγαγόντων

Οὐτος ἀτέρθε φέρει ταῦθα τὰ πρῶτα φέρει.

Superiores M. Antonij Mureti versus græcos sic ver]
tebat Lazarus Mocenicus Francisci filius,
Patricius Venetus.

Dic mihi quisnam opifex horum est ô Virgo librorum?

Hos sapiens olim scripsit Aristoteles.

Sed quisnam Graio quæ sermone edidit ille,

In lingua vertit commodus Ausoniam?

Hoc fecit Lambinus, amat quem pulcher Apollo,

Quem comptæ tenero Musæ aluere sinu.

A quibus & didicit quidam veluti Asteropæus,

Lingua Itala pariter Cecropiaque loqui.

Quæ tu? Fama ego sum, de Lambino, omnibus oris

Vociferans seclis innumerabilibus:

Ex iis qui libros verterunt hosce, sine vlla

Inuidia, hunc primum promeruisse decus.

FRANCISCO TVRNONIO, S. R. E.

C A R D I N A L I A M P L I S S.

Idem Muretus.

Turnoni antiquæ spirans virtutis imago ,
Quo stupet hæc ætas, quoque beata tumet :
Hæc tibi Lambinus multo uigilata labore
Dona dicat, nullo deperitura die :
Lambinus, cui multiplici pectusque refertum est
Doctrina, & variis lingua diserta modis ,
Vt, tua cum seri repetent monimenta nepotes ,
Si, dederint cœlum quæ tibi facta , rogent :
Post alias laudes, quas bello & pace parasti ,
Confilio moderans tempus vtrunque pari :
Quod, quas fudit opes pleno tibi Copia cornu ,
Affidue doctos foueris hisce viros ,
Pectore & ingenuas constanti adamaueris artes :
Adiiciat titulis hoc quoque fama tuis.

Aristotelis de Morib.

AD NICOMACHVM

Libri decem,

DIONYSIO LAMBINO

INTERPRETE,

LIBER PRIMVS.

MNIS ars, & omnis docendi via
& ratio, itemq; actio, & consilium
bonum² aliquod appetere uidetur.
Itaque pulchrē ueteres id esse summū
bonum pronuntiarunt, quod omnia
appetunt. Ac uidentur quidem inter
se fines discrepare. Alij enim sunt muneris³ functiones,
alij præter eas, opera quædam. Ac quarum rerum præ= =
ter actiones, aliqui sunt fines, in his opera sunt actionibus
meliora natura. Quoniam uero multæ sunt actiones, ar= =
tes, & scientiæ: multi quoque fines extiterunt. Nam me= =
dicinæ finis est, bona ualetudo: artis ædificandarum nauium,
nauis: artis Imperatoriæ, uictoria: rationis eius quæ in re
familiari tuenda uersatur, diuitiæ. Quæcunque autem ar= =
tes huius generis uni alicui⁴ facultati subiectæ sunt, ut e= =
questri ea quæ in frenis conficiendis occupata est, ceteræq;
omnes ad instrumenta equestria comparatæ, atque haec ip= =
sa equestris, omnisq; actio militaris, arti Imperatoriæ, i= =
temq; aliæ alijs: in ijs omnibus fines earum, quæ principē
locum obtinent, earum quæ eis subiectæ sunt, finibus sunt

A optat

⁵ optabiliores. Nam illorum causa hi quoque expetuntur. Nihil porro interest utrum functiones ipsae muneris actionum sint fines, an praeter has aliud quippiam, quemadmodum apparet in ijs artibus, quas supra diximus. Si quis igitur est rerum, quæ sub actionem cadunt, finis, quem propter se uelimus, cuiusq; causa cetera, nec omnia propter aliud, eligamus (sic enim res abibit in infinitum, ita ut noster omnis appetitus inanis & irritus sit futurus) perspicuum est hoc esse summum bonum, atque adeo bonorum optimum. Huius igitur cognitio magnum etiam ad uitam agendam habet momentum. Nam scopo aliquo nobis tanquam sagittarijs proposito, facilius⁶ id quod expetere nos oportet, consequamur. Quod si ita est, danda est opera ut eius⁷ formam adumbremus, ut quid sit, & ad quā scientiam, aut facultatem pertineat, scire possimus. Videri autem possit ad reliquarum facultatum longē principem ac dominam, pertinere. Talis igitur etiam ciuilis prudentia est. Nam & quas in Rep. scientias esse oporteat, et quas quisque discere debeat, & quatenus, ea statuit, ac prescribit. facultates autem eas, quæ summo in honore sunt, ut artem imperatoriam, & rationem tuendæ rei familiaris, et bene dicendi facultatem huic esse subiectas uidemus. Quod si hæc reliquis omnibus artibus, quæ in actione uariantur, utitur, legibusq; latis quid agendum, & à quibus abstinentia sit, prescribit: necesse est profecto eius fine atque extremo reliquarum artium fines contineri. Itaque hoc erit summum hominis bonum. Nam⁸ & si idem unius hominis & ciuitatis bonum sit, ciuitatis⁹ tamen bonum et consequi & conseruare maior quædam res esse & perfectior uidetur. Enim uero præclarè nobiscum agatur, si id quod

Liber primus. 3

quod uel uni soli sit utile, reperire possumus: sed longe certe pulchrius ac diuinius, id quod gentibus & ciuitatibus usui est. Huic igitur arte & uia suscepae disputationi haec sunt proposita, cum sit ciuilis prudentiae pars quaedam. In eius autem tractatione nihil desiderabitur, si rei subiectae natura, explicetur. Non enim in omni disputationis ac sermonis genere peraeque docendi subtilitas¹⁰ requirenda est: quemadmodum¹¹ nec in operibus manu factis. At qui in ijs rebus, quae honestae, quaeq; iustae sunt, quas ciuilis scientia considerat, tanta inest dissimilitudo, tantusq; uersatur error, ut lege¹² tantummodo, non etiam natura constare uideantur: eademq; de bonis quoque dissensio, & idem error peruersit, propterea quod ex his multi detrimenta capiant. Alijs enim iam diuitiae, alijs fortitudo¹³ exitio fuit. Ergo satis erit, si ij qui de rebus eiusmodi uerba faciunt, rudem quandam formam eius, quod in hoc genere uerum est, adumbrent, & qui de rebus, quae plurimum eueniunt, atque ex talibus, disputationem instituunt, talia quoque concludant, eodemq; modo quicquid dicitur, accipi, probariq; debet. est enim hominis erudit tantam in unoquoque genere subtilitatem desiderare, quantam rei ipsius natura recipit. Nihil enim interest utrum mathematicum probabilibus¹⁴ rationibus utentem feras, an ab oratore demonstrationes postules. De ijs autem, quae sibi nota sunt, bene quisq; iudicat, & horum bonus¹⁵ est iudex. De singulis ergo rebus recte iudicabis, qui singulas res perdidicis. absolute uero et uniuersè de omnibus homo in omni doctrinæ genere uersatus. Quocircà ad ciuilem scientiam non est iuuensis accommodatus auditor. Est enim actionum, quae in hac uita uersantur,

imperitus, de quibus habetur, & ex quibus constat hæc nostra disputatio. Prætere à uero cùm affectibus animi seruiat, & obtemperet, inanem atque inutilem operam in audiendo sumet: quandoquidem finis prudentiae ciuilis in actione, non in cognitione consistit. Aetate autem sit iuuenis, an moribus adolescentulus, nihil refert. Non est enim culpa in tempore, sed in eo quod conuenienter suis affectibus & uiuat, & ununquicque persequatur. Huiusmodi enim hominibus, ut & ¹⁶ incontinentibus, inutilis cognitio futura est. At uero qui ratione suas appetitiones & actiones dirigunt: ijs fructum uberrimum ferre potest. Ac de auditore quidem qualis esse debeat quoq; modo accipiendum quicque sit, & quid nobis ad dicendum sit propositum, hæc proœmij loco dicta sint. Repetitis igitur ijs quæ suprà diximus, quoniam omnis cognitio, omnęq; adeò cōsilia, bonum aliquod expetit, dicamus quidnam illud sit, quod ponimus à ciuili scientia expeti, et quod sit omnium rerum, quæ in actione uersantur, summum bonum. Et certè inter omnes ferè de nomine conuenit. Beatitudinem enim & multitudo & politiores homines appellant. Bene autem uiuere, & bene rem gerere, quod græci bene agere dicunt, idem quod beatum esse, existimant. sed quid sit beatitudo, de ea re uero omnis controuersia est. Neque uulgas & sapientes similiter eam declarant. Alij enim aliquid eorum, quæ sunt in prōptu, et quæ perspicua sunt, esse uolunt, ut uoluptatem, ut diuitias, ut honorem, aliq; aliud. sēpenumero autem unus & idē aliud. Aeger enim bonam ualeitudinem, pauper, diuitias: qui autem sibi ignorantiae conscijs sunt, eos admirantur qui magna quædam, & ipsorum facultate superiora, loquuntur.

tur . Quidam uero preter hæc complura bona , aliud quoddam per se bonum esse putabant , quod ex his omnibus , cur bona sint , causa est . Atque omnes quidem opiniones expendere fortasse operam ludere fuerit . satis autem erit , si eas potissimum , quæ sunt insigniores , quæque alia ratione niti uidentur , in medium proferamus . sed hoc ignorare ¹⁷ non debemus interesse inter eas rationes , quæ à principijs proficiscuntur , & eas quæ ad principia ferunt . Rectè enim Plato de hoc dubitabat , quæcerbatq; utrum uia à principijs ad fines , an à finibus ad principia duceret : uelut in stadio , utrum ab ijs qui præmia propo- nunt , ad calcem , an contraria . Atque initium certè ab ijs rebus , quæ nota sunt , sumendum est . harum autem duo ge- nera sunt . aliæ enim nobis nota , aliæ per se & absolutè nota sunt . fortasse igitur nobis initium ab ijs rebus sumen dum est , quæ sunt nobis nota . Quocircà qui de rebus ho- nestis & iustis , & ut semel dicam , de ciuilibus utliter au- diturus est , eum oportet esse bene eductum , beneque mora- tum . Principium ¹⁸ enim est rem ita esse . quod si sit per- spicuum , cur ita sit non magnopere desiderabitur . Homo autem eiusmodi aut iam tenet principia , aut ea facile per- cipere posset . Cui uero neutrū horum suppetit , audiat Hesiodi uersus .

Optimus ¹⁹ ille quidem est , qui per se mente , animoque
Omnia perlustrat , quæ sint meliora futura
Postea ad extremæ usque nouissima tempora uitæ :
Estque adeò ille bonus , monitis qui obtemperat æquus
Rectè suadentis . uerum deterrimus ille est ,
Qui neque consilium per se explicat ingenij expers ,
Nec monita alterius sequitur , neque mente recondit .

6 Aristotelis de moribus

Sed nos eò unde digressi sumus, orationem reuocemus. Nam uulgas quidem &²⁰ odiosissimi, insolentissimiq; homines esse summum bonum & beatitudinem, uoluptatem ex multis uitæ generibus non sine ratione existimare uidentur. itaque eam etiam uitam amplectuntur, quæ tota in perfruendis uoluptatibus consumitur. Tria enim uitæ sunt genera, quæ maxime antecellunt, unum quod modo diximus, alterum ciuile, tertium id quod in contemplatione & cognitione rerum uersatur. Ac multitudo quidem mancipiorum similima est, ut quæ pecudum uitam sequi uideatur. sed probabili ratione, cur ita uiuat, nititur, nempe quod cōplures eorum qui potestate & auctoritate præditi sunt, similibus atque Sardanapalus, animi affectibus seruiant. politi²¹ uero homines, & ij qui ad agendum nati sunt, beatam uitam in honore positā esse putant. Fere enim uitæ ciuili hic propositus finis est. Sed uidetur eo quem quærimus, exilior²² ac minutior esse. Est enim honor situs in ijs potius, qui honorem deferunt, quam in eo qui honore afficitur. At summum bonum proprium quiddam, & omnibus custodijs septum ac munitum esse auguramur. Præterea uero honorem eò persequi uidentur, ut credant²³ se ipsos bonos esse. Itaque colise atque honore affici à prudentibus, & ab ijs quibus noti sunt, & uirtutis nomine, uolunt. Perspicuum est igitur horum quidem iudicio uirtutem esse honore meliorem. Atque hanc fortasse qui uitæ ciuilis esse finem statuerit, non magnope re fallatur. sed hæc ipsa quoque imperfecta & manca quodammodo esse uidetur. fieri enim potest ut qui uirtute sit præditus, aut dormiat, aut in tota uita nihil agat, et præterea maximis in malis et calamitatibus ueretur. eum autem

autem qui ita uiuat , nemo in beatis numerauerit , nisi qui propositum²⁴ admirabile tueri uelit . Ac de his quidem satis . Nam de eis abundè in ijs²⁵ libris dictum est , quos encylia inscripsimus . Tertium uitæ genus est , quod in rerum contemplatione , cognitioneq; consumitur , quod deinceps considerabimus . Nam qui in pecuniæ querendæ studio uersatur , ad uim alteri inferendam facile impellitur : & profecto in diuitijs non est id bonum , quod querimus , positum . Illæ enim utiles sunt duntaxat , neque propter se , sed propter aliud expetendæ . Quapropter eos potius quos suprà exposuimus , fines esse meritò quis existimauerit . propter se enim adamantur . Verumtamen ne illi quidem bonorum . sunt fines , quanvis multæ rationes ad hoc ostendendum ac probandum sint allatæ . Sed h.ec missæ faciamus . Vniuersum autem bonum considerare , quoq; modo dicatur , querere , fortasse præstiterit , tametsi nobis sit h.ec quæstio lubrica²⁶ sane atque ardua futura , propterea quòd nobis amici sunt ij , qui ideas introduxerunt . At qui par esse , atque oportere fortasse uideatur ueritatis conseruandæ causa uel nostra ipsorum decreta euertere , præsertim & philosophos . Nam cùm utrique cari sint , tūm pium est amicis antiquiorem habere ueritatem . Qui porrò hanc sententiam attulerunt , non faciebant earum rerum ideas , in quibus prius , & posterius aliquid esse dicerent . itaque ne numerorum quidem ideam constituebat . At bonum & in essentia (si hoc uocabulo nobis uti licet) dicitur , & in qualitate , & in eo quod ad aliquid refertur . At id quod per se est & (ut ita dicam) essentia , eò quòd ad aliquid refertur , prius est natura . hoc enim stoloni , eiq; rei quæ ei quod est , accidit , simile est . Itaque nec ex

8 Aristotelis de moribus

rit in his idea aliqua communis. præterea cum bonum totidem modis dicatur, quot id quod est, (nam & in essentia dicitur, ut Deus, ut mens: & in qualitate, ut uirtutes: & in quanto, ut mediocritas: & in ijs quæ ad aliquid referuntur, ut utilitas: & in tempore, ut occasio: & in loco, ut domicilum, seu diuersorum, & alia huius generis) perspicuum est cōmune aliquod & unū bonū uniuersum esse non posse. Non enim in omnibus categorijs, sed in una sola diceretur. Præterea quoniam eorum omnium, quæ una idea continentur, una duntaxat scientia est, necesse quoque esset, bona omnia una scientia comprehendi. Nunc uero scientiæ plures sunt etiam eorum quæ unicæ categoriæ subiecta sunt, ut occasionis, in bello, ars imperatoria: in morbo, medicina: & mediocritatis, in uietu, medicina: in laborib. ars ea quæ ad exercitationē corporis pertinet. Sed querat aliquis quid sibi uelit apud illos ipsum²⁷ quicque, quod appellant, cum & in ipsum hominem & in hominem una eademq; quadret hominis definitio. Nam²⁸ quā homo sit ipse homo, nihil different. Quod si ita est, nec quā bonum sit. Neque uero eō quod semper uerum sit, magis erit bonum, si quidem neque res candida diuturna, candidior est ea, quæ unum diem candida est. Mihi uero probabilius de eo Pythagorei loqui uidentur, qui unum in²⁹ bonorum ordine locant, quos & Speusippus uidetur esse secutus. Sed de his quidem non est hic proprius dicendi locus. De ijs autem quæ dicta sunt aliquantulum ambigi potest, propterea quia non de omni bono sumus locuti, cum dicatur unum genus corum quæ per se expetuntur & amantur, horum uero aut efficientia, aut aliquo modo conseruantia, aut contrariorum prohibendo-

rum

Liber primus.

9

rum uim habentia, propter hæc, & alia ratione bona ap= pellentur. Perspicuum igitur est bonorū duo esse genera, unum eorum quæ per se bona sunt, alterum eorū quæ pro pter hæc. sciūctis igitur ijs quæ per se bona sunt, ab utilib utrū illa una idea cōtineātur, uideamus. sed quæ nā p se bona habenda sunt? an quæcūque uel sola & à ceteris de stituta, sequimur: quale est sapere: uidere, & non nullæ uoluptates, & honores? (hæc enim & si propter aliud quippiam sequimur, tamen in bonis per se fortasse nume= randa sunt) an nihil³⁰ aliud erit per se bonum præter i= deam? Erit igitur inanis idea. Quod si hæc quoque in ijs que per se bona sunt, numerari debent, boni definitionem eandem necesse erit in his omnibus clucere, ut in niue, & cerussa, candoris. At honoris & prudentiae & uoluptatis diſsimiles ac diſparēs sunt definitiones quæ bona sunt. non est igitur summum bonum cōmune quiddam quod una idea declaretur. quonam igitur modo dicitur? non enim simi= le est ijs quorum fortuitu nomen est commune. An quia ab eo uno proficiscuntur omnia? an quod in unum omnia desinunt? an potius proportione, scilicet³¹ ut in corpore uidendi sensus, mens in animo, & aliud in alio? Sed for= tasse hæc in præsenti sunt omittenda. Nam ad disputandū de ijs subtilius, alia philosophia accommodatior esse uidea tur, itemq; de idea. Nam si quod est unum bonum, quod communiter de multis dicatur, aut si quod est ab alijs se= iunctum & ipsum per se, id nimirum nec sub actionem hu= manam cadere, nec ab homine comparari potest. Nunc autem tale aliquid quæritur. Sed fortasse satius esse duxerit quispiam id cognitum habere ad ea bona quæ posside= ri, quæq; agi possunt, comparanda. Nam cūm ipsum tan=

quama

quām exemplar, nobis propositum habebimus, facilius ea quoque quā nobis bona sunt, & cognoscemus, & cognita consequemur. Atqui probabiliter quidem hæc di- cuntur, sed à scītīs atque artib⁹ plurimūm discrepant. Nam cūm aliquod bonū omnes expetant, semperq; id quod de est, requirant, eius tamen cognitionem prætermittunt. Atqui non est uerisimile neque consentaneum, artifices tantum adiumentum & fuisse ignoraturos, neque fuisse re quisituros. Illud quoque maxime dubium & penē inexplicabile est, quidnam utilitatis ad artem suam textor aut faber ex eius cognitione consecuturus sit, aut quo tandem modo uel ad medendum, uel ad exercitum ducēdum aptior sit futurus is, qui ideam ipsam contemplatus fuerit. Videatur enim medicus hoc modo non inspicere ualetudinem, sed hominis, immō fortasse huius hominis potius. Singulis enim medicinam adhibet. Ac de his quidem hactenus dictum sit.

Iā uero ad id bonū quod quæritur, reuertamur, & quid illud sit tandem, uideamus. Aliud enim in alia actione & arte uidetur esse. siquidem aliud est in medicina, aliud in arte imperatoria, & in reliquis artib⁹ eodem modo.³³ Quod nam igitur cuique actioni, artiq; summum bonum est: non ne id cuius causa aguntur cetera & hoc autem in medicina, bona ualetudo est, in arte imperatoria, uictoria: in arte ædificandi, domus, aliudq; in alia. in omni denique actione, & consilio, finis. quandoquidem eius causa omnes agunt reliqua. Quocircà si quis est omnium rerum, quā in actione uersantur, finis, hoc erit bonum, quod sub actionem cadit: sin plures, hæc erunt bona. Sed³⁴ dum buc & illuc labitur oratio, eodem reuoluta est. uerū danda nobis opera est, ut hoc planius explicemus. Quo-

niam

niā igitur plures esse fines uidetur, atq; ex his aliquos propter alios expetimus, ut diuitias, tibias, et uno nomine instrumenta omnia: perspicuum est non omnes esse perfectos. Quod autem optimum est, id perfectum quiddam uidetur. Si quis ergo unus undique perfectus sit, hic erit finis, quē querimus: sī plures, horum absolutissimus. Atqui quod propter se expetendum est, eō quōd propter aliud expetitur, perfectius esse dicimus: & quod nunquam propter aliud optabile est, ijs quae & propter se, & propter aliud eliguntur, magis absolutum est. Atque, ut uno uerbo dicam, perfectum est id, quod propter se semper sumitur, atque elitur, nunquam propter aliud, qualis uidetur esse in primis beatitudo. Hanc enim propter se semper, nunquam propter aliud, optamus. At uero honorem, & uoluptatem, & mentem ³⁵ sanam, ac uegetam, & omnes uirtutes cum propter se quidem illas sequamur (nam etiam, si nullum ex ijs fructum percepturi simus, tamen eorum ununquicq; optaremus) tum uero beatitudinis causa expetimus, quōd existimemus nos his adiumentis beatos futuros. At beatitudinem nemo neque harum, neque aliis omnino rei causa expetit. Idem porro etiam ³⁶ ex ea copia quae per se ipsa homini satis est, ³⁷ effici uidetur. id enim bonum quod undique perfectum est, ipsum per se satis est, nullamq; rem externam desiderare uidetur. satis esse autem ipsum per se id dicimus; non quod ipsi soli uitam solitam & solitariam agēti, sed quod parentibus, liberis, cōiugi, & (ut semel dicam) amicis & ciuibus satis est. Quandoquidem homo ad uitam, societatemq; ciuilem natus est. sed in his certus quidam finis constituendus est. Nam si porriganus ad parentes, ad posteros, amicorumq;

amicos, abibit res in infinitum. uerū de hoc quidem alio loco poste à uidebimus. Copiam autem per se ipsam abunde bonis cumulatam ponimus eam, quae ab alijs bonis deserta uitam efficiat optabilem, nulliusq; rei indigentem. Tale autem quiddam beatitudinem esse statuimus, atque adeo maxime omnium optandam, etiam si cum alio bono non coniungatur. quod si cum aliquo uel minimo bono coniungatur, erit nimirum optabilior, magisq; sumenda. Id enim quod accedit, bonorum excellentiam gignit atque efficit. At quò quicque bonum maius est, eò magis optandum est. Hoc igitur perspicuum est beatitudinem perfectum quiddam esse, & se ipso contentum, bonisq; omnibus per se cumulatum cùm rerum omnium, quae in actione positæ sunt, sit extreum. sed fortasse dicet aliquis beatitudinem summum bonum esse sine controuersia, uerū ut planius, quid ea sit ostendamus, desiderari. Hoc autem facile asseveremur, si opus ac munus hominis proprium sumptum fuerit. Ut enim tibicini & statuarum factori, omniq; artifici, & omnino ijs qui opus aliquod efficiunt, actionemq; obeunt atque exercent, in opere ipso bonum & artis perfectio consistere uidetur: sic homini, si quod est eius opus et munus, in eo ipso bonum eius & benè uiuere positum esse uidetur. ergo fabri & tutoris erunt aliqua opera, & actiones, hominis erit nullum, atq; ad desidiam, inertiamq; natus reperietur. An non potius ut oculi, manus, pedis, singularumq; partium suum cuiusque opus ac munus est!, sic hominis quoq; præter hæc omnia, opus aliquod esse statuemus? Quodnam igitur illud tandem erit? Nam uiuere quidem cum stirpibus & plantis ei commune est. At proprium hominis opus queritur. Itaque uita alendi, augendiq;

diq; ut ac facultate prædita remouēda est³. Hanc proximē sequitur ea in qua sentiēdi uis posita est. At hæc communis est et equo et boui et animātibus omnibus. Relinquitur ergo uita quædam, quæ ad actionem apta sit, eius³⁸ propria, quod ratione præditum est. Huius autem pars una est, quæ rationi obtemperat ipsa rationis expers, altera quæ ratione prædita est, cogitandiq; munere fungitur. Sed cùm³⁹ hæc uita, quam ad actionem aptam diximus, duobus modis dicitur, eam quæ in functione muneris occupata est, ponere debemus. hæc enim magis propriè dici uidetur. Quod si ita est, opus & munus hominis erit functio muneris animi rationi consentanea, aut certè ratione non carens. Idem⁴⁰ autem genere opus esse dicimus huius hominis & huius uirtute prædicti hominis, quemadmodum citharœdi & boni citharœdi. Et omnino hoc ita est in omnibus, si accedat ad opus excellentia ea quæ ē uirtute est. Citharœdi enim est cithara canere, boni bene canere. Quod si ita est, hominis opus ac munus uitam quandam, eamq;, functionem animi & actionem cum ratione coniunctam, boni autem uiri bene & præclarè hoc munere fungi ponere debemus. At qui sua quicq; uirtute bene perficitur. Quod si ita se habet, hominis⁴¹ bonum erit functio muneris animi uirtute directa: ac si plures uirtutes sint, uirtute optima ac perfectissima, & præterea in uita perfecta. Ut enim una hirundo uer non efficit, nec dies unus, sic neque dies unus, neque exiguum tempus efficit felicem at beatum. Atque hoc quidem modo descriptum sit summum bonum. Primum enim fuit adumbrandum atque informandum, deinde poste à suis coloribus depingendum erit atque illustrandum. Cuiusuis autem hominis esse uidea tur

tur ea quæ benè suis lineamentis descripta & conformata sunt, dilatare, suisq; ueluti membris & articulis distinguere: atque eiusmodi rerum inuentor aut certe adiutor esse tempus: unde artes ipsæ tam ualde amplificatæ & propagatæ sunt. cuius enim facile est id quod deest, addere. Sed ea meminisse nos oportet, quæ suprà dicta sunt, subtilitatem illā enucleatam non per eum quæ in omnibus esse requirendam, sed in unaquaque re pro materiæ subiecta ratione, usque eò scilicet quoad docendi uia ac ratio patiatur. Nam faber & geometra non eodem modo rectum angulum exquirunt. Sed ille quatenus operi usui est: Hic autem quidnam sit, & qualis, inquirit. nam in uero contemplando uersatur. Eodemq; modo modò faciendum est in ceteris omnibus, ne operum accessiones & ornamenta existant operibus ipsis longiora. Neque uero in omnibus causa flagitanda est, sed satis esse debet in quibusdam si bene demonstratum sit rem ita esse. quemadmodum in principijs. Rem ita esse autem primum & principium est. Principiorum porro alia inductione percipiuntur & cognoscuntur, alia sensu, alia consuetudine, alia aliter. ea autem singula persequi oportet, quemadmodum cuiusque natura patitur, dandaq; opera est, ut bene definitur. Magnū enim momentum ad ea quæ sequuntur, afferunt. Quocircà principium plusquam dimidium totius uidetur esse. multaq; in questione posita eo cognito declarantur.

De beatitudine autem uidendum est non ex conclusione solum, ijsq; quibus ratio constat, sed ex ijs etiam quæ de ea feruntur. Nam cum uero congruant omnia, quæ in re insunt: à falso autem citò uerum dissidet, ac discrepat. Cum igitur bona tres in partes sint distributa, aliaq; bona externa,

externa, alia animi, alia corporis dicantur : animi bona in primis & maximè propriè bona dicimus. Actiones autem & functiones muneris animi in animo collocamus. Itaque cum ex hac sententia & ueteri, & à philosophis uno ore comprobata rectè hoc à nobis dicitur, tūm uero propter eà quòd actiones & functiones muneris nonnullæ, finis ratione continentur. sic enim efficitur ut in animi bonis, non in externis numeretur. Cum hac ratione congruit & illud, benè uiuere & benè rem gerere uirum beatum. Nam uitam benè actam & rem bene gestam, quam bonam⁴² actionem Græci appellant, propemodum beatitudinem esse dictum est. Atque etiam in eo quod à nobis dictum est, ea omnia uidentur inesse, quæ in beatitudine requiruntur. Alij enim uirtutem, alijs prudentiam, alijs sapientiam quādam, beatitudinem esse existimant. Nonnulli hæc ipsa aut horū aliquid cum uoluptate coniungunt, aut à uoluptate seiungi nolunt. alijs etiam rerum externalium facultatem & copiam complectuntur. Atque horum alia multi ac ueteres, alia pauci & clari uiri loquuntur, quorum neutros probabile est omni ex parte, sed aliquatenus errare, & in plurimis rectè sentire. Ac cum ijs quidem qui beatam uitam esse dicunt omnem aut aliquam uirtutem, nostra cōgruit oratio. Functio enim muneris uirtute perfecta ac directa, uirtutis est : sed multum fortasse interest, summum bonum in possessione, an in usu positum esse putemus ; in habitu, an in functione muneris. Accidere enim potest, ut habitus qui insit, nihil boni efficiat, ut in eo qui dormit, aut qui alio aliquo modo otiosus ac feriatus est. de functione muneris idem dici non potest. Aget enim necessariò, & rectè aget. Quemadmodum autem in ludis Olympicis non pul-

pulcherrimus aut ualentissimus quisque corona donatur, sed qui certant (ex his enim uincunt aliqui) sic ea quæ sunt in uita, bona atque honesta, assequuntur, et obtinent ijs qui recte faciunt, eorumq; uita per se iucunda est, per seq; delectat. Delectari enim, in corum numero ponitur quæ ad animum pertinent. Iam uero cuius quisque ⁴³ rei nomine ac ratione amans appellatur, ea delectatur, ut equo is qui amat equos: spectaculo, spectaculis deditus, itemq; rebus iustis lœtatur is qui iustitiam amore complectitur, & omnino rebus omnibus quæ cum uirtute consentiunt, is cui uirtus cara est. sed quæ res multitudini iucundæ sunt, ea pugnant inter se, propterea quod non sunt per se tales. Iis autem hominibus qui studiosi sunt honestatis, ea sunt iucunda, quæ natura iucunda sunt. Quo in genere sunt ex quæ uirtuti congruunt, actiones. Itaque & his sunt iucundæ, & per se iucundæ. Quare uoluptate nihil eget eorum uita, tanquam appendice quadam, sed habet in se inclusam uoluptatem. Nam præter ea quæ dicta sunt, non est is uir bonus, qui honestis actionibus non delectatur. Neque quisquam aut iustum dixerit eum, qui non ex iustis factis capiat uoluptatem, aut liberalē, qui liberalibus actionibus non delectetur, idemq; de ceteris uirtutibus sentiendum. Quod si ita est, confitendum est per se iucundas esse uirtuti consentaneas actiones, atque etiam bonas & honestas & horum unumquicque esse maximè, si quidem de ijs uerē iudicat uir bonus, ut certe iudicat, quē admodum diximus. Est igitur quiddam optimum, pulcher rimum & iucundissimum beatitudo. Neque uero hæc ita distincta sunt, quemadmodum distinguit Deliacum epigramma.

Iustitia

Iustitia est formosa: ualeudo optima res est:

Dulce frui, cuius quenque perurit amor.

Insunt enim hæc omnia in optimis actionibus: quas quidē, aut harum unam optimam, beatitudinem esse dicimus. sed tamen bonis quoque externis eget, ut dicimus. Nefas est enim aut certè difficile eum, cui nullæ suppetunt facultates, res agere præclaras. Per multa enim geruntur ueluti instrumentis quibusdam, amicorum opera, ac diuitijs, & potentia ciuili: & quædam res sunt quibus si caecant homines, felicitatis splendorem obscurant, atque inquinant, ut nobilitas generis, prospéra liberorum sobiles, pulchritudo. Neque enim admodum facile est ei uitam beatam consequi, qui insigniter deformis, aut obscurissimo loco natus, aut orbus sit. Ac multò etiam minus fortasse si cui sint liberi omni uitiorum genere cooperti, uel cuius amici, qui essent uiri boni, excesserint de uita. Talem igitur prosperitatem, ut diximus, uita beata desiderare uidetur. Ex quo fit ut nonnulli eodē numero et loco beatitudine habeant, atque secundam fortunam: nonnulli uirtutem.

Ex quo etiam nascitur questio utrum uel doctrina parari, uel consuetudine queri, uel alia aliqua exercitatio comparari possit, an potius diuinitus, an etiam fortuitus obueniat. Et certè si quod aliud à diis munus est hominibus datum, profectò consentaneum est beatitudinem quoq; à diis immortalibus donari, eoq; maxime quod rerum humanaarum est optima. sed hoc fortasse ab eo quod considerare instituimus, alienum est, neque huius disputationis proprium. Illud quidem perspicuum est, etiam si non sit à diis immortalibus dono missa, sed uirtute ac doctrina aliqua aut exercitatione queratur, in rebus diuinissimis tan-

men esse numerandam. Virtutis enim præmium & extre-
mum optima quædam res esse, & diuina, et beata uidetur.
eadem in medio est posita, ut cum multis communicetur.
Poteſt enim contingere uel doctrina, uel studio aliquo ijs
omnibus, qui nō sunt naturæ, aut fortunæ uitio⁴⁵ quaſi
manci ac debiles ad uirtutem inepti. Quod si ſic præstat,
quām fortunæ temeritate beatum eſſe, certe ita eſſe pro-
babile eſt, ſiquidem res naturales ut pulcherrimæ eſſe pos-
ſunt, ita à natura procreatæ ſunt, idemq; de ijs quæ ab ar-
te & omni alia cauſa perficiuntur, iudicari debet, mul-
toq; maximè à præstantiſſima. Rem porrò omnium maxi-
mam & pulcherrinam arbitrio fortunæ permettere, ual-
de nefarium ac flagitiosum fuerit. Atque etiam ex defini-
tione, id quod quærimus, perſpicuum eſſe potest. Dixi-
mus enim eam eſſe cuiusdammodi ex uirtute⁴⁶ animi fun-
ctionem. Cetera autem bona alia præsto eſſe neceſſe eſt,
alia adiuuant & conducunt natura, instrumentorum in-
ſtar. Atque hæc cum ijs quæ initio diximus, conſentiantur.
Ciuilis enim ſciētiæ finem optimum eſſe statuebamus, quæ
magnam diligentiam adhibet, ut ciues certo⁴⁷ quodam-
modo affectos, bonosq;, & ad res honestas agendas ido-
neos reddat. Merito igitur neque bouem, neque equum,
neque aliud animal ullum beatum dicimus. Nulli enim eo-
rum eſſe potest talis functionis communitas. Atque ob ea
cauſam ne puer quidem beatus eſt. nondum enim per æta-
tem ad hæc agenda ſatis aptus eſt. qui autem beati dicun-
tur, propter ſpem, quam de ijs habent homines, tales præ-
dicantur. Opus eſt enim (ut diximus) cùm absolute uirtus
te, tūm uita integra & perfecta. Multæ enim in uita rerum
commutations, uarijꝫ casus interueniunt, fieriꝫ potest,

ut cuius res bodie sint ualde secundæ, maximis in senectute calamitatibus afficiatur, quemadmodum de Priamo fabulantur poëtæ. Porrò qui tales casus fuerit expetus, misereq; de hac uita decesserit, cum profecto nemo duxerit beatum. Nemo ne igitur aliis mortalium quandiu manet in uita beatus est iudicandus: sed ⁴⁸ solennis sententia, spectandum tempus ætatis extreum? Et si hoc ita esse fatemur, etiā ne beatus est tūm cūm excesserit ē uita? an hoc quidem prorsus absurdum est, nobis praesertim, qui beatitudinem functionem quandam muncris esse dicimus? Quod si nec nos cum beatum dicimus, qui mortuus est, nec hoc uult Solon, sed tūm denique aliquem uerē, ac tutò beatum prædicari tanquam extra omnium malorum atque ⁴⁹ infortuniorum discriminem positum: ne hoc quidem dubitatione uacat. Nam si ei qui uiuit, neque sentit, aliquid malum & bonum est, aliquid est & mortuo, ut honores & ignominiae, liberorum & omnino posteriorum res secundæ & aduersæ. Difficulatem hæc quoque afferrunt. fieri enim potest, ut quem uita beata usque ad senectutem prosecuta sit, & qui supremum ⁵⁰ uit.e diem convenienter acte iam ætati obicerit, eum multæ in posteris mutationes ac uarietates excipiāt, ut corum aliij boni sint, eaq; uita, quam merentur, potiantur, aliij contrā. atq; hoc ⁵¹ perspicuum est etiam magno spatio interiecto, magnam in eis morum ac fortunæ dissimilitudinem ac uarietatem, st̄ cum parentibus conferantur, eueniare posse. Absurdum igitur fuerit, si unā cum eis mortuus quoque commutetur, fiatq; nunc miser, nunc contrā beatus. Absurdum uero etiam illud esset res posteriorum nihil ne ad ullum quidem tempus, ad parentes pertinere. Sed redeundum est ad id,

quod suprà dubitatum est . Ex illo enim fortasse id quoque quod quærimus, intelligetur . Si igitur supremus uite dies spectandus est , & tūm quisque beatus existimandus , cūm eum diem obierit , non quōd nunc beatus sit , sed quōd anteā fuerit : an non absurdum est , cūm quis beatus est , tūm id quod ei inest , de ipso non uere dictum iri ob hanc causam , quōd uiuos beatos prædicare nolimus propter rerum commutationes , casuumq; uarietatem , & quia cūm beatitudinem firmum quiddam & propè immutabile esse existimemus , fortuna sæpe sese identidem conuertens , atque in orbem uoluens eosdem homines feriat ? Certum est enim si fortunæ casus sequamur , nos eundem nunc beatum , nunc miserum sæpe esse dicturos , chameleon quendam uirum beatum nostra oratione fingentes , neque satis stabili sede collocantes . An potius indignum atque iniquum est fortunæ uarietatem & instabilitatem sequi ? non enim bene uel male uiuendi ratio in ea posita est , sed fortunæ bona ut adiumenta quedam , humana uita desiderat , quemadmodum diximus . actiones autem uirtuti consentaneæ beatitudinis⁵² dominæ sunt , & miseriarum contrariæ . Atq; huic rationi testimonio est hoc ipsum de quo ambigitur . Nulla enim in re humana tanta inest firmitudo , quāta in ijs actionibus , quæ cū uirtute cōsentīunt . Nā uel sciētijs ipsis stabiliores ac diuturniores esse uidentur . Atque harum ipsarum ut quæque plurimi est , ita diutissimè permanet , propterē quōd in eis etatem assidue agunt beati : quæ uideatur esse causa cur nulla unquam obliuione deleantur . Inerit ergo in beato id quod quærimus , talisq; per totam uitam futurus est . nam uel semper , uel omnium⁵³ maximè ea & aget & animo cernet , quæ cum uirtute coniuncta sunt , for

fortunæq; casus pulcherrimè, omniq; ex parte & planè concinne feret, uerè uir bonus, & culpa sine⁵⁴ quadra-
tus. Sed cùm multa fortuitò eueniant, eaq; magnitudine & paruitate differant, perspicuum est ea fortunæ bona, itemq; contraria, quæ parua sint, nihil ad uitam momen-
ti habere: magna autem fortunæ beneficia & multa uitam
beatiorem esse effectura. Nam & unà ornamento suapte
natura solent esse, & usus eorum pulcher & bonus est.
Contraria uero uitam beatam excruciant, lèdunt, et cor-
rumpunt. Aegritudines enim animis inferunt, & multo-
rum munerum functiones impediunt. Veruntamen etiam
in his splendet atque elucet ipsum honestum tūm maximè,
cùm quis multas & magnas calamitates fert leniter et pla-
cidè, non quòd doloris sensu careat, sed quòd generosi,
magniq; sit animi. Itaque si uitæ dominatum, summamq;
adeo potestatem obtinent actiones, ut diximus, nullus bea-
tus ullo pacto miser esse potest. Nunquam enim quicquam
aget improbum atque odio dignum. Nam qui uerè bonus
& bene sanæ mentis est, eum putamus omnes fortunæ ca-
sus decenter & ex persone suæ dignitate ferre, semperq;
ex ijs quæ suppetunt, res pulcherrimas agere. quo modo
bonus imperator eo exercitu qui præstò est, semper uti-
tur bellicosissimè, & sutor ex ijs pellibus, quæ ad eum dela-
tæ sunt, calcum pulcherrimum conficiet, eodemq; modo
ceteri artifices omnes. Quod si ita est, profectò uir bea-
tus nunquam miser futurus est: haud facile tamen beatus
dici poterit, si in Priami calamitates inciderit. Neque igi-
tur uarius & mutabilis est. nam ut neque facile de beatæ
uita poterit demoueri, neque à quibuslibet rebus aduer-
sis, sed à magnis & multis: sic neque talibus fortuna casi-

bus perfunctus rursus breui tempore fieri poterit beatus, sed si fiet, longo & iusto temporis interuallo fiet, magna-
rum et honestarum rerum interea compos effectus. Quid
prohibet igitur, quo minus eum dicamus beatum, qui suas a-
ctiones perfecta virtute dirigit, bonisq; externis mediocri-
ter instructus est, non ad quodlibet tempus, sed per totam
uitam? an eodem etiam addere debemus, qui sit ita uictu-
rus, & mortem ei uitæ conuenienter obiturus? quando-
quidem obscura nobis sunt futura. Beatitudinem autem fi-
nem esse, & quiddam prorsus & omni ex parte perfectum
ponimus. Quæ cùm ita sint, beatos ex uiuis dicemus eos, in
quibus ea insunt & inerunt, quæ à nobis suprà dicta sunt.
beatos autem, ut⁵⁵ homines. Atque hæc quidem hac te-
nus. Fortunam autem secundam, & aduersam poste-
rorum & amicorum omnium nihil ad beatam uitam uale-
re dicere, cùm ualde ab amicitia alienum sit, tūm à com-
munibus hominum opinionibus abhorrire uideatur. sed
cùm multa quotidie euenta existant, eorumq; magna sit ua-
rietas, cumq; alia magis, alia minus ad nos pertineant: ea
quidem singillatim explicare, atque in partes distribuere
longum atque infinitum uidetur: uniuersè autem ostende-
re ac ueluti⁵⁶ rudi imagine adumbrare fortasse satis fue-
rit. si igitur, ut & res aduersæ quæ cuiq; accidunt, aliæpon-
dus aliquod & momentum habent ad uitam, aliæ sunt leuio-
res: sic eæ etiam quæ amicis omnibus: & si multum inte-
rest, unusquisque casus acerbus uiuis an mortuis accidat, et
longè quidem magis quam utrum facinora cōtra leges ad-
missa, & atrocia priusquam in tragedijs agantur, extite-
rint, an nunc cùm inducuntur actores, perpetrentur: col-
ligenda quoque hoc modo erit differentia, immo uero de
hoc

hoc⁵⁷ quærēdū ac dubitādū est, an mortui boni alicuius aut mali sint participes. Apparet enim ex his, etiam si quid ad eos perueniat, quodcunque sit illud, siue bonum, siue malum, perquam id exiguum atque obscurum uel absolute, uel illis esse: sin⁵⁸ aliter, at certe tantillum, ac tale, ut neque eos qui non sunt, beatos efficiat, neque beatitudinem ijs, qui eam adepti sunt, adimat. Videntur igitur res amicorum tum secundæ, tum aduersæ non nihil ad mortuos pertinere, sed ita & tantum, ut neque beatos miseros efficiant, neque quicquam aliud tale. His distinctis, restat ut de beatitudine uideamus. Vtrum habenda sit in numero rerum laudabilium, an in earum quæ honore dignæ sunt. Est enim perspicuum eam non numerari in⁵⁹ potestatibus, seu (si quis malit) facultatibus. Videtur igitur id omne, quod laudabile est, ob eam causam laudari, quod sit cuiusdammodo, et ad aliquid quodammodo referatur. nam iustum, fortem, & omnino uirum bonum, ac uirtutem propter facta & actiones laudamus. Robustum autem & cum qui ad cursum aptus est, & ununquenque aliorum, propterea laudamus, quod à natura sic comparatisunt, & quodammodo ad aliquid bonum & præstantiam aliquam affecti. Quod etiam ostendunt deorum laudes. Ridiculæ enim⁶⁰ uidentur cum ad nos referuntur. Atque hoc propterea accidit, quod laudes, quæ admodum diximus, comparatione, & relatione quadam constant. Quod si laus talibus rebus tribuitur, nimis perspicuum est rerum præstantissimarum non esse laudē, sed quiddam laude maius, & melius quemadmodum & appetet. Nam & Deos beatos ac felices usurpamus, & uiros maxime diuinos uitam beatam degere dicimus. Itēq;

ea bona quæ diuinitatis sunt plenissima, beata ducimus.
beatitudinem enim nemo laudibus effert ut iustitiam, sed
ut diuinius & melius quiddam suspicit, & in rerum bea-
tissimarum numero collocat. Videtur autem eleganter Eu-
doxus causam uoluptatis egisse cum primas partes, prin-
cipemq; locum dignitatis ei tribuere uellet. Nam eò
quod cum sit ipsa in numero rerum bonarum, non laude-
tur, declarari putabat eam rebus ijs, quæ essent laudabi-
les, esse meliorem. talem autem esse deum ac summum bo-
num. Ad hæc enim cetera quoque referri. Nam uirtuti⁶¹
quidem laus propriè tribuitur. ab hac enim ad res hono-
ras agendas idonei efficimur. Encomia⁶² autem facto-
rum sunt potius, tam eorum quæ corporis, quam eorum
quæ animi uiribus obeuntur. Sed de his quidem subtilius
ac limatius disputare, eorum est magis qui in encomijs scri-
bendis occupati sunt: nobis autem ex ijs quæ dicta sunt,
perspicuum est, in bonis ijs, quæ honore digna & perfecta
sunt, uitam beatam esse numerandam. Atque ita uidetur
esse etiam propter hanc causam, quod principium est. Hu-
ius enim gratia omnes reliqua omnia agimus. Principium
autem, causamq; cur cetera bona sint, honore dignum et
diuinum quiddam esse ducimus. Sed quoniam⁶³ beatitu-
do functio quedam muneris animi est uirtuti undique ab-
solutæ congruens, de uirtute ipsa nobis iam uidendum est.
Sic enim fortasse & de beatitudine melius dispiciemus. At-
que is quidem qui ad remp. administrandam uerè idoneus
est, in huius studio maximè exercitatus esse uidetur.
Huc enim se parat, atque hoc studet, ut cines suos uiros bo-
nos, & legibus obedientes efficiat: quarum rerum exem-
pla nobis suppeditant Cretensium & Lacedamoniorum
legum

legum latores, & si qui tales extiterunt. Quod si haec ciuilis scientiae propria disputatio est, nimirum ad id consilium, atque institutum, quod ab initio suscepimus, questio haec erit accomodata. De uirtute autem uidendum est humana scilicet. Nam cum summum hominis bonum, tum beatitudinem humanam quærebamus. Virtutem porro humanam appellamus non corporis, sed animi uirtutem. At beatitudinem functionem muneris animi dicimus. Quod si haec ita se habent, nimirum ut eum qui oculos & totum corpus curaturus est, oculorum, totiusq; corporis natu=ram curaturus est, oportet perspectam habere: sic eum qui ad gubernacula reip. aptus futurus est, ea quæ ad animum pertinent, scientia comprehendisse, atque eò quidē magis, quò maiore honore digna, quam medicina, scien= tia ciuilis est. Atqui politiores medici multum studij atque operæ in cognitione corporis ponere consueuerunt. Ergo ei quoque qui ciuitatis regendæ peritus futurus est, in animi cognitionem cura atque opera multa conferenda est, conferenda, inquam, harum rerum gratia & quatenus satis sit ad ea quæ querimus. Nanque accuratissimè eius uim inquirere atque explicare, maioris fortasse negotij sit, quam ea ipsa, quæ nobis proposita sunt. De quo in ijs libris quos ⁶⁴ quoniam populariter scripti sunt, exter=nos appellamus, satis copiosè à nobis dicta sunt nonnulla: atque eis utendum est, uidelicet unam esse animi par=tem rationis expertem, participem alteram: quæ utrum= distincte sint quemadmodum corporis partes, & quic=quid in partes secari potest, an ratione duæ sint suapte alioqui natura indivisiæ, ut in rotunda figura ea pars quæ connexa, & ea quæ concava dicitur, ad id quod agimus, nihil

nihil refert. Eius autem partis, quæ rationis expers est, duæ aliæ partes intelliguntur, quarum altera eius, quæ omnium communis est, & quæ stirpibus propriè conuenit, similis est: eam dico quæ alendi augendiq; corporis causa est. Talem enim animi vim cùm in ijs omnibus quæ aluntur, atque adeò in fœtibus imperfectis ponere licet, tūn etiam in perfectis animantibus. probabilius est enim hanc eandem esse, quam aliam. Huius autem uirtus omnium communis, ut dixi, non hominis propria est, quippe cùm in somnis hæc particula, atque hæc uis suo munere fungatur. At qui bonus ab improbo in somno minimum discernitur. hinc illud est, quod aiunt, inter beatos ac miseros dimidiam uitæ partē nihil interesse: eiusq; rei ratio probabilis, cur ita accidat, affirri potest. Somnus enim animi est cessatio, uacatioque ab opere quam bonus dicitur et malus, nisi si motus quidam perueniunt ac permanant ad aliquam eius partem, atque hac ratione bonorum, quam quorumlibet aliorum uisa sunt⁶⁵ meliora. Sed de his quidem satis. Alendi itaque uis prætermittenda est, quandoquidem uirtutis humanae expers est sua natura. Altera autem est animi uis, quæ tametsi rationis expers esse uideatur, eius tamen aliquo modo est particeps. nam & continentis et incontinentis rationem, animiq; partem eam quæ ratione prædita est, laudamus. Recta⁶⁶ enim illa est, & ad optimæ facta hortatur, atque excitat. Apparet autem in eis innata alia quædam pars à ratione auersa, quæ rationi repugnat ac reluctatur. Planè enim ut quibus nonnullæ corporis partes resolutæ sunt, si eas dextrorsum mouere animum inducant, in contrariam partem sinistrorsum peruersè feruntur, sic in animo euenit. Abeunt enim in

contrarias partes incontinentium appetitiones. sed in cor-
poribus id quod⁶⁷ peruersè mouetur, oculis cernimus, in
animo non cernimus. at nihilominus tamen existimare de-
bemus in animo quoque aliquid inesse, quod à ratione sit
deuum, eiq; aduersetur ac repugnet. Quod quomodo à ra-
tione⁶⁸ sit aliud ac diuersum, nihil refert. rationis autem
hoc quoque uidetur esse particeps, ut diximus. Paret e-
nī rationi in continente ac multò quidem magis in uiro
forti ac temperante. in quibus omnia una penē dicam uo-
ce cum ratione consentiunt. Apparet ergo uim rationis
expertem esse duplēm, unam ad stirpes propriè perti-
nentem nulla ex parte rationis participem: alteram ad
concupiscendum & omnino ad appetendum impellentem,
aliqua ex parte ratione præditam, quatenus scilicet ei pā-
ret atque obtemperat. Sic igitur dicere solemus nos⁶⁹ pa-
tris & amicorum rationem habere, non quo modo rerum
mathematicarum. Rationi enim quodammodo parere ani-
mi partem rationis expertem cùm præcipiendi ac monen-
di ratio, tūm omnis reprehensio atque exhortatio indicat.
Quòd si fatendum est hanc uim ratione quoque esse prædi-
tā, uis erit animi duplex ratiōis particeps, altera propriè,
et ut habens eā in se ipsa: altera ueluti filius, qui parētis di-
cto audiens est. Atque ex hac animi diuisione ac differen-
tia, uirtutis quoque distinctio; partitioq; nascitur. alias
enim uirtutes in cogitatione ac ratione positas esse dici-
mus, alias ad mores pertinere. In ratione positae sunt sa-
pientia, intelligentia, prudentia: In moribus liberalitas,
temperantia. Nam cùm de moribus alicuius loquimur, nō
illum sapientem, aut intelligentem dicimus, sed clemen-
tem ac lenem, aut temperantem. laudamus autē sapientem
quoque

~~X~~ les, uirtutum nominibus nuncupamus.

quoque propter habitum. at habitus eos qui sunt laudabi-

Liber Secundus.

CVM sint igitur duo uirtutum genera, unum è carum quæ ab ratione & cogitatione proficiscuntur, alterum carum quas morales à moribus appellamus: illæ quidem quæ in ratione positæ sunt, magnam partem à doctrina ortum & incrementum habent. Itaque cùm usum, tūm spatiū, tempusq; desiderant. Morales autem s̄c̄ēdōus. i. ex more cōparātur, à quo nomē quoq; traxerūt, quod parum admodum à πò τοῦ θεοῦ. i. à more deflectit. Ex quo perspicuum est nullam omnino uirtutem moralem insitam nobis esse à natura. nihil enim eorum quæ natura constant, aliter atque est, assuefieri potest: ut lapis qui deorsum fertur natura, nulla ratione assuefieri possit, ut sursum moueatur, ne si decies millies quidem quis eum sursum iaciens assuefacere conetur. Neque ignis unquam deorsum feratur; neque quicquam aliud eorum, quæ aliter à natura comparata sunt, aliter assuefieri possit. Ergo neque natura, neque præter naturam nobis ingenerant uirtutes, sed sic affectis, ut ad eas suscipiendas apti simus natura, perficiamur: autem perpoliamurq; more, & consuetudine. Prætereà quæcunque nobis à natura obueniunt, eorum potestates² prius accipimus, quam functiones muneris obeamus: quod in sensibus perspici potest. neque enim ex eo quod aut sēpe aspeximus, aut sēpe audiuiimus, sensus adepti sumus, sed contrà sensus adepti ei s

eis usi sumus, non quia usi sumus, habemus. At uirtutes consequimur uirtutis prius muneribus functi: quod item in ceteris fit artibus. Nam quæ nos oportet poste à quam didicerimus, efficere, ea cum efficimus, discimus: ueluti homines ædificando fiunt ædium ædificandarum artifices, & fidibus canendo, fidicines. Itemq; iustis actionibus exercendis, iusti: temperatis, temperantes: fortibus fortes efficimur. Atque etiam hoc ipsum testantur ea quæ in ciuitatibus factitari solent. legum latores enim eiibus ad uirtutem assuefaciendis, eos bonos efficiunt. Est enim hæc omnium, qui³ leges ferunt mens & uoluntas. Quod qui minus recte faciunt, errant. Atque hoc uno Reip. status ab altero differt, bonus à uitioso. Præterea ex ijsdem rebus, & per easdem, uirtus omnis nascitur, quibus interrit. Idemq; de arte sentiendum. Nam ex eo quod fidibus canunt, & boni & mali fidicines euadunt, eademq; ratio ne ædificandi artifices & reliqui opifices omnes. Nam ex eo quod bene ædificant, boni sunt ædificandi artifices futuri: ex eo quod male, mali. Quod nisi ita se res haberet, nec magistro qui doceret, opus esset, & omnes boni aut mali artifices nascerentur. Eadem igitur uirtutum ratio est. Agendis enim ijs rebus, quæ ab hominibus inter ipsos contrahi solent, alij iusti, alij iniusti efficiuntur. Et cum ea quæ in rebus horribilibus ac periculis habentur, agimus, ac subimus, assuescimusq; ea aut timere, aut præsentii animo ferre, alias fortes, alias timidi euadimus. similis est et cupiditatū & iracundiæ ratio. Alij enim temperantes & lenes: alijs intemperantes, & iracundi efficiuntur, hi quia sic, illi quia aliter in ijs uersantur: Atque (ut uno uerbo dicam) ex similibus actionibus similes habitus oriuntur.

Itaque danda opera est ut actiones nostras certo quodam modo conformemus. earum enim differentias, habitus differentes ac disparēs consequuntur. Non igitur parūm refert, sed permultūm utrūm sic an sic à pueris assuecamus. immò uero totum in eo positum est. Quoniam igitur negotium hoc, quod est in manibus, non cognitionis causa susceptum est, ut alia (non enim quid sit uirtus quærimus, ut cognoscamus, sed ut boni efficiamur, alioqui nihil ex ea utilitatis caperemus) quemadmodum actiones obeundæ & exercendæ sint, considerandum est. In eis enim situm est (quemadmodum dixi) ut habitus sic uel sic conformatur. Atque hoc quidem commune omnium est & positum⁵ sit, rectæ rationi conuenienter agere oportere. qua de re posterius dicemus, & quid sit, recta ratio, & quomodo ad reliquias uirtutes affecta sit, exponemus. Illud autem præterea confessum, ratum, & fixum sit, omnem, quæ de rebus in agendo positis habetur, orationem rudiore quadam forma & adumbrata, non exquisita neq; accuratius expressa constare oportere, atque (ut initio diximus) sermones materiæ subiectæ conuenientes esse postulandos. Atqui quæ in actionibus uersantur, quæq; ad aliquid conducunt, nihil firmitatis, nullamq; certam sedem habent, quemadmodum neque res salubres. Et cùm sit eiusmodi ea, quæ ad genus uniuersum pertinet, tūm multo magis tenuitate limata caret ea, quæ de rebus singularibus habetur, oratio. Eæ enim neque sub artem, neque sub præceptionem ullam cadunt. eos autem qui in rebus agendis uersantur, tempus oportet intueri, atque obseruare, quemadmodum in arte medendi & gubernandi fieri uidentur. Veruntamen etiam si talis sit hæc, quam instituimus,

oratio

oratio, danda tamen opera est, ut huic incommodo subueniamus. Hoc igitur in primis animaduertendum ac sciendum est, hæc talia ab eo, quod parum,⁶ & ab eo quod nimium est, corrumpi ac perimi solere natura, quemadmodum in uiribus corporis & ualetudine fieri uidemus. claris enim & perspicuis exemplis ad ea quæ sunt obscura de claranda, testimonij loco utendum est. Nam & immoderate & pauciores ac remissiores exercitationes, uires minuant, & corrumpunt. Itemq; poculenta & esculenta æquè copiosiora ac parciora ualetudinem lœdunt, ac perdunt. moderata bonam ualetudinem efficiunt, augment, ac tuentur. Atque eodem modo se res habet in temperantia, fortitudine, alijsq; uirtutibus. Nam ut qui fugit et extimescit omnia, nihilq; subit ac perfert, is timidus efficitur, sic qui à nullo omnino periculo deterretur, sed ad omnia ruit, audax, Itemq; & qui omni genere uoluptatis perficitur, nullaq; se abstinet, intemperans: & qui ab omnibus refugit, quemadmodum solent homines agrestes, is ueluti stipes quidam & sensus expers euadit. Nam ut temperantiam, & fortitudinem perimit nimium & parum, sic seruat mediocritas. Neque uero solùm ortus & incrementa, & interitus ex ijsdem rebus, & ab ijsdem proficiuntur, sed etiam muneris functiones in ijsdem uersari reperientur. Nam in ijs quoque quæ manifestiora sunt, ita usu uenire consuevit, ueluti in uiribus corporis, quæ ut ex eo nascuntur, si quis multum cibum capiat, multosq; labores excipiat ac perferat, sic hoc utrumque maximè potestis efficere, qui uiribus corporis pollet. Idem igitur de uirtutibus sentiendum. Nam quemadmodum prætermitendis & fugiendis uoluptatibus temperantes efficimur,

sic

sic effecti temperantes aspernari uoluptates maximē possumus. Similis est ratio fortitudinis. Nam & assuēndo ea quae terribilia sunt, pro nihilo putare, et aq; sufferre ac perpeti, fortes euadimus, & fortitudinem consecuti maxime possumus ea quae terrorem afferunt, subire ac perferre. Quales autem sint habitus, uoluptas aut dolor qui facta subsequitur, indicio esse debet. Nam qui se à corporis uoluptatibus abstinet, eoq; ipso delectatur, is temperans: qui molestia ex eo afficitur, is est intemperans. Et qui res graues & acerbas perfert, ex eoq; letitiam capit, aut certe nulla molestia afficitur, fortis: qui molestia afficitur, timidus habendus est. Virtus enim moralis omnis in doloribus ac uoluptatibus uersatur. Nam & uoluptatis illecebris ad turpes & improbas actiones inuitamur, & doloris morsu ab honestis auocamur ac deterrimur. Itaque statim à pueris (ut ait Plato) ita nos oportet quodammodo esse educatos & institutos, ut quibus rebus oportet, ijs rebus & lætemur & doleamus. Hæc est enim recta institutio. Præterea si in actionibus & perturbationibus uirtutes sunt occupatae, omnem autem perturbationem & actionem dolor sequitur & uoluptas, ob hanc quoque causam uirtus in doloribus & uoluptatibus uersabitur. Atque hoc etiam supplicia indicant, quæ doloribus⁸ inferendis constituuntur in maleficos. Curationes enim quædam sunt. At curationes ex contrarijs rebus adhiberi solent natura. Præterea, quemadmodum supra dixi, quibus rebus omnis animi habitus deterior ac melior fit natura, ad eas res eius natura pertinet, & in ijs uersatur. At propter uoluptates ac dolores uitiosi habitus nobis innascuntur, quia & illas consecutamur, & hos fugimus.

fugimus, aut quas & quos non oportet, aut quando aut quomodo non oportet, aut quot⁹ modis alijs hæc à ratione distinguntur. Itaque uirtutes nonnulli uacuitates¹⁰ quasdam perturbationum, animorumq; status quietos ac placatos definiunt. Veruntamen in eo minus rectè quod simpliciter & absolute dicunt, nec adiungunt quomodo, et quo tempore uel oportet, uel non oportet, & cetera, quæ addi consueuerunt. Hoc ergo tanquam concessum ponitur, talem uirtutem, quæ in uoluptatibus ac doloribus uersatur, ad res optimas agendas idoneam esse: uitium autem contrà. Atque hæc eadem nobis esse poterunt ex his quæ iam dicemus, planiora. Nam cum tria sint, quæ sequi & expetere solemus, honestum, utile iucundum: tria cōtraria, quæ fugimus, turpe, inutile, molestū: cumq; in his omnibus uir bonus rectè faciat, improbus et uitiosus erret, et offendat:¹¹ tūm maxime in uoluptatibus. Omnia enim animatiū communis est uoluptas, eorumq; omnium quæ sub electricem cadunt, assidua comes est. Nam quicquid honestum, quicquid utile est, id omne iucundum uidetur. Prætereā uero cum à teneris unguiculis una nobiscum educata sit, hunc affectum animi, quo uita nostra tincta & penitus imbuta est, eluere atque abradere difficile est. Iam uero nostras actiones uoluptatis ac doloris regula dirigimus, alij magis, alij minus. Itaque necesse est totum hoc quod à nobis susceptum est, negotium, in his rebus uersari. Non enim parum momenti ad actiones affert rectè aut perperā lētari uel dolere. Prætereā difficilius est (ut ait Heraclitus) uoluptati quam iracundiae obsistere. at ut quicque est difficilimum, ita in eo maxime ars & uirtus occupata est. In hoc¹² enim melior est bonitas affectionis & actionis.

Itaque etiam propter hanc causam negotium omne disputationis moralis, prudentiaeque ciuilis, in doloribus ac uoluptatibus elaboratur. Nam qui in his recte se gerit, is uir bonus: qui secus, is improbus futurus est. Virtutem igitur in uoluptatibus ac doloribus occupatam esse, & quibus ex rebus gignitur, ab eisdem eam & augeri, & cum eodem modo non efficiuntur, perimi: à quibus denique rebus ortum habuit, in eis suo munere fungi, ita sit à nobis explicatu. Sed quærat aliquis quid sibi uelit hoc quod dicimus, iustitiae muneribus fungendis iustos, temperantiae, temperantes effici oportere. Si enim iustas actiones obeunt atque explicant, iusti: si temperatas, iam sunt temperates: ut qui ea, quae grammaticorum, musicorumque sunt propria officia, explent, iij grammatici, & musici sint necessitate est. an ne in artibus quidem ita est? Fieri enim potest ut quispiam aliquid grammaticum efficiat, & fortuito & altero præeunte ac suggestente. Ergo ita denique grammaticus erit, si & grammatici munus aliquod gesserit, et grammaticè, hoc est ex arte grammatica, qua præditus est. Præterea ne artium quidem ac uirtutum similis ratio est. Nam quæ ab artibus gignuntur, cum artis perfectionem in se ipsis inclusam habeat, satis est ea certo quodam modo conformata effici. At quæ ex uirtutibus aguntur, non si ea cuiusdammodi sint, iuste aut temperanter aguntur, sed si is quoque qui agit, quodam modo conformatus agat. ac primum quidem si sciens: deinde si consilio capto, & propter ea ipsa capto: postremo si firma, perpetua & constanti uoluntate agat. Atque haec omnia in artibus possidendi non opus est adhiberi, sed scire satis est. Ad uirtutes uero comparandas cum scilicet ita pa-

rum aut nihil ualeat, tūm cetera non paruam uim habent, sed multo maximam, atque adeò omnem: quæ quidem ex iteratis atque identidem repetitis iustis ac temperatis actionibus, queruntur. Ergo tūm deinde res iuste ac temperantes dicuntur, cùm tales sunt, quales uir iustus ac temperans egerit. Iustus autem & temperans est, non qui has res gerit tantum, sed qui ita gerit ut iusti & temperantes homines solent. Recte igitur hoc dicitur iustis ac temperatis actionibus iustos ac temperantes effici. Eas autem qui neglexerit, is profectò nunquam uir bonus futurus est. sed plerique omnes cùm recte facere non curent, atq; ad uerba confugiant, philosophari se arbitrantur, itaq; futurum sperant, ut boni sint, non multum ab ægris differentes, qui medicos studiosè illi quidem ac diligenter audiunt, sed nihil eorum, quæ ab illis præcipiuntur, facere uolunt. Quemadmodum igitur illis nunquàm corpus erit benè constitutum, dum ita curantur, sic nec his animus, dum hoc modo philosophantur. Sequitur iam deinceps ut quid sit uirtus, uideamus. Quoniam igitur quæ in animo ingenerantur, tria sunt: perturbationes,¹⁴ potestates, habitus: necessariò ex his tribus unum aliquod erit uirtus. Perturbationes autem dico¹⁵ cupiditatem, iram, timorem, audaciam,¹⁶ inuidentiam, gaudium, amicitiam, odium, desiderium, emulationem, misericordiam, & omnino ea omnia quæ sequitur uoluptas aut dolor: potestates autem quibus ad has perturbationes propensi dicimur, ut quarum impulsu uel ad irascendum, uel ad dolendum, uel ad miserendum proclives sumus: habitus uero sunt quibus aut b' è aut male aduersus perturbationes affecti sumus: ueluti si ita affectisimus, ut uebementius aut remis-

suis irascamur, male affecti sumus: si ut intra modum, bene: itemq; in ceteris. Neque uirtutes autem neque uitia perturbationes sunt: primum quia ex perturbationibus nec boni nec mali dicimur: ex uirtutibus autem ac uitijs, dicimur: deinde quoniam perturbations nobis nec laudi dantur, nec uitio. Neque enim qui timet, laudatur, neque qui irascitur: neque qui simpliciter irascitur, uituperatur: sed qui certo modo. Propter uirtutes uero, & uitia laudamur, aut uituperamur. Deinde irascimur aut timemus inconsulte. At uirtutes aut consilia sunt, aut non sine consilio. Postremo à perturbationibus moueri dicimur: à uirtutibus & uitijs non moueri, sed quodammodo conformari. Propter easdem porro causas nec sunt potestates. Neque enim eò quòd agendi potestate prædicti sumus simpliciter, boni uel mali dicimur, neque laudamur, aut uituperamur. Prætereà potestates insunt in nobis natura: boni autem uel improbi non sumus natura, qua de re suprà diximus. Quòd si uirtutes nec perturbationes sunt, nec potestates, relinquitur ut sint habitus. Quid igitur sit uirtus genere, diximus.

Sed non satis est ita dicere, uirtutem habitum esse: uerum etiam ostendendum, qualis sit habitus. Dicendum igitur est uirtutem omnem, ex id cuius ipsa uirtus sit, bene affectum reddere, & opus eius ornare ac perpolire: exēpli gratia, ¹⁸ uirtus oculi cùm oculum ipsum probum efficit, tūm aptum ad suum munus explendum. Virtute enim oculi bene cernimus. Itemq; uirtus equi cùm equum bonum efficiat, tūm ad currendum, equitemq; uēhendum, & hostes expectandos promptum ac paratum. Quod si ita est in omnibus, hominis projecto uirtus habitus erit, quo ho-

mo & bonus fiat, & suo munere bene fungatur. Atque hoc quidem quoniam modo futurum sit, cum iam ante di-
xerimus, tum etiam magis perspicuum ita esse poterit, si
qualis sit uirtutis natura, considerabimus. Licet igitur in
omni re continente ac diuidua, & plus & minus & æqua-
le sumere, eaq; uel ex ipsa re iudicantur, uel ad nos refe-
runtur. Aequale autem dicitur id, quod medium est inter
nimium & parum. Nam rei medium appello, quod æqua-
liter abest ab utroque extremo: quod quidem unum et
idem est omnibus. Medium porro¹⁹ ad nos, est id quod nec
superat, nec deserit id quod oportet adesse: quod nec u=
num omnibus, nec idem est: exempli causa, si decem, mul-
ta: duo, pauca sunt, sex rei media sumere consueuerunt.
Aequaliter enim superant & superantur. Atque hoc me-
dium est proportione arithmeticā. At quod nobis medium
est, non ita sumendum est. Non enim si cui decem minas
edere nimium sit, duas parum, sex mihas²⁰ alipta præscri-
bet. est enim hoc quoque fortasse multum, uel parum ei qui
sit cibum capturus. Miloni enim parum: ei qui nunc²¹ pri-
mū incipit exerceri, multū. Similiterq; de cursu & lu-
cta sentiendum. Itaque sciens²² omnis nimium & parum
fugit: mediocritatem exquirit atque exoptat, mediocri-
tatem, inquam, non rei, sed ea, quæ nobis est mediocritas.
Quod si scientia omnis ita demum bene suum munus ex-
plet, & absolvit, si mediocritatem sibi ab oculos propo-
nat, ad eamq; sua opera reuocet ac dirigat (ex quo ea o=
pera quæ scite & affabre facta sunt, hac ad extremum o=
ratione commendare solent, nec eis quicquam detrahi, nec
addi posse, quasi nimium & parum omnem perfectionem
artis corrumpat & perimat, conseruet mediocritas) & si

boni artifices, ut quidem dicimus, in suis operibus efficien-
 dis hanc intuentur et spectant, uirtus autem, quemadmodum
 & natura, omni arte limitior ac melior est: ea profecto
 medium²³ ueluti collineando petat, necesse est. De ea au-
 tem uirtute loquor, quae ad mores pertinet. Hæc enim in
 perturbationibus atque actionibus uersatur, in quibus est
 & nimium & parum & mediocritas: ut timere, fidere,
 concupiscere, odire atque aspernari, irasci, misereri, &
 (ut semel dicant) gaudere & dolere potest quisque nimium
 & parum, atque utrumque non recte: At uero quo tem-
 pore, & propter quam causam, et quibus & cuius rei gra-
 tia, & quomodo oportet, his affectibus commoueri: id sa-
 ne & medium est, & optimum, quod in uirtute consistit:
 Itemq; in actionibus nimium, parum, medium reperitur.
 At uirtus in actionibus & perturbationibus uersatur, in
 quibus nimium & parum & peccatum est, & uituperat-
 tur: mediocritas & laudatur, & recte factum est, quæ
 duo sunt uirtutis. Est igitur uirtus mediocritas quædam,
 cum mediocritatem ueluti signum quoddam sibi proposi-
 tum petat: Præterea peccare multis modis possumus. ma-
 lum enim (ut Pythagorei coniectura quadam consequebat-
 tur) est infiniti atque interminati, bonum finiti & termi-
 nati. At recte facere uno modo. Itaque hoc difficile, illud
 uero facile: à scopo scilicet aberrare facile est, scopum
 ferire difficile. Atque ob has quidem causas nimium & pa-
 rum ad uitium pertinent, mediocritas ad uirtutem. Vno
 nanque²⁴ boni multi modisq; mali, ut inquit ille. Est igitur
 uirtus habitus ad²⁵ consilium agendi capiendum expe-
 ditus, in ea mediocritate positus, quæ ad nos comparatur,
 quæq; ratione est definita, et ut prudens definiret. Medio-
 critas

critas autem seu medium, duorum uitiorum est, unius quod ex nimio, alterius quod ex eo, quod parum est, nascitur: atque adeò sic circò mediocritas est, quòd alia²⁶ uitia deserunt id, quod fieri debet tūm in perturbationibus, tūm in actionibus, alia superant: uirtus autem medium & inuenit & sequitur. Quocircà uirtus ex sua (ut ita dicam) essentia & ratione, quæ, quid sit res declarat, medium, sensi²⁷ hoc uerbo (uti licet) medietas est: ex præstantia autem & perfectione summum. Verùm non omnis actio, nec perturbatio mediocritatem recipit. Sunt enim quædam, quorum nominibus uitium est implicatum, ut malevolentia lètans alieno malo, impudentia, iniuidentia: & in actionibus, adulterium, furtum, cædes. Hæc enim omnia, & quæ sunt huius generis, sic appellantur, quòd ipsa mala sint, non eorum immoderationes, aut paucitates. Nunquam igitur fieri potest, ut in his rectè fiat, sed semper peccatur, neq; in talibus rectè aut non rectè faciēdi uis in eo posita est, ut cum qua,²⁸ & quo tempore, & quo modo adulterium facere oporteat, animaduertatur: sed simpliciter & absolutè quiduis horum admittere, pecare est. Quamobrem mediocritatem seu medium in his postulare, perinde sit, ac si quis in iniuria facienda, aut in uita ignava & intemperata mediocritatem, nimium, et parum querat. Nam hac quidem ratione esset nimij, & eius, quod parum est, modus ac mediocritas, & nimij nimium, & eius quod parum est, aliquid parum. Sed quo modo temperantie ac fortitudinis nec nimium est, nec parum, propterea quòd medium²⁹ quodam modo est sumnum: sic ne illorum quidem mediocritas est, nec nimium, nec parum: sed ut quicque admissum fuerit, ita peccatum est.

Omnino n. nec nimij, nec eius quod est parum, mediocritas esse potest, nec mediocritatis nimium & parum. Non solum autem hoc uniuersè dicendum est, sed etiam ad singulas uirtutes accommodandum. Sermones enim, qui habētur de actionibus iij, qui ad genus uniuersum pertinent, ali quanto ³⁰ sunt inaniores: qui uero partes & res singulares explicant, ueriores. In rebus enim singularibus cōsistunt actiones. Cum his autem oportet orationem cōgruer. Hæc igitur ex descriptione sumenda & intelligenda sunt. Ac fortitudo quidem mediocritas est in metu & confidentia occupata. Eorum autem qui modum superant, is qui timoris uacuitate superat, caret nomine: (Sunt autem multa, quæ nomine carent) qui uero fidendo modum superat, audax appellatur. qui autem metuendo ultra modum progereditur, fidendo modum deserit, ignavus. Iam uero in uoluptatibus & doloribus nō omnibus, sed ijs quæ ad corpus pertinent, atque harum in eis maximè, quæ in tāetu uersantur, minus deniq; in doloribus, quam in uoluptatibus mediocritas, temperantia est, nimium, intemperantia. In uoluptatibus porrò qui eò peccent, quòd eas parum expetant, raro reperiuntur. Ita ne nomen quidem cōsecuti sunt, sed appellantur sanè sensus expertes. In donādis autem & accipiendis pecunijs, mediocritas est ea, quæ liberalitas dicitur: nimium autem & parum, ³¹ effusio & illiberalitas. Eas autem quas dixi, mediocritates, contraria inter se ratione uitiosi homines & superant & deserunt. Prodigus enim in profundenda pecunia ultra modum prodit, in accipienda modum deserit. Illiberalis in accipienda immoderatus est, in donanda parcior, ac restrictior. Hæc igitur nunc quidem ueluti adumbramus, sum-

matimq; perstringimus, in præsenti hoc ipso cōtenti: poste
rius eadem enucleatius³² & subtilius distinguemus. In pe-
cunijs autem aliae quoq; uersantur animi affectiones, qua-
rum mediocritas magnificentia nominatur. Magnificus.n.
eo differt à liberali, quod ille in magnis, hic in paruis uer-
setur. Nimium³³ ἀπειροναλία, id est elegantiæ inscitia.
& ξαυαυτία, id est operaria quedam in sumptu facien-
do insolentia: ³⁴ parūμ μηποπέπτεια, id est indecora in
sumptu faciendo parsimonia: differuntq; hæ ab ijs, quæ
ad liberalitatem pertinent. quid differant autem poste-
rius dicemus. Iam uero ea, quæ in honore & infamia uer-
satur mediocritas, animi magnitudo nuncupatur: nimium,
χαυνότης à Græcis appellatur: que si uerbum ē uerbo ex-
primas, laxitas quædā animi dici pōt. sed à nobis elatio ani-
mi, aut superbia³⁵ in animis extollendis nominetur: parū,
humilis & demissus animus. Quam autem comparatio-
nem habere dicebamus cum magnificentia liberalitatem
eo differentem, quod in paruis uersetur, eandem habet cū
animi magnitudine, quæ in magno honore uertitur, uirtus
quædā altera, quæ in paruo est occupata. Euenire .n. pōt,
ut quis & pro eo ac satis est, honorem expetat, & ut ni-
mium & parūm expetat. Qui igitur honoris cupiditate mo-
dum superat, ambitiosus: qui deserit, contemptor³⁶ ho-
noris appellatur: medius nomine caret: atque etiam affe-
ctiones ipsæ carent nomine, præter quam ambitiosi, cuius
uitiositas ambitio nominatur. Hinc extremi de medio loco
concertant ac litigant. Atque adeò nos ipsi eum, qui me-
dius est, nunc ambitiosum, nunc honoris contemptorem
appellamus: & aliquando ambitiosum, aliquando honoris
contemptorem laudamus. Quod quamobrem faciamus,

in ijs, quæ deinceps sequentur, explicabimus. nūc uero eo,
quo³⁷ cœpimus, modo de ceteris dicamus. Est autem eti-
am in ira nimium, parum, mediocritas. sed cum ferē nomi-
ne uacent, medium clementem ac lenem, mediocritatem cle-
mentiam ac lenitatem nominabimus: extremorum uero is,
qui modum superat, iracundus, uitiumq; iracundia dica-
tur: qui deserit, lentus³⁸ quidam, & uitium lentitudo
appelletur. Iam uero sunt & tres aliæ mediocritates, quæ
tametsi similitudine quadam inter se conueniant, diffe-
runt tamen. Omnes enim in sermonum & actionum com-
munitate uersantur: sed hoc differunt, quod una in ueritate
ea, quæ in eis ipsis rebus in est, uertitur: aliæ duæ in earū
iucunditate positæ sunt: atque huius quidem iucunditatis
altera pars in ioco, altera in ijs omnibus, quæ in hac uita
quotidiana usu uenire solent, cernitur. Quamobrem de
his quoque nobis pauca dicēda sunt, ut in omnibus rebus
mediocritatem esse laudandam, extrema autem neque re-
cta neque laudanda, immo uero uituperanda planius intel-
ligamus. Tametsi igitur permulta sint ex his, quæ careant
nomine, danda tamen opera est, ut eorum, quemadmodū
et aliorū, nomina fingamus, tūm perspicuitatis gratia, tūm
ut aptior, ac facilior sit series orationis. In ueritate igitur
is, qui mediocritatem tuetur ac retinet, uerax, & medio-
critas ueritas appelleatur: simulatio autem, quæ rem auget,
& maiorem facit, arrogantia, & qui ea affectus est, ar-
rogans: ea uero, quæ de se detrahit, reiq; ueritatem exte-
nuat, dissimulatio: & qui ea uti solet, dissimulator noce-
tur. In iucunditate porrò ea, quæ in ioco cernitur, is qui
mediocritatem & modum seruat, facetus aut urbanus,

et affectio urbanitas nominetur: nimium, scurrilitas, et qui ea affectus est, scurra: qui modum deserit, rusticus, agrestis, atque insulsus, et habitus, rusticitas atque insulfitas. In altera autem iucunditate ea, quae in uitæ communiōne locum habet, is qui se ita iucundum praestat, ut debet, amicus, et mediocritas amicitia nominetur: qui modum superat, si nullo suo commodo adductus,³⁹ placendi studiosus seu blandus: si suæ utilitatis causa, assentator: qui deserit, seseq; omnibus in rebus insuauem atque acerbum præbet, is pugnax in contentionibus, difficilisq;ominetur. Atque etiam in perturbationibus, ijsq; rebus, quæ ad perturbationes pertinent, mediocritates insunt. Verecundia enim non est illa quidem uirtus, ueruntamen laudatur is qui uerecundus est. His enim in rebus alius est medius is, quem modo diximus, alius qui modum superat, tanquam obstupefactus atque animo perculsus, qui omni in re uerecundatur: qui autem modum deserit, quemq; nihil omnino pudet, impudens: medius autem ille pudens ac uerecundus dicitur.⁴⁰ Indignatio uero mediocritas est inter inuidentiam et malevolentiam malis alienis lœtantem interiecta. Versantur autem in molestijs ac uoluptatibus ob ea commoda susceptis, quæ alteri obtigerunt. Nam qui ad indignandum propensus est, is dolet eorum rebus secundis, qui eis indigni sunt: Inuidus hunc superans rebus omnium secundis contabescit. At malevolus alienis malis lœtans ex incommodis aliorum nō modo molestia ac dolore non afficitur, uerū etiam uoluptate perfunditur. Sed de his quidem alibi suo loco ac tempore dicemus. De iustitia autem quoniam non simpliciter, nec uno modo dicitur, deinceps diuisione eius in duas partes facta, quemadmodum

dum ambæ sint mediocritates, ostendemus, itemq; de uirtutibus ijs, quæ rationem attingunt, differemus. Cùm sint autem affectiones tres, nempe duo uitia, quorum alterum modum superat, deserit alterum, una uirtus, quæ mediocritas est: omnes inter se quodammodo pugnant. Nam extremæ et cū media, et inter se pugnant, et cum extremis media. Quemadmodum enim si id quod æquale est, cum eo, quod minus est, comparetur, maius est; si cum maiore, minus: sic medij habitus si cum ijs, qui modum deserunt, comparantur, superant: si cum ijs qui superant, deserunt, tūm in perturbationibus, tūm in actionibus. Fortis enim ad ignavum, audax, ad audacem ignavus, ac timidus uidetur. Similiterq; temperans ad eum, quem sensus expertem diximus, intemperans: ad intemperantem sensus expers habetur. liberalis autem si cum illiberali conferatur, prodigus: si cum prodigo, illiberalis existimatur. Iccircò medium uterque extremonum alter ad alterum propulsat, fortemq; timidus audacem, audax timidum nominat: ex ita peræqua proportione se res habet in alijs. Cùm hæc autem ita pugnant inter se, tūm maior extremonum inter se, quām cum medio pugna est: quandoquidem longius ab est alterum ab altero, quām utrunque à medio: quemadmodum magnum à paruo, ex paruum à magno longius remotum est, quām utrunque ab æquali. Frætere à uero quibusdam extremis cum medio similitudo quædam intercedere uidetur, ut audaciæ cum fortitudine, effusioni cum liberalitate: extremis autem maxima esse inter se dissimilitudo. At ⁴¹ ea quæ plurimū distant inter se, definiuntur esse contraria. Itaque magis contraria sunt, quæ longius inter se disiuncta sunt. Cum medio autem parūm in

non

non nullis magis pugnat, in quibusdam nimium: ut fortitudini non audacia, quæ modum superat, sed ignavia quæ deserit, maximè aduersatur: at cum temperantia non⁴² immanitas illa in uoluptatibus aspernandis sensus expers, quæ modum deserit, sed intemperantia, quæ superat, maximè pugnat. Quod quidem duabus de causis accidit: quærum altera ex ipsa re dicitur: nam quia proprius abest alterum extreum à medio, eiq; similius est, iccirco nō hoc, sed contrarium potius illi opponimus: uerbi gratia quoniam fortitudini similius & propior esse uidetur audacia, dissimilior ignavia, propterea hanc potius, quam illam, ei opponimus. Quæ enim longius absunt à medio, uidentur esse magis contraria. Atque hæc quidem causa ex ipsa re trahitur: altera est quæ à nobis dicitur. nam ad quæ uitia procliiores sumus natura, ea medio magis contraria uidentur esse: ut quia nos ad uoluptates natura finxit proniores, iccirco ad intemperantiam facilius, quam ad temperantiam impellimur, ac prolabilimur. Quapropter ea magis contraria dicuntur,⁴³ ad quæ progressio magis fieri solet. Atque ideo intemperantia, quæ nimius habitus est, temperantiae contraria magis est, quam alteri extremo. Virtutem igitur eam, quæ moralis appellatur, medium seu mediocritatem esse, & quo modo sit mediocritas, ac duorum uirtuum esse mediocritatem, quæ sunt nimium, & parum: talem denique eò esse, quod cano mediocritatem, quæ in perturbationibus atque actionibus inest, sibi propositam habeat, ut signum, satis demonstratum esse arbitror. Quocirca difficile atque operosum est, uirtute esse præditum. magni enim negotij est in una quaq; re medium consequi, ut circuli punctum medium reperire

non cuius libet, sed scientis atque intelligentis hominis est. Itemq; irasci, & pecuniam donare, & sumptum facere, cuiuslibet hominis est, & facile: irasci uero & pecuniam donare, cui, & quantum, & quo tempore, & cuius rei causa, & quomodo irascendum ac donandum est, neque cuiuslibet hominis, neque facile est. Quæ⁴⁴ quidem est cuiusq; rei absolutio et perfectio, eaq; rara ac laudabilis est: omne autem rarum ac laudabile, præclarum atque honestum est. Oportet igitur eum, qui medium ueluti collineando petit, primum omnium se ab eo, quod magis contrarium est, longissime remouere, quemadmodum⁴⁵ et suadebat Calypso. Tu procul à fumo & fluctu prohibeto carinam. Extremorum, enim alterum maius peccatum est, alterum minus. Quoniam igitur medium assequi sumus difficultatis est, secunda (ut aiunt) nauigatione, minima de malis. hoc autem ex ratione contingit maxime, quam ostendebamus. Videntur autem ad quæ uitia simus proniores. Alij enim ad alia procliuiores sumus natura. Quod quidem ex ea uoluptate & ægritudine qua afficimur, facile cognosci poterit. Sed nos ipsos ab ea in contrariam partem oportet abstrahere. Nam cum longissime nos à peccato remouerimus, ad id quod medium est, ueniemus. Quod sane faciunt ij, qui ligna distorta dirigunt. In omni autem negotio quicquid iucundum est, ipsamq; adeò uoluptatem summo studio uitare oportet. Eius enim non incorrupti iudices sumus. Quocirca quemadmodum erga Helenam senes illicuerunt animati, sic & nos oportet in uoluptatem animalium esse, rebusq; omnibus illorum uocem subiucere. Attamen⁴⁶ & quamuis sit talis, classe redito. Nam cum ea ita amandabimus, missamq; faciemus, leuius peccabimus.

His

His igitur factis (ut eorum, quæ dixi, summam faciam) mediocritatem facilime assequemur. Est autem res sane difficultis & laboriosa, præsertim in rebus singularibus. Neque enim facile est distinguere quonam modo, quibus hominibus, quibus de causis, & quandiu sit irascendum. Nos enim interdum eos homines, qui parum irascuntur, laudamus, & lenes appellamus: interdum eos, qui grauiter succent, animo uiril' esse dicimus. At qui⁴⁷ paulum à perfectione deflebit, siue modum aliquantulum superet, siue aliquantulum deserat, non uituperatur, sed is tantum qui longius, quam par sit, ab eo discedit. Hic enim non est obscurus neque ignotus. Quatenus autem, & quantum irascatur is, qui uituperabilis est, non est facile oratione definire, ut neque aliud quicquam eorum, quæ sensibus subiectas sunt. Quæ sunt autem eiusmodi, in rebus singularibus posita sunt, ac de ijs iudicat sensus. Hoc igitur⁴⁸ quod hactenus à nobis dictum est, ostendit ac declarat mediocrem habitum in omnibus esse laudabilem. Declinandum est autem nunc ad nimium, nunc ad id, quod est parum. Sic enim id quod medium & perfectum est, facilime consequemur:

Liber tertius.

Cum igitur uirtus in perturbationibus & actionibus ueretur: ijsq; rebus, quas sponte nostra suscipimus, laudes & uituperationes contingent, ijs autem quas iniustificamus, uenia atque etiam interdum misericordia tribuatur: fortasse nobis, qui uirtutis uim, naturamq; quærimus, necesse est id quod sponte & id quod inuitè fit, definire, ac distinguere. Atque hæc oratio latoribus legū quoque tūm ad honores bene meritis de rep. decernendos, tūm ad supplicia, in improbos constituenda, utilis est futura. Ea igitur suscipere dicimur inuiti, quæ aut ui coacti, aut per inscientiam agimus. Est autem id uiolentum, cuius principium extrā est, atque eiusmodi, ut nihil adiumenti afferatis, qui agit aut qui patitur: ut si quò uetus detulerit, aut ij homines, quorum sub potestate sumus. Quæcunque uero maiorum malorum metu, uel honesti alicuius causa fiunt, uerbi gratia, si quis tyrannus cuius in manu parentum & liberorum uita posita sit, alicui ut turpe quippiā faciat, imperet, ita ut illi, si faciat, salvi sint: si minus, moriantur, utrum hæc sponte, an inuitè fiant, ambigi potest: eademq; de iacturis quæ orta in mari tempestate fieri solent, controuersia esse potest. Simpliciter enim & absolutè nemo sua sponte rerum suarum iacturam facit, sed sua ac ceterorum salutis causa, omnes faciunt, qui modo sanæ mentis sint. Mixtæ igitur sunt tales actiones: sed eis, quæ sponte aguntur tamen, similiores. sunt enim optabilis & eligendæ tūm cum aguntur, at qui actionis finis ex opportuni-

portunitate temporis spectandus est. Sponte igitur agi alii
quid uel inuite dicendum est, tum cum agitur. At sponte
agit. In eo enim est partium mouendarum earum, quae in=
strumentorum locum obtinet in huiusmodi actionibus, prin=
cipium. Quarum autem rerum in aliquo principia insunt,
earum agendarum, uel non agendarum, penes cum pote=
stas est. Hæc igitur talia sponte aguntur: simpliciter au=
tem fortassis inuite. Nemo enim quicquam tale ipsum pro=
pter se optauerit. Iam uero in talibus actionibus homines
laudibus efferuntur, cum magnarum atque honestarum re=
rum causa turpitudinem aut molestiam aliquam subierint,
ac pertulerint: & si aliter faciant, uituperantur. nam res
turpisimas nullius honestæ rei, aut mediocris gratia, suf=
ferre, uitiosum est. Ac sunt quædam, propter quæ laus qui=
dem nulla tribuitur, sed uenia datur duntaxat, cum ea quis
egerit, quæ non sunt agenda ijs rcbus compulsus, quæ hu=
manam naturam superant, quasq; nemo perferre queat.
Sunt autem fortasse nonnulla eiusmodi, ut nulla ui aut ne=
cessitate coacti ea agere debeamus, potiusq; nobis mors sit
oppetenda, grauiissimiq; cruciatus perferendi. Etenim ridi=
cula uidentur ea, quæ Alcmæonem Euripidis, ut matrem
interficeret, impulerunt. Difficile est autem interdum
quid cui anteponendum sit, quidq; pro quo perferendum,
iudicare. Difficilius uero etiam est in eo, quod decretum
sit, perstare, ac perseverare. Ferè³ enim ea quæ expe=
ctantur, molesta sunt: ea autem ad quæ impelluntur homi=
nes, turpia. Hinc laudes & uituperationes eos, qui ad a=
gendum necessitate coacti fuerunt, aut non, consequunt=
ur. Quænam igitur uiolenta sunt dicenda? An simpliciter
& propriè cum causa in eis est, quæ sunt extra, & is, qui

agit, nihil operæ ad actionem confert? Quæ autem per se iuuite suscepta sunt, sed hoc tempore, & in eorum locum optabilia, quorum denique principium est in eo, qui agit: per se quidem iuuite suscepta sunt, uerùm hoc punto temporis, & in horum locum sponte suscepta, ijs autem, quæ sponte suscipiuntur, sunt similiora? Nam in rebus singularebus uersantur actiones. At res singulares, sponte geruntur. Quæ autem quibus optabiliora sint, non est facile uerbis ostendere. Multæ enim sunt in rebus singularibus differentiae. Quòd⁴ si quis dicat ea quæ iucunda, & ea quæ molesta sunt, esse uiolenta: cogere enim cùm extrà sint: hac ratione erunt omnia uiolenta. Horum enim gratia omnes agunt omnia: Et qui uia aliqua coacti atque inuiti agunt, molestè ferunt: qui⁵ iucundo ad agendum inuitantur, cùm uoluptate & iucundè agunt. Ridiculum igitur fuerit ea quæ extrà sunt, accusare, non seipsum potius, qui à talibus rebus facile capiatur: & rerum quidem honestarum, in se ipsum; turpium in iucunda, causam conferre. Violen= tum igitur id esse uidetur, cuius principium extrà est, cùm id cui uis affertur, nihil operæ conferat. Quod autem⁶ fit per inscientiam, fit omne illud quidem non sponte: ab in=uito autem id sane fieri dicendum, quod subsequitur dolor, cuiusq; eum, qui egit, pœnitet. Nam qui per inscien=tiam quidlibet egerit, neque ex ea actione dolore afficiatur, sponte ille non egit, utpote quod nesciebat: neque rursum inuitus, quippe qui dolore non afficiatur: Eorum igitur qui per inscientiam agunt, is quem facti pœnitet, inuitus egisse uidetur: quem uero non pœnitet, quoniam aliis est ab illo, egisse non sponte dicitur. Satius est enim hunc, quandoquidem differt ab altero, nomen pro=prium

prium habere. Aliud est autem per inscientiam agere, aliud inscientem. Ebrius enim aut iratus agere per inscientiam non uidetur, sed propter eorum aliquid, quæ dicta sunt: nec sciens, sed insciens, atque ignorans. Atqui ignorat ⁷ sane improbus omnis, quænam sint agenda, & à quibus abstineendum, propterq; hoc adeò peccatum, homines efficiuntur iniusti, & (ut semel dicam) mali. Actum ⁸ autem ab inuito dici debet, non si quis, quod expedit, nesciat: non enim ea inscientia, quæ in consilio uersatur, causa est cur id quod agitur, actum esse inuité dicatur, sed improbitatis: neque rerum uniuersarum inscientia, quoniam hæc uito datur, sed rerum singularium, in quibus omnis actio uersatur. In his enim uenia & misericordia locum habent: & qui harum aliquam ignorat, inuitus agit. Sed non erit fortassis incommodum quæ, & quot cæ sint, distinguere. Hæc igitur res sunt, quis, & quid agat, & in qua re ueretur, aut insit actio. Interdum uero & quo ueluti instrumento, & cuius rei causa. Verbi gratia salutis: & quomodo, ut leniter, an uehementer. Hæc igitur omnia nemo ignorauerit, si modo non insaniat. Perspicuum uero est neque eum qui agit ei ignotum fore. Qui enim se ipsum ignoret? sed accidere potest, ut quis quid agat ignoret: Ut iij qui aliquid efferunt, aiunt ⁹ sibi ex ore excidisse, aut se nesciuisse res esse tacendas ac reconditas, ut Aeschylus mysteria, aut cùm ¹⁰ ostendere uellet quispiam, de manibus amisi. Ut is qui catapultam. Fieri autem potest ut aliquis uel filium hostem esse existimet, ut Merope, & hastam sphære in modum esse obtusam, quæ mucronem habeat acutum, & lapidem esse punicem, & ut interficiat qui salutis causa uerberabat, & ut pulset is, qui docere ue

lit: ut pugiles, qui summis manibus dimicant. Cum in his igitur omnibus inscientia uersetur, in quibus actio consistit, is qui eorum aliquid ignorabit, iniuitus fecisse uidebitur, ac multò quidem maximè in ijs quæ principem locum obtinent, ea autem principem locum uidetur obtainere, in quibus & actio consistit, & id, cuius gratia actio suscipitur. Cum igitur ex tali insciëtia iniuite factum nominetur, tum præterea eam iniucundam ac molestam esse oportet, eiusq; illum qui agit, poenitere. Quoniam autem id iniuite factum dicitur quod uel uiolētum, uel per inscientiam admissum est: sponte factum esse uideri posse id, cuius principium est in eo, qui agit, res singulares eas, in quibus actio consistit, non ignorantē. Fortasse enim non recte illud dicitur ea esse iniuite facta, quæ uel ira, uel cupiditate hortā te fiunt. Nam primum si hoc ita erit, nullum aliud animal sponte aget, ac ne pueri quidē. Deinde nihil ne eorum quæ ira, uel cupiditate incitati agimus, sponte agimus? an uero honesta sponte, turpia iniuiti? nonne hoc fuerit ridiculum, cum præsertim una sit utrorumq; causa? Absurdum uero fortasse etiam fuerit ea iniuite facta dicere, quæ sunt appetenda: Atqui & ob aliquas causas irascendum est, & quædam sunt cupienda, ut bona ualetudo, & doctrina. Iam uero quæ iniuite fiunt, molestiam: quæ ex cupiditate uero, uoluptatem uidentur afferre. Præterea¹² uero quamobrem ea peccata, quæ ira commissa sunt, ab ijs, quæ ratione peccantur, eo differant quod iniuite facta sint: utraq; enim sunt fugienda. Neque uero perturbationes rationis expertes minus humanæ uidentur esse. Actiones autem hominis tum ab ira, tum à cupiditate nascuntur. Absurdū igitur fuerit hæc in ijs, quæ iniuite fiunt, numerare.

Distinctis

Distinctis igitur ijs quæ sponte & quæ inuite fiunt, se-
quitur ut de consilio dicamus. Nam & virtuti coniun-
ctissima res est, & ab eo magis quam ab actionibus, mores
djudicari uidentur. Ac uidetur sane consilium, quiddam
esse sponte susceptum, non tamen est idem: sed id quod spon-
te fit, latius patet. Eius enim quod sponte fit & pueri sunt
participes, & reliqua animalia, sed non consilijs. Ac repen-
tina quidem sponte nostra suscipi interdum dicuntur: con-
sulto autem nequaquam. Qui dicunt autem consilium esse
cupiditatem, aut iram, aut uoluntatem, aut opinionem alii-
quam, sane mihi non satis recte dicere uidentur. Consi-
lium enim non est eorum commune, quæ sunt rationis ex-
pertia: Cupiditas autem & ira maxime: Præterea incon-
tinens à cupiditate impulsus agit, non consilio capto: con-
tinens contrà consilio capto, non cupiditate impulsus. Et
consilio contraria est cupiditas ^{neq. 1. Non rolet comedere, & non} cupiditati autem cupid-
^{itas nequaquam.} Tum ¹³ cupiditas, & iucundi est, & cum
molestia coniuncta: Consilium, neque iucundi, neque cum
molestia coniunctum. Multo autem minus ira est. Nam
quæ per iram fiunt, consilio minimè consentanea esse ui-
dentur. Neque uero uoluntas est, etiam si ei finitimum es-
se uideatur. Consilium enim nō est eorum, quæ fieri non
possunt: & si quis dicat se talium rerum agendarum con-
silium cepisse, stultus esse uideatur. Voluntas autem etiam
eorum est, quæ contingere possunt nemini; uerbi gratia
immortalitatis. Præterea uoluntas etiam ad ea pertinet,
quæ nullo modo is qui uult, per se agere posset: ut si quis
uelit histrionom illum uel athletam superiorem disce-
dere. At nemo talium rerum consilium capit, sed earum
duntaxat, quas per se effici posse arbitratur. Præterea uo-

luntas est ultimi ac finis: consilium autem eorum quae ad finem pertinent: uerbi gratia bene ualere uolumus, consilium autem capimus eas res adhibere, quibus bene ualeamus. Et beati esse uolumus, atque hoc nos uelle dicimus: sed consilium nobis captum esse, ut beati simus, neq; dici mus, ¹⁴ neque conuenit ita loqui. Omnipotens enim consilium ad eas res pertinet, quae sunt in nostra potestate. Neque uero erit opinio. Ad omnia enim pertinere uidetur opinio, nec minus ad ea quae aeterna sunt, quaeque a nobis fieri non possunt, quamquam quae in nobis sita sunt. Praeterea uero et falso diuiditur ac distinguitur opinio; non bono ac malo: At consilium his potius, quam illis. Omnipotens igitur idem quod opinionem esse consilium, fortasse ne diceatur idem quod quidem quisquam conabitur, ac neque idem quod quan dam ¹⁵ opinionem. Nam eo quod consilium nobis captum sit, ut bona uel mala sequamur, cuiusdammodi ¹⁶ sumus, sed eo quod opinemur, non item. Et consilium capimus uel adipiscendi, uel fugiendi, uel tale quiddam faciendi. Opinamur autem quid sit, aut cui conducat, aut quemadmodum: adipisci certe aut fugere non admodum opinamur. Et consilium eodem laudatur, quod eius rei ¹⁷ sit quae agenda est, uel quod recte consilium captum sit; at opinio quod uerè quis opinetur. Praeterea consilium capimus earum rerum agendarum, quas maximè exploratum habemus esse bonas: sed ea opinamur, quae non admodum nobis nota, nec explora ta sunt. Postremo non idem uidentur de rebus optimis consilium capere, atque opinari: sed nonnulli melius opinantur, uerum animi uitio corrupti ea, neque sequuntur, neque sumunt, quae sequi ac sumere oportet. Vtrum uerò opinio consilium antecedat, an subsequatur, nihil refert. Non enim nobis

nobis propositum est hoc considerare : sed utrum idem sit, atque aliqua opinio . Quænam igitur aut qualis res est, quandoquidem nihil est eorum, quæ suprà dicta sunt ? Et sanè uidetur quiddam esse, quod sponte fiat : uerum non quicquid sponte fit , de eo consilium captum est, sed id utique de quo prius consultatum est . Consilium enim cum ratione, & cogitatione coniunctum est : quod quidem nomine ipso apud græcos significatur. προαιρετὸν enim illi appellant tanquam præ ceteris optabile, & sumendum.

Sed utrum consultant de omnibus rebus homines, omniaq; in consultationem cadunt : an de quibusdam consulari non solet ? Ac fortasse id quidem in consultationem uenire dicendum est, non de quo stolidus aliquis, aut insanus consultauerit, sed de quo is, qui mentis est compos . De rebus æternis autem consultat nemo : ut de mundo, de dia= metro & latere, quoniam nulla dimensione inter se conuencire possunt : neque de ijs, quæ cùm perpetuò moueantur, eodem semper modo fiunt, siue necessitate, siue natura, siue propter aliquam aliam causam: ut de solis conuersationibus, ortuq; solis uario ac multiplici : nec de ijs, quæ alias aliter fiunt, ut de siccitatibus, & imbribus, neque de ijs, quæ fortuitò eueniunt, ut de thesauri inuentione, immò ne de omnibus quidem rebus humanis, uerbi gratia, quemadmodum Scythæ optimè suam remp. administrare possint, Lacedemoniorum consultat nemo . Nihil enim horum per nos effici potest . At de ijs consultamus, quæ cùm sub actionem cadant, tūm in nostra potestate sunt. Hæc autem sunt reliqua . etenim ¹⁸ rerum omnium cause uidentur esse, natura, necessitas, fortuna : adde præterea mentem, & ¹⁹ quicquid per hominem agit . singuli autem homines de

ijs consultant ac deliberant, quæ ab ipsis agi possunt, neq;
 uero in scientijs exquisitis, suaq; ui contentis, consultatio-
 ni locus est: uerbi gratia, de literis non consultamus. non
 enim quomodo scribendum sit, ambigimus: sed de ijs. quæ
 tametsi opera nostra fiant, non tamen semper eodem modo
 fiunt: ut de ijs quæ ad medicinam, & ad artem²⁰ pecuniae
 querendæ pertinent: & in arte gubernandarum nauium,
 potius quam in ratione corporum exercendorum dubita-
 re solemus, quanto minus illa, quam hæc enucleatis, & ex-
 quisitis præceptionibus absoluta est: & præterea item de
 reliquis. Magis autem in artibus, quam in scientijs con-
 sultationi locus est. In ijs enim sepius ambigere solemus.
 Consultandi autem ratio in ijs uersatur, quæ plerunque usus
 uenient, cum eorum exitus incertus sit, & in quibus nihil
 est definiti. Porro ad res magnas considerandas alios in
 consilium adhibemus, nobis ipsis diffidentes, quasi minus
 ad eas dispiciendas ac dijudicandas idoneis. Consultamus
 autem non de finibus, sed de ijs, quæ ad fines pertinent. Ne
 que enim aut medicus an²¹ sanaturus sit, consultat: aut o-
 rator, an persuasurus, aut uir ad remp. administrandam
 aptus, an bonis²² leges conditurus: aut alijs denique ar-
 tifices de suis finibus deliberant, sed omnes proposito sibi
 certo aliquo fine, quemadmodum, et quibus rebus cum pos-
 sint assequi, cogitant. Ac si compluribus modis, ac rationi-
 bus id quod uolunt, confici posse videatur, qua facilime
 & optimè confici possit, inspiciunt: sūn autem una ratione
 commode possit absolui, qua uia ad illam perueniant, &
 qua ad hanc, eò usque dum ad primam causam peruenie-
 rint, quæ inuentione est ultima. Qui consultat enim, is
 inquirere ac retexere ueluti descriptionem²³ quandam

mathe-

mathematicam uidetur, quemadmodum dictum est. Sed il= lud certe apparet non omnem quæstionem esse consultatio nem, ut sunt quæstiones mathematicæ: consultationem ue= rò omnem esse quæstionem, Illud etiam planum est, quod est retexenti postremum, id esse agenti primum. Quod si ijs qui acturi sunt, in aliquid inciderint, quod fieri nequeat, ueluti si pecunia sit opus, eiusq; expediendæ nulla ratio in= ueniri possit, tūm ab eo quod instituerunt, desistunt: sin autem alicunde suppeditari posse uideatur, tum ad agen= dum aggrediuntur. Fieri autem posse dicuntur ea, quæ no= stra opera effici possunt. nam quæ amicorum studio & cura transiguntur, nostra opera quodammodo fieri uiden= tur. Principium enim in nobis est. Queruntur autem ali= quando instrumenta, aliquando eorum usus, itemq; in reli= quis: interdum cuius opera, aliquando quemodo, aut qua= uia res explicari possit. Ac uidetur sane homo, quemad= modum dictum est, actionum esse principiam. Habetur au= tem consilium ijs de rebus, quæ à quoq; agi possunt. At a= ctiones aliarum rerum causa suscipiuntur. De fine igitur consultari non potest, sed de ijs quæ ad fines pertinēt: ne= que de rebus singularibus, uerbi gratia sit ne hoc panis, aut sit ne ita coctus, ut ²⁴ oportet. Hęc enim sensu iudi= cantur. Quod si semper consultauerit, abibit in infinitum. Id autem de quo consultatur, ex id de quo consilium ca= ptum est, eadem sunt inter se, nisi quod definitum iam ac= decissim est id, de quo consilium capitur. Quod enim con= sultatione adhibiti reliquis præpositum est, id est de quo consilium captum est. Nam quemadmodum sit quisque a= cturus, tum querendi finem facit, cum principium ²⁵ ad se ipsum, & ad eam sui partem, quæ præest, atque imperat,

reuo carit. Hæc enim²⁶ est quæ consilium capit. Quod ex ueteribus quoque reip. statibus, quos Homerus imitatur, perspici potest. nam quibus de rebus reges consilium ceperant, eas populo renuntiabant. Quoniam autem id dè quo consilium capit, sub deliberationem, appetitionemq; earum rerum, quæ in nobis sitæ sunt, cadit: consilium erit earum rerum quæ in nostra potestate sunt, appetitio ad consultationem accommodata. Nam po ste aquam consultatione adhibita iudicauimus, tūm ei consultationi conuenienter appetimus. Ac consiliū quidem quid sit, quibusq; in rebus ueretur, earum denique rerū esse, quæ ad fines pertinent, sic à nobis ueluti adumbrādo expositum sit.

Vltimi autem seu finis potius esse uoluntatem dictum est. sed alijs eius esse quod bonum est, alijs eius quod uidetur bonum, existimant: Atqui²⁷ eorum oratione, qui id quod sub uoluntatem cadit, dicunt esse uerū bonum, euenit ut id quod uult is, qui minus rectē eligit, nō cadat sub uoluntatem. Nam si sub uoluntatem cadet, erit & bonum: at erat, si casus ita tulit, malum. Eorum aut̄ sententia, qui id quod sub uoluntatem cadit, specie duntaxat bonum esse dicunt; nihil erit quod sub uoluntatem cadat natura, sed quod cuiq; uidebitur. Atqui aliud alijs uidetur, & si causa ita tulerit, etiam contraria. Quod si hæc minus probanda sunt, dicendum est ergo absolute & re uera sub uoluntatem cadere uerum bonum, sed sub cuiusq; uoluntatem cadere id, quod speciem boni habeat. uiro bono igitur id erit uoluntati²⁸ optabile, quod re uera bonū est: uitioso autem quicquid forte oblatum fuerit. Ut corporibus bene constitutis salubria sunt ea, quæ re uera talia sunt: morbosis autem & ægris alia, itemq; amara, dul-

cia, calida, grauia, & ceterorum unumquodq;. Nam & ue
 re de singulis rebus iudicat uir bonus, & eis statim quod in
 quaq; re ueri est, elucet. Ex unoquoque enim habitu
 propria sibi quisque honesta & iucunda fingit. atque eo
 ipso fortasse longe præstat reliquis uir bonus, quod singu
 lis in rebus uerum perspiciat, quasi earum norma sit ac
 mensura. Multitudini autem fucum facere uidetur uolu
 ptas, quippe quæ cum bonum non sit, boni speciem præ se
 ferat. Itaque iucundum sequitur, ut bonum: dolorem au
 tem fugit, ut malum. Quoniam igitur finis sub uolunta
 tem cadit, de ijs autem quæ ad finem pertainent, & consul
 tari & consilium capi potest, consequens est ut quæ in eis
 uertuntur actiones, & consilio consentaneæ sint, & spō
 te obeantur. At functiones & munera uirtutum in his uer
 tuntur. Iam & uirtus & uitium pariter in nostra potesta
 te sunt. Quas enim res agere in nobis situm est, easdem nō
 agere possumus: & quas non agere in nobis situm est,
 earundem quoque agendarum potestas nostra est. itaque
²⁹ si quid agere, quod honestum actu sit, in nobis situm est,
 non agere quoque cum id non agere turpe sit, in nobis erit
 situm; & si non agere, quod non agere honestum sit, in
 nostra potestate est, agere quoque quod actu turpe sit, in
 nobis erit sitū. Quod si honesta et turpia agere nostri arbi
 trij est, similiterq; non agere: hoc aut̄ erat bonos et malos
 esse: nostri quoque arbitrij erit profecto ut probi & im
 probi simus. Iam quod dicitur, Spōte ³⁰ improbus nemo,
 nec inuitus beatus ullus est: illud quidem falsum, hoc autem
 uidetur esse uerum. Nam ut inuitus beatus est nemo, sic ui
 tiositas spōte nostra contrahitur: alioqui ea quæ iā nunc di
 cta sunt, erunt in dubium & controuersiā uocāda, negan
 dumq;

dumq; erit hominem esse principium ac parētem actionū, tanquam liberorum. Quod si h.ec nobis probantur, & ue
ra esse patet, neque eas possumus ad alia principia, capi-
taq; præter quām ad ea, quæ in nobis insunt, reuocare,
profecto quarum rerum principia in nobis insunt, eae res
quoque in nobis sitæ sunt, nostraq; sponte suscipiuntur.
Testimonia sunt his cùm ea quæ priuatim à singulis, tūm ea
quæ publicè à latoribus legū fieri solēt, qui eos oēs, qui res
flagitiosas, atque improbas admittunt, castigant, supli-
cioq; afficiunt, si modo non per nim aut per inscientiam,
quæ non ipsorum culpa contracta sit, admiserint: eos au-
tem qui res honestas ex præclaras gerunt, honoribus &
præmijs ornant, quasi hos excitaturi, illos à maleficio de-
territuri. At qui ad eas actiones excitatur nemo, quæ ne-
que in nobis positæ sunt, neque sponte nostra obeuntur,
perinde quasi nihil profuturum sit persuasum nobis esse,
ut ne uel caleamus, ³¹ uel doleamus, uel esuriamus, uel
aliquid aliud tale. Nihilo enim minus ea feremus. nam e-
tiam proptere à quod ignoratum sit, castigant latores le-
gum, si quis sibi ipse suæ inscientiæ causa esse uideatur: Ver-
bi gratia in ebrios duplex pœna constituta est. Principiū
enim in ipsis est. Nam situm in eis erat ne ebrijs fierent. E-
brietas autem causa inscientiæ est. Præterea in eos, qui ali-
quid ignorant eorum quæ legibus cauta sunt, cùm & sciē-
da, neque cognitu difficultia sint, animaduertunt, itemq; sit
in ceteris quæ negligentia sua uidentur ignorare, cùm li-
ceat ipsis non ignorare. Poterant enim sibi, ut diligētiā
adhiberent, imperare. sed eiusmodi est aliquis fortasse, ut
diligentiam adhibere non possit. Verūm cur tales extite-
rint, causam ipsi sustinent, quippe qui negligenter ac disso-
lute

lute uiuant, & cur iniusti atque intemperantes sint, causa
in ipsis consistit, ut potè quorum alteri in maleficijs, alteri
in compotationibus & id genus delicijs & etatem consu-
mant. Nam quales sunt in quaque re collocatæ actiones,
tales eos qui agunt, efficiunt. Quod ex ijs perspicuum es-
se potest, qui se in quoquis certamine aut actione exercet.
Nunquam enim certare, atque agere intermittunt. Ignor-
are igitur è studijs & actionibus in quaq; re positis, habi-
tus gigni, hominis est sensu ferè carentis. Præterea hoc
ipsum certè à ratione alienum est eum qui iniuste alterum
lædat, iniustum, & qui intemperanter uiuat, intemperan-
tem effici nolle. Atqui si quis sciēs eas res agat, quibus
euadat iniustus, sponte sua profecto efficiatur iniustus.
Neque si uelut tamen, esse desinat iniustus, & iustus sit.
Nam ne æger quidem sanus ³² ac firmus sit, cum uoluerit,
etiam si forte sponte sua ægrotet, quippe qui & incō-
tinenter uiuat, & medicorum imperium, consiliumq; asper-
netur. Tunc igitur ei integrum erat in morbum non inci-
dere. At posteaquam sese effudit, ac proiecit, non iam est
integrum: quemadmodum nec is qui lapidem misit, retrahere
eum iam potest. erat tamen in eius potestate in manum
³³ sumere ac iacere. Principium enim in ipso est. sic & in-
iusto atque intemperanti homini ab initio licebat talibus nō
esse. Iccircò sua uoluntate tales sunt; posteaquam uero ta-
les facti sunt, non possunt non esse. Non solum autem ani-
mi uitia sponte contrahuntur, sed in nonnullis, etiam cor-
poris: quos sane reprehendere solemus. Nam qui sunt de-
formes natura, eos reprehendit nemo, sed eos demam, qui
propterea quod exercitationes corporis prætermittunt, et
ualecudinem non curant, id mali contraxerunt. Eadem est

im-

imbecillitatis, ³⁴ deformitatis & debilitatis ratio. Nemo enim cæcitatem ei, qui uel natura, uel morbo, uel ictu aliquo cæcus sit, propri loco obiicit: quin eius miseretur potius: sed qui ex ebriositate, aut aliqua alia intemperantia cæcitatem contraxerit, eum nemo est qui non reprehensione dignum duxerit. Quæ ergo uitia corporis in nostra potestate sunt, reprehenduntur: quæ non sunt, non reprehenduntur. Quod si ita est, in ceteris quoque rebus omnibus ea quæ reprehenduntur uitia, in nostra potestate esse uidebuntur. Quod si quis dixerit id quenq; expetere quod sibi uideatur bonum, uerum non in cuiusque potestate ³⁵ uisionem esse sitam, sed qualis quisque sit, talem ei finem uideri: immo uero si sibi quisque in generandi habitus quodammodo causa est, erit & uisionis profecto sibi ipse quodammodo causa: Sin autem ³⁶ maleficij admittendi sibi causa est nemo, sed ignoratione finis in maleficio quisque uersatur existimans hoc genere uitæ se maximo bono potiturum, & si ³⁷ appetitionem finis nem si sibi suo arbitratu ³⁸ adoptare potest, sed ita natus quisque sit oportet, ut quasi aciem habeat, qua & recte iudicare, & id, quod uerè bonum est, sumere atque optare possit, & si is est bene ³⁹ informatus à natura, cui hoc naturæ beneficio bene constitutum est (rem.n. maximam & pulcherrimam, quamq; ab alio neque consequi, neque discere possit, sed qualiscunque à natura facta est, talem obtinebit, eamq; bene & pulchre à natura factam, & compositam esse, ea demum perfecta & uera fuerit naturæ bonitas) si igitur hæc uera sunt, quamobrem uirtus magis quam uitium nostra sponte ac uoluntate suscipietur? utrique enim & uiro bono & improbo homini uel

uel natura, uel quolibet alio modo finis & uidetur &⁴⁰ positus est: reliqua uero omnia in agendo quoquo modo illi agant, eò referunt. siue igitur finis cuique non natura, qualiscunque ille sit, uidetur, sed aliquid etiam ⁴¹ est penes eum qui agit, siue, ut finis naturalis sit, eò tamen quod uir bonus reliquias res sua sponte gerit, uirtus sponte suscipitur: nihilominus profectò uitium quoque sponte contrahetur. Aequè ⁴² enim in homine malo ut in bono uiro inest hoc, ut per se agere possit, etiam si minus insit, ut finem per se uidere possit. Si igitur quemadmodum dici-
mus, uirtutes sponte nostra comparantur (etenim habituum causas ipsi adiuuamus, ex eoq; quod sic, uel sic affecti su-
mus, talem nobis finem proponimus) profectò uitia quoque sponte nostra contrahentur. Similis enim utrorumque ra-
tio est. Ac de uirtutibus quidem uniuersè à nobis dictum
est: earum genus rudi quadam imagine informatum atque adumbratum est, nimirum esse mediocritates, & habitus,
& à quibus ⁴³ rebus gignuntur iij habitus, etiam ad eas
res agendas ualere, idq; per se: & esse in nobis fitos, & no-
stra sponte suscipi, & ita, ut recta ratio præscriperit. Sed
aliter actiones nostra uoluntate suscipi dicuntur, aliter ha-
bitus. Actionum enim à principio ad extremum, domini
sumus, cum rerum ⁴⁴ singularium cognitionem habemus:
habituum uero principium dūtaxat in nostra potestate est.
at rerum singularium accessio nota non est: ut in morbis
euenit; uerum quia sic, aliterue tractare res singulares no-
bis licebat, ic circò habitus nostra sponte suscipi dicuntur.
De singulis igitur uirtutibus disputationē à capite repeti-
tam ordiamur, quæ, qualibus in rebus uersentur, & quo-
modo sint uirtutes. Eodem uero negotio quot sint numero

uirtus

virtutes, planum fiet. Ac primum de fortitudine dicamus.

Fortitudinem igitur esse mediocritatem quæ in formidine & fiducia uertitur, iam anteā diximus. Timemus autem nimis ea omnia, quæ exterrent, quæ uno uerbo mala sunt. Itaque metum definiunt mali expectationem. Ea igitur metuimus omnia, quæ mala sunt, ut infamiam, paupertatem, morbum, solitudinem,⁴⁵ uitamq; sine amicis, mortem. Non tamen uidetur in his omnibus contemnendis uir fortis uersari. Aliqua sunt enim pertinaces cœda, eaq; & pertinescere honestum, & contemnere turpe est, ut infamiam. Nam qui eam metuit, is & probus est, & pudens; qui uero non metuit, impudens. Sed is à non nullis fortis appellatur, ex quadam sermonis translatione, quoniam quiddam habet fortis simile. ab omni enim metu liber, & solutus est etiam uir fortis. Paupertatem uero pertinescere forisasse non oportet, neque morbum, neq; ea omnia, ut semel dicam, quæ neque à uitio nascuntur, neque culpa nostra contrahuntur. At neque is, qui in his se à metu uacuum præstiterit, fortis est dicendus. Fortem tamen hunc quoque ex similitudine quadam dicimus. Non nulli enim cùm in belli periculis timidi sint, atque ignavi, liberales sunt tamen, & in pecunia amittenda⁴⁶ fident ac præsentि sunt animo. Neque igitur si quis contumeliam in liberos & uxorem extimescit, uel inuidiā, uel aliquid eius generis, ignavus est: nec fortis is qui animo confidat cùm se fustibus uerberatum iri uideat. Quibus ergo in rebus formidolosis uir fortis cernitur? nō ne in maximis? nec enim quisquam res horribiles, & asperas patientius tolerat. Omnium autem rerum nihil horribilis morte est. nam omnium rerum est extrellum: nihilq; reliquum esse

mortuo

mortuo uidetur neque bonum, neque malum. sed non in omni mortis genere uir fortis cernitur. ut si quis uel in mari naufragio pereat, uel morbis conficiatur. In quoniam igitur? non in eo quod pulcherrimum est? At tale est id quod in bello appetitur. Maximum enim & pulcherrimum in eo periculum aditur. Testantur & comprobant hæc, quæ dicimus, honores ijs qui & in liberis ciuitatibus, & apud reges eis, qui bello ceciderint, decernuntur. Quocircum fortis propriè uideatur is, qui nec morte honesta, nec ijs impendentibus atque instantibus, quæ mortem afferunt, perterretur: cuiusmodi sunt ea maximè, quæ in bello accidunt. Veruntamen tum in mari, tum in morbis uir fortis uacuus est ille quidem à metu, sed non ita ut nautæ. Fortes enim cum de salute sua desperent, tum genus hoc mortis ægræ ferunt: nautas usus & experientia confirmavit, beneq; sperare docuit: simulq; illi fortem animum præstant ijs in rebus, in quibus aut uiribus opus est, aut excedere de uita est honestum: quorum neutrum in his generibus interitus reperitur. Horribile autem non omnibus unū & idē est, estq; aliquid quod hominis constantiam superat, quod profectò omnibus qui sanæ mentis sunt, terror em iniicit. Quæ autem homini⁴⁷ tolerabilia sunt, ea magnitudine differunt, eoq; quod alia grauiora sunt, alia leuiora: itemq; ea quæ fiduciam afferant. Cum sit autem uir fortis⁴⁸ imperterritus, atque impavidus, ut homo, hæc talia quoque pertimescat tamen, sed ita,⁴⁹ ut oportet, & ut ratio postulat, subibit ac perficeret honesti causa. Hic enim uirtutis finis est. Fieri autem potest, ut hæc quis & magis, & minus, quam debet, extimescat, & prætereat ut quæ non sunt formidolosa, perinde ac si talia sint, me-

tuat. Peccata autem committuntur alia quod id agitur
 quod non oportet, alia quod non ut oportet, alia quod non
 quo tempore oportet, aut aliquid huiusmodi. Idem et de ijs
 quae fiduciam afferunt, sentiendum. Qui igitur ea quae de-
 bet, et cuius rei causa debet, et ut debet, perfert, et metuit,
 fortis est. itemque et qui confidit. Nam pro rei dignitate,
 et quo tempore par est, et ut ratio postulat, patitur et a-
 git uir fortis. Omnis autem actionis finis est id quod ha-
 bitui conuenit. At uiro forti fortitudo honestum quiddam
 est. Talis igitur est et finis. suo enim quicque fine defini-
 tur ac terminatur. Honesti igitur causa uir fortis et suf-
 fert, et agit omnia quae fortitudini consentanea sunt. Ex
 ijs autem qui modum superant, is qui metus uacuitate su-
 perat, caret nomine. Esse autem multa quibus imposita
 nomina non essent, supradiximus: sed appellari poterit uel
 insanus quidam, uel doloris omnis expers, si nihil metuat,
 neque terrae motum, neque procellas, quales aiunt esse Gal-
 los. Qui autem in eo modum superat, quod in rebus for-
 midolosis praefidat, audax est. Atque etiam idem arro-
 gans esse, sibiisque fortitudinis laudem sumere uidetur. itaque
 quo ille animo est in rebus formidolosis, eodem uult hic ui-
 deri. Quibuscunque igitur rebus potest, eum imitatur. ita
 fit etiam ut plerique eorum timiditatem habeant cum auda-
 cia coniunctam. Nam cum in his se iacent, res formidolo-
 sis tamen neque audent subire, neque possunt perpeti. At
 qui metuendo modum superat, is ignavus, timidusque no-
 minatur. nam et quae metuenda non sunt, et quemad-
 modum non sunt, metuit: omniaque eiusdem generis eum
 comitantur. In fidendo quoque modum deserit: sed ubi in
 doloribus ac molestijs modum superat, magis sese indicat.

ac prodit . omni igitur ferè spē destitutus est ignavius . O-
mnia enim pertimescit : fortis uero contrà . hominis est e-
nim bona spē fricti , bencq; sperantis confidere . In iisdem
igitur ⁵² rebus timidus , audax , & fortis uersantur . sed nō
eodem modo in eas affecti sunt . Illi enim modum transeunt
ac deserunt , hic mediocritatem seruat , sc̄ seq; in his ita ut
debet , gerit . Atque audaces sane præproperi sunt , ac præ-
cipites , periculumq; antequam in periculo uersentur , adi-
re uolunt , in ipso autem periculo sunt tardiores , & à sen-
tentia desistunt . At uiri fortes in factis ipsis acres sunt , &
celeres : ante facta sedati & quieti . Quapropter fortitu-
do (ut dixi) mediocritas est quæ uersatur cùm in eis quæ
fiducia compleat animos , tūm in ijs quæ terrorem afferūt ,
non omnibus , sed ijs quæ suprà diximus , caq; sumit , ac per-
fert , uel quia perferre honestum , uel quia non perferre
turpe est . Sibi autem ipsum mortem consciencere fugiētem
uel paupertatem , uel amorem , uel ægritudinem aliquam ,
uiri fortes non est , sed ignavi potius . Mollis enim animi est
res eruminosas & laboriosas fugere . Prætereà non ob id
quòd honestum sit , sed quòd malum fugere studeat , mor-
tem subit ac perfert . Ac fortitudo quidem talis quædam
res est . Eius autem & alij quinq; modi feruntur , quo-
rum primus est eius quæ ciulis appellatur . ad illam enim
quæ uerè & propriè fortitudo est , proxime uidetur acce-
dere . Videntur enim ciues pericula subire cùm legitimis
pœnis atque ignomijs compulsi , tūm honoribus ac præ-
mijs inuitati : atque ob eam causam apud eos maximè uiri
fortissimi reperiuntur , apud quos & infamia notantur i-
gnavi , & honore afficiuntur uiri fortes . Ac tales quidem
facit Homerus uerbi gratia Diomedem & Hectorem .

Primus Pulydamas turpi me labe notabit. Et Diomedes. Nam Teucrorum inter sic Hector agmina dicit, Tydides à me. Hæc autem similima uidetur ei quæ primo loco à nobis posita est, quoniam eius effectrix uitus est. Pudor enim & honesti appetitio uidelicet honoris, & dedecoris, quod turpe est, fuga, eam efficiunt. Eundem autem in numerum referre licet eos qui ab ijs, quorum sub imperio sunt, fortis esse coguntur. sed illis hi sunt eo deteriores, quod non pudore, sed metu adducti id faciunt, nec eò quod turpitudinem, sed quod dolorem fugiant. Cogunt enim ij penes quos est potestas, ut Hector, Quem procul à pugna sese subducere cernam, Non tamen hic auium atque canum minus esca iacebit. Cogunt ⁵³ etiam ij qui in primo ordine locant, & si retrocedant illi, uerberant. idē faciunt et qui ante fossas & alias huius generis munitiones disponunt. Nanq; omnes hi cogunt. Sed par est honesto excitatum fortis esse, non ui, aut necessitate coactum. Atque etiam usus in quaque re nomen sibi fortitudinis uendicat. Ex quo & Socrates fortitudinem scientiam esse putabat. Atque usu periti & exercitati, alijs quidem sunt alijs in rebus, sed in bellicis milites. Nam multi uidentur esse belli ⁵⁴ terrores inanes, quos hi experiendo maximè perspectos habent & cognitos. Quocircà fortis propterea habentur, quod alijs, quales sint terrores illi, non intelligunt. Deinde cum aduersarios damnis afficere, nullisq; ipsi affici usu & consuetudine maximè possint, tum ictus uitare, & hostem ferire in primis sciunt, quippe qui & armis expeditissime possunt uti, & huiusmodi armis instructi sunt, quæ ad damnum hosti inferendum, & à se propulsandum maximè ualent. Ut igitur cum inermibus

armati, & ut athletæ cum luctandi imperitis decertant. Nanque etiā in talibus certaminibus non fortissimus quisque pugnacissimus est, sed qui plurimum viribus ualeat, corporeq; est præstantissimo. At uero milites tum ignavi fiūt, cum & periculum maius est, quam ut possint obsistere, & copijs atque apparatu sunt inferiores. Primi enim terga uertunt: ciuiles autem copiæ pugnantes occidunt. Id quod in Hermæo ⁵⁵ contigit. Nam & fuga ciuibus turpis, & mors tali salute optabilior est. Illi uero initio pugnæ se se periculis offerebant, perinde ac si meliores essent: at cognito periculo salutem fuga petierunt, mortem peius turpidine pertimescentes: qualis vir fortis esse non solet. Porro autem iram quoque fortitudini ascribunt. fortes enim esse uidentur etiam iij qui ira concitati tanquam beluae in eos irruunt, qui uulnerarunt: quoniam fortis quoque sunt iracundi. Maximum ⁵⁶ enim ad adeunda pericula calcar admouet iracundia, ex quo & Homerus uires addidit iræ. Et illud, bilem conciuit et iram. Et Acris pernares subiit furor. & toto feruebat corpore sanguis. Hæc enim omnia celeritatem atque impetum animi concitati significare uidentur. Ac fortis quidem honesti causa res omnes gerunt, eosq; ira ⁵⁷ adiuuat: bestie autem dolore affectæ. Nam uel quod ictæ fuerunt, uel quod metuerunt. Nam si sint in ⁵⁸ sylua, aut palude neminem aggressiuntur. Non ⁵⁹ igitur eò fortis dicendæ sunt, quod dolore & ira incitatæ periculum adeant, nihil eorum quæ gravia & periculosa sunt, præuidētes. Nam isto quidem modo asinos fortis dicere licebit cum esuriunt, quoniam ne uerberibus quidem à pastu demouentur: & adulteri cupiditate inflammati multa faciunt audacius. non igitur for-

tia sunt ea quæ dolore uel ira elata sese in discrimen offerunt. Videtur autem ea fortitudo maximè naturalis esse, quam ira excitauit, & si consilium, idq; cuius causa res sit, assumpserit, uerè fortitudo poterit appellari. Præterea homines cum irascuntur, dolore: cùm iniuriam acceptam ulciscuntur, uoluptate afficiuntur. At qui his causis impulsi periculum adeunt, pugnaces⁶⁰ illi quidem, sed non fortes appellandi sunt. Non enim propter honestum, neque ita, ut ratio monet, id faciunt, sed perturbatione aliquia concitat: Verùm simile⁶¹ quiddam habent. Sed nec ijs qui bona spe freti sunt, fortes sunt habendi. Nam propter et quod & saepius & multos uicerunt, in periculis fidunt. eo autem sunt similes, quod utriusque fiducia prædicti sunt. Veruntamen fortes propter eas causas, quas diximus, fidunt: bi quia animum induxerunt se uiribus esse omnium præstantissimos, nihilq; incommodi uiciissim accepturos. Ac tale quiddam faciunt ijs, qui ebrij facti sunt. Nā bona spe eriguntur. Cùm uero alia, quām sperauerunt, eis euenerunt, profugiunt. Erat antem uiri fortis quæ formidolosa homini & sunt & uidentur, ea ob eam causam perferre, quia & perferre honestum sit, & non perferre turpe. Itaque uiri fortioris esse uidetur in repentinis terroribus sese imperterritum, minimeq; perturbatum præbere, quām in præuisis. Hæc n. animi constantia magis ab animi habitu proficiscitur, minusq; præparationis habet. Nā quæ multo ante prospecta sunt, de ijs qui uis animi agitatione & ratione consilium ceperit: At de repentinis, habitu. fortes porro uidentur ijs quoque qui periculum ignorant. Nec longè absunt ab ijs, qui bona spe ad audendum prouehuntur. hoc quidem certè sunt deteriores, quod nihil splendoris,

doris, nihilq; dignitatis in his elucet: in illis uero pluri= mūm. Itaque illi aliquantum temporis permanent in incœ pto. Hi autem quasi decepti, & in errorem inducti, sta= tim ut aliud esse quam suspicati sunt, cognouerunt, fugiūt, Quod Arguiis accidit qui in Lacedæmonios pro Sicyonijs inciderunt. Ac uerē fortē quidem, & ijs qui uidentur esse fortes, quales sint, diximus. Sed cūm in fiducia, metuq; ueretur fortitudo, non tamen perquē in utroque: sed in rebus formidolosis magis cernitur. Nam qui in his omni animi motu ac perturbatione uacat, quiq; in eis ita affe= ctus est animo, ut debet, is fortior eo est, qui in ijs rebus quæ fiduciam afferunt, constantiam retinet ac tuctur. Ex eo igitur fortes appellantur, ut suprà à nobis dictum est, quòd res molestas atque asperas fortiter ferant. Itaque do= loris & molestiæ plena res est fortitudo, eaq; iure lauda= tur. Difficilius enim est res molestas toleranter pati, quam se à iucundis abstinere. Verùm tamen fortitudinis finis poñit uideri iucundus, sed ab ijs rebus, quæ circumstant, obscurari ac pené deleri: cuiusmodi quiddam in ludis gy= mniciis accidit. Pugilibus enim finis ipse cuius causa decer= tant, iucundus est, ut corona, & honores: at ictus & uer= bera, omnis denique labor, cum ex carne constent, dolo= re molestiæq; eos afficit. Quoniam autem multa sunt labo= riosa & molesta: finis, qui tenuis, & exiguis est, nihil iu= cunditatis in se inclusum habere uidetur. Quòd si talis quoque est fortitudinis ratio, & natura, mors & uulnera forti uiro molestiam etiam iniuita sunt allatura: Ea tamen omnia subibit ac perferet, quia & perferre honestum, & non perferre turpe est. Atque idem quo uirtutibus omni= bus instructior fuerit, & quo beatior, eo molestius mor=

tem feret. Nam cum uir talis uita sit dignissimus, tum sciēs ac prudens maximis bonis spoliatur. Quod quanuis ei molestum accidat, nihilominus tamen in his sepe uirum fortēm præstat, atque eo fortasse magis, quod illis omnibus id quod in bello honestum est, anteponit. Non igitur hoc in omnibus uirtutibus inest, ut earum muneribus & actionibus liceat iucundē perfungi, nisi quoad finem attingunt. Nihil autem prohibet fortasse quomodo milites prestantissimi sint, non qui sint tales, sed qui & minus fortes sint, & nihil aliud boni, quam lacertos & uires habeant. Hi enim ad pericula subeunda parati sunt, uitamq; cum paruo questu paciscuntur & commutant. Ac de fortitudine quidem hactenus. Quid sit autem, non est difficile ex ijs quæ dicta sunt, rudi quadam forma descripta atque adumbrata cognoscere. Sequitur iam ut de temperantia disseramus. h.c nanque uirtutes earum animi partium uidentur esse, quæ sunt rationis expertes. Temperantiam igitur mediocritatem esse quæ uersatur in uoluptatibus, iam à nobis dictum est. Minus enim, nec eodem modo in doloribus uersatur. In his autem utrisque intemperantia quoque uertitur. Nunc igitur quibus in uoluptatibus uerseatur, facta earum distinctione, explicemus. Ac primum cōstituatur hæc uoluptatum partitio, ut aliæ sint animi, aliæ corporis: ut honoris cupiditas, quam ambitionem dicimus, & discendi studium, animi sunt: uterque enim eo delectatur, cuius amore & studio tenetur, cūm corpus nihil afficiatur, sed uis cogitandi potius. Qui autem huiusmodi uoluptatibus dediti sunt, nec temperantes, nec intemperantes nominantur. Itemq; neque ij qui in alijs occupati sunt, quæ ad corpus non pertinent. Nam qui fabellarum

larum cupiditate, studioq; rerum narrandarum ducūtur,
et qui in rebus quas casus obtulerit, totos dies conterūt,
eos loquaces, non intemperantes dicere solemus. Ne eos
quidem qui ex pecuniarum iactura, uel amicorum obitu,
maiorem dolorem capiunt. Itaque in corporis uoluptati-
bus intemperantia uertatur necesse est: ac ne in his qui-
dem omnibus. Nam qui delectantur ijs rebus, quæ aspectu
sentiuntur, ut coloribus, figuris, pictura, nec temperan-
tes appellantur, nec intemperantes. At qui fieri posse uidē-
tur, ut his rebus et ita ut oportet, et supra atque infra
modum delectemur. Idemq; de ijs, quæ ad auditum per-
tinent, sentiendum. Neque enim quisquam eos, qui supra
modum cantilenis, uel histriionum gestu lētantur, intempe-
rantes: aut eos qui intra modum, temperantes appellant:
nec eos qui ijs rebus, quæ sub odoratu cadūt, delectātur,
nisi⁶² ex euentu. non enim eos qui malorum, aut rosarum,
aut suffimentorum capiuntur odoribus, intemperantes di-
cimus, sed eos potius, qui unguentorum, et obsoniorum.
his enim gaudent intemperantes, propterea quod eis hæc
ipsa earum rerum quæ desiderari solēt, memoriam refricat.
Cernere autē licet alios, cūm esuriunt, ex ciboru odore ca-
pere uoluptatem. At qui talibus rebus delectari hominis
est intemperantis. Nam intemperantium sunt hæc rerum
desiderabiliū genera. his autem sensibus ne cetera quidem
animalia percipiunt uoluptatem, nisi ex euentu. nam neq;
leporum odore delectantur canes, sed cibo. sensum porrò
odor commouet, atque excitat: neque leo bouis uoce, sed
esca. Ex uoce autem cum propinquum esse sensit. quo fit,
ut hac delectari uideatur. Similiter autem, nec ceruo
uiso capreaue reperta lētatur, sed quia se nactum esse
uidet,

uidet, quod edat. Vertuntur igitur temperantia & intemperantia in huiusmodi uoluptatibus omnibus, quae nobis sunt etiam cum reliquis animantibus communes. Ex quo seruiles eas et beluinas iudicare licet. Haec autem sunt tactus et gustatus uoluptates. Ac uidentur sane gustatu parum admodum, aut prorsus nihil intemperantes uti. De saporibus enim proprietate, suoque iure gustatus iudicatur. quod faciunt illi qui uina explorant, & obsonia condunt. Neque igitur admodum, aut nihil plane saporibus delectantur intemperantes, sed ipsa perceptione uoluptatis, quam profecto totam tactus efficit, cum in esculentis & poculentis, tum in ipsis rebus quae uenere & appellantur. Quapropter⁶⁴ collum sibi quidam obsoniorum gurges & helluo gruis collo longius optauit, ut qui tactu maximam capiebat uoluptatem. Tactus autem omnium sensuum latissime patet, in eoque sita intemperantia est, quae merito, ut turpis, & flagitiosa, maledicti loco obijcitur, propterea quia inest in nobis, non quae homines, sed quae animalia sumus. His igitur talibus delectari, eaque vehementius amare beluarum est. Nam exceptae, sunt sane uiris honestis & ingenuis omnium quae tactu percipiuntur, dignissimae uoluptates, cuiusmodi sunt esse, quae in gymnasii fricatione & calefactione gignuntur. Non enim intemperantis hominis tactus per totum corpus pertinet, sed quibusdam partibus circumscribitur.

Cupiditatum autem aliæ communes esse uidentur, aliæ propriæ & ascitæ, ut cibi cupiditas est naturalis. Omnes enim,⁶⁵ cum indigent, alimentum uel siccum, uel humidum appetunt, aliquando utrumque, lectumque⁶⁶ iugalem (ut ait Homerus) adolescens aliquis & qui floret ætate. At hoc, uel illud alimentum non iam omnes, neque eadē omnes desiri-

desiderant. Itaque hoc propriè nostrum est. Veruntamē
habet quiddam etiam à natura insitum. Alij enim alijs de=
lectantur, & sunt nonnulla, quæ magis quàm res forte
fortuna oblatæ omnes homines delectant. In naturalibus
igitur cupiditatibus offendunt⁶⁷ pauci, atque in uno, sci=
licet in eo quod nimium est. Nam edere aut bibere quæ ca=
sus obtulerit, quo ad plenior sis, quàm naturæ neceſſitas
postulat, nihil aliud est quàm mensuram naturæ conuenie^c
tem copia superare. Naturalis enim cupiditas est, id quod
deest, explere uelle. Itaque græco uocabulo appellantur
hi γασπιμαργοι : id est uentri usque ad insaniam indulgen=
tes, tanquam eum supra modum implentes. Ac tales qui=
dem euadunt ijs, qui seruili admodum ingenio præditi sunt.
At uero in proprijs uoluptatibus complures & multis mo=
dis peccant. Nam cùm huius,⁶⁸ aut illius rei amantes eō
dicantur, uel quòd ijs rebus delectentur, quibus non oportet,
uel quòd nimium⁶⁹ delectentur, uel quòd ita ut uul=
gus, uel quòd non ita, ut oportet, uel quòd non qua⁷⁰ par=
te oportet : intemperantes omnibus in rebus modum supe=
rat. Nam & quibus rebus non oportet, quoniam odio di=
gnæ sunt, delectantur, & si maximè quibusdam talibus re=
bus delectari oporteat, magis quàm oportet, & ita ut mul=
titudo, delectantur. Id ergo nimium, quod in uoluptati=
bus uertitur, esse intemperantiam, ob eamq; causam esse
uituperabile, perspicuum est. In doloribus autem non ita,
ut uir fortis, sic temperans eō quòd dolores perferat: nec
quòd non perferat, intemperans appellatur: sed eō intem=
perans dicitur, quòd ægrius, quàm debet, ferat,
nullam se corporis percipere uoluptatem. Et uero ei
dolorem affert uoluptas. Temperans autem dicitur cùm

ob id quòd se carere uoluptatibus non molestè ferat, tūm quòd aspernetur & prætermittat uoluptates. Intemperans igitur omnia quæ iucunda sunt, concupiscit, aut certè quæ iucundissima. itaque à cupiditate trahitur, ut illa ceteris rebus habeat potiora. Quapropter & cùm uoluptatibus ⁷¹ potiri non potest, & cùm eas concupiscit, dolore angitus. semper enim cum dolore cupiditas coniuncta est: tametsi absurdum uideatur, propter uoluptatem dolore affici. Iam qui in expetendis uoluptatibus modum descendent, minusq; quam oportet, ijs delectentur, raro existūt. Non est enim humanus huiusmodi stupor omni penè sensu hominem spoliāns. Nam cetera quoque animalia pabulum à pabulo discernunt, hisq; delectantur, illis non itē. Quòd si cui nihil sit iucundū, nihilq; inter hoc, et illud intersit, is profectò ab humanitate fuerit remotissimus. Quoniam igitur qui talis sit, non admodum reperitur, suo nomine non est appellatus. Temperans autem in his rebus mediocriter et moderate affectus èst. Nam neque ijs delectatur, quibus maximopere intemperans, sed offenditur potius, neque omnino ⁷² quibus ex rebus capienda uoluptas non est, ex ijs capit uoluptatem, neque ulla re tali uehementer delectatur, neque si eæ res absint, discruciatur: neque concupiscit, nisi moderate, neque magis ⁷³ quam debet, neque quo tempore non debet, neque omnino quicquam tale concupiscit. Quæcunque autem ita iucunda sunt, ut eadem ad bonam ualitudinem, uel optimum corporis habitum pertineant, ea modicè, & ut debet, concupiscit, ceteraq; quæ his non sunt impedimento, aut quæ ab honesto non abhorrent, aut quibus res familiaris non exauritur. Nam qui ita animo affectus est, is uehementius, quam pars fit, tales

les uoluptates amplectitur. At temperans talis non est, sed rectæ rationi paret, atque obtemperat. Videtur autem intemperantia magis quam timiditas, sponte ac uoluntate suscipi. Illa enim propter uoluptatem, hæc ob dolorem, quorum alterum optabile est, alterum fugiendum. Ac dolor quidem naturam eius, qui angitur, de suo statu deturbat, & interimit. uoluptas autem nihil tale facit, immo uero quiddam est, quod sponte nostra consectamur. Itaque probrosior ac flagitosior est. Nam & facilius est rerum iucundarum mediocritati seruandæ assuefiri: multa enim huiusmodi in uita quotidiana occurunt: et assuescendi exercitatio ac meditatio periculo uacat. In rebus autem formidolosis contrà euenit. Sed aliter timiditas sponte contrahitur, aliter res singulares sponte nostra extimescimus. Illa enim doloris expers est, hæc doloris magnitudine homines exterrent, & ut ne ipsi apud se sint, efficiunt, adeò ut arma abiiciant, aliaq; suæ personæ indecora faciant. Itaque uidentur esse uiolentæ. contrà fit in intemperante. Res enim singulares sponte ab eo suscipiuntur, nempe concupiscente, ac desiderante. Vniuersum uero genus minus. intemperans enim esse cupit nemo. Non men autem intemperantiae ad errata⁷⁴ puerilia transferimus. inest enim in his quædam similitudo. utrum autem ab utro sit appellatum, ad institutum nostrum nihil refert. Perspicuum illud quidem est à priore posterius esse nominatum. Nec male sane translatio uidetur esse facta. Id enim castigandum, & coercendum est, quod turpia cōcupiscit, & quod impunitate amplificatur, & propagatur, quales sunt maximè cupiditas & puer. Nam etiam pueri cupiditatem tanquam uitæ suæ sequuntur ducem, ma-

ximeq; in his rerum iucundarum appetitio dominatur. Itaque si non parebit rationi, neque sub eius erit imperio: serpet & manabit latius. Nam cum sit inexplicabilis rerum iucundarum appetitio maxime in stulto & amente, tum cupiditatis usus eius, quod cognatum est, uires amplificat, adeo ut si magnae sint & uehementes cupiditates, mentem ac rationem de sua sede detrudere ac perturbare possint. Danda igitur opera est, ut mediocres sint & modicæ, neque quicquam rationi aduersentur. Atque hoc ipsum est quod obediens & castigatum dicimus. Ut enim puer è custodis & magistri præscriptione uiuere, sic uis hæc concupiscendi obtemperare rationi debet. Quocircà debet in uiro temperante cum ratione cōcinere ea pars animi, quæ ad concupiscendum ualet. Vtrique enim propositum honestum est: appetitq; temperans, quæ oportet omnia, & quæ admodum, & quo tempore oportet: quæ quidem est rationis lex atque institutio. Ac de temperantia quidem hactenus.

Liber quartus.

DEINCEPS de liberalitate dicamus, quæ uidetur esse mediocritas in pecunijs occupata. Nam laudem inuenit homo liberalis non in rebus bellicis, nec in quibus temperans, neque in iudicijs, sed in donatione & acceptione pecuniae: ueruntamen magis in donatione. Pecunijs autem appellamus omnia, quorum estimationem metitur numerus. Iam uero ea quæ appellatur à Græcis ἀρωτία, latino autem nomine uix satis exprimi potest

poteſt, niſi forteſ profuſionem aut luxuriā nominemus, & illiberallitas ſunt in pecunia niſi & parum. Atque illiberalitatem quidem ſemper ijs ascribimus, qui niſio pecuniarum ſtudio tenetur. Aſotiam autem attribuimus hominibus interdum cum alijs uitijs copulantes. Incontinentes enim et eos qui in libidinem atque inteperantiam ſumptuſ immensos faciunt, aſotos uocant Græci, nos (ſi placet) uel prodigos, uel profuſos, uel luxuriosos appellemus. Quare improbiſſimi uidentur eſſe. nam multis ſimul uitijs coopterti ſunt. non igitur proprio nomine appellantur. Aſotus enim propriè is uidetur eſſe, qui uno uitio affectus eſt, niſirum eo² quod rem familiarem perdat & conſumat. Nam qui per ſe, ſuaq; opera perit, is eſt nobis prodigus, græcis aſotus. Videtur porro interitus quida ſui ipſius eſſe etiam facultatum cōſumptio & iactura, quaſi ex hiſ tota uiuendi ratio pendeat. Profuſionem igitur hoc modo accipimus. Quarum autem rerum uetus aliquis eſt, ijs & recte & perperam utiliberum ac ſolutum eſt. Atqui diuitiae in bonis utilibus numerantur. Iam qui propria cuiusq; rei uirtute præditus eſt, is ea re optimè uti potest. optimè igitur diuitijs utetur is, qui uirtutem eam quæ ad pecuniarum uetus pertinet, consecutus fit. Atque hic eſt liberalis. eſt autem pecuniarum uetus, ſumptus, & donatio. Acceptio autem & cuſtodia querentis eſt potius, quam utentis. Itaque hominis liberalis eſt magis quibus largendum eſt, largiri, quam & à quibus accipiendum eſt, accipere, & à quibus accipiendum non eſt, non accipere. uirtutis enim propriū magis eſt bene mereri, quam beneficium accipere, & res honestas ac præclaras gerere, quam turpitudinem non admittere. Minime autem illud quidem ob-

obscurum est quin & donationem beneficium conferre, resq; honestas agere: & acceptionem beneficio affici, aut se à turpiter factis abstinere subsequatur. Præterea ei qui donat, habetur gratia, non ei qui non accipit: multoq; maior laus illi, quam huic tribuitur. Tum facilius est non accipere, quam dare. suum enim quisq; mauult non profundere, quam accipere alienum. deinde liberales dicuntur ij, qui largiuntur: qui non accipiunt autem non magis liberalitatis, quam iustitiae nomine laudatur. At qui accipiunt, non admodum sane laudantur. Nam uero omnium hominum, qui uirtutis nomine cari sunt, maximè diliguntur liberales. Nam prosunt alijs: quod quidem in donatione situm est. Actiones autem ex uirtute, & honeste sunt & honesti gratia suscipiuntur. Dabit igitur liberalis honesti causa, & recte dabit. Nam & quibus dandum est, & quantum, & quo tempore: & cetera omnia adhibebit, quæ rectam dandi rationem consequuntur, eaq; libenter & iucundè prestat, aut certe non grauare. Nam quod uirtuti conuenienter geritur, aut iucundum est, aut à molestia uacuum: molestum ⁴ autem minimè. At qui dat uel quibus dandum non est, uel non honesti gratia, sed aliqua alia causa impulsus, hic nō est liberalis, sed aliquo alio nomine appellabitur. Atque adeò ne is quidem qui grauare dat. hic enim facile adducetur, ut pecuniam honestis actionibus anteponat, quod minimè conuenit liberali. Nec uero unde non oportet, accipiet liberalis. Nam hoc accipiendi genus non est eius, qui pecuniam nihil estimat. Nec erit in poscendo procax. Non enim hominis est benefici facile beneficium accipere. Accipiet tamen unde debebit, uerbi gratia, de suis bonis, & fructibus, non quod honestum sit,

sed

sed quod necessarium, ut habeat dandi facultatem. Nec rem familiarem negliget, si quidem ex his uelit aliquibus commodare, eisq; suppeditare que desiderant. Neque qui buslibet largietur, ut suppetat ei quod largiri posse, qui bus oportet, et quo tempore, & ubi, honestū est. Magno= pere autem proprium est hominis liberalis ita in dando mo= dum superare, ut sibi pauciora relinquat. Nam sui ratio= nem non habere liberalis est. Iam uero ex facultatibus et penditur & appellatur liberalitas. Non enim in multitu= dine beneficiorum que dantur, sed in habitu eius qui dat, liberalitatis nis sita est. Hic autem dat pro facultatibus. Ex quo nihil prohibet cum esse liberaliorem, qui pauciora donet, si modo ex paucioribus donet. Videntur porro li= beraliores esse qui suas facultates non quæsuerunt, sed ab alijs partas acceperunt. Egestatis enim incommodum non sunt experti. Prætereà sua cuique facta sunt cariora, ut parentibus & poëtis. Difficile est autem liberalem di= uitem esse, quippe qui nec ad accipiendum sit attentus, nec ad custodiendum pertinax, immo uero ad profunden= dum facilis ac paratus, pecuniam denique non sua, sed be= neficij conferendi causa, magni æstimet. Iccircò & uul= gó criminari fortunam solent, quod minimè omnium diui= tes sunt qui diuitijs & copijs rei familiaris sunt dignissi= mi. Sed hoc non temerè contingit. Neque enim fieri po= test ut pecunijs abundantij, qui nullam diligentiam, ut pe= cuniosi sint, adhibent, quemadmodum neque quicquam a= liud sine studio ac diligentia comparatur. Non tamen aut quibus non debet, aut quo tempore non debet, aut ceteris id genus honesti formulis neglectis, dabit. Non enim a= geret conuenienter liberalitati, & si sumptum in hec fa=

ceret, unde impenderet in ea quæ sumptum desiderant nō haberet. Est igitur is liberalis (ut diximus) qui & pro facultatibus, & quas in res oportet, sumptum facit. qui autem modum transit, prodigus. Itaque reges prodigos dice non solemus. Rerum enim quas possident, uim et copiam, non uidetur esse facile donationibus & sumptibus exhaustire. Quoniam igitur liberalitas mediocritas est, quæ in dandis & accipiendis pecunijs uertitur: largietur & impendet profecto liberalis in eas res in quas debet, & quantum debet, non aliter in paruis, quam in magnis, idq; faciet libenter, & iucundè. præterea unde & quantum accipere debet, accipiet. Nam cum uirtus hæc mediocritas sit ad utrumque pertinens: utrumque quemadmodum debet, administrabit. Bonam enim donationem similis consequitur acceptio, & quæ similis non est, contraria est. Quæ igitur se mutuo consequuntur, simul in eodem inesse possunt. Contrarias in eodem non inesse perspicuum est. Quod si ei euenerit, ut contrà atque oporteat, aut præter honestum, sumptum faciat, & græferet ille quidem, sed modicè, & quemadmodum debet. uirtutis est enim et quibus rebus, & quomodo lætandum & dolendum est, lætarri ac dolere. In societate autem rei pecuniariæ facilem se ac commodum præbet liberalis. Quoniam enim pecuniam contemnit, ad accipiendam iniuriam expositus est, potiusq; grauatur se sumptum, cum res postularet, non fecisse, quam sc̄ tūm cum facere non oporteret, fecisse molestè fert: neque ei⁸ probatur Simonides. Prodigus autem etiam in his offendit. Nam neque gaudet, neque dolet quibus, aut quo modo debet. quod ex ijs quæ deinceps dicentur à nobis, planum fiet. Atque hoc quidem iam diximus,

mus, profusionem & illiberalitatem, nimium esse & pa-
rum, idq; utrunq; in duobus consistere, in donando scilicet
& accipiendo. Sumptum enim in genere donationis collo-
camus, illumq; huius nomine uolumus contineri. Ac profu-
sio quidem donando & non accipiendo modum superat:
accipiendo autem deserit. Illiberalitas uero donando mo-
dum deserit, accipiendo superat, pr.eterquam in paruis.
ea igitur quæ profusionis propria sunt, non facile⁹ copu-
lari, neque una coherere possunt. neque enim facile est
eum qui à nemine accipiat, omnibus donare. Nam cele-
riter deficiunt eos facultates, qui cùm sint priuati, plus
æ quo largiuntur: qui quidem prodigi uidentur esse. alio-
qui nemo profectò negauerit eum qui talis sit, auaro non
paulo esse meliorem: facile enim ad sanitatem reuerti po-
test, & ætatis maturitate correctus, & egestate coa-
ctus, atque ita ad mediocritatem peruenire. In eo enim
insunt ea omnia quæ conueniunt liberali. nam & donat,
& non accipit: sed neutrum neque ut debet, neque bene.
Quòd si huic rei assuescat, aut alia aliqua ratione immu-
tetur, iam fuerit liberalis. Nam & quibus erit dandum,
dabit, neque unde accipere nefas erit, accipiet. Itaque
non male moratus esse uidetur. non enim improbi neque
humiliis aut degeneris hominis est, sed stulti potius largien-
do & non accipiendo modum superare. Prodigus igitur
his moribus præditus, auaro multo melior esse uidetur
cùm propter eas causas, quas diximus, tūm quòd hic iuuat
multos, ille neminem, atque adeò ne se ipsum quidem. sed
plerique prodigi, quemadmodum à nobis dictum est, unde
non debent, accipiunt, eoq; ipso sunt illiberales. efficiun-
tur autem ad accipiendum propensi, proptere à quòd cùm

sumptus facere uelint, hoc assē qui non facile possunt. Nā
 citō deficiunt eos rei familiaris copiae. Aliunde ¹⁰ igitur
 querere & rem facere coguntur, simulq; quia nullam ho-
 nesti rationem ducunt, sine religione, nulloq; discriminē
 undique corradunt, largiendi autem cupiditate flagrant:
 quomodo, aut unde largiantur nihil sua referre existi-
 mant. Quarē ne liberales quidem sunt eorum donationes.
 Nam nec honeste sunt, nec honesti causa fiunt, nec ut par-
 est, sed interdum quos homines oporteat in paupertate æ=
 tatem agere, hos colloqupletant, & cūm ijs qui tempera-
 tis & probatis sint moribus, nihil donent, in assentatores,
 aliarumq; uoluptatum ministros, multa largiter effundūt.
 itaque et plerique corum sunt intemperantes. Nam cūm
 facile impendant, etiam in res obſcēnas, & ab intempe-
 rantia natas sumptuosī sunt. Et quia uitam suam honesti
 regula non dirigunt, ad uoluptates propensiōrs euadūt.
 Ac prodigus quidem si custode & moderatore careat,
 in h.ee mala ¹¹ delabitur: sed alicuius cura & diligentia
 nixus, ad mediocritatem, & ad id quod oportet, perue-
 niat. Illiberalitas autem atque auaritia insanabilis mor-
 bus est. uidetur enim senectus & omnis imbecillitas, illi-
 berales efficere: eaq; magis in hominibus innascitur, quam
 profusio. Nam plerique omnes pecuniae studio, ducuntur
 potius quam ad largiendum prompti sunt. Tum etiam la-
 tiſſimē manat, et est multiplex. multa enim genera, mul-
 tiq; modi auaritiae esse uidentur. Cum enim in duabus rē-
 bus uertatur, et in dando infra modum, et supra modum
 accipiendo: haudquaquam integra inest in omnibus: sed
 interdum diuellitur, ac sciungitur, aliūq; reperiuntur qui
 accipiendo modum superant, alij qui dando deserunt. Nam

in quos quadrant tales appellationes, uerbi gratia parci, tenaces, sordidi, omnes hi in largiendo modum deserunt, sed aliena nec appetunt, nec accipere uolunt: alij tūm & quietate¹² & bonitate quadam, tūm rerum turpium caudarum studio adducti (uidentur enim nonnulli, dicunt quidem certe sua se iccirco seruare ac tenere, ut ne quid turpe admittere aliquando cogantur, quorum in numero est cumini sector ille & quisquis talis est, qui ex eo nomen traxit quod supra modum à dando abhorreat) alij autem metu deterriti se à rebus alienis abstinent, perinde quasi non sit facile eum qui aliena tollat, sua ab alijs intacta retinere. Placet igitur eis neque ab alijs accipere, neque alijs dare. Alij rursus in accipiendo sunt nimis, quia undique et quidlibet accipiunt, quales sunt ij qui operas illiberales præstant, & sordidas artes exercent, ut lenones & omnes huic notę homines & fœneratores: quibus¹³ exiguum lucrum magna mercede constat. Omnes hi enim à quibus non debent, & quantum non debent, auferunt, communisq; eorum uidetur esse lucri turpitudo. Nam propter questum, eumq; exiguum, turpitudinem ac dedecus subeunt. Nam qui magna à quibus, & quæ nō debet, auferunt, quales sunt tyranni, qui urbes¹⁴ euertunt, tēplaq; expilat, eos non auaros, sed improbos potius, & impios, & iniustos dicimus. Iam aleatores & grassatores qui obuios spoliant, & latrones, in numero illiberalium sunt habendi. Nam turpem questum consequantur. Questus enim causa utrique & hi quos proximè nominauit, & illi superiores in negotio uersantur, & dedecora, ignominiasq; perferunt. Atque hi quidem lucri gratia maximis in periculis uersantur, illi ab amicis quibus donare debebant, lucrum faciunt;

Vtrique igitur quoniam ab ijs, à quibus non debent, lu-
crum captant: turpis quæstus studiosi dicendi sunt, om-
nesq; tales accipiendi rationes & uiae sunt illiberales. Me-
ritò autem liberalitati illiberalitas esse contraria dicitur.
Nam cùm malum sit profusione maius, tūm facilius ac sæ-
pius in hac quam in illa, quam diximus, profusione homi-
nes offendunt. Ac de liberalitate quidē ijsq; uitijs, quæ cum
ea pugnant, hactenus.

Sequitur ut de magnificentia
quam μεγαλοτέρε πεισται Græci dicunt, differamus. Nam ea
quoque uirtus quædam est in pecunijs occupata. Verùm
non ut liberalitas, ad omnes pecuniarias actiones, sed ad
sumptuosas duntaxat pertinet, in quibus liberalitatem
magnitudine superat. Nam ut nomen ipsum subindicat,
sumptus est in rebus amplis & magnis decorus. Magnitu-
do aut̄ ad aliquid refertur. Neq; enim sumptus idē Trierar-
chū decet, et spectaculorū præfectum. Decorum igitur &
personæ, & loci, & temporis, & rerum, in quas pecu-
nia impenditur, spectatur. Qui autem sumptus facit in res
paruas, uel mediocres pro earum rerum dignitate: is non
dicitur magnificus, ut qui dicebat, Mendicoq; uago¹⁵ da-
re s̄epe solebam: sed is demum qui in res magnas. nam qui
magnificus est, idem est liberalis, sed qui liberalis, non
cōtinuò est magnificus. Huius autem talis habitus id quod
est parum, indecora parsimonia appellatur, nimium opera-
ria quædam in sumptu faciendo insolentia, & elegantiæ
inscitia, & quotquot sunt tales uitiorum appellations:
quæ modum superant non magnitudine rerum in quas ma-
gnificētia conferēda sit, sed eo quod magnos & insolentes
sumptus faciunt in eas res, in quas, & quo modo faciendi
non sunt. Verùm de ijs posterius dicemus. Magnificus au-
tem

tem¹⁶ homini scienti similis est. nam & decorum animo cere
nere, & magnos sumptus concinne facere potest. Nan-
que (ut diximus) omnis habitus actionibus, ijsq; rebus qua-
rum est habitus, terminatur. Sumptus porro uiri magnifi-
ci, magni sunt & decori. talia igitur & eius opera sunt.
sic enim sumptus & magnus, & ad opus accommodatus,
ac decorus futurus est. Itaque cum opus sumptu dignum
esse debeat, tum opere sumptus, aut etiam superior. sed
haec talia honesti gratia uir magnificus impendet, (Hoc e-
nim omnium uirtutum commune est) & præterea iucun-
de ac prolixè. Nam subtilius rationes subducere, & om-
nia ad calculum reuocare, hominis est parsimoniam inde-
coram conseruantis. Deinde quo modo opus quam pulcher=
rimum, & quam maxime decorum potius, quam quanti,
& qua ratione minimo efficiatur, cogitabit. Necessario
igitur uir magnificus erit quoque liberalis. Impendet e-
nim liberalis & quæ oportet, & ut oportet. Sed in his
quicquid¹⁷ magni est, magnifici proprium est, nempe ma-
gnitudo atque amplitudo¹⁸ eius quæ in his ueretur, li-
beralitatis. Ac pari impensa opus efficiet quod magnifi-
centia præstet. Non enim eadem possessionis, atque¹⁹ ope-
ris uirtus est. Nam possessio plurimi aestimanda est ea, quæ
pretiosissima & carissima est, ut aurum: opus autem plu-
rimi faciendum est, id quod est & magnum & pulchrum.
Eius enim operis, quot tale est, spectatio admiratione spe-
ctatores afficit. Quod autem magnificum est, id admirabile
est, operisq;²⁰ uirtus ac præstantia est, magnificen-
tia quæ in magnitudine consistit. Sumptus autem quos am-
plos & honoratos dicimus, uerbi gratia sunt dona quæ su-
spenduntur in templis, dijsq; dicantur & constructiones

templorum, & sacrificia, itemq; ea omnia, quæ in omnè numen diuinum impenduntur, & quæcunque in remp. honestæ laudis studio conferuntur, ut sicuti ludos se splendide facere, aut triremium præfeturam de suo administrare, aut epulum præbere ciuitati poterit oportere. In omnibus autem, ut dictum est, eius qui agit, habenda ratio est, qui sit, & quæ sint eius facultates. Sumptus enim digni facultatibus esse debent, neque opus solum, sed etiam eum qui facit, decere. Quocirca nemo pauper magnificus esse potest, quia non habet domi unde sumptus convenienter & decoro facere queat, & qui conetur, stultus sit habendus, quoniam & præter²¹ dignitatem & præter id quod fieri oporteat, conetur. Quicquid autem recte fit, id omne ex iuriute fit. decet porro²² magnificencia cum eos, quibus res huiusmodi uel ipsorum labore & iuriute partæ sunt, uel à maioribus, aut ijs quibuscum aliqua necessitudine sunt coniuncti, relict.e, tum honesto loco natos & claros uiros: eos denique qui tali aliqua laude antecellunt. inest enim in his omnibus amplitudo quædam & dignitas. talis igitur est maximè iur magnificus, & in huius generis sumptibus magnificencia, ut diximus, eluet. Maximi sunt enim & honore dignissimi. In priuatis autem sumptibus ijs, qui semel fiunt, etiam locum habet, quales sunt nuptiæ, & si quid eius generis est, & si qua in re uel tota ciuitas occupata est, uel ij qui dignitate praestant. In recipiendorum quoque hospitum & dimittendorum officio, in donis & remunerationibus. Non enim in se ipsum sumptuosus est iur magnificus, sed in remp. Dona autem simile quiddam ijs rebus habent, quæ Diis consecrantur, & ante eorum simulacra suspenduntur. Est etiam ui-

ri magnifici domum ita exædificare, ut eius species diuitiis conueniat, (aliquid enim ex hac quoque ornamenti comparatur) & in eas res potius pecuniam impendere, quæ diuturnæ sunt futuræ, (sunt enim hæ pulcherrimæ) & in unaquaque de corum seruare. Non enim eadem dijs atque hominibus conueniunt, neque eodem sumptu fanum & sepulcrum ædificandum est. Ac sumptus quidem in suo quisque genere magnus est, & cum sit ille sumptus magnificientissimus qui in opere magno ponitur, tum hic id splendidissimum est, quod in his rebus magnū est. Interest enim inter id quod est in opere magnum, & id quod est in sumptu. Nam pila uel ampulla²³ pulcherrima doni²⁴ puerilis magnificentiā illa quidem obtinet, sed huius pretium exiguum & illiberale est. Itaque magnifici est cuiuscunq; generis opus efficiat, magnificè facere. Nam quod erit eiusmodi, id nec facile superari poterit: & sumptus magnitudini respondebit. Talis igitur est vir magnificus. Qui autem modum superat, & is quem operariorum more in sumptu faciendo insolitè diximus, eò superat, quod secus ac debet, impendit. In res enim paruas & quæ paruum sumptum desiderant, multam pecuniam insunxit, sylē doremq; ac magnificientiam ostentat inconcinnè, atque inuenisti, exempli gratia, nuptiali apparatu eos accipit, qui symbolam²⁵ in ecenam dederunt, & comedis dux chori præpositus prodituris in scenam bistrionibus substernendā purpuram confert, quemadmodum facere consuerunt Megarenses. Atque hæc omnia faciet non honesti, sed ostē tandarum diuitiarum causa, & quod se his rebus homines admiratione affecturum sperat: & quas in res multa impendere debet, in eis sumptum exiguum faciet: ubi parua impensa

impensa desideratur, ibi largus & profusus erit. Homo autem indecorē parcus, quem Græci μηποτεπη̄ appellant, in omni re à modo aberit, maximāque pecunia consumta, in parua honestum omne perdet atque extinguet. quicquid facturus est, procrastinans, & cunctabundus efficiet, & qua ratione quam minimo sumptu id confiscere possit, considerabit: & in his lamentabitur, & ingescet, omniāque se efficere maiora, quam oporteat, arbitra bitur. Sunt igitur hi habitus uitia. nullam tamen turpitudinis aut dedecoris notam inurunt, quia nec alteri damnū inferunt, neque admodum sunt deformes.

Magnitudo animi autem magnis in rebus, ut nomen ipsum declarat, elucere uidetur. Ac primum sane quales sint hæ res, intelligamus. Nihil porrò interest utrum ipsum animi habitum, an eum qui eo sit præditus, consideremus. Magno autem animo habendus est is, qui magna se mereri existimat, idq; suo merito. Qui enim præter meritum ac dignitatem id facit, stolidus est. At eorum qui uirtutem colunt, nemo stolidus est, nemo mente captus. Est igitur magno is animo, quem descripsimus. Qui enim se cum paruis rebus, atque honoribus dignus sit, paruis quoque dignum iudicat, hic non magnanimus, sed modestus habendus est. Animi enim magnitudo in magnitudine sita est, quemadmodum in magno corpore, pulchritudo. Breuis autem statura homines uenusti²⁶ ac lepidi sunt quidem illi, aptaque membrorum conuenientia & proportione prædicti, sed pulchri non item. Qui uero magna se meritum esse putat, immerito tamen, elatus ac superbus est: quem Græci χαuvov, id est laxum ac uastum quendam nominant. Quisquis autem²⁷ maiora sibi deberi, quam quibus dignus sit, arbitratur, non

con-

continuo superbus est. Verum qui se minoribus dignum, quam mereatur, existimat, is angusto & humili animo est, siue magnis, siue mediocribus, siue paruis dignus, etiam minora sibi tribui putet oportere: tantoque humiliore animo uideatur, quanto maiora meretur. Quid enim eum facturum putemus, si tam magnis dignus non sit? Est igitur magnanimus magnitudine ille quidem summus, sed eo quod ita, ut oportet, de suis meritis iudicat, medius. Iis enim quae ipsius dignitati, meritisq; respondent, se ipsum dignum iudicat: alij modum uel superant, uel deserunt. Ergo si se magnis esse dignum meritò existimat, & maximè, si maximis, in una re²⁸ potissimum sane uersabitur. Quenam²⁹ igitur sit huiusmodi res, ex dignitate intelligamus. Nam dignitatis nomen ad externa bona refertur: quorum maximum hoc locare debemus, quod & Diis immortalibus tribuimus, et ijs omnes, qui dignitatem in rep. consecuti sunt, expectunt, quod est denique rerum pulcherrime gestarum præmium. Talis uero est honos. hoc enim est exterorum bonorum maximum. In honore igitur et infamia sic se gerit, ut oportet, uir magni animi. Neque uero³⁰ uerbis aut ratione opus est ad docendum uiros magnanimos in honore uersari. honore enim maximè magni uiri se dignos esse existimant, sed pro eo ac merentur. At qui demisso et humili animo est, is modum deserit, siue ipsius persona, siue magnanimi dignitas spectetur. Superbus autem si eius personam spectes, superat, non si eū cū uiro magnanimo conferas. Quod si magnanimus maximis fuerit honoribus dignus, erit ille profecto uir optimus ac præstantissimus. Nam quo quisque melior est, eo maiore præmio atque honore dignus est, & quidem optimus quisque maximo,

ximo. uerè igitur magnanimus uir bonus sit necesse est. Atque etiam quod in quaque uirtute magnum & amplum est, uiri magnanimi esse uideatur. Neque porrò conueniat magnanimo³¹ dimissis manibus fugere, neque iniuriam cuiquam facere. Quid est enim cur turpe aliquid admittat, cui nihil sit magnum? Atque ei quidem qui res singillatim inspicere uelit, ridiculus esse uideatur magnanimus, si non sit idem uir bonus. Quin ne honore quidem dignus erit, si malus & uitiosus sit. Præmium enim uirtutis est honor, & tribuitur uiris bonis. Quocirca uidetur animi magnitudo quasi quoddam uirtutum omnium esse ornamentum. Nam & maiores eas, amplioresq; facit, & sine illis constare nullo modo potest: ob eamq; causam quae uera magno sit animo, non facile reperitur, quippe qui sine eximia quadam, & præclara bonitate talis esse non possit. In honoribus igitur & ignominijs uir magni animi maxime cernitur. Ac magnis quidem honoribus, & ijs quae à uiris bonis deferentur, modicè delectabitur, tanquam suos, sibiq; accommodatos, atque etiam sua uirtute minores, & inferiores consecutus. Virtuti enim omnibus suis numeris perfectæ & absolutæ non facile par ullus honos reperiri potest. Verum tamen eos æquo animo accipiet, uel ob hanc causam, quod illi non possint ei tribuere³² maiora. Eum autem honorem qui & à quibuslibet & ob res paruas tribuetur, prorsus negliget atque aspernabitur. tales enim non meretur: Itemq; ignominiam³³ atque infamiam, quia in eum iure cadere non poterunt. Maxime igitur & potissimum in honoribus uersatur uir magnanimus. Verum tamen in diuitijs quoque, & principatu, in omnini denique secunda atque aduersa fortuna quicquid acciderit,

derit, se moderatum præbebit. neque in rebus secundis
lætitia efferetur, neq; in aduersis mœrore contrahetur. Nā
ne in honorem³⁴ quidem sic animatus est, qui tamen quam
maxima res est. Principatus enim & dimitiæ propter ho=
norem sunt optabilia. Nam qui hæc bona consecuti sunt,
his³⁵ ipsis honore affici uolunt. Cui igitur bonos in rebus
paruis numeretur, huic ne cetera quidem magna erunt.
Quocirca magnanimi ceterorum contemptores & super=
bi uidentur esse. Iam uero etiam res secundæ ad animi ma=
gnitudinem comparandam uidentur adiuuare. Nam & ho=
nesto, summoq; loco nati honore digni putantur, & ij qui
principatum obtinent, aut opulenti, quoniam ceteris an=
tecellunt. Quo quicque porrò bono aliquo magis excel=
lit, eo honoratius est. Itaque his talibus quoque homines
animi maioris efficiuntur, quia uidelicet à nonnullis ho=
norem consequuntur. Sed si uerum quærimus, solus uir bo=
nus afficiendus honore est. Cuius autem uirtuti coniuncta
fortuna est, is honore dignior habetur. Quibus uero sine
uirtute talia bona contigerunt, hi neque se ipsos magnis
honoribus dignos meritò existimant, neque rectè magna=
nimi appellantur. Hæc enim sine uirtute integra atque
undiue perfecta constare nullo modo possunt. Itaque a=
liorum contemptores ac superbi & contumeliosi, & hu=
iustmodi uitijs³⁶ affecti euadunt. Difficile est enim sine uir
tute res secundas composite, concinneq; ferre. Cum por=
rò ferre non possint, se seq; ceteris præstare existiment,
tum illos contemnunt, tum ipsi quicquid fors tulerit, a=
gunt. Virum magnanimum enim imitantur, cum sint ei
dissimiles. Quibusunque autem rebus possunt, hoc faciūt.
Nec ea igitur quæ uirtuti consentanea sunt, agere studēt,

& alios tamen fastidiosè despiciunt. Magnanimus autem non iniuria despicit. De rebus enim uerè opinatur & iudicat. At uulgaris quomodo cunque fors tulerit, iudicat. Iam uero³⁷ neque sese offert ad casus paruorum periculorum, neque periculi adeundi cupidus est, quoniam paucas sunt que magni faciat. Magnis autē periculis sese obicit: & cùm in discrimine uersatur, uite non parcit, perinde quasi planè indignum sit eum in uita manere. Et cùm eo sit animo ut libenter beneficium in alios conferat, tūm si accipiat, erubescit. Illud enim præstantis & excellētis hominis est, hoc inferioris. Idem beneficium maiore mensura quam accepit, reddere consueuit. sic enim is qui de eo prior bene meritus est, etiam ei debebit, & beneficio³⁸ deuinctus erit. Prætereà uidentur magnanimi eos meminisse, quos beneficio affecerint: à quibus autem acceperint, non item. Est enim is qui beneficium accepit, eo qui dedit, inferior. At uult magnanimus quam maximē excellere: atque illa audit libentissimē ac iucundissimē, hæc grauate. Itaque neque Thetis³⁹ Ioui sua in eum beneficia commemorat, neque⁴⁰ Lacedæmonij Atheniensibus, sed quæ ab illis acceperunt. Est etiam magnanimi neminem⁴¹ aut^{ix} quenquam rogare, libenter alteri operam dare atque inferuire, & in eos qui aliqua dignitate prædicti sunt, quorumq; res ualde sunt secundæ, magnum se atque exsum: in eos quorum mediocris fortuna est, modestum ac moderatum præbere. Illis enim antecellere difficile, & amplum, his facile est: et inter illos gloriari, generositi hominis est: inter humiles autem et infimos, odiosum,⁴² uixq; tolerabile est, quemadmodum in imbecillos uires suas exprimere atque experiri. Est et eiusdem ad ea non ire quæ sunt

sunt honorata, et in quibus alii principem locum obtinēt: præterea cessatorem et cunctatorem esse, nisi ubi aut magnus honos proponatur, aut magna res agatur: deinde aptum esse ad res gerendas paucas ilicas quidem, sed magnas et omnium sermone, famaque celebrandas. Iam uero et apertas eum inimicitias gere, & aperte amare necesse est. timentis est enim fronte occultare sententiam. Deinde maiorem ueritatis, quam opinionis curam habere: tum aperte & dicere & agere omnia. Amat enim⁴³ orationis libertatem, quia propensus est ad ceteros cōtempnēdos natura. Contēptor est autem natura, quia libertatem & ueritatem orationis amat, nisi ubi diſsimulanter loquitur. Est autem diſsimulator in uul-
gus. Neque uero⁴⁴ alterius nutu atque arbitratu uiuere potest, nisi amici. Est enim hoc seruile. Itaque ut assen-
tores omnes mercenarii quidam sunt, sic humiles & demis-
si homines, assentatores. Neque facile⁴⁵ admiratur. nihil enim ei magnum uidetur. Non meminit iniurias. uiri enim magnamini non est memorem esse præsertim iniuriarū & malorum, sed ea potius pro nihilo putare. Neque de homi-
nibus cupidē loquitur, quippe qui nec de se, nec de ceteris dicturus est. Nam neque ut laudetur magnopere soli-
citus est, neque ut alij uituperētur. Nec rursus aliorum laudator est: & ob hanc causam neque maledicis, ne in inimicos quidem, nisi contumelia accepta. In iis autem malis, quæ aut necessaria, aut exigua sunt, minimē queri bundus est, neque supplex. Est enim hominis⁴⁶ nimium studium, nimiamq; curam in res humanas cōferentis, sic af-
fectum esse. Atque etiam ita comparatus est, ut res honestas, easdemq; steriles possidere malit, quam utiles &

fructuosas. Hoc enim magis proprium hominis est se ipso contenti, et bonis omnibus per se cumulati. Motum etiam magnanimi uiri tardum futurum esse credibile est, uocem grauem, orationem stabilem ac sedatam. Neque enim festinat is qui paucis rebus studet, neque uehementer contendit cui nihil magnū esse uidetur. Propter has⁴⁷ causas autem et uox⁴⁸ acuta et celer ingressus esse solet. Ac magnanimus quidem talis est. Qui autem modum deserit, is angusto, paruoq; animo dicitur: qui superat, elatus ac superbus, qui sane minimē mali uidetur esse. nihil enim maleficium in quenquam admittunt: uerū tamen peccant. Nā qui demisso paruoq; animo est cūm sit bonis dignus, ipse se iis rebus fraudat quas meretur. Præterea eo malo affectus esse uidetur, quod sese bonis indignum esse arbitratur. Tum uero se ipsum ignorare. nam ni ita esset, ea expecteret, quibus dignus est, cūm bona sint. Stulti tamē hi nō uidetur esse, sed pigri⁴⁹ potius et segnes. Talis aut opinio quam de se ipsis habent, eos uideur efficere deteriores. Ea enim quæ meretur, quisque expetere solet. Tum præterea ab honestis actionibus et studiis, perinde quasi indigni sint, itemq; à bonis externis longè refugiunt. Superbi autem cūm stulti sint, tum seipso quoque ignorant, neque id obscurè. Nam perinde quasi digni sint, res amplas et honoratas conantur ac suscipiunt, deinde se ipsi⁵⁰ quales sint, indicant, & ab alijs coarguuntur. Iam uero ex uectitu, totog; habitu, & gestu corporis, talibusq; rebus ornatum siibi querunt, suasq; res secundas omnibus notas & perspicuas esse uolunt, & de se ipsis prædicant quasi ex his honorem consecuturi. Magis autem animi magnitudini aduersatur humilitas & demissio animi, quam elatio ac superbia.

Nam

Nam & crebrior est, & deterius maius. Diximus igitur animi magnitudinem, in magno honore uersari.

Videtur autem etiam in hoc alia quædam uirtus esse occupata, ut in superioribus diximus, quæ parem ad animi magnitudinem, rationem habere uideatur, atque ad magnificentiam liberalitas. Nam cum amb. & hæ uirtutes à magno ramotæ sint, tūm in rebus paruis & mediocribus nos ita ut par est, afficiunt. Ut in accipiendo autem & dan- dis pecunijs locum habent mediocritas, nimium & parum: sic honos & uehementius, & minus quam oportet, et rur= sum unde, & quo modo expetendus est, expeti potest.

Nam & ambitiosum uituperamus, & eum qui nullo hono- ris studio dicitur, quem honoris contemptorem nominamus: illum quia & nimia honoris cupiditate affectus est, et inde honorē aucupatur, unde nō oportet: hūc quia ne ex re bus honestis quidē honoris adipiscendi consilium capit. Interdum autem ambitiosum laudamus ut uirum fortē & honestatis studiosum. Interdum cum qui ab omni honoris cupiditate liber & solutus est, tanquam modestum & tem- perantem, ut supra diximus. Perspicuum est autem cum multis modis quis huius uel illius rei studiosus dicatur, non in eandem rem semper ambitiosi nomen ualere: sed si lau- demus, in eum ⁵¹ qui studiosior sit honoris quam uulgaris: sin uituperemus, in eum qui studiosior sit, quam oporteat, conuenire. Quoniam autem mediocritas uacat nomine, sic circò fit ut extrema de eius possessione, quasi de loco ua- cuo ac deserto concertent ac litigent. Iam quibus in re- bus nimium reperitur, & parum: in ijs etiam mediocri- tas. Atqui honorem homines & nimium expetunt, & pa- rum. Eum igitur expetere licet quoque intra modum, &

ut oportet. Laudatur itaque hic habitus, qui profectō me-
diocritas est in honore expetendo occupata non nomina-
ta: quæ si cum ambitione comparetur, honoris contem-
ptio: si cum honoris contemptione, ambitio uideri possit.
sed cum utraque comparata, utriusque speciem præ se fe-
rat. quod etiam in reliquis uirtutibus apparet. Pugnare
autem hic uidentur inter se extremi,⁵² quia ei qui medius
est, nomen impositum non est. Lenitas autem medio
critas est quæ in ira versatur. sed quia medius uacat no-
mine ac ferè etiam extremi, medio lenitatem ascribimus,
ad id quod est parum, quod ipsum nomine uacat, propen-
dentem. nimium autem iracundia dici potest. Perturba-
tio enim ipsa ira est, cuius multæ & uarie causæ sunt effi-
cientes. Atquē is quidem qui quibus de rebus, quibusq; ho-
minibus oportet, irascitur, præterea uero quemadmodū,
quo tempore, & quandiu oportet, laudatur, mansuetusq;
ac lenis appellari potest, si modo lenitas, laudabilis est.
Ea enim ⁵³ uidetur esse mansueti & lenis hominis natura,
ut & ab omni animi tumultu sit liber ac solutus, nec se à
perturbatione trahi patiatur, sed ut ratio præceperit, ita,
et his de causis, & tandem irascatur. Peccare autē uidetur
in eam partem, quæ est infra modum. non enim ad ulci-
scendum implicatus est, sed potius ad ignoscendum pro-
pensus. parum autem siue lentitudinem, siue quo alio no-
mine placet appellari, uituperatur. Nam cùm iij qui non
succensent ob eas causas, ob quas succensere debent, stulti
uideantur, tūm iij qui non quo modo, & quo tempore, &
quibus debent. Videtur ⁵⁴ enim hic prorsus sensu carere,
neque unquam condolescere, neque ad propulsandam in-
iuriam, quippe qui non irascatur, facile excitari. Enim-
uerò aliorum in se & in suos contumelias perpeti ac ne-

gligere, mancipiorum est. Nihilium autem omnibus quidem peccandi modis contrahitur. Nam et quibus, et propter quas causas irasci non debemus, et uehementius quam debemus, et citius, et diutius quam oportet, irascimur. non tamē haec in uno insunt omnia. fieri. n. non potest, ut insint. Nam cum malum omne per se perdat atque interimat, tūm si integrum sit, intolerabile efficitur. Iracundi igitur sunt iritabiles, celeriterq; irascuntur, et quibus, et propter quas causas non oportet, et uehementius quam oportet: sed ijdem sunt placabiles, irascendiq; fine citō faciunt, quod quidem est in illis optimum. Atque hoc eis propterea accidit, quia iram non compriment, nequē cohibent, sed statim iniuriam acceptam referunt (qua ratione quo animo sint, ostendunt,) propter animi concitati celeritatē, deinde irasci desinunt. Αὐτοὶ autem qui à summa bilis concitatione sunt appellati (dicantur nunc à nobis si placet, summopere biliosi, aut summopere iracundi) iij supra modum sunt celeres, et ad omnia, et omnibus de causis iracundia exardescunt, unde et nomen natum est. At amari quos illi πικρόλογοι nominant: propemodum sunt implacabiles, diuq; in iracundia perseverant. Iram enim continent et compriment, quae tum quiescit, cum iniuriam ulti fuerint. Vltio enim iram sedat doloris loco uoluptatē afferens. quod si assequi non possunt, graui quodam onere premuntur. Quia enim dolor eorum non est alijs notus, nemo eis ut se placabiles præbeant, persuadet. Ad irā autem in se ipso concoquendam tempore opus est. Ita hoc hominum genus cum ipsum sibi sit molestissimum, tūm amicissimis. Sæuos autem et asperos eos appellamus qui et propter quas causas non debent, et grauius, et diutius, quam

debent, irascuntur, et qui nunquam placantur, nisi iniuria-
riam ulti sint, uel etiam castigarint. Lenitati autem magis
opponimus nimium, quam parum. frequentius enim est,
quandoquidem hominibus usitatius & solennius est iniuria
ulcisci. Prætereà saui & asperi homines, ad conuictum,
uitæq; consuetudinem minus accommodatis sunt, sed quod
suprà dictum est, ex ijs quoque, que nunc dicimus, intelli-
gi potest, non esse facile oratione distinguere quomodo,
& quibus, & quibus de causis, & quandiu sit irascendum,
& quousque quis in iracundia perseverans rectè faciat,
aut peccet. Qui enim paulum⁵⁶ quiddam à modo siue in
nimium, siue in id quod est parum abscedit, non uituperat-
tur. Interdum enim eos qui modum deserunt, laudamus,
mansuetosq; ac lenes appellamus: interdum eos qui gra-
uiter irascuntur, esse animo uirili dicimus, tanquam ad im-
perandum idoneos. Quam longè igitur & quomodo à mo-
do deflectēs aliquis sit uituperabilis, non est facile uerbis
definire. In rebus enim singularibus, & sensu iudicium hu-
ius rei situm est. Sed illud certè perspicuum est, medium
habitum esse laudabilem, quo et quibus, & propter quas
causas, et quomodo oportet, irascimur, ceteraq; id genus:
nimium autem & parum uituperabilia, que si non longè
absunt à medio, leuiter: si longius, grauiter: si longissi-
me, grauissime sunt uituperanda. Perspicuum igitur est
medium habitum diligenter esse retinendum. Atque
ij animi habitus qui in ira uersantur, hactenus sint à nobis
explicati. In congressu autem hominum & uitæ quotidiae
consuetudine, denique in sermonum ac factorum com-
municatione, alij blandi seu placendi studiosi uidetur esse,
qui ut sint uoluptati, laudant omnia, nullaq; in re aduersan-
tur,

tur, sed putant se eos quibuscum quotidie congregiuntur, nullo modo offendere oportere. Alij contrà in omni re aduersantur, neque magnopere laborant, ne quem offendant: qui appellantur morosi⁵⁷, & in contentionibus pugnaces ac peruvicaces: qui quidem animi habitus nimirum sunt uituperabiles, ut horum medius laudabilis, quo uir bonus ea omnia que probanda, & ut probanda sunt, probabit, offendeturq; contrarijs. Nomen autem ei nullum impositum est, sed ad amicitiae similitudinem proxime uideatur accedere. Nam qui hoc medio animi habitu praeditus est, eiusmodi est, cuiusmodi commodum⁵⁸ & bonum amicum significamus, cum amandi affectum assumpserit. Eo autem differt ab amicitia, quod animi motu, amorisq; affectu in eos quibuscum uersatur, caret. Non enim eò quod uel amet, uel oderit, quicq; ut oportet, approbat, sed quia coingenio, eaq; institutæ uitæ uoluntate est. Aequè enim hanc facilitatem erga notos atque ignotos, & quæ erga eos, quorum consuetudine utitur, atque eos quibuscum nulla consuetudine coniunctus est, adhibebit: sed ita, ut cuique conueniet. Non enim & quæ conuenit homines consuetudine & familiaritate coniuctos, atque alienos uererit, & obseruare: neque rursus offendere. Vniuersè igitur iam dictum est, cum cum hominibus ita, ut debet, uersaturum & communicaturum, sed ad honestum & utile suas actiones referens, hunc sibi scopum propositum habebit, ne quæ offendat, aut ut delectet potius. In ijs enim uoluptatibus, ac molestijs uersari uidetur, quæ ex sermonibus & cœtibus hominum capiuntur: ex quibus, quos delectare erit ipsi non honestum, aut damnosum,⁵⁹ eos improbabit ac respuet, multoq; malet offendere. Quod⁶⁰ si quid erit,

quod ei, qui faciat, magno dedecori sit, aut damno: aduer= sando autem, leui illum molestia afficiat: factum illud tur= pe, aut damnosum non probabit, sed improbabit potius, ac moleste feret. Aliter autem cum ijs communicabit, et col= loquetur, qui dignitate aliqua prædicti sunt, aliter cum in= simis: aliter cum notioribus, aliter cum minus notis, simi= literq; in alijs dissimilitudinibus suum cuique tribuet deco rum. ac delectationem quidem per se sequetur atque eli= get: offensionem uero uitabit: ijs autem⁶¹ quæ sunt euen= tura, si maiora sint, adhærescit, honesto inquam & utili= denique magnæ in posterum uoluptatis causa leuiter offen= det. Talis igitur medius est, quanuis non nominatus. Eo= rum autem qui delectant, is qui nihil aliud sibi proponit, quod assequi uelit, quam ut sit incundus: blandus, & pla= cendi studiosus appellatur. Qui uero id facit ut aliquam ex eo utilitatem capiat, quæ uel in pecunia, uel in ijs re= bus, quæ pecunia aestimantur, positiæ sunt, assentator: at eum qui omnibus offenditur, morosum, & in conten= tionibus pugnacem diximus appellari. Pugnare autem ic= circò inter se uidentur extrema, quia mediocritati nomen impositum non est. In ijsdem autem fere arrogantiæ quoque mediocritas uertitur: Hæc uero etiam nomine ua= cat. Non erit autem incommode hos quoque habitus per= sequi. Nam & planius ea quæ ad mores pertinent, cogno= scimus singulis explicatis, & uirtutes mediocritates esse, magis erit nobis persuasum ac probatum, cum ita esse in omnibus perspexerimus. De ijs igitur qui in coniunctu, ui= tæq; societate uoluptatem et offensionem eorum quibuscum uersantur, spectant, dictum est. Nunc de ijs qui ueritatem eolunt, aut mentiuntur, idq; uerbis pariter ac factis, & si= mulatio=

mulatione, pauca dicenda sunt. Videtur autem arrogans res sibi glorioas uendicare, quæ uel non insunt, uel sunt ijs quæ insunt, maiores. Dissimulator contrà uel ea quæ insunt, negare, uel minora⁶² fingere, atque extenuare: medius uero cùm singulis in rebus sui iuris atque arbitrij sit, uita & oratione uerax esse, qui ea quæ habet, in se inesse confitetur, neque ea uerbis auget, neque extenuat. Nihil aut̄ obstat quominus quis hæc singula & alicuius, & nullius rei causa faciat. Iam uero qualis quisque est, talis eius & actio & oratio est, talis denique & uita, nisi rei alicuius agat, & loquatur gratia. Per se autem malum, & uituperabile mendacium est: uerum autem, & honestum & laudabile. ita & uerax cùm sit medius, laudabilis est. At qui mentiuntur ambo sunt illi quidem uituperandi, sed magis arrogans. De utroque autem dicamus, ac primum de ueraci. Non enim de eo loquimur qui in pactis conuentis, neq; de eo qui in rebus quæ ad iniustitiam, iustitiamque pertinent, uerus est, (alius enim hæc sunt fortasse uirtutis) sed de eo qui quibus in rebus nihil refert, nūtrum sit eiusmodi, nec ne, tūm in oratione, tūm in uita, ueritatem colit & sequitur, eo ipso quod tali animi habitus præditus: qui idem uir bonus meritò uideri possit. Nam qui ueritatem amat, ueraq; loquitur quibus in rebus id facere nihil attinet, is multo magis in ijs uerè loquetur, in quibus magnopere referet. Mendacium enim, ut turpe fugiet, ac uitabit, quod iam per se, suapteq; natura fugiebat. At uir talis laudabilis est: sed ad extenuandam rerum ueritatem propensior est. concinnius enim illud esse uidetur. quoniam omne nimium gracie & odiosum est. At uero qui maiora sibi quam quæ insunt, tribuit, ac uendicat, nullius

rei causa : est ille quidem improbo similis (non enim mendacio delectaretur) ueruntamen leuis hominis potius ac nugatoris, quam mali similitudinem gerere uideatur . Quod si alicuius rei gratia faciat : sane is qui glorie uel honoris causa faciat , non est ualde uituperandus , ut arrogans : At qui pecuniae aut aliarum rerum , quae pecuniae loco sunt , multo turpior est . Nec uero⁶³ ui ac facultate , sed consilio intelligitur arrogans . Ex habitu enim et cetero quia talis sit , est arrogans , quomodo et mendax : quorum hic mendacio ipso delectatur , ille glorie , questusue causa sibi plusquam par est , sumit atque arrogat . Atque iij quidem qui cupiditate glorie incensi sibi plus aequo tribuunt , ea sibi uendicant , propter quae homines uel laudari , uel beati praedicari solent . Qui autem questus causa id faciunt , ea sibi sumunt , quae alijs fructum ac uoluptatem afferunt , et in quibus cuique facile est perficere ut nesciant homines non esse eum talem , qualcm ille se esse profiteatur , uerbi gratia , medicum aut uatcm sapientem . Atque ob hac causam complures sibi talia arrogant . In his enim ea reperiuntur quae a nobis dicta sunt . Disimulatores autem qui sua omnia uerbis eleuant , moribus uidentur illi quidem esse politioribus : Non enim lucri causa ita loquuntur , sed quod elationem⁶⁴ animi , iactationemque fugiant . maxime autem etiam hi gloriosa omnia de se negant : quod faciebat et Socrates . Qui uero res paruas , et in promptu positas disimulant , οὐκοπανέπειοι à Græcis appellantur , quos gloriosos ueteratores (si placet) nominemus , suntque hi abiecti et contempti homines . Atque adeò interdum hoc uitium arrogantiæ similitudinem gerit , qualis est⁶⁵ Lacedæmoniorum uestitus . Nam sibi et nimium assumere ,

sumere, & parum, aut nihil tribuere, de seq; omnia detrahere, arrogantis est. Qui uero intra modum dissimulatio[n]e utuntur, eaq; dissimulant, que non admodum nota, neque in promptu sunt posita, ijs politi homines uidentur. Arrogans autem potius quam dissimulator ueraci uidentur opponi. deterior enim est. Sed cum sit in uita suis etiam quieti locus, in eaq; ipsa requie temporis aliquid cum ludo & ioco ponere liceat: hic quoque uidentur communicatio quedam sermonis apta & concinna consistere, ut cum talia dicantur, qualia, & quemadmodum dici debet, tum etiam audiantur. Intererit⁶⁶ autem etiam inter quales quis loquatur, qualesue loquentes audiat. Iam uero perspicuum est in his & nimium esse & parum: quorum utrumque abest a medio. Atque ijs quidem qui risu mouendo ultra modum prodeunt, scurræ uidentur esse, &⁶⁷ odiosi homines, ac penè dicā intolerabiles, qui ridiculorum incredibili cupiditate afficiuntur, magisq; sibi hunc scopum propositum habent, ut risum moueant, quam ut honesta ac decora loquantur, & non offendat eius, in quem false dicunt, uoluntatem. Qui autem nec ipsi quicquam ridicule, falseq; dicere queunt, & ijs qui dicunt, infensi sunt, agrestes & insulsi homines habendi sunt. At qui concinne & lepidè salibus & iocis utuntur, faceti aut urbani non minantur, apud græcos διπλαῖς οὐδὲ ποτοῖς, id est uersatili ingenio prædicti. Ingenij enim & morum tales motus uidentur esse. Quemadmodum autem corpora ex motibus iudicantur, ita & mores. Iam uero cum sales & ridicula increbruerint,⁶⁸ compluresq; iocis & false dictis magis, quam par sit, delectentur: fit ut scurræ faceti appellantur, tanquam humanitate politi homines. Atqui ex ijs

ijs quæ diximus, multum inter eos interesse perspicuum est. huic autem medio habitui dexteritas quoque quæ appellatur, accommodata est. Dexteri porro hominis est ea et dicere & audire quæ uiro bono ac libero conueniunt. sunt enim quædam quæ talem uirum ioco deceat & dicere & audire: magnumq; inter ingenuo dignum & seruilem iocum inter uallum interiectum est: magnum inter eruditum iocum & ineruditum: quod quidem ex ueteribus & nouis coœdijs cuius intelligere licet. Illis enim ridicula res erat uerborum obſcœnitas. His sententia potius uerbis tecta. inter quæ sanè ad ſpeciem honestam ac decoram multum interest. Vtrum igitur is qui benè in alterum dicta salsa dicit ex eo definiendus est, quod ea dicat, quæ ingenuum decent? an quod eum qui audit, non offendat, aut etiam delectet? an uero hoc quoque incertum nec definitum est? Alia enim alijs odiosa ſunt & iucunda. Qualia autē quis in alterum dixerit, talia libenter auditurus est. Nam quæ quisque⁶⁹ aequo animo audit, hæc facere quoque uidetur. Non quiduis igitur in alterum dicet. ſalsè dictum enim⁷⁰ quoddam maledicti genus est. At latores legum quædam maledicti loco obijcere uetant. sed oportebat eosdem fortasse prouidere quoque ne quiduis in alterum ſalsè dicere liceret. Homo igitur politus & ingenuus ſic erit affeſtus, et ipſe ſibi quodammodo lex erit. Ac medius quidem talis est, ſiue dexter, ſiue facetus, ſiue urbanus appellandus ſit. Scurra autem⁷¹ ridiculo moderari non potest, cùm nec⁷² ſibi nec alijs parcat, dummodo riſum moueat, talia denique dicat quæ humanitate politus homo nūquam dixerit, nonnulla autem etiam eius aures respuerint. Agrestis autem ille et rusticus atque insulsus ad tales cōgres̄

gressiones & sermonis communicationes prorsus ineptus & inutilis est. Nam cum ipse nihil ad eas operae conferat, tum omnibus offenditur. Videntur autem ad hominum uitam requies & iocus esse necessaria. tres igitur sunt illae, quas diximus, in uita mediocritates, quae omnes in quorundam sermonum & actionum communitate uersantur: sed eo differunt quod una in ueritate, reliquæ duæ in iucunditate sitæ sunt. Atque harum ipsarum quae ad iucunditatem pertinent, altera in iocis, altera in congresionibus, reliquæq; uitæ communitatibus uertitur. De uerecundia autem, quasi uirtus sit aliqua, non attinet dicere. perturbationi enim, quam habitui similior est. Definitur itaque infamiae metus quidam. Existit autem similiter, atque metus, qui in rebus formidolosis uersatur. Erubescunt enim si qui pudore afficiuntur: pallescunt autem qui mortem extimescent. Apparet igitur utrumque quodammodo ad corpus pertinere. quod quidem perturbationis potius, quam habitus proprium esse uidetur. Non omni porro ætati, sed adolescentiae hæc perturbatio conuenit. nam qui hac ætate sunt, pudentes & uerecundos esse putamus oportere, quia cum eorum uita assiduis perturbationibus agitetur, multa peccent, à quibus pudore reuocatur. Præterea iuuenes laudamus eos, qui sunt pudentes. Senem uero quod facile pudore afficiatur, nemo laudauerit. nihil enim eum arbitramur agere oportere eorum, propter quæ pudor existere solet. Nam ne uiri boni quidem est pudore affici, si quidem ex rebus malis pudor nascitur. Res enim huicmodi ne agendæ quidem sunt. Nihil uero refert utrum alia sint re ipsa turpia, alia opinione. neutra enim sunt agenda. ergo pudore affici non oportet. Præterea uero improbi

improbi hominis est talem esse, ut turpe aliquid agere animum inducat. Ita autem animatum esse aliquem, ut si quid tale admiserit, pudore afficiatur, atque ob eam causam se virum bonum esse putare, absurdum est. eorum ⁷³ enim quæ sponte nostra agimus, nos pudet. At uir bonus numquam quicquam mali sponte sua admittet. Sed tamen ex conditione uerecundia potest bonum uideri. Nam si quid turpe admiserit, fieri potest, ut pudore afficiatur. sed hoc non inest in uirtutibus. Neque uero si impudentem esse, nulloq; pudore à turpibus actionibus reuocari, malum est, iccirco turpia agentem pudore affici, bonum erit. tūm uero ne continentia quidem uirtus est: sed quiddam uirtutis habet admixtum, de qua posterius dicemus. nunc autem de iustitia disseramus.

Liber quintus.

DE iustitia autem & iniustitia hoc primum uidendum est, quibus in actionibus uersentur, quæ nā medioritas sit iustitia, quarū deniq; rerum mediū sit ius. Quibus in rebus exquirendis et explicādis eadem atque in superioribus uia, rationeq; utemur. Videmus igitur eum animi habitum. quo ad res iustas gerendas homines efficiuntur idonei, quoq; res iustas & agunt & uolunt, ab omnibus iustitiā intelligi, atque appellari solere: eodemq; modo iniustitiam habitum, esse, quo et iniuriam faciunt, et res iniustas uolunt. Itaque hæc primum nobis quoque ueluti quadam imagine adumbrata, posita sint et concessa. Neque enim ita se res habet in scientijs et facultatibus,

ut

ut in habitibus . facultas enim (sic appello δύναμις) et scientia eadem contrariorum uidetur esse : habitus autem contrariorum contrarius nequaquam , uerbi gratia à bona ualeudine contraria non aguntur , sed ea quæ sunt bona ualeudinis propria duntaxat . Dicimus enim aliquē ualēter ambulare cùm ita ambulat ut is qui bene ualeat . Sæpe numerò autem ex cōtrario habitu intelligitur contrarius , sæpe ex rebus habitu subjectis . nam si bona corporis constitutio nota sit , nota erit et mala : et cognitis ijs , quæ bonam corporis constitutionem efficiunt , bona quoque corporis constitutio erit cognita : et rūsus ex hac ipsa , et quæ bonam corporis constitutionem efficiunt . si enim bona corporis constitutio soliditas ² carnis est , malam , carnis esse raritatem necesse est , & quod uim habet efficientem bonam corporis constitutionis , idem ad carnis soliditatem gignendam ualebit . Plerunque autem sequitur ut si alterum multis modis dicatur , alterius quoq; multi sint significādi modi , uerbi gratia , si multe sint iusti significationes , crunt & iniusti multæ . Multis autem modis iustitia et iniustitia dici uidetur . Sed quia ualde est propinqua carū nominis cōmunitas quam ὀμορφιας græci dicunt , ic circò obscurior est , neq; ita , ut in ijs quæ longè inter se distant , appetet . Magna enim differentia est , ea quæ ex specie est , uerbi gratia ,⁴ clavis apud græcos uno & communi nomine appellatur , et ea quæ ceruicibus animalium subest , et ea quæ ostia claudunt . hoc igitur intellectum sit , quot modis homo iniustus dicatur . Et certè uidetur iniustus esse et is⁵ qui contra legem committit , & is qui sibi plus uenidicat , quiq; inæqualis est . ex quo perspicuum est iustum quoq; futurū et cū qui legibus pareat , et cum qui æquus seu æqualis sit .

Ius igitur⁶ erit tūm id quod legibus cauetur, quod legitimum appellant, tūm id quod æquum est: et contrā iniuria, tūm id quod in legem committitur, tūm id quod iniustum est. Quoniam autem iniustus plus bonorum sibi deponscit ac uēdicat, in bonis erit occupatus nō omnibus, sed in ijs dūtaxat in quibus secunda et aduersa fortuna locum habet: quæ sunt bona simpliciter et absolute quidē illa sēper, sed huic uel illi nō semper. Homines autem hæc uotis omnibus expetunt, ac persequuntur: quod facere non oportet, sed optare potius ut quæ⁷ simpliciter bona sunt, ea nobis quoque bona sint: eligere autem ac sumere quæ nobis sunt bona. Sed iniustus⁸ non semper id quod plus est, eligit, uerum etiam quod minus est, in ijs quæ absolute mala sunt. Sed quia uidetur minus malum quodammodo bonum esse: cupiditas⁹ autem eius quod plus est, boni cupiditas est, ic circō ille uidetur esse eius, quod plus est, cupidus, sed tūm est iniquus (hæc uox enim utrumque continet et est communis) tūm contra leges committit. Nam hoc¹⁰ ipsum quod peccatum in legem dicimus, omnem iniustitiam continet, omnisq; iniustitiae commune est. Quoniam igitur quisquis contra leges committit, iniustus est, qui autem leges seruat, iustus: perspicuum est ea omnia quæ legitima sunt, quodammodo esse iusta. Nam cūm ea quæ à scientia legum ferēdarum descripta et definita sunt, legitima sint, tūm unumquodque horum ius esse dicimus. Leges autem omnibus de rebus ita cauent, ut uel communē omnium utilitatem spēcent, uel optimorum, uel eorū penes quos summa rerum est potestas, cūm præsentent ceteris aut uirtutis nomine, aut alio aliquo tali modo. Quocirca uno modo iura appellamus ea quæ uitam beatam,

eiusq;

eiusq; partes , ciuili societati conciliare et cōseruare pos= sunt . Ac lex quidem et uiri fortis muneribus fungi impe= rat , ut non deserere locum atque ordinem in acie , neque fugere , neque arma abiūcere : et temperantis , ut non a= dulterari , neque cuiquam stuprum inferre : et lenis ac mā= sueti , ut neminem uerberare , neque cuiquā maledicere , itēq; in ceteris uirtutibus ac uitijs partim iubendo , partim uetando , rectē¹¹ quidem ea lex , quae rectē ac salutariter: perperām autem , quae negligenter et inconsideratē lata est . Atque hæc iustitia uirtus est illa quidem perfecta , sed non simpliciter , neque absolute , sed si ad alterum refera= tur . ob eamq; causam sēpe , omnium præstantissima uir= tutum uidetur esse iustitia , neque uester neque lucifer tāta nos admiratione afficit . Tūm solemus hoc uti proverbio . Iustitia una alias uirtutes continet omnes : et perfectissima uirtus , quia perfectæ uirtutis usus est . Est autem ideo per= fecta , quia qui ea præditus est , is etiam cum aliis , non secū solūm , uirtutem colere potest . Plerique enim in suis qui= dem rebus uti uirtute possunt , in ijs autem¹² quas cum al= tero contraxerunt , non possunt . Quocirca preclarē Biā= tis illud uidetur esse dictum , magistratus uirū declarabit . Nam qui magistratum gerit , is iam cum altero rationem habet , & in communione uitē uersatur . Atque ob hanc ipsam causam sola ex omnibus uirtutibus iustitia alienum uidetur esse bonum , quia ad alterum refertur ac pertinet . Aliorum enim utilitati consulit , nempe aut principis , aut reip . Deterrimus igitur ille quidem habendus est , qui im= probitate & apud se , & cum amicis utitur : optimus au= tem , non qui secum & sibi , sed qui cum alijs uirtutem co= lit . hoc enim difficile atque operosum est . Ergo hæc iustitia

non

non uirtutis pars est, sed uirtus uniuersa: neque ei contra
ria iniustitia, pars uitij est, sed uitium integrum atque uni-
uersum. Quid intersit autem inter uirtutem, & hanc iu-
stitiam, ex ijs quæ diximus, perspicuum est. sunt enim re
eædem, sed ratione non sunt eædæ. uerùm quâ cum alte-
ro rationem habet, iustitia est: quâ talis habitus est, abso-
lutè uirtus est.

Iustitiam autem quærimus eam, quæ
pars est uirtutis. Est enim aliqua, ut diximus: itemq; in
iustitiam eā quæ in partibus uitij numeratur. Aliquam por-
rò esse huiusmodi argumento est, quod qui agit aliquid eo-
rum quæ ad cetera uitia pertinent, facit ille quidem iniu-
stè, sibi tamen plus boni non uendicat: uerbi gratia, qui cly-
peum abiecit propter ignauiam, aut qui male dixit ira in-
census, aut qui pecunia non est alicui opitulatus ob illibe-
ralitatem: cùm autem sibi plus boni uendicat, sæpe nullo
tali uitio, certè non omnibus, sed uno aliquo peccat. Nam
eum iniustitiæ nomine uituperamus. Est igitur alia quædam
iniustitia tanquam iniustitiæ pars quædam uniuersæ: ite q;
iniustum quoddam ut totius pars iniusti eius, quod contra
leges committitur. Præterea si quis quæstus causa adul-
terium committat, mercedemq; etiam ferat, alter cupiditi-
tate inflammatuſ idem faciat dans aliquid de suo, iactu-
ramq; rei suæ faciens: hic quidem intemperans potius,
quam eius quod plus est, auidus, seu plus sibi appetens es-
se uideatur: ille autem iniustus, sed non intemperans,
propterea scilicet quia quæstus causa facit. Præterea
in ceteris omnibus iniuste factis, si quid peccetur, id sem-
per ad aliquod genus improbitatis refertur: uerbi causa,
si quis adulterium commisit, ad intemperantiam: si eum
qui¹³ in acie proximus locatus erat, deseruit, ad timidi-
atem:

tatem : si pulsauit , ad iracundiam : sed si questum fecit , ad nullum aliud uitium , nisi ad iniustitiam refertur . Per spicuum est igitur præter uniuersam iniustitiam , aliā quādam esse eius partem uno , eodemq; nomine appellatā , quoniam eodem genere utriusque definitio continet . Vtriusque enim ius in eo posita est , ut ad alterum referatur . sed hæc quidem in honore uersatur , aut pecunia , aut salute , aut si quo uno nomine hæc omnia complecti possimus , & propter uoluptatem suscipitur eam , quæ ē lucro proficiscitur : illa autem in ijs omnibus , in quibus vir bonus occupatus est . Iusticias ergo plures esse , aliamq; quandam præter uniuersam uirtutem , esse , perspicuum est . Quæ sit porrò & qualis , nunc est intelligendum . Hæc igitur à nobis proposita est , iniuriæ distinctio , unam esse quæ contra leges committitur , alteram iniquitatem , seu inæqualitatem . Itemq; ius esse unum legitimum , & quale alterum . Atque ex ea quidem quæ contra leges committitur , iniuria , superior iniustitia orta & appellata est . uerū quoniam non ¹⁴ est idem iniquum seu inæquale , quod plus , sed aliud ad aliud relatu , ut pars ad totū : quicquid . n . plus est , iniquū seu inæquale est , sed non quicquid est iniquum , plus est : quoniamq; itidem ea iniuria quæ contra leges committitur , & iniquitas , non sunt idem , (nam quicquid iniquum est , contra leges committitur , sed non quicquid contra leges committitur , continuo est iniquum) efficitur ut hæc iniuria , & hæc iniustitia , non sint eadem , atque illæ , sed ab illis differant : partiumq; rationem ad tota obtineant . Hæc enim iniustitia totius iniustitiae pars est , itemq; totius iustitiae hæc iustitia . itaque & de iustitia ea quæ generi subiecta est , & de iniustitia , quæ illius iniustitiae pars est ,

nobis est dicendum, eodemq; modo de iure atque iniuria. Eam igitur iustitiam atque iniustitiam, quæ in eodem, atq; uirtus uniuersa, ordine locata est, quarum altera uirtutis, altera uitij usus est cum altero, prætermittamus: ius quoq; & iniuria, quæ sunt his consentanea, quonam modo discernenda sint, non est obscurum. Nam pleraq; ferè iura legitima ea sunt, quæ ab uniuersa uirtute præscribuntur. unicuique enim uirtuti conuenienter uiuere lex iubet, & ununquodq; uitium sequi uetat. Causæ autem efficien-
tes uirtutis uniuersæ sunt ea iura legitima omnia, quæ le-
gibus de disciplina ad remp. utili comprehensa, & consti-
tuta sunt. Sed de disciplina cuiusque priuata, qua quis ab-
solute uir bonus est, utrum sit prudentiæ ciuilis, an alte-
rius facultatis, cauere, posterius erit disputandum. non est
¹⁵ enim fortassis idem uirum bonum esse, & bonum ciuem.
Eius autem iustitiæ, quæ subiecta generi est, iurisq; eius
quod ei consentaneum est, una species est, quæ in distribu-
tione uel honoris, uel pecuniæ, uel aliarum rerum, quæ
inter eos diuidi possunt, qui eiusdem reip. communione cō-
iuncti sunt, uersatur. in his enim est ¹⁶ ut alter cum altero
& æquum & iniquum consequatur: altera quæ in rebus
contrahendis uim emendandi habet. Huius porro duæ sunt
partes. Contractum enim alij sponte ac uoluntate nostra:
alij nobis inuitis fiunt. Sponte fiunt exempli causa hi, uedi-
tio, emptio, mutuum, fideiußio, commodatum, depositum,
locatio & conductio. Dicuntur uero sponte fieri, quia ho-
rum cōtractum principium nostra sponte instituitur. Eo=
rum autem qui nobis inuitis fiunt alij sunt clandestini, ut
furtum, adulterium, ueneficium, lenocinium, serui alieni
deceptio aut corruptio, cædes dolo commissa, falsum testi=

monium: alij sunt uiolenti, ut uerbera, uincula, mors, rapina, debilitatio corporis, maledicentia, contumelia.

Quoniam autem et in iustus iniquus, et iniuria iniquitas est, perspicuum est aliquod esse eius, quod iniquum est, medium. hoc autem est aequale. In quaunque¹⁷ enim actione plus est et minus, in ea aequum quoque seu aequale reperitur. Si igitur iniuria est iniquitas, seu in equalitas: erit profecto ius aequalitas. quod etiam si ratione cur ita sit, non afferamus, ita uidetur omnibus. Quoniā autē aequale, medium est: ius quoq; mediū quoddā erit. Atq; aequale quidē in duobus minimum¹⁸ reperitur. Quarē necesse est ius, et medium esse et aequale, et ad aliquid referri, et quibusdam ius esse. Ac quā medium est, aliquorum medium est, que quidem sunt plus et minus: quā aequale, duobus aequale est: quā ius, aliquibus est ius. Necessariō igitur ius in quatuor minimum uersatur. Nam et quibus ut sit ius, accidit, duo sunt: et in quibus ius ipsum situm est, res due: atque eadem erit aequalitas et eorum quibus ius tribuitur, et earum rerum in quibus ius consistit. Nam ut res illae in quibus ius positum est, se habent, sic et illi quibus ius tribuitur. Nisi n. sint aequales, habebunt non aequalia. sed hinc prælia, querelæq;, et expostulationes nascuntur, cum aut aequales non aequalia, aut non aequales aequalia consequuntur, atque obtinent. Præterea ex eo quod cuique pro sua dignitate tribuitur, hoc perspicuum est. nam quod ius in distributionibus¹⁹ positū est, id fatetur omnes pro cuiusque dignitate esse oportere. Verū dignitatem non eandem omnes dicunt esse, sed qui statu reip. populari utuntur, libertatem: qui paucorum principatu, diuicias: alij nobilitatem generis: ij autem apud quos²⁰ reip.

præsunt optimates, uirtutem. Ius igitur proportione & comparatione quadam constat. Non enim solum eius numeri quo²¹ aliquid numeramus, proprium est proportione constare, sed etiam eius qui uniuersè & omnino numerus est. Proportio enim rationis est æqualitas, quæ in quatuor minimum reperitur. Disiunctam igitur proportionem in quatuor consistere non obscurum est, similiterq; continuatam, seu continentem. Hæc enim loco duorum, uno utetur, & bis unum sumet: uerbi gratia, quæ proportio est primæ lineæ ad secundam, eadem secundæ ad tertiam. Bis igitur secunda sumpta est. Quare si linea secunda bis posita fuerit, quatuor erunt proportione inter se comparata. est autem & ius minimum in quatuor, eademq; eius ratio est. Disiuncti sunt enim similiter & ij quibus ius tribuitur, & ea res quæ distribuuntur. itaque que erit extreimi A ad extremum B proportio, eadem extreimi C ad extremum D. Alterna igitur ratione: ut extremum A ad extremum C. sic B ad D. Ergo & totum cum toto comparabitur. idq; distributio copulat, & si ita inter se componantur, iuste copulat. Extreimi igitur A cum extremo C, & extreimi B cum extremo D coniugatio, ius est, quod in distributione consistit, & ius est²² iniuriæ mediū, id est eius quod à proportione auersum est. Nam quod proportione constat, medium est. Ius autem proportione constat. Appellant porrò mathematici talem proportionem, geometricam. In geometrica enim euenit ut quo modo totum cum toto, sic utrumque cum utroque comparetur. Non est autem continens hæc proportio. non enim fit extremitum unum numero is cui tribuitur, & res quæ tribuitur. Ex his igitur satis intelligitur hoc ius proportione constare: in-

iniuriam autem, à proportione deuiam atque auersam esse. quo fit ut alterum sit plus, alterum minus. quod quidem etiam in factis reperitur. Nam is qui iniuriam facit, plus boni sibi uendicauit: ei qui afficitur iniuria, minus est boni. contrà fit in malo: boni enim rationem obtinet leuius malum, si cum grauiore malo comparetur. Nam leuius malum optabilius grauiore est. at quod optabile & sumendum est, id bonum est: & quo quicque optabilius est, eo maius bonum est. atque hoc sane iuris unum genus est. Reliquum autem alterum est id, quod ad corrigendum & mendandum ualeat, uersaturq; in rebus & sponte & iniuste contractis. Atque hoc ius aliud est à priore. ius enim quod in distribuendis rebus communibus uertitur, semper ea, quam dixi, proportione constat. Nam si pecuniae communis distributio facienda sit, eadem ratione utendū erit, quam habent inter se res ex quoque à quoque in medium allatae sunt: eaq; iniuria, quæ huic iuri opponitur, à proportione auersa est. Ius autem quod in contractibus uersatur, est illud quidem æquale quiddam, & iniuria, inæquale, uerùm non illa proportione, sed arithmeticā. nihil enim refert utrùm uir bonus malum fraudarit, an malus bonum: neque utrùm uir bonus, an malus adulterium fecerit, sed damni tantum differentiam intuetur lex, ijsq; utitur tanquam æqualibus, an hic faciat iniuriam, ille iniuria afficiatur: & an hic damnum intulerit, ille acceperit. Itaque hanc iniuriam, quæ inæqualitas est, iudex exæquare conatur. Nam cum hic percussus fuerit, ille percusserit, aut etiam occiderit, hic mortuus sit, perpeccatio & actio in partes inæquales diuisa est. sed damno & multa conatur exæquare, de lucro detrahens. Nam (ut semel

dicam) in his omnibus etiam si quibusdam nomen non conueniat, lucrum appellatur: uerbi gratia, in eo qui percusserit, lucrum: in eo autem qui percussus fuerit, damnum. Sed cum perpeſſionem metitur iudex, hoc damnum, illud lucrum nominatur. Itaque eorum quidem, quæ sunt plus & minus, æquale est medium: lucrum autem ²³ & damnum plus est & minus contrariè: boni plus & mali minus, lucrum est: contrarium damnum, quorum mediū esse æquale modo demonstrabamus, id quod ius esse dicimus. Erit igitur id ius, quod ad corrigendum & emendandum ualeat, damni & lucri medium. Itaque & cum ambigunt aliqua de re inter se homines, ad indicem confugiunt. Adire autem ad iudicem, adire ad ius est. Nihil ²⁴ aliud enim uidetur esse iudex, quam ius quoddam animatum: quærunq; iudicem medium. Itaque uocant eos nonnulli peregrini id est medium diuidentes, seu medium adiudicantes, perinde quasi facile futurum sit, ut ius suum obtineant, si medium consequantur. Ius ergo medium quiddam est, si quidem etiam iudex ipse medius est. Ac iudex quidem exæquat, & ueluti linea in duas partes inæquales secta, quo maior pars dimidiā superat, hoc de illa detrahit, & ad partem minorem addit. Toto autem in duas partes æquales diuiso, tūm se suum dicunt obtainere, cūm partes æquales abstulerint. Est autem æquale medium rei maioris & minoris proportione arithmeticā. propterq; hanc adeò causam ius à græcis δίκαιον appellatur, quia δίκαια ē sive id est in duo æqualia diuisum est, perinde ac si quis dixerit δίκαιον: & δίκαιος nominatus est, quasi δίκαιος, quæ uox cum significaret, qui rem in duas partes æquales sectat. Nam si duæ res sint æquales, & quod ab una fuerit detractum, addatur alteri, his duobus fragmentis hæc illa

superabit: si enim detractum quidem uni fuisset, non etiam alteri additum, uno duntaxat superaret. Medium igitur ea res cui accessit aliquid, uno superat, eaque cui detractum est, à media uno superatur. Ex hoc itaque cognoscemus & quid ei, qui plus habet, detrahendum sit, & quid ei, qui minus, addendum. nam quo quis medium superat, id ei qui minus habet, addendum est: quo medius superatur, id maximo detrahendum. Sint tres lineaæ. AA. BB. CC inter se æquales. lineaæ AA detracta sit pars AE, addaturq; ad lineaam CC, sitq; ea pars CD. ita tota linea DCC lineaam EA superabit linea CD. & linea CH. ergo & lineaam BB linea CD. Hoc autem inest etiam in alijs artibus. Tollerentur enim et cōciderent, nisi quantum & quale id, quod efficiendi uim habet, efficit, tantundem & tale perpetetur id quod patitur. Nata sunt autem hæc nomina damnum & lucrum ab eo contractu qui sponte initur. nam plus suo obtinere, lucrum facere appellatur: minus autem, quam quod initio suppeditabat, habere, damno affici: ut sit in rebus uendendis & emendis, alijsq; contractibus, in quibus per legem licet impunè suis rationibus consulere, lucrumq; facere. Vbi uero neque plus, neque minus habent, sed paria²⁶ paribus respondent, tunc se sua habere dicunt, & neque damnum accepisse, neque quicquam lucrificisse. Itaque lucri²⁷ cuiusdam & damni, quæ præter uoluntatem obuenerint, medium ius est: ut tantundem quis habeat posteiros, quantum antequam iniuria fieret, habuit.

Videtur autem quibusdam talio quoq; id est reciproca quedam perpetatio, ius esse simpliciter, & absolute, quæ admodum Pythagorei dixerunt. Definiebant enim id esse

ius absolute, quod quis à se factum uicissim ab altero patetur. ius talionis²⁸ porrò neque ad id ius quod in distributione honorum uersatur, neque ad id quod ad emendationem factorum ualeat, accommodari potest. (Atqui hanc talionem ius Rhadamanthi quoque fuisse uidentur significare: Si quis, quod fecit, patiatur, ius erit æquum) multis enim locis à iure dissidet ac discrepat: ueluti si quis magistratum gerens aliquem pulsauerit, non est referendus. Et si quis eum, qui magistratum gerat, pulsauerit, non modò uerberandus, sed etiam castigandus est.

Præterea permultum interest inter id quod sponte nostra, & id quod inuite facimus. Sed in communitatibus rerum contrahendarum ac permutandarum sane hoc ius talionis proportione, nō æqualitate ciuile societatem²⁹ cōtinet. Factis enim proportione³⁰ reciprocis manet cōiunctio ciuitatis. Aut enim malum³¹ acceptum reponere conantur, quod si non liceat, seruitus esse uidetur iniuriā referre non posse: aut ei qui benemeritus sit, referre gratiam uolunt: quod si non fiat, sublata est rerum³² communicatio: at rerum communicatione societas & coniunctio ciuium manet. Itaque & gratiarum templum in propatulo urbis loco constituitur, ut sit remuneratio. Hoc enim gratiæ proprium est. Nam & ei qui beneficium derit, referendum beneficium est, & rursus is qui accepit, alterum beneficio prouocare debet. Facit autem remunerationem proportione constantem ea quæ medijs trāsuer sis lineis fit, coniunctio: exempli causa, sit ædificiorum opifex A. sutor B. domus C. calceus D. Aedificiorum opificem igitur necesse est de sutoris opere sumere, eiq; suum impartiri Ergo si primū æqualitas sit ea quæ proportio-

nē constat, deinde reciproca perpetatio fiat, id est tantumdem accipiatur, quantum datum sit: extabit id quod à nobis dicitur: si minus, neque erit æqualitas, neque manebit societas. Nihil prohibet enim quin unius opus alterius opere sit præstabilius. hæc igitur exæquanda sunt. quod item fit in alijs artibus. Tollantur ³³ enim & concidant, nisi & quantum & quale id quod efficiendi uim habet, efficit, tantudem & tale accipiat id quod patitur. Non enim ex duobus medicis constat societas, sed ex medico & agricola, & omnino ex diuersis ac dissimilibus, denique inæqualibus, quos tamen oportet exæquari. Quapropter quarum rerum fit permutatio, eas res oportet esse eiusmodi, ut inter se comparari possint. Atque ad hanc rem numerus quæstus & comparatus est, qui omnium rerum quodammodo fit medius ³⁴. nam res oës metitur. Quare et nimum et parum metitur: quot igitur calcei domui uel alimento sint æquales. Oportet ergo quam proportionem et comparationem habet ædificandi artifex ad sutorum, tot numero calceos cum domo aut alimento comparari. Nam si hoc non ita fiet, neque erit permutatio, neque communitas. Nō poterunt autem cum domo calcei comparari, nisi domus & calcei quodammodo sint æquales. Ergo quemadmodum suprà dixi, rem unam aliquam esse oportet, quæ ceteras omnes metiatur. Hæc autem re uera indigentia est, quæ omnia cõtinet. Nā si nulla re egerent homines, aut si nō similiter egerent: uel nulla uel non eadē esset permutatio. sed in indigentiae locum ex hominum pacto & cõuento quodammodo successit nūmus. ob eamq; causam vōꝝ quæ uocatur à græcis ἀπὸ τῆς νόμου, id est à lege, quia non natura, sed lege ualeat, sitq; in nobis sitū eum immutare,

inutilemque reddere. erit igitur tum per pessio reciproca, cum res fuerint exaequatae. Itaque quanti est agricola sutori, tanti par est esse sutoris opus, agricolæ. Sunt autem in figura proportionis deducendi cum permutaturi sunt. quod si non fiet, alterum extreum utramque exuperantia habebit. uerum tamen cum suas res habent, ita sunt aequales inter se, ac socij, quia haec aequalitas in eis effici potest.

Agricola A. alimentum C. sutor B. opus eius exaequatum

D. Quod si hoc modo non liceret uiciissim perpeti, seu accipere, nulla unquam societas esset, nulla communitas. Indigentia autem societatem hominum contineri, tanquam uno quodam, quod uinculi instar sit, ex eo perspici potest, quod ubi aut neuter eget re alterius, aut alter eorum non eget, permutatio inter eos contrahi non solet: quemadmodum cum eius, quod quis habet, alter indiget, ut putauini, exportandi frumenti fit potestas. Hoc igitur oportet exaequari. In permutationem futuram autem, si forte re aliqua nunc non egeamus, eius tunc nobis facultate et copiam fore cum egebimus, ueluti fideiussor quidam nobis nummus interponitur. Oportet enim unicuique eam re, qua egeat, accipere licere, ubi nummum attulerit. Sed idem nummo quoque interdum accidit. non enim semper aequalem uim habet. ueruntamen immutabilior atque immobiliar permanere solet natura. Itaque debent esse res omnes a estimatae. Sic enim rerum permutatio semper futura est: si permutatio, ergo et societas. Nummus igitur tanquam mensura³⁸ quedam communis postea quam res apta quadam compositione et conuenientia consentientes reddidit, tum eas exaequat. Nam neque si non sit permutatio, societas constare poterit, neque sine aequalitate,

per-

permutationi locus erit: neque sine apta quadam rerum compositione & conuenientia erit æqualitas. Res igitur inter se tam dissimiles ac disparates (si uerum querimus) nulla communi mensura inter se componi, nec conuenire possunt: sed quod ad utilitatem, indigentiamq; attinet, satis commodè possunt. Quare unum aliquod extare necesse est, idq; hominum concessu & ex conditione.³⁹ Quapropter vōu:συα à græcis, id est nummus appellatur. Hic enim res inter se disparates apta quadam compositione et cōuenientia præditas efficit. nihil est enim quod non metitur. sit domus A. minæ decem B. lectus C. A igitur dimidium B fuerit, si domus quinq; minarum sit, aut tanti, quanti quinq; minæ sunt. C autem lectus, ipsius B decima pars intelligatur. Perspicuum igitur est, quot lecti domui pretio sint æquales, nempe quinque. Sic autem rerū permutationem fieri solitam esse ante nummi usum, non est obscurum. Nihil enim interest utrū lecti quinq;, an quod tanti sit, quanti lecti quinq;, pro domo detur. Quid igitur sit iniuria, quid ius à nobis explicatum est. His autem distinctis, perspicuum est iustam actionem⁴⁰ inter faciendā & accipiendā iniuriam, medium esse. illud enim plus obtinere est, hoc minus. Iustitia porro non quo modo uirtutes superiores, mediocritas est, sed quia medijs id est æquabilitatis est, eò mediocritas intelligitur. iniustitia⁴¹ autem extremorum est. Prætereà iustitia uirtus est, qua quis aptus est tum ad agendum id quod iustū est, consultò, tum ad ius tribuendū & sibi, si cū altero cōtrahat, et alteri cum altero cōtrahenti, non ita, ut sibi plus eius, quod optabile est, minus alteri: & contrà sibi minus damni, plus alteri, sed æquum sibi & alijs peræqua proportione tribuat, idemq;

obseruet in alijs inter ipsos. Contrà iniustitia uitium est, quo ad id quod iniustum est, agendum, nobisq; & alijs distribuendum, apti sumus. Hoc autem est nimium & parum commodi & incommodi à proportione alienum. Itaq; iniustitia est nimium & parum, quia est & eius quod nimium est, & eius quod parum: in sua quidem causa nimirū rei absolute utilis sibi tribuit, inutilis & damnosæ parum: In ⁴² aliorum autem negotio generaliter ad eundem modum se gerit, sed quod ad id iniquum, quod à proportione auersum est, attinet, utrocnq; modo casus ⁴³ tulerit. In iuste ⁴⁴ facti autem cum duo sint extrema, minus extreum iniuriam accipere est, maius autem iniuste facere. De iustitia igitur, & iniustitia que nam sit utriusque natura, itēmque de iure & iniuria, uniuersē hæc à nobis dictasint. Sed quoniam fieri potest ut is qui iniuriam facit, nondum tamen sit iniustus: quibus nam iniurijs inferendis iam iniustus est in unoquoque iniustitiæ genere, ut fur, aut adulter, aut latro? an nihil interest? namq; fieri potest, ut quis cum aliqua muliere rem habeat sibi nota quidem illa, uerū tamen non consulto, sed perturbatione, & libidine inflamatus. Facit igitur hic quidem iniuste, sed non iccirco iniustus est, quemadmodum nec fur est, etiā si furatus sit: nec adulter, et si adulterium commiserit, itēq; in ceteris. Ac suprà quidē quā rationē reciproca persilio, quam talionem uocant, ad ius habeat, explicatum à nobis est. Sed sciēdum est ius esse simpliciter, et ius ciuile id quod quærimus. Est autem ius ciuile in ijs qui communitate ⁴⁵ & societate uitæ inter se coniuncti sunt, ut homines ⁴⁶ liberi & æquales uel proportione, uel numero, rerum ad uitam necessariarum copijs per se abundant, nihilq; aliunde requirant. Itaque quibus hoc non est, eis ⁴⁷ inter

ipsos non est ius ciuale, sed ius quoddam, & ex illius si= militudine sic appellatum. Communi enim iure utuntur ijs, quibus & lex inter ipsos communis est. Lex autem eorum communis est, quorum & iniustitia est. iudicium ⁴⁸ enim iuris & iniuriæ discuptatio est. Inter quos autem iniustitia est, inter eosdem & iniuriæ faciendæ locus esse potest. Quibus autem inter ipsos iniuriæ faciendæ locus est, non continuò in ijs omnibus iniustitia reperitur. Est autem in= iuriam facere, eorū quæ absolute bona sunt, sibi plus tri= buere, minusq; eorum quæ absolute mala. Itaque hominē nō simus imperare, sed rationem, quia hoc ille sibi facere cōsuevit, fitq; tyrannus. Est aut̄ is qui præest, iuris custos. quod si iuris, ergo et æ qualitatis. Iā uero quoniā si quis iu= stus sit, nihil plus ad eum boni, quam ad ceteros, uidetur peruenisse (non enim eorum quæ absolute bona sunt, plus sibi, quam alijs, tribuit, nisi ex proportione quadam ei de= beatur) iccirco alteri laborat, & ob hanc causam bonum alienum (ut suprà dixi) iustitiam esse uolunt. Danda igi= tur ei merces aliqua est, quæ est honos, & gloria. Qui uero his contenti non sunt, ijs efficiuntur tyranni. Ius au= tem domini in seruos, uel patris in liberos, non est idem, at= que hæc, sed tamen simile. neque enim cuiquam in sua in= iustitiæ locus esse potest absolute. Atqui possessio, & li= beri usque cōdum parui sint, neque à patre sciuncti, par= tis instar sunt. se autem consulto damno afficit nemo. Non est igitur cuiquam in se ipsum iniustitiæ locus. Ex quo ef= ficitur, neque iniuriæ, neq; iuri ciuili locum esse. Lege enim ius constare, in ijsq; locum habere, apud quos legem esse patitur natura, dicebamus. Eos autem esse docuimus, quibus est inter ipsos imperandi & parendi æ qualitas. I= taq;

taq; inter uirum & uxorem magis, quam inter patrem & liberos, dominumq; & seruum, iuris est communitas. Hoc enim ius est ad tuendam rem familiarem pertinens, quod aliud est à ciuili. Ius ciuile⁵⁰ autem aliud naturale est, aliud legitimum. Naturale quod apud omnes idem ualeat, non quia ita uel decretum sit, uel non decretum. Legitimum autem, quod ab initio hoc, an illo modo fiat, nihil refert: cum constitutum fuerit uero, tunc demum refert, quale est illud, mina captiuum redimere, aut illud,⁵¹ capram Ioui immolare, non oues: præterea quæ de rebus singularibus lege cauta sunt, ut Brasidæ sacra facere, & quæcunque à populo scita & decreta sunt. Existimant autem nonnulli iura omnia esse huiusmodi id est legitima, quoniam id quod constat natura, immobile atque immutabile est, & ubique eandem uim habet, quemadmodum ignis & hic, & apud Persas urit: iura autem quotidie uident immutari. sed non⁵² ita est omni quidem ex parte: est certè ex aliqua. Et sane⁵³ apud Deos fortasse sic se res habet: sed apud nos est certè aliquid naturale, mutabile, non tamen omne. Veruntamen nihilominus aliud ius natura ualeat, aliud minimè. sed quod⁵⁴ nam & quale sit ius illud eorum quæ aliter eueniare, mutariq; possunt, quod natura ualeat, & quod non ualeat natura, sed lege & consensu, si quidem ambo peræquè sunt mutabilia, ex his quæ afferam, cognoscere licebit: ceteris uero eadem distinctio poterit accommodari. Manus dextera ualentior est sinistra natura. Atqui eueniare potest, ut omnes sinistra perinde ut dextera, utantur. Iam uero quæ iura ex consensu & utilitate hominum nata sunt, ea mensuris similia sunt. Neque enim omnibus in locis sunt æquales uini triticiq; mensuræ: sed apud

apud eos qui emunt, maiores : apud eos qui uendunt, mi-
nores . Item iura non naturalia, sed humana , non sunt o-
mnibus in locis eadem . Nam ne reip. quidem status idem
et unus est apud omnes , sed unus duntaxat ubiq; con-
sentaneus naturæ estis, qui optimus . Iā unumquodq; ius et
unumquodq; legitimum eandem rationem habet ad homi-
num actiones, quam res uniuersæ ad singulares . Nam quæ
aguntur, multa sunt: sed unumquodq; illorū unum . Est enim
uniuersum quiddam . Differt^{ss} autem ab iniuria iniuste
factum, et à iure iustum officium, quo alter ius suum obti-
net, iustusq; efficitur . Nā iniuria uel natura uel cōstitutio-
ne iniuria est . hæc eadem cùm illata fuerit, iniuste factum
est : priusquam illata sit, nondum iniuste factum est, sed
iniuria . Eademq; iusti officij, seu iuste facti ratio est . sed
quod etiam commune est , id magis proprio nomine iu-
sta actio appellatur, quæ græcis est δικαιωμάτην . iu-
stum officium autem , seu iuste factum, quod illi δικαιωμα
dicunt, correctio et emendatio iniuriæ est . Quæ sint au-
tem singulorum horum genera, et partes, et quot sint,
et in quibus uersentur, posterius nobis erit uidendum .

Iam cùm iusta et iniusta ea sint, quæ sunt à nobis ex-
posita, tūm et facit quisque iniuste, et iuste agit, cū spon-
tes sua facit . Cùm uero inuitus: neq; iniuste facit, neq; iu-
ste agit, nisi ex euentu . Ea enim agit, quibus euēnit, ut iu-
sta uel iniusta sint . Atqui iniuste factum, iustumq; actionē
sponte et iniuste agere definit ac terminat . Nam cum quis
sponte sua agit, tum et uituperatur, et iniuste factum est .
Erit ergo aliquid iniustum, quod nondū erit iniuste factū,
nisi eō accesserit, ut spōte ēgerit . Sponte agi aut dico, quē-
admodum et suprà à nobis dictum est, id quod quis in sua
pote-

poteſtate poſitum agit ſciens , nec eum quem iniuria d= ficit , ignorans , nec quo quaſi instrumento , nec cuius rei gratia : uerbi cauſa , quem uerberet , quare uerberet , cu= ius denique rei cauſa uerberet : atque illorum ununquodq; fiat , neque ex euentu , neque ui: ueluti ſi quis alicuius ma= nu apprehensa alterum uerberet . at ſponte no uerberauit is , cuius eft manus . non enim in eo ſitum fuit . Fieri autem po teſt ut pater ſit is , qui pulsatur : is qui pulſat uero , il= lum eſſe hominem duntaxat , aut eorum aliquem , qui adſunt , ſciat , patrē eſſe nesciat : eadēq; diſtinctio in eo cuius cauſa res agitur , adhiberi pōt , in tota deniq; actione . Quod igitur ignoratur , aut cūm minimē ignoretur , tūm uel in eius qui agit , po teſtate non eft , uel ei uis affertur , id ab inuitu agi dicitur . Nā multa ſanē eorum quae natura nobis affert , ſcientes & agimus , & patimur , quorum nihil nec ſponte noſtra , nec nobis inuitis fieri dicendum eft , ut ſe= nescere , aut mori . In rebus iuſtis autem & que atque in in= iuſtis euenta locum habent . Nam ſi quis de poſitum reddi= derit uel inuitus , uel metu coactus , is neque iusto officio fungi , neque res iuſtas agere dicendus eft , niſi ex euentu : itemq; qui neceſſitate coactus , & inuitus de poſitum no red= diderit , is ex euentu iniuriā facere , resq; iuſtas agere dicendus eft . Eorum autem quae ſponte aguntur , alia cō= filio capto agimus , alia conſilio non capto . Conſilio capto agimus , quae re deliberata : non capto conſilio , quae re no deliberata agimus . Iam cūm in ſocietate generis humani tria ſint damnorum genera : ea quidem peccata cum inſci= entia coniuncta ſunt , cūm quis aut quem minimē existima= uit , uuluerauerit , aut id quod non putauit , aut quo in= ſtrumento non putauit , aut cuius rei gratia non putauit , fece=

fecerit. nam aut se non uulneraturum, aut non hoc instru-
 mēto, aut nō hunc, aut nō huius rei causa, arbitratus est, ue-
 rum accidit non id cuius causa se facere existimauit, sed lō-
 gē aliud: uerbi gratia non ut uulneraret, sed ut pungeret,
 ferrum strinxit, aut eum quem non putauit, uulnerauit,
 aut nō ut uoluit. Cūm igitur nec opinatō⁵⁶ damnum illatum
 fuerit, infortunium nominatur. Cum autem non necopina-
 tō quidem illud, sed tamen non malitiosē, peccatum est.
 peccat enim tum quisq; cum in ipso cause principiū inest:
 infortunatus est, cūm principium extrā est. Vbi quis sci-
 ens uerò lēsit alterum, sed sine deliberatione, iniustē fa-
 ctum est: uerbi causa quæcunque uel ab ira, uel ab alijs af-
 fectibus, qui cūm aut necessarij sint, aut naturales, homi-
 nibus accidentunt. Nam qui his impulsī lēdunt alterum, &
 qui his peccant, iniuriam illi quidem faciunt, & eorum fa-
 cta sunt iniustē facta, nondum tamen propter hēc iniusti,
 neque improbi sunt. non enim malitiosē damnum illatum
 est. Cūm autem consilio capto, & de industria, tum &
 iniustus & improbus est dicendus. Quapropter rectē quæ
 per iram fiunt,⁵⁷ non de industria facta iudicantur. non
 enim prior lēdit is qui iratus facit: sed qui laceſiuit. Præ-
 terea non est controuersia de facto, sed de iure. Ob⁵⁸ in-
 iustitiae enim ſpeciem animo obiectam ira commouetur.
 namq; hic non de facto controuersia est ut in rebus cōtrahen-
 dis inter eos qui contraxerunt, quorum neceſſe est alte-
 rum eſſe improbum, niſt obliti id faciant: sed de facto unū
 & idem ſentientes de iure diſſentient, atque ambigunt.
 At qui inſidiatus eſt, non ignorat factum. Itaque qui ab⁵⁹
 irato lēsus eſt, iniuriam ſe accepisse putat: qui iratus lē-
 sit, nullam ſe feciſſe iniuriam existimat. Quod ſi consultō

dammum inferat, iniuriam facit: & qui his iniurijs inferēdis iniurius est, iniustus est, cū uel à proportione, uel ab æqualitate discesserit: itemque iustus est tum cum consulēto iuste agit. Iuste agit autem si modo sponte & uolunta- te sua agat. Eorum autem quæ inuitē fiunt, alia uenia di- gna sunt, alia non item. quæcunque enim non solum in- scientes, sed etiam per inscientiam peccant homines, ijs ue- nia debetur: quæcunque uero non propter inscientiam pec- cant, sed quanuis inscientes, tamen perturbationibus nec naturalibus nec humanis incitati, ueniam non merentur.

Dubitare autem posſit aliquis, satis ne distinctē de ac- cipienda & facienda iniuria à nobis disputatum sit. Ac pri- mū quidem utrū ita se res habeat, ut dixit⁶⁰ Euripi- des, cuius hæc sunt in primis absurdā. Matrem ut meā necauerim dicam breui: Volens uolentem uel uolentem non uolens: An posſit quisquam uerē iniuriam sua uo- luntate accipere, nec ne: an potius omnis inuito fiat iniu- ria, quemadmodum & quisquis iniuriam facit, sponte fa- cit: & num quisq; iniuriam accipiat, uel hoc uel illo mo- do, quemadmodum iniuriam quisq; sua uoluntate facit: an una sit quam quis sua sponte, altera quam inuitus accipit: eademq; sui iuris⁶¹ obtinendi ratio sit. quisquis enim ius- tē agit, sponte agit. itaque consentaneum est utroque si- militer inter se opponi iniuriam accipere & ius suum ob- tinere, ut utrumque uel sponte perforatur, atq; obtineat- tur, uel inuitē. Sed absurdum uideri posſit etiam in suo iu- re obtinendo, si omnis qui ius suum obtinet, sponte obti- neat. Nonnulli enim ius suum obtinent non sua uoluntate. nam hoc quoq; cuiquam dubium esse posſit, utrū quisquis aliiquid iniusti pertulit, iniuriam accepisse dicendus sit, an uero ut in agendo, sic se res habeat etiam in perpetiendo.

Fieri enim potest ut quis ex euentu in utrisq; iuris sit particeps. Quod idem in rebus iniustis perspicuum est. Non enim idem est res iniustas agere, atque iniuriam facere, neque res iniustas perferre, atq; iniuriam accipere: idēq; de re iusta agenda, & de iure suo obtinendo sentiendum. Nam fieri non potest, neque ut quisquam iniuriam accipiat, nisi sit qui faciat, neque ut ius suum obtineat, nisi sit qui iuste agat, iustiq; iudicis munere fungatur. Quod si simpliciter iniuriam facere est alicui sponte sua nocere: sponte autem facere est scientem & cui, & quo, & quo modo noceas: incontinentis autem sponte sua sibi ipse nocet: ergo & sponte sua iniuria afficietur, & accidere poterit, ut quis se ipse iniuria afficiat. At hoc est unum ex ijs quæ dubitantur, accidere ne possit ut quis sibi ipse iniuriam faciat. Præterea sponte sua aliquis propter incontinentiam suam ab altero⁶² eius uoluntate damno affici posset. itaq; fieri poterit, ut quis sponte sua iniuria afficiatur, aut non est recta definitio, illisq; uerbis nocere scientem & cui, & quo, & quomodo noceas, addenda sunt hæc, contra illius uoluntatem. Damno igitur sua sponte quispiam affici, resq; iniustas perferre & perpeti potest, iniuriam autem accipere non potest. omnino enim uult nemo iniuriam accipere, ac ne incontinentis quidem: sed præter suam uoluntatem agit. nemo enim id existimandus est uelle, quod non arbitretur esse bonum. At incontinentis id quod agendum esse non putat, agit. Neque uero qui dat sua, quemadmodum scribit Homerus Glaucum Diomedi dedisse Aurea dat pretio arma boues & quantia centum: Aerca fert nihilq; nouem meliora iuuencis, iniuria afficitur. in eius enim potestate est dare, aut non dare. At iniuriam accipe-

re non est in eius, qui accipit, potestate situm, sed adsit
 is oportet qui iniuriam faciat. Injuriam igitur sponte ac-
 cipere neminem ex his intelligi potest. Sed ex ijs quæ pro-
 posuimus, duo nobis sunt explicanda, utrum is iniuriam fa-
 ciat, qui plus alicui⁶³ tribuit præter eius meritum ac di-
 gnitatē, an is qui plus consecutus est : & utrum fieri pos-
 sit, ut quis sibi ipse iniuriam faciat. Nam si probari potest
 id, quod priore loco dictum est, eum qui distribuit, facere
 iniuriam, non eum qui plus obtinuit : si quis plus alteri,
 quam sibi, tribuat sciens, & sua uoluntate, id quod mo-
 desti homines facere consueuerunt: (nam uir bonus de suo
 iure libenter et facile alijs concedere solet) hic se ipse in-
 iuria afficere uidebitur. an ne hoc quidem simplex est?
 Nam plus sibi alterius boni, si casus ita tulit, uendicauit,
 ueluti gloriæ, aut eius⁶⁴ quod absolute honestum est. Præ-
 terea ex⁶⁵ definitione faciendæ iniuriæ, hoc dis̄soluitur. Ni-
 hil enim ei accedit præter ipsius uoluntatem. Quare non
 iccirco iniuria afficitur, sed ut hoc demus, damno afficitur
 duntaxat. Perspicuum autem etiam illud est eum quidē, qui
 plus distribuit, facere iniuriam, sed eum, qui plus obti-
 net, non semper. Non enim is, in quo id inest, quod iniur-
 ium est, iniuriam facit, sed in quo ut sponte hoc faciat,
 hoc est à quo actionis principium proficiscitur : quod sane
 est in eo qui distribuit, non in eo qui capit. Præterea quo-
 niam facere multis modis dicitur, quoniamq; dici possunt
 inanimata quodammodo interficere, & manus, & seruus
 domini iussu: non faciūt illa iniuriam, sed res iniustas. Præ-
 terea si quis ignorans iudicauit, quod ad ius legitimum at-
 tinet, neque facit iniuriam, neq; iudicium iniustum est, sed
 est ueluti iniustum. Nam ius legitimum aliud est ab illo pri-

mo & naturali. Quod si sciens iniuste iudicauit, iam ipse quoq; plus consecutus est, uel in eo quod gratiam iniust ab altero, uel in eo quod iniurias suas ultus est. Perinde igitur est ac si quis iniuriæ factæ sit socius ac particeps: & is qui propter hæc iniuste iudicauit, plus obtinere intelligitur. nam & qui agrum alteri adiudicauit, is non agrum, sed pecuniam accepit. Homines autem in sua potestate positum esse putant iniuriam facere, eoq; facile esse iustum esse: sed non ita est. Nam cum uicini uxore rem habere, & alterum uerberare, & manu pecuniam largiri, tūm facile est, tūm in eorum, qui faciunt, potestate situm est: sed sic affectos hæc facere, neq; facile, neq; in eorum potestate situm est: itemq; iura & iniurias nosse, nullius sapientiae esse putant, quia ea de quibus loquuntur leges, intelligere difficile non est: Verum hæc non sunt iusta, nisi ex euentu, sed cūm certo quodam modo & aguntur & distribuuntur, tūm iusta sunt. Hoc autem maius opus est, quām res salubres cognoscere. nam illic quoq; mel, uinum, elleborum, ustionem, & sectionem cognoscere facile est: sed quomodo, & cui, & quando ad sanitatem ⁶⁶ adhibenda sint, scire, ita magnum & operosum est, ut medicum esse. Propter hanc eandem causam non minus iusti, quām iniusti hominis esse putant iniuriam facere, quia iustus non minus quām iniustus, immo uero magis, ununquodq; horum agere posset. Nam & illum cū aliena uxore rem habere, & alterum uerberare, & ui- rum fortē clypeū abiucere, & uerso tergo in utranuis partem currere posse dicunt. Atqui ignavum esse, & iniuriam facere non est hæc facere, nisi ex euentu, sed sic affectum facere: quemadmodum mederi & sanare non est se-

care, aut non secare, medicamento purgare aut non purgare, sed sic affectum hæc præstare. In his autem iura locum habent inter quos eorum quæ absolute bona sunt, communitas est, & quibus horum nimium & parum interuenire potest. Alijs enim non est eorum nimium, ut fortasse dijs: alijs nulla prorsus eorum pars utilis est, scilicet hominibus insanabilibus, & omni uitiorum genere contaminatis, sed omnia nocent: alijs aliquatenus utilia sunt, atq; hoc humanum⁶⁷ est. Sequitur ut de æquitate & de æquo bono dicamus, quam rationem æquitas ad iustitiam, quam æquum bonum ad ius habeat. namq; qui proprius⁶⁸ intuentur, ijs neque ut idem omnino, neque ut aliud genere uidetur: & interdum æquum bonum laudamus, eumq; uitrum qui æquus bonus est. Itaque cum laudare uolumus, etiam hoc nomen ad alia transferimus pro bono æquius melius usurpantes. quo quidem id, quod æquius melius sit, melius esse significamus. interdum ijs, qui rationem sequuntur, absurdum uidetur æquum bonum, si sit quiddam unum à iure diuersum, esse laudabile. nam uel ius⁶⁹ non est bonum, uel æquum bonum non est bonum, si à iure aliud ac diuersum est, uel si utrumque bonum est, idem est. Omnis igitur de æquo bono questio ex his propemodum causis nascitur. sed hæc quodammodo bene habent omnia, nec quicquam est quod secum pugnet. nam cum æquum bonum iure quodam melius sit, tunc ipsum ius est, neque ita iure melius est, ut sit aliud quoddam genus. idem ergo est ius, & æquum bonum. Cumq; ambo sint bona, melius est æquum bonum. Sed hinc nata dubitatio est, quod quanuis æquum bonum ius sit, non est tamen ius lege constitutum, aut legitimum, sed iuris legitimi correctio. Cuius rei hæc causa est

est, quod lex omnis generalis est. De quibusdam autem rebus uniuersè et generaliter rectè præcipi non potest. Itaq; quibus in rebus legis uocem uniuersam ac generalem esse necesse est, id autem non satis rectè fieri potest, id sumit lex quod plurimum solet euenire, quanuis in hoc peccari satis intelligat. nec tamen i*circò* minus recta est. Non enim culpa legis est, neq; eius qui legem tulit, sed naturæ rerum. Earum enim rerum, quæ sub actionem cadunt, talis materia est. Cùm igitur lege generaliter locuta, aliquid euénit postea præter genus illud uniuersum: tunc par est, quà prætermisit aliquid lator legis, & peccauit in eo quod absolute locutus est, id quod deest, quodq; omissum est, corrigere, quod lator legis, si adesset, ita loquetur, & de quo⁷⁰ legem tulisset, si præsciuisse. Itaq; cùm æquum bonum ius sit, tūm quodam iure melius est, non eo quod absolute ius est, sed eo peccato, quod ex simplici et generali sermone natum est. Denique hæc æqui boni ius ac natura est, ut legis correctio sit, quà aliquid ei deest, propter ea quod generaliter loquitur. Hæc enim causa est cur non omnia lege sint comprehensa, quod de quibusdam lex ferri non possit. plebiscito igitur opus est. Rei enim non definitæ infinita quoq; regula est, ut structuræ Lesbiæ regula plumbea est. nam ad lapidis figuram torquetur et inflectitur, neque manet eadem: sic & populi scitum ad res quotidianas accommodari & transferri solet. Quid sit igitur æquum bonum, quid ius, quo deniq; iure melius, ex his perspicuum est. Ex hoc autem etiam apparet, quis sit uir æquus & bonus. nam qui consilium huiusmodi cepit, ut hæc sequatur, ad eaq; ipsa agèda aptus est, et qui⁷¹ nō est iuris interpres in sua causa durior, neq; in deteriorē p ar

tem propensus, sed de suo iure concedit potius, etiam si legis auxilio nitatur, is est æquus bonus; & hic habitus æquitas appellatur, quæ iustitia quædam est, non aliud quædam habitus. Ex ijs quæ dicta sunt, perspicuum est, utrum fieri possit, ut quis sibi ipse faciat iniuriā, nec ne. Nā quæ ex omni uirtute legibus constituta sunt, ea in iuribus sunt habenda: uerbi gratia, non iubet lex se ipsum interficere, et quæ non iubet lex, uetat. Præterea cum aliquis contra legem nocet alteri, nullo ab eo incommodo accepto, sponte facit iniuriam. Sponte autem facit, qui sciens cui, & quo faciat, iniuriam facit. At qui ira impulsus sibi ipse mortem conciscit, hoc sponte facit contra rectam legem, quod lex non permittit. Iniuriam igitur facit: sed cui certe ciuitati. Sponte enim hunc casum subit, ac perfert, cum iniuria nemo sponte afficiatur. Itaq; & eum multat ciuitas, et ignominia afficitur is, qui se ipse⁷² examinavit, ut qui ciuitatem iniuria afficerit. Præterea⁷³ ex eo quod iniustus est is, qui iniuste facit tantum, & non prorsus improbus, fieri non potest, ut quisquam sibi ipse iniuriam inferat. hoc enim aliud est ab illo. nam iniustus ita quodammodo improbus est, ut ignarus, non ut is qui omni generi improbitatis sit affectus. Itaq; ne hac iniustitia quidē sibi iniuriam facit: alioqui idem eidem adimi simul, & accedere posset: quod fieri nullo modo potest, sed semper in pluribus ius & iniuriam esse necesse est. præterea iniuriā facere cum à uoluntate & consilio proficiscatur, tūm etiā tempore prius est. Nam qui malo accepto parem refert iniuriam, facere non uidetur. At qui se ipse interimit, eadem ipse & patitur simul, & facit. Deinde acciperet aliquis sponte sua iniuriam. His accedit quod nemo sine singulis

gulis iniuriarum generibus, iniuriam facit. At uxorem suam nemo adulterat, nemo parietem suum perfodit, nemo reis uae furtum committit. Postremo refellitur hoc in summa, sibi quenquam iniuriam facere, ex ijs quæ⁷⁴ à nobis distincta & decisa sunt, nempe neminem sponte sua iniuriam accipere. Iam uero minime illud quidem obscurum est, utrumq; esse malum accipere & facere iniuriam. alterum enim minus, alterum plus medio obtinere est: quod⁷⁵ quidē similē rationem obtinet, atq; in medicina id, quod ad bonam ualeitudinem pertinet: in arte autem corporum exercendorum id, quo firma corporis constitutio comparatur. ueruntamen deterius iniuriam facere est. Nanque iniuriam facere cum uitio coniunctum, & uituperandum esse dicebanus: & cum uitio quidem uel perfecto atq; integrō, & quod simpliciter tale est, uel eo quod ei finitum est. Non enim quicquid sponte fit, coniunctum cum iniustitia est. accipere iniuriam autem uitio & iniustitia uacat. per se igitur leuius malum est accipere iniuriam, quanvis ex euentu grauius esse nihil prohibeat. sed de hoc ars non laborat. Quin lateris dolorem pedis offensione semper esse dicit morbum grauiorem, & tamen ex euentu pedis offensio morbo lateris maius malum poterit esse: ut si cui offenso pede contigerit, ut propterea quod cecidit, capiatur ab hostibus & occidatur. Ex translatione autem & similitudine quadam sermonis poterit esse quedam non ipsi secum, sed sui partium aliquibus iuris communitas, uerū non omnis iuris, sed uel eius quo dominus inserum, uel eius quo paterfamilias, in familiam suam uti solet. His enim rationibus ea pars animi, quæ rationis est particeps ab ea distat, quæ ratione uacat. Ad quæ si aspe-

ctum

Etum referamus, uidetur quoq; homini in se ipsum iniustitia locus esse, quia fieri potest, ut in his partibus aliquid à suis appetitionibus alienum ac diuersum perferat. Itaque inter animi partes, ut inter eum qui præest, & eum qui patet imperio, ius aliquod intercedere uidetur. de iustitia igitur, alijsq; uirtutibus, quæ ad mortes pertinent, cum hac distinctione sic à nobis sit explicatum.

Liber sextus.

VONIAM autem suprà diximus medium esse deligendum, non nimium, neque parum: medium autem ita esse, ut recta ratio præscribit, de hoc distinctius disseramus. in omnibus enim, quos dixi, habitibus, quemadmodum & in alijs rebus, scopus aliquis inest, quem spectans is qui rationis est particeps, intendit¹ aliquid, & remittit: finisq; ac terminus aliquis est mediocritatum, quas inter nimium et parum interiectas esse dicimus, rectæ rationi cōsentaneas. quod cum ita dicitur, est illud quidem uerum, sed non satis apertum. namq; in ceteris studijs, atque exercitationibus, in quibus sciëtia aliqua uersatur, licet hoc quidem uerè dicere neque plus, neque minus laboris, aut desidiae, quam res postulet, suscipiendum esse, sed omnia mediocriter, & ut recta ratio præscribit, esse facienda: uerùm qui hoc tātum perceptū et cognitū habeat, nihil eo amplius² sciat: exempli causa, si quis querēti qualia alēdo et curādo corpori sint adhibenda, respondeat, quæ ars medendi præcipit, & ut is, qui ea preditus est, præcipit. Quapropter etiam in habitibus

bus animi non solum hoc esse³ uerè dictum, sed etiam distinctum atque explicatum esse oportet, quæ sit recta ratio, quæq; eius definitio. Atque animi quidem uirtutes ita distribuimus, ut alias morum, alias cogitationis esse dicemus. Eas igitur, quæ ad mores pertinent, explicauimus: de ceteris autem tum disseramus, cum pauca fuerimus de animo locuti. Dictum est suprà duas esse animi partes, alteram rationis participem, expertem alteram. Nunc item eius partis, quæ ratione prædita est, facienda eodem modo diuisio est. Atq; hoc positum sit, duas esse animi partes ratione præditas, unam qua res eas cernimus, quarum principia aliter sese habere non possunt, alteram quæ eas, quæ hoc uel illo modo possunt euenire. Ad ea enim quorum non est idem genus, intelligenda, partem quoque animi, quæ ad utrumque apta sit natura, oportet generē differre, si quidem⁴ eis ex similitudine quadam, atq; affinitate cognitio comparatur. Appelletur autem harum altera, pars in qua uis inest sciendi, altera quæ ad ratiocinandum ualeat. Nam cōsultare & ratiocinari eadem sunt. Iam uero nemo de ijs consultat, quæ aliter euenire non possunt. Itaque ea quæ ad ratiocinandum ualeat, una quædam pars est eius animi partis quæ ratione prædita est. Intelligendum igitur est utriusque harum partium quis optimus sit habitus. Hic enim utriusque uirtus est. At uirtus ad suum quæque opus pertinet. Tria autem sunt in animo quæ actionis & ueritatis dominatum obtinent, sensus, mens, appetitus. quanquam ex his tribus sensus nullius actionis principium est. Quod ex eo perspicuum est, quod tametsi bestiæ sensu sint prædictæ, actionis tamen communem non habent. Quod est autem in cogitatione affirmatio

matio & negatio, hoc est in appetitu rei alicius persecutio et fuga. Quare quoniam uirtus quæ ad mores pertinet, habitus est ad consilium capiendum expeditus: consilium autem appetitus est ad consultationem accommodatus, ictus si consiliū bonum esse uolumus, oportet & rationem esse ueram, & appetitum rectum, eademq; & illam affirmare, & hunc persequi. Hæc igitur cogitatio & ueritas ad agendum ualet. Cogitationis autem eius, quæ ad res contemplandas, non ad agendas, neque ad faciendas ualet, præstantia & uitium, est uerum & falsum. Omnis enim potestatis cogitandi hoc propriū opus ac munus est. Agendi autem & cogitandi potestatis opus est ueritas conspirans & congruens cum appetitu recto. Actionis igitur principium consilium est, principium⁵ inquam unde motus proficiscitur, non cuius gratia res agitur. Consilij autem capiendi principium est appetitus & ratio ea, quæ finem aliquem sibi propositum habet. Quocirca neque sine mente & cogitatione, neque sine habitu⁶ eo, qui ad mores pertinet, cōsilium esse potest. nam neque bona perfecta q; actio, neque ei contraria, sine cogitatione & moribus constare potest. cogitatio⁷ autem ipsa nihil mouet, nisi ea quæ alicius rei gratia comparata est, & quæ ad agendum est idonea. Hæc enim⁸ etiam ei, quæ ad efficiendum ualet, preest. Nam quisquis⁹ aliquid efficit, alicius rei singularis causa efficit: neque absolute id quod efficitur, finis est, sed ad aliquid refertur, & alicius est. quod idem de eo, quod sub actionem¹⁰ cadit, dici non potest. actionis enim ultimū est perfecta actio, id est res bene gesta. Consilium itaque aut mens est ad appetendum excitās, aut appetitus cogitandi uim habens. principiūq; tale homo est.

est. Nullius autem rei iam factæ consilium capi potest: Verbi gratia, nemo consilium¹¹ capit Ilium euertisse. nam neque de re præterita deliberat quisquam, sed de futura, & ea quæ fieri potest. Quod factum est autem ut sit infestum, fieri non potest. Itaque rectè Agatho Hoc nanque duntaxat negatum ipsi Deo est, Quæ facta sunt infecta posse reddere. Quocirca ambarum animi partium que ad cogitandum ualent, opus est ueritas. Qui igitur habitus efficiunt ut utraque pars uerum enuntiet, ijs sunt utriusq; uirtutes. Principio igitur altius repetito de ijs rursum copiosius disseramus. Ac sint sane quinque numero, quibus animus uerum enuntiat uel aiendo, uel negando, ars, scientia, prudentia, sapientia, mens, siue intelligentia. nanq; existimatione¹² & opinione ut mentitur animus, euenire potest. Ac scientia quidem quid sit, ex hoc perspicuum esse potest, (si rei ueritatem subtiliter exquirere, non similitudines consectari uolumus) quod omnes existimamus, ut id quod scimus, aliter se habeat, euenire non posse. Quæ autem sese aliter habere possunt, ea cum longè¹³ à conspectu remota sunt, sint nec ne sint, obscurum est. Ergo quod scientia comprehendi potest, necessariò est. ex quo efficitur ut æternum sit. nam quæ necessariò¹⁴ sunt simpliciter, ea sunt æterna omnia. Aeterna autem quæ sunt, ea neq; unquam orta sunt, neq; interire possunt. Præterea scientia omnis sub doctrinam caderet uidetur, & quicquid sub scientiam cadit, discendo percipi potest. Iam uero ex quibusdam rebus antè cognitis omnis doctrina gignitur, quemadmodum in analyticis dicebamus. Alia enim inductione, alia ratiocinatione comparatur. Atque inductio¹⁵ quidem principium est, etiam

uni-

uniuersorum. ratiocinatio autem principijs uniuersis constat. Sunt ergo principia aliqua ex quibus constituitur ratiocinatio, quorum non est ratiocinatio. est igitur eorum ¹⁶ inductio. Scientia ergo habitus est ad rem demonstrandam idoneus, & cetera omnia quæ in analyticis ad definitionem addidimus. Cum enim rem ita esse, quodammodo credit aliquis, & nota sunt ei principia, tūm scire dicitur. Quod si non erunt conclusione notiora: ex euētu partam scientiam habebit. Ac de scientia quidem cum hac distinctione à nobis dictum sit. Eorum autem quæ aliter euenire possunt, aliud est quod sub effectionem cadit, aliud quod sub actionem. Differt autem ab actione effectio, de quibus & libri populariter, neq; admodum enucleatè à nobis scripti, quos εξωτερικούς appellamus, fidem facere nobis debent. Itaq; & habitus cum ratione coniunctus ad agendum idoneus ab eo differt, qui cùm ad efficiendum ualeat, cum ratione coniunctus est, neuterq; ab altero continetur. Nam neq; actio effectio, neq; effectio actio est. Quicniam autem ars ædificandi ars quedam est, atq; id ipsum quod habitus quidam cum ratione cūiunctus ad efficiendū idoneus: neq; ars ulla est quæ non sit habitus cum ratione coniunctus ad faciendum idoneus, neq; ullus talis habitus est, qui non sit ars: idem erunt ars & habitus ad faciendum idoneus cum uera ratione coniunctus. Ars autem omnis in origine ¹⁷ & molitione rei occupata est, idq; molitur & spectat, ut aliquid fiat eorum, quæ esse & non esse possunt, quorumq; principium in eo qui facit, non in eo quod fit, positum est. Nam neq; eorum quæ necessariò uel sunt uel fiunt, ars est, nec eorum quæ natura constant. Hæc enim in se ipsis inclusum habent principium. Quoniam autem

tem effectio & actio inter se differunt, necesse est artem effectio[n]is esse, non actionis: in ijsdemq[ue] rebus quodammodo ars & fortuna uersantur, quemadmodum ait & Agatho, Fortuna ut artem, sic & ars fortunam amat.

Ars igitur (ut dictum est) habitus est quidam cum uera ratione coniunctus ad efficiendum idoneus. Inertia¹⁸ contraria habitus cū ratione falsa coniunctus ad efficiendum idoneus in eo, quod aliter euenire potest, occupatus.

De prudentia autem sic optimè cognoscemus, si quos prudentes appellemus, perceperimus. Ac prudentis quidem esse uidetur in ijs quæ sibi bona & ex usu sunt, nō singillatim, uerbi gratia quænam ad bonam ualitudinem, aut ad uires, sed uniuersè, quæ ad bene beateq[ue] uiuendum cōducant, bene consultare posse. Cuius rei argumentū est, quod prudentes in re aliqua dicimus eos, qui bene ratiocinando quomodo ad honestum finem perueniant, assequuntur in ijs, quæ arte non continentur. Quocirca qui ad cōsultandum ingenio ualeat, is prudens omnino iure poterit appellari. Consultat autem ijs de rebus nemo quæ aliter sese habere, quæcum ab ipso agi non possunt. Quare si scientia omnis cū demonstracione coniuncta est, & si quorū principia aliter sese habere possunt, eorum non est demonstratio, (omnia enim¹⁹ sese aliter quoq[ue] habere possunt) de ijs deniq[ue] quæ necessariò sunt, consultari non potest: neque scientia, neque ars, erit prudentia: scientia, quia quod sub actionem cadit, sese aliter habere potest: ars, quia²⁰ aliud actionis, aliud effectio[n]is est genus. Restat igitur ut ea sit habitus cum ratione uera coniunctus ad agendum idoneus in ijs occupatus quæ homini bona & mala sunt. Effectio[n]is enim²¹ aliis quam effectio finis est: actionis ue-

rò²² non semper aliis ab actione. Est n. ipsa res bene ge-
sta seu perfecta actio actionis finis. Ac propter hanc cau-
sam Periclem, ceterosq; tales uiros, prudentes esse arbi-
triamur, quòd ea quæ sibi, hominumq; generi bona sunt,
dispicere, ac prouidere possunt: quales esse putamus eos,
qui rei familiaris tuendæ, rei q; publicæ administrandæ pe-
riti sunt. Ex quo nomen inuenit apud græcos temperan-
tia¹, quam illi appellant τερποσωψην tanquam prudentiæ
conseruaticem. Talem enim existimationem tuetur &
conseruat. Non enim omnem existimationem corrumpūt,
neque peruerunt dolor & uoluptas, exempli causa, trian-
gulum duobus rectis pares angulos habere, aut non habe-
re: sed eas duntaxat, quæ ad id, quod sub actionem cadit,
pertinent. Eorum enim quæ²³ sub actionem uenient, prin-
cipia sunt eæ res, quarum rerum gratia suscipiūtur actio-
nes. statim autem ut quis uoluptate aut dolore corruptus
est, ei principij uidendi facultas eripitur, neque is animo
cernere potest se huius rei causa, & propter hanc causam
omnia optare, atque agere oportere. Vitium enim prin-
cipij delendi ac perimendi uim habet. Quapropter neces-
se est prudentiam²⁴ habitum esse cum ratione uera coniu-
ctum, ad agendum idoneum, in bonis humanis occupatum.
Artis porrò uirtus & præstantia est aliqua, prudentiæ au-
tem nulla. Et qui sua uoluntate in arte titubarit, atque of-
fenderit, ei est anteferendus, qui inuitus: in prudentia con-
trà deterior est is, qui sponte sua offenderit, quemadmo-
dum & in uirtutibus. Perspicuum igitur est eam, uirtutem
esse quandam, non artem. Cùm sint autem duæ animi par-
tes rationis participes, eius partis quæ ad opinandū ualet,
uirtus est prudentia. In ijs enim quæ aliter sese habere pos-
sunt

sunt, & opinio et prudentia uersatur. Sed nec habitus²⁵ est cum ratione coniunctus tantum. Idq; ex eo perspici potest, quod huismodi habitu delere pot obliuio, non pot prudctia.

Quoniam autem scientia existimatio est de rebus universis, ijsq; quae necessario sunt, quoniamq; rerum quae sub demonstratione cadunt, omnisq; scientiae sunt aliqua principia: (cum ratione enim coniuncta scientia est) consentaneum est principijs caru reru, quae scientia comprehendendi possunt, neq; scientiam esse, neq; artem, neque prudentiam. Nam quod scientia comprehendendi potest, demonstrari quoque potest: ars autem & prudentia in ijs rebus uersantur, quae sese aliter possunt habere. Ne sapientia quidem harum esse potest. Sapientis est enim nonnullarum reru demonstrationem expedire posse. Si igitur nihil est, quo uerum enuntiemus, nunquamq; mentiamur tum in ijs rebus, quae non possunt aliter sese habere, tum in ijs quae possunt, praeter scientiam, prudentiam, sapientiam, & mentem, seu intelligentiam: nullum²⁶ autem ex his tribus, principiorum esse potest (tria dico prudentiam, sapientiam, scientiam) relinquitur ut mens sit principioru. Sapientia autem in artibus, ijs attribuimus, qui cuiusq; artis sunt peri- tissimi, ut Phidiam sapientem lapidum sculptorem, Polycletum statuarum factorem dicimus, nihil hic aliud per sapientiam, quam artis uirtutem significantes. Nonnullos autem uniuersè sapientes esse arbitramur, non singillatim, neq; alia in re ulla sapientes, quemadmodum ait Homerus in²⁷ Margite Hic neque fossor erat, nec arator munere diuum, Nec sapiens ulla in re alia. Quapropter perspicuum est scientiarum omnium limatissimam & absolu- tissimam esse sapientiam. Sapientem igitur oportet non ea

solum intelligere, quæ ex principijs colliguntur, sed etiam
in principijs uersantem de ijs uerè loqui, uereq; sentire.
Itaque sapientiam²⁸ dicere licet esse tum mentem, tum
scientiam, ac scientiam quidem rerum honoratissimarum,
quasi capitis instar obtinentem. Absurda sit enim eius sen-
tentia qui scientiam ciuilem aut prudentiam, omnium opti-
mam esse putet, nisi forte rerum omnium quæ in mundo
sunt, homo sit res una præstantissima. Quod si salubre ac
bonum aliud est hominibus, aliud piscibus : album autem
et rectum semper est idem : idem profecto semper esse di-
cent omnes id, quod sit sapientia præditum, prudens aliud
et diuersum. Quod²⁹ enim singulis in rebus pro cuiusque
rei natura præstantiam seu bonitatem actionis perspicit, id
prudens esse dixerint, et eas res huic commiserint. Itaque
et bestias quasdam prudentes esse dicimus eas, quæ rerum
ad uitam necessiarum prouidendarum facultatem habe-
re uidentur. Ciuilem autem scientiam non esse idem, quod
sapientiam, minime obscurum est. Nam si eam sapientiam
esse dicent, quæ in suis cuique emolumentis comparandis
sit occupata, multæ reperientur sapientiæ. Non enim una
est quæ uersetur in omnium animantium bono, sed in singu-
lis alia atque alia, nisi forte omnibus, quæ sunt in rerum
natura, etiam medicina una est. Neque uero quicquam ad
rem attinet, quod homo reliquorum animalium quiddam
sit quam optimum. Sunt enim et alia homine multo diui-
niora natura, ut ea quæ omnibus maxime sunt in conse-
ctu, ex quibus hic mundus coagmentatus est. ex ijs igitur
quæ diximus, perspicuum est, sapientiam esse earum re-
rum, quæ sunt honore dignissime natura, scientiam et mē-
tem, siue intelligentiam. Quocirca Anaxagoram, Thale-
tem,

tem, ceterosq; tales uiros sapientes quidem esse dicunt, prudētes uero minime, cūm uideat eos, quæ sibi utilia sint, ignorare. Atque eos fatentur recondita atq; eximia quædam, & admirabilia, & difficilia, & duina tenere, sed inutilia, quia humana bona non querunt. Prudentia uero in rebus humanis, ijsq; de quibus consultari potest, uersatur. Prudentis enim maximè hoc proprium munus esse dici-
mus, benè consultare. De ijs autem consultat nemo, quæ aliter sese habere non possunt, neque de ijs quorum non est finis id bonum, quod sub actionem cadit. Planè autem con-
sultator is bonus est, qui id, quod homini est corum, quæ sub actionem cadunt, optimum, ratione consequi, & explicare potest. Neque uero rerum uniuersarum modò prudentia est, sed debent etiam esse notæ res singulares. Ad agen-
dum enim idonea est. In rebus singularibus autē omnis actio
uersatur. Itaque cūm hīc inscijs non nulli scientibus ad agē-
dum sint aptiores & compositiores, tūm in alijs rebus ij,
qui sunt usū periti. Nam si quis sciat carnes leues esse ad concoquendum faciles, & salubres, leues autem quæ sint ignoret, bonam ualetudinem non efficiet, sed is potius effi-
ciet, qui auium carnes sciet esse leues & salubres. Prudē-
tia autem in agendo posita est. Danda igitur opera est ut uel utranque cognitionē habeamus, uel hanc potius, quam illam. Erit autem hīc quoque princeps quædam & quasi familiam dicens cognitio. Civilis scientia autem &
prudentia sunt illæ quidem idem habitus, sed natura quæ
sunt tamē, nō est eis eadē. Atq; eius sciētiæ, quæ ad ciuitatē
pertinet, altera pars est tanquā princeps & domina prudē-
tia, quæ est legum scribendarum ratio & facultas: altera
quemadmodum singularia, communi nomine civilis appel-
latur,

latur, cuius omnis opera, in agendo, & consultando consumitur. Populi scitum enim aliquid est quod sub actionem cadit, tanquam³⁰ extremum. Itaque hos solos rem publicam administrare dicunt. hi enim soli, ut operarij quidam, in rebus gerendis uersantur. Ea autem etiam uidetur esse prudentia maximè qua³¹ sibi quisque, & uni prospicit: & hæc communi nomine appellatur prudentia. Illarum autem alia rei familiaris tuenda & curanda ratio, alia scientia legum ferendarum, alia ciuilis. Atque huius pars altera ad consultandum pertinet, ad iudicandum altera. Genus igitur quoddam cognitionis esse uideatur sibi scire, sibiq; sapere. Sed huius differentiae sunt multæ. Ac uidetur sane is qui sua, quæq; ad se pertinent, habet cognita, & in eis versatur, prudens esse. At ij qui ad remp. se contulerunt, multarum actionum³² studio, rerumq; alienarum cura distinentur. Iccircò &³³ Euripides, Prudentem enim quis me putet mortalium, Cui suppeditabat absque ullo negotio In totius turba numerato exercitus. Sortem parrem obtinere sapientissimo? Præstantiores nanque & eos, qui pluribus se rebus implicant, male odit Iupiter. Quærunt enim uiri prudentes id quod sibi bono est, idq; unum agere se arbitrantur oportere. Ex hac igitur opinione natum est hos esse prudentes. atqui suum negotiū agere sine rei familiaris, reiq; publicæ cura fortasse nemo poscit. Præterea quomodo suum quisque negotium gerere debeat, obscurum est, et res eget consideratione. Cuius rei hoc argumentum est, quod iuuenes & geometræ, & mathematici, & talibus disciplinis eruditæ fiunt, prudentes non fiunt. Causa hæc est quod in rebus singularibus prudencia uertitur, quarum cognitio usu comparatur. Adolescens

scens autem usum rerum non habet, quippe quem tempore
ris longinquitas sit allatura. Nam hoc quoque considera-
tione dignum est, quamobrem puer mathematicus effici-
posset, sapiens aut physicus non posset. An quod illa à ma-
teria diuulsa atque abstracta sunt: horum principia ex usu
& experientia nascuntur? & quod bis non assentuntur,
neque fidem habent iuuenes, sed ea dicunt tantum: quid sint
illa autem non est obscurum? Præterea quicquid in consul-
tando peccatur, uel ad res singulares pertinet, uel ad uni-
uersas. Nam uel omnes aquas graues, esse insalubres,
uel hanc³⁴ esse grauem. Prudentiam autem non esse scien-
tiam per spicium est: extremi enim est, ut dictum est. Tale
enim est id quod sub actionem cadit. Menti igitur seu in-
telligentiae opponitur. Mens enim est eorum terminorum,
quorum ratio afferri non potest. Prudentia extremitati, quod
non scientia, sed sensu percipitur, non illo cui³⁵ propriæ
sunt attributæ qualitates, quas sentiat, sed eo quo sentimus
hoc extremitum in mathematicis esse triangulum. Nam illic
quoque insistit. ueruntamen³⁶ prudentia sensus est po-
tius. Illius autem³⁷ alia forma, aliaq; notio est.

Quærere autem & consultare inter se differunt. Nam
consultare certè quærere est. Sed de bona consultatione,
quid sit, distinctione adhibita uidendum est, utrum
scientia aliqua sit, an opinio, an bona coniectura, an a-
lind quoddam genus. Ac primum sane nō est scientia. Nā
de ijs quæ sciuntur, quæri non solet. At bona consultatio,
consultatio quædam est: et qui aliqua de re consultat, quæ-
rit & ratiocinatur. Iam uero neque coniectura esse po-
test. nam cùm bona coniectura sine ratione fiat, tum cele-
ritate in ea opus est. In consultando autem multum tem-

poris consumitur, aiuntq; id de quo consultaueris, celeriter esse agendū, sed spissē lenteq; consultandum. Prætereā aliud est sagacitas,³⁹ siue acumen, aliud bona consultatio. sagacitas autem bona coniectura quædam est. Neque uero ulla bona consultatio, opinio est. sed quoniam qui male consultat, peccat: qui bene, recte consultat: perspicuum est bonam consultationem quoddam rectum esse, sed neque scientiæ tamen, neque opinionis. scientiæ enim nullum⁴⁰ est rectum. nam neque eius est ulla prauitas. Opinionis autem rectum est ueritas. simulq; id omne cuius est opinio, decisum⁴¹ iam ac constitutum est. sed neque sine ratione bona consultatio est. cogitatione⁴² igitur est inferior. Hæc enim nondum⁴³ enuntiatio est. Nam & opinio non quaestio, sed quædam iam enuntiatio est. At qui consultat siue bene, siue male consultet, is querit aliquid, & ratiocinatur. Sed certe bona consultatio rectum quoddam consultationis est. Primum igitur querendū est quid sit consultatio, deinde in quo uersetur. sed quoniā rectum multis modis dicitur: nō omne rectū bonam consultationem esse perspicuum est. Incontinens enim et malus homo, quod sibi proposuerint ad inspiciendum, ratiocinatione consequetur. Itaque recte consultasse uidebuntur, sed magno malo⁴⁴ accepto. At qui bene consultasse bonum quoddam uidetur esse. Id enim consultationis rectum, quod ad boni adeptiō nem ualeat, bona consultatio est. sed fieri potest, ut quis etiā ratiocinatione falso cōclusa bonum adipiscatur, et id quidem, quod factō opus est, consequatur, non autem qua ratione oporteat, sed medius ratiocinationis terminus falsus sit. Itaque ne ea quidem bona consultatio est, qua cōsequitur aliquis quod oportet, sed non qua ratione oportebat.

Præterea

Præterea accidere potest, ut alius diu, alius celeriter cōsultando, id quod uult, assequatur. Nondum igitur ne illa quidem bona consultatio est: sed id consultationis rectum quod ad utilitatem, & ad id quod oportet, obtineendum, quomodo et quo tempore obtineri debet, accommodatum est. Præterea licet & absolute bene consultare, et ad certum aliquem finem consultationem referre. Ac bona sane consultatio absolute ea est, que proposito sibi absoluto & totius uitæ humanæ communi fine bene procedit: quedam aut bona consultatio est, que certum aliquem & propriū finem spectat. Quod si bene cōsultare prudentiū est, bona consultatio rectum quoddam consultationis erit ad utilitatem accommodatum, cuius uera existimatio est prudentia.

Est autem et intelligentia non illa quam vnuū Græci, sed quam σύνεσις appellant, cui contraria est stultitia, sine tarditas, ex quibus intelligentes, & stulti nominantur. neque idem prosus est quod scientia, aut opinio. omnes enim essent intelligentes, neque una aliqua ex scientijs singularibus, ut medicina: in cognitione enim rerum salubrium, aut in curanda ualeitudine uersaretur: aut geometria: nam in magnitudinibus esset occupata. Neque enim hæc intelligentia, quam hoc loco dicimus, earum rerum est, que semper sunt, nunquamq; mouentur, neque ullius earum, quæ oriuntur, & intereunt, sed earum, de quibus dubitari, & consultari potest. Qui propter in iisdem sane rebus, in quibus & prudentia, uersatur. sed tamen non est idem intelligentia, quod prudentia. Habet enim uim quandā præcipiendi atque imperandi prudētia. Nam propositus ei finis est, quid agendum sit, aut non agendum: intelligentia autem, iudicandi solum. Idem est

enim intelligentia, quod èrunt id est bona intelligentia. Nam qui sunt intelligentes, iijdem quoque sunt bene intelligentes, ut Græci loquuntur. Intelligentia autem neque habere prudentiam est, neque consequi. Sed ut ijs, qui discunt, tum intelligere dicuntur, cùm scientia utuntur, sic cum aliquis opinione utitur ad iudicandum ijs de rebus, de quibus prudentia iudicat, alio loquente,⁴⁵ & probè iudicandum quidem: bene enim & probè idem sunt. Atque hinc natum est intelligentiae nomen. ex qua bene intelligentes à græcis appellantur, ex ea scilicet quæ est in discēdo, intelligentia. S. e p e n u m e r o . n . intelligere pro discēdi uocabulo usurpamus. Ea aut⁴⁶ que yρώνη græcis appellantur, proprioq; uocabulo latino caret, nisi forte cā, sentētiā uelius nominare, ex qua quosdā in sc̄ētia dicēda moderatos, et sentētia dicēda ualere dicimus, est uiri boni et moderati rectum iudicium. cui rei hoc argumento est, quod uirum æquum bonū ac moderatū ad cōsentendū⁴⁷ id est ad ignoscendum promptum ac propensum dicimus, & æquum bonum esse in nonnullis delictis⁴⁸ consensum accommodare (ut græci loquuntur) id est ignoscere ac ueniā dare. Atq; hic consensus id est uenia, sententia est uiri æqui⁴⁹ boni recta ad iudicandum apta. recta autem ea est, quæ hominis ueri est. Meritò autem ijs omnes habitus cōdem pertinent. Nam sententiam, intelligentiam, prudentiam, mentem sanam ac uegetam ijsdem attribuentes, sententia dicenda ualere, & uimenti præstare viros prudentes & intelligentes dicimus. Omnes enim hæ animi potestates, sunt extremon & rerum singularium. Atque intelligens quidem, & in sententia dicenda moderatus, aut ad consentiendum id est ignoscendum facilis, in eo spectantur, ut apti sint

sint ad iudicandum ijs de rebus, de quibus iudicat prudens:

Aequa bona enim omnium virorum bonorum communia sunt in ea re, que cum altero contrahitur. In singularium autem et extremorum numero habenda sunt ea omnia, quae sub actionem cadunt. ea enim viro prudenti nota esse debent. Intelligentia. utem & sententia in ijs quae sub actionem cadunt, uersantur, que sunt extrema. Et mens extremitatum est in utraque partem. est enim mens & primorum terminorum id est principiorum, & extremorum id est singularium, non ratio: ea mens quidem quae in demonstrationibus occupata est, immobilum & primorum terminorum, altera autem extremitati, & eius, quod eueneri potest, & alius pronuntiati, in ijs artibus, quae ad agendum sunt utiles. Hec enim pronuntiatorum genera eius cuius gratia res est, principia sunt. nam ex singularibus oriuntur & percipiuntur universa. singularium igitur sensu praeditum esse oportet. at hic sensus, mens est. Quocirca uidentur haec ferre nobis tributa à natura: & cum sapiens nemo sit natura, tunc sententia dicenda ualeat & est intelligens, & mentis acie præstat quisque natura. cuius rei hoc argumentum est, quod hos habitus etatum comites & ueluti pedissequos esse arbitramur, itaque loquimur, haec etas mentis acie præstat, & sententia dicenda ualeat, perinde quasi horum sit effectrix & causa natura. Quapropter principium & finis mens est. Ex his enim ortum habent & constant demonstrationes. Itaque usum peccatorum, & senum, aut prudentium pronuntiatis, atque opinionibus, que demonstrari non possunt, non minus quam demonstrationibus, attendendum atque obtemperandum est. nam quoniam usu oculum quendam consecuti sunt, principia

cipia rerum facile cernunt. Quid sit igitur sapientia, & prudentia, & in quibus utraque ueretur, & utranc; non esse eiusdem animi partis uirtutem dictum est.

Sed quærat aliquis quam utilitatem afferant. sapientia enim nihil eorum considerat, quibus homo beatus sit futurus, quia nullam ad rem, quæ oriatur, quæ agatur utilis est. Prudentia autem habet hoc illa quidem, sed quid ea opus est, siquidem prudentia est ea quæ in rebus iustis & honestis, hominiq; bonis atque utilibus occupata est, hæ autem sunt res quas administrare atque agere uiri boni est? nihilo enim nos ad agendum efficiet aptiores earum cognitio, si quidem uirtutes habitus sunt: quemadmodum neque earum rerum, quæ ad bonam ualitudinem, aut ad bonam corporis constitutionem pertinent, quæcunque sci- licet ita dicantur, non quòd efficiendi uim habeant, sed quòd ab habitu profiscantur. Nihilo enim ad agendum aptiores sumus, quòd medicinam aut artem exercendo- rum corporum teneamus. Quòd si non propter has causas prudens statuendus est, sed ut probi⁵¹ efficiamur: certe ijs qui iam probi sunt, nihil profutura prudentia est. Præterea nec ijs qui uirtute prædicti non sunt. Nihil enim refert utrum ipsi prudentes sint, an prudentibus obtempe- rent. Hoc enim satis fuerit, quemadmodum satis est in ua- letudine⁵² curanda. nam tametsi ualere uelimus, nō tamen medicinam discimus. Præterea absurdum esse uideatur, prudentiam maiorem, quam sapientiam, habere dominatiū, cùm ea sit deterior. Nā ea certe⁵³ quæ efficit, in unaquaq; re agenda præest atque imperat. De his igitur nūc dicen- dum est. Adhuc enim de ijs duntaxat quæsiuimus. Ac pri- mū quidem hoc dicimus has per se necessariò esse optabi- les & expetendas, cùm utraque utriusque partis animi uir-

tus sit, etiam si neutra earum quicquam efficiat. Deinde efficiunt illæ quidem, ueruntamen⁵⁴ non ut ualetudinem medicina, sed ut ualetudo, sic sapientia uitam beatam. Nā cūm sit pars uniuersæ virtutis: eò quòd inest ut habitus, & quòd suo munere fungitur, beatum facit. Præterea ex prudentia atque ex uirtute ea, quæ ad mores pertinet, opus absoluitur. uirtus enim scopum, qui proponitur agenti, rectum efficit: prudentia uero ea quæ ad scopum referuntur, & conducunt. Quartæ autem animi partis, in qua uis inest alendi, nulla talis uirtus est. Non est enim in ea positum, ut agamus, uel non agamus. Sed quod suprà obiectum est, nihil nos aptiores ad res honestas & iustas à prudentia effici, paulo altius nobis huius rei repetendum principium est, hinc ordientibus. Quemadmodum enim quosdam, qui res iustas agunt, nondum iustos esse dicimus, ut qui ea quæ legibus constituta & præscripta sunt, faciunt, uel inuiti, uel ignorantia, uel propter aliud quipiam, non propter ipsa: (atqui agunt ea quæ sunt agenda, & quæ iurum bonum oportet agere:) sic par est (ut uideatur) ununquenq; certo quodam modo affectum quicq; agere, ut sit uir bonus: dico autem uerbi gratia, propterea quòd tale consilium ceperit, & earum rerum, quæ geruntur, causa. Consilium igitur rectum uirtus efficit. Ea autem dispicere, quæ illius causa agi consueuerunt, hoc non uirtutis, sed cuiusdam alterius facultatis munus est. de quibus accuratius & planius est dicendum. Est igitur uis, seu potestas quædam quam solertiam⁵⁵ uocant. hæc autem eiusmodi est, ut ea quæ ad scopum propositum pertinent, agere & consequi possit: ac si scopus quidem honestus sit, laudabilis: sin malus ac turpis, uersutia est nominanda.

Itaq;

Itaque prudentes eosdem & solertes, uersutosq; dicimus. Non est porro⁵⁶ prudentia, hæc potest as, sed tamen non sine hac. Habitus autem⁵⁷ hoc quasi animi oculo ingeneratur in nobis non sine uirtute, ut & dictum à nobis est, & perspicuum est. Ratiocinationes⁵⁸ enim eæ quæ rerum sub actionem cadentium principium continet, eò sunt, eoq; ualent, quod finis talis est, & quod est optimū bonorum, quodcunque illud tandem sit. Esto enim uerbi gratia, aliquid forte fortuna oblatum. Hoc igitur non nisi uiro bono apparet. Peruertit enim & deprauat iudicium rationis uitiositas, efficitq; ut de principijs ad agendum ap̄tis falsum iudicemus. Ex quo perspici potest fieri non posse, ut quis sit prudens, quin idem sit uir bonus.

Rursus igitur nobis de uirtute uidendum est. Nam ut prudentia solertiæ similis est, non eadem: sic & uirtus ea quæ propriè & præcipue uirtus est, cum uirtute naturali comparatur. Singuli enim mores in omnibus hominibus quodammodo uidentur inesse natura. Nanque ad iustitiam, temperantiam, fortitudinem, ceterasq; uirtutes, apti atque habiles sumus cum primū nascimur. Sed tamen aliud quiddam quod propriè bonum sit, adesse postulamus, et uirtutes eiusmodi aliter in nobis inesse uolumus. in pueris enim, & bestijs naturales insunt habitus: sed sine mēte detrimētu uidetur afferre. Atque hoc ex similitudine corporis humani perspici potest. nam ut robusto & ualido corpori, quod sine uidendi sensu mouetur, graves offensiones accidunt, propterea quod uidēti sensu caret: sic se res⁵⁹ habet in ijs animi bonis quæ à natura tribuitur. quod si mentē adepta fuerint, incredibile est quātō in agendo⁶⁰ ceteris antecellant. Habitus autem cum similis

milis illis extiterit, tunc propriè uirtus erit. Itaque quæ admodum in ea parte animi quæ ad opinandum ualet, duæ sunt forme, solertia & prudentia: ita & in ea quæ moribus attributa est, duæ, quarum altera est uirtus naturalis, altera ea, quæ præcipue & propriè uirtus appellatur. Quarum hæc quæ præcipue uirtus est, sine prudentia cōstare non potest. Itaque uirtutes omnes prudentias esse dicunt. Et Socrates quidem partim recte quærebat, partim errabat. Nam quòd uirtutes⁶¹ omnes prudentias esse putabat, in hoc errabat: quòd autem eas prudentia non uacare arbitrabatur, pulchre dicebat. Cuius rei hoc argumentum est, quòd nunc omnes cum uirtutem definiunt, postea quām eam, habitum esse dixerunt, & in quibus uerisetur, docuerunt, addunt, rectæ rationi consentaneum. Recta autē ratio est ea, cui⁶² prudentia moderatur. Ergo omnes quodāmodo uidentur augurari, talem habitum prudentiæ consentaneum, esse uirtutem. ueruntamen paulum immutanda hæc definitio est. Non enim rectæ rationi cōsentaneus solum, sed cum recta ratione coniunctus habitus, uirtus est. Recta autem talibus de rebus ratio, prudentia est. Itaque Socrates uirtutes rationes esse existimat. omnes enim, scientias esse: nos autem cum ratione conūctas. Ex ijs igitur quæ dicta sunt, perspicuum est nec sine prudentia quenquam propriè uirum bonum esse posse, nec prudentem sine uirtute ea, quæ ad mores pertinet. sed & hoc eodem modo dilui ac refelli potest ea ratio, qua disputare possit aliquis uirtutes inter se separari. Nō enim idem ad omnes uirtutes aptissimus est natura. Itaque hæc iam adeptus est, illam autem nondum⁶³ erit consecutus. Nam in ijs quidem uirtutibus quæ à natura ingenerantur

in nobis, hoc cuenire potest: in ijs autem ex quibus abso= lutē uir bonus nominatur, non potest. Vnā enim cum pru= prudentia, quæ una est, ceteræ omnes præstò aderunt. Perspicuū est autem etiam si ad agendum nullam uim ha= beret, eam tamē necessariam futuram, quia partis animi uirtus est, & quia consilium sine prudentia, sineq; uir= tute non erit rectum. Hæc enim ut finem, illa ut ea quæ ad fine pertinent, agamus, efficit. At uero neque in sapientiam dominatur, neque animi particule melioris habitus est, quemadmodum neque medicina bonæ ualitudinis princi= patum habet. non enim ea uititur, sed ut⁶⁴ existat, & ad= sit, operam dat. illius igitur causa præcipit atque impe= perat, non illi. Præterea sub prudentiæ imperio sapientiā esse dicere, perinde est ac si quis dicat scientiam ciuilem Dijs immortalibus præesse, quia omnia instituat ac præci= piat quæ sunt in repub.

Liber septimus.

SEQUITVR nunc ut alio initio facto, dicamus eorum, quæ in moribus fugienda sunt, tria esse genera, uitiositatem, incontinentiam, & immanem quandam feri= tatem. Ac duorum quidem primorum contraria nota sunt. Alterum enim uirtutē, alterum continentiam appellamus. Feritati autem illi immani dici possit aptissime opponi eam quæ supra nos est, heroicam quandam ac diuinam uirtutē, quemadmodum Priamum Homerus de Hectore loquen= tem facit, quoniam bonitate ac uirtute præstabat: nanque illud haud esse putares Mortali genitore satum, at genus esse

esse deorum. Itaque si (ut aiunt) propter excellentiam, præstantiamq; uirtutis Dij ex hominibus efficiuntur, talis erit profectus animi habitus, qui scritati illi opponitur. Nam ut feræ neque uitium, neque uirtus est, sic neque Dei, sed hæc quidem uirtute præstabilius et honoratus quiddam est, illa aut aliud quoddam à uitio genus est. Verum quoniam raro admodum evenit, ut uir diuinus existat, quemadmodum

¹ Lacones eum solent diuinum appellare & salutare, quæ magnopere admirantur: O uirum diuinum (inquiunt) sic inter homines raro aliquis reperitur feritate bellarii similis natura: sed si quis, is maximè apud barbaros exortur: nonnullasq; adeò huiusmodi immanitates, morbi, & membrorum debilitationes pariunt. Atque eos homines qui uitio & improbitate ceteris antecellunt, turpi atque infami nomine feros & immanes appellamus. sed de hac quidem animi affectione nobis erit aliquid posterius dicendum. De uitiositate autem suprà diximus. Nunc de incōtinentia, & mollitie, & luxu dicendum est, itemq; de cōtinentia & tolerantia sine patientiam appellare malis. Non enim de utraque perinde existimandum est, aut quasi idem habitus sint, atque uirtus & uitium, aut quasi diuersa sint genera. Oportet autem quod in alijs facere solemus, propositis primùm ijs, quæ sunt in prōptu, atque in quæstionem dubiumq; renocatis, ita explicare atque ostendere ea quidem omnia maximè, quæ hominum opinionibus comprobata de his animi perturbationibus seruitur: sin minus, at certè plurima & præcipua. Nam si ea quæ difficultia et impedita sunt, dissoluantur atque expediantur, & relinquantur ea quæ probabilia & opinionibus hominum recepta sunt, satis hoc fuerit à nobis declaratum. Videtur igitur

tur continentia & tolerantia in numero rerum bonarum & laudabilium esse: Incontinentia autem et mollitia in malorum, & uituperabilium. Idemque est continens, & qui in eo permanet, quod ratio præcipit: idem quoque incontinentis, atque is qui facile desciscit à iudicio rationis. Atque incontinentis quidem sciens res esse malas, agit tamen perturbatione animi concitatus: continens autem quia cupiditates esse turpes & malas intelligit, à ratione reuocatus non sequitur. Ac temperantem quidem continentem et tolerantem esse uolunt: cum autem qui talis sit, esse temperantem alij aiunt, alij negant. Itemque alij in temperantē, incontinentem: & incontinentem, intemperantem confusè dicunt esse: alij eos inter se differre uolunt. Prudentem uero interdum negant ullo modo intemperantem esse posse: interdum nonnullos qui prudentes sint, & solertes, incontinentes esse. Præterea dicuntur iræ, & honoris, & lucri incontinentes. Hæc igitur sunt quæ de his uirtutibus ac uitis crebris hominum sermonibus usurpantur. Ambigere autem possit aliquis quomodo is qui recte de rebus existimat, incontinenter² uiuere possit. Atque is quidem qui sciat, ut incontinenter uiuat, fieri posse negant nonnulli. Graue enim ac difficile fuerit, ut arbitrabatur Socrates, in quo insit scientia, in eo aliud quippiam dominari, & hoc & illuc eum quasi mancipium trahere. Socrates enim perinde quasi nulla sit incontinentia, rationem³ eorum, qui aliquam statuerint, oppugnabat. Neminem enim qui bene de rebus existimaret, quicquam aliud, quam quod sit optimum, agere: sed si agat, per inscientiam agere. Hæc igitur oratio ea in controversiam reuocat, quæ sunt in promptu, quæque perspicue apparent: & querendum est si perturba-

turbatio incontinentis ab inscientia proficiscitur, quis sit
hic ignorantiae modus. Incontinentem enim id quod agit,
non putare agendum esse prius quam perturbatione cōci-
tetur, perspicuum est. Sunt autem nonnulli, qui alia ex his
concedunt, alia non item. nihil enim scientia potentius esse
fatentur. neminē aut̄ quicquā pr̄eter id quod ei potius esse
uideatur, agere non fatentur. atque ob hanc causam dicunt
incontinentem non scientia pr̄editum, sed opinione dunta-
xat imbutum à uoluptatibus superari. Atqui si opinio⁴ est
incontinentis, non scientia, neque firma existimatio quæ
aduersetur & obsistat cupiditati, sed infirma et imbecilla,
ut ijs contingit, quorum in dubio est animus: profecto ei
ignosci debet, si in ea non permaneat aduersus uehementes
& firmas cupiditates. improbitati certe non est ignoscen-
dum, neq; ulli cuiquam rei uituperabili. Superatur igitur
à cupiditate incontinentis prudentia reclamante & repu-
gnante. Hæc enim potētissima quædam res est. At hoc ab-
surdum. Erit enim idem prudens & incontinentis. Nemo
autem prudentis esse dixerit, sua uoluntate res turpissimas
admittere. Præterea suprà docuimus, qui sit prudens, eū-
dem ad agēdum esse aptissimum, quippe qui in extremis,
id est in rebus singularibus ueretur, alijsq; uirtutibus or-
natus sit. Præterea si in eo situs est continens ut uehemē-
tibus & malis cupiditatibus incendatur, non erit profecto
temperans continens, neque continens temperans. Nam
neque immoderatum quicquam, neque malis cupiditatibus
affici, temperantis est: quod sanè ita esse oportet. Nam
si bonæ sint cupiditates, malus est habitus, qui prohibet
sequi. ita non omnis erit bona continentia. quod si sint im-
becillæ, neque admodum malæ: non erit gloriosum eas uin-

cere : si malæ & imbecillæ, non magnum. Præterea si nos in omni opinione perseverantes efficit continentia, mala est : puta⁵ si etiam in falsa. Et si incontinentia de omni opinione facile demouebit, erit aliqua bona incontinentia : exempli causa, Sophoclis Neoptolemus in Philoctete laudandus est, qui non maneat in ijs, quæ persuaserat ei vñses, quia ei⁶ mentiri sit molestum. Præterea sophistarum ratio quam⁷ mentientem uocant, dubitationem affert penè inexplicabilem. Nam quia uolunt aduersarium adigere ad assentiendum rebus inopinatis & abhorrentibus ab opinione populari, ut si assecutifuerint, quod uolunt, solletes, & acuti esse uideantur, ratiocinatio ea, quæ collecta est, dubitationem parit inexplicabilem. Vincta enim mens est cùm ille neque uult insistere, quia id quod conclusum est, non probat, neque longius progredi potest, propterea quòd rationem dissoluere nequit. Euenire autem ex aliqua ratione potest, ut imprudentia cum incontinentia sit uirtus. Contrà enim facit atque existimat, propter incontinentiam. existimat autem ea quæ bona sunt, esse mala, neque esse agenda. Ita quæ bona sunt, acturus est, non quæ mala. Præterea qui ea, quæ iucunda sunt, eo ipso quòd ita persuasum habeat, taleq; consilium ceperit, agit & persequitur, is eo melior uideatur, qui non ratione, sed incontinentia ad turpitudinem aliquam impellatur. facilius enim sanari potest, quia de sententia possit demonstrari. In incontinentem autem quadrat id quod tritum est sermone prouerbium, cùm aqua fauces premit, quid opus est adbibere ?⁸ si enim persuasum⁹ ei esset, ut ea quæ agit, ageret, profectò simul ac ei dissuasum esset, de sententia desisteret. Nunc autem tametsi non sit ei persuasum,

ut

ut agat, agit tamen. Præterea si in omnibus uersatur continentia & incontinentia, quis absolute incontinentis est? Nemo enim omni genere incontinentiae affectus est. At aliquos esse dicimus incontinentes absolute. Et haec quidem tales quædam sunt difficultates, quæ dubitationem afferrunt, quarum aliæ tollendæ, aliæ relinquendæ sunt. difficultatis enim & dubitationis dissolutio, inuentio est.

Primum igitur uidendum est utrum scientes peccet incontinentes, nec ne: & quemadmodum scientes: Deinde quibus in rebus incontinentis & continentis locandus sit, id est utrum in omni uoluptate & dolore, an in certis uoluptatibus ac doloribus: continentisq; & patiens, utrum idem sint, an differant, itemq; de alijs omnibus quæ sunt huic disputationi quasi cognata. Dicitur autem hinc huius orationis initium, utrum continentis & incontinentis appellantur ac differant inter se, ex ijs rebus, in quibus uersantur, an ex animorū habitu: hoc dico utrum incontinentis dicatur eò solum quod in his aut illis ueretur, nec ne: an potius quod sic¹⁰ uel sic affectus sit, nec ne: an potius ex utrisque: deinde utrum in omnibus ueretur incontinentia & continentia, nec ne. non enim in omnibus uersatur is qui absolute est incontinentis, sed in quibus intemperans: neque eò dicitur, quod absolute in haec affectus sit (idem enim esset¹¹ incontinentia, quod intemperantia) sed quod hoc modo sit affectus. Nam intemperantia quidem cupiditatibus seruit consilio capto, existimans præsentem iucunditatem sequi semper oportere. Incontinentis autem non existimat ille quidem, sed sequitur tamen. Quod si quis dicat uera opinionem esse, non scientiam, præter quam incontinenter uiuat: nihil refert ad eam rē, de qua disputamus. Nonnulli enim¹² eorum qui aliqua de-

re opinantur, non sunt incerti, neque ambigunt, sed certo se rem scire existimant. si igitur ijs, qui opinatur, proptere à quòd leuiter et modice credunt ita rem esse, de qua opinatur, facilius quàm qui sciunt, contrà atque existimant, agent: nihil inter scientiam & opinionem intererit. Non nulli enim ¹³ non minorem fidem habent ijs, quæ opinantur, quàm alij ijs, quæ sciunt: quod declarat ¹⁴ Heraclitus. Sed quoniam scire dupliciter dicimus: (nam & is qui scientia præditus est, nec ea utitur, & is qui utitur, scire dicitur) intererit utrū is, qui cùm scientia præditus sit, ea non cernit & contemplatur animo, quæ scientia comprehendit, an is qui re ipsa ea, quæ scit, animo contemplatur, agat quæ non sunt agenda. mirum enim uideatur, si quis in eorum, quæ scit, cogitatione & contemplatione defixus, non si is, qui id, quod scit, non cernit animo, aliena à scientia agat. Præterea ¹⁵ quoniam duo sunt enuntiationum genera, nihil prohibet, quo minus is, qui utrumque genus tenet, aliquid præter scientiam agat, dum enuntiatione uniuersa, & generali utitur, non ea quæ ad res singulares pertinet. res enim singulares tantum sub actionem cadunt. Iam uero etiam ipsius uniuersi sunt aliquæ differentiae. Aliud est enim quod in se ipso uertitur, aliud quod ad rem accommodatur, uerbi gratia, omni homini sicca prodesse, & hunc esse hominem, uel hoc tales siccum esse: Verum fit ne hoc tale, aut nescit, aut si scit, scientis mune-
re non fungitur. Incredibile igitur est quantum hæc duo genera inter se differant, adeò ut si quis ita sciens pec-
cet, nihil absurdum sit: sin illo modo, ualde mirum uideatur. Præterea ¹⁶ alio modo fieri potest ut homines scientia præ-
diti sint, quàm quos modos paulo ante exposicimus. nam
eius

ei⁹ qui scientiam¹⁷ habet, neque ea uitit⁹, habitum magnopere discrepare uidem⁹, adeo ut habere quodammodo, & non habere uideatur, qualis est is, qui dormit, & furiosus, & uinolentus. At qui dubium non est quin homines aliqua animi perturbatione concitati, ita ut illi, sint affecti. Iræ enim & rerum uenerearum cupiditates, et non nullæ huiusmodi animi perturbationes perspicue corpus quoque ipsum immutant: nonnullis etiam furores immittunt. Nimirum igitur dicendum est similiter his affectos esse incontinentes. nec uero si quis rationes & sententias à scientia ductas & profectas pronuntiet, satis signi sic eum scientiæ conuenienter agere. Nam qui his animi perturbationibus æstuant, demonstrationes, & uerus Empedoclis recitant: & qui primum didicerunt, uerba illi quidem connectunt, sed nondum intelligunt. oportet enim illa¹⁸ una cum ætate adolescere. cui rei tempore opus est. Quocircà ut histriones, sic existimādi sunt loqui incontinentes. Præterea hoc etiam modo huius rei causam ex natura spectare licet. Nam cùm opiniones aliæ sint de rebus uniuersis, aliæ de singularibus, quarum sensus arbiter ac dominus est, necesse est, ubi ex eis una effeta sit, in ijs quidem quæ sunt¹⁹ cognitionis, animū id quod conclusum est, enuntiare, & affirmare: in ijs autem, quæ ad affectionem pertinent, statim agere: ut si omne dulce gustandum est, hoc autem dulce, tanquam unum de singularibus, necesse est simul atque dictum sit, eum qui possit, quicq; non prohibeat⁹, agere. Cùm igitur inest uniuersa opinio, quæ gustare prohibet: secunda, omnia dulcia esse iucunda, et tertia, hoc esse dulce (hæc autem²⁰ est quæ agit,) & inhæret forte cupiditas: opinio illa prima fugere iubet,

cupiditas aliò trahit. potest enim unanquam animi partem commouere . ita sit ut à ratione & opinione quodammodo nascatur incontinentia, non quòd opinio per se sit rationi contraria, sed ex euentu . Cupiditas enim, non opinio, rectæ rationi aduersatur . Quocirca etiam propter hanc rationem , bestiæ non sunt incontinentes, quia non habent rerum uniuersarum existimationem, sed singularerum uisa quædam, & memoriam . Quo pacto autem in scientia depulsa scientiam recuperet incontinentis, eadem & communis ratio est ebriorum ac dormientium, non huius perturbationis propria, quæ ex ijs audienda est, qui de natura rerum disputant . Quoniam autem ultima enuntiatio , eius , quod sub sensum cadit , opinio est , actionumq; domina, atque arbitra : hanc aut non habet is qui in perturbatione est , aut certè sic habet ut eam²¹ habere non sit scire , sed uinolentorum more uersus Empedoclis recitare . Et quoniam non est uniuersa , neque similem uim habet ad scientiam efficiendam terminus ultimus , atque id quod uniuersum est, non immerito uidetur id quod quæbat Socrates, euenire . Non enim tum cum præsto est illa , quæ uerè & propriè uidetur esse scientia , existit perturbatio , neque ea scientia à perturbatione conuellitur , sed cum adest ea , quæ sensu continetur . De eo igitur qui sciens aut insciens , sit incontinentis , & quomodo sciens ut incontinenter uiuat , fieri possit , hactenus à nobis dictum sit . Deinceps utrum sit aliquis absolute incontinentis , an omnes ex parte , & certæ rei sint incontinentes : tum si quis est absolute incontinentis , in quibus uersetur , dicendum est . Continentes igitur & patientes , incontinentes & molles in uoluptatibus et doloribus uersari perspicuum est .

est. Quoniam autem eorum, quæ uoluptatem efficiunt, alia sunt necessaria, alia per se expetenda quidem illa, sed eiusmodi ut supra modum expeti possint: (sunt autem necessaria ea, quæ ad corpus pertinent, ea inquam, quæ in uictu & rerum uenerearum usu posita sunt, ceteraq; huius generis, quæ ad corpus referuntur, in quibus intemperantiam & temperantiam locauimus: quæ uero cum necessaria non sint, per se tamen sunt optabilia & expetenda, sunt, uerbi gratia, uictoria, honos, diuitiae, taliaq; bona & iucunda:) eos igitur ²² qui in his contra rectam rationem, quæ in ipsis inest, modum superant, absolute sanè incontinentes non dicimus, sed cum adiectione, pecuniae incontinentes, lucri, honoris, iræ: absolute autem nequam, tanquam ab illis differant, & ex quadam similitudine sic appellantur: ut is qui in Olympijs uicerat, homo ²³ dicebatur: communis enim illius appellatio ac ratio à propria paulo differebat, sed alia tamē erat. cuius rei hoc ²⁴ argumentum est, quod incontinentia uituperatur nō solum ut peccatum, sed ut uitium quoddam aut simpliciter et absolute, aut aliqua ex parte: horum autem quos proxime posui, incontinentium nemo sic uituperatur. Eorum uero qui in corporis uoluptatibus perfruendis uoluntantur ipsi, in quibus temperantem atque intemperantem uersari dicimus, qui non eò quod id consilij ceperit, rerum iucundarum nimium sequitur, & rerum molestiarum nimium fugit, ut famis, sitis, caloris, frigoris, earumq; omnium, quæ ad tactum, gustatumq; pertinent, sed præter consilium, & cogitationem, is incontinentis dicitur, non cum adiectione huius uel illius rei, ut iræ, sed simpliciter. Cuius rei ²⁵ hoc argumentum est, quod qui harum rerum nimium ferre non

possunt, molles dicuntur, non qui ab illarum nimio uincuntur. Atque ob hanc causam in eadem re incontinentem et intemperantem locamus, itemq; continentem & temperantem, quia in eisdem quodammodo uoluptatibus & doloribus uersantur, sed illorum neminem. uerum quanuis ²⁶ hi in ijsdem uersentur, non eodem tamen modo, sed intemperantes consilium ceperunt ita uiuendi: incontinentes non item. Itaque potius eum intemperantem appellauerimus, qui non cupiens, aut leui certe cupiditate affeteret, immoderatas uoluptates persequitur, & mediocres dolores fugit, quam cum qui idem agat magnis & indomitis cupiditatibus incensus. Quid enim faciat ille, si acris & uehemens aliqua cupiditas accedat, & ob rerum necessariarum penuriam ingens & uehemens dolor excruciet? Quoniam autem cupiditatum et uoluptatum aliæ sunt genere honestæ & bonæ (nam iucundorum aliqua sunt natura expetenda, alia his contraria, alia his interiecta, quæ admodum suprà partiti sumus, ut pecunia, lucrum, uictoria, honor) in his igitur omnibus, ceterisq; eiusdem generis, & medijs, non quòd afficiantur, aut cupiant, aut ament homines, uituperantur: sed quòd hoc modo cupiant, uel ament, & quòd modum superent. Quocirca²⁷ qui secus ac monet ratio, aut uincuntur, aut persequuntur aliquod natura bonum, atque honestum, ut qui nimio honos, aut liberorum, aut parentum amore studioq; ducuntur: (hæc enim in numero bonorum habenda sunt, & qui hæc studiosè colunt atque expetunt, etiam laudantur: uerum tamen est etiam in his aliquod nimium, si quis ut Nibe, cum dijs pugnet, aut ut Satyrus ille qui patris amans uocatus est, immodico patris amore affiliatur: ualde enim

de=

desipere videbatur.) Vitium igitur in his nullum est, propter quod, ut dixi, unumquodque eorum per se expertus est natura: sed eorum nimis atque immoderatae cupiditates male sunt, ac fugiendae: similiterque nulla incontinentia: Incontinentia enim non solum fugienda res est, uerum etiam in ijs rebus numeratur, quae sunt uituperabiles. Propter²⁸ similitudinem autem perturbationis, adiectione praeterea facta rei cuius incontinentia est, ita cuiusque rei incontinentiam dicere solent: quemadmodum malum medicum, & malum histrionicum, quem absolutè nemo malum dixerit. Ut igitur hic non dicuntur simpliciter mali, quia non est uitium medici, aut histrionis, sed proportione quadam uitio simile, sic, & illic existimare debemus duxat eam esse incontinentiam, & continentiam quae in ipsisdem atque temperantia & intemperantia, uersatur. In ira autem ex similitudine quadam aliquem dicimus incontinentem. Itaque cum adiectione dicimus, irae incontinentem, quemadmodum honoris, & lucri. Sed quoniam aliqua sunt iucunda natura, eorumque alia simpliciter & absolute, alia diuersis animantium atque hominum generibus iucunda sunt, alia non sunt iucunda natura, sed partim propter debilitates corporum, partim ex consuetudine, partim propter uitiosas naturas, fiunt iucunda: licet in his singulis consimiles habitus animaduertere, immunes, inquam, & ferinos, qualis erat eius mulieris, quam dicunt grauidis mulieribus apertis ac perfectis, pueros deu rare solitam, aut qualibus rebus efferatos quosdam circa Pontum populos delectari ferunt, alios scilicet crudis, alios humanis carnibus, alios, liberos suos inter se mutuos in epulas dare, aut quale est id quod de Phalaride traditum est

est. ferini igitur hi sunt habitus. alij autem propter morbos & furores nonnullis innascuntur, qualis ille fuit, qui matrem immolauit, & comedit, & qui conserui iecur: alij uel ex morbo, uel ex consuetudine proficiscuntur, ut pilorum euulsiones, & unguium corrosiones, carbonum quoque & terræ. Præterea à uenereorum usus cum masculis. Nanque hæc cupiditas alijs naturalis est, alijs ex consuetudine nascitur, ut qui à pueris consueuerunt. Atque eorum quidem, quibus natura causam præbet, incontinentem dixeris neminem, quemadmodum neque mulieres quòd ²⁹ in complexu uenereo non agant, sed patientur: eademq; ratione neque eos qui ex consuetudine uitium morbi simile contraxerunt. his igitur singulis animi malis tentari, extra uitij terminos ac fines egredi est, quemadmodum immani feritate ad belluarum naturam proximè accedere. His autem tentatum atque affectum superiorem esse aut inferiorem, non simplex continentia aut incontinentia est, sed ex similitudine: quemadmodum ³⁰ & eum qui in ira hoc modo affectus est, ut uincatur, huius perturbationis incontinentem, incontinentem autem dicere non debemus. Omnis enim modum superans uitiositas, & amentia, & timiditas, & intemperantia, & sauitia uel ferina est, uel morbosā. Nam qui natura talis est, ut omnia extimescat, etiam si mus stridorem ediderit, ferina quadam timideitate timidus est: alius erat qui selem morbo affectus metuebat: & ex amentium numero, iij qui natura stulti, & inconsiderati sunt, sensuq; duntaxat uiuunt, ferarum sunt similes: quemadmodum nonnullæ longinquorum barbarorum nationes: qui uero propter morbos ueluti comitiales, uel furores, iij sunt morbosī. Nihil obstat autem quo minus aliquis

quis interdum his uitijs affectus sit tantum; sed non uincatur: hoc dico: ut si Phalaris cum pusionem concupiscat uel ad edendum, uel ad potiendum absurdarum rerum uenerearum uoluptate, se cohipeat, & contineat: neq; uero quicquam obstat, quo minus etiam uincatur, non solum affectus uitio sit. Quemadmodum igitur improbitas alia absolute dicitur improbitas ea, quae in hominem cadit, alia cum affectione improbitas ferina, aut morbosa, non absolute: sic nimurum incontinentia est alia ferina et immanis, alia morbosa. simpliciter autem & absolute ea sola, quae humanæ intemperantiae conuenit. Incontinentiam igitur & continentiam in eisdem uersari, in quibus intemperantia et temperantia: in alijsq; aliud incontinentiae genus situm esse, quod ex translatione nominis, non absolute dicitur, perspicuum est. Nunc autem iræ, quam cupiditatum minus esse turpem incontinentiam cognoscamus. Videtur enim ira audire illa quidem rationem, sed ministerorum properorum more negligenter & confuse audire, qui priusquam id omne, quod dicitur, audierint, exiliunt: deinde ab actione ³¹ aberrant: & ut canes, qui priusquam attenderint, utrum sit amicus, nec ne, si quis modò fores, pulsauerit, aut strepitum aliquem ediderit, latrant: sic ira propter feruorem & celerem naturæ motum, audit illa quidem rationem, sed imperio non exaudito ad poenas repetendas omni impetu fertur. Ratio enim aut usq; contumeliam uel contemptum in facto inesse indicauit, illa perinde ac si ratiocinando concluserit huic tali qui contumelia affecerit, uel contempserit, bellum inferre oportere, continuo excandescit. Cupiditas autem si ratio depravata, uel sensus illud esse iucundum dixerit modo, ad perficie-

dam uoluptatem incitatur. Ita rationem ira quodammodo sequitur: cupiditas uero minime. Hec igitur turpior illa est. nam irae incontinentia à ratione quodammodo superatur: ille autem alter à cupiditate, non à ratione. Præterea ignoroscendum ei magis est, qui naturales appetitiones sequitur. Nam et ipsi cupiditatibus danda uenia est, quæ sunt omnium communes, et quatenus sunt³² communes: ira autem et saevitia magis naturalis est, quam cupiditates immoderatae, minimeque necessarie: ut ille qui hac defensione, cur patrem uerberaret, utebatur. nam iste (inquit) suum uerberauit, et ille suum, et hic quoque me uir factus, uerberabit, paruulo filio suo demonstrato. est enim hoc nobis cognatum. Et qui à filio trahebatur, trahendi finem facere iubebat ad³³ fores. nam se quoque usque ad hunc locum, patrem suum traxisse. Præterea quo quisque occultior et insidiosior est, eo est iniustior. at homo iracundus minime est insidiator, neque ira ipsa, immo uero aperta. Cupiditas autem fallax et insidiosa, quemadmodum aiunt Venerem Nectentisque dolos Veneris. et ut ait Homerus. Dixit: tum niueo cestum de pectore soluit, In quo sermo inerat blandus, qui mente sagaci Quanuis prudentem spoliat. Quare si iniustior, ergo et turpior haec incontinentia est, quam quæ in ira uersatur: estque haec absolute incontinentia, et quodammodo uitiositas. Præterea nemo³⁴ dolens stuprum infert alteri: at qui ira incitatus aliquid facit, dolens facit: qui stuprum infert, cum uoluptate infert. Si igitur sunt ea quæque iniustissima, propter quæ iure optimo irascimur, profecto incontinentia ob cupiditatem suscepta iniustior est. non enim est enim³⁵ in ira uoluptaria libido. Incontinentiam igitur

eam, quæ in cupiditatibus uersatur, iræ incontinentia turpiorem esse, continentiamq; & incontinentiam in cupiditatibus, & corporis uoluptatibus uersari, perspicuum est. Harum autem ipsarum differentiæ sunt cognoscendæ. Nā quemadmodum initio à nobis dictum est, aliæ sunt humanae & naturales tūm genere, tūm magnitudine: aliæ immanes & ferinæ, aliæ ex corporis debilitationibus, & morbis natæ. Quarum in primis duntaxat uersantur temperantia & intemperantia. Itaque neque temperantes, neque intemperantes bestias dicimus, nisi per tralationem sermonis, etiam si animantium genus aliud ab alio libido & profusa ad rem uener eam petulantia, & omniū rerum edacitate differat. Non enim consilium ullum habent, nullaq; rationis agitatione prædicta sunt, sed à natura descierunt, ut homines furiosi. Est autem minus malum quidem feritas uitiositate, sed horribilius tamen. Neque enim corruptum est in illis id quod est optimum, quo modo in homine, sed eo³⁶ carent. Perinde est igitur ac si inanimatum cum animato conferatur utrum sit peius. Innocentior³⁷ enim, minusq; perniciosa improbitas eius est, quod principium non habet. Mens autem principium est. Simile igitur est ut si iniustitiam cum homine iniusto conferamus. nam fieri potest, ut utrumque altero sit peius. Infinitis certe partibus plura mala intulerit homo uitiosus et improbus, quam fera. In uoluptatibus autem & doloribus, quæ tactu & gustatu percipiuntur, itemq; in easrum cupiditatibus, & fugis, in quibus temperantia & intemperantia suprà posita est, potest quis ita affectus esse, ut ab eis etiam uincatur, quibus plerique sunt superiores: potest rursus eas uincere, à quibus uulgas superatur. ho-

rum igitur is qui à uoluptatibus uincitur, incontinentis: qui uoluptatum uictor est, continens: & qui doloribus est inferior, fractus & mollis est: qui superior, patiens dicens est. Sunt autem maximæ partis hominum habitus inter hos interiecti, quāuis ad uitiosos magis uergere uideatur. Quoniam autem uoluptates aliæ sunt necessariæ, aliæ non necessariæ, & illæ usque ad aliquem finem necessariæ, earum uero nimium & parum non sunt necessaria: similiterq; de cupiditatibus, & doloribus sentiendum: qui iuconditates aut immoderatas, aut immoderate sequitur, uel propterea quod consilium cepit huiusmodi, & propter ipsas, non propter aliud quicquam, quod ex eis redeat, is intemperans est. Hunc enim necesse est non facile factorum suorum pœnitere. itaque insanabilis est. nam qui ita natura comparatus est, ut eum non pœniteat, is ad sanitatem nunquam reuertitur. Qui autem modum deserit in extensis uoluptatibus, huic opponitur. At medius temperans nominatur. similiterq; intemperans est, qui dolores corporis fugit, non quia uincitur, sed quia consilium cepit ita uiuendi. Eorum³⁸ autem qui consilium non ceperunt ita uiuendi, alius propter uoluptatem, quo uis impellitur: alius quia dolorem fugit, ex cupiditate nascentem. Itaque inter se differunt. Nemo est autem cui non uideaatur deterior is, qui nulla aut leui cupiditate affectus turpe aliquid admittat, quam qui uehementi: & qui non iratus alterum pulset, quam qui idem faciat ira incitatus. quid enim faceret commotus ac perturbatus? Itaque deterior est incontinenti, intemperans. Eorum³⁹ igitur qui suprà nobis dicti sunt, alter est mollis, alter incontinentis. Opponitur autem incontinenti continens, molli patiens. patientis

tientia enim est in resistendo, continentia in uincendo. aliud est autem resistere, aliud uincere: quemadmodum aliud est non uinci, aliud uincere. Quare continentia optabilius quiddam est, quam patientia. Iam uero qui modum deserit in ijs, quibus plerique obſistunt, et obſistere posunt, is mollis et delicatus est (deliciæ enim mollicies quedam est) qui uestem trahit ne quid in ea attollenda laboris ſuscipiat, ac doloris: et cum ægrum imitetur, miserum ſeſſe non arbitratur, qui tamen misero ſit ſimilimus: itemque de continentia et incontinentia ſentiendum. Neque enim ſi quis à uebementibus et immodicis uoluptatibus, aut doloribus ſuperetur, mirum debeat uideri: immo uero uenia ſit dignus, ſi obſistendo uincatur: ut Theodeclæ ⁴⁰ Philoctetes à uipera percussus, uel Carcini Cercyon in Alope: et ut qui riſum comprimere conantes uniuersum confundunt, quod Xenophanto accidit: ſed ſi quis, quibus uoluptatibus multi poſſunt obſistere, ab ijs ſuperetur, neque poſſit contraria niti non propter generis naturam, aut morbum, quemadmodū Persarū ⁴¹ regibus mollieties propter genus innata eſt, et ut foemina ⁴² à mare diſtat. Atque etiam is qui ludo et ioco magnopere deditus eſt, uidetur intemperans eſſe, ſed mollis eſt potius. ludus enim remiſio animorum eſt, ſiquidem eſt requies. in ijs autem qui modum iocandi ac ludendi ſuperant, iocosus, ſiue liuidum appellare malis, numeratur. Incontinentia autem alia eſt festinatio preceps, alia imbecillitas. Hi enim poſteaquam deliberauerint, non conſtant in eis, que deliberaſunt, propter perturbationem: illos autent quia non conſultarunt, neque deliberauerunt, quo uis trahit ac rapit perturbatio. Nonnulli enim ut iij qui ſe ipſi ante ⁴³ titillarint,

rint, non titillantur ab alio, sic quia præsenserunt, ac præuiserunt, se ipsos denique, ac rationis iudicium antē exp̄gerūt, à perturbatione non uincuntur, siue iucunditatem ostentet, siue dolorem afferat. Maxime autem & ij quos acuta, & ij quos atra bilis uexat, precipiti illa incontinētia sunt incontinentes: illi enim propter celeritatē, hi propter acrimoniam, rationem⁴⁴ non opperuntur, eo quod species animo oblatas, uisionesq; facile sequantur.

Intemperantem autem, ut supra diximus, non facile suorum factorum pœnitet. Perstat enim in consilio suscep̄to. Incontinentis autem omnis eiusmodi est quodammodo, ut cum facile pœniteat. Itaque non ita se res habet, ut super quæsiuimus. sed hic quidem sanabilis est: ille insanabilis. similis igitur est uitiositas aquæ inter cutem, & tabi: incontinentia autem morbis comitialibus. illa enim assidua & perpetua est: hæc non est perpetua improbitas. Atq; in summa aliud est incontinentiæ genus, aliud uitiositatis. uitiositas enim latet, non latet incontinentia. horum autem ipsorum ijs sunt meliores, qui facile de sententia, & de gradu deiiciuntur, ut dicitur, quam qui ratione in consilium adhibita, in ea non perstant. Hi⁴⁵ enim primum à minore perturbatione superantur: deinde non sine deliberatione antegressa, ut illi alteri. Similis est enim incontinentis hic, quem imbecillum diximus, ijs qui citò & modico uino, & pauciore quam uulgus, fiunt ebrij. Incontinentiam igitur non esse uitiositatem, perspicuum est, nisi forte aliqua ratione. Illa enim à consilio auersa est: Hæc cōsilio cōgruit. In actionibus tamen reperiuntur similes, quale illud est Demodoci in Milesiis, Milesii non sunt illi quidem stulti, sed tamen eadem faciunt, quæ stulti: sic incontinentes nō sunt

sunt illi quidem iniusti, sed iniuste tamen faciunt. Quoniā autē incontinentis eiusmodi est, ut non quod⁴⁶ ita sibi persuaserit, immoderatas et à recta ratione alienas sequatur corporis uoluptates: intemperans sibi persuasit ita uiendum esse, quia talis est, ut eas sequatur: ergo ille facile de sententia deducetur, hic non item. Nam ut uirtus principium tuetur et conseruat: ita uitiositas perdit, atque extinguit. In rebus agendis autem id cuius illae gratia suscipiuntur, principium est: ut in mathematicis ea quae⁴⁷ possita, et concepha sunt. neque igitur illic principia ratione doceri possunt, neque hic, sed uirtus aut naturalis, aut ea quae ex consuetudine⁴⁸ cōparatur, recte sentiendi de principio magistra est. Talis igitur est intemperans. Huic autem contrarius intemperans. Est porro aliquis aliis qui propter perturbationem à recta ratione auersus de consilio, quasi de gradu deiscitur, quem quidem perturbatio hactenus superat, ut non agat, quod monet et præscribit ratio: sed ut talis sit, ut sibi persuadeat impudenter et improbe persequendas esse huius generis uoluptates, non superat. Hic propriè est incontinentis intemperante melior, neque absolute improbus. Salua enim res est ea quae omnium est optima, principium. Alter est huic contrarius, qui in sententia permanet, quiq; propter animi perturbationem de eo, quod constituit, non depellitur. Ex hoc autem perspicuum est habitum hunc esse bonum: illum malum et uitiosum.

Vtrūm igitur continens sit is, qui in qualibet ratione et quolibet consilio perstat, an is demum, qui in recta ratione: et utrūm is incontinentis, qui in quolibet consilio, atque in quauis ratione non permanet, an is qui in ratione falsa, et in consilio minus recto, quemadmodū

suprà à nobis dubitatum est, an ex euentu in quauis ratio= ne & quoquis consilio, per se autem in uera ratione, et re= cto consilio permaneat continens, non permaneat inconti= nens, uideamus. Si quis enim illud propter hoc optet & expetat, aut persequatur: per se quidem hoc persequi et optare dicendus est: ex euentu uero illud prius, per se au= tem, simpliciter & absolute intelligi uolumus. Itaque ac= cidere potest, ut in qualibet opinione ille permaneat: hic ex qualibet depellatur. absolute autem in uera ille perma= net: hic non permanet. Sunt autem quidam qui in opinio= ne sua facile perseverant: atque ⁴⁹ hi sunt, quos in senten= tia obfirmatos & pertinaces appellamus, quales sunt ij, qui ægrè sibi aliquid à quoquā persuaderi patiuntur, quiq; non facile de sententia deducuntur: qui simile quiddam ha= bent continenti, ut prodigus liberali, & audax fidenti: sed in multis ab eo discrepant. Continens enim propter perturbationem & cupiditatem, sententiam non mutat. Nam ubi fors ita tulerit, facile sibi fidem fieri patietur. Pertinax autem & in sententia obfirmatus de sententia non decedit, etiam si suadeat ratio. Magna enim pars ho= minum cupiditates ultrò arcessit, ac recipit, seseq; à uo= luptatibus duci facile patitur. Obfirmati autem in senten= tia, sunt ij qui præcipuas quasdam sibi sententias in animum induxerunt, indocti, & agrestes homines: Atque ij qui= dem qui præcipuas sententias sibi in animum induxerunt, propter uoluptatem ac dolorem sunt pertinaces. Lætan= tur enim cum uincunt, si de sententia sua non deducan= tur, & grauiter molesteq; ferunt, si sua ueluti decreta re= scindantur atque infirmentur. Itaque incontinenti, quam= continenti sunt similiores. Sunt autem nonnulli qui non perstant

perst t t in eis qu e ipsi decreuerunt & c oprob arunt, sed n o propter incontinentiam, ut in Sophoclis⁵ Philoctete Ne= optolemus. Atqui propter uoluptatem in sententia non perstitit: at honestam. nam uer  loqui erat ei pulchrum, atque honestum. persuasum autem ei fuerat ab Ulisso, ut mentiretur. Non enim quisquis uoluptate adductus ali= quid agit, intemperans est, neque improbus, neque incon= tinens: sed qui turpi. Quoniam autem est aliquis eiusmo= di, qui minus qu m debeat, corporis uoluptatibus delecte= tur, & qui in ratione non permaneat: inter hunc, & incon= tinentem, medius continens locatus est. Incontinentis enim proptere  sese in rationis gyro non continent, quia magis⁵¹ qu m par est, uoluptatibus delectatur: ille autem no= mine uacans, proptere  qu d minus delectatur. Contin s autem in ratione permanet, neque propter alterutru , sen= tentiam mutat. Necessari  autem quoniam continentia bo= num est, ambo habitus contrarij mali sunt, quemadmodum apparet. sed quia alter in paucis & raro reperitur, iccir= c  ut temperantia intemperantiae duntaxat uidetur aduer= sari, sic incontinentiae continentia. Sed quandoquidem ex similitudine multa dicuntur, temperantis quoque conti= nentia ex similitudine quadam ducta est. Nam & contin s & temperans eiusmodi sunt, ut nihil   ratione faciant alic= num propter corporis uoluptates, sed ita ut ille prauis afficiatur cupiditatibus, hic non item: & hic eiusmodi est, ut nulla re delectetur pr terqu m ratio postulat, ille e= iusmodi, ut delectetur, sed non ut trahatur. Similes sunt quoque inter se incontinentis & intemperans, c m inter se tamen differant. Enim uero corporis delectationes uterq; persequitur: sed hic ita ut existimet eas sequi oportere, il=

le ita ut non existinet . Neque uero fieri potest , ut idem unà prudens sit , & incontinens . Nam prudentem bonum uirum cundem & simul esse ostendimus . Præterea non ex eo solùm prudens aliquis est , quòd sciat , sed ex eo etiam quèd ad res agendas idoneus sit . At incontinens ad res gerendas inceptus est . Solerterem autem nihil prohibet incontinentem esse . Itaque uidentur nonnulli prudentes esse , et tamen incontinentes , quia solertia differt à prudentia eo modo , quo modo superiore libro diximus : & propterea à quòd ratione sunt duo illa quidem finitima , sed consilio differunt . Non igitur ⁵² incontinens est instar eius qui scit , eaq; quæ scit , re considerat , & animo contemplatur : sed eius qui dormit , uel qui uino obrutus est . Et sane sua sponte facit quidem ille : facit enim quodammodo sciens et quid & cuius rei gratia faciat : sed improbus non est tamen . Consilium enim eius bonum est . Itaque dimidia ex parte malus est : neque iniustus est , quoniam non est subdolus , aut insidiosus . Incontinentium enim aliqui non perstant in eis quæ deliberarint : Ii autem qui atra bile laborant , ne ad consultandum quidem ulla ex parte apti sunt . Similis igitur est incontinens ciuitati , quæ omnia quidem decernit , quæ sunt decernenda , legesq; habet bonas atque utiles , sed earum nulla utitur : quemadmodum Anaxandrides false dixit : Consultat , ⁵³ à qua spernitur lex , ciuitas : Malus autem ei similis est , quæ legibus utitur , sed malis utitur . Versatur autem incontinentia & continentia in eo quod multitudinis habitum superat . Continens enim magis : incontinens minus , quam maxima pars hominum posset , in recta ratione permanet . Eorum autem incontinencia sanabilior est , qui atra bile affecti sunt , quam eorum qui

qui in eo , quod deliberarunt , non permanent . faciliusq; sanari possunt qui ex consuetudine , quàm qui ex natura , incontinentiam contraxerunt . facilius est enim consuetudinem mutare , quàm naturam . propterea enim consuetudinem mutare difficile est , quia naturæ similis est , quemadmodum ait Euenus . Longos , quod partum est meditando , permanet annos , Atque in naturam tandem conuertitur usus . Quid igitur sit continentia , quid incontinentia , quid tolerantia , & mollities , & quam inter se hi habitus rationem habeant , hactenus à nobis expositū est .

De uoluptate autem & dolore cognoscere eius hominis est , qui in ciuilis prudentiæ studio se uersari proficitur . Hic enim ultimi bonorum omnium præceptor & architectus est : quod intuentes , ununquicunque partim bonum , partim malum dicere solemus . Præterea uero necessario nobis de his disputandum & considerandum est , quia uirtutes & uitia quæ ad mores pertinent , in uoluptate ac dolore locauimus . Iam plerique uitam beatam cum uoluptate copulatam esse dicunt . itaque μανίποιον beatum οὐδὲ τε χαιρετῶν id est à gaudendo nominarunt . primum igitur sunt qui nullam uoluptatem bonum esse censem , neque per se , neque ex euentu . non enim idem esse bonum & uoluptatem . Alij nonnullas esse bonas , multas uero malas . Tertiij disputant etiam si uoluptates omnes sint bonum , non posse fieri tamen , ut summum bonum sit uoluptas . Prorsus igitur non esse bonum , quia uoluptas ⁵⁴ omnis , quidam ad naturam ortus est , qui sensu percipiatur . At nullus ortus finibus est cognatus , ut nulla ædificatio cum ædibus cognitionem habet . Præterea temperans fugit uoluptates : tunc prudens inđolentiam persequitur , non uoluptatem : dein

de prudenter sentiendi facultatem impediunt uoluptates, eoq; magis quo quisque magis delectatur, quales sunt eae, que ex rebus uenereis percipiuntur. In uoluptate enim neminem quicquam animo agitare aut ratione explicare posse. Præterea⁵⁵ uoluptatis ars nulla est. atqui quicquid est bonum, artis opus est: Tum uero uoluptates pueri & bestie persequuntur. Non omnes autem esse bonas id declarat, quod sunt aliquae turpes, & quae uitio uertuntur, & quae damnum afferunt. Quædam enim eorum quae iucunda sunt, morbos gignunt. non esse autem summum bonum uoluptatem ex eo ostenditur, quod non finis, sed ortus sit. atque hæc ferè sunt quae contra uoluptatem disputantur.

Ex his autem non effici, ut neque bonum, neque summum bonum sit uoluptas, ea quae dicemus, declarabunt: primum quia cum duplex sit bonum, alterum quod absolute & per se bonum est, alterum quod alicui est bonum, eandem partitionem sequentur & naturæ & habitus. eandem igitur & motiones, & ortus. Et quæ⁵⁶ malæ uidentur uoluptates, earum aliæ sunt simpliciter male, sed alicui non male, immò optabiles: aliæ ne huic quidem sunt optabiles, sed aliquando, & non diu. non sunt tamen optabiles. hæc autem ne sunt quidem uoluptates, sed uidentur, nempe quotquot cum dolore aliquo coniunctæ sunt, & curationis causa adhibentur, ut ægrotorum. Præterea cum bonum aliud sit muneris functio, aliud habitus, ex uoluptates quae in naturalem habitum restituunt, exuenient iucundæ sunt. Inest autem in cupiditatibus functio carentis⁵⁷ re aliqua habitus, atque naturæ. Sunt enim aliquæ doloris & cupiditatis expertes uoluptates, quales sunt functiones muneris in contemplando occupatae, natura

tura nihil desiderante, nullaq; re egente. illas autem non esse ueras uoluptates argumento est, quod non iisdem rebus iucundis delectantur homines cum expletur,⁵⁸ & cum in suo statu est natura: sed natura constituta, rebus delectantur absolute iucundis: cum expletur uero, et in contrarijs. acribus enim, & amaris gaudent, quorum nihil est neque natura, neque absolute iucundum. Ergo ne uoluptates quidem. Ut enim ea que iucunda sunt, inter se comparantur, sic ea, que ad his oriuntur, uoluptates. Nec uero necesse est aliud quicquam uoluptate melius esse, ut ait nonnulli ortus finem ortu esse meliorem. non enim sunt ⁵⁹ ortus, uoluptates: ne omnes quidem sunt cum ortu coniunctae, sed muneris functiones potius, & finis. Nec cum dignuntur res aliquae, sed cum aliquibus rebus utimur, eueniunt atque existunt uoluptates. neque omnium uoluptatum finis, quiddam ab illis diuersum est, sed earum que ad naturae perfectionem perducunt. Quapropter neque recte dicunt uoluptatem ortum esse, qui sensu percipitur: sed dicendum fuit potius functionem muneris esse habitus cum natura consentientis: & in locum illorum uerborum, qui sensu percipitur, substituendum est, non impeditum. Iccirco autem ortum esse existimant, quia functio muneris propriè bonum est. nam functionem muneris ortum esse arbitrantur, sed aliud est. Quod autem declarari ex eo putant uoluptates esse malas, quia nonnulla iucunda morbos pariunt: eadem ratio contra salubria facit: quia nonnulla sunt ad pecuniam querendam inutilia. Hac igitur ratione erunt utraque mala. sed non iccirco mala sunt. nam causas rerum animo contemplari, & discere, nocet interdum ualeitudini. sed neque prudentiam, neque ullum alium ha-

bitum uoluptas impedit ea quæ ab unoquoque habitu proficiuntur, sed quæ sunt alienæ. eæ enim quæ ex contemplatione rerum & disciplina manant, uoluptates, efficiunt ut magis ac magis contemplemur, & discamus. Nullam uero uoluptatem artis opus esse, non est mirum: neque id sine ratione accidit. Nam neque ullius aliis functionis ars est, sed facultatis potius: quanquam unguentaria & culinaria uidentur esse uoluptatis artes. Quod uero aiunt temperantem fugere uoluptates, & prudentem sequi uitam à dolore uacuam: pueros autem & bestias, uoluptates; eadem ratione hæc omnia dissoluuntur. Nam quoniam exposuimus quem ad modum sint absolute bona uoluptates, & quemadmodum non omnes bona: has tales pueri & bestiæ persequuntur, harumq; indolentiam uir prudēs: eas dico quæ cum cupiditate & dolore coniunctæ sunt, & quæ ad corpus pertinent (sunt enim hæ huiusmodi) earumq; immoderationes, ex quibus intemperans & dicitur & est intemperans. quo fit ut has fugiat temperans. Nam sunt & temperantis propriæ quædam uoluptates.

Inter omnes porro conuenit malum esse dolorem ac fugiendum. alius enim absolute malum est, alius quia aliquo modo impedit. Quod autem rei fugienda contrarium est, quæ fugienda & mala, bonum est. Necessario igitur bonum quiddam est uoluptas. Neque enim ea, qua utebatur Speusippus, dissolutio quadrat, ut maius minori⁶⁰ & æquale contrarium est, sic uoluptati duo esse contraria, & dolorem, & id quod medium est. sed non recte Speusippus. non enim dixerit uoluptatem idem esse quod aliquod malum. Iam uero nihil prohibet, si nonnullæ uoluptates malæ sunt, quominus aliqua uoluptas sit summum bonum, quem=

quemadmodum & scientia aliqua est optima, etiam si ali-
quæ sint malæ: immò uero fortasse & necesse est, si qui-
dem uniuscuiusque habitus functiones liberæ sunt, & non
impeditæ, siue omnium habituum functio beatitudo est, si-
ue alicuius eorum, modo non sit impedita, cam maximè es-
se expetendam. At hæc est uoluptas. Itaque erit aliqua
uoluptas summum bonum, cùm sint multæ, si fors ita ferat,
absolutè male. Ob eamq; causam, uitam beatam iucundam
esse existimant, et beatitudinem cum uoluptate connectunt
non iniuria. Nulla⁶¹ enim muneris functio, si impediatur,
perfecta esse potest. At beatitudo in perfectis rebus nume-
ratur. Quocirca & corporis & externa bona, & fortu-
nam quoque, ne hæc impedianter, desiderat beatus. Qui
autem ei, qui in rota crucietur, & qui maximis calamita-
tibus afficiatur, beato esse licere dicunt, si modo uir bo-
nus sit, nihil dicunt, siue sua sponte, siue inuiti⁶² dicant.
Propterea autem quòd fortunam desiderat, quibusdam ui-
detur idem esse uita beata & secunda fortuna, cùm longè
aliuā sit. nam etiam ipsa, si sit immoderata, impedimento
est uitæ beatæ, ne ea iam secunda fortuna iure nominatur.
ea enim circuſcribitur ac definitur ex ipsis cum uita bea-
ta comparatione. Et quòd omnes bestiæ atque homines
persequuntur uoluptatem, argumento est eam quodam-
modo esse summum bonum. Fama⁶³ autem haud dubiè
non funditus interit illa, Quam multi celebrant popu-
li. Sed quoniam neque una natura optima, neque unus
habitus optimus est, aut uidetur: ne eandem quidem sequū
tur omnes uoluptatem, sed omnes tamen uoluptatem. For-
tasse uero etiam sequuntur non eam quam putant, neque
eam quam dixerint, sed eandem. In omnibus enim diu-

num quiddam inest natura, sed nominis hæreditas uenit ad corporis uoluptates, propterea quod plerunque se se ad eas homines applicant, earumque sunt omnes participes. Quia igitur hæc solæ notæ sunt, sic circò has solas putant esse uoluptates. Perspicuum autem etiam illud est, si neque uoluptas, neque functio muneris bonum sit, uirum beatum iucundè non uicturum. Quamobrem enim ea desideretur, si non sit bonum? Immò uero⁶⁴ fieri etiam poterit, ut in dolore ac molestia uitam agat. Nam neque malum, neque bonum erit dolor, si quidem neque uoluptas. itaque cum eum fugiat et nihilo igitur erit iucundior uiri boni uita, nisi etiam eius muneris functiones sint iucundiores.

Iam de corporis uoluptatibus eos oportet differere, qui nonnullas uoluptates magnopere dicunt esse expetendas, quales sunt honestæ, non ea quæ ad corpus pertinent, nec ea in quibus uersatur intemperans. Cur igitur dolores his uoluptatibus contrarij mali sunt et malo enim bonum contrarium est. an ita dicendum, eas esse bonas quæ sint necessariæ, quia id quod non est malum, bonum est? an usque ad aliquem finem bonæ sunt et nam quibus in⁶⁵ habitibus ac motibus, eius quod est melius, nimium non reperitur, ne eorum uoluptatis quidem nimium est: quorum autem nimium reperitur, uoluptatis quoque nimium reperitur. Corporis autem uoluptatum aliquid est nimium, et malus quisque ex eo est, quod immoderatas uoluptates sequatur, non quod necessarias. Delectantur enim omnes quodammodo obsonijs, uino, et rebus uenereis, sed non ita ut oportet. Contraria fit⁶⁶ in dolore. Nam non fugit quisque immoderatum dolorem, sed omnino dolorem. non enim nimio dolor est contrarius, nisi ei qui nimium consecutatur.

Quoniam

Quoniam autem non solum oratio uera esse debet , uerum etiam causa cur falsa pro ueris habita sint , aperienda est , (hoc enim ad fidem faciendam ualeat . nam cum probabilis ratio uisa fuerit , quamobrem uisum sit aliquid uerū , quod uerum non esset , tūm magis adducimur ut uero fidem habeamus) ic circō exponenda ratio est , cur uoluptates corporis magis expetendae uideantur . Primum igitur immo deratam uoluptatem , & omnino eam quæ ad corpus pertinet , tanquam medicamentum , & curationem quandam persequuntur , tūm quia dolorem discutit , tūm propter immoderatos dolores . Curationes autem omnes sunt uehementes , eoq; studiosē queruntur : quin uidetur ⁶⁷ cum suo contrario pugnare . Videtur igitur non esse bonum uoluntas diaboli his de causis , ut dictum est , quod ⁶⁸ uoluptates partim uitiosæ naturæ sunt actiones aut à primo animalis ortu , ut ferarum , aut consuetudine , ut uitiosorum hominum : partim curationes , quia sunt eius , quod aliquid desiderat , easq; haberi , quam percipi præstat . hæ autem pariuntur cum explentur ⁶⁹ cupiditates , & cum iij qui illas desiderant , in perfectam naturam restituuntur . Ex eventu igitur bonæ sunt . Præterea consequuntur eas iij quibus aliæ oblectationes non suppetunt , quia sunt uehementes . itaque sitim quandam sibi ipsi querunt & conciliant . Vbi igitur innoxias sequuntur , non est reprehendendum : Vbi damnosas , & perniciose , malum . Nam neque alia habent , quibus delectentur , & si neutrum adsit , plerique dolore , molestiaq; afficiuntur . perpetuo enim labore de fatigatur animal , ut etiam libri de natura scripti testantur , in quibus scriptum est , uidere & audire laboriosum ac molestum esse : sed quotidiana consuetudine fieri , ut minus

scne

sentiamus, ut aiunt. itemq; in adolescentia propterea quod ea etate corpus magnitudinem, & uires colligit, sic affixiuntur homines, ut uinolenti: & etas iuuenum iucunda est. At uero qui ab atra bile afflictantur natura, semper egent curatione: corpus enim eorum assidue uellicatur, ac mordetur, propter temperationem, semperq; in uehementi appetitione uersantur. uoluptas autem dolorem ejicit ac depellit, tum ea quae contraria est, tum quelibet alia, si ualida sit & uehemens. Et propter has causas, efficiuntur homines intemperantes & uitiosi. Quae autem doloris sunt expertes uoluptates, eae nihil habent nimium, nihil immoderatum. Atque eae sunt, quae ex rebus natura, non euentu iucundis proficiscuntur. Ea autem euentu iucunda appello, quae curationis causa adhibentur. Nam quia euenit ut medicamento curetur aliquis parte ea quae ⁷⁰ sana atque integra subest, aliquid agente, sic circò uidetur esse iucundum. Natura autem iucunda ea dico, que talis naturae actionem eliciunt, atque expromunt. Nam uero nihil idem nobis semper est iucundum, quia simplex non est nostra natura, sed inest ea etiam aliquid alterum ac dispar, ex quo intereat necesse est. Itaque si quid agat altera pars, hoc alteri naturae præter naturam est. Cum uero ex equitate sunt ambæ partes, neque modestum, quod agitur, neque iucundum uidetur. Nam si cuius natura simplex sit, eadem actio semper erit iucundissima. Itaque semper una & simplici deus uoluptate potitur. Non enim motionis tantum functio est aliqua, sed etiam uacuitatis à motione, magisq; est in quiete, quam in motu uoluptas. Mutatio at rerum omnium dulcissima est, ut ait poëta. sed id ex hominum improbitate quadam & uitio

et uitio nascitur. Quemadmodū enim uitiosus ingenio mobili ac mutabili est, sic ea natura quæ mutationem desiderat, mala ac uitiosa est. Non enim simplex neque bona est. De continentia igitur, & incontinentia, de uoluptate ac dolore, quid sit eorum unumquodque, quoq; modo eorum alia bona, alia mala sint, dictum est. restat ut de amicitia dicamus.

Liber octauus.

HI s ergo expositis, deinceps nobis de amicitia est differendum. Etenim aut uirtus quedam est, aut cum uirtute coniuncta. Præterea res est ad uitam agendam maximē necessaria. Nemo enim est, qui sine amicis uitam sibi optabilem esse ducat, etiam si ceterorum bonorum copia circumfluat. Nam etiam ijs, qui diuitijs, imperijs, & potentia instructi, atque ornati sunt, maximē uidentur amicorum officium, operamq; desiderare. Quem enim fructum ferat huiusmodi rerum prosperitas sublata beneficentia? quæ & in amicos confertur maximē, & summis laudibus, cùm in amicos usurpatur, dignissima est: aut quonam modo sine amicis custodiri, incolumisq; seruari possit? Nam quanto maior est, tanto pluribus casibus & periculis proposita est. Iam in paupertate, ceterisq; rebus aduersis, unicum perfugium amicos esse putant. Atque adolescentibus¹ opitulatur amicitia, ne quid peccent: se nibus prodest, ut colantur, & ut, quibus ipsi in rebus a= gendis interesse non possunt propter ætatis infirmitatem, & ab amicis conficiantur ac transigantur; ijs quorum æ=

tas floret, ut res magnas & præclaras gerant: Atque duo cum² una carpunt iter, alter abundant Consilio, quod sæpe comes non explicat alter. Ambo enim agendi atque intelligendi maiorem habent facultatem. Ac uidetur sanè in ijs, quæ procrearunt, in ea quæ procreata sunt, inesse amicitia natura, neque id solum in hominibus, uerum etiam in auibus, & plurimis animalibus, in ijs deniq; quæ sunt eiusdem generis ac gentis inter se: sed in hominibus maximè. Ex quo eos qui apud græcos ab hominum amore nomen traxerunt, humaniq; à nobis, φιλάνθρωποι ab illis appellantur, laudare consueuimus. Cernere etiam licet in erroribus quām sit homo homini accommodatus, atque amicus. Videtur autem amicitia ciuitates continere, maioriq; quām iustitia, latoribus legum, curæ fuisse. nam & concordiam, quæ amicitiae similima ac gemina est, sumopere expetunt, & seditionem ei inimicam omni studio ejiciunt, atque exterminant. Et si ciues inter se amicitiam colant, nihil sit, quamobrem iustitiam desiderent. At si iusti sint, tamen amicitiae accessionem requirant. Et id quod ex omnibus³ iuribus maximè ius est, ad amicitiam uidetur maximè pertinere. Neque uero necessaria solum res est, uerum etiam honesta. Nam & eos laudamus, qui amicos amant, & amicorum⁴ multitudo in rebus pulchris atque honestis numeratur. Prætereà nonnulli eosdem uiros bons & amicos esse putant. Sed de ea magna multis in rebus controuersia est. Alij enim eam esse similitudinē quādam statuunt, & similes amicos: ex quo prouerbia nata sunt. Nam⁵ semper similem, ad similem: & graculus cū graculo, & cetera huius generis. Alij contrà hos tales, figulos⁶ inter se dicunt omnes esse, ac de his ipsis disputationem

tionem altius, & magis à natura repetunt, primum Euripides, qui ita loquitur. Tellus quidem imbrema amat ubi campus aridus. Obsiccitatem sterilis humore indiget: Cœlum at beatum cùm refertum est imbribus, Ardet cadendi mira in humū libidine: deinde Heraclitus, cōtrarium idem utile: & ex rebus dissimilibus pulcherrimū concentum existere, & ex discordia nasci omnia. Aduersantur his cùm alij multi, tūm Empedocles. Simile enim eius, quod simile est, desiderio teneri. Dubitationes igitur eas, quæ sunt naturales, missas faciamus: non enim huic disputationi conueniunt. eas autem quæ ad homines, co-rumq; mores, et perturbationes pertinent, uideamus: quales sunt, utrūm inter omnes possit esse amicitia, an inter malos non possit: & utrūm sit unum genus amicitiæ, an plura. Qui enim ob eam causam unum esse putant, quia amplificationem & diminutionem recipit, non satis firmo nituntur argumento. Recipiunt enim amplificationem & diminutionem multa, quæ tamen specie & forma differunt, de quibus suprà dictum est. Hæc autem fortasse planificant, si quid sit amabile, fuerit cognitū. non enim omnia uidentur amari, sed id duntaxat quod amabile est: cuiusmodi est id quod uel bonum, uel iucundum, uel utile est. Id autem utile uidetur, quo aut aliquod bonum, aut uoluptas comparatur. itaque amabilia sunt bonum, & iucundum tanquam fines. sed utrūm id quisque diligit, quod absolute bonum est, an quod sibi est bonum? quoniam hæc nonnunquam inter se discrepant. Itemq; de rebus iucundis ambigi potest. Videtur autem & id quisque amare, quod sibi bonum est, & esse absolute amabile summum bonum, & cuique amabile, quod cuique bonum est. Amat

porrò

porrò unusquisque non quod sibi re uera bonum est, sed quod uidetur. Neque quicquam intererit. erit enim amabile, quod bonum esse uidebitur. Cum sint autem tria in quibus inest causa cur amemus, in inanimorum⁸ amatione amicitiae nomen non usurpatur. Nam neque mutuo amant, neque eis quisquam uult bona eu enire. Rideatur enim si quis dicat se uino bona eu enire uelle. sed ut quam liberalissime⁹ agamus, dabimus ei ut uelit uinum saluum et incorruptum manere, ut ipse habeat. Atqui amicum bonis affici uelle eius causa, non sua, aiunt oportere. qui autem ita uolunt amico omnia benè eu enire, eos beneuolos appellant, si non idem ab illo referatur: Amicitiam autem esse beneuolentiam in ijs, qui inter se par pro pari referunt, nisi forte eò addendum est, non occultam, neque incognitam. Multi enim eos quos nunquā uiderunt, beneuolentia complectuntur: uerū eos esse uiros bonos, aut sibi utiles fore existimant: fieri q; potest ut illorum aliquis sic in hunc sit affectus. Quocirca inter eos quidē beneuolētia intercedit, sed amicos quāobrē eos dixerit, quorū alter de alterius in se animo nihil explorati habet? Ergo ut sint amici, eos oportet se mutuo beneuolētia cōprehendere, uelle q; omnia benè alterum alteri eu enire ita, ut hoc utriq;¹⁰ perspectū sit et cognitū, propter unū aliquod eorū, quæ dicta sunt.

Sed cūm hæc ipsa tria quæ amari solere dicimus, generē differant, amationes quoq; differunt, et amicitiae. sunt enim tria amicitiae genera, quæ rebus amabilibus pari numero respondent. Est enim sua cuiusque generis mutua amatio, non obscura, neque incognita: et qui inter se amant, alter alteri omnia benè eu enire uolunt, quā amant. Atque ij quidem qui utilitatis causa amant inter se, non propter se, cau saq;

saq; sua inter se amat, sed quā quippiam boni alteri ab altero queritur. Eadem est eorum ratio qui propter uoluptatem amicitiam inter se compararūt. Non enim facetos & urbanos propterea diligimus, quia cuiusdāmodi sunt, sed quia delectant. Deniq; & qui utilitatis causa amicitia inter se iuncti sunt, propter id quod ipsis bonū est, diligunt: & quos uoluptas ad amandum excitat, amicitiam iucundo metiuntur: nec is qui amat, quā est, amatur, sed quā utilis, aut iucundus est. Ex euentu igitur constant et amicitiae, quoniam non quā est is qui diligitur, quicunque sit, amat, sed quā illi utilitatem aliquā præbēt, ac expeditat, hi uoluptatem. Quocirca facile tales amicitiae dirimuntur, cū ijsimiles non permaneant. Nam si neque amplius iucundi, neque utiles sint, amandi finem faciunt. Utile autem non idem permanet, sed aliud alias efficitur. Eo igitur, quod amicitiam contraxerat, dissoluto, amicitia quoque dissoletur, perinde ac si amicitia cū illis rebus esset instituta: cuius generis amicitia maximē in senibus cernitur. nam neque qui hac etate sunt, in amicitijs iucunditatem sequuntur, sed utilitatem, neque ex iuuenibus, & etate florentibus ijs qui emolumento ducuntur. Non admittunt autem tales homines societate uite inter se coniuguntur. nam interdum ne iucundi quidem sunt. Neque igitur talium hominum consuetudinē desiderant, nisi sint utiles. Nam tamen sibi sese iucundos præbent, quandiu se commodum aliquod consequuturos esse sperant. Atq; in hoc genere hospitales quoq; amicitia locatur. Iuuenū aut amicitia uoluptatis causa comparari uidetur. Nā cūm affectionib; et perturbationib; animi in uita obtēperent, tūm id quod iucundum, quodq; præsens est, sequuntur maximē. Et quia mutata etate,

mutatur et ea quæ sunt iucunda. in circò celeriter & amici sunt, & amare desinunt. Nam eorum amicitia una cum eo quod iucundum eis est, immutatur, atque euaneat. Talis autem uoluptatis celer est mutatio. Ad amorem autem etiam propensi sunt adolescentes. Nam magna ex parte re amatoriam regit ac gubernat perturbatio: parit atq; efficit uoluptas. Amant igitur, citoq; amandi finem faciunt, ita ut sèpe uno eodemq; die uoluntate mutent. uolunt autem hi totos dies unà traducere, uitæq; societate coniungi, quia hac ratione id eis contingit, quod amicitæ maximè co uenit. At uero perfecta est uirorum bonorum, & uirtute similiu[m] amicitia. hi enim se mutuo bonis affici uolunt, quæ sunt boni. boni autem sunt per se. Iam qui bona amicis optat, illorū causa, iij maximè sunt amici. Sunt. n. hoc animo p se, nō ex euentu. Manet igitur horū amicitia tantiu[rum] quan diu boni sunt. At uirtus diuturna quædam res est, & maximè stabilis. estq; ¹¹ uterque & simpliciter absoluteq; bonus, et alteri. nā uiri boni, & absolute boni sunt, et inter se utiles, ite q; iucundi: siquidē boni & absolute iucundi, et inter se iucundi sunt. Suæ enim ¹² & tales qualis quisq; est, cuiq; sunt uoluptati actiones. bonorum autem tales, aut similes sunt actiones. Talis porro amicitia meritò firma ac stabilis est. Omnia enim cōcurrunt in ea quæ in amicis esse debent. nam omnem amicitiam uel bonum aliquod contrahit, uel uoluptas: & utrumq; horum uel absolute, uel ei qui amat, & ex similitudine quadam. in hac autem ea insunt omnia quæ iam dicta sunt per se. Nam & ¹³ his & ceteris rebus inter se sunt similes. Denique quod absolute bonum est, id absolute quoque est iucundum. Sunt autem h[ec] amabilia maximè. Et amare igitur in eis uiget maxi-

mē, & amicitia optima. Non est autem mirum tales amicitias esse raras. magna est enim talium uirorum paucitas. Præterea tempore & consuetudine uitæ opus est. uerum enim illud prouerbium est, Multos modios salis simul edēdos esse, ut inter se norint. Neque uero quenquā in¹⁴ amicitiam recipere, probareq; oportet, neque ullos inter se amicos esse, priusquā alter alteri dignus, qui ametur, uisus fuerit, fidesq; mutua perspecta sit, & cognita. Qui uero citò ea, quæ amicitiae propria sunt, inter se faciunt, amici illi quidem esse uolunt, non sunt tamen, nisi digni sint, qui amentur, idq; habeant exploratū. Amicitiae igitur conciliandæ uoluntas celeriter illa quidem suscipitur, sed non statim amicitia nascitur. Hæc igitur & tempore et reliquis rebus omnibus perfecta et cumulata est, et his omnibus cōstat. similis denique utriq;¹⁵ ab altero est: quod in amicitia inesse debet. Ea autem quæ iucundi causa comparatur amicitia, huic similis est. boni uiri enim inter se iucundi sunt: itemq; ea quam utilitas, emolumentumq; conflauit. Tales enim sunt inter se uiri boni. Maxime autem & in his amicitiae permanēt, cùm par pro pari inter se referunt, uerbi gratia, uoluptatem: neque hoc modo solum, sed ex una & eadem re, ut fit inter urbanos ac facetos, non ut inter amatorem, cumq; qui amatur. non enim ijsdem rebus hi delectantur: sed amator illius amore: is qui amatur, amatoris erga se studio, atque obseruantia. forma porro euanescente interdum euanscit quoq; amicitia. Illi enim eius, qui amatur facies definit esse iucunda: hic ab illo non amplius colitur, neque obseruatur. Plerique autē in amicitia permanent, si consuetudine uitæ adhibita mores dilexerint, cùm sint inter se moribus similes. Qui autē

in rebus amatorijs non iucundum, sed utile permutant, cū minus amici sint, tūm minus¹⁶ diu in eadem inter se uolūtate permanent. Qui uero utilitatis causa sunt amici, utilitate sublata dirimuntur. Non enim mutuo amabant, sed emolumentum. Quocirca propter uoluptatem, & malis inter se, & bonis cum malis, & neutri cum qualicūq; amicitia intercedere potest. Sed propter se amici sunt inter se uidelicet soli uiri boni. Mali enim familiaritate mutua non delectantur, nisi aliquā utilitatē alter ab altero percipiat: Et uero sola honorū amicitia criminibus & calumnijs uacat. Non enim facile est quicquam alicui de eo credere, quem ipse diu probaris ac spectaris. Præterea fides habetur alteri ab altero maxime, summaq; ab utroq; diligentia adhibetur, ne alteri ab altero iniuria inferatur, ceteraq; omnia in his insunt, quæ uera amicitia postulat. In alijs autē sodalitatibus ac societatibus nihil prohibet quominus huiusmodi mala iudicant. quoniam enim homine amicos appellant & eos qui utilitate ad amandū adducuntur, ut ciuitates, (inter ciuitates enim utilitatis causa societas contrahuntur) et eos qui uoluptate inuitantur, ut pueri: forfasse hos quoq; tales amicos appellare, compluraq; amicitiae genera ponere debemus: ac primo sane loco & propriè eam amicitiam nominare, quæ est inter bonos, quā boni sunt: reliquas ex similitudine. Amici enim sunt ea ratione, qua est in eis boni quippiam, & aliquid boni simile. Iucundum enim bona quedam res est ijs, qui rebus iucundis ducuntur: sed hæ amicitiae non sæpe copulatæ reperiuntur, neque ijdem inter se fiunt amici propter utilitatem ac iucunditatem. nam non admodum¹⁷ copulantur, neque una cohærent quæ ex euentu constant. Cum sit autem in hæc genera

genera amicitia distributa, mali quidem propter utilitatem, aut uoluptatem inter se erunt amici quando sunt hac ratione ueris amicis similes: boni autem propter se amici futuri sunt. quā enim boni sunt. atque hi absolute amici: illi ex euentu, & eō quēd his sint similes. Quemadmodum autem in uirtutibus alij habitu, alij re & functione munieris boni nominantur: sic & in amicitia alij mutuæ uitæ consuetudine, & conuictu inter se delectantur, utilitatesq; alter alteri suppeditant: alij uero aut dormientes, aut locorum interuello disiuncti amicitæ munieribus non funguntur quidem illi, sed ita tamen sunt animati, ut fungi possint. non enim locorum interualla amicitias simpliciter dirimunt, sed munieris functionem. Quēd si diuturna fuerit absentia, efficere uidetur ut amicitiam quoque inobscuret obliuio. ex quo dici solet Neglectum alloquium multos disiunxit amicos. Sed nec senes, nec austeri ad amicitiam esse idonei uidentur. nam cū apud eos non multum sit loci uoluptati relictum, tūm nemo neque cum eo qui gravis ac molestus est, neque cum eo qui non est iucundus, dies totos consumere queat. Et dolorem enim maximè fugit, & iucunditatem maximè expedit natura. Iam uero qui inter se probati & accepti sunt, nec communè uitæ consuetudine deuinciuntur tamen, beneuolis, quām amicis sunt similiores. Nihil est enim amicorum tam proprium, quām uitæ societate coniungi. Nam utilitatē quidem egentes expetunt: consuetudinem uitæ autem etiam diuites ac beati. Solitaria enim uita eis minimè omnium conuenit. At una uiuere non possunt qui nec iucundi sunt, nec iisdem rebus delectantur: quod habere uidetur maximè sodalitas. Est igitur amiciua bonorum maximè amici-

tia, quemadmodum saepius iam à nobis dictum est. Nam cùm
id amabile & optabile sit, quod absolute bonum ac iucun= dun-
dum est, tūm id cuique amabile est, quod ei tale est. at uir
bonus uiro bono propter horum utrunque amabilis est. Sed
amatio¹⁸ perturbationi similis est : habitui amicitia. ama= dun-
tio enim etiam in res inanimatas confertur. redamare au= dun-
tem cum consilio coniunctum est, quod ab habitu profici= dun-
scitur. Prætere à bonis affici uolumus eos quos amamus, il= dun-
lorum causa, non perturbatione aliqua incitati, sed ex ha= dun-
bitu : & qui amicum diligunt, id quod sibi bonum est, dili= dun-
gunt. Nam uir bonus amicus alicui factus, ei ipsi cui ami= dun-
cuis est, bonum est. uterque igitur cùm id quod sibi bonum
est, diligat ; tūm par pro pari refert, & uoluntate¹⁹ & ge= dun-
nere. Nam uulgò dici solet, amicitia æqualitas. ergo in
amicitia uirorum bonorum hæc insunt maximè. Inter au= dun-
steros autem, & senes eo minus amicitia conciliatur, quo= dun-
sunt difficultiores, minusq; hominum congressu & sermo= dun-
ne delectantur. hæc enim & propria sunt amicitiae maxi= dun-
mè, & ad eam conglutinandam plurimum ualent. itaque
citò fiunt iuuenes amici : senes non item. non enim fiunt ijs
amici, quibus non delectantur : similiterq; acerbi, tri= dun-
stesq; natura. Sed tales homines sane beneuoli inter se es= dun-
se possunt : bene enim alter alteri omnia uolunt euenire,
præstoq;²⁰ adsunt atque occurruunt in rebus aduersis : sed
non facile sunt amici, quia neque unà totos dies commoran= dun-
tur, neque alter alterius moribus delectantur, que maxi= dun-
mè uidentur amicitiae conuenire. Sed perfecta cum mul= dun-
tis amicitia nemini intercedere potest, sicut fieri non po= dun-
test, ut quis multarum amore uno tempore captus sit. nam
perfectè amare nūnq; simile est. hoc autem ut cum uno

duntaxat suscipiatur, patitur natura. Sed uni eodem tempore multos uehementer placere haud facile est: fortasse uero neque²¹ bonum esse. Oportet autem & periculum facere, & consuetudinem cum eis habere. quod est omnium difficilimum. Propter utilitatem autem & iucunditatem ut quis multis placeat, fieri potest. nam & huius generis hominum magna copia est, & brevi tempore duo illa suppeditare possunt. Harum autem duarum ea magis amicitiae similitudinem gerit, quæ iucunditatis causa instiuta est, cum eadem ab altero alteri præstantur, & alter altero delectatur, aut uterq; eisdem, quales amicitiae iuuenium sunt. Magis enim in his elucet ingenium quoddam liberale. At ca quæ propter utile comparatur, eorum est qui faciunt²² mercaturam. Et diuites ac beati, non utiles, sed iucundos amicos desiderant. uiuere enim cum aliquibus uolunt: dolorem autem ac molestiam ferunt illi quidē breue quoddam tempus: perpetuò uero qui perferre posse, reperias neminem: immo ne ipsum quidem bonum, si ei molestum sit. Itaque iucundos amicos querunt. sed fortasse²³ & bonos querere oportet, qui etiam amicis sunt tales. sic etiam eis illa suppetent, quibus amici instructi atque ornati esse debent. Qui uero sunt auctoritate aliqua & potestate prædicti, distinctis ac diuisis amicis uti uidetur. Alij enim sunt eis utiles, alijs suaves ac²⁴ iucundi. Non admodum autem ijdem utilium ac iucundorum partes agunt. Nam neque eos querunt qui iucundum cum uirtute coniungerunt, neque eos utiles, qui ad res honestas sibi usui esse possunt: sed iucundos quidem, qui sint faceti atque urbani, quoniam rerum iucundarum²⁵ desiderio tenentur: utiles autem, qui sint solertes & habiles ad id quod imperatum

fit, agendum. Hæc autem non admodum in eodem repe-
riuntur. At qui iucundum, simul & utilem bonum uirum
esse diximus. Verum homini²⁶ dignitate ac potentia præ-
stanti, talis non facile sit amicus, nisi etiam præstans ille
uirtute superetur. Nam si hoc non ita sit, non æquatur
proportione cum illo præstantiore is qui superatur. raro
admodum autem tales homines reperiri solent. In æquali-
tate igitur eæ, quas suprà diximus, amicitiæ positæ sunt.
Aut eadem enim ab utrisque præstantur, eademq; alter al-
teri uult euenire, aut aliud cum alio commutant, uerbi gra-
tia cum utilitate uoluptatem. Has autem minus esse amici-
tias, minusq; diu permanere, dictum est, uidenturq; pro-
prier eiusdem rei similitudinem, ac dissimilitudinem, & es-
se amicitiæ, & non esse. Ex similitudine enim eius amici-
tiæ, quæ uirtute constat, amicitiæ similitudinem gerunt.
Inest enim in altera iucundum, uile in altera: Hæc au-
tem insunt & in illa. sed eò quod illa criminacionum et ca-
lumniarum expers est, & firma penè ad perpetuitatem:
hæc autem celeriter intercidunt, alijsq; multis rebus diffe-
runt, non uidentur amicitiæ, propter illius dissimilitudi-
nem. Aliud autem amicitiæ genus est, quod in excel-
lentia positum est, ueluti quæ patri intercedit cum filio,
seni cum iuene, uiro cum uxore, omnidenique qui præ-
est, cum eo qui imperio parere debet. sed hæc quoque inter-
se differunt. Non enim eadem parentum cum liberis, &
eorum qui præsunt, cum ijs qui sub imperio sunt: sed neque
eadem patris cum filio, quæ filij cum patre, neque eadem
uii cum uxore, quæ uxorii cum uiro amicitia est. Alia e-
num cuiusque horum uirtus est, aliæ sunt partes, alia deni-
que ea propter quæ amant. Aliæ sunt igitur & amationes,

et amicitiae. Eadem igitur utriusque ab altero neque præstantur, neque sunt postulanda. Cum uero ijs qui procreantur, ea quæ debent, liberi tribuunt, uicissimq; filii paren tes, quæ debent liberis, tūm firma, et æquabilis talis amicitia futura est. Proportione autem in ijs amicitijs, quæ in excellentia positi sunt, amatio debet extare, ut scilicet is qui potior est, ametur magis quam amet: et is qui plus utilitatis affert, itemq; ceteri singuli. Cum enim amatio pro dignitate præstatur, tūm quodammodo existit æqualitas, quod amicitiae proprium esse uidetur. Non ita porro se habet in rebus iustis, ut in amicitia, æqualitas. Etenim in rebus iustis primo loco²⁷ ponitur æqualitas ea quæ pro cuiusque dignitate est: secundo ea qua æqualem numero aut magnitudine singuli partem ferunt: in amicitia contrà pri mo loco statuitur id æquale, quo æquè magnam quisque partem consequitur, secundo id quo rata cuique pars pro sua cuiusque dignitate tribuitur. Quod ex eo perspici potest si magna sit uirtutis, aut uitiij, aut copiae, aut alijs alius rei distantia. Non enim iam amici sunt, immo ne æquum quidem esse iudicant. Iaq; in dijs maxime apparet. omnibus enim bonis longè antecellunt. Perspicuum idem est in regibus quoque. Nam ad eorum amicitiam ne aspi rare quidem conantur ij, qui multo sunt inferiores, neque optimorum uirorum, aut sapientiorum amicitiam exceptunt humiles et contempi, nullusq; pretij homines. Constitui igitur in his subtilis terminus non potest, quatenus²⁸ progredi amicitia possit. Nam si multa ab altero de trahantur, manet etiamnum amicitia: sin longiore²⁹ interuallo inter se disiuncti sint, ut homo à deo, non iam manet. Ex quo ambigitur uelint amicos amici bo nis

nis quam maximis affici, uerbi gratia deos esse. neque enim iam amici sunt eis futuri. non igitur bona. amicorum enim bona sunt amici. Quod si pulchre hoc dictum est, suo quenque amico bona optare illius causa, profecto³⁰ maneat oportet, qualiscunque tandem ille sit. Verum ei certe ut homini, maxima bona uoleat euenire, sed fortasse non omnia: sibi enim maxime uult quisque bona euenire.

Multitudo autem honoris studio ducta malle uidetur amari quam amare. Itaque magna pars hominum assentatorum amatrix et cupida est. Est enim³¹ assentator amicus qui ab altero superatur, uel certe qui sese talem esse simulat, amareque magis quam amari. Amari autem ex honore affici, cuius rei plerique omnes sunt cupidissimi, finitima esse uidentur. Verum honorem non propter se expetere uidentur, sed ex euentu. Vulgus enim laetatur cum ab ijs qui potestate et imperio praediti sunt, honore afficitur propter spem: existimat enim futurum, ut si quare egeat, ab illis consequatur, honoreque, quasi beneficij accipiendi argumento, et pignore delectatur: Qui uero a uiris probis, et ijs quibus noti sunt, honorem expetunt, suam de seipso³² opinionem stabilire et confirmare uolunt. Se igitur bonos esse gaudent, eorum iudicio, qui id dicunt, fidem habentes. Se amari autem gaudent per se. Itaque carum esse atque amari melius esse uideatur, quam honore affici, amicitiaque per se esse optabilis et expetenda. Magis autem in eo consistere uidetur, ut ames, quam ut amaris. Atque hoc ipsum matres indicant, que eo ipso quod amant, magnopere laetantur. Nonnullae enim filios suos dant alendos, eosque scientes ex se natos, amant, nec ut ab eis redamentur, magnopere laborant, si fieri utrumque non

non possit: satisq; habent si uideant eos frui secunda for-
tuna: denique nihilominus eos diligunt, quanvis illi non
possint matri, proptere à quòd eam non norunt, quæ con-
uenit, tribuere. Cùm igitur in eo ut amemus, magis quam
in eo ut amemur, amicitia consistat, laudenturq; iij qui suos
amicos amore complectuntur, probabile est amicorum uim
ac uirtutem in eo ut ³³ amemus, esse sitam. Itaque in qui-
bus hoc sit pro dignitate, iij stabiles ac firmi permanent a-
mici, taliumq; amicitia integra & incolumis est perman-
sura. Atque hoc quidem modo homines inter se inæquales,
maxime fuent amici. sic enim possunt ex æquari. Aequali-
tas autem & similitudo, amicitia est, maximeq; eorum qui
uirtute similes sunt, similitudo. Nam cùm hi maneat ex
se'ipsis firmi ac stabiles, tūm inter se firmitatem tuentur
ac retinent, neque res malas desiderant, neque se talium
rerum ministros præbent, immo uero penè dicam, etiam
eas prohibent ac reprimunt. Virorum enim bonorum est,
neque peccare, neque amicis permittere ut peccatorum
ac flagitorum sint administri. Mali uero cùm stabile nihil
habeant, quippe qui ne sui quidem similes permaneāt, tūm
ad perexiguum tempus amicitiam inter se tuentur, mutua
improbitate delectati. Utiles autem ac iucundi diutius per-
manent. tandem enim manent, quoad utilitates ac uolupta-
tes mutuo suppeditent. Ea autem amicitia maxime, quam
utilitas constituit, ex contrarijs constare uidetur, ut cum
pauper diuini, doctus indocto fit amicus. Nam qua quisque
re forte fortuna eget, eam ab altero expetens, alio genere
illum remuneratur. Adhunc numerum amatorem & eum
qui amat, formosum ac deformē licet aggregare. Quo-
cira uidentur interdum amatores ridiculi, cùm eos quos
ajnant

amant, sibi in amore respondere uolunt. & certe si æque digni sint, qui amentur, iure & uolunt & postulant: sin nihil tale habeant, ridiculum sit id postulare. fortasse uero neque res contraria contrarium per se expetit, sed ex euentu. appetitio autem medijs est. hoc enim bonum est: uerbi gratia rei aridae bonum est, non humidam fieri, sed ad mediocritatem peruenire: itemq; rei calidæ & ceteris. sed hæc omittantur sane. sunt enim ab instituto nostro alieniora. Videtur autem, quemadmodum principio dictum est, tum ad eadem pertinere, ius & amicitia, tum in ijsdem uersari. Nam in omni societate aliquod ius & uero amicitia aliqua reperitur. Itaque amicos appellant, & eos quibuscum nauigant, & commilitones, itemq; eos quibuscum aliam societatem inierunt. Quanta³⁴ porro societas est, tam late patet & amicitia. nam tantum patet & ius. recteq; monet prouerbium, amicorum omnia esse communia. in societate enim & communione posita est amicitia. Sunt autem fratribus & sodalium omnia inter ipsos communia: reliquorum certa quædam ac distincta, alijsq; plura, alijs pauciora. nam & amicitiae aliæ magis, aliæ minus sunt amicitiae. harum autem differunt & iura. non enim eadem sunt patri cum liberis, quæ fratribus inter ipsos, neque sodalibus, & ciuibus: similiterq; se res habet in alijs³⁵ amicitijs. Aliæ igitur³⁶ sunt & iniuriæ in hos singulos, ex eoq; sumunt incrementum, quod amicioribus inferuntur: exempli gratia sodalem pecunia fraudare grauius est, quam ciuem: & fratri non succurrere, quam alieno, et parentem uerberare, quam quenlibet alium. Solet autem una cum amicitia ius amplificari natura, perinde quasi in ijsdem rebus consistant, & æque late pateant. Omnes autem

tem societates ciuilis societatis partibus ac membris sunt similes. unà enim iter faciunt & congregantur homines cùm emolumenti alicuius gratia, tūn ut aliquid quærant, & parent eorum quæ ad uictum, cultumq; pertinent. Iam uero etiam societas ³⁷ ciuilis, & ab initio utilitatis causa constituta uidetur esse, & permanere. hoc enim legum latores & sibi tanquam scopum, proponunt, & ius esse dicunt, quod communiter & reip. utile est. Ceteræ igitur societates pro sua quæq; parte utile expetunt: uerbi gratia nautæ id quod ex nauigatione ³⁸ quæritur ad pecunie studium, aut aliquid tale: commilitones id quod bello paratur, siue pecuniam concupiscant, siue uictoria potiri, siue urbem aliquam expugnare cupiant: itemq; tribules, & populares. Nonnullæ autem societates propter uoluptatem comparari uidentur, ut eorum qui unà epulantur, ac saltant: & eorum ³⁹ qui pro rata cuiusq; parte symbolas in coniuicium conferunt. Hæ enim partim sacrificij, partim conuentus & coniuctus causa comparantur, omnesq; ciuali subiectæ esse uidentur. Non enim præsentem utilitatem, sed eam quæ ad omnem uitam pertinet, ciuilis societas expetit: ut cùm ciues unà sacra faciunt, & ad ea celebranda unà conueniunt, et congregantur, honoresq; dijs immortalibus tribuunt, & sibi requiem cum uoluptate cōiunctam præbent. Verisimile ⁴⁰ est enim prisca sacrificia, cœtusq;, & conuentus qui sacrificiorum causa habebātur, collectis iam fructibus ut primitias quasdam, fuisse instituta. his enim temporibus maximè ab opere cessabant. Apparet igitur societates omnes ciuilis esse membra. Quales autem fuerint societates, tales amicitiae consequentur.

Status porro reip tria sunt genera, totidemq; ab illis
sine

sive digressiones, sive declinationes, quasi earum pestes, & interitus. sunt autem reip. status regnum, optimatum principatus, timocracia, quam ex censu potestatē non inepte possumus appellare. Sed eam plurimi solent remp. nominare. Horum omnium regnum est optimum: ex censu potestas deterrima. declinatio à regno tyrānis est. in utroque ⁴¹ enim penes unum summa rerum est potestas. sed plurimum tamen inter se differunt. tyrannus enim suam, rex eorum quibus imperat, utilitatem spectat. Etenim rex non est is cui sua nō satis sunt, quiq; non omnium bonorum copia antecellit. At qui talis est, nihil præterea desiderat. Itaque non sua, sed eorum quibus præest, commoda intuebitur, sibiq; proponet. Nam qui ⁴² talis non fuerit, rex quidam sortitò factus uidebitur. Huic aduersatur tyrannis. nam quod sibi expedit, sequitur: atque hanc magis per spicuum est esse deterrimam. Quod enim ⁴³ optimo est contrarium, pessimum. Ex regno autem in tyrannidē degenerat. nam monarchie uitium tyrannis est. rex malus autem tyrannus efficitur. Ex optimatum potestate uero in paucorum principatum fit commutatio, eorum qui præsunt, culpa, qui res ciuitatis distribuit indigne: omnia bona, aut multo maximam eorum partē sibi uendicant: magistratus ijsdem semper deferunt, diuitias rebus omnibus anteponētes: ita fit ut pauci magistratum gerant, ijq; improbi ac uitiosi pro uiris optimis, atque æquissimis. Ex timocracia autem (quam ex censu potestatem nominauimus) in popularem statum fit conuersio. Sunt enim hi reip. status inter se finiti. nam ex censu potestas quoque natura sua multitudo uidetur esse. omnesq; qui censi sunt, inter se sunt pares & æquales. sed minimum omnium uitiosa, popularis potestas

statas est, quia admodum paululum à reip. forma deflexit. Ac
 reip. quidem status hoc maximè modo commutari solent.
 Sic enim minima & facilima mutatio est. Eorum autem
 similitudines & ueluti exempla ex familijs priuatis sume-
 re licet. patris enim cum filijs societas regni speciem quā-
 dam præ se fert. Nam filij patri curæ sunt. Hinc & Ho-
 merus Iouem, patrem appellat, Patriam enim⁴⁴ potesta-
 tem regnum proximè uidetur innitari. sed est apud Persas
 patria potestas tyrannica. utuntur enim liberis suis, ut ser-
 uis. Est & domini in seruos imperium tyrannicum. in eo e-
 nim negotium domini agitur, eiusq; utilitati cōsulitur. atq;
 hoc sanè rectum est. sed Persicum deprauatum, ac per-
 uersum. Eorum enim qui differunt, imperia quoque differ-
 re debent. Iā uiri & uxoris potestas ad optimatum impe-
 rium proximè uidetur acedere. Pro dignitate enim uir im-
 perat, in cisq; rebus imperat, in quibus uirum oportet im-
 perare: & quæ mulieri conueniunt, ei permittit. Quod si
 in omnibus dominetur, in paucorum potestatem fiet com-
 mutatio. id enim faciet præter dignitatem, non quā me-
 lior est. Interdum uero fit ut mulieres imperent eæ scilicet
 quibus amplissimæ uenerunt hæreditates. Non igitur
 tum ex uirtute, sed propter diuitias, & potentiam impe-
 ratur, quemadmodum in paucorum principatu. Ex cen-
 su potestati fraterna societas similis est. Sunt n. pares, nisi
 quoad ætatis inter se differunt. quo circa si multum inter
 se distent ætatis, iam amicitia fraterna constare non po-
 test. Est autem popularis status quidem cùm in ijs fami-
 lijs maximè quæ domino carent: hic enim ex æquo omnes
 imperat, tum in quibus imbecillus est is qui imperat, suaq;
 cuique auctoritas datur & licentia. In unoquoque

enim reip. statu eaténus⁴⁵ sese proferre uidetur amicitia, quatenus & ius. Ac quæ regi sane amicitia cum ijs, qui sub regno sint, intercedit, in quadam beneficij excellentia posita est. bene eodem meretur de ijs, quibus imperat, si cùm sit bonus, curā eorū habeat, tanquam ouium pastor, ut sint fortunati ac beati. Vnde Agamemnonem Homerus pastorem populorum appellavit. Talis est autem & paterna amicitia, nisi quod beneficiorum magnitudine præstat. Est enim pater filio causa cur sit: quæ uidetur esse res omnium maxima: idemq; alendum & erudiendum curauit. Atque hæc eadem auis & maioribus tribuuntur. Ad imperandū enim apti sunt natura & pater liberis, & aui nepotibus, & reges ijs qui sub regno sunt. Hæc autem amicitiae in excellentia quadam positiæ sunt. itaque parentibus tribuitur honos. Ius igitur in ijs non idem uersatur, sed id, quod pro dignitate est. Talis enim & horum amicitia est. Iam uiri & uxorius amicitia eadem est, atque ea quæ est in optimatum principatu. ex uirtute enim res tota penditur, & plus boni meliori tribuitur, & quod cuique aptum, & accommodatum est. Idem porrò & de iure sentiendum. Fratrum autem amicitia, sodalium amicitiae similis est. sunt enim pares inter se, & æquales ætate: & qui sunt tales, plurimum ijsdem studijs,⁴⁶ ac disciplinis dediti, consimilibusq; moribus præditis sunt. Huic igitur similis amicitia ea est, quæ in eo reip. statu reperitur, in quo ex censu magistratus, imperiaq; deferuntur. Postulat enim ratio & natura ciuium, ut inter se sint pares, & uiri boni, atque æquabiles: uicissim denique & æqualiter solent imperare. Talis igitur & eorum amicitia est. In declinationibus⁴⁷ autem à recto reip. statu quemadmodum iuri parum loci reli-

relicum est, sic & amicitiae, minimumq; in deterrima. in tyrannide enim aut nihil, aut parum loci amicitiae est reli-
ctum. inter quos enim nihil est commune ei qui imperat cū
eo qui paret: nec ulla prorsus amicitia est. Nam nē iuris
quidem inter eos ulla est communitas. Sed tantundem iu-
ris et amicitiae est, quantum intercedit artifici cū instrumē-
to, animo cum corpore, domino cum seruo. His enim ⁴⁸
prosunt quidem & consulunt ii qui utuntur: uerū nec a-
amicitia, nec ius est nobis cum rebus inanimis: immo ne cum
equo quidem aut boue: sed neque cum seruo, quā seruus
est. nihil enim domino cum seruo commune est. nam seruus
instrumentum est animatum: instrumentum autem seruus
inanimatus. Quā igitur seruus est, nulla nobis cum eo ami-
citia intercedit, sed quā homo est. nam omni homini cum
eo, qui legis & conuenti particeps esse potest, ius aliquod
intercedere uidetur. ergo & amicitia, quoad homo est. In
tyrannidibus autem, neque amicitijs, neque iuri multū
relicum est loci. at in popularibus potestatibus plurimū.
multa enim inter eos, qui sunt pares, communia sunt.

In societate igitur & communitate quadam omnis ami-
citia cernitur, quemadmodum diximus, nisi quis forte &
cognatorum & sodalium amicitiam ab his secludere uelit.
At uero ciuium & tribulium, & eorum qui una nauigant,
& quæcunque sunt huius generis amicitiae, socrorum ami-
ciis sunt similiores. Consensu enim & pacto quodam ui-
detur constare. atque in eodem numero & ordine hospita-
talem collocare licet. Iam uero cognatorum amicitia mul-
tiplex ac multiformis esse, totaq; à paterna pendere uide-
tur. Parentes enim natos diligunt ut aliquid sui. Nati au-
tem parentes ut ab illis quippiam profectum:

O

autem

autem nouerunt parentes suos liberos quām sciunt liberi se ex his esse procreatos : maiore denique necessitudine coniunctum est ei , quod generatum est id , à quo generatum est , quām id , quod natum est ei , quod efficit . nam quod ab aliquo profectum est , eius est proprium , à quo profectum est , ut dens , aut pilus , & quidlibet eius , cui inhæret : id autem , ⁴⁹ à quo aliqua orta sunt , illorum nullius , aut certe minus . Prætereat temporis longinqua te patris amor in filium superior est . parentes enim liberos statim ut nati sunt , diligunt : liberi parentes aetate progressi tum denique cūm intelligere , sentireq; cœperunt . Atque ex his perspicuum est etiam quamobrem matribus liberi sint cariores . Parentes ⁵⁰ igitur liberos , ut se ipsos , diligunt : nam qui ex eis nati sunt , eo ipso quod separati sunt , tanquam alteri ipsi sunt : liberi autem parentes , ut ex illis nati . At fratres inter se amant quod ex eisdem nati sint . Nam eo ⁵¹ ipso quod idem sunt , atque illi , fit ut inter se quoque sint idem . Iccircò de fratribus ita loqui solent , idem sanguis , stirps eadem , & cetera eiusdem generis . sunt igitur quodammodo unum , & idem etiam in corporibus diuisi , ac separatis . Magnum autem ad amicitiam momentum habet educationis communitas , & aetas & equalitas . Nam ⁵² æqualem æqualis , inquit ille : & qui familiaritate , consuetudineq; mutua delectantur , sodales sunt . Itaque amicitia fraterna sodalium amicitiae similima est . Patruelles autem , reliquiq; cognati ex horum coniunctione , inter se coniuncti sunt : ex eo enim scilicet quod ex eisdem orti sunt . Atque horum alij sunt inter se propinquiores , alij alieniores , quod uel proprius , uel longius ab eis abest eorum generis auctor . Ea autem quæ liberis

beris cum parentibus, & hominibus cum Diis immortalibus amicitia intercedit, ut cum bona quadam re atq; excellente intercedit. Beneficijs enim nos maximis affecerunt. Cur simus enim, & postea quam nati sumus, cur educati atque instituti fuerimus, causæ sunt. Inest autem in tali amicitia eo plus iucunditatis & utilitatis, quam in aliorum, quo uitæ communitate magis inter se deuincti sunt. Insunt etiam in fraterna, eadem quæ in sodalium amicitia, ac multo quidem magis in probis & æquis, & omnino similibus, quanto sunt inter se coniunctiores, quantoq; magis ab eo tempore, quo primum in lucem editi sunt, se mutuo diligunt: quanto denique similioribus moribus prædicti sunt, qui ex eisdem nati, & una educati, & simili cura ac diligentia eruditi sunt. Postremò probatio ea, quæ tempore constat, in hac & plurima, & firmissima est. Peræqua autem proportione in ceteris quoque cognatis ea quæ amicitiae propria sunt, reperiuntur. Iam uero quæ inter virum & uxorem amicitia est, maxime secundum naturam esse uidetur. Homo enim ad coniugium aptior est natura, quam ad societatem ciuilem, quanto prior, magisq; necessaria ciuitate domus est, quantoq; procreatio animantibus omnibus communior est. atque in ceteris quidem⁵³ hactenus progreditur societas. homines autem non solum procreationis liberorum causa communi domo utuntur, sed etiam ut eorum quæ ad uitam pertinent, maior eis sit facultas. statim enim descripta ac diuisa sunt eorum officia ac munera, aliæq; sunt viri, aliæ uxoris partes. Inseruiunt igitur alter alteri sua in medium afferentes, ob eamq; causam in hac amicitia & utilitas inesse uidetur, & uoluptas. Quod si probi fuerint, propter uirtutem amicitiam inter

se colere uidebuntur. Est autem sua utriusque uirtus, ac tali re sane lœtabuntur. Liberi autem communes, uinculi cuiusdam instar obtinent. Itaque citius dissoluuntur, qui liberis carent. Liberi enīm communes, amborum sunt bonum. At id omne quod commune est, ad continentum ualeat. Viro autem cum uxore, & omnino amico cum amico quo modo sit uiuendum si queratur, nihil aliud sit, quam querere quid inter eos iuris intercedat. Non enim idē ius amico cum amico, atque cum alieno, neque cum socio, & condiscipulo.

Cum tria sint autem amicitiae genera, quemadmodum initio diximus, & in unaquaque alijs sint pares amici, alijs præstantia quadam inter se differant, (nam & æquè boni inter se fiunt amici, & melior deteriori, similiterq; iucundi, & ij qui utilitatem sequuntur, tūm utilitatibus præbendis æquales, tūm inæquales ac differentes) eos quidem qui inter se sunt pares, & amando & reliquis rebus oportet ex æquari: dispare autem præstantiae & excellentie id proportione reddere, quo sunt inferiores.

Oriuntur autem criminationes & querelæ in ea amicitia sola quam constituit utilitas, aut certè in ea maxime, nec immerito. Nam qui ob uirtutem sunt amici, student alter de altero benè mereri. Hoc enim uirtutis & amicitiae proprium est: illis porro hac de re certantibus, neque criminationes existunt, neque pugnæ. In eum enim qui amat, et benè meretur, nemo offenso est animo: immo uero si humanitate sit politus, & gratus, refert gratiam. Iam qui beneficijs ⁵⁴ alterum superat, cum id quod cupid, assequatur, non queretur de amico. uterque enim bonum expectit. Ne in amicitijs quidem propter uoluptatem conciliatis, admodum sæpe querelæ incident, nam si conuictu lœtantur

tantur, id quod expetunt, pariter cōtingit ambobus. Ridiculus aut̄ uideatur is, qui alterū criminetur eō quōd ab eo non delectetur, cūm liceat cum eo totos dies nō cōterere. Amicitia autem ob utilitatem constituta criminacionum et querelarum plena est. Nam quia emolumenti causa utuntur opera & consuetudine mutua, sēmp̄ plura desiderant, semperq; minus quām sibi conueniat, se habere ex̄st̄imant: denique queruntur se tam multa non consequi, quām multis egent, cūm pr̄sertim digni sint. Illi autem qui beneficium conferunt, tam multa suppeditare non pos̄sunt, quām multis egent ij, in quos beneficia conferuntur. Videtur autem ut ius est duplex, alterum non scriptum, alterum scriptum & legitimum, sic & amicitia,⁵⁵ quam utilitas constituit, altera in moribus esse posita, altera legitima. Nascuntur igitur criminationes maximē ubi non ex eadem, atque contraxerunt, amicitia, fit solutio. Est autem legitima ea quæ lege dicta, certaq; mercede pr̄estituta constat: estq; hæc duplex: altera prorsus mercatus & similis, in qua de manu in manum merces aut pretium numeratur: altera liberalior, in qua in diem confertur utilitas, sed ex pacto & consensu aliquid pro aliquo pr̄stantur. Neque uero in hac obscurum est, neque dubium id, quod debetur: sed amicitiae conuenientem dilationem habet. Itaque apud nonnullos horum non dantur actiones, neque ius dicitur, sed putant eos, qui fidem alterius secuti cum eo contraxerunt, & qui boni⁵⁶ facere oportere. Ea autem quæ in moribus posita est, non habet illam legem dictam, neq; utilitatem pr̄stitutā, sed hic tanquam⁵⁷ amico donat, aut quidlibet aliud agit. Verū tamen & quoniam censet tantundem, aut plus ad se redire, perinde qua-

si non donauerit, sed mutuò dederit. Quod si aliter ei soluetur, quām contraxerit, alterum accusabit. Hoc autem propterea accidit, quia uolunt omnes, aut quāmplurimi res honestas, sed honestis utiles anteponunt. Honestum autem est bene de altero mereri nulla uicissim utilitate sperata: Vile, beneficium accipere. Debet igitur qui facultatem habet, tantudem, quantum accepit, referre, idq; sua sponte (non enim nobis amicum⁵⁸ quenquam qui nolit, facere debemus) tanquam qui iam ab initio errarit, beneficiumq; ab eo à quo non debebat, acceperit. non enim ab amico accepit, neque ab eo qui amicitiae causa beneficium conferebat. Itaque perinde quasi beneficium acceperit certa lege dicta, sic debet dissoluere. Qui potest igitur, fateatur se beneficium referre oportere: si non possit uero, ne is quidem, qui dedit, sibi reddi æquum esse duxerit. Quocirca si facultatem habet, referendum beneficium est. Videndum autem statim à principio est, à quo beneficium accipiat, & quam beneficii mercedem ille expectet, ut hac conditione se beneficio affici aut patiatur,⁵⁹ aut recuset. Sed ambigi potest utrū eius utilitate qui accepit, beneficium sit ponderandum, eiusq; ratione habita referenda sit gratia, an eius qui dedit, liberalitate metiendum. Nā qui acceperunt, ea se à bene meritis extenuantes accepisse dicunt, quæ & illis erant parua, & ab alijs consequi licebat. Illi contrā se quām maxima potuerint, contulisse: & quæ hi ab alijs non tulissent: & in periculis & in talibus eorum rebus aduersis, & necessarijs temporibus. An igitur si amicitiam quidem utilitas constituerit, eius, qui beneficium accepit, utilitate sunt metienda? Hic est enim qui eget, & ille huic opitulatur tanquam parem gratiā accepturus.

T an-

Tantum igitur ille huic opis tulit, quantum hic utilitatem cepit. Ei igitur tantundem reddendum est, quantum est cōsecutus, aut etiam amplius. hoc enim longē pulchrius atque honestius est. In ijs autem amicitijs, quæ uirtute cōstant, nullæ criminaciones innascuntur, eiusq; qui benē meritus est, consilio beneficium uidetur esse metiendum. uirtutis enim & morum principatus in consilio positus est.

Iam uero in ijs quoq; amicitijs quæ in excellentia quādam consistunt, dis̄sidia nonnulla oriuntur. Postulat enim uterque plus sibi tribui: quod cūm sit, dirimitur amicitia. Existimat enim & is qui melior est, sibi plus tribui conuenire, (bono enim plus tribui solere) & similiter is qui utilior est. Negant enim cum qui sit inutilis, & quam partē auferre oportere. Famulatum enim & ministerium, non amicitiam futuram, nisi dignitati factorum ac munerum ea quæ ab amicitia proficiuntur, respondebunt. Arbitrātur enim, ut in societate pecuniarum, plura auferunt, qui plura in societatem attulerunt, sic & in amicitia fieri oportere. Egens autem & inferior contrā. Esse enim boni amici elegantibus opitulari, eaq; quæ desiderant, suppeditare. Quid enim iuuat (inquiunt) uiro bono aut potenti amicum esse, si nullum ex eo fructum sis consecuturus? Videtur autem & qua utriusque esse postulatio, & utrique ex amicitia plus tribuere oportere, sed non eiusdem rei, uerū præstanziori plus honoris: egenti uero plus quæstus, & emolumenti. Virtutis enim & beneficentiae præmium est, honos: egestatis autem & inopiae subsidium, lucrum. Atque etiam in omni reip. statu ita se se res habere uidetur. Non enim honore afficitur is qui nihil boni confert in remp. At res quædam communis ei tribuitur, qui de re communi & pu-

blica bene meretur. Honos autem res communis est. Non enim fieri potest, ut quis è rebus communibus ac publicis, pecuniosus simul, & honoratus discedat. Nemo enim omnibus in rebus suam conditionem deteriorem esse patitur. Itaque ei qui in re pecuniaria deteriore conditione fuerit, honorem tribuunt: eiq; qui⁶⁰ muneribus capitur, pecuniam. Dignitatis enim conseruatio amicitiam exæquat & conseruat, quemadmodum diximus. Sic igitur eos qui non sunt æquales, alterum cum altero congregari & agere par est, & qui uel pecunia uel uirtute auctus & ornatus est, is alterum honore remunerari debet, id saltem restrens cuius facultatem habet. Id enim quod præstari potest, amicitia desiderat ac requirit, non quo quisque dignus sit. Nam ne omnibus quidem in rebus id effici potest, quæ admodum⁶¹ in honoribus ijs, quos diis immortalibus & parentibus habere solemus. Nemo est enim qui honore iis dignum tribuere possit, sed qui eos pro uiribus & facultate colat, is probus & pius⁶² esse uidetur. Quocirca uidetur patrem abdicare filio non licere, sed patri filium maxime. Eum enim qui debet, oportet reddere. Quicquid autem fecerit filius, nihil beneficium à patre acceptis dignum fecerit. Semper igitur debet. Iis porro quibus debetur, dimittendi debitoris potestas datur. Ergo & patri. Simulq; nemo⁶³ fortasse discedere uelle uideatur nisi ab eo qui improbitate excellat: nam præter amicitiam naturalem, humanum est auxilium non aspernari. Illi autem qui sit improbus, huic opitulari aut fugiendum est, aut non admodum laborandum. Plerique enim omnes beneficium accipere uolunt, dare uero ut rem inutilem fugiunt. Ac de his quidem hactenus.

Liber nonus.

IN omnibus autem dissimilium amicorum amicitijs pro-
 portio amicitiam exæquat, & conseruat, ut diximus:
 ut & in ciuili, sutori pro calceis, textori, & ceteris
 pro ijs quæ dant, remuneratio fit ex merito, & dignitate.
 Hic igitur mensura communis quæ sita & comparata est,
 nummus: atque ad hunc omnia referuntur, hic omnia me-
 titur. In amatoria uero amicitia queritur interdum ama-
 tor de eo quem amat, quod cum incredibiliter & unicè
 amet alterum, ille sibi mutuo non respondeat in amore,
 quanuis fortasse nihil ipse habeat amabile. Sæpe is qui co-
 litur, de amatore queritur, quod cum ante omnia pro-
 mitteret, nunc nihil præstet. atque haec tum eueniunt, cum
 amator eum qui colitur, propter uoluptatem amat, alter
 amatorem, propter utilitatem, & haec utrique non suppe-
 tunt. Nam quoniam haec amicitiam constituerunt, dirimi-
 tur tum, cum ea non præstantur, in quibus inerat causa di-
 ligendi. Non enim alter alterum diligebat, sed ea quibus
 potiebantur: quæ stabilia non permanent. Quam ob rem
 tales sunt & amicitiae. At uero ea quæ ex moribus profi-
 ciscitur amicitia, cum per se sit, manet, ut diximus. Dis-
 sident autem etiam inter se amici cum alia, & non ea quæ
 expetebant, consequuntur. Perinde enim est ac si quis ni-
 hil consequatur, cum id quod cupiebat, non consequitur:
 Quale illud est de citharoedo quodam, cui is qui promise-
 rat, quanto melius caneret, tanto se plura daturum, mane
 promissam mercedem exigenti, uoluptatem se pro uolupta-
 te reddidisse respondit. Si hoc igitur uolebat uterque, sa-
 tis

tis illi factum esset: sīn hic oblationem, ille quæstum atque utilitatem petebat: & hic habet, quod uoluit, ille non habet: non erit id, quod societatis ratio postulat, ei persolutum. Nam quibus quisque eget, ad hæc animum habet attentum, illorumq; gratia hæc quæ habet, daturus est. Sed æstimationem rei facere utrius est, eius ne qui antè dedit, an eius qui antè accēpit? Nam qui dat prior, permettere illi uidetur: quod aiunt & Protagoram facere solitum. Cum enim docuisset quod ei tandem uisum esset, eum qui didicērat, iubebat æstimare quanti esse uiderentur ea, quæ sciret, & tantum auferebat. In talibus autem placet illud nonnullis Dicta² uiro merces. Qui autem præcepta pecunia, nihil eorum quæ dixerunt, præstant propter immoderatā promissorum magnitudinem, meritò accusantur. non enim persoluunt ea quæ promiserunt. Sed hoc sophistæ fortasse facere coguntur propterea quod nemo est, qui ea quæ sciunt, pecunia sit redempturus. igitur quia ea quorum mercedem acceperunt, non faciunt, non immeritò accusantur. In quibus autem nulla intercedit pro opera ac ministerio, mercedis restipulatio: qui de³ altero propter ipsum priores bene merentur, apud eos nihil criminationibus esse relictum loci dictum est. Talis est enim ea quæ uirtute constituitur amicitia, atque in ea ex consilio facienda remuneratio est. Hæc enim & amici & uirtutis est propria. eademq; ratio ijs quibuscum philosophia communicata est, uidetur esse seruanda. neque enim sapientiæ æstimationem pecunia metiri potest, neque pretium⁴ paris momenti reperiiri queat. sed fortasse satis sit id quod uires & facultates patiuntur, referre: quemadmodum & dijs & parentibus præstari solet. Vbi uero⁵

non hoc modo, nec hoc animo beneficium confertur, sed remunerationis & mercedis alicuius spe: facienda fortasse remuneratio est maxime quæ utriq; beneficio accepto digna esse uideatur: sin minus hoc contingat, non modò necessarium, uerum etiam iustum fuerit eum qui prior⁶ accipiat, quantum sit reddendum, præfinire. Quanta enim utilitas huic allata est, aut quanti uoluptatem emisset, se tantum ille uicissim acceperit, iustum pretum uidebitur esse consecutus. Nam etiam in rebus uenalibus hoc idem uidemus factitari: & quibusdam in locis legibus cautum est, ne cōtractuum uoluntariorum sint iudicia, néue actiones, quasi oporteat, cuius quis fidem secutus est, ei sic, ut contraxit, dissoluere. Nam cui permisum est, eum iustius⁸ esse arbitrantur, quantum sit reddendum, præstituere, quam eum, qui permiserit. Multa⁹ enim non tantidem aestimant ij qui habent, & qui ea accipere uolunt. Sua enim quisque, & quæ quisque dat, magni putat esse aestimanda. Veruntamen tanta compensatio esse debet, quantam prescripserint ij, qui acceperunt. Tanti autem fortasse res aestimanda est, non quanti tum esse uidetur, cum eam quis habet, sed quanti priusquam eam nactus esset, aestimabat.

Sed huiusmodi quoque questio[n]es dubiæ sunt, ac difficiles, omnia ne patri sint tribuenda, eiq; in omnibus sit obtemperandum; an æger medico parere debeat, & an imperator sit creandus uir bellicosus, reiq; militaris peritus: itemq; an amico potius, quam uiro bono opera danda sit, & ei ne qui bene meritus est, gratia sit referenda potius, quam sodali donandum, si utrique satis fieri non possit. Hæc igitur omnia subtiliter & enucleatè distinguere non facile est. Multum enim uarieq; differunt inter se & magnitudine,

tudine, & paruitate, & honestate, & necessitate. Non omnia autem uni eidemq; esse præstanda minimè obscurum est, beneficiaq; potius ijs à quibus acceperis, esse referenda, quām sodalibus gratificandum: quemadmodum mutuum ei cui debetur, reddendum est potius, quām sodali donandum. Atque hoc fortasse non semper: Verbi gratia utrum is qui à prædonibus redemptus sit, eum qui redemerit, captum uicissim redimere, quisquis sit, aut non capto illi quidem, ueruntamen repetenti, quod impenderit, reddere: an patrem redimere debet? nam patrem¹⁰ potius quām uel seipsum redimere debere uideatur. Vniuersè igitur id quod debetur, reddendum est, ut diximus: sed si donatio uel honesto, uel necessitate uincat, ad hæc propensiores esse oportet. interdum enim ne æquum quidem est sodali, qui alterum beneficio prouocarit, parem gratiam referre, cùm ille sciens esse uirum bonum, beneficium in eum contulerit: illi autem gratia referatur, quem hic improbum esse existimat. Nam ne ei quidem¹¹ qui mutuum dederit, interdum mutuum uicissimi dandum est. Ille enim existimans se suum recuperaturum, mutuum dedit uiro bono: hic autem ab improbo se se recuperaturum esse non sperat. Siue igitur re uera ita se res habet, minimè par dignitas est: siue aliter est, sed existimant tamen ita esse, non absurdè facere uideantur. Quod igitur sèpe numero à nobis dictum est, omnis quæ in perturbationibus & actionibus explicandis uersatur, oratio, nihil magis incerta aut definita est, quām ea in quibus uersatur. Non eadem igitur omnibus esse tribuenda, ne que patri omnia, quemadmodū neque¹² Ioui omnia immolantur, non obscurum est. Quoniam autem alia atque alia parentibus, & fratribus, &

sodalibus, & benè meritis debentur, sua cuique & accom-
modata sunt tribuenda. Atque ita sanè homines facere ui-
dentur. Ad nuptias enim cognatos uocant. nam cum hi
genus habeant commune, erunt quoque quæ in hoc uersan-
tur actiones, communes. Atque ob eandem causam existi-
mant cognatos maximè funeribus¹³ & parentalibus in-
teresse oportere. Videntur autem filij parentibus maximè
res ad uictum necessarias suppeditare debere, tanquam de-
bitores, pulchriusq; est ijs per quos sumus, quām nobis ip-
sis in his rebus opitulari. Prætereà parentibus honos, ut
dijs immortalibus, est habendus, sed non omnis parentibus.
Nam nec patri idem, qui matri, debetur. Neque uero sa-
piente aut imperatore dignus honos, sed paternus: itemq;
matri maternus. Omni autem ætate grandiori, pro ætate
honos tribuendus est: ut ei assurgamus, ut de sede, & ac-
cubatione honoratiore decedamus, et cetera talia præste-
mus. Sodalibus autem & fratribus inter ipsos orationis li-
bertas, omniumq; rerum communitas dari debet. Postre-
mò ut cognatis, tribulibus, ciubus, ceterisq; omnibus suū
cuique ius, suumq; honorem tribuamus, danda opera est:
conferendaq; sunt inter se & perpendenda quæ cuiq; in-
sunt, ex necessitudine & uirtute, uel usu. Ac de ijs qui-
dem qui eiusdem generis & sanguinis sunt, facilius iudi-
cari potest: de ijs autem quorum nulla communio sanguini-
nis est, difficilius. non tamen sic circò desistendum est: sed
inter se quoad eius fieri possit, distinguendi, ac discernen-
di sunt. Existit autem quæstio & dubitatio subdiffi-
cilis de distrahendis & dirimendis amicitijs, sit ne aliena-
tio, disunctioq; ab ijs qui ijdem non permanent, qui fue-
rant, facienda, an discessiōnem et dissidium nasci inter eos,
quorum

quorum amicitiam utilitas, aut iucunditas contraxit, non sit absurdum. Illarum enim rerum erant amici: à quibus destituti non est mirum si iam desinat amare. Merito autem quis eum accuset qui, cùm utili, aut iucundo ad amandum adducatur, simule se moribus, & uirtute ad hoc ipsum excitari. Nam, quod initio diximus, plurima amicorum dissidia fiunt, cùm haud ita, ut existimarunt, sunt amici. Cum igitur aliquem sua se fellerit opinio, existimaritq; se propter mores diligi, ille autem nihil agat huiusmodi, quamobrem alter id existinet, de se ipso queratur. Cùm uero illius simulatione, in fraudem inductus fuerit, merito is accusandus est, qui se fellerit, tantoq; magis, quam qui numeros adulterant, quanto in re pretiosiore, & cariore maleficium admittitur. Sed si cum in amicitiam receperit, ut uirum bonum: malus autem euaserit, aut euasisse uideatur: utrum etiam nunc amandus est: an hoc ¹⁴ fieri non potest, siquidem non omnis res amabilis est, sed ea demum quae bona est? Neque uero quisquam uitiosus est diligendus, neque diligi debet. Non enim oportet rerum ¹⁵ mala- rum studio, neque amore teneri, neque improborum hominem similem effici. Suprà autem dictum est simili amicum esse simile. Vtrum igitur statim discindendæ sunt amicitiae, an non cum omnibus, sed cum ijs quorum improbitas insanabilis est? ijs autem qui corrigi possunt, auxilium ferendum est, multo magis ad mores, quam ad fortunas & facultates: quanto hoc melius, amicitiaeq; conuenientius est? Videatur autem is qui se ab amico disiungit, nihil absurdum facere. non enim huic, aut tali amicus erat. Quoniam igitur eum immutatum restituere ac seruare non potest, se ab eo semouet ac segregat. sed si hic, idem qui fuit,

mane=

maneat: alter autem longè melior fiat, multoq; uirtute antecellat: utrūm etiam nunc hoc amico utendum est: an hoc fieri non potest? quod certè in magna distantia maxime perspicere licet, ut in ijs amicitijs, quæ à pueritia ¹⁶ constitutæ sunt. Si enim alter animo & cogitatione puer maneat: alter uir sit quām optimus, & præstantissimus: quī fieri potest, ut sint amici, qui neque eadem probent, neque eisdem aut delectentur, aut offendantur? nam neq; hæc in corum altero, erga alterum inerunt. At sine his fieri non posse, ut sint amici, dicebamus. Vnā enim uiuere non possunt. Sed de his satis iam dictum est. Vtrūm igitur non alio ¹⁷ in eum animo esse debet, quām si nunquām ei amicus fuisset, an uero præterite consuetudinis memoria cōseruanda est? & quemadmodum amicis potius, quām alieenis gratificari putamus oportere: ita & ijs quibuscum aliquando nobis usus intercessit, aliquid concedendum est propter amicitiam pristinam? nisi forte insignis quædam & immoderata improbitas dissidij causam præbuerit.

Ea autem quæ in amicitia ab amicis in amicos conferri solent, & quibus amicitiae terminantur, ac circumscribuntur, ex ijs quæ sibi ipsi quisque exoptat, ac tribuit, uidentur fluxisse. Eum enim amicum esse ponunt, qui amicum bonis ornatum esse cupit et ornat ipse quām plurimis, uel quæ reuera talia sunt, uel quæ bonorum speciem quan dam præ se ferunt, illius causa: aut eum qui amicum uult esse & uiuere eius causa, quemadmodum matres erga filios affectæ sunt, & amici ij inter quos ¹⁸ aliqua offensioncula nata est. alij amicum esse uolunt, qui una ætatem agit, eandemque uitæ degendæ uiam atque eadem studia sequitur: aut eum qui pari dolore, pariq; lætitia,

atque amicus, afficitur: quod quidem & matribus accedit maxime. horum autem aliquo amicitiam definiunt. At qui ununquodque horum in uiro bono inest erga se ipsum: in ceteris autem quæ se se tales esse existimant. Consentaneum est enim uirtutem & uirum bonum unicuique rei esse mensuram, quemadmodum supra diximus. Hic enim secum ipse sentit, eademq; non¹⁹ una aliqua animi parte, sed toto animo expetit, uultq; ea sibi eueniare quæ & uerè bona sunt, & talia uidentur: ea denique ipsa agit. Viri enim boni est in eo quod uerè bonum est, omni contētione elaborare, idq; sua ipsius causa, nimirum eius animi partis gratia, in qua cogitandi uis inest, quæ unusquisque esse uideatur. Vult præterea se uiuere, & saluum esse, maximeq; eam partem qua²⁰ sapit & prudenter sentit. Viro bono enim bonum est esse. Sibi autem bona quisque uult eueneare. sed nullus est qui²¹ si aliis quam qui prius erat, effetus sit, optet id in quod commutatus sit, bonis omnibus abundare. Obtinet enim nunc quoque deus uerum bonū, ita tamen ut sit id quod est, quicquid tandem sit. Non immerito autem id quod in nobis intelligit, unusquisque nostrum esse uideatur, aut maxime. Tùm uerois qui talis est, secum habitare, secumq; uult uiuere. Id enim libenter facit. nam & rerum gestarū memoria est iucunda, & spes futurarum bona. talis autem est & iucunda. Præterea res plurimarum perceptione²² & cognitione mens eius abundant, doletq; & lætatur una secum maxime. Idem enim omnino ei semper est molestum, idemq; iucundum, neque aliud aliud, cum penè dicam nihil agat cuius eum poterit posse. Quoniam igitur hæc singula²³ in uiro bono insunt erga seipsum, estq; sic animatus in amicum, ut in ipsum,

ipsum, (amicus enim alter ipse) efficitur ex his, ut amicitia quoque aliquid horum esse, ijsq; in quibus hæc insunt, amici esse videantur. Vtrum autem cuiquam erga se ipsum amicitia intercedere possit, nec ne, in præsenti quærere omittamus. Sed certè²⁴ primùm hac ratione amicitia esse videatur, qua unusquisque nostrum duo sumus, aut plura, ex ijs quæ suprà diximus. Deinde quia amicitia nimia & immoderata ei amicitiae, quæ cuique secum est, similis esse dicitur. Videntur autem ea quæ à nobis dicta sunt, etiam in uulgo inesse, quanvis improbo. Non igitur quæ sibi ipsi placet, & arbitratur se bonum esse, hac parte eorum est particeps: nam in eorum profecto qui ualde uitiosi & scelerati sunt, nemine insunt: quin ne inesse quidem uidentur, nec ferè in quoquam uitioso. Semper enim secum pugnant, ac dissident, aliaq; concupiscunt, alia uolunt: ut incontinentes. Iis enim spretis²⁵ ac reiectis, quæ sibi bona esse opinantur, iucunda sequuntur, & sumunt, quæ damnoſa sunt. Alij propter ignauiam ac desidiam ab actione earum rerum, quas sibi optimas esse ducunt, longè se remouent. Iam qui multa & atrocia facinora admiserunt, propter²⁶ improbitatem uitam oderunt ac fugiunt, sibiq; manus afferunt. Et uitiosi homines, atque improbi quærunt quibuscum dies totos traducant, se ippos autem fugiunt. multa enim grauia atque horrenda recordantur, taliaq; cùm soli sunt, expectant: cum alijs obliuiscuntur: & cùm sit nihil in eis amabile, nullo erga se amoris affectu commouentur. Neque igitur qui tales sunt, sibi ipsis bona gratulantur, neque secum pari dolore afficiuntur. In eorum enim animo discordie & seditiones concitantur: & altera pars propter²⁷ improbitatem, quia sese à quibus-

dam rebus abstinet, discruciatur: altera uoluptate afficitur: & huc altera, illuc trahit altera tanquam eum²⁸ diuellentes ac distrahentes. Quod si fieri non potest, ut quis simul doleat, ac letetur: at certe paulopost, quod letatus sit, moerore conficitur, nolle^{tq;} hæc sibi uoluptatem attulisse. Malos enim assidue actionum suarum pœnitet. Non uidetur igitur homo malus ne in se ipsum quidem amico esse animo, quia nihil habet amabile. Quod si ita affectum esse, ualde est miserum, acerrima contentione fugienda improbitas est, opera^{q;} cuique danda, ut sit bonus. sic enim & amico in se ipsum erit animo, & alijs poterit amicus esse.

Benevolentia autem similis est illa quidem amicitiae, non tamen amicitia est. Nascitur enim benevolentia etiam erga ignotos, ea^{q;} obscura & occulta esse potest: amicitia non item: atque hæc suprà à nobis explicata sunt. sed nec amatio est. Nam neque²⁹ contentionem habet, neque appetitionem: quæ duo amationem consequuntur. præterea amatio cum uitæ consuetudine coniuncta est, benevolentia autem subito conciliari potest, quem ad modum & in pugilibus aut gladiatoriibus usu uenit. Beneuoli enim eis fieri homines solent, eademq; omnia, quæ illi uolunt, exoptant: sed eos sua opera³⁰ adiuuare aut subleuare nolint. nam quemadmodum diximus, repētino quodam animi motu beneuoli efficiuntur, neque admodum altas amor eorum radices agit. Principium igitur³¹ amicitiae benevolentia uidetur esse, quemadmodum & amoris, ea quæ aspectu gignitur uoluptas. Nemo enim amore capit, qui non fuerit antè forma, specieq; delectatus, nec is tamen qui specie delectatur, continuo amat: sed tum cū & absentem desiderat, & præsentiam concupiscit. Sic igitur

igitur nec fieri potest ut inter se sint ulli amici, nisi antē fuerint inter se beneuoli. At beneuoli non continuo inter se amant. Volunt enim dū taxat eos bonis augeri atque ornari, quibus sunt beneuoli: sed eos nec opera sua adiuuare, nec quicquam laboris, aut molestie eorum causa suscipere uelint. Itaque recte quis translatione³² sermonis usus eam dixerit esse amicitiam otiosam: accessione temporis autem, & consuetudine adhibita fieri amicitiam, sed non eam quae utilitatis aut iucunditatis causa constituatur. nam ne beneuolentia quidem propter hæc conciliatur. Is enim qui beneficium ab altero accepit, si ob illius erga se liber alitatem, ei beneuolentiam præstat, iure & merito præstat: qui uero³³ alicui res secundas exoptat sperans se illius opera locupletem & copiosum futurum: non in illum, sed in se ipsum potius beneuolo esse animo uidetur: quemadmodum nec amicus dicendus est, si propter utilitatem aliquam eum colat. In summa propter uirtutem & bonitatem quandam conciliatur beneuolentia cum præse fert aliquis aut honestatis, aut fortitudinis, aut alicuius huiusmodi uirtutis speciem, quemadmodum in pugilibus aut cursoribus & alijs huiusmodi fieri solere diximus.

Iam uero & concordia ad amicitiam uidetur pertinere. Quocirca non est opinionum consensus. hoc enim etiam ijs contingat, qui inter se sunt ignoti. Neque uero concordes eos esse dicimus, qui de re aliqua, quæ cūque sit, idē sentiūt, ut eos quorum una est de rebus ecclēstib[us] sentiētia. Non enim ad amicitiam pertinet his de rebus concordes esse. Sed ciuitates concordes esse dicimus cum de ijs, que sibi expediunt, unum sentiunt, eademq[ue] consilia capiunt, & quæ communi consensu fuerint approbata, exequuntur,

tur, ac transigunt . in ijs igitur rebus, quæ sub actionem ca-
dunt, concordia uersatur , atque harum in ijs quæ magni-
tudine excellunt, & quæ contingere possunt uel utrisque,
uel omnibus: exempli gratia, concordes sunt ciuitates cum
placet ciuibus omnibus eligi magistratus, aut belli societa-
tem cum Lacedemonijs iniri, aut Pittacum præesse ciuita-
ti, quod idem ipse uelit . Cum uero se ipsum uterque uult
præfici, ut illi in Phœnissis,³⁴ seditionem inter se concitat.
Non est enim concordes esse, duos unum & idem sentire,
quicquid illud sit, sed idem in eodem : uerbi causa, cum po-
pulus, & uiri boni optimates præesse ciuitati uolunt . Sic
enim omnes id quod expetunt, consequuntur . Concordia
autem, quemadmodum & dicitur, ciuilis amicitia uidetur
esse . uersatur enim in ijs, quæ reip. conducunt, queq; ad
uite cultum pertinent . Inest autem concordia talis in ui-
ris bonis . hi enim & secum ipsi concordant, & inter se,
cum in ijsdem, penè dicam, consilijs & factis uersentur ac
perseuerent . Talium enim uirorum eædem manent uolun-
tates, neque instar³⁵ Euripi, fluunt & refluunt . Idem
tum ea quæ iusta, tum ea quæ utilia sunt, uolunt, & ho-
rum cupiditate communiter affecti sunt . Mali autem con-
cordes esse nullo modo possunt, nisi parum admodum, quæ-
admodum & amici aliquantulum esse possunt, cum in re-
bus utilibus quidem superiora omnia habere uelint : in la-
boribus autem adeundis, muneribusq; publicis obeundis
uinci se facile patientur . At ubi sibi³⁶ ipsi quisque eadem
concupiscit : in eum qui sibi proximus est, inquirit, eumq;
arcet, & prohibet . Res communis enim interit, dum cam
nemo tuetur neque conseruat . Accidit ergo eis, ut discor-
dijs & seditionibus inter se conflictentur, dum alter alteri

necessitatem imponit: ipsi autem quæ iusta sunt, facere nolunt. Benefici autem eos de quibus bene meriti sunt, uehementius amare uidentur, quam ij qui beneficium acceperunt, bene de se meritos: ciusq; rei, quasi³⁷ præter rationē, et opinionē omniū fiat, ratio queritur. Eò igitur fieri plerisque uidetur, quod illi debent, his debetur. Quemadmodum³⁸ itaque in rebus mutuis, debitores suis creditoribus interitum exoptant: at ijs qui mutuum dederunt, debitorum salus magna curæ est: sic & eos qui de aliquibus bene meritis sunt, eorum qui beneficium acceperunt, incolumitatis studiosos esse, tanquam beneficij gratiam consecuturos: illos autem de gratia referenda non magnopere laborare. Atque hæc fortassis eos loqui dicat Epicharmus, ex hominum³⁹ improbitate spectantes. Sed hæc certè ab humano ingenio non abhorrent. Nam magna pars hominum beneficij immemor est, manultq; beneficium accipere, quam dare. Verum huius rei causa à natura potius repetenda est, neque ulla ex parte ei rci, quæ ad eos, qui pecuniam mutuam dederunt, pertinet, similis est. Non enim amant hi suos debitores, sed illos saluos esse uolunt, ut suum recuperent. sed qui beneficium contulerunt, amant, & diligunt eos, quos beneficio affecerunt, etiam si neque in præsentia ulla in re sibi sint utiles, neque sint postea futuri. quod in artificibus usu uenit. Amat enim suum quisque opus uehementius, quam ab opere⁴⁰ suo amaretur, si ex inanimo fiat animatum. Atque hoc in poëtis fortasse maximè contingit. Sua enim poëmata supra modum amant, & affectum in ea, tanquam in liberos, induunt paternum. Non admodum huic dissimilis est beneficorum ratio. id enim quod beneficio affectum est, eorum opus est. hoc igitur

tur illis carius est, quam operi, is qui effecit. Huius rei causa est, quod omnibus esse optabile & amabile est. Functione autem muneris sumus, eodem nimisrum quod uiuamus, & a liquid agamus. qui opus⁴¹ effecit igitur, re & functione muneris quodammodo est. ergo suum opus amat, quia & esse ei carum est. Est autem hoc naturale. Quae⁴² res enim potestate est, hanc opus functione muneris indicat ac declarat. Præterea homini bene de altero merito pulchrū est id quod ex actione est, ita ut eo, in quo hoc inest, deleetur: ei autem qui beneficium accepit, nihil pulchri in eo, qui bene meritus est, inest: sed si quid est, emolumen- tum est. at hoc minus iucundum, minusq; amabile est. Af- fert porro & rei præsentis usus ac functio, et futuræ spes, & præteritæ memoria uoluptatem. Omnium autem⁴³ re- rum ea iucundissima est, que usu & functione est, itemq; amabilissima. Ei igitur, qui beneficium contulit, manet o- pus: honestum enim diuturna quedam res est: ei autem qui accepit, utilitas celeriter evanescit. Et rerum hon- starum memoria iucunda: utilium non admodum, aut cer- te minus. Contraria se res habere⁴⁴ uidetur in expectatione. Præterea amatio affectioni similis est. Amari autem per- pessioni. Eos igitur⁴⁵ qui in actione sunt superiores, & amare & ea quae amicitiae propriasunt, comitantur. Pre- terea omnes ea quae magno labore consecuti sunt, magis amplectuntur. ut pecunias qui quæsierunt, quam qui ab alijs acceperunt. At beneficium accipere minimè laborio- sum uidetur esse: conferre autem difficile atque opero- sum. Atque ob hanc causam patribus matres liberorum sunt amantiores. Nam & laboriosior partus est, & sciunt certius suos esse. Atque hoc etiam beneficis

accommodari posse uideatur. Occurrit autem dubitatio utrum se ipsum maximè amare oporteat, an a= lium quenquam. Solent enim uulgò obiurgari qui sui sunt amantissimi, & quasi ea res cum dedecore con= iuncta sit, φίλωντοι idest sui amantes appellantur: uis= deturq; homo improbus omnia sua causa agere, eoq; ma= gis, quo sit uitiosior: itaque eum criminantur, & accu= sant quod nihil agat⁴⁶ à suis rationibus, & commodis alie= num: uir bonus autē omnia propter honestum agit: & quo= sit melior, eo magis propter honestum, & amici causa: suum commodum autem negligit, ac p̄termittit. Verū ab hac oratione facta discrepant, neq; immerito. Aiunt e= nem maximè eum amare oportere, qui maximè⁴⁷ sit ami= cus. At is maximè⁴⁸ amicus est, qui quem uult bonis orna= tum esse, cum uult illius ipsius causa ornatum esse, etiam si nemo⁴⁹ sciturus sit. Hęc autem⁵⁰ insunt in unoquoq; er= ga se ipsum maximè. & cetera igitur omnia, quibus ami= cus definitur. Suprà enim diximus omnia quae amicitiae propria sunt, à nobis ipsis profecta ad alios dimanare ac peruenire: atque omnia prouerbia consentiunt, quale illud est, unus animus, & amicorum omnia communia, & ami= citia & qualitas, & genu crure proprius. Hęc enim in u= noquoque erga se ipsum insunt maximè. Sibi enim quisque maximè amicus est. quo sit ut sibi sit quisque maximè dili= gendus. Merito porro dubitatur harum orationum utram sequi oporteat, cùm utraque sit uerisimilis. Fortassis igitur tales orationes distinguendae sunt, quatenus, & qua ex parte utraq; uera est. Itaque si quid⁵¹ utriusque sui ip= sis amorem appellant teneamus: res erit fortasse plana & aperta. Qui igitur cum, ut probrum, obijcunt, sui a=

mantes appellant eos qui in pecunia, in honoribus, in uolu-
ptatibus denique corporis sibi ipsis maiore partem tribu-
unt, ac uendicant. hæc enim uulgas concupiscit, et in
eis ut omnium rerum optimis, omne studiū suum collocat.
atq; iccirco de ijs inter se dimicare solet. Qui igitur in his
priores ac superiores esse uolunt, suis cupiditatibus et (ut
uno uerbo dicam) suis affectibus, eiq; animi parti, quæ
rationis expers est, obsequuntur. Tale autem est uulgas
hominum. Itaque à multitudine, quæ uitiosa est, fluxit ap-
pellatio. meritò igitur ijs, qui hoc modo sui amantes sunt,
amor hic, maledicti loco obijcitur. Eos autem qui sibi talia
tribuūt, uulgo solere sui amantes appellari, minimè obscu-
rum est. Si quis enim omnium maxime ea quæ iusta sunt, aut
temperata, aut qualiacunque uirtuti consentanea, agere
studeat, et omnino semper honestum sibi uendicet: nemo
hunc talē neque sui amantem dicet, neque uituperabit. At-
qui uir huiusmodi amans sui potius esse uideatur. sibi enim
res pulcherrimas, atque optimas tribuit, eiq; sui parti quæ
principatum obtinet, gratificatur, et omnibus in rebus ob-
temperat. Quemadmodum ⁵² autem pars præcipua atq;
optima ciuitatis, etiam uidetur esse ciuitas, itemq; de quo-
vis alio conuentu sentiendum: sic et hominis pars ea, quæ
dominari debet, homo est. Est igitur ille sui amantissimus,
qui hanc amat, et qui huic gratificatur. Et uero continens
atque incontinens eò dicuntur, quod mens ⁵³ in illo supe-
rior sit: in hoc inferior, quasi sua quisque mēs sit. Videturq;
homines ea ipsi, suaq; sponte egisse maxime, quæ cum ra-
tione egerunt. Vnunquenque igitur mentem suam esse ma-
xime, eamq; optimo cuique esse carissimā perspicuum est.
Itaque sui fuerit amantissimus genere quodā amoris ab eo
qui

qui uitio datur, differente, tantū distans à superiore, quā-
tū ⁵⁴ interest utrū quis rationi cōuenienter uiuat, an af-
fectibus & perturbationibus animi seruiat: & utrū honestum
stum, an id quod utilitatis speciem habet, appetat. Eos igi-
tur qui præclaris atq; honestis actionibus egregie præter
ceteros student, omnes probant, et laudant. Quod si omnes
ad honestum certatim peruenire, resq; honestissimas ge-
rere contenderent: tum communiter omnibus id quod res
postulat, tum priuatum cuique maxima bona suppeterent,
siquidem uirtus talis res est. Itaque uirum bonum quidens
sui amantem esse oportet: (nanque & ipse ex honestis a-
ctionibus utilitatē percipiet, & alijs proderit) improbum
autem ac uitiosum non oportet. Et sibi enim & proximo
cuique nocebit uitiosis animi perturbationibus obtēperās.
Improbi igitur hominis facta ab ijs quæ sunt agenda, discre-
pant: uir bonus autem quæ sunt agenda, ea & agit. Ete-
nim mens omnis id sumit ac sequitur, quod sibi est optimum.
at uir bonus imperio mentis paret. Quod autem de uiro
bono dicitur eum multa & amicorum & patriæ causa a-
gere, etiam si mors ei sit oppetenda, uerum est. nam &
pecuniae, & honorum, & omnino eorum bonorum, de qui-
bus homines inter se decertare solent, iacturam faciet,
ut sibi ipsi honesti possessionem comparet ac uendicet. Pa-
lisper enim magna uoluptate potiri, quam diu parua ma-
lit: et annum unum honeste uiuere, quam multos temere et
ex arbitrio, mutuq; fortunæ: unam denique actionem ma-
gnam atque honestam multis & paruis anteponat. Atque
hoc ijs, qui uel pro amicis, uel pro patria excedunt de uita,
fortasse contingit. Magnam igitur sibi honestatem expe-
tunt atque eligunt, pecuniasq; libenter amittant ac profu-
dant,

dant, ut amici ampliores consequantur. Amico enim pecunia, ipsi honestum⁵⁵ queritur. Maius autem bonum sibi ipsi tribuit. Idē de honoribus & imperiis seu magistratibus sentiēdum est. Hęc enim omnia amico cōcedet: quoniam hoc ei & honestū et laudabile est. Iure igitur bonus & uirtute præditus habetur, qui rebus omnibus honestum anteponat. Accidere autem potest ut actionē rerum amico tradat & concedat, sitq; ei honestius amico rerum agendarum auctore, causamq; fuisse, quam ipsum agere. In omnibus igitur rebus laudabilibus apparet uirū uirtute præstantē sibi plus honesti tribuere. itaq; hoc modo (quē admodum dixi) se ipsū amare oportet, sed ut uulgas, nō oportet.

Hac etiam de re controuersia est, utrum aliquando futurum sit, ut amicis egeat beatus, necne. Negant enim ijs qui beati, suisq; bonis ita contenti sunt, ut nulla re egeant, amicis opus esse. Nam cūm eis omnium bonorum copia suppetat, sintq; suis opibus contenti, nihil eos amplius desiderare. Amicum autem cūm sit alter idem, alteri suppeditare solere, quæ ille per se consequi non possit. Ex quo illud Fortuna⁵⁶ cum fauet quid amicis est opus? Sed hoc absurdum est, omnia bona beato tribuentes, amicos denegare, quod omnium bonorum extenorum uideatur esse maximum. Quòd si amici est benē mereri de altero potius, quam beneficium accipere: & si uiri boni, ac uirtutis est beneficium conferre in alterum: pulchrius autem est de amicis, quam de alienis benē mereri: desiderabit profectō uir bonus aliquos, qui beneficium à se sint accepturi. Itaque queritur utrum in rebus aduersis magis, quam in secundis requirantur, quasi & ei cui aduersatur fortuna, opus sit aliquibus, qui ei benignè faciant: & ijs quibus

quibus sunt res secundæ, non nullos in quos beneficium cō-
ferant, desiderent. Verum absurdum illud quoque fortas-
se sit beatum solitarium facere. nemo enim hac conditione
bonis omnibus abundare uelit, ut solus ætatem agat. Ciui-
le enim animal homo est, & ad societatem uite aptum na-
tura. Hoc igitur uiro beato suppetit. habet enim profe-
ctio ea quæ natura bona sunt. Nam uero perspicuum est cū
amicis & uiris bonis, quam cum alienis, & forte fortuna
oblatis hominibus totum diem consumere præstare. Ami-
cis igitur uiro beato opus est. quænam ergo est priorum il-
lorum oratio? aut quæ ex parte uera? an quod uulgas eos
esse amicos existimat qui utilitatē afferunt? At talibus nihil
egebit beatus: quandoquidem omnium ei bonorum suppe-
tit copia. ne ijs quidem qui propterea quod delectant, sunt
amici, aut parum admodum. Nam cūm eius uita sit suauis,
& iucunda: uoluptatem aduentitiam non requirit. At si
talibus amicis non egeat, amicis egere non uidetur. Sed hoc
fortasse uerum non est. A principio enim diximus beatitu-
dinem muneris functionem quandam esse. Muneris fun-
ctio autem nimirum oritur ac gignitur, neque ut possessio
quædam, subest aut suppetit. Quod si beatum esse, in ui-
uendo & in muneris functione consistit, & uiri boni fun-
ctio per se bona & iucunda est, ut initio dictum est: id au-
tem quod cuiusque proprium est, numeratur in iucundis:
alterum uero facilius quam nos ipsos, & illius actiones,
quam nostras cernere possumus: & si uirorum bonorum
actiones, corundemq; amicorum bonis sunt suaves & iu-
cundæ (habent enim ea utrique quæ sunt iucunda natura)
si igitur ⁵⁷ hec uera sunt: talibus amicis egebit beatus, si
quidem bonas & honestas actiones et proprias intueri ex-
optat.

optat. Tales autem sunt uiri boni, qui idem sit amicus, actiones. Existimant autem beatum iucundē uiuere oportere. Atqui homini solitariam uitam agenti, molesta & acerba uita est. Non enim ei qui solus uiuat, continenter munere fungi facile est. Cum aliis autem, & erga alios facilius. Erit igitur ea muneric function magis assidua, minusq; interrupta quæ per se iucunda est: quod quidem penes beatū esse oportet. Nam uir bonus, uirtuteq; preditus, quā bonus est, actionibus uirtuti consentaneis delectatur, offenditurq; contrariis: quemadmodum musicus ex modulatis cantibus uoluptatem percipit: malos autem & discordes grauiter & molestè fert. Iam uero ex consuetudine & conuictu bonorum exercitatio quædam uirtutis capi posse, quemadmodum ⁵⁸ ait Theognis. Sed si quis magis à natura causā huius rei petat, uidetur uir bonus uiro bono optabilis amicus esse natura. Diximus enim quod natura bonum est, id uiro bono per se bonū ac iucundū esse. Viuere autem in animantibus potestate sentiendi: in hominibus, sentiendi aut intelligendi terminatur. at potestas ad muneric functionem deducitur: rei autem ⁵⁹ principatus in muneric functione consistit. Videtur porro uiuere propriè esse sentire aut intelligere. Viuere autem in iis quæ per se bona & iucunda sunt, numeratur. Est enim aliquid terminatum. quicquid autem terminatum est, ad naturam ⁶⁰ ipsius boni pertinet. Iam quod natura bonum est, idem & uiro bono bonum est. Quocirca ⁶¹ uiuere uidetur omnibus esse iucundum. Sumenda autem non est uita uitiosa, & corrupta, nec doloribus confecta. Nam cum uita talis nullis terminis circumscripta sit, tum ne ea quidem, quæ insunt in ea. sed in iis sane, quæ deinceps dicturi sumus,

de dolore planius & copiosius disseremus. Quod si uiuere bonum est, etiam est iucundum. quod quidem ex eo uel maximè probabile est, quod cùm omnes homines, tūm maximè uiri boni, & beati, uiuendi cupiditate affecti sunt. his enim uita est maximè expetēda, eorumq; tota uitæ ratio beatissima est. Qui autem uidet, sentit se uidere: & qui audit, audire: & qui ambulat, ambulare: in alijs denique item omnibus est aliquid quod sentit nos fungi munere, & agere. Sentire autem ⁶² nos sentire, & intelligere nos aliquid intelligere, possumus. At sentire à nobis aliquid sētiri: & intelligere aliquid intelligi, sentire atq; intelligere est nos esse. Esse enim, sentire aut intelligere est. Sentire autem se uiuere, in rebus per se iucundis numeratur. uita enim bonum est natura. Sentire autem in se ipso bonum inesse, iucundum est. At uiuere cùm omnibus sit optabile, tūm bonis maximè, quia eis esse & bonum est, et iucundū. Cùm enim unā id quod per se bonum est, sensu percipiunt, uoluptate afficiuntur. Quo modo autem in se ipsum uir bonus animatus est, sic & in amicum. Amicus enim alter ipse. quemadmodum igitur cuique se esse optabile & expectendum est, sic & amicum, aut non multo secus. Esse autem ⁶³ eō cuique optabile esse dicebamus, quod id sentiat esse bonum. huiusmodi autem sensus magna per se afficit uoluptate. Vnā igitur sentiat oportet, etiam amicū esse: quod continget in consuetudine uictus, & communicatio=ne sermonis & cogitationis. his enim nominibus consuetudo & societas uitæ appellari debere uideatur in hominib=us, non ut in pecudibus, pastus & pabuli communitas. Si uiro igitur beato esse optabile est per se, cùm sit bonum, iucundumq; natura, idemq; propè de amici statu, & uita seno

sentiendum: consequens est ut amicus in rebus optabilibus sit habendus. At quod cuique optabile est, hoc ei suppetere oportet: alioqui hac parte egestate, penuriaq; laborabit. Ei igitur qui beatus futurus est, bonis uiris amicis opus erit. . Sed utrum quam plurimi sunt ascendi nobis amici, an quemadmodum in hospitalitate illud uidetur apte dictum, Multorum⁶⁴ neque dicaris, neque nullius hospes: sic & in amicitia conuenienter dicetur, neque inopem ab amicis esse, neque ingenti multitudine amicorum abundare oportere? Iis igitur qui ad utilitatem amicitiam referunt, id quod modo dictum est, admodum conuenire uideatur. Multis enim uicissim operam dare difficile & laboriosum est: neque huic rei⁶⁵ agende nobissatis sint nostræ fortunæ & facultates. Flures igitur quam qui ad suam cuiusque rem familiarem satis sunt, superuacanei sunt, planeq; honeste uiuendi rationem impediunt. Itaque nihil eis opus est. Nam qui uoluptatis⁶⁶ causa comparantur, amici, pauci satis sunt: quemadmodum in cibis condimentum. Sed utrum uiros bonos complures numero adiungere sibi amicos oportet: an ut ciuitatis, sic & amicorum multitudinis aliquis modus est: nam neque ex decem hominibus constare posse ciuitas: neque ex centum hominum millibus iam ciuitas est. Certus autem ciuium numerus non est fortasse aliquis unus: sed quisquis inter duos aliquos definitos interiectus est, is numerus ciuium certus est. Ac fortasse plurimi sunt intelligendi, quibuscum conuentudine uictus & uitæ quis coniungi possit. Hoc enim amicitiae maximè proprium esse uidebatur. Minime uero illud obscurum est, fieri non posse ut quis cum multis uiuat, eisq; omnibus se se dedat, atque impertiat. Præterea illos

illos etiam inter se amicos esse oportet, si futurum est, ut omnes inter se coniuncti sint. Verum hoc esse in multis difficile est. Illud quoque magni negotij est communi cum multis lætitia, doloreq; ad cuiusque affectum accommodatè affici. Probabile est enim uno tempore accidere posse ut cum altero letetur, doleat cum altero. Fortasse igitur commodius ac tutius erit cum quam plurimis amicis usu coniungi nolle: sed tot quererere, quot ad uitæ societatem satis futuri sunt. Neque enim natura pati posse uideatur, ut quis multis ualde sit amicus. Quapropter ne plurium quidem amore captus esse quisquam potest. Amor enim ⁶⁷quoddam amicitiae nimium uidetur esse: Hoc autem cum uno duntaxat intercedere potest. Vehementer igitur amare inter paucos locum habet. Atque id quod dicimus, re, factisq; comprobatur. In eam enim amicitiam, qua sodales inter se coniuncti sunt, non recipiuntur multi: eæ autem quæ omnium sermone, famaq; celebrantur, inter duos fuisse dicuntur. Qui uero multitudine amicorum delectantur, & cum omnibus familiariter, comiterq; uersantur, ac loquuntur, amici uidentur esse nemini, nisi ciuili more, quos blandos seu placendi cupidos appellant. quin ⁶⁸ ciuili more quidem fieri potest, ut quis sit multis amicus, etiam si non sit blandus, sed re uera uir bonus ac modestus: Virtutis autem nomine et propter se ut quis multos amet, fieri non potest. Praeclare enim nobiscum agatur, si uel paucos tales reperire possimus. Sed utrum in rebus secundis magis an in aduersis, amicis opus est? In utroq; enim tempore requiruntur. nam & ij quibus aduersatur fortuna, alterius egent auxilio: & qui fruuntur secunda, coniuctores & aliquos de quibus bene mercantur, desiderant.

rant. Volunt⁶⁹ enim de aliquibus benē mereri. Neces-
saria igitur magis quidem est in rebus aduersis amicorum
possessio: Itaque hic utilibus amicis opus est: In secundis
autem pulchrior atque honestior. Quapropter uiros bo-
nos querunt. His enim benignē facere & cum his etatem
agere optabilius est. Est enim ipsa amicorum præsentia
tum in secunda, tum in aduersa fortuna suavis & iucunda.
leuantur enim dolore ij qui dolent, amicis aequam doloris
partem ferentibus. Itaque dubitare possit aliquis utrum
ueluti oneris partem subeant amici, an minimè illud quide-
fiat, sed eorum præsentia, quæ iucunda sit, communicatiq;
doloris cogitatio, dolorem efficiat leuorem. Vtrum igit
tur propter has causas, an propter aliam aliquam, dolore
leuentur, querere omittamus. sed certe id quod diximus,
usu uenire non est obscurum. Videtur autem eoru[m] præse-
tia mixta quedam, minimeq; simplex esse. Amicorum e-
nim conspectus, præsertim calamitoso iucundus est, ma-
gnoq; ad sedandum ac tollendum dolorem adiumento.
Inest enim in amico uis quedam consolandi, tum aspectu,
tum sermone, si sit commodus & urbanus. Eius enim cui
amicus est, mores perspectos habet, & cognitos: quibusq;
rebus ille delectetur, & offendatur, tenet. Contrà ami-
cum suum sentire molestia ex suis casibus aduersis affici,
graue ac molestum est. sibi enim quisque cauendum esse ar-
bitratur, ne doloris causam præbeat amicis. Itaque uiri
fortes, animoq; uirili natura, cauent ne secum una doleant
amici. Ac nisi quis⁷⁰ doloris uacuitate ultra modū pro-
deat, dolorem, quo illi afficiuntur, non fert & quo animo.
Denique lamentorum socios nō admittit, quia ne ipse qui-
dem ad lamentandum propensus est. Mulierculæ autem,

uiriq; muliebri ingenio præediti hominibus, quibuscum suos
gemitus ac ploratus communicent, delectantur: eosq; ut
amicos, & sui doloris participes ac socios, diligunt. sed
omnibus in rebus uidelicet imitandi sunt meliores. Ami-
corum autem præsentia in rebus ⁷¹ secundis cùm habeat
uite traducendæ consuetudinem suauem, & iucundam:
tùm incredibilem affert amico uoluptatem cogitanti eos
suis bonis lœtari. Itaque uidentur ad res secundas amici
cupidè, studioseq; uocandi: de alijs enim libenter bene
mereri præclarum est: ad dubias autem & aduersas dubi-
tanter, ac timidè. Quàm parcissime enim mala sunt ami-
cis impertienda: ex quo illud Satis est ⁷² miserum esse
me. Sed tùm maximè uocandi sunt cùm parua molestia
deuorata ualde sunt ei profuturi. Contrà autem ad eos
quos aduersa & iniqua fortuna premit, cupidè & ultrò
eundum est, nec expectandum dum uoceris. Amici est e-
nim benignè facere, & maximè quidem necessarijs ac dif-
ficilibus eorum temporibus, & ijs qui non postularunt.
Vtrisque enim & honestius & iucundius est. ad res secun-
das autem alacriter & cursim eundum est, ut quidem in
rebus agendis adiutor sis. Ad has enim amici sunt utiles
ac necessarij: srd ut beneficium accipias, gradatim ac
pedetentim. non enim honestum est percipiendæ ab altero
utilitatis cupidiorem esse. ueruntamen ⁷³ acerbitalis opi-
nio in recusando, si quid ab amico deferatur, fugienda &
uitanda fortasse est. nam interdum usu uenit. Præsentiam
igitur amicorum in omnibus rebus esse optabilem, perspi-
cuum est. Vtrum igitur quemadmodum amantibus
rei adamatæ aspectu frui amabilissimum est, atque hunc sen-
sum ceteris anteponunt, quasi ex eo potissimum amor &

Q con-

constet & oriatur : sic & amicis uitæ societas optabilissima est : societas enim & communitas quædam est amicitia : & ut quisque in se ipsum animatus est , sic & in amicum . se ipsum ⁷⁴ autem sentire esse optabile est : ergo & amicum . eius autem sensus functio societate uitæ continetur . Hanc igitur non immerito expetunt : & quacunque ⁷⁵ in re suis cuique uiuendi status positus est , cuiusue rei gratia manere exoptat in uita , in ea re cum amicis uolunt omnes uitam traducere . Itaq; alij compotant : alij tesseris colludunt : alij unà exercentur & uenantur , aut denique unà philosophantur , in hoc singuli studio totos dies collocantes , quod maximè omnium uitæ studiorum adamarunt . Cum enim unà cum amicis uiuere uelint , hæc faciunt , hæc q; inter se communicant , quibus sese arbitrantur communi uitæ societate copulari . Malorum igitur uitiosa amicitia est . Rerum enim malarum habent inter se commercium , cum sint instabiles : & uero deprauantur , dum similes inter se fiunt . Bonorum autem bona amicitia est , quotidianisq; sermonibus & congressu amplificatur . uidentur deniq; in dies fieri meliores ex eo , quod suo quisque munere fungatur , alterq; alterum corrigat . Ea enim fugit , exprimitq; alter ab altero quæ probat : ex quo illud Virtutem disces ex fortibus . Ac de amicitia quidem hactenus dictum sit . deinceps ⁷⁶ autem nobis de uoluptate fuerit differendum .

Liber decimus.

EQVITVR fortasse ut de uoluptate dicamus. nostro
 S enim generi uidetur esse coniunctissima . Itaque qui
 pueros instituunt , eos uoluptate ac dolore moderan-
 tur & gubernant. Iam ad uirtutem morum plurimum ua-
 lere uidetur ijs rebus delectari, quibus oportet, easq; odia-
 se que odio dignæ sunt . Hæc enim per omnem uitam fun-
 duntur & latissime manant, cùm magni sint ponderis, ma-
 gnamq; uim habeant ad uirtutem , & uitam beatam . Iu-
 cunda enim potissimum sequuntur omnes , aspernanturq; ,
 & fugiunt ea, quæ molestiam afferunt. De talibus autem,
 minimè uidetur esse tacendum, præsertim cùm de ijs ma-
 gna sit controuersia . Alij enim uoluptatem summum bonū
 dicunt esse : alij contrà magnum malum : quorum alij for-
 tasse ita sibi persuaserunt rem se habere : alij utilius homi-
 num uitæ esse putant damnare uoluptatem , eamq; etiam
 si malum non sit , in numero malorum locare . Multitudi-
 nem enim ad eam esse propensam , uoluptatibusq; seruire.
 in contrariam partem igitur reflectere ac retrahere o-
 portere . sic enim homines ad id quod medium est, peruen-
 turos . sed uerendum est , ne non satis recte dicatur uolu-
 ptas esse malum . Omnes enim qui de perturbationibus ani-
 mi & actionibus habentur sermones , minorem quam fa-
 cta, fidem faciunt. Ita cùm ab ijs quæ sensibus iudicantur,
 discrepant, contemnuntur: simulq; si quid in eis ueri inest,
 funditus euertunt. nam qui uoluptatem uituperat, si quan-
 do eam concupiscere uisus fuerit , sic ad eam uidetur pro-
 pendere, quasi omnis uoluptas sit expetenda. Distinguere

Q 2 enim

enim non est multitudinis. Videntur igitur ueri sermones non solum ad cognitionem, uerum etiam ad uitam bene degendam esse perutiles. Nam ubi cum factis congruunt, fidem faciunt. Itaque eos qui audiunt, ad uitam consenteam acuunt, atque excitant. Sed de his satis. Nunc quae de uoluptate ab alijs dicta sunt, persequamur.

Summum igitur bonum esse uoluptatem putabat Eudoxus, propterea quia omnia animalia & ratione praedita & rationis expertia eam desiderare & appetere uideret. At omnibus in rebus id² quod sit appetendum, esse bonū: & ut quicque maximē appetendum, ita longē optimum. Quod autem omnia ad idem ferantur, eo id omnibus esse optimum, declarari. Nunquicque enim id quod sibi sit bonum, ut & cibum, reperire. Quod igitur omnibus est bonum, & quod omnia desiderant, id esse summum bonū. Atque hæc sane oratio fidem faciebat propter uirtutem, moresq; hominis magis, quam ipsa propter se. Egregie enim præter ceteros temperans habebatur. Quarē non ut uoluptati amicus hæc loqui putabatur: sed reapse ita esse uidebatur. Neque uero ex eius contrario minus id perspicuum esse existimabat. Dolorem enim per se omnibus esse fugiendum: itemq; eius contrarium optabile, atque expetendum. Id porro maximē esse expetendum, quod nō propter aliud, neque alius rei gratia expetimus. Talem autem esse sine controuersia uoluptatem. Neminem enim ex altero querere cuius rei gratia uoluptate afficiatur, quasi per se sit optabilis & expetenda uoluptas, & cuiusque rei bona accedat, eam efficiat magis expetendam, qualis res est³ iuste agere, & temperanter uiuere. Bonum igitur ipsum se ipso amplificari atque augeri. Videatur

tur ergo haec ratio ostendere eam in bonis esse numerandam, nihil oq; magis⁴ bonū, quām alterū ei adiunctum. Omne ēnī bonum cum altero bono coniunctum optabilius est, quām ipsum per se, & ab alio bono desertum. Ac tali ratione eorū sententiam Plato labefactabat, qui uoluptatem summum bonum esse dicunt. optabiliorem enim esse uitam iucundam cum prudentia coniunctam, quām sine prudētia. Quod si iucundum⁵ alteri bono admistum melius est, non esse summum bonum uoluptatem. summum bonum enim nullius rei adiunctione optabilius fieri posse. Sed perspicuum est neque aliud quicquam, quod cum alio per se bono coniunctum optabilius fiat, summum bonum futurum. quid nam igitur est summum bonum, cuius quidem nobis sit communior: tale enim queritur. Iam uero qui pertinaciter negant id esse bonum quod omnia desiderant⁶ atque appetunt, uereor ne nihil dicant. Nam quod omnibus uideatur, hoc esse dicimus: nec qui hanc persuasionem labefactarit, multo probabiliora, certiora uē dicturus est. nam si sola⁷ mentis expertia uoluptates appeterent, esset id aliquid quod ab eis dicitur: sed si etiam ea quae sapiunt & prudenter sentiunt, quid causae est cur audiendi sint? fortaffae uero etiam in uitiosis naturale quoddam bonum incēt melius, quām ipsorum⁸ sit captus, quod bonum sibi accommodatum appetit. Iam uero neque quod de contrario dicunt, recte dici uidetur. Negant enim effici ex eo si dolor malum sit, uoluptatem esse bonum. Nam & malum malo opponi, & utrumque ei quod neutrum est. atque haec quidem dicunt non male: ueruntamen⁹ si ad ea quae dicta sunt, exigantur, minus uerē. Nam si ambo mala essent, necessario ambo esset fugienda: si neutrū¹⁰ esset malum:

uel neutrum esset fugiendum, aut æquè utrunquè. Nunc videmus dolorem fugi, ut malum: uoluptatem expeti, ut bonum. sic igitur & opponuntur inter se.

Neque uero si uoluptas non est qualitas, iccirco non est in bonis numeranda. nam neque uirtutis functiones sunt qualitates, neque beatitudo. Dicunt autem bonum esse terminatum: uoluptatem nullis terminis circumscriptam, quia contentior & remissior esse potest. Si igitur ex perceptione¹¹ uoluptatis hoc iudicant, in iustitia¹² quoque & ceteris uirtutibus, ex quibus perficunt aiunt eos, qui uirtutes colunt, magis & minus cuiusdammodi fieri, idem erit. iustiores enim alijs alij sunt & fortiores. fieri etiam potest ut iuste agamus, temperanterq; uiuamus magis & minus: sin ex uoluptatibus ipsis, uerendum est, ne causam non afferant, siquidem sunt aliæ¹³ puræ ac sincerae, aliæ mixtae. Sed quid prohibet, quemadmodum ualeudo quæ terminata est, intendi potest, & remitti, sic & uoluptatem? Non enim eadem in omnibus temperatio corporis & conuenientia est: neque in eodem semper est una, sed ita remittitur & langescit, ut usque ad aliquem finem permaneat: eoq; differt, quod intenditur & remittitur. Tale igitur quiddam in eo quoque, quod ad uoluptatem attinet, accidere potest. Et cum summum bonum perfectum quidam esse statuant, motus autem & ortus imperfectos: uoluptatem esse motum & ortum ostendere conantur. Sed neque recte dicere uidentur, neque¹⁴ uoluptas est motus. Omnis enim motionis propria uidetur esse celeritas & tarditas si non per se, at cum alia comparatae: qualis est ea¹⁵ qua mundus mouetur. In uoluptate neutrum horum inest. fieri enim potest, ut quis citò fuerit affectus uoluptate,

te, quemadmodum & ut citò iracundia exarserit: sed ut uoluptate celeriter afficiatur, non potest, ne si cum alio quidem conferatur: sed ut ambulet, & augeatur, & quæ sunt huius generis omnia, potest. Nihil igitur obstat quo minus celeriter & tardè ad uoluptatem traducamur: sed ut celeriter uoluptatis munere fungamur, fieri non potest. uoluptatis autem munere fungi dico uoluptate affici. Iam uero qui possit ortus esse? uidetur enim non ex re qualibet quævis oriri: sed ex quo quicque oritur, in hoc dissoluitur, atque interit. Et cuius rei ortus est uoluptas, eius rei erit interitus, dolor. Deinde aiunt dolorem eius rei, quæ est secundum naturam, penuriam esse: uoluptatem expletionem. At hi sunt affectus corporis. Si uoluptas igitur, eius quod secundum naturam est, expletio est, id in quo¹⁶ fiet expletio etiam uoluptate afficietur. Corpus ergo uoluptate afficietur. At non uidetur ita esse. Non est ergo uoluptas expletio. Verum cum fit expletio, potest aliquis uoluptate affici, & cum secatur, dolere. Hæc opinio autem ex doloribus ac uoluptatibus, quæ in alimento uersantur, uidetur esse nata: homines enim cum egent alimento, & cum antegressus dolor est, expletione delectari: Sed hoc non in omnibus uoluptatibus accedit. Sunt enim doloris expertes tum mathematicæ, tum ex ijs, quæ in sensibus¹⁷ posita sunt, eæ, quæ ex odoratu percipiuntur, uoluptates. & uero¹⁸ acroamata, & spectacula, multæ etiam res memoria repetitæ, multæ denique speratae uoluptatem afferunt. Cuius igitur rei hæ ortus erunt? nullius enim rei antegressa est penuria, aut egestas, cuius expletio consequatur. Iis aut qui turpes & probrosas uoluptates obijciunt, responderi possit, hæc non esse incunda. Non enim

si hominibus male affectis sunt iucunda, absolute iucunda sunt habenda: sed his tantum: quemadmodum neque ea, quae sunt ægrotis salubria, aut dulcia, aut amara: neque ea quæ lippientibus uidentur alba, talia sunt re uera. potest etiam hoc modo responderi, uoluptates esse expetendas, sed non ab his rebus profetas: quemadmodum diuitem esse optabile est, sed non ex proditione: & ualere, sed non quolibet cibo uescenti. postremò dicendum est specie differre uoluptates. aliæ enim sunt eæ quæ ex rebus honestis capiuntur, ab ijs quæ ex turpibus: neque fieri ullo modo potest, ut quis iusti hominis uoluptate potiatur, qui non sit iustus, neque musici, qui non sit musicus: similisq; est ceterorum ratio. Atque etiam uidetur amicus, qui ab assentatore differt, non esse bonum uoluptatem, aut certe spēcic differre uoluptates, declarare. Ille enim congreditur & uersatur cum amico, ut ei sit bono: hic ut uoluptati: & hoc uituperatur: illud laudant omnes, quasi amicus sermones & congressus suos alio, quam assentator, refusat. neque uero quisquam est, cui uita sit optabilis, ut cum per omnem uitam cogitationem, & mentem obtineat puerilem, ijs rebus, quibus pueri¹⁹ letantur, quam maxime fieri potest, delectetur: neque qui gaudere exoptet turpissimo aliquo flagitio admisso, etiam si nunquam sit propteret dolitus: multas denique ad res studium. atque operam nostram contulerimus, etiam si nullam uoluptatem sint allature, uerbi gratia, ad uidendum, memoria tenendum, sciendum, ad uirtutes denique comparandas. Nec refert quod his necessariò succedunt uoluptates. hæc enim sequeremur & expeteremus, etiam si nulla ex ijs profici sceretur uoluptas. Non esse igitur bonum uoluptatem, neque

que omnem esse expetendam, esse quod nonnullas per se expetendas, uel specie, uel ijs rebus, ex quibus oriuntur, differentes, perspicuum esse uidetur. Atque ea quidem que de uoluptate ac dolore dicuntur, satis à nobis exposita sint.

Quid sit autem aut qualis, planius fieri poterit, si ab initio repetamus. Videtur enim aspectus²⁰ quo uis tempore perfectus esse. Nam nihil desiderat, quod cum poste à contigerit, eius formam sit absolutum. huic similis est uoluptas. nanque totum quiddam est, atque integrum: neque quisquam uoluptate ullo tempore sumat, cuius si longius producatur, forma sit perfectior futura. Itaque ne motus quidem est. Omnis enim motus in tempore uersatur. & ad aliquem finē refertur: uerbi gratia, is qui in ædificando consumitur, tum perfectus est, cum id quod desiderat, efficerit. Aut igitur in toto tempore,²¹ aut in hoc. In partibus autem temporis omnes sunt imperfecti, specieque & à toto, & ipsi inter se differunt. Lapidū enim compositio & structura alia est à colūnarum,²² ad pares angulos collocazione: & hi motus alijs sunt à templi perfectione. Ac templi quidem motus perfectus est: nihil enim desiderat ad id quod propositum fuerat. fundamenti autem & lacunarīs²³ imperfectus: uterque enim partis est. specie igitur differunt, neque in ullo tempore, qualecunque illud sit, perfectus in suo genere motus sumi potest, aut si maxime potest, in toto potest: similiterque de incessu, & reliquis motibus sentiendum. Si enim loci mutatio²⁴ motus est alicunde aliquo, huius quoque²⁵ formæ dispare ac differentes, uolatus, incessus,²⁶ saltus, & cetera huiusmodi, motus sunt alicunde aliquo. Nec solum ita se res habet in alijs loci mutationibus, uerum etiā in ipso incessu. Nam incessus alia-

alicunde aliquò non est idem in stadio, atque in eius parte: neque idem in una atque in alia: neque eadem loci mutatio est, qua hæc linea, & qua illa transitur. Non enim hæc linea solum transitur, uerum etiam linea quæ in loco est. at hæc in alio loco, quam illa est. subtiliter igitur & enucleatè de motu in alijs libris disputatum à nobis est. Videtur autem non omni tempore perfectus esse, sed pleriq; imperfecti, specieq; differentes, siquidem termini alicunde aliquò motum²⁷ informant. At uoluptatis in quovis tempore perfecta forma est. Perspicuum²⁸ igitur est motum & uoluptatē inter se differre, uoluptatemq; totum quidam & perfectum esse. Quod quidem etiam ex eo intellegere licet, quod fieri non potest, ut quis moueatur nisi in tempore: sed ut uoluptate afficiatur, potest. Nam quod in punto temporis positum est, totum quiddam est. Atque ex his perspicuum illud quoque est minus rectè ab his dici uoluptatem motum aut ortum esse. Non enim omnium rerum dicuntur esse motus & ortus, sed earum duntaxat, quæ partitionem recipiunt, & quæ non sunt tota. neque enim aspectus, nec puncti, nec monadis ortus est: neque horū²⁹ quicquam uel motus, uel ortus est. ergo neque³⁰ uoluptas. Est enim totum, atque integrum quiddam uoluptas. Iā uero cùm sensus omnis in id quod sub eū sensum cadit, suo munere fungatur, & perfectè quidē fungatur is, qui bene affectus est, cum eorum, quæ sub illo sensu posita sunt, pulcherrimo quoque comparatus (tale enim quiddam maximè uidetur esse perfecta muneris functio: atque utrum sensum suo munere fungi dicamus, an id, in quo sensus inest, nihil intersit), in unoquoque³¹ igitur genere optima est functione eius quod optimè affectum est, cum eorum, quæ sub eū sensu

sensum cadunt, præstantissimo quoque comparatum. Hæc autem & perfectissima fuerit, & iucundissima. habet enim sensus suam quisque uoluptatem, itemq; cogitatio & cognitio: atque ut qu.eq; ³² uoluptas est perfectissima, ita iucundissima est. est autem perfectissima eius, quod bene affectum est ad eorū quæ sub illum sensum aut cognitionem cadunt, optimum. Perficit autem muneris functionem uoluptas: sed non ita ³³ perficit, ut & res sensui subiecta, & sensus ipse cum bona sunt: quemadmodum bona ualeudo aliter causa est cur aliquis ualeat, aliter medicus. Nam perspicuum illud profectò est in omni sensu uoluptatem existere. Dicimus enim quædam, quæ cernuntur, & quæ audiuntur, esse iucunda: atque ea tum uidelicet iucundissima sunt, cum & sensus est optimus, & in id quod tale sit, suam actionem explicat, suoq; munere fungitur: Quandiu autem talia erunt & id, quod sensu percipitur, & id, quod sentit, semper erit uoluptas, dummodo præstò sit, quod efficit, & quod patitur. perficit autem muneris functionem uoluptas non ut habitus penitus insitus, sed ut finis quidā subsequens, ueluti ³⁴ eos qui florent ætate, formæ maturitas. Quandiu autē id, quod sub sensum, uel intelligentiam cadit, tale fuerit, quale oportet esse: et quandiu id, quod iudicat aut contemplatur, tale: tandiu in functione muneris futura est uoluptas. Nam cum similia sunt, cumq; eodem modo inter se affecta sunt & id, quod ad accipiendum seu patiendum, aptum est, & id in quo efficiendi uis inest, eadem res ex illis existere solet natura. Qui fit igitur ut nemo continēter delectetur? an quod defatigatur? nullæ enim res humanæ assiduā muneris functionem ferre possunt: ita neque perpetua uoluptas gigni potest:

fun-

functionem muneris enim consequitur . Nonnulla autem delectant quandiu noua sunt . Sed posterius nō æquè, propter hanc causam . Principio enim ³⁵ incūbit in ea cogitatio & contenté in ijs suo munere fungitur , ut qui defixis oculis rem aliquam intuentur : postea uero talis in fūgendo munere diligentia non adhibetur , sed negligenter administrantur . Quapropter uoluptas quoque obscuratur . Existimare autem posst aliquis omnes iccirco expertere uoluptatem , quia & uiuendi cupiditate omnes afficiuntur : uita autem muneris functio quædam est: & in ijs elaborat quisque maxime , suoq; munere fungitur , quæ maxime adamat , ut musicus auditu in sonis & cantibus : disciplinarum studiosus agitatione mentis in cognitione rerum , & ita ceteris suo quisque in studio . At uoluptas functiones muneris perficit atque absoluit , & uitam quoque , quam omnes expetunt . Non temere igitur uoluptatem appetunt . uitam enim , quæ cuique optabilis est , perficit . Vtrum autem propter uoluptatem uitæ retinendæ studio ducamus , an uiuendi causa uoluptatem sequamur , omittamus in præsenti disputare . Videntur enim hæc inter se esse copulata , neque alterum ab altero sciungi posse . Nam neque sine aliqua muneris functione paritur uoluptas , & omnem muneris functionem perficit uoluptas . Quare specie quoq; differre uidetur uoluptates . Nam quæ specie differunt , ab ijs quæ specie quoq; differunt , perfici existimus . Hoc enim uidemus & in rebus naturalibus , & in ijs , quæ arte constant , ita esse , ut in animalibus , arboribus , tabulis pictis , statuis , domo , uasis . Eodem igitur modo & muneris functione , quæ specie differunt , ab ijs quæ specie differunt , perfici . At differunt ³⁶ specie functiones cogitationis ,

tionis, ab ijs quæ conueniunt sensibus, & hæ inter se. Ergo
 & uoluptates eæ quæ illas perficiunt. Atque hoc ex eo
 cognosci poterit, quòd suæ, quæque uoluptas muneris fun-
 ctioni, quam perficit, coniuncta est. Auget enim & ampli-
 ficat muneris functionem sua uoluptas. Nam diligentius
 quicque iudicant, accuratiusq; persequuntur, & admini-
 strant, qui cum uoluptate munere funguntur. uerbi gra-
 tia, geometriæ fiunt periti, qui geometriæ studijs & actio-
 nibus delectantur, & unumquicque facilius ac planius in-
 telligunt: itemq; musicæ & artis ædificandi studiosi, &
 ceteri artifices magnos progressus in suo quisq; studio &
 munere faciunt, si eo delectentur. Augent igitur studium
 & actionem uoluptates. At quicquid auget, hoc ei, quod
 auget, familiare & coniunctum est. Quæ autem ijs, quæ
 specie differunt, accōmodata & coniuncta sunt, ea quoq;
 specie sunt diuersa. Præterea planius hoc ex eo fieri po-
 terit, quòd eæ uoluptates, quæ ab alijs, ac diuersis rebus
 proficiuntur, muneris functionibus impedimento sunt.
 Nam qui tibiarum cantu delectantur, si aliquem, qui tibia
 canat, exaudierint, orationi quæ habetur, attendere ani-
 mum non possunt, quoniam magis eos delectat tibiarū can-
 tus, quam negocium, quod agitur. Ea igitur, quæ ex ti-
 biarum sonis percipitur uoluptas, muneris functionem eā,
 quæ in oratione expromit, corrumpit: itemq; in alijs
 hoc usu uenit, cum quis simul duabus rebus operam dat.
 Quæ enim muneris functio iucundior est, ea depellit ac
 discutit alteram, eoq; magis, quo illius maior sit uoluptas,
 adeò ut in altera re suo munere fungi non possit. Itaq; cùm
 re aliqua, quæcunq; illa sit, uchementer delectamur, non
 ferè aliud facimus. contrà cùm aliquid aliud leuiter, mo-
 dice-

diceq; probamus, aliud agimus: cuiusmodi est id, quod fit
ab ijs, qui in theatris edunt bellaria. tunc enim uel maxi-
mē hoc faciunt, cum inepti³⁷ & mali sunt equorum agi-
tatores, aut histriones. Quoniam autem propria uoluptas
muneris functiones quodammodo limitat, accuratoresq; et
diuturniores, meliores denique efficit: alienæ autem cor-
rumpunt: perspicuum est inter eas multū interesse. Pro-
pemodum enim idem quod proprij dolores, efficiunt alie-
næ uoluptates. Muneris enim functiones corrumpūt pro-
prij dolores: uerbi gratia si cui scribere aut ratiocinari sit
iniucundum ac molestum, ille non scribit, hic non ratioci-
natur, quia molesta est huius muneris functio. Euenit³⁸
igitur muneris functionibus à proprijs uoluptatibus con-
trarium atque à proprijs doloribus efficitur. Sunt autem
ij proprij dolores, proprieq; uoluptates eæ quæ muneris
functionem per se subsequuntur. Diximus autem alienas
. uoluptates simile quiddam dolori efficere. corrumpunt e-
nim, sed dissimili modo. Iam cum functiones muneris boni-
tate & uitio inter se differant, aliæq; sint expetendæ, aliæ
fugiendæ atque aspernandæ, aliæ neutræ: similis est ra-
tio uoluptatum. sua enim cuiusque functionis uoluptas est.
Atque ea quidem quæ bonæ propria est, bona est: quæ ma-
la, uitiosa. Cupiditates enim rerum honestarum sunt lau-
dabiles: turpium uituperabiles. Verūm muneris funktio-
nibus propinquiores & coniunctiores sunt eæ, quæ in eis
insunt, uoluptates, quam appetitiones. Hæ enim distinctæ
sunt & temporibus, & natura: illæ functionibus muneris
sunt proximæ & cohærent, itaq; sunt indistinctæ & con-
fusæ, ut controuersia sit, an idem sit muneris functio, quod
uoluptas. Non tamen³⁹ uidetur uoluptas, cogitationis aut
sensus

sensus esse functio. absurdum enim fuerit : sed propterea quod non separantur, idem esse nonnulli existimant. Quemadmodum igitur diuersae sunt inter se muneris functiones, sic et uoluptates. Differt autem uidendi sensus a tactu sinceritate, auditusque et odoratus a gustatu: similiterque differunt uoluptates, et ab his eae quae in cogitatione uersantur, et utraque inter se. Postremo uidetur sua cuiusque animalis, ut et munus, esse uoluptas. Est enim functioni muneris consentanea cuiusque propria. Quod in singulis si quis spectare uoluerit, perspicuum esse poterit. Alia enim equi uoluptas est, alia canis, alia hominis, quemadmodum ait Heraclitus, asinis culmos et paleas auro esse optabiliores. Iucundius enim est asinis pabulum, quam aurum. Eorum igitur quae specie differunt, specie quoque differunt uoluptates. Eas autem quae sunt eorundem, easdem probabile est. Verum in hominibus magna est earum uarietas. Eadem enim alios offendunt, alios delectant: et his odiosa ac molesta sunt: illis amabilia et iucunda. Atque hoc in rebus dulcibus usu uenit. non enim eadem ei qui aestu, sibi et iactatur, et ualenti dulcia uidentur: nec idem calidum imbecillo, et ei, cui corpus firmum et bene constitutum est, similiterque hoc in alijs accidit. Sed in omnibus, quae sunt huiusmodi, id esse re uera uidetur, quod uiro bono, uirtuteque preedito uidetur. Quod si hoc ⁴⁰ recte dici uidetur, et si uniuscuiusque rei mensura uirtus, et uir bonus est, quia talis est: erunt eae profecto uoluptates, quae huic uidentur uoluptates, et ea iucunda, quibus hic delectatur. Neque uero mirum cuiquam esse debebit, si quae huic sunt aspera et molesta, esse alicui iucunda uideantur. Multae enim ⁴¹ exoriuntur hominum pestes et corrupte-

la. Non sunt autem illa iucunda, sed his, & sic affectis. Et igitur, quæ sine controvërsia sunt inhonestæ uoluptates, non sunt dicendæ uoluptates, nisi forte hominibus corruptis & depravatis. Sed earum, quæ⁴² uidentur esse bonæ, qualis aut quæ nam hominis dicenda uoluptas est? an hoc declarabunt muneris functiones? has enim suæ cōsequuntur uoluptates. Siue igitur una,⁴³ siue plures sunt perfecti & beati uiri functiones, eæ quæ has perficiunt, uoluptates, propriè dici possūt hominis esse uoluptates: reliquæ autem secundo loco, & longo post intervallo, quæ admodum & muneris functiones. Expositis ijs, quæ ad uirtutes, amicitias, & uoluptates pertinent: reliquum est ut de beatitudine, quoniam eam ultimum bonorum humanorum posuimus, fermam eius adūbrātes, disseramus. Itaque repetitis ijs, quæ suprà diximus, breuior erit oratio. diximus autem non esse habituri. nam si ita esset, eius compos esse posset is qui in omni uita nihil aliud, quam dormiat, & stirpis uitam agat: & qui maximis calamitatibus afficiatur. Quòd si hæc non probantur, sed in functione quadam muneris potius locanda est, quemadmodum superioribus libris ostendimus: & si muneris functiones aliæ sunt necessariæ, & propter alia expetendæ, aliæ per se perspicuum est beatitudinem in earum numero, quæ per se sunt expetendæ, non earum quæ propter aliud, habendam esse. Nullius enim rei beatitudo indiget: sed suis bonis cōtentia est. Per se autem eæ sunt optabiles, à quibus nihil præter ipsam functionem muneris requiritur, quales sunt consentaneæ uirtuti actiones. Nam in rebus honestis ac bonis agendis assidue uersari, in rebus per se expetendis numeratur: & uero ex ludis⁴⁴ ij qui remissionis animorū,

et oblectationis causa sint instituti, per se sunt expetendi. non enim propter aliud eos sequuntur, cum detimento ab ijs afficiantur potius, quam utilitate capiant, nec corporū, nec rerum quas possident, curam habentes. Atque ad talem uiuendi consuetudinem cōfugiunt plerique eorum qui habentur beati. Itaque apud reges et principes magno sunt in honore et pretio, qui in huiusmodi uitæ degendæ consuetudine sunt comes et urbani. Nam quæ illi expectunt, in his sese præbent suaves et iucundos: quod genus hominum desiderant. Hæc igitur ad uitam beatam iccirco uidetur pertinere, quia homines imperio ac potestate præditi in his totos dies occupati sunt. Sed ex talium hominum uita fortasse huius rei argumentum sumi non potest. Neque enim in principatu et potentia consistit uirtus, neq; mens, à quibus probæ muneris functiones proficiscuntur: neque si hi, quia puram et liberalem uoluptatem nunquam gaudauerunt, ad corporis uoluptates configiunt, iccirco nos oportet existimare has magis esse expetendas. Nam et pueri quæ apud ipsos in honore sunt et pretio, arbitrantur esse optima. Probabile est igitur quemadmodum alia puieris, alia uiris, magni pretij esse uidentur: sic alia uideri uitiosiss hominibus, alia bonis uiris. Ea igitur, ut sepe à nobis dictum est, et magni pretij et iucunda sunt, quæ uiro bono, uirtuteq; prædicto talia sunt. Sed cum omnibus hominibus ea quæ cuiusq; habitui conuenit, muneris functio, operabilissima sit, tum uiro bono, ea quæ uirtuti. Non igitur in ludo uita beata posita est. Absurdum sit enim ultimum bonorum esse ludum et iocum, totamq; uitam in negotio conterere, plurimosq; labores ac molestias suscipere ludendi ac iocandi gratia. omnia eniū ferē propter aliud sequi-

mur & optamus, præterquam uitam beatam. Ea enim omnium bonorum finis est. Serias autem res agere, & laborem sufferre ac perpetui ludi causa, stultum uidetur, natal deq; puerile : ludere uero ut res serias agas (ut sentit Anacharsis) probandum est. Requieti enim similis ludus est. Verum quoniam perpetuum laborem ferre non possumus, laxamenti & requietis indigemus. non est igitur finis requies, fungendi enim muneris causa quiescimus & cessamus. Prætereà uita beata uidetur esse ex uirtute. at que ex uirtute⁴⁵ uita degitur, in rebus grauibus et serijs, nō in ludo neque in ioco posita est. Iam uero meliores esse res serias ridiculis, ijsq; que cum ludo & ioco coniunctæ sunt: ex tum partis animi, tum hominis melioris functionem semper esse meliorem, & grauiorem dicimus. At quo quæq; res melior est, eo eius muneris functio est melior, atque ita demum beatior. Prætereà corporis uoluptatibus postremi homines & mancipia non minus quam optimi & præstantissimi uiri potiantur: beatitudinem autem mancipio impertit nemo, nisi & uitam cum uirtute⁴⁶ coniunctam. Non enim in talibus uitæ degendæ generibus beatitudo posita est, sed in actionibus uirtuti consentaneis, quemadmodum suprà diximus. Quod si beatitudo muneris functionio est uirtuti consentanea, probabile est præstantissimæ uirtuti esse consentaneam. Atque hæc fuerit eius, quod in homine est optimum. Siue igitur hoc mens sit, siue aliud quippiam, quod quidē uidetur imperare ac præesse debere natura, rerumq; honestarum ac diuinarum in sece notiōnem continere, siue diuinum sit illud ipsum, siue eorū, quæ in nobis sunt, diuīm̄sum: huius muneris functio ex propria uirtute, perfecta & absoluta erit beatitudo. Esse autem

tem in contemplatione rerum positam suprà diximus, quod quidem & superioribus nostris disputationibus, & ueritati congruere uideatur. Præstantissima enim hæc est munieris functio: (nam & eorum quæ sunt in nobis, mens quiddam est optimum, & omnibus, quæ cognosci possunt, ea quæ mente complectimur, longè antecellunt:) Præterea uero & maximè assidua. Nam & res assidue contemplari magis quam quiduis agere possumus: & cum beatitudini admixtam & quasi implicatam esse uoluptatem arbitremur: tūm omnium munieris functionum quæ uirtuti cōgruunt, eam quæ ex sapientia est, iucundissimam esse omnes uno ore consentiunt. Videtur itaque sapientia⁴⁷ mirabiles quasdam tūm sinceritate, tūm stabilitate continere uoluptates. Probabile est autem eos qui sciunt, quam eos qui querunt, uitam traducere iucundiores. Nam uero ea quæ appellatur copia bonis omnibus per se cumulata, nihilq; extrinsecus desiderans, in ea beatitudine maximè, quæ in rerum contemplatione uersatur, reperietur. Nam eorum sane, quæ ad cultum uitæ necessaria sunt, & sapiens, & iustus, & reliqui omnes indigent. Sed cum hi talibus abunde fuerint instructi: uir iustus erga quos, & cum quibus iustas actiones obeat, itemq; temperans, & fortis, & ceteri desiderabunt. At sapiens etiam cum secum erit, res poterit contemplari, tantoq; magis, quanto sapientior fuerit: fortasse uero⁴⁸ melius, si quos habeat adiutores: Verum tamen omnium maximè se ipso contentus est. Videatur autem ea sola beatitudo propter se diligi. nihil enim ex ea redit præter contemplationem. ex ijs autem rebus, quæ sub actionem cadunt, aliquid præter actionem aut plus aut minus consequimur. Præterea beatitudo in otio uide-

tur esse sita. Versamur enim in rebus gerendis, ut in otio uiuamus: & bella gerimus, ut pace potiamur. Ac uirtutum quidem earum, quæ ad agendum ualent, functiones aut in ciuilibus, aut in bellicis rebus positæ sunt: atque ex quæ in his uersantur, actiones negotiosæ esse uidentur. De bellicis igitur minimè dubium est, quin sint omnino negotiosæ. Nemo enim⁴⁹ bellum gerendum neque appara= dum suscipit, ut bellum gerat. uideatur enim plane impu= rius quidam sicarius ac sceleratus, si cum amicis⁵⁰ inimi= citias suscipiat, ut pugnæ committantur & cædes fiant. Hominis quoque qui in rep. gerenda uersatur, administra= tio negotiosa est, quæ, præter ipsam reip. administrandæ curam atque operam, potentiam & honores, aut beatitudinem tūm ei, tūm ciuibus comparat, à facultate ciuili⁵¹ diuersam ac differentem: quam etiam ut diuersam uide= licet querimus. Si igitur omnibus ijs, quæ uirtutibus con= sentaneæ sunt, actionibus ciuiles & bellicæ pulchritudine ac magnitudine antecellunt: hæ autem⁵² sunt negotiosæ, finemq; aliquem expetunt, neque propter se sunt expeten= dæ: & si mentis functio grauitate & studio rerum seria= rum uidetur præstare cùm in rerum contemplatione con= sistat, & præter eam nullum alium finem expetere, pro= priāq; uoluptatē habere, (hæc aut muneris functionē am= plificat) relinquitur profecto, ut copia bonis omnibus cu= mulata, nihilq; prætereà desiderans, & libera cessandi, otiandiq; facultas, & uita defatigationis expers, prout res humanæ ferunt, & quæcunque alia uiro beato tribuunt= tur, in hac functione muneris comparere uideantur. Per= fecta igitur fuerit hæc hominis beatitudo, si perfectam ui= tæ longitudinem accepta sit. Nihil enim corum, quæ sunt beati

beatitudinis, inchoatum & imperfectum est. Erit autem hæc uita melior, quam hominis natura ferat. non enim quæ homo est, ita uiuet: sed quæ diuinum quiddam in eo inest. Quanto autem hæc particula toti, & concreto antecellit, tanto & eius functio ei functioni prestat, quæ alij uirtuti consentanea est. Si igitur mens cum homine comparata diuinum quiddam est: uita quoque menti consentanea diuina sit necesse est, si cum humana conferatur. Neque uero nos oportet humana sapere ac sentire, ut quidam monent, cum simus homines: neque mortalia, cum mortales: sed nos ipsos, quoad fieri potest à mortalitate uindicare, atque omnia facere ut ei nostri parti, quæ in nobis est optima, conuenienter uiuamus. Nam etsi mole parua est, potestate tamen & honoris gradu longè omnibus antecellit. Atque pars hæc esse quisque uideatur, siquidem id quod principatum obtinet, etiam melius est. Absurdum igitur fuerit, si non suam, sed alienam uitam expetat, & sequatur. Præterea quod ante à nobis dictum est, etiam huic loco conueniet. Nam quod cuiusque proprium est natura, idem & optimum cuique est, & iucundissimum: ergo & homini optima ea uita est, quæ menti conuenienter traducitur, si quidem hæc pars homo est maximè. Hæc igitur uita & beatissima. Secundo loco ea, quæ alij uirtuti consentanea est. muneris enim functiones ei conuenientes humanæ sunt. Iustitiae enim & fortitudinis, & aliarum uirtutum munericibus inter nos fungimur, in rebus contrahendis, in nostris & aliorum necessarijs, ac difficultibus temporibus, & uarijs actionibus, denique in perturbationibus quod⁵³ decorum est, cuique conseruantes. Hæc porro omnia uidetur esse

humana . Nonnulla autem & à corpore uidetur profici-
isci, multisq; in rebus uirtus morum cum perturbationibus
esse coniuncta . Quia prudentia quoque cum uirtute mo-
rum, & hæc cum prudentia est copulata, siquidem pru-
dentiae principia ex uirtutibus morum constant, & quod
recti in uirtutibus inest, prudentia moderatur . Cūm sint
autem hæc perturbationibus quoque implicatae, in eo etiam
quod ex animo & corpore conflatum est, inerunt. At eius,
quod compositum & concretum est, uirtutes humanæ sūt:
ergo & uita ei consentanea & beatitudo. Mentis beatitu-
do autem sciuncta est: de ea enim hactenus dictum sit. Nam
subtilius & preius de ea disputare maioris negotij est,
quam id quod nobis propositum est, postulat. Videatur au-
tem & externorum bonorum copia parum admodum e-
gere, aut minus, quam ea beatitudo, quæ moribus conti-
netur . demus enim utrique rebus ad uictum necessa-
rijs, & æqualiter opus esse: (quanvis in corpore,
& ceteris huius generis magis elaboratis qui se ad
rēp. administrandam contulit:) parum enim referat: sed
ad muneris ſuſtiones multum intererit. Liberali enim pe-
cunia opus erit ad actiones liberales, & iusto ad remune-
rations, rerumq; creditarum ſolutiones, (obscuræ ſunt
enim hominum uoluntates, multiq; ſimulant ſe res iustas
agere uelle, qui non ſunt iusti:) uiro forti autem potentia,
ſi quidem aliquid ſue uirtuti consentaneum effecturus eſt:
& tēperanti⁵⁴ auctoritate & licentia. qui enim ſciri po-
terit ſit ne talis, an longè aliis? Quæritur autem utrum in
uirtute confilium dominetur magis, an actiones, perinde
quasi uirtus in utrisq; conſistat . Minime uero illud obſcu-
rum eſt in utrisque perfectionem eſſe ſitam . Ad actio-
nes

nes autem multa desiderat, tantoq; plura, quanto fuerint maiores & pulchriores. Ei autem qui res animo cernit & contemplatur, ad muneris functionē nullis talibus opus est: immō uero ea contemplationi rerum penē dicam impedimento sunt. Quā autem homo est, & cum pluribus uitæ consuetudine coniungitur, studet & exoptat ea, quæ uirtuti consentanea sunt, agere. Talibus igitur rebus egreditur cum hominibus uersetur, & humaniter⁵⁵ uiuat. Perfectam autem beatitudinem, functionem quandam muneris esse in rerum contemplatione positam, etiam ex hoc perspicere licet, quod deos felicissimos ac beatissimos esse arbitramur. Actiones autem quas eis tribuere nos oportet: iustas ne, an ridiculi uidebuntur contrahentes inter se, & deposita reddentes et cetera id genus? at fortis, ut res formidolosas subeant ac perferant & periculū adeat quia honestum sit? an liberales? cui uero donabunt? absurdū autem si apud eos erit nummus, aut aliquid tale. Iam⁵⁶ uero utrū erunt temperantes, an odiosa, &⁵⁷ non ferenda laus illa deorum futura est, uitiosis cupiditatibus eos carere? Quod si omnia quæ in actionibus uersantur, perseguamur, exigua sanè, Dijsq; indigna reperientur. Atqui nemo est qui non eos uiuere existimet: ergo & aliquo munere fungi. Non enim eos oportet dormientes finge, ut Endymionem. ei igitur qui uiuit, si actio, multoq; magis, si effectio admatur, quid præter contemplationem relinquitur? Quocirca Dei muneris functio ea quæ beatitudine antecellit, in contemplatione cōsistere reperiatur. ac proinde humanarum functionum ut quæque huic similitima est, ita ad beatam uitā constituendam plurimum ualeat. cui quidem rei argumento est, quod cetera animalia, quæ

tali muneris functione orbata sunt, beatitudine quoq; excluduntur. Dijs enim immortalibus omnis uita beata est: hominibus autem, quatenus simulacrum aliquod talis functionis habent. Reliquorum uero animalium beatum est nullū, quoniam nulla est eis contemplationis cōmunitas. Quām longē igitur, lateq; funditur et pertinet contemplatio, tam longē & beatitudo: & in quibus maior inest contemplādi assiduitas, iij sunt ex beatiores, neque id ex euentu, sed ex contemplatione. Ea enim per se magni pretij est, magnoq; honore decoranda. Itaq; beatitudo erit cōtemplatio quædam. Verū opus erit beato etiā prosperitate externa cūm sit homo. Non enim suis ipsa bonis contenta natura est ad contemplandum, sed & corpus ualeat, & uictus, reliquisq; uitæ cultus adsit oportet. Nec tamen si fieri nō potest, ut quisquam sine bonis externis sit beatus, sic circò existimandum est multa et magna uirum beatū desideraturū. Non enim copia bonis omnibus per se cumulata in nimio posita est, neque huius⁵⁸ rei iudicium, neque actio. Fieri autem potest ut etiam iij qui maris & terræ imperium non habent, res agant preclaras. nam potest quis bonis mediocribus instructus, quæ uirtuti consentanea sunt, administrare. Atque hoc perspicue cernere licet. Priuati enim homines nō minus quām dynastæ, res æquitati, omniq; uirtuti consentaneas agere uidentur, atque adeo magis. satis est autem tantum suppeteret, quantum postulent honestæ actiones. Erit n. cius uita beata, qui muneribus fugatur uirtuti cōsentaneis. Et fortasse Solon beatos non male pronūtiabat eos, qui mediocriter bonis externis instructi sunt, et qui res⁵⁹ q̄ potuerint, honestissimas gesserūt, temperāterq; uixerunt. Fieri autem potest, ut ijs, qui mediocria bona te-

nent

nēt ac possidēt, agāt ea quæ sunt agēda. Anaxagoras quoque non diuitem, neq; potentem aliquem uirū beatū existimasse uidetur, quippe⁶⁰ qui dixerit mirum sibi non futurum, si multitudini absurdus & ineptus quidā esse uideatur. Hæc enim ex rebus externis iudicat, propterea quod has tantum sensu percipit. Atq; his rationibus sapientū opiniones cōgruere uidetur. Habent igitur aliquid etiā talia, quod ad faciendā fidem ualeat. Verū cum de ijs quæ sub actionem cadunt, queritur, ex factis & uita ueritas iudicatur. In his enim uis⁶¹ actionū præcipua cōsistit. Ita igitur ea quæ ante dicta sunt, spectare oportet, ut ad facta uitāq; referamus: & si cum factis consentiant, probanda: si dissentiant, & discrepēt, uerba sunt habenda. Qui uero muneribus fugitur mēti cōsentaneis, et hæc colit, estq; optime animo affectus: eum probabile est Deo carissimum esse. Nam si dij immortales curam habent rerum humanarum, quemadmodū uerisimile est: illud quoque probabile fuerit, eos re omnium optima, sibiq; maxime cognata, delectari: (hæc autem mens est) ijsq; qui hanc maxime diligunt, & plurimi faciūt, præmia persoluere, gratiamq; referre: ut pote qui eorū, quæ ipsis cara sunt, curam habeat, rectasq; atq; honestas actiones obeant, atq; exerceant. hæc autē omnia in sapiente inesse maximē, nō est obscurum. Est igitur Deo carissimus, eūdēq; beatissimū esse uerisimile est. Itaq; sapiens hoc modo beatissimus est futurus. Vtrūm igitur si de his, et de uirtutibus et præterea de amicitia, et uoluptate satis copiosē à nobis dictū est, earumq; omniū formæ quodammodo adumbrata est, cōsilium nostræ disputationis absolutum esse existandum est: an quemadmodum dicitur, in ijs, quæ sub actionem cadunt, finem non esse ani-

mo cernere, & cognoscere, sed agere potius: sic neque
virtutem perspectam et cognitam habere satis est, sed eam
habere, eaq; uti conandum, aut si qua alia ratione boni eu-
dere possumus? Si igitur uerba per se satis ualerent ad bo-
nitatem, uirtutemq; comparandam, Multa⁶² quidem et
merito præmia magna ferant: ut ait Theognis, eaq; persol-
uere oporteret. Nunc uero uidentur illa quidem satis ma-
gnā uim ad ingenuos adolescentes cohortandos habere, in-
geniumq; generosum & re uera honesti studiosum, docile
ad uirtutem⁶³ reddere, atq; inflammare posse: multitu-
dinem autem ad honestatē ac probitatē excitare nō posse.
Nō enim illa pudore solet retineri natura, sed metu potius
coerceri: neq; se à rebus uitiosis propter turpitudinem ab-
stinere, sed propter supplicium. Nam cum eius uitam per-
turbatio moderetur, tūm suas uoluptates, eaq; quibus hæ-
pariuntur, consecratur: dolores ei contrarios fugit: ho-
nesti autē, uereq; iucundi ne notionem quidē unquam ani-
mo depinxit, utpote quod nunquā degustauerit. Tales igit-
tur homines quæ ratio corrigere, et à uitijis ac flagitiis ad
uirtutem traducere queat? Nō enim fieri potest, aut cer-
te uix, ut quæ iam pridem moribus concepta sunt, oratione
deleantur: præclareq;⁶⁴ fortasse nobiscum agatur, si cùm
omnia nobis suppetant quibus boni fieri solemus, uirtutē
adipisci possumus. Bonos autem fieri putant alijs natura, alijs
cōsuetudine, alijs doctrina. Quod igitur à natura tribuitur,
in nobis minime situm esse, sed ab aliqua diuina causa pro-
fectum inesse in ijs qui re uera sunt fortunati, perspicuum
est. Verendū est autē ne nō peræquē in omnibus ratio et do-
ctrina ualeant, sed oporteat animum⁶⁵ auditoris, ut humū,
quæ seminis alendi facultatem habitura est, consuetudine

antē subigi & excoli, ut recte lētetur, recteque oderit. Nā qui perturbatione uitam dirigit, is nunquā illum à quo de- terreatur, atque auocetur à uitio, patiēter auditurus est, nū quā eius orationē intellecturus. At cū qui ita sit affectus, quo nam modo⁶⁶ oratione de sua sententia demouere possis? Omnipotē perturbatione non uidetur orationi cedere, sed uī esse cogenda. Mores igitur ante quodāmodo insint oportet ad uirtutē accommodati qui honestū amplectātur, turpitudine offendātur. A puero autē directā ad uirtutem institutionē consequi difficile est, nisi qui in talibus legibus fuerit educatus. Tēperanter. n. et patienter uiuere cūm uulgo sit iniucūdū, tūm iuuenibus maxime. Itaque educationē, studiaque et exercitationes legibus esse descriptas necesse est. Nō. n. molestiae & res futurae sunt consuetudine adhibita. Fortasse autē non satis est pueros & adolescētes quandiu in ea ētate sunt, bene educari, diligenterque institui: sed quoniam corroboratis iam ētatibus ea quae didicerunt, studiose tractare & persequi, ijsque assuefieri oportet: etiam in his nobis fuerit legibus opus, & omnino in omni uita traducenda. Magna enim pars hominum necessitatī potius, quam ratione paret, et paenit magis, quam honesto commouetur. itaque existimant nonnulli eos, qui leges ferunt, ad uirtutē cohortari & excitare honesti causa oportere, perinde quasi⁶⁷ uiri boni in primis consuetudine adhibita sint obtēperaturi: in eos autem qui nō parebunt, quique ad uirtutē, et officium inepti sunt natura, esse animaduertendū et supplicia cōstituenda: postremō insanabiles exterminandos ac de rep. tollendos. nā uirum bonū, eumque qui honesti regula uitam suā dirigit, orationi obtemperatum: uitiosum autem atque improbum, quando uoluptatem uehementer expedit, dolore

et plagis, ut iumentum, castigandū & coērcendū esse. Atq; ob hanc causam eos inuri dolores dicūt oportere maxime, qui uoluptatibus ijs, quas illi adamant, aduersentur. Quod si eū qui uir bonus futurus est, quemadmodum diximus, pri mūm oportet bene esse educatū, et honestis officiis assuefa tū: deinde rectis uitæ studijs atq; institutis uitā traducere, postremo neq; iniuitū, neq; sua uoluntate res turpes ac flagitiosas admittere: hæc autem contingere ijs possunt maxime, qui mentē aliquā sequuntur uitæ suæ ducem, rectumq; ordinem ab ea præscriptum, uiribus instructum: in paterno iusso quidem nulla satis magna uis aut necessitas inest, neq; omnino in unius uiri iusso, nisi sit rex, aut regi similis: lex autem uim habet ad cogendum ualentē, cūm sit ratio ab aliqua prudentia, menteq; profecta. Atq; eos quidem homines in odio esse uidemus, qui malorum cupiditatibus et appetitionibus aduersantur, etiam si id rectē faciant. At lex ea quæ æquum & bonum præscribit, minime grauis aut molesta est. In sola autem Lacedæmoniorum ciuitate cum paucis alijs, lator legū educationis & studiorum curā habuisse uidetur: In plurimis hæc neglecta sunt, uiuitq; suo quisque arbitratu Cyclopum⁶⁸ more Vxorem & natos priuata lege gubernans. Optimum igitur est ciuum institutionem communiter ab omnibus & rectē procurari, idq; efficere posse: Quod si hæc cōmuniter & publicē negligantur, unicuique conuenire uideatur suis liberis & amicis ad uirtutem comparādam, operam nauare, aut certe hoc animo & consilio esse, ut nauare operam uelit. Ex iis autem, quæ diximus, hoc efficere posse uideatur maxime, si legum ferendarum scientiam fuerit consecutus. Nā cūm publicarum disciplinarum procuratio uidelicet contineatur

tur legibus, tūm ea bona est, quæ bonis. quæ utrūm scriptæ sint, an non scriptæ, nihil referre uideatur. Neq; uero fert utrūm his legibus unus, an plures instituantur: quē admodum neque in musica, & arte corporum exercendorum, ceteris deniq; ⁶⁹ institutionibus. Nā ut in ciuitatis leges & instituta, sic et in familiis priuatis oratio paterna et mores ualent, multoq; adeo magis, propter genetris cōmunitatem, et beneficia. Filii enim multo ante parētes diligunt, suntq; ad ⁷⁰ parendum faciles, flexibilesq; natura. Præterea uero singulares & priuatæ institutio[n]es, à communibus et publicis differunt: quemadmodum ex uicit in medicina. Vniuersè enim ei, qui febri afflictatur, inedia & quies utilis est: Alicui autem fortasse inutilis. Et is pugil qui docendi facultatem habet, fortasse non in eodem pugnæ genere discipulos omnes exercet. Videatur autem ille subtilius ac limatius rei singularis naturam persecuturus, si propria ac priuata diligentia adhibeatur. Ita enim ⁷¹ quod sibi opportunum, atq; utile est, unus quisque magis consequetur atq; obtinebit. Sed & medicus & exercendorum corporum magister, et qui uis aliis optimè uiniuscuiusq; curam rationēq; habuerit, qui genus uniuersū cognouerit: uerbi gratia uel omnibus, uel talibus esse utile: rerum enim cōmuniū atq; uniuersarum & dicuntur & sunt scientiæ. Veruntamen nihil fortasse prohibet quo minus etiam is qui sit inscius, uni alicui pulchre consulat, dūmodo experiēdo, quæ cuiq; accidat, accurate persp[ec]terit, quemadmodum & nonnullos ⁷² ipsos sibi medicos esse optimos uidemus, cū alteri subuenire atque opitulari nos possint. Nihilominus autem ei quidem qui bonus artifex, & ad res percipiendas & contemplandas idoneus effici uelit,

uelit, ad genus uniuersū sit progrediendum atq; in illo co-
gnoscendo quo ad eius fieri pos̄it, claborandū. In hoc e-
num scientias positas esse diximus. Et fortasse ei qui uel mul-
tos uel paucos cura et studio uelit efficere meliores, opera
dāda sit, ut legū ferēdarū⁷³ sciētia pr̄estet, si inest hēc uis
in legib⁹ ut eis boni fieri possimus. Non n. cuiuslibet homi-
nis⁷⁴ est quenuis, & cum qui propositus & traditus fue-
rit erudiendus, recte cōformare, sed si cuius est, profecto
scientis est: quemadmodum in medicina et ceteris artibus,
quarum aliquod studium, prudentiaq; aliqua est, cernere li-
cet. Non ne igitur deinceps uidendum est unde & quonā
modo quis legibus ferendis idoneus esse possit? an, ut fit in
ceteris artibus, ab iis qui in rep. gerenda uersantur, hanc
facultatem cōparaturus est (ciuilis enim prudentiae pars
esse uidebatur legum ferendarum facultas) an nerò aliter
se res habet in ratione rep. gerendæ, atq; in reliquis tum
scientiis tum facultatibus? In ceteris enim eosdem uide-
mus artem, facultatemq; agendi tradere, & facultatis mu-
nere fungi: ut medicos et pictores. At rerump. administrā-
darum scientiā docere ac tradere se profitetur sophistæ:
eorum tamen administrat remp. nemo, sed iſ qui in rep. ge-
renda uersantur: qui quidem ui & potestate quadam freti,
usuq; potius, quam mentis agitatione hoc agere uideātur.
nam neq; eos scribere, neq; dicere de talibus rebus (atqui
præclarus hoc erat fortasse, quam orationes iudiciales,
aut conciones scribere) neq; uel filios suos, uel illös alios
ex amicis suis ad remp. gerendam aptos effeciſſe uidemus.
quod quidem probabile & consentaneum erat eos fuiſſe
facturos, si id ulla ratione cōſequi potuiffēt. Nā neq; quic-
quam ciuitatibus melius reliquiffēt, neq; aut sibi, aut ami-
ciſſi=

cissimis quicquam hac facultate præstatius exoptare posse
sent. Veruntamen non parum usus & exercitatio uidentur
ualere. Alioqui usu reip. gerende & consuetudine homines
ad remp. gerendam compostiores & aptiores non effice= =
rentur. Quamobrem qui aliquid de republica gerenda sci= =
re cupiunt, credibile est ijs usu opus esse. Iam uero
sophistæ qui hanc facultatem se tradituros profitentur, ab
eo longissime uidetur abesse, ut docere possint. Omnia n.
neq; quid ea sit, neq; in quibus uersetur, sciunt. Non enim si
scirent, uel eandem esse atq; artem dicendi, uel dexterorē
statuerent; neque ferre leges esse facile putarent ei qui le= =
ges omnium iudicio comprobatas collegisset, quoniam (in= =
quiunt) præstantissimas eligere licet: quasi uero delectus
non sit intelligentiae: aut quasi non sit maximum recte iudi= =
care, quemadmodum in ijs que ad musicam pertinet. Nam
qui cuiusq; rei usu periti sunt, cum de artis operibus recte
indicent, tum quibus rebus, aut quo modo ea, que par est
effici, perficiantur, & que quibus congruant et concinnat,
sciunt: Imperiti uero præclarè secum agi putant, si non
ignorent recte an perperam opus effectum sit: quicadmo
dū sit in pictura. Leges autem opera ciuilia uidentur esse.
Quoniam igitur pacto quis aut ad leges ferendas aptus his ef= =
fici, ut que sint optimæ, iudicare posse? Nam ne medicinæ
quidem satis periti fieri uidentur ex commentariorū lectio= =
ne. Atqui cōmemorare & tradere conantur illi non solum
curationū genera, sed et quibus remedijs ægros sint cura= =
turi, & quemadmodum medicinam facere oporteat, de cu= =
iusq; habitudine corporis distincte ac distributæ differen= =
tes. sed hæc usu peritis & exercitatis prodesse posse cre= =
dibile est: imperitis autem atq; inscijs nequaquam. Fortasse i= =
gitur

gitur & legum, rerumq; publicarū genera collecta eis qui animo cernere & iudicare possunt, quid bene, quid contrā constitutum sit, & quæ quibus apta sint, usui esse poterunt: Ii autem qui hæc sine habitu persecuti fuerint, recte iudicandi facultatem quidem sibi nunquam comparabunt, nisi forte temerè & aliquo casu: Intelligētores autem fortasse in his poterunt esse. Cūm igitur superiores illi legum feredarum rationem exquirere atq; inuestigare omiserint, opera & pretium fortasse faciemus, si nos ipsi de ea, et omnino de omni reip. statu commentemur, ut quantum in nobis est, tota quæ ad res humanas pertinet, philosophia perfecta sit. Primum igitur siquid præclarè à ueteribus singillatim literis proditū est, id persequi conemur: deinde ex rerum publicarū formis undiq; collectis, quæ res ciuitatibus et singulis rebus pub. interitum afferant, et quibus de causis aliæ bene, aliæ secus administrentur, uideamus. His enim perspectis et cognitis fortasse & qui sit optimus reip. status, & quibus unanquamque remp. institutis, quibusq; legibus ac moribus temperari conueniat, ut sit optima, plenum fiet. Exordiamur igitur dicere.

M. ANTONIVS MVRRETVS

PVRIORIS AC POLITIORIS

PHILOSOPHIAE STUDIO-

SIS. S. D.

V A N T A gratia, quantaq; laus
Dionysio Lambino, homini o-
mnium bonarum artium scien-
tia instructissimo debeatur, cu-
pido à vobis omnibus mea opera
intelligi. qui cum, decem Ari-
stotelis de moribus libros & reconditionis cuius-
dam doctrinæ, & eiusmodi præceptionum, qua-
rum singularis utilitas ad omnes vitæ partes perti-
neret ac permanaret, refertos esse, cognosceret,
quicquid obstat atque officere illorum, qui eos
peruolutare cuperent, intelligentiæ videretur, id
omne ut remoueret ac tolleret, nullum sibi labo-
rem detrectandum putauit. cumque eorum, qui
se ad philosophiæ studia conferunt, alij Græcæ lin-
guæ gnari, Græce scriptos Aristotelis libros ma-
nibus terant: alij, quibus ad eam linguam perdi-
scendam vel tempus, vel magister, vel animus de-
fuit, interpretum operam necessariò desiderent:
vtrisque opem haudquam exiguam tulit. quip-
pe cùm Græcorum exemplarium scripturam mul-
tis admodum locis seu librariorum oscitans incu-
frī, etia quæ alia fatalis calamitas deprauasset: con-
ria seu quisitis

quisitis vndique quām potuit plurimis perbonis,
perque veteribus libris, non paucos, eorum auxi-
lio, locos emendauit : nonnullos etiam acumine
ingenii, & naturali quadam $\delta\sigma\chi\eta\alpha$ felicissime re-
stituit: postremo quoscunque amicorum in his li-
bris insignioris operæ aliquid aliquando posuisse
acceperat, eos sibi adiutores ad tam præclari ope-
ris perfectionem comparauit. Hoc labore perfun-
ctus, animum adiecit ad eosdem libros, omni ad-
hibita diligentia, latine interpretandos. videbat e-
nim, qui hactenus interpretes extitissent, eorum
partim, omni orationis ornatu, omni flore negle-
cto, id modo studentes, ut cuiusquamodi verbis
philosophi sententiam exprimerent, horridum
quoddam & agreste dicendi sectatos genus : alios,
satis alioqui concinnos non inelegantium vocula-
rum structores, dum id agunt vnum, ne quod ver-
bum ponant, quod non ē Cicerone decerpserint,
sæpenumero longissime ab Aristotelis sententia
aberrasse : itaque alteros à multis, propter oratio-
nis asperitatem, non attingi : alteros à doctis & in-
telligentibus, propter sententiarū depravationem,
repudiari. Harum ipse reprehensionum vt in neu-
tram incideret, magno studio enisus est : ac, quan-
tum ego quidem iudicare possum, vel omnino, vel
ex maxima parte, id quod voluit, consecutus . Erit
autem hic labor vtilis & fructuosus non modo ru-
dibus Græcarum literarum, (quanquam iis qui-
dem plurimum) verum etiam eruditis . non enim
parum sæpe contingit, ut quod, Græce dictum, vel
opti-

optime intelligimus; id tamē latine exprimere nequeamus. cui difficultati vix vlla res melius, quām accurata & diligēs huius generis librorum lectio, medeatur. Iam, cum hæc scriberem, facile prospiciebam animo, tam laudabilibus amicissimi hominis vigiliis duo parata genera reprehensorum fore: vnum, eorum, quibus philosophiam polite eleganterq; tractari non placet: quiq; hac commendæ orationis cura, detrahi aliquid de illius dignitate opinantur. in quibus illud primum est, quod admirer: si ad rerum pulchritudinem verborum quoque splendor accedat, cui tandem id incommodo arbitrentur fore: aut in fordibus & illuuie orationis quam tandem ipsi reperiant dignitatem. Nam Aristoteles profecto ipse, & illius magister Plato, & qui ei succelsit in schola, Theophrastus, & ceteri deinceps, cum plurimum operæ ac studii in rerum peruestigatione posuissent: illud quoq; studuerunt, ut quæ scientia comprehendissent, ea optimo & ornatisimo dicendi genere explicarēt. Quin hoc liquido affirmare posse video, multo magis sollicitos in retinenda vocabulorum proprietate, quām vllos alios scriptores, fuisse. Id si in Græca lingua factū est, cur in Latina fieri, quantum quidem ipsius inopia fert, non debeat, equidem non video. Nam illud quidem nihil ad hanc rem pertinet, quod ipsi mihi sæpenumero obiectum est, cum aduersus istos disputationem: multos superiori ætate egregios ac præstantes philosophos sine vllis orationis pigmentis fuisse, multos

etiam hodie viuere: multos contra nostris temporibus exortos esse, qui philosophiam se exornaturos professi, summam suam rerum philosophicarum inscientiam prodiderunt. Evidem, si alterutrum deserendum sit, multo malim sine orationis nitore cognitionem rerum, quam sine rerum intelligentia volubilitatem linguæ: neq; vñquam ita amens sim, vt non aut diuini hominis Thomæ Aquinatis, aut Alberti Magni indisertam Sapientiam ineruditæ multorum loquacitati infinitis partibus anteponam. Sed si quis hæc vtraque coniungere conetur, & ijs ipsis quæ sanctissimi illi & eruditissimi homines horride & inculte, temporum magis, quam suo vitio, tradiderunt, ornatum aliquem adhibere studeat, quis vsque eò ini quis futurus est, vt eius industriam contemnedam potius, quam commendandam putet? Alterum fortasse genus erit eorum, qui caussam nullam fuisse dicent, cur, post Ioachimum Perionium, quisquam præterea his libris in Latinum sermonem conuertendis admoueret manus. his ego respondere nolo. Scholia, quæ tum alijs, tum hac quoque de causa, hisce libris Lambinus adiecit, ea pro auctore suo respondeant, volo. quibus quidem in scholiis si summo ipse iure cum Peronio agere voluisset, verendum erat, ne suspiciois hominibus, & omnia ad deteriorē partem accipientibus, non tam probandæ industriæ suæ, quam alienæ virtuperandæ studio ad ea conscribenda adductus videretur. Modum igitur tenuit, aut potius intra modum

dum constitit: & propositis paucis, de ceteris le-
 ctores voluit suspicari: neque sibi maiorem eru-
 ditionis & diligentiae, quam pudoris, & modestiae
 rationem habendam esse duxit. Quare cum Lam-
 binus ipse omni laude, atque omni prædicatione
 dignus est: tum FRANCISCVS TVRNONIVS sa-
 crosanctæ Romanæ ecclesiæ Cardinalis amplissi-
 mus, cuius benignitate Lambini studia fouentur,
 longe dignissimus, pro cuius salute & incolumi-
 tate, quicunque hæc studia colimus, assidue vota
 faciamus. Quod utinam & ceteri temporibus no-
 stris principes viri exemplum illius in alendis ho-
 nestarum artium hominibus imitarentur: & qui
 eorum opibus fouentur, ocium suum huius exē-
 plo ad studia laudandarum artium, pro sua quis-
 que parte, adiuuanda conferrent. Valete.
 No. Mar. CICICLVIII. Patauio.

DIONYSII LAMBINI
S C H O L I A ,

In Librum primum.

THE CONSILIVM] studuj ego in his libris vertendis ad vnam rem significādam, vna & eadem voce perpetuò ferē vti, pr̄sertim quæ ad hanc disputatiōnem de morib⁹ pertineret, & vel in definitione, diuisioneque ac distinctiōne aliqua rerum dissimilium adhibere-tur, vel ipsa definiretur, atque ab alijs distingueretur: idque eo consilio feci, vt & planior esset o-ratio, & ne cōturbaretur lector variarum vocum pro re ea-dem multitudine. Προαιρετις igitur quid sit apud Gr̄ecos sciunt ij qui Gr̄ecas literas vel summis digitis attigerunt: quæ vox Latina huic gr̄ecæ respondeat, id verò obscurum est. neque desunt qui vllam esse in tota lingua latina negēt: atque in hac sententia P. Victorium virum doctiss. esse au-dio: qui cùm hos libros Florentiæ explicaret, gr̄eco vocabulo προαιρετις, cùm latinè loqueretur, semper utebatur. Iam quòd nonnulli propositum vertunt, in quibus est Pe-riōnius, id faciunt minus rectè. propositum enim vel finis est, vel de fine dicitur, vt ex M. Tullio multis locis cognoscere licet. epist.lib.1. cùm omnibus nobis propositum es-se debeat id, quod à me s̄epissimè dictum est, cum dignitate otium. & ibid. neq; mihi in omni vita tam erit res vlla pro-posta, quām vt quotidie vehementius te de me optime me ritum esse lātere. lib.4. de finib. si congruunt ipsa sibi, & à proposito non aberrant. & lib.5. omnem naturam esse con-seruaticem sui, idq; habere propositum quasi finem & ex-tremum, se vt custodiat in quām optimo sui generis statu. At Aristot. lib.3. τὴν προαιρετινὴν vult esse eorum, quæ ad fi-nem pertinent. Neque verò delectus est. Est enim nomen hoc angustius, quām vt huic loco atque ei rei, quæ gr̄eco vocabulo notatur, significandæ aptum sit: vt cum dicebat

Cæsar

Cæsar verborum delectum originem esse eloquentiæ: delectus hinc electionem huius vel illius rei simpliciter significat. at *προαιρετις* est pluribus rebus, quæ sub actionem cadunt, propositis, vnius, quam agamus & sequamur, cum diu, multumque deliberauerimus, electio. Ne consilium quidem est, si pro eo, quod Græci *συνέδριον*, id est consessum, vel pro eo quod *συμβολὴν* dicunt, accipias. Est enim consilium vox πολύσημος, significatque & consessum, ut diximus: (atque ita M. Tullius senatum orbis terrarum consilium, & alio loco sapiens consilium nominat) & *συμβολὴν* id est rationem quandam rei agendæ vel non agendæ ab altero exegitatam, & alteri datam, nondum decisam tamen neque fixam: (est enim *προαιρετις*) & suasionem: de quibus in his libris non disputat Aristot. Institutum autem latius patet, neque in hac re, quæ græco vocabulo significatur, locum habet. Denique eorum vocabulorum, quibus ad eadem rem vtitur, multitudo, argumento est illum non habuisse constitutum, quo potissimum vteretur. At sane præstabat vno aliquo semper vti, quām tot nominibus vna rem significantibus lectoris docilitatem, memoriamque conturbare. Ego igitur & *προαιρετην* consilium appellavi & *προαιρέσιν* consilium capere latinè reddidi. ac de hoc quidē suo loco dicemus, simulque cur ita verterim, rationem afferemus. consilium autem idem valere interdum apud latinos quod apud græcos *προαιρετις*, id est ratio rei agendæ, vel non agendæ explicata, fixa, & constituta, declarant exempla ex Plauto & M. Tullio. Plautus igitur, in Aulularia. Narraui amicis multis consilium meum de conditione hac: Euclionis filiam laudat, sapienter factum, & consilio bono.

M. Tull. in Lucullo. Nec verò satis constituere possum quod sit eorum consilium, aut quid velint. Idem Philip. xi. nonne eo consilio ex Italia profectus est, ut prohiberet Syria Dolabellam? & lib. v. de finib. Nam voluptatis causa facere omnia oportere cum etiam si nihil consequamur, tamen illud ipsum consilium ita faciendi per se experteum & honestum & solum bonum sit, nemo dicit. & off. i. Qui igitur ad naturæ suæ non vitiosæ genus, consilium vitæ omnine contulerit, is constantiam teneat. & de finibus 3.

Quis est qui virorum fortium, atque omni virtute præstantium facta, dicta, consilia cognoscens nulla omnino affectatur voluptate? quibus locis & consilium ἀροαίρεσις & consilia ἀροαίρεσις græco nomine dici possunt.

2 Bonum aliquod appetere videtur] ἀγαθὲ τινὸς ἐφίεσθαι δοκεῖ. Perionius sic. ad bonum aliquod refertur. non mihi videtur Perionius (pace eius dixerim) satis aptè hæc verba vertisse. Primum enim ἐφίεσθαι idem est quod ὄφεγεσθαι, quod valet appetere aut desiderare. sic idem Aristot. lib. 4. τῶν δ' ἀλλοτρίων ὅντων ἐφίενται aliena non appetunt: deinde non video cur fugere debuerit hoc loquendi genus, appetere bonum, quo & M. Tullius vtitur in lib. 2. de finibus, quo loco definit bonum, ut hic Aristoteles. M. Tullij verba sunt. Bonum ipsum etiam quid esset fortasse, si opus fuisset, definisses: aut quod esset natura appetendum, aut quod prodeisset. & paulo post. simulatq; natum animal est, gaudet voluptate, & eam appetit, vt bonum. Neque est quod mihi dicat quisquam, quod quidam nuper obiecit, cum hæc legeret, bonum id esse, quod omnia appetunt. dicebat autem ille inanima non posse dici appetere latinè. acutum verò hominem. cur magis Aristoteles aut Græcus alius ita loquetur πάντα τοῦ ἀγαθῆ ἐφίεσθαι quam latinus omnia bonum appetunt? Atqui etiam apud M. Tullium, si exemplum queritur, res inanima dicitur appetere, quamvis impropriè. sic enim ille in Rullum. In hac partitione ornatus non plus victoria Marcelli populo Romano appetiuit, quam humanitas. & Tuscul. I. sic hæ duæ partes vna ignea, altera animalis rectis lineis in cœlestem locum subuolent, siue ipsa natura superiora appetentes, siue quod à grauioribus leuiora natura repellantur. Postremò aliud est ad aliquid referri, aliud aliquid appetere. quanuis enim finis & bonum re sint eadem, aliter tamen (si proprias definitiones, & exquisitas adhibere volumus) bonum definimus, aliter finem. nam finem id esse dicimus, ad quod cetera referuntur, vel cuius causa aguntur: bonum autem id quod omnia appetunt, ut hoc loco testatur Aristoteles à veteribus esse definitum.

3 Muneris functiones] sic εὐρεψάται Latinè reddidi, vt quem-

quemadmodum Aristot. duobus græcis nominibus vtitur, ἡραὶς & ἐνέργεια, sic & nos duobus latinis vteremur actio & functio muneris. Nam ἐνέργεια commodè latinè fungi munere verti posse, ex bonis linguae latinæ auctoribus intel ligere licet. Cæsar lib. 7. hunc ex proximis vnius iacentem transgressus eodem illo munere fungebatur. M. Tull. de diuinat. lib. 2. possunt aliquando oculi non fungi suo munere. & Tuscul. 1. nemo parum diu vixit, qui virtutis perfectæ functus est munere. ibidem. conturbatus oculus non est probè affectus ad suum munus fungendum. Itaque κατ' αἴρε τὴν ἐνέργειαν virtutis fungi latinè reddere solemus, & ἐνέργειαν functionem muneris. nam & M. Tullius sic laborem definit lib. secundo Tuscul. functionem quandā gra uioris operis ac muneris.

4 Vni alicui facultati] secutus sum libros quosdam veteres in quibus ita scriptum est, ἐπὸ μίαν τινὰ δύωμαν: atque hanc scripturam confirmat Eustrat. Alij libri quos secutus est vetus interpres, habent αἴρετὴν. quæ vox sine dubio, si demus eam esse veram lectionem, valet hoc loco δύωμαν.

5 Optabiliores] scio optabile id esse propriè & vñficiūs, quod Græci dicunt ἀντοῦ. & optare ἀχεδαι, aliudque esse αἰρεῖδαι & αἰρετοῦ, quām ἐυχεδαι & ἀντοῦ. Veruntamen in hac lingue latinæ inopia cùm videam Græco vocabulo αἰρετοῦ nullum aliud Latinum respōdere, quām eligibile, quod vñsus improbat, ac respuit, peto vt mihi ignoscāt ij homines quibus aures sunt teretes ac purgatae, si optabile interdum pro eo, quod Græci dicunt αἰρετοῦ, vñsurpo, præsertim cum M. Tull. lib. 2. de finib. ea ipsa voce latina videatur Græcam αἰρετοῦ reddidisse his verbis. Quæ honesta & recta sunt, ipsa per se esse optabilia. & offi. 1. hoc erat tertium quod de interitu Hippolyti iratus optauit: & de claris oratoribus. Quando autem dubium fuisset apud patres nostros, eligendi cui patroni daretur optio, quin Antonium, optaret, aut Crassum? & Virgil. æneid. 1. Pars optare locū recto: vbi notat Seruius optare valere αἰρεῖδαι id est eligere.

6 Facilius id quod expetere] μᾶλλον ἀντυγχάνοιμεν τῷ δέοντος. Perion. sic. facilius decorum assequemur. aliud est τῷ δέοντι quod ducitur à verbo δεῖ oportere: aliud τῷ ὥρᾳ

τον quod M. Tullius decorum appellat.

7 Vt eius formam adumbremus] Aristo. τύπῳ γε περιλαβεῖν. quid sit τύπῳ καὶ εἰντύπῳ nemini obscurum est. Sed qui hos libros verterunt, non satis aptè Latinè reddiderūt. Alij enim crassa & pingui Minerua, alij crassiore doctrina. ego τύπον rudem formam aut imaginem commode Latinè reddi posse arbitror. Iam formam rei adumbrare, aut rem informare ex M. Tullio sumplimus. sic ille orat. perf. excellentis eloquentiæ speciem & formam adumbrabimus. & ibidem. informabo qualis fortasse nunquam fuit.

8 Nam et si idem] Aristot. εἰς γὰρ καὶ: mendosè Perionius. Etenim si &c.

9 Ciuitatis tamen bonum & consequi] τὸ τῆς πόλεως καὶ λαβεῖν καὶ σώζειν. Perion. remp. capessere nihil ad sententiam Aristotelis. non enim hic queritur, de capessenda rep. sed de ciuitatis bono inueniendo ac tenendo. Quis Græcorum autem ita locutus est, λαβεῖν τὸ τῆς πόλεως ἀγαθὸν, pro eo quod latini capessere remp. dicunt? λαβεῖν hoc loco mihi ponи videtur pro reperire, vel intelligere, vel consequi. sic idem Arist. lib. 1. περὶ Ζώων γένεσεως, λέβοι δ' αὐτοῖς εἴκ τε τῶν καὶ τὸ ἄρρεν πάσι συμβάλλεται εἰς γένεσιν. i. Ex his intelligere licet quomodo mas ad animal gignendum adiuvet. & primo lib. τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ de Empedocle. λέβοι δ' αὐτοῖς οὐ τὸ θεωρῶν εἴκ τῶν εἴκ τῶν. id est. id autem ex eius versibus si quis inspicere velit, intelligere licet. & infra lib. nono. Ei δὴ λάβοιμεν τὸ φίλωτον πᾶσι ἐκάτεροι λέγουσι, τάχ' αὐτὸν γένοιτο δῆλον, & lib. 3. περὶ δ' αὐτὸν φρονίσεως εἴτε αὐτὸν λαβοιμεν. & ῥητορ. primo. μέγισον δὲ καὶ κυριατον ἀπάγτων πρὸς τὸ δώματα πείθειν, καὶ καλῶς συμβουλεῖν, τὰς ωλιτείας ἀπάσας λαβεῖν. & horum lib. 2. ληπέον οὐδὲ τῶν τῆς διαγραφῆς.

10 Docendi subtilitas] τὸ ἀκριβὲς. ille limatum accuratunque dicendi genus. non queritur hic de tribus illis dicendi generibus, quæ M. Tull. exponit in orat. perf. sed negat Aristoteles subtilitatem illam limatam docendi persequē in omni disputatione ac sermone desiderari.

11 Quemadmodum nec] Arist. ἀπερ εἰδέν τοῖς. Perionius omisit negationem quæ tamen reperitur in omnibus codi-

codicibus cīnendatis.

12 Ut lege tantummodo, non natura constare] hac de
re plura dicemus in commentariis nostris in Horatium ad
illum locum. Atque ipsa vtilitas iusti prope mater & æqui.

13 Aliis fortitudo exitio] non erat quod quicquam ad
hunc locum annotarem, nisi quidam doctissimi viri, cū qui-
bus hos libros contuli, vereri se mihi dixissent, ne non sa-
tis aptum esset huic loco fortitudinis nomen, propterea
quod significaret hīc Aristoteles non habitum animi cum
ratione coniunctum &cet. sed robur corporis potius. Qui-
bus cum responderem mihi quem fortitudinis nomine ad v-
trunque significandum vti licere, vt Aristoteles nomine *av-
dipias* ad vtrunque usus esset, quærebant exempla. ego au-
tem M. Tullium statim protuli, cuius haec verba sunt offi. I.
in feris inesse fortitudinem saepe dicimus, vt in equis, in leo-
nibus : iustitiam, æquitatem, bonitatem non dicimus. quo
loco perspicue fortitudinis nomen pro corporis robore v-
surpat. Quemadmodum igitur græcum *avdipia* impropiè
ad corpus quoque accommodatur, sic & latinum fortitudo.
Simile est id quod de virtutis nomine infrā dicemus. quæ &
ipsa in equo, verbo, opere, & alijs dicitur.

14 Probabilibus rationibus] Arist. πιθανολογοῦντος. nō
recte Perionius. Vtrum mathematicum suadentem probes:
non enim hīc quæritur de suasione aut dissuasione, sed hoc
ait, quemadmodum non est audiendus mathematicus, qui
rationibus probabilibus & dialecticis vtratur, sic non esse ab
oratore demonstrationes idest argumentationes necessa-
rias flagitandas.

15 Ethorum bonus est iudex] οὐ τέτων εἰσὶν ἀγθός κρι-
τής. Perio. æquus æstimator. mallem dixisset existimator,
tolerabiliusque fuisset. existimare enim interdum iudica-
re, aut certè opinari est. Cic. de orat. lib. 2. nullius rei quæ
quidē esset in his artibus, de quibus aliquid existimare pos-
sem, rudem aut ignorantem esse visum. ibid. non stultus alieni
artificii existimator. Brutus Ciceroni. Quanta sim lætitia
affectus cognitis rebus Bruti nostri & consulum, facilius est
tibi existimare, quam mihi scribere. & de claris oratoribus
tantum detraxit, quantum non quiuis vnuſ ē populo, sed exi-
stima-

stimator doctus, & intelligens posset cognoscere. Idem in top. sed vulgi opinio mutari vix potest, ad eamque omnia dirigunt, & qui iudicant, & qui existimant. Et partit. cū aut augendi alterius, aut minuendi sui causa alia dici ab oratore, alia existimari videntur. Aestimator autem & estimare plane hoc loco inepta sunt. Sed negat ille eleganter atque adeo latinè dici bonus iudex, cum M. Tull. ita loquatur tamen. sic enim verr. 6. Est boni iudicis paruis ex rebus, coniectionem facere vniuscuiusque & cupiditatis & incontinentiæ. & septima. Iudex bonus esse nemo potest qui suspicione certa nō mouetur. sed quid religiosius quam quod idem alibi non est ausus dicere boni citharœdi, sed clari? quasi verò clarus citharœdus idem sit latinè quod apud Græcos οὐδεῖος κιθαρῳδός.

16 Ut & incontinentibus] τοῖς ἀκρατεσι. lege hac de re scholia numeri 66. hoc lib. εὐκρατην & εὐκράτειαν continentem & continentiam. ἀκρατην καὶ ἀκράτειαν, incontinentem & incontinentiam multorum virorum doctorum exemplo latinè reddidi, eisdemq; vocibus semper vsus sum. neque putauit mihi fugienda nomina incontinentis & incontinentia, quorum altero Plautum, Terentium, Horatium, altero etiam M. Tullium vsos esse scio. Præterea quanuis sciam impotentem eum esse qui sese continere, sibi que imperare non possit, quæ vis est vocabuli græci ἀκρατην, incontinentis tamen & incontinentiæ propterea quod oppositionem habent ad continentem & continentiam propiorem ac faciliorem, magis mihi probata sunt.

17 Sed hoc ignorare non debemus] μὴ λανθανέτω δ' ἄν-
μας. Perio. Sed hoc obliuisci non debemus. Aliud est λαν-
θανειν, aliud επιλανθανεσαι. illud est latere, obscurum &
incognitum esse: hoc obliuisci & immemorem esse.

18 Principium enim est rē ita esse] Arist. τὸ ὅτι. id est τὸ
εἰδέναι ὅτι εστί. Docet autem ille lib. 2. αὐταλυτ. ὑσέρων to-
tidem esse ea quæ queruntur, quot ea quæ scimus. Scimus
porrò quatuor, rem esse, quid sit res, talem rei effectum
esse, seu ita rem se habere, cur ita res se habeat. quibus to-
tidem respondent quæstiones an sit, quid sit, an ita sit, cur
ita sit. Verba Arist. hæc sunt ordine commutato. τὰ ζητε-
μενα

μένεται σινίσα τὸν ἀριθμὸν, ὅτα περέπισδεθε. Εἰτὲ μεν δὲ τέπλαπα, τὸ ὅτι, τὸ διότι, εἰ ἐσι, τι ἐσι. i. totidem sunt ea quæ queruntur, quot sunt ea, quæ sciuntur. querimus autem quatuor, an ita sit, cur ita sit, an sit, quid sit. malè igitur Perio. qui vertit τὸ ὅτι rem esse. scire enim τὸ ὅτι non est scire rem esse, sed ita rem se habere. verbi gratia soleū deficere, mundū æternū esse. scire autē rem esse, respōdet q̄stioni εἰ ἐσι. i. an res sit simpliciter: quæ lögē alia est à quæstione ὅτι. Iam hæc loquendi forma querere ὅτι, vel quæstio ὅτι, nata est à Græcorum loquendi consuetudine. cum enim significabant se scire rei alicuius effectum, verbi causa lunam deficere, dicebant se scire ὅτι εἰσι. i. rem ita se habere, quod latini philosophi barbarè loquentes verterunt, scire quia est, vel quòd est. Itaque querere τὸ ὅτι, quod vulgo appellant in scholis querere quia, est querere de effectu rei. Iccircò dixit Arist. primo lib. τῶν μετὰ τὰ φυσικά, vel, ut eruditiores appellant, περὶ σοφίας, τούτου μετέποντο τὸ ὅτι μὲν εἰδένειν, διότι δ' οὐκ εἰδένειν. id est vnu peritos scire τὸ ὅτι: exempli causa scire hanc radicem esse ad hoc vnu sannandum vtilem: cur sit vtilis autem, nescire. Ait igitur hoc loco Aristot. benè moratum cuin esse oportere qui intelligere cupiat disputationem de virtutibus, & omnino de rebus ciuilibus: vultque hoc esse omnibus persuasum tanquam principium quoddam: cur ita sit, non admodum esse querendum. Sic infrā cùm posuisset humanum bonum esse muneris animi functionem cuiusdammodi ex virtute &c. statim subiicit satis esse hoc indicasse, neque querendum esse quamobrem ita sit. M. Tullius orat. perf. posteà quām ostēdit etiam in oratione numeros locum habere, sic loquitur. Esse igitur numerum quandam in oratione non est difficile cognoscere. iudicat enim sensus, in quo iniquum est, quod accidit, non agnoscere, si cur accidat, reperire nequeamus. Aristoteles in eo libro, quem modo cominemorauit περὶ σοφίας, scribit sensus nulla de re, cur ita sit, iudicare, verbi causa, cur sit ignis calidus: sed tantum effectum rerum sentire, verbi causa, ignem esse calidum, aquam esse frigidam. Verba Aristot. hæc sunt, αλλ' οὐ λέγουσι τὸ διὰ τί περὶ εἰδένειν, εἰσι διὰ τί θέρμαν τὸ πῦρ, καλλι μένον ὅτι θέρμαν.

19 Optimus ille quidem] ὁ ἔντος μὲν πανάρισος . Versus sunt Hesiodi omnibus noti . Perionius Virgilij versum unum atque alterum duobus primis Hesiodi opposuit . Felix qui potuit rerum cognoscere causas &c. sed quorsum , cùm aliud Hesiodus loquatur , aliud Virgilius ? scilicet vt Ciceronis verba , & sententias integras inculcat , etiam si nihil ad Aristotelis sententiam pertineant , ita Virgilij versibus , qui ei visi sunt elegantes & ornati , vt reuera sunt , Hesiodum nobis interpretari voluit , eò fortasse quòd aliquid de felicitate loqui videbantur . Hanc Hesiodi sententiam ad uerbum ferè T. Liuius exprimit lib. xxxii . sub Minutij persona . sæpe ego audii milites eum primum esse virum , qui ipse consulat , quod in rem sit : secundum eum , qui benè monenti obediat : qui nec ipse consulere , nec alteri parere scit , eum extremi ingenii esse . eandem usurpat M. Tull. in Cluentiana . Sapientissimum esse dicunt eum , cui quod opus sit , ipsi veniat in mentem : proximè accedere illum , qui alterius benè inuentis obtéperet . & Sophocles in Antigone . φημὶ ἔγω γε πρεσβέτειν πολὺ Φῦσι τὸν αὐδρα παύτ' επισήμως πλέω Εἰδούσι , φιλέτη γὰρ τὸ τοῦ καὶ ταῦτη ῥέπειν , Καὶ τῶν λεγόντων έν καλὸν τὸ μανθανεῖν .

20 Et odiosissimi] φορτικώτατοι Perion , importunissimi . non satis mihi probatur . φορτίον est onus . φορτικὸς igitur latinè puto commodè verti posse odiosus , insolens , non ferendus , vel vt placet Adriano Turnebo viro Galliæ nostræ doctiss . cuius sententiam in his libris vertendis studiosè exquisiui , cuiusque iudicium multis locis securus sum , in eptus . Cicero quidem de orat . lib . I . videtur insolentē pro eo quem græci φορτικὸν nominant , posuisse . ne in re nota multus & insolens sim ; & in orat . perf . idem significasse videtur duobus nominibus . Nihil insolens atque ineptum . vertitur autem hac voce φορτικὸς ; in his libris sæpius Arist . locos proponemus omnes ob oculos , vt quiuis intelligere queat , græco vocabulo hæc latina ferè æqualiter respondeat . lib . quarto igitur vbi de magnanimo loquitur , ἐν εὐεργεσίαις μὲν τεμνύνεται ὅντες γεννεῖσ , ἐν δὲ τοῖς ταπεινοῖς φορτικὸν . id est inter illos gloriari , generosi hominis est : inter humiles autem & infimos , odiosum , vixque tolerabile . & eod . lib .

lib.de ridiculis.οἱ μὲν διῶ τῷ γελοῖῳ ὑπέρβαλλοντες, βωμολόχοι δοκεῖσιν εἶναι, καὶ φορτικοὶ γλιχόμενι παύτως τῇ γελοῖᾳ. quæ sic vertimus. Atque iij quidem qui risu mouendo ultra modum prodeunt, scurræ videntur esse odiosiisque homines ac non ferendi, qui omne suum studium in ridicula conferunt. & lib. decimo. οἱ δὲ σώφρονες τί σὺ εἶεν, ηφορτικὸς ἐπαυγός τι δικτέχνη φάνης ἐπιθυμίας. Iam verò utrum Deos dicemus esse temperantes? an odiosa, minimeque ferenda deorum laus futura est, si dicamus eos vitiosis cupiditatibus carere? & primo φυσικῆς ἀνροάς, μᾶλλον δὲ ὁ Μελίσσου λόγος φορτικός, καὶ δικτέχνων ἀποιαί. id est odiosior autem Melissi ratio est, minusque ferenda & quæ dubitatem non habet. Aelianus autem in secundo ποιητ. iōsop. πολυτελῆ δεῖπνα καὶ φορτικὰ appellat cœnas sumptuosas, & graues ijs, qui eis delecentur.

21 Politi verò homines] οἱ δὲ χαρίεντες. sic M. Tull. academic. 2. Propter id quod docetur à politioribus physicis, singularium rerum singulas proprietates esse. χαρίεντες dici puto à græcis quos lepidos, festiuos, atque humanitate politos appellamus.

22 Sed videtur eo quem quærimus, exilior] φαινετοι δὲ ἐπιπόλαιοι τεροι εἶναι τῇ ζητημένῃ. scio ἐπιπόλαια ea esse quæ extant, quæ eminent, quæ sunt denique in summa terræ vel aquæ extremitate. sed significat Aristoteles hunc finem firmum, stabilem, diuturnum, solidum nō esse, quemadmodum nec ea solent esse fixa, nec diurna, quæ non sunt altius in terram defixa, aut desolla. Tertio rhetoricorum autem ἐπιπόλαια nominat τὰ παντὶ δῆλα καὶ ἀμφέπεις ζητῆσαι.

23 Ut credant se ipsos bonos esse] ίνα πισθωσιν εἰστήσαγαδες εἶναι. Perionius mendosè vertit. vt opinionem alijs afferant se esse probos. sententia Aristotelis hæc est. honorem expertunt nonnulli, vt credant ipsi alijs se bonos esse. Multi enim sunt qui aliorum de se iudicio, atque orationi maiorem fidem habent, quam sibi, suæque conscientiæ. quod genus hominum reprehendit Horatius in epist. ad Quintum. Tu recte viuis si curas esse quod audis: Iactamus iampridem omnis te Roma beatum: Sed vereor

ne cui de te plus quām tibi credas . sed quis Aristotelis sententiam melius, quām ipse Aristoteles explicare potest? hic sic infrā loquitur lib. octauo . οὐδὲν πότε τῶν ἐπιεικῶν, καὶ εἰδότων ὄρεγόμενοι τιμῆς, βεβαιῶσαι τὴν σκέψεαν δέξαντες περὶ αὐτῶν ἐφίενται . χαίροσι δὲ ὅτι εἰσίν αὐτοὶ πιστὸντες τῇ τῶν λεγόντων κρίσει . Lætantur (inquit) tales homines , eorum qui id dicant, iudicio credentes . idem ἡρόποτε . καὶ τιμὴ καὶ ἀδόξια τῶν οὐδίσων, διὰ τὸ γίγνεσθαι φαντασίαν ἐκάστη, ὅτι τοιούτος καὶ απουδαῖος ; καὶ μᾶλλον ὅταν φῶσιν, εἰς στεταὶ ἀνθέειν . i. honos & bona fama in rebus iucundissimis numeranda sunt, quia se quisque cogitatione talem , & virum bonum depingit , multoque adeo magis cum hoc dicunt ij , quos vera loqui arbitratur. In eundem scopulum offendit Strebæus, qui ita vertit, ut fidem faciant se bonos esse . At qui quis nescit πιστεῖν esse fidem habere & credere ? fidem facere autem, & persuadere, dici à græcis πείθειν? nec me cōmouet quod πιστεῖς apud græcos probationes appellantur. ex quo quidam Græcorum interpres πιστεῖν volunt esse probare & confirmare lib. 2. αὐτοῦ προτέρων, quod nihil ad ad hunc locum pertinet. Stultum igitur & ridiculum meherculè hoc hominum genus est, qui cum sibi ipsi pulchrè noti sint, sciantque nullam inesse in se virtutem , nihil denique se laude dignum vel à natura, vel à disciplina habere , laudari tamen ab alijs virtutis nomine volunt , atque hac inani & falsa aliorum de se prædicatione pascuntur, ac delectātur.

24 Propositum admirabile] Σέστιον. scio ab Aristot. θέσιν sic definiri lib. topicorum 1. Σέστιος ἐσὶν ὑπόληψις παραδοξος τῶν γνωρίμων τινὸς κατὰ φιλοσοφίαν, οἷον ὅτι οὐκέσιν αὐτιλέγειν, καθάπερ ἔφη Αυτιδένης. οὐδὲ τι πάντα κινεῖται. Sed cum videam Σέστιον propositum à M. Tullio nominari , sintque theses opiniones admirabiles, & præter omnium ferē opinionem, ut vult Aristot. mihi visus sum hoc loco sic thesin recte appellare posse . poteram & existimationē seu opinionem admirabilem nominare .

25 In ijs libris dictum est] Quosnam libros fuisse dicimus ἐγκύρωλια ? an qui omnium artium doctrinam, & quasi orbem disciplinarum continerent ? an potius qui quæstiones quotidianas & peruvagatas , & quæ quotidianorum ministeriorum

nisteriorum instar in orbem redeunt, cōplete rentur. Cum hos libros iam pridem à me in Gallia in latinum sermonē versos, anno superiore in Umbria recognoscere ac veluti recuderem, accuratiusq; mecum cogitarem, qui fuissent hi libri, neq; mihi quicquām in mētē veniret, in quo acquiesceré, visum est mihi ad Guliell. Sirletum virum doctiss. olim Pontificis Maximi Marcelli secundi, nūc Pauli 111 itidem familiarem ac domesticum, scribere, ab eoq; petere, vt mihi suā sententiā hac de re per literas exponeret. ille autē vt est cūm in omnes³ humanissimus, tūm mihi peramicus, sic rescripsit. Sirletus Lambino S. Peto abs te mi Lambine vt des veniam, si tuis literis tam serō respondeo. sum enim tot ac tantis occupationibus distractus, vt vix calatum in manū sumere queam. ignoscas igitur occupationibus meis. Quod quāris quoſnam fuisse putem libros illos, quos Aristoteles ἐγκύλια nominat, ego existimo sic ab illo philosopho nominari libros eos, qui non de vna aliqua certa materia, sed de quāſtionib⁹ omnium disciplinarū scripti sint, vt προβλήματα & res huiusmodi. Εγκύλια enim scimus apud auctores dici ea quā non ad vnam rem, sed ad vniuersas pertinent, vt Plutarch. ἐν τῷ περὶ παιδῶν ἀγωγῆς, ἐγκύλια παιδῶν πατέρων appellat, quāe orbem disciplinarum comprehendunt. sic & apud nonnullos scriptores animaduerti ἐγκυλίας ἐπισολᾶς nominari, quāe non ad aliquem certum hominem, sed ad omnes prouincias mittebantur. hæc habui quā tibi hac de re scriberem. si quid præterea occurret, scribam posteā. nunc te rogo vt me ames, vt facis. Vale Romæ quarto nonas Januar. 1557.

26 Lubrica ſanē atque ardua) Arist. προσάρτες τῆς τοιου της γένομένις ζυτῖ σεως. Non dicit Aristoteles hanc quāſtionem eſſe difficultem aut obscuram, aut vix explicabilem, sed προσάρτη idest arduam, vixque tractabilem. quemadmo dum Sallustius ait in primis arduum ſibi videri res gestas scribere. non enim arduum (inquit Gellius) pro difficultate, ſed pro eo quoque ponit, quod græci δυζερὲς aut χαλεπὸν appellant: quod eſt moleſtum quoque & incommodum & intractabile.

27 Ipsum quicque] αὐτοένασον. Vide Platонem lib.

T 6. de

6. de rep. quo loco sic appellat vniuersusque rei formam seu ideam.

28 Nam quā homo sit] *ἥτις ἄνθρωπος*. Perion. quia homo sit. à quo magnopere dissensio, quanuis ostendere conetur M. Tullium ita hanc particulam *h* vertere solere. sed errat mea quidem sententia. Nam in illis omnibus exemplis, que profert ex M. Tullio, illud quia, respondet uoci græcæ *ὅτι*, non *h*. quā autem, quo uocabulo s̄epe vtitur M. Tullius, aptissimum mihi ad hanc particulam *h* latine reddendam videtur esse. sic Paulus Iuriscons. ad legem falcid. sed nec ille, qui filium alienum possidet, tantum habet, quanti eum patri vendere potest, sed in præsentia non quā filius alicuius, sed quā homo, æstimatur. quā valet qua ratione. sic Catull. ad seipsum. Difficile est, verūm hoc quālibet efficias. i. quālibet ratione: et idē ad Rauidum. Quid vis? quālibet esse notus optas?

29 In bonorum ordine] constituebant Pythagorei duplēm ordinem: vnum bonorum, alterum malorum, hoc modo.

ousorixia id est coniunctio & societas ordinis.

ordo	ordo
bonorum	malorum
vnum	multitudo
mas	fœmina
finis, seu finitum	infinitum
dexterum	læuum
quiescens seu immotum	quod mouetur
rectum	curuum
lux	tenebræ
impar	par.
quadrangulum	altera parte lōgius
mens seu intelligentia	opinio.
addunt quidam æquale	inæquale

30 An nihil aliud erit bonum præter ideam?] hæc sunt legenda cum interrogatione, ita tamen ut membrum superius proximum interpositionis nota includatur. alioqui sic erūt

erunt vertenda, & enuntiando pronuntianda. hoc modo. aut nihil aliud erit per se bonū. 31 Scilicet ut in corpore] Arist. lib. c sapientia 4. quatuor genera exponit eorū quæ unum sunt. alia n. unum esse numero, alia vñ specie, alia vnum genere. alia vnum proportionæ. dicuntur autem vnum proportione, quæ inter se comparātur ut aliud ad aliud. sic Arist. *νατ' αὐτολογίαν δὲ οὐσα ἔχεις ἀλλο πρὸς ἀλλο.* idem topicorum primo, similitudinem esse querendam in dispartibus generibus, *ωτε τέρον πρὸς ἐτέροντι: οὐτος ἀλλο πρὸς ἀλλο: οἷον ὡς εἰπιστήμη πρὸς ἐπιστολὴν, οὐτος αἱδησίς πρὸς αἱδητὸν, καὶ ὡς ἐτερον ἐν ἐτέρῳ τινι, οὐτος ἀλλο ἐν ἀλλῳ. οἷον ὡς ὁ φίσις ἐν σώματι & τῷ νεεῖ ἐν τῇ ψυχῇ.* illud γὰρ autem quod est hoc loco ὡς γράφειν σώματι ὁ Λισ. reddidi scilicet, & intellige hæc sic ab Aris. dici quasi ab eo qui probabilia loquatur, neque audiret liquidò ita esse affirmare. solet enim Aristot. querendo, & interrogando, quod sibi videatur, exponere, non enuntiando, in problematis maximè, & in disputationibus ciuilibus ac moralib. ut potè in quibus rationes non admodum exquisitæ neque tenuiter imitatæ adhibeantur.

32 Quæ nobis bona sunt] *τὰ ιδιαῖνα δύαθα.* Perionius. salutaria: quasi vero hic de salute cuiusquam queratur, aut quasi salutaria & bona idem sint.

33 Quodnam igitur cuique?] Arist. *τι ὅως ἔχειν τὸ δύαθον.* *ἔνασιν* subau. *πράξεις καὶ τέχνη.* non rectè igitur Perionius, Quid est igitur quod sibi quisque; bonum statuit debuerat ita vertere potius. quid est igitur quod sibi quæque; ars & actio summi bonum proponit?

34 Sed dum hic & illuc labitur] Arist. *μεταβάνων δὲ λόγος εἰς τὸ οὐτόπικον.* sic Perionius. mutata enim tamè eodem spectat definitio. Quid sibi hæc verba velint, non video. ea quidem scio ab Aristotelis sententia plurimum discrepare.

35 Mentem sanam ac vegetam] *νοῦν τοῦτο.* dixisse intelligentiam ut saepe M. Tull. sed cum infra hoc nomine *οὐεστίν* apellem, ne eiusdem nominis duas res significantis errore conturbaretur lector, *νοῦν* interdum mentem simpliciter, interdum mentem sanam ac vegetam Latinè reddidi, raro intelligentiam.

36 Ex ea copia] ἐν τη̄ι αὐτάρκεια, pluribus verbis hæc vox αὐτάρκεια, cui nulla vna respondet latina, fuit declaranda. Est autem αὐτάρκης is qui suis bonis contentus, satisque copiosè instructus est, quiq; nullas externas opes desiderat. Videtur mihi Lucret.lib. i. vim huius nominis græci expressissime. sic ille de natura diuina. Nam priuata dolore omni, priuata periclis Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri. & Horat.de natura humana . Diues opis natura suæ.

37 effici videtur] συμβαίνειν. Apud Aristot. συμβαίνειν multis locis est ex enuntiationibus antegressis consequi, & concludi. atq; ita accipiunt hoc loco græci interpretes, quos secutus sum. sic ῥητορ. a. τὸ δὲ τινῶν δύνασθε τερόντι διὰ τῶν ταῦτα συμβαίνειν παρὰ ταῦτα, τῷ ταῦτα εἶναι οὐ καθόλου, οὐδὲ εἰσὶ τὸ πολὺ, εἴκει μὲν συλλογισμὸς, εὖν ταῦθα δὲ εὐδύμημα καλέται. & primo lib. priorum analyt. συλλογισμὸς δὲ εἰσι λόγος, εὐνῷ τε δέντων τιγῶν, εἴ τερόν τι τῶν κειμένων εἴξινάγκης συμβαίνει τῷ ταῦτα εἶναι.

38 Eius propria] id est hominis. sic enim Arist. τῇ λόγῳ εἰχότος. At Perionius ab Aristotelis sententia longè aberrat. sic enim ille, quæque ab ea parte animi proficiuntur, quæ rationis est particeps.

39 Sed cum hæc vita &c.] duobus modis dicitur vita ad agendum apta. uno cum vsu & functione muneris, quid poslit ac valeat, declarat, idest cum agit, & munere suo fungitur, altero cum agendi potestate non vtitur, neque vim suam experitur, sed otiosa ac feriata est: exempli causa hominis liberalis vita ad agendum apta est, sed hoc duobus modis: uno cum vi ac potestate tantum, cum habitu tamen, liberalis est, nihilque benignitatis aut beneficii confert in alterum, forte quia ei non suppetunt facultates: altero cum re liberalis est, virosq; bonos egentes subleuat, beneficiisq; afficit, & cumulat.

40 Idem autem genere] non minus latinè dici posse putauit idem genere, quam id quod à M. Tullio dictum est in perfecto orat. specie dispar.

41 bonum] hæc est summi boni humani definitio quam comminorat M. Tullius lib. 2. de finibus, his verbis. Aristo teles

teles virtutis vsum cum vitæ perfectæ prosperitate coniunxit.

42 Quam bonam actionem] Ἀπρεξίας nominat Aristoteles.

43 Cuius quisque rei nomine ac ratione] τῷδε δὲ λέγεται φιλοτοιοῦτος. hác tam aptam nominum compositionem lingua latina non potest imitari, nedum assequi. φιλοτοιοῦτος autem is est qui rem aliquam quæcunque illa tandem sit, amat. vt φίλιππος qui equos amat, φιλοθέας qui spectaculorum studio ducitur.

44 Nefas est enim] αἰδωμάτος. sic M. Tullius in Timæo vertit αἰδωμάτος. Atque illum quidem quasi parentem huius vniuersitatis inuenire difficile est, & cum iam inuenieris, indicare in vulgus, nefas. sic & Horat. ode xxiiii. libro i. Durum, sed leuius sit patientia, Quicquid corrigere est nefas. & idem alibi. Tu ne quæsieris, scire nefas, quem mihi, quem tibi Finem Di dederint, quanuis non omnes hoc loco sic accipient.

45 Quasi manci ac debiles] conatus sum exprimere vim vocabuli græci πεπηρωμένοις id est debilibus aut debilitatis. debiles autem sunt apud Latinos (vt sciunt qui latini sermonis vsum tenent) ii quibus aliquod membrum imminutum, fractum, aut corruptum est, quos græci αὐτοπίρους appellant: infirmi verò & imbecilli alij sunt ab illis. πεπηρωμένοις autem ad virtutem nominat Aristoteles per translationem eos, quibus ita vel natura, vel fortuna inimica est, vt virtutem adipisci nullo modo possint.

46 Cuiusdammodi] ποιότητος. sic M. Tullius lib. v. de finib. Iam verò animus non esse solùm, sed etiam cuiusdammodi debet esse.

47 Certo quodammodo affectos] ποίους τινάς. poterā & sic vertere, cuiusdammodi. vt suprà.

48 Solonis sententia] hac de re Herod. libro primo. Atque hanc eandem sic expressit Sophocl. in Trachin. sub persona Deianiræ.

Λόγος μὲν εἰς ἀρχαῖος αὐθιρώπων φανεῖς,
Ως δοκεῖν αἰῶν' εἰκρατεῖσθαι θεοτῶν, πρὶν αὐτούς
Θάνατος εἴτ' εἰς χρησός, εἴτ' εἴτ' οὐ κακός. &c.

49 Infortuniorum] δυσυγημάτων. infortunium vocabulum est Plauto & Terentio vñitatum, ne quis forte minus exercitatus in lingua latina fecus existimet.

50 Et qui supremum uitæ diem conuenienter] Aristot. τελετή ταῦτι κατὰ λόγον. Perion. migraueritque conuenienter rationi. mendosè. verba enim illa κατὰ λόγον, præcisè posita sunt. plena autem eset oratio si ita dixisset, κατὰ λόγον τοῦ βίου uel τῶν ζεβιωμένων. i. pro ratione vitæ superioris, seu ætatis antè actæ. & ita loquitur infrā.

51 Atque hoc perspicuum est] hunc locum satis (vt opinor) aperte vertimus. Veruntamen si quis forte huius rei exemplum quærat: finge parentes locupletes, honestos, magnificos, lenes, iustos suis: euenire potest longo interuallo vt eorum liberi ac posteri alij egentes, alij turpes & infames, alij sordidi ac præparci, alij iracundi, alij iniusti, multisque alijs vitijs affecti, & fortunæ casibus conflictati multùm sint & illis, & inter se dissimiles. Adrianus Turnebus vir doctiss. has dissimilitudines ad commutationes, varietatesq; fortunæ tantum referebat.

52 Beatitudinis dominæ sunt] κύριαι εἰσι τῆς δύσηπνιας. sic sëpe loquitur M. Tullius. significat autem in actionibus virtuti consentaneis beatitudinis dominatum esse positum.

53 Omnium maximè] Arist. μάλιστα ποντῶν. sic habent boni codices non μάλιστα πάντων. quam posteriorem scripturam fecutus esse videtur Perion.

54 Et culpa sine quadratus] καὶ τετράγωνος ἀνευθόγου. principum est versus heroici nescio cuius poëtæ. idem Arist. lib. ῥητορ. γ. ait virum bonū quadratum appellari per translationem quia uterque perfectus est.

55 Beatos autem, vt homines] sic habent scripti codices, confirmatque hanc lectionem vetus interpres, μανδρίς δ' ὡς αὐθόπονος. sëpe autem hoc modo loquitur M. Tullius, veluti in Bruto. quorum utriusque orationes sunt in primis, vt Asiatico in genere laudabiles: ibid. orationes autem eius, ut illis temporibus, valde laudo. & off. 3. Tùm Pythius, vt argentarius, qui eset apud omnes ordines gratiosus. & Tuscul. v. At Diogenes liberius ut Cynicus. &c. &

in Catone maiore, multe etiā ut in homine Romano literæ.

56 Ac veluti rudi imagine adumbrare] καὶ τύπω. suprà de hoc vocabulo satis multa diximus. Perion. Summatim & populariter. Summatimi græci dicunt εἰν κεσαλαιώ. populariter addidit de suo. est autem tralatio ducta à picturis primū obscurius adumbratis , deinde postea illustrius expressis. M. Full.ad Att.lib. 4. τὴν παρῆσταν κατάστατην τυπωδῶς, ne istuc hospes planè veniam . id est p̄x̄sentem reipublicæ statum mitte ad me rudi quadam forma adumbratam . &cet.

57 immo verò de hoc quærendum.] μᾶλλον δύσως τὸ διαπορεῖσθαι. ego hunc locum aliquantum corruptum ita restituendum puto, μᾶλλον δύσως τόδε δὲ διαπορεῖσθαι. Argyropylus quidem & vetus interpres horum verborum sententiam expresserunt.

58 Sin aliter, at certè tantillum.] sic . Arist. εἰ δὲ μὴ τοσοῦτον γέ καὶ τοιὲ τον ὥστε μὴ ποιεῖν δύσαιμον &c. quam lectionem retinet codices Florent. Paris. Ven. sequitur Argyropylus. sed vetus interpres sic videtur legisse . εἰδὲ, μὴ τοσοῦτον γέ καὶ τοιοῦτον ὥστε ποιεῖν δύσαιμον τὰς μὴ ὄντας . cuius scripturæ hæc erit sententia . sin aliquid valeat , at non tantum certè neque tale esse, ut vel eos qui non sint, beatos efficiat , vel ijs qui sint , beatitudinem eripiatur.

59 Non numerari in potestatibus] τὰν δυνάμεων δύνης . Quia quærere cœperat vtrum beatitudo bonum esset laudabile , an honore afficiendum , potestas autem seu facultas neque laudabilis, neque honore afficienda est, negat statim beatitudinem in potestatibus esse habendam . δυνάμην autem quam appellant græci, ego interdum vim , interdum potestatem & facultatem latinè reddo , neque veritus sum, ne hæc appellationum varietas lectorem conturbaret, cùm hæc nomina sint Latinis pro græco δύναμις, visitata. Quanuis autem vir quidam omni doctrina præstantissimus malit δυνάμην potestatem , quam facultatem latinè nominari, Quintilianus tamen ostendit ea tria, quæ dixi, latina, v̄su esse recepta. Quintiliani verba sunt hæc. Quod ego vim appellō, plerique potestatem, nonnulli facultatem vocant.

quæ res ne quid ambiguitatis afferat, vim dico τὴν διαίσταν.

60 Ridiculæ enim videntur] γελοῖοι γὰρ φάίνονται πρὸς οὐκανάφερόμενοι. nomen γελοῖοι puto referri ad proximum superius ἐπάγων quanuis vetus interpres, & Argyropylus ad nomen θεοὺς retulerint. Verum hanc rationem sectus sum, quia hoc loco idem propemodum significari ab Aristotele putauit, quod docet lib. decimo, vbi ita scriptum est. ή φορτικὸς δὲ παινὸς ὅτι δύκι ἔχουσι φάντασέπιθυμιας; an potius odiosa seu (vt alij verti malunt) inepta Deorum laus futura est, si quis eos ita laudet quòd malis cupiditatibus careant?

61 Nam virtuti quidem laus. sic rhet. i. Εἴσι δὲ παινος λόγος εὶ μὲν φανταζῶν μέγεθος ἀρετῆς, i. laus est oratio quæ virtutis magnitudinem ostendit ac declarat.

62 Encomia autem factorum] hoc idem docet eodem loco-Arist. τὸ δὲ γκάμιον ἔργων εἴσι.

63 Sed quoniam beatitudo.] Ab hoc loco principium dicit, occasionemque & causam arripit Arist. de virtutib. disputandi.

64 Quos quoniam populariter] libri Aristotelis alij dicuntur ἐξωτερικοὶ fusile appellati, alij ἀναρρητικοὶ, de quibus sic M. Tull. lib.v. de finibus. De summo autem bono, quia duo genera librorum sunt, vnum populariter scriptum, quod ἐξωτερικὸν appellabant, alterum limatus, quod in commentarijs reliquerunt. &c. quam librorum diuisionē quanuis sciam a Sepulueda, & alijs viris doctis improbari, malo tamen Ciceroni qui propius ab illis temporibus aberrat, vel sine ratione credere, quam eorum qui aliter sentiunt, rationibus, quanuis probabilibus & speciosis assentiri: neque me pudebit errare cum Cicerone, Gellio, Budæo, si forte errabo. Qnanquam non est nobis contemnendus Plutarchus qui disertè in Alexandro libros περὶ φυσικῆς ἀναρρητοῦς ἀναρρητοῦ nominat.

65 Visā sunt meliora.] sic appellat M. Tullius τὰ φανταζόμενα, tūm alijs locis, tūm lib. 2. Acad. quæst. & φαντασίas visionem: quam distinctionem nos in his libris perpetuè feruimus. Nam M. Tullius quidem φαντασίas nūc visum, nunc visionem nominat. Verba eius sunt lib. 2. Acad.

demi. Quæritur qualis visio fuerit aut furentium , aut somniantium tum cum commouebantur. idem lib. i. quam ille φαντασίαν , nos visum appellemus licet , & teneamus hoc verbum quidem . erit enim vtendum in reliquo sermone sanguinis.

66 Recta enim illa est] ὁρθὸς γάρ . subaud. λόγος . Perios sic. inuitat enim ratio bene sanos ad iustitiam , mendosè omnino & perperam . putauit scilicet legendum ὁρθὸς γάρ . eaq; verba coniunxit cum ijs quæ deinceps sequuntur . Strebæus autem sic . quippe quæ recte adhortetur : ex quibus verbis ui detur legillē ὄφθως . neuter igitur Aristotelis sententiam expressit . significat enim Aristoteles continentis & incontinentis rationem rectam esse . ac de continente quidem res in promptu est : de incontinentे autem libro septimo , vbi docet quid intersit inter incontinentem & intemperatē , scribit rationem ac mentem intemperantis esse corruptam vtpote cui sit persuasum turpes atque immoderatas voluptates omni studio esse persequendas . contrà incontinentis rationem alioqui rectam , à perturbatione eatenus affici & superari , vt de sententia deducatur , nec agat quod monet ac præscribit ratio : nunquam tamen tantum in eum valere perturbationem aut cupiditatem , vt sibi persuadeat impudenter esse consestandas tales voluptates . Incontinentia igitur non corrumpit in incontinentे principium , id est mentem , sed ea pars quæ rationis est expers , non obtemperat recte rationi : in intemperante autem ratio corrupta ac depravata est . atque iccirco insanabilis est intemperans : sanguinis incontinentis .

67 Sed in corporibus id , quod peruersè] τὸ παραφερόμενον . Strebæus vertit . quod præter voluntatem fertur . παραφερέσθαι non est præter voluntatem ferri , sed peruersè & perperam ferri . quanuis qui peruersè mouentur , plerunque præter uoluntatem moueantur . Perionius multo deterrius hoc modo . sed in corporibus id quod rapit ac distrahit . τὸ παραφερόμενον , & id quod distrahit non cohaerent .

68 A ratione sit aliud .] ἔτερον . sic alibi Aristot , φίλος εἴτε ποτὲ κόλακος id est amicus alias est ab assentatore . Plato

in Menone. Σκόπει δὴ τέτων ἀττα σοι δοκεῖ μὴ επισήμην εἶναι, ἀλλ' ἀλλο εἴπισί μης. idest sed aliud à scientia. sic enim loquuntur boni latini sermonis auctores. M. Brut. Ciceroni lib. ix. epist. nos ab initio spectasse otium, nec quicquam aliud à libertate communi quæsisse, exitus declarat. & Horat. epist. ad Quint. libr. I. Néue putas alium sapiente bonoque beatum. & Satyra 3. lib. 2. Qui species alias veris, scelerisque tumultu Permisas capiet, commotus habebitur. sic enim legendum esse docuimus in commentarijs nostris in Horat. quos propediem edituri sumus, non ut olim veri scelerisque &c. Sunt autem species aliae veris, vel aliae à veris, differentes a veris & penè dicam falsæ, vt dicam εὐπάροδω.

69 Dicere solemus nos] ἔτω δὴ καὶ τῇ πατρῷς καὶ τῶν φίλων φαμὲν εἰχειν λόγον &c. Perionius sic vertit, atqui eam dicimus compotem quidem, & parentis, & amicorum, non tanquam mathematicorum, quæ verba cùm ab Aristotelis sententia sint remotissima, tūm insignem Perion. in his libris vertendis negligentiam indicant. hunc igitur locum sic explico. Quemadmodum (inquit) cum dicimus nos habere patris & amicorum rationem, non significamus rationem patris & amicorum in nobis inesse, aut cur pater & amici aliquid agant, rationem nos afferre posse, sed hoc ostendimus nos patris & amicorum voluntatem spectare, ad eamq; nostra studia, consilia, voluntates denique accommodare a clementere: mathematicorum autem rationem tum dicimur habere, cùm perceptorum (sic θεωρίματα nomino) mathematicorum causas animo & intelligentia comprehensas habemus. sic vna animi pars est rationis expers illa quidem, sed rationi tamen obtemperans, qualis est appetitio continentis: altera ita rationis est particeps, vt rationem in se contineat. Est autem hæc pars ea quam Græci λογικὸν μέρος appellant.

In librum secundum.

1 Perficiamur autem, perpoliamurque more &c.] *τελειώνοις διὰ τοῦ ἐπεισ.* Perion. & efficiendas consuetudine: non dicit Aristot. virtutes effici consuetudine, sed nos na- tura factos ad suscipiendas virtutes, consuetudine perfici. sed quis nō uidet hoc *τελειώνοις* coniungendum esse cūni illo *ημῖν*?

2 Potestates] sic interdum appello *δυνάμεις*. aliquādo facultates quod quidam malunt.

3 Qui leges ferunt] Perion. qui leges imponunt. scio leges imponere latine dici, sed in aliam sententiam, quām ferre leges. Est enim imponere leges, ferre leges pernicio-
fas, duras, atque intolerabiles, vt Cic. de oratore. nimis mihi duras leges imponitis. & Philipp. leges ciuitati per vim imposuit. & pro Cornel. Balbo, nobis iniquissimae le-
ges impositæ sunt. sic enim dicimus imponere leges, vt im-
ponere onus, vim, necessitatem, vulnus, iniuriam.

4 Certo quodammodo conformemus.] Arist. *ποιῶσι ποδιδόναι*. sic M. Tull. de finibus. vna pars philosophiae est qua mores conformemus. & pro Arch. poeta. Quod si hæc vox huius hortatu, præceptisq; cōformata. quod igitur Aristoteles dicit *ποίον ποδιδόναι*, non ineptè verti posse puto certo quodammodo, afficere, & conformare, vel vt su-
prā, cuiusdammodi efficere.

5 Et positum sit] omnes boni codices habent *ὑποκεί-θω* præter Florentinum, in quo scriptum est *ὑπεροκείθω*, sed mēdosē. illam autem confirmat vetus interpres, & Aspasius.

6 Ab eo quod parum, &c.] *τὴν ἐνδειαν* aut *τὴν ἐλλειψιν* semper in his libris, parum, reddidimus: *ὑπερβολὴν*, nimium. sic M. Tull. perf.orat. magis offendit nimium, quām parum. Idem Phil. ix. in illius viri consiliis atq; factis nec ni-
mium, nec parum vñquam fuit.

7 Quales autem sint habitus] his consentiunt & con-
cinunt ea quæ statim in principio lib. decim. scribit his ver-
bis. Iam ad virtutem morum plurimū valere videtur iis
rebus

rebus delectari, quæ delectare debent, & eas odiſſe, quæ sunt odio dignæ.

8 Quæ doloribus inferendis] Arist. *εἰ κολάστεις γίνομενοι διὰ τέτων*. subaud. *λυπῶν*. Perion. sic. supplicia quæ ob eas constituta sunt. quasi vero significet Aristoteles supplicia constitui ob uoluptates. quod longè aliter est. significat enim quemadmodum nos expreſſimus, castigari maleficos doloribus. sed quis nescit *διὰ* cum patro casu iunctum aut nunquam aut rarò admodū, ob, seu propter, significare, sed cum accusandi casu, tunc coniungi solere ?

9 Aut quot modis alijs] vt si quis sequatur & expetat voluptates lege aut institutis prohibitas, verbi gratia ex adulterio, ex incestu, ex alio denique nefario concubitu: si honestam & legitimam quidem illam, sed incommodo valitudinis, & contra officium. Item si quis fugiat dolores honestos, pro patria, pro liberis, pro religione, pro libertate.

10 Vacuitates quasdam] *ἀναθέτας τινὰς οὐκ ἐπεύπλας*: de quorum sententia Stoici sapientem esse *ἀναδῆν* quendā, *ἀνάλγυπτον, ἀτέρπεχον*. i. ab omni perturbatione, dolore, trepidatione & tumultu animi vacuum volunt.

11 Offendat] offendendi verbum pro peccare interdū poni declarant exempla ex M. Tull. vt epift. ad Varr. lib. ix. Quis est tam Lynceus qui in tantis tenebris nihil offendat, nusquam incurrat? de orat. lib. i. nihil tam ad diuturnitatē memoriæ stabile, quām id, in quo aliquid offenderis. in Cluentiana. quia in eodem genere, in quo ipsi offendissent, alios reprehendissent, se ad præmia legis venire oportere. & Lucius Ciceroni in extrema epiftola: ex quibus aut in altero mihi velim si potes, obtemperes: aut in altero non offendas.

12 In hoc enim melior] maioris enim artis est è lignis scabris, nodosis, tortuosis signa fabricari, quām ex lœvibus, rectis, ac politis: & medici melioris est morbum difficilem ac periculōsum depellere, quām reduuiam curare. Quod autem sic locuti sumus: ars & virtus in eo quod est difficultimum, occupata est, in eo M. Tullium ducem secuti sumus. sic enim ille de finibus lib. 4. omne animal in se conseruando esse occupatum. & ibid. munus sapientiæ in hominis cul tu

tu esse occupatum. Verum non est omittendum hanc sententiam Aristotelis, quam verbis illis expressimus: In hoc enim melior &c. multo aliter accepisse Perionium: sic enim ille. Quod enim vnde perfectum, absolutumque est, id ibi maiorem obtinet & splendorem & dignitatem. Verba speciosa, sed à sententia Aristotelis longè remota sunt enim eius hæc verba καὶ γὰρ τὸ δέλτιον ἐν τε τῷ. non dicit Aristoteles τὸ δέ πεποιημένον, sed τὸ δέ. id tale est quasi dicas ipsum bene, quod Latinè reddidimus, bonitas affectionis & actionis: præstantiam quoque appelles licet, & perfectionē, ut alibi fecimus. non significat igitur Aristoteles id quod bene fit, in eo quod sit difficile, melius esse, sed eā ipsam bonitatē, ac præstantiam rei præclarè factę, atque omnibus suis numeris absolutę, in eo quod sit difficile, positam esse meliorem.

13 Si consilio capto] Arist. προαιρέμενος. Perionius. si volens & ultrō, quæ non sunt à Gruchio emendata, vt nec alia plurima. quasi ἐκὼν & προαιρέμενος sint idem, ac non maximè differant, ut infrā docebit Aristot. Præterea longè aliud est ultrò, quām uolens aut ἐκὼν, vt uel pueris notum est. Cur autem προαιρέσθαι consilium capere reddiderimus latinè, rationem suo loco afferemus.

14 Potestates] δυνάμεις. sic maluimus hoc loco δυνάμεις appellare, quām facultates. dicuntur enim hoc loco δυνάμεις, παθητικὴ ποιότητες id est qualitates, in quibus uis quedam inest afficiendi ac perturbandi, quæ ex motibus animorum turbidis inueteratis, atque usitatis principium duxerunt. de quibus sic Arist. in categoriis. οὐοίως δὲ τέτοις καὶ κατὰ φύσιν παθητικὴ ποιότητες καὶ πάθη λεγονται. ὅσα τε γὰρ ἐν τῇ γένεσι ἀδύς ἀπό τινων παθῶν δυσκινήτων γεγένηται, ποιότητες λεγονται καὶ αὐτὰ, οἷον τε μακρινὴ ἐκ-
στασις, καὶ ἡ ὄργη, καὶ τὰ τοιαῦτα. ποῖοι γὰρ καὶ κατ' αὐτὰς λέ-
γονται, ὄργιλοι τε, καὶ μακρινοί.

15 Cupiditatem, iram] εἰπιθυμίαν, ὄργην. hæc verba in quibusdam codicibus impressis sequitur vox Συμὸς. quæ ab est à meliorib. atq; adeò à scriptis. & certè mihi videtur inanis esse. iccirco ego eam prætermisi.

16 Inuidentiam] φθόνον. inuidentiam potius, quām inuidiam latinè reddidimus M. Tullio auctore ac magistro.

Cu-

Cuius hæc sunt uerba lib. 3. Tuscum. si sapiens in ægritudinē incidere posset, posset etiam in misericordiam: posset in inuidentiam. non dixi in inuidiam, quæ tum est, cùm inuidetur: ab inuidendo autem inuidentia rectè dici potest, vt effrigamus ambiguum nomen inuidiæ. & paulo infrà. Ut ægritudini subiicitur inuidentia (vtendum est enim verbo minus usitato, quoniam inuidia non in eo qui inuidet solùm, dicitur, sed etiam in eo cui inuidetur.) &c.

17 Simpliciter irascitur] ἀπλῶς, non video cur significamus uocabulum simpliciter: quo toties utitur M. Tull. ad idem significandum, quod uox græca significat. nam quòd Perior uerit omniò, probare non possum.

18 Virtus oculi] οὐτε δέθελμεν ἀρετὴ. existimauit æquè latinè dici uirtus oculi, ut uirtus narrationis, arboris, equi, uerbi. quorum extant exempla apud M. Tull. sic enim ille secundo de oratore. narrationis uirtus est ut iucunda sit & ad persuadendum accommodata. idem in Planciana. Quo quidem etiam magis sum non dicam miser (natura quidem abhorret à uirtute uerbi) sed certè exercitus. idem lib. 1. de legib. Nam nec arboris, nec equi uirtus, quæ dicitur, (in quo abutimur nomine,) in opinione sita est, sed in natura. sic Arist. lib. 3. ῥητορ. Virtutem uerbi dicit esse perspicuitatem. uerba eius hæc sunt. λέξεως ἀρετὴ σαφῆ εἶναι. σημεῖον γὰρ ὅτι ὁ λόγος ἐάν μή δηλώῃ, & ποίησε τὸ ἐμπόρευμα. id est. uerbi seu vocabuli uirtus est, ut sit dilucidum. cui rei arguimento est, quòd oratio, si non declareret, suo munere non sungenitur. & infra lib. quarto. μεγαλοπρέπειαν ἐν μεγέθει dicit esse ἀρετὴν ἐργα. i. operis uirtutem. Quòd si uirtus nihil aliud est, quam in se perfecta & ad summum perducta natura, ut definit M. Tull. lib. 1. de legibus, uel, ut Aristot. lib. 2. οὐθεὶς ad Eudemum, optima affectio, aut optimus habitus, aut optima facultas singulorum, quorum aliquis usus, uel opus aliquod est: non debeat profecto absurdum uideri, si quis ita loquatur, equi, arboris, operis, uocis & talium rerū uirtus, cum eo nomine nihil aliud significetur, quam earum rerum præstantissima natura, uel præstantissima affectio, uis ac potestas.

19 Medium porrò ad nos] non sum ueritus ita loqui,
cum

eum sciam, ad, in comparationibus adhiberi interdum sole-
re. Teré. nihil ad nostram hanc & Cic. de finib. 2. quid ad u-
tilitatem tantæ pecuniae?

20 Alipta] *ἀλείθης*. hac uoce usus est M. Tull. cum la-
tinè loqueretur in epist. ad Lentulum lib. 1. At Perionius
qui nobis scripsit librum de optimo genere interpretandi,
ἀλείπτην iudi magistrum uertit, cum *ἀλείθης* & iudi magister
nimiùm quantùm inter se differant ac discrepent.

21 Ei qui nunc primùm incipit exerceri. } Aristot. τὸ
ἀρχαιέρων γυμνασίον. Perion. tironi. quām benè, iudicent
erudit. sed hoc leue est.

22 Sciens omnis] *πᾶσεπιστήμων*. Perion. artifices om-
nes. non probo.

23 Medium ueluti collineando petat necesse est.] Aris.
τὸ μέσον ἀντὶ σοχασίνη. *σοχάζειν* est scopum propositum
petere aut ferire. collineandi autem uerbo eo libentius uis-
sumus, quod à M. Tull. usurpatum est libro 11. de diuinat.
Quis est enim: qui totum diem iaculans non aliquando col-
lineet? Est autem collineare hastam ueluti recta linea ad
signum propositum dirigere: neque mihi placet eo loco le-
gi collimare à limis oculis, ut quidam uolunt. Nam qui sco-
pum ferire student, non limis oculis, sed altero oculo clau-
so potius, alteroque aperto atque directo signum intuentur.
Præterea cùm uerbum limandi à lima, non à limis oculis
deducatur, non sit mihi uerisimile collimare ad hanc rem si-
gnificantam latinum uerbum esse.

24 Vno nanque boni, multi modisq; mali. } *εὐδαιμόνη*
γὰρ ἀπλῶς, παντοδαπῶς δὲ κακοὶ. Versus est pentameter,
quem totidem penè uerbis pentametrum latinum fecimus.
multi modis autem antiquo more diximus Plautum, Teren-
tium, Lucretium secuti.

25 Ad consilium agendi capiendum] *προαιρετική*. *προ-*
αιρεῖν, consilium capere latinè reddidi. cuius mei facti-
rationem, ne quis in lingua latina parùm exercitatus, uel
miretur, uel tacite reprehendat, reddere non recuso. dico
igitur consilium capere esse non consultare, ut uulgus existi-
mat, sed duobus aut pluribus, quæ in consultatione ueniant,
& de quibus queratur, utrum uel quod eorum agere aut se-
qui

qui præstet, unum aliquod potissimum suscipere . exempli causa L. Arunculeius Cotta & Titurius Sabinus Cæsaris legati cōsultant utrūm præstet magna Gallorum multitudo ne aduentante castra defendere, neque iniussu Cæsaris ex hibernis discedere , an priusquam hostes veniant, saluti fuga consulere. Illi igitur disputatione ad multam noctē producta(vt scribit Cæsar lib. quinto) consentiunt tandem & pronuntiari iubent, prima luce ituros. In ea autem disputatione sic loquitur Cotta . Postremò quid esse leuius, quam auctore hoste de summis rebus capere consilium? nemo opinor dicet, hoc loco capere consilium esse consultare, sed de summis rebus consultantes unū aliquid, quod agamus, sumere, seu unum consilium ceteris anteferre . Paulo post ita Titurius Sabinus loquitur, Cæsarem se arbitrari profectum in Italiam , neque aliter Carnutes interficiendi Tasgetii consilium fuisse capturos. Idem Cæs. lib. 7 . Omnia experti Galli, quod res nulla successerat , postero die consilium ceperunt ex oppido profugere. cod. lib. Vercingetorix priusquam munitiones à Romanis perficiantur, consilium capit à se equitatum noctū dimittere . M. Tull. in Orat. pro Quint. Qua tibi uadimonium non sit obitum, eadem te hora consilium cepisse hominis propinqui fortunas funditus euertere. & Verr. 4. de Heracio. capit consilium de amicorum & propinquorum sententia non adesse ad iudicium : & epist. ad Atticum lib. xiiii. nec alia causa profectionis mihi ultra fuit cum consilium cepi legari à Cæsare. & lib. vii. subitò consilium cepi ut antequam luceret, exirem . & offic. 3. cum autem consilium hoc principes cepissent , cognatione superbi, nomenque Tarquiniorum & memoriam regni esse tollendam. & pro Rosc. Amer. consilium ceperunt plenū sceleris & audaciæ vt nomen huius de parricidio deferrent. & pro Cluent. capit hoc consilium vt pecuniam quibusdam iudicibus polliceatur . Plaut. Mercat.

Neq; is cū roget, quid loquar, cogitatum est mihi.

Ita animi decem pectore incerti certant, nec quid corde nunc

Consilii capere possim scio, tantus cum cura meo est
Error animo. Terent. in Andr. Quid ais? cum
intellexeras

intellexeras id consili capere, cur non dixti ex templo Pamphilo? & in hēautontimorum. Et si hoc consilium quod cēpit, rectum esse, & tutum scio. In illis locis omnibus consilium capere, esse προαιρετικόν id est ex duobus aut pluribus consiliis vnum, quod sequaris, sumere, non autem (vt alii putant) consultare, planius est, quam ut id pluribus verbis docere debeamus. idem esse porrò consilium capere, & consilium suscipere, intelligere licet tūm ex alijs locis, tūm ex offic. I. ubi sic de Catone. cūm semper in proposito, suscepimusque consilio permanisset.

26 Alia vitia deserunt] τὰς μὲν ἐλείπειν. deserere modum seu mediocritatem, pro græco ἐλείπειν ferè perpetuò posuimus, vt superare modum pro ὑπερβάλλειν. Nam deserendi verbum non solum derelinquere ac destituere (quod omnibus notum est) significat, vt cūm ait M. Tullius, me amici partim deteruerunt, partim prodiderunt, sed verbo quoque superandi, atque antecedendi opponitur. Ut apud eundem offic. I. efficiendum autem est, vt appetitus rationi obediant, eamque neque præcurrant, neque propter pigritiam, aut ignauiam deserant: sic Horat. od. 2. lib. 3. Rarè antecedentem scelestum. Deseruit pede pœna clando. est autem in his exemplis deserere id, quod Græci alijs verbis dicunt ἀπολείπεσθαι καὶ ὑσεῖν.

27 Seu (si eo verbo vti licet,) medietas] Arist. μεσότης. sic M. Tull. in Timæo. vt in singulis essent bina media: vix enim audeo dicere medietates, quas Græci μεσότητας appellant: sed quasi ita dixerim, intelligatur: erit enim planius.

28 Cum qua & quo tempore &c.] Aristot. οὐ δῆ &c. sequitur verbum μοιχθέων, id est quam adulterare oporteat. scio legi in quibusdam codicib. οὐ δῆ, sed mendosè. Perion. neque οὐ, neque οὐ expressit, sed præteriit, vt particulam otiosam. Verbum δῆ autem vertit opus est, non oportet, quasi hoc sit minus latinum: cūm aliud sit oportere, aliud opus esse, vt sciunt Latinè docti.

29 Propterea quod medium quodammodo est] δια τὸ μέσον εἶναι πως ἄνθροι. Strebæus sic vertit. propterea quod medium sit quodammodo extremorum. videtur codi-

·cem secutus esse depravatum , in quo scriptum esset ἀκριβόν .
·sed iterat Aristoteles id, quod paulo antē dixerat, virtutem,
·si definitionem eius spectes , esse mediocritatem : si præstan-
·tiā & perfectionem, summum.

30 Ali quanto sunt inaniiores] scripti codices ferè om-
·nes , & ij qui Florentiæ, Venetijs, Lutetiaæ sunt excusi , ha-
·bent οἰητὸν καθόλου κενότεροι εἰσι : nonnulli tamen κοινότε-
·ροι . Ego vtranque lectionem initio securus eram , quòd &
·hæc sententiā continebat non ineptam , & illa optimorū
librorum fide atque auctoritate nitebatur : sed postea illud
κοινότεροι reieci , tūm mea sponte propter vocem ἀληθι-
·νότεροι proximè sequentem, tūm de M. Antonij Mureti sen-
tentia viri doctiss. cum quo nuper hos libros Venetijs recō-
gnoui , vt duobus ab hinc annis cum Adriano Turnebo Lu-
tetiaæ : anno superiore, cum Ludouico Corrado Mantuanō
Pisauri contuleram.

31 Effusio & illiberalitas] ἀστορία καὶ ἀνελέτερία :
prodigalitatis nomine vti fuit nobis religio , præsertim
cūm suppeteret nobis aliud & magis lectum , & Ciceronī
visitatum . sic enim Cicero in partitionibus : liberalitatem
imitatur effusio . iam effusionis nomini geminum est pro-
fusio. itaque hoc quoque interdum vñi sumus .

32 Enucleatus ac subtilius] ἀνιψίεσερον . sic M. Tull.
ad Q. fratr. de aqua nihil prætermisi , in quadam epistola
quin enucleatè ad te scriberem. idem in Bruto . Subtiliter,
pressè, enucleatè. quæ tria vni respondent græco ἀνιψίωσ .

33 Nimum] ἀπειροκαλίδα. ἀπειροκαλίδα elegantia
inscitiam nominaui . cuius mei facti hanc rationem affero .
Elegantes homines laudabiliores aliquanto sunt , & splen-
didiiores parcis : minus splendidi, quām qui magnifici appel-
lantur . Poteat hoc intelligi ex M. Tullio in oratore perf.
quo loco de eo, quem Atticum oratorem dicunt, idest subtil-
lem ac limatum, disputat his verbis . Nam sic, vt in epularum
apparatu à magnificentia recedens non se parcum solūm ,
sed etiam elegantem videri volet. Idem ad Attic. lib. xiiii.
Nam lauiores, eleganter accepti. idem de finib . Vir mun-
dus & elegans . mundū autem collocat Horatius inter sor-
didum & profusum, satyr. 2. lib. 2. Mundus erit qui non offendet

det sordibus; atque ceteris quae in libro primo dicitur.

In neutram partem cultus miser.

Corn. Nepos. de Attico. elegans non magnificus: splendidus non sumptuosus: omni diligentia munditiam non affluentem affectabat. Cum igitur ἀπειροκαλίδη nomen sit ex duobus ἀπειρος & καλόν compositum, non ineptè latine elegantiae inscitiam reddi posse existimauit. imperitiam dixisse, si mihi videretur visitatum. alterum autem illud quod Aristot. pro eodem ponit, Καυστικός, operariam in sumptu faciendo insolentiam nominauit. insolentiam enim video de sumptuosis cænis, ædificiis, alijsque rebus à M. Tullio dici, ut epist. lib. ix. ad Pap. Pætum. In Epicuri nos aduersarij nostri castra coniecumus: nec tamen ad hanc insolentiam, sed ad illam tuam lauitiam, veterem dico, cū in sumptus habebas. & Philipp. ix. cum paulo ante dixisset M. Tullius gratiorem Ser. Sulpitio in legatione mortuo fore æneā statuam. pedestrem, quam inauratam equestrem: hanc rationem subiicit. mirisicē enim Ser. Sulpitius maiorū continentiam diligebat, huius seculi insolentiam vituperabat. operariam autem addidi prōpterē quod βαύωσοι nominātur à Græcis artifices illiberales, sordidi, operarij, & βαύωσοι aut βαύωτικοὶ τέχναι, artes ignobiles, humiles, & quæ ab operarijs hominibus exercentur. Imperiti igitur elegantiae dicuntur, qui dum magnifici videri volunt, sumptus magnos illi quidem faciunt, sed sine munditia atque elegancia, aut non suo tempore, neque suo loco: qualis erat Nævius ille apud Horat. qui vinctam conuiuis præbebat aquā: aut qui sumptus illos in rem paruam & contemptam, & indignam denique conferunt. Iccircò ab Aristot. βαύωσοι appellantur id est operariorum in morem in sumptu faciendo insolentes. & βαύωτια eorum vitium nominatur: quam nos latinè reddidimus operariam in sumptu faciendo insolentiam.

34 Parum μικροπρέπεια id est] μικροπρέπεια nomen est compositum ex duobus simplicibus μικρὸν & πρέπειν, id est paruum & decere: quibus duobus respondere videtur parsimonia indecora: addidimus, in sumptu faciendo, maioris perspicuitatis gratia M. Tullium imitati, qui lib. 3. de

finibus, ait se solere, si aliter non possit, quod vno graci, idē pluribus verbis exponere.

35 Superbia in animis extollendis.] sic M. Tull. partit. his verbis. magnitudinem animi imitatur superbia in animis extollendis.

36 Contemptor honoris.] ἀφιλότιμος. sic maluimus ἀφιλότιμον latinè nominare, quam ut Perion. vacuum ab honore: dixisset potius vacuum ab honoris studio, seu cupiditate.

37 Eo quo cœpimus modo] κατὰ τὸν ὑφηγημένον τρόπον. Perionius, nostro more. non recte. significat Aristotelem rationem docendi ac disputandi institutam, in reliqua disputatione secuturum. Est enim ὑφηγημένον idem quod προγνωμένον, eoque verbo crebrò vtitur Arist. non longè abieris. tertio περὶ ζώων γενέσεως, his verbis. περὶ δὲ τῶν ζυγόμων, καὶ τῶν ὄσρακοδέρμων λεκτέον κατὰ τὸν ὑφηγημένον μέθοδον. & lib. de repub. primo. ὅλως δὲ περὶ πάσης κτίσεως καὶ χρηματισκῆς θεωρήσωμεν κατὰ τὸν ὑφηγημένον. τρόπον.

38 Lentus quidam, & uit.] ἀόργυτος τις, οὐδὲ ἔλεψις ἀργοτητα. sic videtur M. Tull. ἀόργυτον appellare de orat. 2. his verbis. In quo ego non quo libenter male audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimirum patiens, & lentus existimor. ibid. Neq; enim facile est perficere ut irascatur, cui tu velis, iudex, si tu id lentè ferre videare. ad Q. fr. epist. 1. vbi de lingua continenda loquitur. Quæ quidem mihi virtus nō interdum mihi minor videtur, quam omnino non irasci. Nam illud non solum est grauitatis, sed non nunquam etiam lentitudinis.

39 Placendi studiosus seu] ἀρέσκος. M. Antonius Muretus vir doctiss. mihi etiam antequam eum vidisssem, propter ingenij atque eloquentiae famam notissimus: nunc autem postea quam hoc anno Venetijs & conueni, & loquenter tamen tum ex æquo, tum è superiore loco audiui, propter eximiā doctrinā pari humanitate, modestia, comitatem, probitatem ornatam, carissimus, in commentarijs suis doctissimus, ac probatissimus in Catullum, scribit bellos homines eos esse, quos Aristot. ἀρέσκει lib. 3. de moribus appellat.

Qua

Qua in te cum eo non magnopere pugnabo. Verum tamen aliquanto mihi videtur aptius huic rei, quæ græco vocabulo ἀρεσκος significatur, latinum blandus. Nam cum aliud nihil interfit inter ἀρεσκον & κόλακα, nisi quod hic utilitatis causa: ille nulla sperata utilitate ad voluntatem loquitur, sibiique imperauit omnia omnibus assentiri: (sic autem apud Terentium in Eunicho legendum, non assentari) non video cur ἀρεσκος bellus potius, quam blandus latinè sit nominandus: fac uno aut altero loco belli nomen ad hanc significationem trahi posse, ut epist. ad Attic. lib. 1. durius accipere hoc mihi visus est, quam vellem, & quam homines belli solent, quod tamen non dabo: blandus quidem is ferè semper intelligi videtur, quem græci ἀρεσκον dicunt. Terent. in Hecyra: At tu æcastor morem antiquum atq; ingenium obtines, ut unus hominum homo te viuat nunquam quisquam blandior. Idem Adelph.

Age age nunc experiamur contrà, ecquid ego possiem
Blandè dicere, benignè facere.

Cic. in Cluentiana: tum appellat hilari vultu hominem Balbus ut blandissimè potest. Ad Attic. Scis me minimè esse blandum: itaque minus aliquanto dico, quam sentio. sed quid tot exemplis opus est? hoc unum arbitror contrà dici posse, eum à Græcis ἀρεσκον dici, qui alterius orationem gratiæ causa probet, neque refellat, etiam si aliter sentiat, è quod vereatur offendere: blandum autem à Latinis appellari eum, qui suam orationem ita comparet & componat, ut ab altero inire gratiam possit, quiue sermone dulci ac placido alterum sibi conciliare, atque in suam sententiā adducere conetur. Ego ingenuè fateor haud facile esse una voce Latina græcam ἀρεσκον interpretari. Puto tamen si qua reperiri possit, blandum, quam bellum aptius latinè redi posse. Neque verò Budæi nostri contemnenda auctoritas est, qui in suis commentarijs linguae græcae ἀρεσκον blandum interpretatur. Quod si cui nihilominus placebit bellū nominari, huic ego cedere atque assentiri, quam pertinaciter repugnare malo.

40 Indignatio] in tanta linguae latinæ inopia, nobis hoc opinor, vocabulo licebit ut ad significandam eam, quā

Græci *vēnesīn* nominant, quæ est ægritudo suscepta ex alterius indigni rebus secundis, quæ maximè opponitur misericordiæ, cùm sit hæc ægritudo ex alterius rebus aduersis iniuria laborantis. Itaque miror M. Tullium cum iniuidiam & misericordiam lib. 4. Tuscul. in perturbationibus numerasset, ac definisset, hanc, quam dico *vēnesīn*, ab eadem ingenij indole proficiscentem, prætermisssæ de qua sic Aristot. lib. 2. rhetor. Autineitai d'è τῷ ἐλεῖν μάλισα μὲν ὅκαλοι νεμεσῆν. τὸ γὰρ λυπεῖδαι εἰπὶ ταῖς αὐταῖς κακοφραγίαις, αὐτικένενόν εἰπὶ τρόπον τινὰ, καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ θεοῦ τῷ λυπεῖδαι εἰπὶ ταῖς αὐταῖς διφραγίαις, καὶ ἀμφοτέλῃ πάθη τρόπῳ χειρεῖ. & topicorum secundo. νεμεσητικὸς δ' εἰ λυπέμενος εἰπὶ ταῖς τῶν κακῶν διφραγίαις.

41 At ea quæ plurimum distant inter se] hæc eadem posita sunt in categorijs capite περὶ ποτῶν, iijdem penè verbis. τὰ γὰρ πλάνησον ἀπ' ἀλλήλων διεσκότει τὸν εὐαγγέλιον γένεται, εὐαγγελία ὁπίζονται.

42 Immanitas illa in voluptatibus] sic αὐτιδησίαν nominat M. Tull. in partit. temperantiam imitatur immanitas in voluptatibus aspernandis. & lib. Tuscul. 3. verba illæ Crantoris quæ leguntur apud Plutarchum εἰν τῷ παραμνητικῷ πρὸς Λπολλάρν. τὸ γὰρ αὐτὸν τῷ το, οὐκ αὐτὸς μεταλλονεγγίνεται μετὸν τῷ αὐτόφερπῳ. τεληριεῖδαι γὰρ εἰδος εἴη μὲν σῆμα τοιετον, εἴταιδα δέ φυχήν, sic interpretatur. nam istuc nihil dolere, non sine magna mercede contingit immanitatis in animo, stuporis in corpore: quo loco perspicue immanitatem vocat duritiem immanē in contemendo; ac non sentiendo dolore.

43 Ad quæ progressio] sic Aristot. πρὸς ἀνὴρ ἐπίδοσις μῆλον γίνεται. scio επίδοσιν apud græcos incrementum, atque accretionem quandam significare, idque per translationem. ego tamen existimo eam esse huius loci, quam expressi, sententiam. Neque verò mihi etiam nunc displicet, quod aliquando arbitratus sum, επίδοσιν hinc ditionem non incrementum significare à verbo ἐπίδιδόναι, quod apud græcos interdum valet dedere se, dare manus, ut sit hæc sententia: quibus homines magis dare manus solent. Quod si cui non placebit, sciat is quibusdam viris doctissimis tamē proba-

probari. Atque ut ijs etiam satisfaciam, qui vulgatam huius loci interpretationem magis amplectuntur, potest & hoc modo verti: quæ magis amplificantur in nobis.

44 Quæ quidem est cuiusque] ὅπερ ἐσὶ τὸ δὲ. secutus sum codicem Parisiensem, Florentinum, Venetum, veterem interpretem, Argyropylum. nam mendosi codices habent, διόπερ ἐσὶ &c. quos secutus est Perion.

45 Quemadmodum & suadebat Calypso.] Sed non dicuntur hæc à Calypsone, ut hic memoria lapsus ait Arist. neque à Circe, ut item fallitur Eustrat. immò verò ab Ulisse gubernatorem hortante ut Charibdin vitet. Sunt autem versus hi ὁδύοι. μ.

Σοὶ δὲ κυθερῆνθ' ὃ δέ επιτέλλομαι, αλλ' εἰ τί θυμῶ

Βάλλει εἴπεις μῆος γλαφυρῆς οἰκεῖα ναμᾶς:

Τέττα γαρ κατενε, καὶ κύματος ἐκτὸς ἔεργε

Νῦν, συδέει σκοπέλος ἐπιμαίεο.

46 Attamen & quanuis] versus est iūia. γ.

Α'λλα καὶ ὡς τοιηπερ εἴτε σ' ἐν νηῦσιν νέσω.

Quem ut omnibus illo tempore notissimum, prætermisit Aristot. ego nihil me à fidelis interpretis munere alienū facturum putau, si eum proferrem. Verba autem sunt senū illorum Trojanorum, qui cum Priamo sedebant belli numeribus propter ætatem vacantes. Ad eos cum venisset Helena Menelaum & Paridem singulare certamen inituros spe etatura, dicebant illi neque Græcis, neque Trojanis esse virtus vertendum, si diu talem ob mulierem molestias & labores perferrent: Eam enim Deabus immortalibus forma & oris pulchritudine similem esse: Veruntamen (inquiunt) etiam si talis sit, in patriam reuertatur, Menelaoque reddatur, ne & nos & liberos nostros in posterum damnis & calamitatibus acerbissimis afficiat.

47 At qui paulum] αλλ' ὅμεν μικρὸν τοῦτο παρενθέσιν. Perion. qui paulum aliquid decōrum egreditur. aliud est τὸ δὲ, aliud decōrum. τὸ δὲ, ipsa est bonitas & præstantia actionis seu effectionis, ipsa denique recta absolutio & perfectio, & (ut ita dicam) ipsum bene, ut supra annotauimus. Verba autem quæ deinceps sequuntur, εἴτε πὶ τὸ μᾶλλον, εἴτε πὶ τὸ λίγον, quæ Perion. omisit tanquam otiosa, coniungenda sunt cum parti-

cipio ταρενταιγων, ne quis forte incautior existimat ad verbum Λέγεται pertinere.

48 Hoc igitur quod hactenus] τὸ μὲν ἀρε τοσθον, δηλοῖ ὅτι &c. ego hæc lego coniunctè τὸ μὲν τοσθον. alij separant hoc modo. τὸ μὲν ἀρε. i.hoc igitur, τοσθον δηλοῖ. id tantum declarat. &c. à quibus dissentio .

In librum tertium.

I Quas sponte nostra suscipimus] καὶ εὐμὲν τοῖσ εκστοῖσ. Ceteri ferè omnes τὰ ἔκουσια voluntaria, aut voluntate suscepta latinè reddiderunt. ego institutum meum tenuens, ne in his libris, vocabulorum confusione lectoris animum turbarem, cùm Aristoteles infrà vbi ostendit, quid inter sit inter προάρπεσιν, & ἔκουσιον, dicat ἔκουσιον etiam in pueros & feras cadere posse: voluntas autem non sit in feris: existimau i neptè tūm ad sententiam Aristotelis, tūm ad docendi rationem ἔκουσιον voluntarium nominari. Itaque cùm sint apud grecos hæc tria ξουλητις, προάρπεσις, ἔκουσιον; ea proprijs ac distinctis nominibus, quo ad eius fieri potuit, appellaui. Ac priori quidem quodnam Latinum nomen respondeat, nemini obicurum est: proximum autem προάρπεσιν, consilium latinè reddidimus. sed ἔκουσιον quod uno vocabulo Latino exprimi non poterat, sponte factum, aut spōte susceptum semper appellaui. Porrò nominibus græcis ἔκων & ἔκων latina sponte & inuitus respondere existimau. Iam ἔκουσια quæ sunt ἔκουσιοι contraria, inuitè facta, aut inuitè suscepta, quæ uic inuitè suscipiuntur aut fiunt, nominai. Nam qui ea inuoluntaria dixerunt, voce vñi sunt minus latina: qui non voluntaria, in eam, quam tantopere vitaui- mus, confusionem inciderunt. Aristoteles enim perspicue hæc tria distinguit εἴκων, ἔκων, δύχείκων. & ἔκευσια, ἔκουσια, δύχεκουσια. vt sint ἔκουσια quæ sponte fiunt, ἔκουσια, quæ inuitè, δύχεκουσια, quæ non sponte fiunt. sed quid hæc ab ijs, quæ fiunt inuitè, differūt? eo videlicet, quod dicitur is egisse nō spōte, qui insciēs egit quidem ille, sed nulla molestia ex eo quod egit, afficitur: inuitè egit autem, qui

ex eo quod egit insciens & coactus, dolore ac molestia afficitur. Nequè est quòd quisquam mihi dicat, mea sponte & sua sponte, non adinodum esse visitata, pro, mea & tua voluntate, sed sèpius habere locum in rebus inanimis, quam animatis, vt cum dicimus ignem sua sponte moueri: & vera & falsa sua sponte, non aliena iudicari: & cum Lucretius ait:

Si non fecundis vertentes vomere glebas,
Terraiq; solum subigentes cimus ad ortus,
Sponte sua nequeant liquidas existere in auras.

Quòd si in ijs quoque, quæ ratione vtuntur, sua sponte dicatur: ne hīc quidem idem valere, quod sua voluntate, sed potius per se, suis opibus, suo Marte, vt cum homines agunt aliquid per s: ac non rogati, neque admoniti, vel sine aliorum auxilio, dici posse sua sponte agere, vt Cic. ad Marium: magnum quiddam spectauit, ne sua quidem sponte, sed eorum auxilio &c. hæc (inquam) si quis mihi obiciat, nihil commoueat. dico enim, sponte, locum habere tū in rebus inanimis, tum in animatis. Atque in inanimis quidem, & animantibus rationis expertibus, sponte sua, idem valere quod per se, nulla vi coacta, aut nulla arte adhibita. in ijs autem quæ ratione sunt prædicta, interdum sua vi, & per se, & non rogata, neque adiuta: interdum etiam sua voluntate, vt Cic. partit. Qui sua sponte & voluntate aliquid faciunt. ad Attic. lib. xv. Gaudeo te id mihi suadere, quod ego mea sponte pridiè feceram. & epist. lib. ix. ad Dolabel. quanquam verissimè possum respondere te, quæ facias, tuo iudicio, & tua sponte facere, nec cuiusquam egere consilio. Hoc loco autem, tua sponte, valere idem quod, tua voluntate, declarat locus ille in epist. ad Papyr. Pētum eod. lib. nō possum ei non amicus esse, neque solùm tua commendatione, quæ apud me, vt debet, valet plurimum, sed etiam voluntate ac iudicio meo. Eadem enim utrobique dicuntur alijs verbis. idem de orat. lib. 2. Aut senatus parendum de salute reip. fuit: aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum. & Terent. Adelp. potius consuefacere filium sua spōte rectè facere, quam alieno metu. Postremò hoc cōtendo philosophiam latino sermone explicari ab eo nō posse, qui usque adeò sit religiosus, ut nullum in oratione ponere

nere nomen audeat, nisi Ciceronianum.

2 Aut per inscientiam] οὐδὲν διαγνοστα. Poteram dicere per imprudentiam. idque erant usitatus, & si quæris, magis Ciceronianum: sed cum videam apud græcos philosophos nimium quantum interesse inter αἰγαλεῖα, id est ignorantia, seu inscientiam, & ἀρρωστίην, id est imprudentiam: malus minus Ciceronianus haberi, dummodo distinctius & planius Aristotelis sententiam explicarem, neque tamen prorsus inquitatè loquerer, quam nimio Ciceronis imitandi studio districtus totam hanc disputationem ab Aristotele pulcherrimè, distinctissimè, accuratissimè tractatam, obscurare, atque adeò perturbare.

3 Ferè enim ea, quæ expectantur] alij aliter, ego veterem interpretem, & codicem manu scriptum secutus sum, est autem illius codicis hæc scriptura, quam annotauit Adrianus Turnebus vir doctiss. ὁ δὲ γράψας τὸ πολύ, εἴτε τὰ μὲν ἀποστολάμενα λυπηρά: τὰ δὲ αἰγαλέομενα, αἰσχρά. Vetus interpres uidetur legisle ἀ διαγνωζόνται. Argyrop. εἰς δὲ αἰγαλέονται. . quarum omnium lectionum vna & eadem sententia est, atque ad hunc locum accommodata: Vulgata autem lectio αἰγαλέονται, à qua nihil discrepat Florétila, & inepta & corrupta est. τὰ αἰγαλέονται enim sunt, ea quæ cogunt. Quæ expectantur porrò, & quæ cogunt, vnum sunt, scilicet τὰ λυπηρά, qualia sunt damna, seruitus, mors, cruciatus. At oportet duo esse, totidemque, si diligenter attendas, ponit Aristot. nempe & τὰ αποστολάμενα. i. ea quæ expectantur, quæ sunt molesta, grauia, aspera, horribilia, & ea, ad quæ impellimur à potentiore, quæ sunt turpia, ut si quis tyrannus iubeat amicum prodere, vel patriam oppugnare, & nisi faciamus, proscriptionem bonorum, poenam, cruciatum minitetur, atque intentet. Amicum prodere igitur, est id ad quod impellimur à potentiore, quod Aristoteles nominat τὰ αἰγαλέοντα, vel εἰς ὁ αἰγαλέονται, proscriptione bonorum, cruciatus &c. τὰ λυπηρά, sunt τὰ προσδέκαμενα. i. quæ expectantur.

4 Quod si quis dicat ea quæ iucunda] secutus sum Aspazium, qui hoc modo legit hunc locum. εἰ δέ τις τὰ οὐδέτερα τὰ λυπηρά, βίαια τίνου φαίν. libri Florentini, cuna quibus alij ferè

ferè consentiunt, habent, τὰ οὐδέα καὶ τὰ καλά. id est iucundā & honesta. Vetus interpres videtur legisse τὰ οὐδέα καὶ τὰ καλά vel ἀντίστοιχα. sic enim vertit iucunda & bona. Argyropylus autem neque vocem λυπηρὰ, neque καλὰ, neque ἀντίστοιχα habuit in suo libro, aut certe reiecit. Ego in tanta librorum, & interpretum dissensione, si mihi coniectura yti licet, arbitror ita scriptum esse ab Aristotele, εἰ δέ τις τὰ οὐδέα, Κίσια τίνει φαίν. Id ut credam, facit ea, quam dixi, librorum varietas, quam lectorum dubitatio peperit, alias atque alias voces pro suo cuiusque sensu & arbitrio ad marginem libri ascribentium: quam auxit postea librariorum inscitiam ne dicam an audaciam? qui quæ a scripta ad oras librorum repererant, in ordinem verborum Aristotelis regulerunt. Præterea ea uerba quæ statim sequuntur, Et qui vi aliqua coacti atque inuiti agunt, moleste ferunt: qui iucundo ad agendum inuitantur, cum voluptate & iucundè agunt: hæc igitur verba eò pertinent ut refellat Aristoteles quod fuerat obiectum, nempe iucunda esse violenta fieri nō potest, (inquit) ut iucunda sint violenta. Nam violenta dolorem ac molestiam afferunt: at iucunda, voluptatem. Quare vocem τὰ λυπηρὰ delendam censeo. Iam illa quæ sequuntur, Et R E R V M quidem honestarum in seipsum, turpium in iucunda, causam conterre, argumento sunt, hoc nomen καλά, quod reperitur in libris Florétinis post vocem τὰ οὐδέα, etiam esse reiiciendum. significant enim solere homines rerum honestarum causam sibi attribuere. At si honesta essent violenta, dici non possent homines honestarū actionum autores, cum violenta sint extrā. mea igitur sententia sic legendus est hic locus. Eἰ δέ τις τὰ οὐδέα, Κίσια τίνει φαίν, id est. Quòd si quis dicat ea quæ iucunda sunt, esse violenta &c.

Qui iucundo] οἱ δὲ διὰ τὸ οὐδὲ, (subaud. ἀπόθοντες) μετ' οὐδοντῖς. in nonnullis libris corruptis ita scriptum est. οἱ δὲ διὰ τὸ οὐδὲ, τὸ κακὸν μετ' οὐδοντῖς. quos Perionius secundus est cù ita vertat, ijs malum affert cuni voluptate. in eundem scopulum offendit Gruchius, quanuis à Perionii interpretatione hoc loco discrepet. Verum eradendum est illud κακόν. nam neque in yllis exemplaribus reperitur emendatio.

tis, neque Argyropylus, neque Aretinus habuerunt.

6 Quod autem fit per inscientiam] Aristoteles hoc loco, ut suprà admonuimus, ostendit quid intersit inter hæc tria ἐκούσιον, ἀκούσιον, οὐχ ἐκούσιον. quibus tribus græcis tria paria Latina (quantum quidem consequi potuimus) reddidimus : quod sponte fit, quod inuitè, quod non sponte. Sunt & alia tria ἐκάνη, ἀκάνη, οὐχ ἐκάνη i.e. qui sponte agit, qui inuitus, qui non sponte. Horum igitur trium quod sit inter se discrimen, pulchrè explicat Aristoteles : quā distinctionem tamen mirè perturbauit Perionius. sic igitur hæc distinguit Aristot. qui per inscientiam aliquid egit, cuius eum postea non pœnitateat, certè sponte non egit. Nam qui sponte agit, sciens agit : ille autem egit insciens. rursus nō egit inuitus. nam qui agit inuitus, molestia ex eo afficitur, cumque facti postea pœnitent. at fingimus hunc sine vlla molestia egisse, neque eum facti sui pœnituisse. non igitur egit inuitus. colligitur cùm neque sponte, neque inuitus egerit, tertium aliquod esse oportere. quod nam illud erit? dicatur (inquit,) egisse non sponte. Tria igitur sunt sponte facere, inuitum seu inuitè facere, non sponte facere.

7 Atqui ignorat sanè] posteaquàm ostendit Aristoteles ebrium, si quid peccet, non per inscientiam, sed per vinum & ebrietatem peccare : docet, etiam si peccet insciens, non tamen iccirco dicendum esse inuitè peccare : quoniam improbi omnes peccant inscientes. Nam mala educatione vel consuetudine depravati, quid sit agendum, nesciunt. id enim sibi persuaserunt esse bonum, quod est malum, consiliumq; suscepserunt minus rectum : quos tamen absurdum sit dicere inuitos peccare, propterea quòd ea inscientia ex eo nata sit, quòd principium in illis est corruptum, videlicet mens. Itaque hæc inscientia non efficit, vt secisse dicantur inuiti, sed vt sint improbi. Præterea neque inscientia rerum vniuersarum causa est cur aliquis inuitus agere dicatur. Nam qui res vniuersas, & omnibus notas ignorant, vituperatur. at qui agunt inuiti, non vituperantur. Restat vt inscientia sola rerum singularium efficiat vt quis inuitus agere dicatur : quemadmodum si quis patrem, quem hostem esse existimet, occidat.

8 Actum autem ab inuito] Aristo. τὸ δὲ ἀκούσιον βούλεται λέγεσαι. si quis verbum de verbo exprimere velit, ita vertat: Actum autem ab inuito vult dici id est solet, vel debet dici. Locos aliquot collegi, in quibus similis verbis βούλεται significatio est. lib. 4. i princ. βούλεται γὰρ ἀστωτος εἶναι οἱ ἔντι κακὸν ἔχων, τὸ φθεῖρον τὴν ὄντιαν. id est Asōtus enim propriè is videtur esse, qui uno vitio affectus est, eo nimirū, quo res familiaris consumitur. eod. libro. Βούλεται γὰρ εἰς πορᾶς ἀτάραγος εἶναι. &c. id est. ea enim videtur esse mā sueti & lenis hominis natura, vt & ab omni animi tumultu sit liber, ac solutus. &c. lib. quinto. οἱ γὰρ δίκαιοις Βούλεται εἶναι οἷον ἐμπλυχόν τι δίκαιοι. id est nihil enim aliud videatur esse iudex, quam ius quoddam animatum. ibid. de numero. ὅμως δὲ βούλεται μέντην μᾶλλον. Veruntamen numimus manere firmus & stabilis magis solet natura. lib. 8. πατρικὴ γὰρ ἀρχὴ βούλεται ή βασίλεια εἶναι. id est ad patriam enim potestatem regnum proximè videtur accedere. ibi. Ισοι γὰρ οἱ πολίται βούλονται καὶ εἰς πιεσκεῖς εἶναι. & β. ῥήτορ. Εύλεται οὐ κατηγορῶν βελτίων εἶναι τοῦ φένυχοντος. & lib. 6. ευτικ. Βούλεται γὰρ εἰν πάντειν τὸ ἔχατον, τέλος, ἀλλὰ τὸ βέλτιστον. id est non enim omne extremum finis dici debet, sed id demū quod sit optimum: quo loco D. Thomas præstantiss. alioqui philosophus, & Aristotelis interpres acutiss. græcae linguae inscītia titubauit. Cùm enim Aristoteles poētā quendam reprehenderet, qui dixerat eum, qui mortuus esset, finem, cuius gratia natus esset, consecutum esse: videri enim non omne extremum esse finem, sed id demū extremum, quod esset optimum, D. Thomas illud βούλεται refert ad poetam hoc sensu: vult poeta non omne extremum esse finem. &c. cùm sit coniungendum cum nomine ἔχατον, vt diximus.

9 Aiunt sibi ex ore] rectè annotat P. Victorius vir doctiss. in lib. variar. lectionum ἐκπίπτειν idem esse quod ex ore excidere. sed non emendat vocem αὐτοὺς hoc loco. quæ mea quidem sententia corrupta est, putoque legendum ἐκπεπεῖν αὐτοῖς. alioqui ἐκπεπεῖν dicuntur actores tragœdiarum aut comœdiarum, qui non fuerunt à spectatoribus probati, qui non steterunt, qui electi & explosi sunt. nota sunt

sunt illa ex orat. Demosth. περὶ σεραύς. οὐ μὲν ἐξέπιπτες, εἴ-
γω δὲ ἐσύριπτον. Arist. περὶ ποιητικῆς. οὐ ἐκπίπτουσιν οὐ κακός
ἀγανίζονται, δοῦτοι πέρσιν Ἰλίς ὅλην ἐποίησαν, καὶ μὴ κα-
τὰ μέφος.

10 Aut cum ostendere vellet] secutus sum codicem Flo-
rentinum, veterem interpretem, Argyropyl. quanuis mihi
non displiceat ea scriptura, quam se reperiisse in quibusdam
veteribus codicibus, ait Adrianus Turnebus, *Si* id est
tangere.

11 Et hastam esse sphæræ in modum] ἐσφαρωμέναι. ri-
diculè vertit Perionius. & hastam orbicularis esse figuræ,
quæ sit lanceæ in formam directa. quis enim mortalium
vidit vñquam hastam orbicularis figuræ? nesciuit scilicet
ἐσφαρωμέναι dici ligna, quæ ita sint obtusa, vt eorum ex-
treimum sphæræ in modum sit rotundum. hīc omissus est nu-
merus index, inverbis Aristot.

12 Præterea verò quamobrem] sic arbitror hūc locum
esse legendum apud Aristot. ἐπὶ δὲ τὶ διαφέρει τῷ ἀνούσιᾳ
εἰναι τῶν κατὰ λογισμὸν, τὰ κατὰ δυμὸν ἀμερτίσειται;
Vult ostendere Aristoteles. neque ea quæ ab ira impulsi,
neque quæ cupiditate inflammati agimus, inuitè agi. Pro-
bavit autem iam superiore ratione, ea quæ cupiditate pec-
cantur, dici non posse inuitè peccari, quia hæc molesta sūt,
illa iucunda. nunc docet neque ea quæ iræ impulsu admittū
tur, inuitè peccari dicenda, hoc modo. dicunt nonnulli ea
quæ quis adhibita ratione peccat, ab iis quæ iræ impulsu
peccat, eo differre, quod hæc inuitè admissa sint, illa autem
nequaquam. At si ita esset, hæc non essent fugienda, illa es-
sent. nunc autem vtraque sunt fugienda, tum ea quæ ratio-
ne adhibita peccantur, tum ea, quæ iræ impulsu: si fugien-
da, ergo & mala. At quæ facta sunt inuitè, non sunt mala.
Ergo quæ quis peccat iratus, non peccat inuitus, immò ve-
rò sua sponte ac voluntate.

13 Tum cupiditas & iucundi est] non dubitaui multo-
rum codicum consensum improbare Florentini, Parisiensis,
Veneti, Germanici, in quibus ita scriptum est. καὶ οὐδὲν ε-
πιδυμία οὐδέος ργὲ ἐπιλύπου: οὐ προαιρετις δ' οὐ τελυπηροῦ,
εθ' οὐδέος. Visa est enim mihi longè concinnior, planeque

incorrupta ac germana ea scriptura quam P. Victorius in uno codice manuscripto antiquo extare dicit. hoc modo .
καὶ οὐ μὲν ἐπιθυμίᾳ ἔδεος, καὶ ἐπίλυτος, οὐ δὲ προδιπέτος οὐ-
τε λυπηρὸς, οὐτε οὐδέος.

14 Neque dicimus, neque conuenit ita] προαιρουμένῳ
δὲ λέγειν οὐχ ἀρμόζει. Perion. præ nobis ferre non decet.
multa vno loco peccata. primum ἀρμόζει non est decere:
sed conuenire potius: deinde quid sibi hæc volunt præ no-
bis ferre? non enim hoc dicit Aristoteles indecorum esse, aut
non decere fateri, atque adeò prædicare, propositum nobis
esse ut beati simus. (id enim gloriosum & prædicandum est,
cùm beatitudo sit ultimum bonorum) sed cùm ostendere
velit quid intersit inter βούλεαι & προαιρεῖαι, dicit nos
propriè & aptè ita loqui, βέλους δέσμωνει. id est volo
beatus esse: sed προαιρῆμα δέσμωνει id est consilium ca-
pio, vt sim beatus, si quis dicat, ineptè locuturum.

15 Quandam opinionem] opinionem quandam appellat Aristoteles eam, quæ versatur in iis rebus, quæ nostra ope-
ra effici possunt. Suprà autem proximè opinionem, vniuersam accipe. Iccircò malim illud δέος id est omnino coniungi cum nomine δόξῃ, hoc modo. Idem igitur quod omnino
opinionem &c.

16 Cuiusdammodi sumus.] Aristot. ποῖοι τινες εἰρήνη
id est certo quodammodo affecti sumus, nempe vel boni, vel
mali, vt suprà admonuimus: *qualitas gradus affectus*.

17 Quod eius rei sit] τῷ εἴρεται δέος. Perion. eius rei
quæ sit honesta. quanvis non admodum absit ab Aristotelis
sententia, tamen arbitror non idem esse, honestum, atque id
quod oportet.

18 Etenim rerum omnium] Aristoteles hic quatuor om-
nium rerum causas enumerat. naturam, necessitatem, for-
tunam, mentem, & quicquid opera hominis agit. Perionius
hunc locum sic vertit. horum enim causa est natura, necessi-
tas. &c. quorum? nempe eorum quæ in nostra potestate sūt:
est enim talis Perioni verborum sententia. At hoc falso
est, neque vñquam ab Aristotele cogitatum.

19 Et quicquid per hominem agit] Arist. καὶ πῶς τὸ δι
αθρώπα. Subaudiendum est πράγμα. Perionius autem sic
quic-

quicquid ab homine geri potest. At qui fieri potest ut quicquid ab homine gestum causa sit , cum sit effectum ?

20 Ad artem pecuniarum] Χειραρτίσικην . Perion. artem nummulariam. mendosè.

21 An sanatus sit] Arist. εἰ γέγενεται . Perion. an curet. Primum γέγενεται non est curare, sed sanare, aut sanum facere. Deinde sanare latinum verbum atque etiam (si queris) Ciceronianum est . sic enim de natura Deorum 3. Vomica Phærei Iasonis, quam medici sanare non potuerunt . Idem officiorum 3. sanum facere pro sanandi verbo usurpat . si eo medicamento sanus factus fuerit . Postremò aliud est sanare, aliud curare . curant enim multi qui non sanant, curatq; omnes ut sanent: sed quisquis sanat, curauit , neq; quisquam sanat, ut curet .

An bonas leges] εἰ δύο μιας ποιήσεται . Perion. an legē cōdat. tolerabilius peccaret, si bonam addidisset .

23 Retexere veluti descriptionem] Arist. Διάγραμμα . Perion. lineam ducere. Lineam ducere latinè dictum est , sed non satis est eum qui græca in latinum conuertit, latinè loqui : oportet enim illum eadem loqui & sentire , quæ loquitur is, quem interpretatur.

24 Aut sit ne ita pistus ut oportet] ἢ πεπεῖται ὡς δέ . in quibusdam libris impressis sequuntur hæc , ἢ πεποίηται ὡς δέ , quæ absunt à libris Florent. Venetis, Parisiensib.

25 Cum principium ad seipsum] ὅταν εἰς αὐτὸν αἰσχυλόν τὴν ἀρχὴν, καὶ αὐτῆς εἰς τὸ ἱγνόμενον . Perion. cūm principium ad rem quam vult aggredi, retulerit, atq; ad id ipsum , quod est ex eo consequens. aliud loquitur Aristoteles , aliud Perionius. Aristoteles hoc dicit, quærendi tum quenque finem facere , cūm actionis principium ad se, & ad eam sui partem, quæ præst, nempe rationem seu mentem potius , reuocarit.

26 Hæc est enim quæ] τὰ το γράπτὸ προαιρέμενον . alii sic verterunt , hoc enim est quod eligitur . sed non recte . Itaque D. Thomas culpa veteris interpretis, hunc locum perperām intellexit.

27 Atqui eorum oratione] hoc dicit Aristoteles. Qui-
dam dicunt id quod sub uoluntatem cadit, esse uerum bonū:
sed

sed responderi potest, non ita esse: alioqui eveniet ut quod quis velit, non sit voluntati optabile, exempli causa, quod quis optat atque eligit non recte, id malum est: at quod quisque eligit, id vult: ergo quod is vult, qui eligit minus recte, id non est voluntati optabile, seu ut planius dicam, sub voluntatem non cadit. nam si sub voluntatem caderet, esset bonum: at erat malum. ergo id quod volet quis, non erit voluntati optabile, quod est absurdum.

28 Voluntati optabile] sic θελητὴν hoc loco appellaui. alias id quod sub voluntatem cadit. sed quia hoc mihi videbatur hīc productius ac longius, illo altero uti malui: Est autem sic accipiendo hoc totum, voluntati optabile, quasi unum sit nomen, ne quis forte mihi dicat me debuisse dicere, boni viri voluntati optabile. quod quidem si cui magis placeat, non repugnabo. Hoc tantum volebam, haec duo, voluntati optabile, pro uno θελητὸν haberi, quando nullum unum in tota lingua latina reperitur. Peto autem ut mihi ignoscant tum diserti, tum philosophico studio dediti homines, si neque dum latinè loqui studeo, verbis utor interdum philosophorum nationi latini tritis, neque dum philosophicas disputationes, ac distinctiones religiosius tracto & persequor, verba usurpo Ciceroni visitata. Nam cum M. Tullius philosophiam Peripateticam latinis literis uix libauerit, ac tantummodo commentarios quosdam Stoicorum in Latinum sermonem suo arbitratu conuerterit, non est dubium quin fieri non possit, ut quisquam verbis Ciceronianis philosophiam Peripateticam explicet. Praeclarè vero nobiscū agatur, si tāta nobis Latinorū verborū copia suppetat quāuis nō admodū Ciceroni visitatorū, ut ijs Arist. latinè possimus interpretari. Est igitur θελητὸν, id quod barbari voluntabile appellant. i. id quod quis velle potest aut debet.

Itaque si quid agere] ὡς εἰ τὸ θελητὲν καλὸν ὄντεν] sententia horum verborum non est illa quidem obscura: veruntamen eam non sunt affecuti neque Perionius, neqne Strebæus. Duo igitur proponuntur, agere, non agere. quod agere, est honestum, id non agere, turpe est: quod non agere, honestum est, id agere est turpe.

30 Sponte improbus nemo] ἀδεῖς ἐκεῖνον πονηρὸς, ἀδέ-

κανονικός. Versus est trimeter, è quo nos octonarium latinum fecimus.

31 Ut ne vel caleamus] secutus sum libros emendatores in quibus sic legitur. *μη θερμαίνεθαι.* nam à quibusdam, ijsque corruptis, abest negatio.

32 Nam ne æger quidem sanus] εἰ δὲ γάρ οὐσῶν, !ύγιες.] Perion. ita. quoniam ne ægrotus quidem valens & incolmis sit. nihil hīc de incolmiate quæritur. sed non est ausus ut vocabulo sanus. quo tamen vtitur M. Tull. pro eo quem græci ὕγιη nominant, & qui corpore valet, ut suprà annotauimus. Vtitur & Horat. elegantissimus latini sermons auctor. Ita dum fugit apta & propria nomina, vtitur alie nis, minimeque ad rem accommodatis.

33 In manus sumere ac iacere] Arist. λαβεῖν καὶ ρίψας sic libri Florentini, Parisienses, Veneti. sic & manu scripti. sic denique Argyropy. aliter autem vetus interpres. qui videtur legisse Καλεῖν καὶ ρίψαι, cum quo nonnulli codices consentiunt.

34 Imbecillitatis, deformitatis] ὀμοίως δὲ καὶ περὶ αὐτές γενεαν, καὶ αἴχος. Videtur mihi vox αἴχος, redundare hoc loco. nam cum paulo ante dixerit eos qui deformes sunt natura, reprehendi non solere, quid opus est iterum eadē de redicere?

35 Visionem] φαντασίαν. sic eam M. Tull. nominat, ut suprà ostendimus. quam Perionius estimationem dicit, novo & barbaro nomine. Voluit existimationem dicere: quæ tamen græco respondet ὑπόληψις, ut alio loco docebi mus.

36 Sin autem maleficij admittendi.] longum est hyperbatum, quod usque ad illum locum pertinet: τι δὴ ταῦτ' εἰσιν ἀληθῆ. itaque usque eō suspenditur sententia. Quia vero solet hæc res obscuritatem parere, memoriamque lectoris turbare, remedio vtitur visitato, eorum videlicet verborum repetitione, ad quæ referuntur, & à quibus pendent ea quæ longo post intervallo sequuntur, hoc modo; si igitur hæc vera sunt, scilicet neminem sibi ipsum, cur maleficium admittat, causam esse &c.

37 Et si appetitionem finis] οὐ δὲ τοῦ τέλους ἐφεστιστὸν αὐθαι-

αὐθαίρετος. suspenditur etiam nunc sententia: Perionius ita vertit quasi concludatur, & quod grauius est, totum hunc locum corrumpit, quippe qui *αὐθαίρετος* vertat propter se approbanda.

38 Adoptare potest] adoptare propriè valet eligere, ita M. Tullius dicit, adoptare sibi patronum & defensorem, & Plaut. adoptare socium, & adoptare tutorem.

39 Benè à natura informatus] &*φυσις*, benè factus, beneque compositus natura. Quocircà *δρψις* nos naturæ bonitatem latinè reddidimus.

40 Positus est] *χεῖται*. sciendum est. εν τοῖς πράκτοῖς id est in iis quæ sub actionem cadunt, finem esse tanquam principium, quoniam ex eo pendet & apta est eorum, quæ ad actionem pertinent, necessitas, si necessitas est appellanda. Itaque quemadmodum in mathematicis nonnulla sunt, quæ non egent probatione, neque docenda aut demonstranda sunt, sed ea oportet esse posita & concessa, appellanturque principia: sic εν τοῖς πράκτοῖς, finem positum, fixum, certum, clarum, minimeque obscurum esse par est, tanquam principium.

41 Sed aliquid etiam est] *ἀλλαδὲ τι καὶ παρόμιωτῷ εἰσι*. sic habent boni codices. nonnulli *παρόμιται*. quæ quidem veterunt alii, extra ipsum, alii præter hoc, alii aliter. incidi in quendam librum Germanicum, in quo scriptum esset *παρόμιται*, quæ lectione non est reiicienda. sententiam enim continet non absurdam, hoc modo. sed si quid etiam est ab ipso, id est ipsius labore, industria, studio partum, non à natura tam acceptum. Vetus interpres, & Argyropylus perspicue legerunt *παρόμιται*, quam lectionem secuti sumus, ut omnium optimam.

42 Aequè enim in homine malo] hunc locum quanto & melius & fidelius, quam alii, verterim, docti iudicabunt. Ego quidem & optimos codices secutus sum, & Aristotelis sententiam summo studio exquisiui, atque expressi. Primum igitur veram lectionem proponam: deinde eius lectionis sententiam exponam. οὐ μοίως γαρ ἐγί τῷ κακῷ υπάρχει τὸ διὰ αὐτὸν εν τοῖς πράξεσι, καὶ εἰ μὴ ἐν τῷ τέλει. horum verborum hanc sententiam esse puto: singamus (inquit A-

ristoteles) finem vnicuique hunc vel illum videri, ac proposatum esse natura: nihilo magis tamen viri boni, quam improbi hominis actiones, quæ ad eum finem referuntur, eaq; quæ ei fini consentanea sunt, ab eius opera, & studio proficiuntur. Vult autem ostendere Aristot. vitium æquè ut virtutem, esse εὐεστον, id est voluntate contrahi, siue finem nobis ipsi per nos & nostro Marte proponamus, siue cum finis nobis propositus fuerit natura, nostræ actiones à voluntate, & consilio nostro oriantur.

43 Et à quibus rebus] νόστητε γίνονται, οὐδὲ τέτων πρακτικῶν. hæc vno quasi spiritu continentur, quæ tamen alii discerpserunt.

44 Cum rerum singularium] εἰ δότες τάχαθέντα. Perionius, quod rerum singularium teneamus scientiam. falsum est nobis res singulares semper esse cognitas. Nam si semper essent cognitæ, nihil vñquam ageremus inscientes, nihil inuiti. Nunc autem accidere potest ut quis cum muliere aliqua rem habeat, quæ sit mater aut filia: quam tamen alienam esse existimet.

45 Solitudinem, vitamque sine amicis.] sic reddidimus latinè ἀφίλας M. Tullium imitati lib. I. de finib.

Nam cum solitudo, & vita sine amicis, insidiarum & metus plena sit, ratio ipsa monet amicitias comparare. Idem in Lælio videtur ἀφίλας, inopes amicorum dixisse, et βίον ἀφίλον, vitam incultam & desertam ab amicis.

46 Et in pecunia amittenda fidenti] οὐ πρὸ τηγημέτων ἀπολελυθερωσεχεστι. Perion. ad largiendum sunt paratissimi. multa in paucis verbis peccata. quæ mihi non libet amplificare dicendo. ipsa enim per se magna sunt.

47 Quæ autem homini tolerabilia sunt] τὰ δὲ καταθηθεῖσα. Perionius: quæ homini accidere possunt: mendosè. multa enim homini accidere possunt, quæ nō sint καταθηθεῖσα. i. quæ homo ferre non possit.

48 Imperterritus] αὐτοπληκτος. Perion. reprehensione caret. reprehensione carere latinum, & si voles, etiā Ciceronianum. sed quid tum postea? oportet interpreti eam lingua quam interpretatur, esse cognitam. εκπληξη est exterrere. Vnde ductum αὐτοπληκτος, qui non exterretur. sed

sed ille fortasse putauit legendum αἰετίληπτος.

49 Sed ita ut oportet, & ut ratio postulat, &c.] sic Arist. ὡς δὲ δέ, καὶ ὡς ὁ λόγος, ὑπομενεῖ, τὸ καλεῖ ἔνεκα. Perion. hæc verba ὡς ὁ λόγος, ὑπομενεῖ, coniunxit, & ita interpretatus est, ut ratio posilubat. Atqui ea sunt separati in legenda ὡς ὁ λόγος subaudi. λέγει. κελδει. ut infrā eadem pagella. & iterum οὐ δ' ὡς ὁ λόγος. ὑπομένειν autem valet ferre, perfere, subire, non, postulare, ut ille interpretatur.

50 Nam pro rei dignitate] πατρίζιαν γαρ, scio Argyropylum legisse, κατὰ τὴν ἐξιν, id est ex habitu. Verum secutus sum veterem interpretem, & codicem Florentinū, & ceteros vulgatos.

51 Omnis autem actionis finis est id quod] sic Aristot. τέλος δὲ τάσσεται εἴσι τὸ κατὰ τὴν ἐξιν. alij sic interpretantur. omnis actionis finis est is qui habitui conuenit. & ita vetus interpres. ego mei facti proferre possum multos viros doctos approbatores, qui sic hæc accipiunt. τὸ κατὰ τὴν ἐξιν. i. id quod habitui conuenit: non ut sit τὸ τέλος ὀν κατὰ τὴν ἐξιν.

52 In ijsdem igitur rebus] scio ita legi in omnibus, quos quidem viderim, codicibus, περὶ τῶν ταμενουσῶν. id est in his igitur, sed placuit mihi M. Antonij Mureti coniectura, qui suspicatur legendum περὶ τωντα. quam lectionem sequitur Aretinus. Quanquam utroquinque modo legas, nihil de sententia decedit.

53 Cogunt etiam ij qui in prima acie locant] omnes libri & impressi, & manu scripti, quos quidem viderim, habent os προσάποντες. sed Amioto viro doctissimo, qui mihi olim affirmauit se scriptum reperisse in codice quodam Pontificio manu scripto προτάποντες, id est in primo ordine locates, assentior, eamque scripturam, quæ mihi ad hunc locum valde accommodata videtur, non possum non probare. Vetus interpres quidē infrā proximè quo loco legitur in vulgaribus προτάποντες, perspicue legit προτάποντες.

54 Belli terrores inanes.] Δοκεῖ γαρ εἶναι πολλὰ κενὰ τὰ πολέμια. scio in quibusdam libris legi καναὶ, sed mendosè. notum est proverbiū κενὰ πολλὰ τὰ πολέμια.

55 Hermæo] Hermæum locus fuit in urbe Boötiae Co-

rona fortasse à Mercurio sic appellatus . in quo cum Coronai & Bœotij milites auxilio eis missi aduersus Oenomar-chum, qui arcem vrbis sibi proditam occuparat, configerént, omnes ad vnum ciues , pugnantes occubuerunt : auxiliarij verò statim ut audierunt ducem quendam suum in prælio cecidisse, in fugam versi sunt .

56 Maximū enim ad adeunda] varia est huius loci lectio. aliàs enim ὄρμητικώτατον γράφοθυμός. aliàs κυνητικώτατον. al. ιτητικώτατον. quarum quancunque secutus fueris, eadē sententia manebit.

57 Eosque ira adiuuat.] ὁδὲ θυμὸς σωμεγγῆ αὐτοῖς. non rectè Perionius , eis subsidio est , quasi verò subsidio esse idem sit Latinis quod σωμεγγῆν Græcis , qua de re infrā dicemus .

58 Nam si sint in sylua , aut palude] sic omnes codices & manu scripti & impressi, εἰδὼν γὰρ ἐν ὑλῇ ἐνέλει. quamquam P. Victorio viro de literis optime merito assentior , qui suspicatur à librarijs indoctis cum vnum ex his tantum ab Aristotele esset positum, à studio autem aliquo ad libri marginem alterum adiectum, vt rurisque esse inculcatum.

59 Non igitur eò fortis] locus hic aliquanto mendo-sior est : quem sic arbitror esse corrigendum , leuiterq; immutandum εἰδήτου αὐδρεῖα τῷ διὰ ἀλγηδόνος καὶ θυμοῦ ἐξελευθερεῖα τῷ διὰ τὸν κίνδυνον ὅρμαν. vel εἰδήτου αὐδρεῖα διὰ τὸ οὐπάλγηδόνος καὶ θυμοῦ, &c.

60 Pugnaces] μάχιμοι. Perion. non rectè bellicosí.

61 Verùm simile quiddam habent] secutus sum bonos codices cum quibus consentiunt vetus interpres & Argyropylus. est autem hæc illorum scriptura. παραπλήσιον δὲ χει-σι τι. verba enim illa. οἱ κατὰ δελτισίαν, quæ reperiuntur in quibusdam Germanicis, ab aliquo imperito & audaci librario adiecta sunt.

62 Nisi ex euentu] εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκός. Perionius uertit fortuitu. sed hoc mihi videtur græco respondere κα-ta τύχη. cuenta autem ea esse quæ Græci συμβεβηκότα, barbari accidentia nominant , ex Lucretio optimo Latini sermonis auctore cognoscere licet.lib. i.

Ergo præter inane, & corpora, tertia per se

Nulla

Nulla potest rerum in numero natura relinqui,
Nec quæ sub sensus cadat vlo tempore nostros,
Nec ratione animi quam quisquam possit apisci.
Nam quæcunque cluent, aut his coniuncta duabus
Rebus ea inuenies, aut horum euenta videbis. &c.

At M. Tullius lib. de natura Deor. 2. Sunt autem (inquit) qui omnia naturæ nomine appellant, ut Epicurus, qui ita diuidit, omnium quæ sunt, naturam, esse corpora & inane, quæque his accident. Quibus ex locis perspicuum est quæ dicuntur à Lucretio corporis & inanis euēta, à M. Tul. dici ea quæ his accident.

63 Nec ceruo viso] ὁ δίδων δέρων ἔλαφον, alludit ad Homeri versum, qui eit ιλιάδ.γ. Ευρών ἔλαφον κεραὸν δέρπιον αἴγα.

64 Quapropter collum sibi] secutus sum codicem Florentinum, & Parisiensem, quorum hac est scriptura. διὸ καὶ οὐκ εὔχατό τις φιλοφάγος ἦν. in aliis codicibus autem, quos secutus est vetus interpres & Argyropylns, sic legitur: οὐκ εὔχατό τις φιλόξενος Επύξιος. Ego hæc duo φιλόξενος Επύξιος, puto ab aliquo lectore esse adiecta, quæ reperiuntur tamen in libris ad Eudemum. sed admonendus est lector hunc philoxenum falso Eryxium appellari mea quidem sententia, atque vbiunque legitur φιλόξενος Επύξιος, legendum, φιλόξενος Επύξιος. i.e. Eryxidis filius. Cur ita credam, hæ sunt causæ. primùm quod Athenæus libro sexto eum τὸν Επύξιδος, non Επύξιον nominat. Deinde quod idem lib. octauo, eundem Κυθήριον appellat, ex quo perspicuum est Philoxenum illum Κυθήριον à loco, τὸν Επύξιδος, a patre esse appellatum. Præterea lib. 3. de moribus ad Eudemnm dicit Eryxidis filius idest ο Επύξιδος nominatur. Postremò Hermolaus Barbarus, cuius plurimi facienda est auctoritas, in epistola ad Antonium Galatheum, quam præposuit Themistio in latinum sermonem à se conuerso, sic loquitur. Philoxenum Eryxidis, & Gnatonem Siculum gulæ processores &c. hæ me cause impulerūt, ut crederé libros eos oës esse corruptos in quibus hic Philoxenus Eryxius appellatur.

65 Omnes enim cum indigent] οταν Ερδεις ο. Perion. cum vacui sunt. non placet.

66 Lectum iugalem] καὶ δύνεται pars est ultimā versus Homeric.ιλιάδος.ω. D.Thoinas lectum putauit significari ad quietem, cùm eo lecto significet Aristoteles complexum & vsum rerum venerearum . nos lectumque iugalē vertimus, satis, opinor, verecundē, nec minus apertē.

67 Offendunt pauci] εμαρτάνουσι. i. peccant, vt aliās admonuimus.

68 Cum huius vel illius rei amantes] φίλοι τοις δικύταις à græcis, qui vnius alicuius rei studio præcipue sunt dedi ti . vt φίλοι σώγοι . φίλάργυροι . φίλόφυχοι . φίλότιμοι . φίλοι νοι . &c.

69 Vel quòd nimium delectentur] sic Arist. οὐ τῷ μᾶλ λον, οὐ ἀστοῖ πολλοῖ . doctus quidam sic hæc verba accipit, vt vnum significant hoc modo. aut quòd magis quàm vt mul titudo . à quo dissensio, primum quòd delectari re aliqua vt vulgus, malum est ipsum per se, etiam si non insit in eo ni mium : deinde quòd infrà paucis post versibus, ita loquitur. μᾶλλον οὐ δεῖ, καὶ οὐ πολλοῖ χαίρεσθαι . i. magis quàm oportet, & ita vt vulgus, delectantur.

70 Quòd non quà parte debent] οὐ μή οὐ δέ, omnes fe ré interpres hæc verba omiserunt, vel quòd non intelle xerunt, vel quod se intelligere dissimularunt . inest enim in eis (vt quidem mihi videtur) obscenitas.

71 Et cum voluptatibus potiri non potest.] καὶ δύο τυγχάνεται. Perionius. & fruendo angitur. si dixisset nō fru endo, non admodum male vertisset.

72 Neque omnino quibus ex rebus] εἴ τε οἷς μή δεῖ. re petendum hic verbum οὐ δέται . quod proximè antecedit, i temque in ijs quæ statim sequuntur εἴ τε αφόρητοι εἴ τε οὐ δεῖ.

73 Neque magis quàm debet.] εἰ δὲ μᾶλλον οὐ δεῖ, repe terbum superius εἰθυμεῖ. delenda est autem vox εἰ δεῖ, quæ sequitur in omnibus ferè codicibus etiam Florentinis, præterquam in Parisiensibus. sic enim se reperiisse scriptum in quodam codice manu scripto testatur Adrianus Turnebus εἰ δὲ μᾶλλον οὐ δεῖ, εἰ δέ οὐτε μή δεῖ, εἰ δέ οὐτε τῶν τοις τῶν εἰδης. subaudi εἰ πιθυμεῖ. neque est quòd quisquam mihi dicat in ea voce εἰ δεῖ, quam tolli oportere dicimus, subaudi ri

ri posse verbum $\pi\delta\epsilon\tau\alpha$. Nam primum obstat verbum $\epsilon\pi\theta\mu\epsilon\iota$, quod est vicinus. deinde si ita esset, Aristoteles eodem prope tempore & loco, idem ridiculè & præter consuetudinem suam bis diceret. modò enim dixit $\delta\tau\epsilon\sigma\phi\delta\rho\alpha\tau\alpha$ $\pi\delta\epsilon\tau\alpha$ $\pi\delta\epsilon\tau\alpha$. id est neque vehementer vlla re tali delectatur. veheméter autē delectari & magis quam oportet, delectari, vnum & idem sunt.

74 Ad errata puerilia transferimus.] $\epsilon\pi\iota\tau\alpha\pi\omega\delta\eta\omega\delta$ $\alpha\mu\alpha\pi\tau\alpha\delta$. Perion.ad errores. ille scilicet nihil interesse putat inter errorem & erratum, cùm errore duci, aut in errore versari dicantur qui falluntur, aut qui falsum aliquid opinantur: erratum autem idem sit quod peccatum: græci $\alpha\mu\alpha\pi\tau\eta\mu\alpha$ aut $\alpha\mu\alpha\pi\tau\alpha\mu$ nominant. Sciant autem ij qui græcas literas nesciunt, $\alpha\kappa\lambda\alpha\sigma\iota\alpha$ dictam esse à verbo $\kappa\alpha\lambda\alpha\zeta\epsilon\iota\alpha$. quod valet castigare. Iccircò tralatione quadam pueri feroiores & contumaciores, dicuntur $\alpha\kappa\lambda\alpha\sigma\iota\alpha$ quasi non castigati, vel qui castigationis indigent.

75. Nam etiam pueri cupiditatem tanquā vitæ suæ] $\kappa\alpha\tau\epsilon\pi\theta\mu\iota\alpha\pi\chi\phi\zeta\omega\iota\kappa\mu\tau\alpha\pi\omega\delta\alpha$. Perionius.libidinosè viuunt. non puto Latinè dici posse pueros libidinosè viuere. & quid dixi latinè? immò ne verè quidem. non cadit enim in eam $\alpha\tau\alpha\tau\alpha\mu$ ea, quam latini libidinem nominant, neque pueri libidinosi dici solent, etiam si rebus iucundis delectentur. puerilibus enim rebus delectantur, non turpibus & flagitiis, ex quibus libidinosa vita nominatur.

In librum quartum.

1 Tam verò ea quæ appellatur à Græcis.] Huius loci hæc mihi videtur esse sententia. Asotia & illiberalitas (inquit Aristotel.) sunt in pecunia nimium & parum. sed asotia, quam proprium eius vitii, quod illiberalitati opponitur, non men esse volumus, latius patere, atque ad alia vitia pertinere videtur. Eos enim qui pecuniam, & rem familiarem in libidinem & res venereas profundunt, asotos appellamus. at nomen quærimus, quod opponatur illiberali. Nam asotus eum propriè significat, qui rem familiarem & bona sua dissipat ac profundit, simpliciter, etiam si ea ad libidinum in

intemperantiam, & rerum venerearum usum non conferat. appellatur enim asotus παρὰ τὸ σώζειν, & à particula priuante & id est ab eo quod is seruari non possit. Videtur enim ad interitum properare is qui suas facultates perdit, ac profundit. Intelligamus igitur hanc vim huic nomini subiecta esse, neque nunc asotiam pro intemperantia & libidinosa illa luxuria accipiamus. Hanc putamus esse Aristotelis sententiam. Quod autem asotos hoc loco luxuriosos latinè nominamus, id M. Tullij exemplo facimus, cuius haec verba sunt lib. de finib. secundo. de Epicuri verbis ad verbum expressa: Si ea quæ sunt luxuriosis efficientia voluptatum, liberarent eos deorum & mortis & doloris metu, docerentq; qui essent fines cupiditatum, nihil haberem quod reprehenderem, cum vndique complerentur voluptatibus, nec haberent illa ex parte aliquid aut dolens, aut ægrum id est aut malum. Idem paulo post, quos hic luxuriosos latino nomine appellauit, græco asotos nominat his verbis. Quid ergo attinet dicere, nihil haberem, quod reprehenderem, si finitas cupiditates haberet? hoc ē dicere, non reprehenderet asotos, si non essent asoti. &c. Atque hoc planius ex Athenæo cognosci potest, qui eam Epicuri sententiam attingit his verbis. lib. ζ. οἵεται γὰρ οὗτος ὁ σοφὸς καὶ τῶν ἀσωτῶν Σίον αἰετίληπτον εἶναι, εἴπερ αὐτῷ προσγένοιτο τὸ ἀδεεσκεῖτο τὸ ίλεων.

2 Nimirum eo quod rem familiarem] τὸ φθείρειν τὴν οὐσίαν. P. Victorius notat, in codice antiquo legi. τὸ φθεῖρον: quam lectionem si probamus, quanuis nihil immutet eam sententiam quam exposui, sic vertam. nimirū eo quod rem familiarem perdit & consumit.

3 Omnia hominum qui] τῶν ἀπ' ἀρετῆς. puto subā diri φιλεμένων.

4 Molestum autem minimè] securus sum codicem Florentinum, Parisiensem, Germanicum, qui hanc lectionem continent. ἀλυπον, οὐκισαλύπηρον. vetus interpres autē videtur legisse ἀλυπων οὐ οὐκισαλύπηρον. id est molestiæ expers aut minimum molestum. quæ quidem lectio aliquantum differt à priore, quam ego expressi. illa enim omnino negat id quod ex virtute geratur, esse molestum: haec fatetur ali-

aliquantulum esse molestum. id est enim minimum molestum. & ita D. Thomas explicat ab interprete in fraudē inductus.

5 Nec ad accipiendum sit attentus, nec ad.] sic latine ληπτικὸν reddidi, ut φυλακτικὸν, ad custodiendum pertinacem. Est enim pertinax valde tenax, ut ex Plauto intelligere licet.

6 Iccircò & vulgò] διὸ καὶ τὸ γκαλεῖται οὐ τύχη. sic enim legendum non τῷ τύχῃ. id est accusari fortuna solet.

7 Aut ceteris id genus honesti formulis] εἰδόσα ἀλλα τοιοῦτα. Quemadmodum dicimus causarum, actionum, iudicii, fiduciarum, postulationum, testamentorum formulas: sic hæc dare quibus, quo tempore, quantum, quo animo dare oportet, honesti formulas appellauit.

8 Neque ei probatur Simonides.] Plutarchus in libel lo ἀφεὶ τε δείου βραδέως τιμωρεύειν, scribit Simonidem dicere solitum ioco, duas se capsas habere, unam pecuniae, alteram gratiarum, illam se semper plenam: hanc semper inanem reperire. Verba Plutarchi sunt hæc: Σιμωνίδης ἔλεγε τοιίζων τὴν τε ἀργυρίαν κιβωτὸν διρίσκειν αὐτὸν πλήρη, τὴν δὲ τῶν χαριτῶν, κενήν.

9 Non facile copulari, neque una] οὐ πάτερ σωδεῖται. sic habet liber Florentiae impressus. alias σωδοίζεται. quod idem valet. quorum verborum hæc sententia est. profusionis propria sunt hæc, multa donare: pauca accipere. dixit enim supra prodigum dando & non accipiendo modum superare: accipiendo modum deserere. Hæc igitur duo mutum donare, parum accipere, non admodum una consistere, nec coherere possunt. noui enim facile est eum qui à nemine accipiat, omnibus donare. quidam alij libri habent σωδεῖται, & ita vetus interpres. quam lectionem si quis alteri anteponet, cum eo equidem non pugnabo. erit autem eius hæc sententia: quæ sunt profusionis propria, non admodum amplificantur. non enim facile est eum, qui nihil aut parum accipiat, diu donare, diuque profundere. Nam (ut inquit ille) largitio fundum non habet.

10 Aliunde igitur querere.] αὐτογνάζονται οὐδὲ τέρπονται παριζηται. Perspicua huius loci sententia est. Prodigii im-

mo-

moderato sumptu suas facultates citò exhauiunt: itaque cùm sumptum perpetuò facere velint, neque id assèqui còsumpto patrimonio, possint, coguntur aliunde rem facere. Quòd si honestis rationibus rem facerent, non essent reprehendendi: nunc autem tanto largiendi studio ducuntur, ut dummodo largiendi facultatem habeant, quiduis facere & pati nihil pensi habeant. Perionius hæc verba sic vertit. alienis bonis manus afferre coguntur: non satis rectè mea quidem sententia, quantumuis clamet licet illa Ciceronis esse. Scio. sed quid sibi illa velint apud Ciceronem, quæso videamus. hæc loquitur M. Tull. offi. 2. atque etiam sequuntur largitionem rapinæ. cum enim dando egere cœperunt, alienis bonis manus afferre coguntur. ita cum benevolentia comparandæ causa benefici esse velint, non tanta studia assèquuntur eorum, quibus dederunt, quanta odia eorum, quibus ademerunt. en hæc verba, ΕΟΡVM quibus ademerunt, & illud superius RAPINAE: declarant, manus afferre bonis alienis, esse aliena eripere. at πορίζειν ετέρωδεν, non est aliena eripere, neque hoc dicit Aristoteles, sed prodigos patrimonio suo effuso, cogi ad aliquam pecuniæ querendæ rationem non satis honestam confugere: quod ita esse, ut dico, ex illis uerbis Aristotelis intelligi potest.

ἀπαγγέλαια τὸ μηδὲν τὸ καλὸν φροντίζειν. &c.

11 In hæc mala delabitur.] εἰς τῶν ταῦτα μεταβαίνει. Perionius. in hac miseras incidit. non probo.

12 Alij quidem tūm æquitate & bonitate quadam &c.] οἱ μὲν διὰ τὸν επιείκειαν, καὶ δ’ αἰδεῖσι τῶν αἰχμάλων. sequitur δοκεῖτι γράψειοι, id est uidetur enim nonnulli. &c. quæ uerba interpositionis nota sunt includenda usque ad illa. οἱ δ’ οὐδὲ διὰ φόβον. id est alij autem metu deterriti. &c. Atque hoc membrum respondet illi superiori, οἱ μὲν διὰ τὸν επιείκειαν. Quod non uidens Perionius totum hunc locum indignis modis lacerauit, ac perturbauit, simulque in eo peccavit quòd δ’ αἰδεῖσι τῶν αἰχμάλων, vertit, uoluptatum obsecratur fugam. Atqui non dicit Aristot. aliquos esse qui ob fugam turpium uoluptatum, aliena neque appetant, neque tangere uelint, sed ob id quòd uereantur, ne quid in se turpitudinis admittant, ut mox ipse declarat.

13 Et quibus exiguum lucrum magna mercede constat.]
 καὶ οἱ τὰ μικρὰ επὶ πολλῷ. oratio est admodum præcisa. nā
 subaudiendum in illo τὰ μικρὰ, verbum aliquod. & in hoc
 επὶ πολλῷ, nomen subintelligendum. Antequām igitur
 meæ interpretationis rationem reddam, quām variè hic lo-
 cus explicari probabiliter possit, exponam. Ac primum ar-
 bitrantur quidam subaudiri posse verbum διδόντες, hoc mo-
 do οἱ τὰ μικρὰ διδόντες επὶ πολλῷ. in hoc autem επὶ πολ-
 λῷ, necessario subintelligendum τόκῳ uel μισθῷ. & ita e-
 rit hæc sententia, & qui parua dant magnam mercedem ac-
 cepturi. Verūm huic interpretationi aduersatur id quod
 proximè sequitur. Nam propter quæstum, eumque exiguum,
 turpitudinem ac dedecus subeunt. Itaque hanc inter-
 pretationem reieci. Alia est multum diuersa, eaque propriè
 mea. in qua subaudio non διδόντες, sed λαμβάνοντες, hoc
 modo, καὶ οἱ τὰ μικρὰ λαμβάνοντες επὶ πολλῷ μισθῷ: quo-
 rum verborum ea, quam expressimus & secuti sumus, sen-
 tia est. Probatur autem mihi primum propterea quia cum
 ijs & quæ sequuntur, & quæ antecedunt, maximè concinit:
 Deinde quia video sic Græcos & Latinos esse locutos, ut
 μέγαν μισθὸν, & magnam mercedem dicant in malum.
 Hom. 1A.δ. σωτήτε μεγάλῳ ἀπέτισαν. ubi interpres anno-
 cat μεγάλῳ. subaud. τόκῳ οὐ χόλῳ. ego χόλῳ, nullo modo
 probo, τόκῳ malim aut μισθῷ. Et Demosth. εν τῷ περὶ
 τῶν εὐεργόντων. En δὲ τέ τον περιγένεται ήμιν μὲν οὐ χόλῳ,
 καὶ τὸ μισθὸν οὐδὲν ποιεῖν (αὐδεῖσθι ὅπως μητοτε ήγινησε
 επὶ πολλῷ γεγενῆσαι) τέ τοις δὲ χάριτες. id est ex his autē
 nobis quæritur & redit otium, nihilque iam agere. quæ ve-
 reor ne ali quando existimetis vobis carè constare, vel ma-
 gna mercede contigisse. Catull. Ruse mihi frustrà ac ne-
 quicquam credite amice: Frustrà? immo magno cum pre-
 tio atque malo. M. Tull. in epist. ad Lentulum. Tamen
 in molestia gaudeo tē eandem fidem cognoscere hominum
 non ita magna mercede, quam ego maximo dolore cogno-
 ram. non ita magna mercede, valet, non ita magna iacu-
 ra, aut magno incommodo. Et Tuscul. lib. 3. Tamen istuc
 nihil dolere, non sine magna mercede contingit immanita-
 tis in animo, stuporis in corpore, quæ sunt expressa de Crā
 tore

tore, ut suprà annotauimus. Cur autem participium λαμβάνοντες, potius quàm διδόντες subaudiamus, facit præter ea quæ diximus, verbum ipsum λαμβάνειν, quod antecedit. ibid. οἱ δὲ κατὰ τὴν λίγην ὑπερβάλλεσθαι τῷ παύτοντι λαμβάνειν, οἶοι τὰς. &c. structura ipsa verborum profectò postulat, ut subaudiatur λαμβάνοντες. immo repetatur potius ἀπὸ τῆς κοινῆς hoc modo, καὶ οἱ τὰ μικρὰ λαμβάνοντες. loquitur enim de ijs qui accipiendo modum superant. Sed quæret aliquis, quomodo in accipiendo modum superare possunt, si exiguum quæstum magna mercede emunt? dicō eos iccīrco modum superare in accipiendo dici, quòd totum in eam rem, studium suum conferant, totique sint in accipiendo occupati quantumvis sit illud exiguum ac pusillum. magnam autem mercedem accipio, ut ex ijs exemplis, quæ suprà protulimus, per spici potest, non magnam aliquā pecuniam, sed dedecus potius, turpitudinem, atque infamiam, qua afficiuntur ex eo quòd his artibus rem faciant. Eleganter igitur tales homines paruum lucrum magna mercede, aut magno pretio emere dicuntur. Nam vel maximum lucrum cum infamia & turpitudine coniunctum, si cū ea comparetur, paruum est: itemque ea ipsa infamia cum illo lucro comparata, verè magna merces appellatur.

14 Qui vrbes euertunt] τόλεις τωρθωῦτας. Perionius. qui ciuitates oppugnant. Primum non ciuitates, sed vrbes oppugnantur potius: deinde πορθεῖν non est oppugnare, sed expugnare, euertere, delere. ex quo Vlysses & aliij dicuntur ab Homero πολιτωροι.

15 Mendicoque vago dare s̄epe solebam.] Hom. iā. p. καὶ πολλάκις δόσκον ἀλήτη.

16 Magnificus autem homini scienti similis est.] ἐπισήμονι ἔοικε. Perion. docto. non recte. aliud est enim ἐπισήμων, aliud τεπαιδημένος.

17 Sed in his quicquid magni est. &c.] sententia huius loci hæc est. magnificētia à liberalitate magnitudine differt duntaxat, operisque in quo sumptus collocatur, amplitudine. Cum igitur liberalis pecuniam impendit in rē magnam & præclaram, magnitudo illa magnifici propria est.

18 Nempe magnitudo atque amplitudo eius, quæ &c.] sic

sic Arist. οἵον μέγεδος περὶ ταῦτα τῆς ἐλάσθειότητος σώσοντος.
 Locus est aliquanto obscurior. ego autem verba sic conne-
 cتو, οἵον μέγεδος τῆς ἐλάσθειότητος τῆς περὶ ταῦτα σώσοντος.
 quorum verborum hanc sententiam esse puto. coniunctis
 ijs quæ proximè antecedunt. In iis quæ agit liberalis, quic-
 quid est magnum, magnifici est: ut magnitudo liberalitatis
 quæ in his versatur: quod simile est, ut si diceret, magnificé-
 tiæ esse quandam liberalitatis magnitudinem. quam sen-
 tentiam videtur probasse D. Thomas. candemque expre-
 sisse Argyropylus. interpunctio autem, quæ adhibetur inter
 vocem μέγεδος, & præpositionem περὶ, tollenda erit, si hæc
 sententia placebit. M. Antonius Muretus, homo iudicij li-
 matissimi, ingenijque acerrimi, existimat interpunctum il-
 lud esse retinendum: ea autem quæ statim sequuntur, men-
 do non vacare, atque adeò sic esse corrigenda, περὶ ταῦτα
 δὲ τῆς ἐλάσθειότητος σώσοντος, καὶ διὸ τῆς αὐτῆς διατάξης τὸ
 ἔργον ποιήσει, &c. id est cum in eisdem autem verberis li-
 beralitas, in quibus magnificentia, tunc ab eodem sumptu
 opus efficiet, &c. de qua cōiectura nihil pronuntio: hoc tan-
 tum dicam, lectionem receptam ac vulgatam ferri posse,
 eiusque sententiam mihi videri non ineptam neque ab-
 surdam.

19 Possessionis atque operis virtus.] vide quæ suprà hoc
 de nomine annotauimus.

20 Operisque virtus ac præstantia.] secuti sumus codi-
 ces emendatores Floren. & Parisiens. qui sic habent καὶ ἐστιν
 ἀρετὴ ἐργα μεγαλοπετεῖα ἐν μεγέθει. quibusdam codici-
 bus deest vox ἀρετὴ, quos secutus est Perion.

21 Quoniam & præter dignitatem] παρὰ τὴν ἀξίαν γὰρ
 καὶ παρὰ τὸ δέον. Perion. citra dignitatem & decōrū. παρὰ
 non est citra, δέον non est decorum.

22 Decet porrò magnificentia] Aristot. ποέων δὲ καὶ
 οἱ... &c. Perion. Atque etiani eos honestant. nihil vñquam
 vidi peruersius. erat hic locus verbo decere: non est usus,
 usus est alienissimo: ubi non est locus, inculcat.

23 Vel ampulla.] ἡ λίκυθος. λίκυθον ampullam nomi-
 naui Adriano Turnebo auctore. & sanè quas græci λίκυθος
 λόγων appellavit, Latini verborum ampullas dicunt. Hora.

Prolixit

Proicit ampullas & sesquipedaliaverba. vnde ampullari verbum, quo idem Horat. vtitur. Et tragica desæuit & ampullatur in arte. M. Tull. ad Atticum, lib. secundo. nosti illas λαχύθες.

24 Doni puerilis.] παιδικὸς δώρου. Perionius. Pueri ratione & sententia: nihil fingi potest à sententia Aristotelis alienius.

25 Eos qui symbolam in cœnam dederunt.] sic ἐπανιστὰς nominaui, quia reperio in Græcorum commentariis ἐπανορ sic definitum τὸ ἐκ συμβολῆς δέγμων. ne quis autem miretur me symbolam, non symbolum dixisse, admonuit Adrianus Turnebus, Terentij locum illum qui est in Andria, corrigendum esse, symbolamque ibi legendum, non symbolum. qua de re plura etiam dicemus in commentariis nostris in Horatium.

26 Venusti ac lepidi. &c.] οἱ μηκόι δ' αἰσθητοί. Perion. breues homines sunt astuti, mera somnia. quid valeat nomen græcum αἰσθητοί, quid latinum astutus, ne pueri quidem ignorant.

27 Quisquis autem maiora sibi deberi] finge aliquem magnis dignum esse, & paulo maiora tamen sibi deberi existimare: hic non est elatus, neque superbus: magnanimo enim proximus est, ita ut quid causæ sit, cur hoc nomine dignus non sit, difficile sit iudicare. sic D. Thomas hunc locum explicat. alij hoc modo. finge aliquem paruis dignum esse, & maiora quam quibus dignus sit, sibi sumere, aut postulare, hic non est elatus.

28 In vna re potissimum sanè versabitur] περὶ ἐν μάλιστῷ εἴη. sic habent emendati codices, quos securus sum. nonnulli περὶ ἐν μάλιστα δέξιος δὲ εἴη. sed mendosè. nam vox δέξιος delenda est.

29 Quænam igitur sit huiusmodi. &c.] τί οὐδὲ τοιεῖτεσιν ἐν τη̄ς δέξιας λαπήσιν, tota hæc sententia abest à libris Florentinis, Venetis, Parisiensibus, neque agnoscit vetus interpres, neque Argyrop.

30 Neq; vero verbis aut ratione] καὶ οὐδὲ δὲ λόγις φαίνου ται. &c.] Poterat hæc & hoc modo cōuerti. neq; vero ratio est quærenda cur dicamus magnanimos in honore versari.

31 Neque porrò conueniat magnanimo dimissis] ὅνδα
 μᾶς τὰς ἀρμόζοι μεγαλούχω φάγειν παραστίσαντι, subau-
 τὰς χεῖρας. quid sit fugere dimissis manibus, ex Plauto in-
 telligere licet. sic ille in Epid. immò si audias meas pugnas,
 fugias dimissis manibus domum. docet Aristoteles libro de
 ingressu animalium, eos citius currere, qui dimissis manib.
 currant: verba Ariltot. sunt hæc, οὐδὲ οὐτε, οὐδὲ οὐτε
 παραστίουτες τὰς χεῖρας. Non est autem dissimulandum hu-
 ius loci restitutionem P. Victorio de literis optimè meritò,
 ac doctissimo viro deberi: quem legat studiosus adolescens
 lib. xv. variar. lectionum. Vtrūm autem dimissis manibus, an
 demissis, vt scribitur apud Plautum iu Pseudo. sit dicendum,
 pronuntiare non est meum. Veruntamen si quis meam sen-
 tentiam exquirat, dimissis malo, quam dimissis, propterea
 quod magis græco uerbo παραστίειν respondet, hoc eodem
 autem verbo utitur Arist. οὐδὲ λαμψ. περὶ κόπων.

32 Tribuere maiora] μείζων αὐτῷ απονέμεν. Perionius.
 maiores habere, nempe honores: non probo: probarem si
 dixisset Arist. μείζει.

33 Itemq; ignominiam atque infamiam] sic Hor. epist.
 ad Quintum. Falsus honor iuuat & mēdax infamia terret
 Quicm nisi mendosum & mendacem?

34 Nam ne in honorem quidem] huius loci hæc senten-
 tia est: magnanimus (inquit) tanti non faciet opes ac diui-
 tias, vt aut in rebus secundis insolecat, aut in aduersis ani-
 mo frangatur, & cōcidat. nam ne in honorem quidem, que
 res multo pluris est, quam diuitiæ, eo animo erit, ut aut hono-
 rem adeptus nimia lætitia gestiat, aut honore spoliatus ac
 deiectus, mœrore contabelcat: deinde rationem subiicit,
 quare honos diuitiis & potentia pluris sit. Nam potentiam
 (inquit) & diuitias expetunt homines, vt honore affician-
 tur. Verba autem illa ὡς μέγισον ὅν valent, rem quam ma-
 ximam, non vt vulgo interpretantur, tanquam rem maxi-
 mam. sic enim loquuntur græci ὡς μέγισος, ὡς κέλλησος, ὡς
 ἀριστος, vel ὅτι μέγισος. &c. id est quam maximus, quam
 pulcherrimus, quam optimus.

35 His ipsis] δι αὐτῶν. non dicit δι αὐτὰ, quod esset
 eorum caula, vel propter ipsa: sed δι αὐτῶν, vt dixi, id
 est

Y

est per ea.

36 Et huiusmodi vitiis affecti.] καὶ τὰ τοιαῦτα ἔχοντες νανά. scio hæc abesse à libris Florent. Verum quia & habuit vetus interpres, nec mihi videntur superuacanea, nō putauit mihi esse reijcienda.

37 Iam verò neque sese offert &c.] Varia est huius loci lectio. Alij enim codices sic habent, οὐκ ἔσι δέ πυκνοίνδωσ, οὐδὲ φιλοκίνδωσ, id est non crebrò autem sese periculis offert, neque adeundi periculi cupidus est: alij οὐκ ἔσι δὲ μικροίνδωσ, οὐδὲ πυκνοίνδωσ: id est non offert autem sese ad casus paruorum periculorum, neque crebris periculis sese obiicit: alii οὐκ ἔσι δὲ μικροίνδωσ, οὐδὲ φιλοκίνδωσ, quam eò secuti sumus, quòd ea & reperitur in libris Florentinis, & à vetere interprete, atque Argyr. probata est.

38 Et beneficio deuinctus erit.] καὶ ἔσαι δέ πεπονθώς. Perion. beneficium accipiet. bene vertislet, si Aristoteles dixisset, καὶ δέ πείσεται.

39 Neque Thetis] ἡλιαδ. a. sic loquitur Thetis,

Ζεύ πάτερ εἴποτε δι' τημετ' αἴθανά τοισιν οὐντα

ηἴπει, οὐδέ γεγονέ. &c.

40 Neque Lacedæmonij] cùm in Lacedæmoniorum fi-
nes Thebani inuasissent, Lacedæmonii ab Atheniensib. auxilium petiuerunt: id vt obtinerent, non sua in illos, sed illorum in se beneficia præterita commemorarunt.

41 Neminem aut vix quenquam rogare] μηδενὸς δεῖδου, οὐ μόγις. δεῖδου, valet & rogare, & egere. Itaque hunc locum sic quoque licebit interpretari, nullius indigere. ego tamen illo modo malui.

42 Odiosum, vixque tolerabile est.] φορτικὸν: potest & ita verti, odiosum atque ineptum.

43 Amat enim orationis libertatem] varia est huius loci scriptura. Videtur autem mihi ea multo optima, quæ in duobus codicibus manu scriptis reperitur, uno P. Victorij, altero Adriani Turnebi, quam quidem secutus sum. sic habent autem illi codices. παρρησιάνς γαρ, διὸ τὸ καταφοντικὸς εἶναι: καταφοντικὸς δὲ, διὸ τὸ παρρησιασμὸς, καὶ αἰθευτικὸς εἶναι.

44 Neque verò alterius nutu] Aristot. *καὶ πρὸς ἄλλον μὴ διεῖσθαι ζῆν*. Perionius. nec cum alijs, nisi cum amico vita, uictuque coniungitur. Nihil ab Aristotelis sententia alienius excogitari potest. *πρὸς ἄλλον ζῆν*, est alieno more uiuere, alterius arbitratu uiuere. sic loquitur idem Aristot. libro rhetor. 1. εἰδέ τέ φίλον γὰρ τὸ μὴ πρὸς ἄλλον ζῆν. id est liberalis enim ingenii est alterius arbitratu non uiuere.

45 Neque facile admiratur] Horatius ait nihil admirari unum propè esse, quod beatum & esficere & seruare possit. Nil admirari prope res est vna Numici,

Solaque, quæ possit facere & seruare beatum.

46 Est n.hominis nimiū studium &c.] Arist. *αὐτός οὐ τοσούτως εὔχεται, περὶ τοῦτο*. [Peri.boni.n.viri est his in rebus eam animi affectionem, constantiamque retinere. pudet me huius interpretationis. putauit scilicet verbo *αὐτός οὐτος* significari virum bonum: *αὐτός οὐτος περὶ πλοῦτον*, περὶ τιμὴν, περὶ λόγους, est in diuitiis, honore, literis studium ponere. sic loquitur Isocrates. *εἴθαμεν τούς περὶ αὐτὸν αὐτός οὐτος*: & Plato *αὐτός οὐτος περὶ τὸν πόλεμον*: & Plutarchus *αὐτός οὐτος περὶ τὴν φιλίαν*. sic Arist. πολιτ. primo. ἀλλ' εἴ τετέστη περὶ ὅτι περιέστη. & infra. εἴ γὰρ *αὐτός οὐτος περὶ ὅλην αὐτόν*. Itaque vocem *αὐτός οὐτος* coniungo cum illis verbis, quæ sequuntur, περὶ τῶν ταῦτα, hoc modo, *οὐτος εὔχεται*, nempe ὁλοφυρτικὸν καὶ δειπνοὺς εἶναι, id est facile queri de rebus aut necessariis, aut paruis, eius hominis est, qui his rebus studeat, qui in his rebus elaboret, qui in his rebus studium, atque operam collocet.

47 Propter has causas autem] Arist. *διὰ τοτερούς*: quæ verba explicat Alspadius. *διὰ ταῦτα*.

48 Et vox acuta est] sic Arist. *νήσοξυφωνία καὶ οὐ ταχυτής*. Perion. Vocis contentio. aliud est vocis contentio, aliud ὀξυφωνία. Poteſt enim aliquis voce acuta eſſe, qui voce non contendat, vt puer, aut mulier: potest & aliquis voce contendere qui voce non ſit acuta, immo grauiflma. At contentio vocis Ciceronianum eſt. quid tūm poſteā multa ſunt & alia vocabula Ciceroniana. ſed nos oportet Aristotelem bona fide interpretari, non verba Ciceronis

alieno loco inculcare.

49 Sed pigri potius] mendosi sunt hoc loco libri Florentiae impressi, in quibus ita scriptum est ἀλλὰ μᾶλλον νοεῖται, cùm sit legendum ὄχυροι. quam lectionem confirmant vetus interpres, Argyrop. & omnes alij codices.

50 Deinde se ipsi, quales sint] εἴτα εἴξελέγχονται. Perion. culpantur. ineptè.

51 In eum qui studiosior sit] sic Aristot. επὶ τὸ μᾶλλον, οἱ τολλοί: φέγοντες δὲ, επὶ τὸ μᾶλλον οὐδὲν. mira verborum breuitas, quam assequi nobis difficile est. itaq; hoc loco sententiam Aristotelis, ut potui, expressi: verba nō numerai. quod iccirco dico, ne quis malevolus mihi obiciat scriptum esse ab Aristot. επὶ τὸ μᾶλλον, non επὶ τὸν &cet.

52 Extremi] οἱ ἄκροι. non rectè igitur ii qui uertunt extrema, quanuis uetus interpres ita legisse videatur.

53 Ea enim videtur esse mansueti] βούλεται γὰρ ὁ πρᾶτος ἀτάραχος εἶναι. Perion. Vult enim clemens omni animi vacare perturbatione. nos de huius verbi βόλεται, significazione in his locis, suprà diximus lib. 3.

54 Videtur enim hic prorsus] secutus sum scripturam librorum Florentin. & Parisiens. quæ talis est. Δοκεῖ γὰρ ἐκ αὐθάρεδαι, δὲ λαπτεῖδαι, μὴ ὄργιζόμενος τὸν εἶναι ἀμιστήκος. quam & vetus interpres probauit. Argyropylus autem videtur legisse, εκ εἰσιν ἀμυντικός. M. Antonius Muretus putat τε, commutadū in δέ, hoc modo μὴ ὄργιζόμενος δὲ εἶναι. &c. idest. Cùm minimè irascatur autem, non facile ad propulsandam iniuriam excitari, quæ sanè lectio mihi videtur elegantior ac politior.

55 Iram enim continent] κατέχοσι γὰρ τὸν θυμὸν. Perion. Parét enim animi dolori. quid est aliud Aristotelis sententiam corrumpere?

56 Qui enim paulum quiddam &c.] sic Aristot. ὁ γὰρ μητρὸν παρενθαίνων εἰ φέγεται, εἰ τὸν επὶ τὸ μᾶλλον, εἰ τὸ οὐδέν. Participium παρενθαίνων cum iis quæ sequuntur, εἰ τὸ επὶ τὸ μᾶλλον, εἰ τὸ . &c. coniungendum est. qui deflectit paulum à medio, siue in hanc, siue in illam partem, id est siue ad nimium, siue ad id quod est parum, non uituperatur. Itaque

In librum quartum. 341

Perionius, qui cum verbo Φέγεται, coniunxit, ab Aristotelis sententia longissimè aberrauit. sic enim vertit. is non est in vitio neque maiore, neque minore. Quid sibi velint hæc verba, vitium maius, vitium minus, nescio. hoc scio nō reperiri apud Aristotelem. Vtitur ille quidem his vocibus, μᾶλλον, & ἢ ποτε: sed in vtraque subaudiendum οὐ δέι. id est magis quam oportet, & minus quam oportet. quæ sunt nimium & parum.

57 Morosi & in contentionibus] δύσκολοι, καὶ δυσέριδες. Perionius, seditionis. non recte. seditiones græci σαριώδεις nominant, qui longè alii sunt, quam δυσέριδες.

58 Commodum & bonum amicum] ἐπιεικῆ φίλον. sic melioris note codices sine coniunctione: deteriores habent ἐπιεικῆ καὶ φίλον.

59 Aut damnosum] βλαβερὸν. Perion. nocens. non probo. Damnosum autem quanuis non sit Ciceronianum, est tamen Plautinum, Terentianum, & Horatianum.

60 Quod si quid erit quod ei] hunc locum aliquantum obscurum ac difficilem, ego satis dilucidè, nisi fallor, interpretatus sum. Veruntamen ut adolescentibus consulam, sententiam Aristotelis fusiūs & planius explicabo. Si quid faciat (inquit) is quicum congregatus erit is, quem amicum non minamus, quod ei ipsi, qui faciat, nec paruum dedecus, nec leue damnum illaturum sit: ipse autem amicus aduersando leui molestia eum sit affecturus: factum illud turpe non probabit. Perionius ea verba Aristotelis οὐ δέντρωτιστι μηχανὴ λύπην, sic vertit, & contraria leuem molestiam. ἐναργεῖς δέ valet aduersari: ἐναργεῖς igitur ipsa est aduersandi actio.

61 Iis autem quæ sunt euentura &c.] τοῖς δ' αἰπολαίγεσιν, ἐδὺ οὐ μείζω. &c. Verba sunt facilia, sententia planissima: Perionius tamen sic: quæ autem eueniunt, ex honestate, dico, et utilitate: debuerat dicere, quæ autem eueniunt, honestas (inquam) & utilitas.

62 Vel minorā fingere] sic Horat. ad Claud. Neron.
Sed timui mea ne finxisse minorā putarer

Dissimulator opis propriæ, mihi commodus uni.

63 Nec verò vi ac facultate] id est non intelligitur is
Y 3 esse

esse arrogans qui eam vim ac facultatem habet, ut possit sibi, quæ non habeat, arrogare: sed qui suum consilium eò contulit, ut sibi ea arroget, quæ non habet. sic loquitur Arist. rhetor. I. ὁ γαρ τοισικὸς καὶ εἰν τῇ διάβασι, ἀλλ' εἰν τῇ προσερέσει. &c. & eadem de re topic. 4.

64 Sed quod elationem animi fugiant.] ἀλλὰ φεύγοντες τὸ ὄγκηρὸν. sic habent libri Florentiæ, & Lutetiæ impressi. alii autem ὄχληρὸν. Vetus interpres videtur vtrunque lectionem secutus esse.

65 Qualis est Lacedæmoniorum] de hac Lacedæmoniorum ex squalore vestis, arrogantia sic scribit Aelianus variæ historiæ libro nono. Διογένης εἰσ Ολυμπίαν ἐλθὼν, καὶ θεατάμενος εἰν τῇ πανηγύρει Ποδιακούς τίνας νεανίσκους πολυτελῶς ήδη μέντος, γελάστας ἔφη, τύφος τοῦτο ἐσιν: Εἴτα περιτυχὸν Δικεδαιομονίοις εἰν εξωμίσι φαύλαις καὶ ψυχάστας: ἀλλος, εἴσεν, οὐ τος τύφος.

66 Intererit autem etiam inter quales] διοίστε δὲ καὶ τῷ εἰ τοῖς τοιάτοις λέγειν οὐ τοιάτων ἀκόνειν. secutus sum hoc loco D. Thomam. qui mihi eum videtur rectissimè explicare. Poteram & sic vertere, nulla ex parte tamen ea, quam expressi, sententia immutata. Hoc autem differet ea, quā dixi, sermonis communitas altera ab altera, quod vel inter hos atque illos verba fiant, vel hi atque illi audiant.

67 Et odiosi homines] καὶ φορτινοὶ. si dicerem hoc loco, & inepti homines, non quadraret.

68 Increbuerint] ne quis miretur me dicere increbuerint, non ut vulgo, increbuerint, quanuis hoc alienum est à nostro instituto, lubet tamen, paucis etiam hoc loco mei facti rationem reddere, eam ob causam maximè, quod audio doctos quosdam aliter sentire. Dico igitur à nomine creber, verbum crebresco deduci: vt à nominibus macer, niger, ceterisque quorum patrius casus exit in ri, macresco, nigresco, & à patriis casibus integri, sacri, integrare, sacrare. Quod autem illi obiiciebant rubesco à nomine ruber proficiisci, atque eadem ratione crebresco à creber esse fingendum, non crebresco: respondeo illud rubesco, non à rubro, sed à rubore formari: vt pallesco à pallore, putoe à putore, fæteo à fætore, candeo à candore, caleo à calore.

In librum quartum.

343

69 Nam quæ quisque æquo animo] *αὐτὸν μένει αὐτῶν.* Perion. quæ enim sustinet audire. hoc loquendi genus latinum esse non puto , nedum Ciceronianum. Latinè enim dicimus propriè onus sustinere , ex cuius similitudine, nata sunt illa sustinere munus, dolorem, laborem, seruitutem, pœnam, negotium, curam, culpam , grauitatem cœli &cet. sustinere audire autem, videtur mihi durum , & insolens .

70 Salsè dictum enim, quoddam] idem Aristoteles alibi *τυπωμα* dicit esse *άχιμονα λοιδόπια.* id est maledictū speciosum, seu honestum.

71 Scurra autem ridiculo] *όδε ξεμολόχος ἥπτων εἰς τε γελοίς,* id est si verbum de verbo exprimas , scurra ridiculo inferior est, quod tantundem valet , quantum si diceret , à ridiculo superatur , non potest sibi imperare quin risum moveat , vel quin aliquid salsè dicat. Esse autem difficile ea quæ falsè dici possunt, tenere, declarat illud Ennianum, flammā à sapiente facilius ore in ardente opprimi, quàm bona dicta teneat . quod cum esset ab Ennio in aliam sententiam dictum, faceti quidam homines eò detorserant , vt bona dicta , falsè dicta interpretarentur, quemadmodum scribit M. Tull. de orat. lib. 2.

72 Cùm nec sibi, nec] sic Horat. Dummodò risum Excutiat sibi, non hic cuiquam parcer amico .

73 Eorum enim quæ] Arist. *ἐπὶ τοῖς ἐκστοῖσιν γαρ οὐ αἴσθως.* nihil his verbis facilius. Perionius autem sic ea interpretatur . Pudor uoluntate , iudicioque suscipitur: quàm benè, vel pueri iudicabunt .

In librum quintum .

1 Valenter ambulare] *ὑγιεινὸς βαδίζειν.* Perion. rectè ambulare. non probo. sciendum est autem cum *ὑγιεινὸν* dicatur , (vt scribit Arist. lib. 1. topic.) tribus modis, *τὸ μὲν ὑγιέας ποιητικὸν, τὸ δὲ φυλακτικὸν, τὸ δὲ σημαντικὸν.* id est aliud efficiens sanitatis, aliud quod vim habet conseruandę sanitatis aut valetudinis , aliud quod significat in aliquo in-

X 4 esse

esse sanitatem, totidemque modis dicatur ὑγείαν, accipiendo esse hoc loco ὑγείαν pro σημαντικώς. Iccirco interpretati sumus valenter, nō, salubriter. nam valenter ambulare, significat eum qui ambulat, benè valere. rectè autem ambulare potest aliquis, qui non benè valeat.

2 Soliditas carnis] sic σαρκὸς τυκνότητα nominaui. nā quæ densa sunt, eadem sunt & solida. & apud Teren. in Eu-nuch.corpus solidum quod laudat Chærea ille in uirgine, vī detur mihi idem valere, quod πυκνός.

3 Nominis communitas] sic ὅμωνυμίαν latinè reddidi. ὅμωνυμα enim sic definit Arist. ὁνδρομά μόνον κοινὸν, δὲ κατὰ τουτομα λόγος τῆς στίας, ἔτερος.

4 Clavis] κλεῖς apud græcos est homonymum, apud Latinos non item.

5 Et is qui contra legem] duæ ponuntur ab Aristot. siue partes, siue formæ τοῦ ἀδίκου. ὁ παράνομος, qui legibus nō obtemperat, seu qui contra legem committit. ὁ αὐτιστος. id est iniquus, seu inæqualis. quem & πλεονέκτην nominat. sed quia hic αὐτιστος seu πλεονέκτης, non solum sibi plus boni, quam par sit, appetit, sed etiam minus mali: mali autem minus quodanmodo videtur bonum, sit ut μειονέκτης τῶν κακῶν, id est is, qui minus malorum sibi sumit, dicatur etiam πλεονέκτης esse. i. plus sibi vendicare. dicatur denique & αὐτιστος, quia αὐτιστος continet plus & minus.

6 Ius igitur erit tuum] sic malui τὸ δίκαιον Latinè reddere, & ἀδίκον iniuriam, quam iustum & iniustum. quanuis & ἀδίκημα soleam nonnunquam iniuriam interpretari. nā iniuria nomen tum id significat quod iuri opponitur, vt cū dicimus, iure an iniuria occiderit: tum iniuste factum. sic enim definit auctor ad Herenn. vt infrā dicemus numero 55. Quoties igitur τὸ δίκαιον, ius interpretor, necessariò τὸ ἀδίκον, iniuriam appello. ἀδίκημα autem sèpius iniuste factum, raro admodum iniuriam.

7 Quæ simpliciter bona sunt] τὰ ἀπλῶς αὐτὰ. Perio. salutaria: non placet. Aristoteles enim hoc loco, diuitias, opes, & cetera fortunæ bona, bona appellat, quæ nemo qui latinè sciat, salutaria dixerit.

8 Sed iniustus non semper] locus est facilis, & apertus, quem

quem Perionius tamen minus rectè interpretatus est. hoc i-
gitur ait Aristot. non semper iniustus plus sibi vendicat, ac
sumit, sed interdum etiam minus, exempli causa. in bonis,
plus sibi boni sumit, in malis, minus mali: sed quia minus
malum, si cum maiore malo comparetur, quodammodo bo-
num est, bonique rationem obtinet, sic circò homo iniustus,
quoties sibi minus mali sumit, plus aliis relinquit, atque a-
deò imponit, videtur nihilominus dici posse πλεονέκτης, id
est pluris, ut ita dicam, cupidus: sed est propriè ἀνισός, ut di-
ximus. hoc enim πλεονέκτην & μειονέκτην continet.

9 Cupiditas autem eius quod plus est] pendet etiā nūc
sententia, hoc modo. quia autem cupiditas eius quod plus
est, &c. id est quia cum dicimus aliquem plus sibi appetere,
eum significamus plus boni sibi appetere, sic circò ille. &c.
Perionius hæc non satis explicat. Verba autem illa quæ sta-
tim reperiuntur in quibusdam libris Germanicis τὸ γράφαν-
τον ἐχει τὸ πλέον καὶ τὸ ἔλαπον, cùm absint à libris Floren-
tinis, neque ea habuerint vetus interpres, Argyropylus, A-
retinus, ego mihi reiicienda putau, ut ab aliquo arrogan-
te adiecta.

10 Nam hoc ipsum quod peccatum in legem] sic ha-
bent omnes libri & manu scripti, & impressi, quos quidem
viderim, τὸ γράφη παρανοία, οὐ τοι οὐ ανισότης. &c. id est
nam hoc ipsum, peccatum in leges aut inæqualitas, quibus
verbis nihil mea sententia ineptius dici potest. Evidē hūc
locum semper esse iudicavi corruptum. Nam primū πα-
ρανοία & ανισότης, id est peccatum in leges & inæquali-
tas, dux sunt res differentes ac diuersæ, quas iniustitiæ no-
mine significari dixit. non potest igitur constanter ab Ari-
stotele ita dici, hoc, nempe peccatum in legem, aut inæ-
qualitas, quasi hæc duo vnum sint: Deinde quid minus cre-
dibile, quām ita esse locutum Aristotelem, τοῦτο οὐ παρα-
νοία οὐ τοι οὐ ανισότης; nonne, satis erat dixisse τὸ γράφη, quod
refertur ad id quod proximè antecedit? Postremò si quis di-
cat Aristotelem, id fecisse, ut planius loqueretur, ac se ipse
explicaret: cur alterū illud addidit, οὐ τοι οὐ ανισότης, quæ ut
dixi, in iis numerata est, quæ communi iniustitiæ nomine
significantur, & ut à peccato in legem differens, posita? sed
quid

quid frustra tempus contero? ego hæc verba *η παρανομία*
η τοιη αὐτότης, puto esse mera librariorū peccata, qui cùm
ea reperiscent ad marginē ascripta, alijs lectoribus sub pro-
uocabulo, *τοῦτο παρανομία*, subintelligentibus, aliis *αὐτότητα*, in scripta Aristotelis coniecerunt. Quod quidem
ita videtur & M. Antonio Mureto doctissimo atque acutissi-
mo viro. Ego autem ne nimis ad viuum omnia refecarem,
vocem illam, *η παρανομία*, suo loco non moui, quanuis, si
quis meam auctoritatem sequi volet, eam quoque poterit
vel meo periculo, delere. satis enim plana & luculenta ora-
tio est sine hac puerili atque inepta nominis repetitione:
neque quisquam est, paulo qui sit homo tolerabilis, qui cù
hæc legat, *τοῦτο γαρ περιέχει πᾶσαν* &c. non statim subin-
telligat nomen quod proximè antecedit, *τὸ παράνομον*.
Vnum etiam restat, de quo admoneam, verba illa superio-
ra, *τοῦτο γαρ περιέχει καὶ κοινὸν*, quæ sunt interiecta inter
hæc duo, *αὐτούς καὶ παράνομος*, M. Antonius Muretus pu-
tat eadem librariorum vel imprudentia, vel confidentia in
locum alienum inuasisse: censemque ille totum hunc lo-
cum, hoc modo legendum. *διὰ τοῦτο δοκεῖ πλεονέκτης*
εἶναι: εἴ τε αὐτούς καὶ παράνομος. τοῦτο γαρ περιέχει πᾶσαν
αὐτινιαν, καὶ κοινόν εἴτι πάσιστος αὐτινιας.

11 Rectè quidem ea lex] secutus sum libros Florenti-
nos, & Parisienses, in quibus ita scriptum est. *ορθῶς μὲν ὁ*
καίμενος ορθῶς, χεῖρον δὲ &c. quam scripturam compro-
bat Argyrop. Alii libri habent *ορθὸς μὲν* &c. *χεῖρων δὲ* &c.

12 In ijs autem quas cum altero] *ἐν δὲ τοῖς ἀρόστοις τερον.*
Petion. in alienis. non probō.

13 Si eum cui in acie proximus,] *τὸν παρασάτην.* Perio.
Si in acie locum & ordinem, deseruit. nomen *παρασάτην* non
satis videtur expressissime.

14 Verū quoniam non est idem. &c.] Varia est huius
loci lectio. sic liber Florent. & Parisiens. cum quibus consentiunt
Argyropylus & Aretinus. *Ἐπεὶ δὲ τὸ αὐτόν, καὶ τὸ*
πλέον, οὐ ταῦτα, ἀλλ᾽ ἔτερον, οὐ μέρος ἀρόστον: *τὸ μὲν γαρ*
πλέον ἀπαν αὐτούς. *τὸ δὲ αὐτόν οὐ παῖ πλέον:* *καὶ τὸ ἀδι-*
κνον &c. Vetus interpres autem sic videtur legisse. *Ἐπεὶ δὲ*
τὸ αὐτόν καὶ τὸ πλέον οὐ ταῦτα, ἀλλ᾽ ἔτερον οὐ μέρος
ἀλον:

δλον: τὸ μὲν γαρ δισον ἀπαν, παράνομον: τὸ δὲ παράνομον
οὐχ ἀπανδισον. τὸ μὲν οὐ πλέον ἀπαν δισον: τὸ δ' αὐτονού πᾶν πλέον, sed perspicuum est hanc scripturam esse
mutilam ac decurtatam. Iam in scriptura libri Florentini
& Parisiensis desideratur totum illud membrum de inæqua-
li & eo iniusto quod contra leges committitur: quod vel pre-
cipuum argumentum est, quo probat Aristoteles iniustitiam
vnam aliquam esse vniuersam & generalem, alteram ut par-
tem, generi subiectam, de qua hoc libro disputare instituit.
Est enim tale argumentum. si id iniustum quod contra leges
committitur, (παράνομον appellant græci) generis est in-
star: id iniustum autem quod inæquale nominatur, pars est
generis: efficitur ex eo ut iniustitia hæc de qua hic disputa-
tur est, quam inæqualitatem dicimus, non sit eadem atq;
illa vniuersa & generalis quæ legibus aduersatur, quæque
impellit, ut quis contra leges committat. Idemque de iu-
stitia sentiendum, vnam scilicet esse legitiniam, generalem
quandā & vniuersam iustitiam: alteram eius partem seu spe-
ciei, quam æqualitatem non innamus. Quoniam igitur hæc
Aristotelis sententia est, quam exposuimus, sic censeo ea
quæ desunt ei scripture, quam vetus interpres secutus est,
supplenda. Ε'πει δὲ τὸ αὐτον καὶ τὸ πλέον, ε' ταυτὸν, ἀλλ'
ἔτερον, ὡς μέρος τρόπος ὄλον: τὸ μὲν γαρ πλέον ἀπαν δισον, τὸ
δ' αὐτονού πᾶν πλέον: καὶ ἐπει τὸ παράνομον, καὶ τὸ δισον
οὐ ταυτὸν, ἀλλ' ἔτερον ὡς μέρος τρόπος ὄλον: τὸ μὲν γαρ δισον
ἀπαν παράνομον, τὸ δὲ παράνομον ε'χ ἀπαν δισον: καὶ τὸ
ἀδίκον. &c. Hanc lectio nem probauimus, atque interpre-
tati sumus. quæ si cui non probabitur, licet totum illud tol-
lat, qd' est ab illis verbis καὶ ἐπει τὸ παράνομον, vsq; ad illa
καὶ τὸ ἀδίκον. Ego quidem & veteris interpretis auctorita-
te, & sententia Aristotelis, quæ hunc verborum ordinem po-
stulare mihi videbatur, adductus sum, ut ita hunc locum le-
gendum putarem.

15 Non est enim

fortassis idem.] M. Tull. epist. ad Lentulum, significat ali-
quid interesse inter bonum virum, & bonum ciuem his ver-
bis. Ego cum ipsa quasi rep. sum collocutus, ut mihi tam
multa pro se perpresso atque perfuncto concederet, ut eum
quem bonum ciuem semper habuisse, bonum virum esse

pate-

pateretur, Et Aristot. lib.3. polit. pluribus verbis hac de re disputat, probatque tandem in optima reip. forma eundem esse bonum virum & bonum ciuem.

16 Est ut alter cum altero] id est fieri potest ut : quod græci dicunt interdum ἐσιν ὅπως. Hora. epist. ad Iccium lib. 1. non est ut copia maior Ab Ioue donari possit tibi. Lucret. lib. 2. non est ut credere possis Esse infinitis distantia semi-na formis. & lib.3. quod si linquuntur & insunt, Haud erit ut meritò immortalis possit haberi. Et lib.4. Hic odor ipse igitur nares quicunque laceffit, Est alio ut possit permitti longius alter.

17 In quacunque enī actione] sic Arist. εν διωιδηρᾳ προξει εσι τὸ πλέον καὶ τὸ ἔλαπτον, εσι καὶ τὸ ισον. Perioni. Verbis perperam interpunctis hoc modo , in quacunque enī actione plus & nimium uersatur , in eadem etiam minus æquumque cernitur.

18 In duobus minimum reperitur] εσι δὲ τὸ ισον εν ελαχιστοσυστη. Perion. in duobus minimis . non loquuntur ita Latini .

19 Nam quod ius in distributionibus τὸ γρὴ δίκαιον εν ταις διαιρομέσ. Perion. in legibus : fortasse putauit legendum εν τοῖσ νόμοισ. turpissimum erratum .

20 Ij aut apud quos reip. præsunt &c.] οἱ αριστοκρατικοι. Aristocraticos appellat eos Aristoteles , qui optimatum imperio gubernantur. Perion.ita, Qui optimum reip. statum sibi constituerunt. Atqui multūm interest inter optimum reip. statum,& eum in quo optimi vel optimates imperant.

21 Eius numeri quo aliquid numeramus] μοναδικὸν appellant græci eum numerum qui constat ex monadibus , id est (si hoc nomine vti licet) vnitatibus. Hoc ergo dicit Aristoteles. non in hoc numero solūm proportionem reperiri , sed etiam in rebus iis, quæ numerantur.

22 Iniuriæ medium, id est eius] hic locus proculdubio corruptus est. Videtur autem deesse vox αδίκη, hoc modo . καὶ μέσον τὸ δίκαιον τῷ αδίκῳ τῷ τέσι . &c. Vetus autem interpres videtur ita legisse. δίκαιον εσι καὶ μέσον. τὸ δ' αδίκον εσι τὸ παρὰ τὸ αὐθαλογον. τὸ γρὴ αὐθαλογονμέσον . &c. id est alterna extremorum cum coniugatio ius est, & medium

dium. In iustum autem est id quod à proportione auersum est. Nam quod &c. ego priorem scripturam securus sum.

23 Lucrum autem & damnum plus & minus est contrariè.] Perionius huius loci sententiā totam deprauavit. quæ tamen planissima est.

24 Nihil aliud enim videtur] ὁ γὰρ δίκαιος ζεύς τεταῦται εἰραιοῖσιν ἐμπλυχόν δίκαιον. Perion. Profitetur enim se iudex legem esse loquentem. At non est ea vis verbi θούλεται hoc loco , quam putauit , ut suprà docuimus . præterea δίκαιον ἐμπλυχόν , non rectè reddidit legem loquentem mea quidem sententia.

25 Itaque vocant eos nonnulli μετριδίες] sic scriptum est in libris Florentinis, & Parisiensibus, non, ut habent alii nonnulli μετροδίκες. Existimo autem μετριδίες esse qui aliquam rem medium diuidunt à verbo μετρίζειν, quod est medium diuidere, seu in duo æqualia partiri .

26 Sed paria paribus respondent] ἀλλ' αὐτὰ δὶ αὐτῶν γένηται. alii sic hunc locum verterunt, quando constat suæ cuique opes . alii , quando sua cuique per se ipsa euaserint . alii aliter. genus hoc loquendi rarum admodum est. ego sententiam expressi neque admodum à verbis abhorrentem, ne que ab eo de quo agitur, alienam.

37 Itaque lucri cuiusdam & damni, quæ præter.] Locus est aliquanto obscurior. securus sum autem scripturam libri Florentini, & Parisiensis, quā agnoscit vetus interpres, probat Argyropylus quæ talis est: ὡσε κέρδους τινὸς καὶ ζημιας μέτον τὸ δίκαιον ἐστι τῶν περὶ τὸ ἐκούσιον. loquitur hoc loco Aristoteles de iure quod ἐπανοφθωτικὸν à Græcis appellatur, idest quod ad emendandum comparatum est, in quo lucri & damni nomina à contractibus voluntariis mutuò accepta sunt. Lucrum enim exempli causa, secisse dicitur is, qui alterum verberauit : damnum , qui vapulauit. Hoc igitur ius (inquit Aristoteles) lucri cuiusdam & damni est medium, eorum quæ locum habent in contractibus non voluntariis. nonnulli codices habent τὸ περὶ τὸ ἐκούσιον. quæ lectio si cui probabitur , coniugendum erit cum voce δίκαιον. hoc sensu, ius quod diuersum est ab illo, quod versatur in contractibus voluntariis . Iam illa verba quæ se-

sequuntur τὸν ἰσον ἐχειν καὶ πρότερον, καὶ ὑσερον, videntur ea quæ antecedunt, declarare hoc modo. hoc ius medium est lucri cuiusdam & damni, quæ præter voluntatem eueniunt, vt tantundem quis habeat re coram iudice disceptata, atque exæquata, quantum habuit antequam ad eum adiret iuris sui persequendi & obtinendi gratia. in nonnullis codicibus scriptum reperi τῷ ἐχειν. quod mihi non displicet. Quidam vir doctus putabat legendum τῷ παρὰ τὸ ἐκουσιον ἰσον ἐχειν καὶ πρότερον καὶ ὑσερον, cuius lectionis hanc sententiam esse dicebat. lucri cuiusdam & damni hoc ius medium est, vt nisi aliter ipsorum voluntate conuenerit, tantundem posterius habeant, quantum prius habuerunt.

28 Ius talionis porrò neque ad id ius] τὸ δ' ἀντιπεπονθὸς θοσούκ εραρμόθει. secutus sum libros Florentinos & Parisenses, cum quibus consentiunt Argyropylus, & vetus interpres. nam in quibusdam codicibus Germanicis interponuntur aliquot verba planè otiosa, & superuacanea, quæ ego reieci. erant aut posita deinceps post illud τὸ ἀντιπεπονθὸς secundū, ante id qd sequit τὸ δ' ἀντιπεπονθὸς. ea verba sunt hæc τὸ δ' ἀντιπεπονθὸς θοκ εραρμόθει επὶ τὸ νόμιμον, επὶ τὸ πολιτικὸν. πολιτικὸν δὲ λέγω τὸ κοινωνὸν. τὸ δ' ἀντιπεπονθὸς. &c.

29 Ciujem societatem continet] συνέχει. Perionius concluditur.

30 Factis enim proportione reciprocis] τῷ αντιποιεῖν, γαρ ανάλογον, συμένει πόλις: Perion. τὸ αντιποιεῖν, verit, gratiam referre, cum αντιποιεῖν sit simpliciter, id quod paflus sis, referre, &c, vt ita dicam, contrà facere. gratiam referre autem, quod Latini dicunt, à græcis αντίποιεῖν dicitur.

31 Aut enim malum acceptum reponere] Aristotel. οὐ γαρ τὸ κακῶς ζητεῖσιν. &c. repetendum verbum αντίποιεῖν, in his τὸ κακῶς, & τὸ δ', hoc modo, ζητεῖσιν οὐ αντίποιεῖν κακῶς, id est αντικακουργεῖν, οὐ αντίποιεῖν δ'. id est αντίποιεῖν. Quare Perionius cum illud κακῶς vertit male mereri, & hoc δ' beneficium conferre, sententiam Aristotelis non exprimit.

32 Sublata est rerum communicatio.] μετάδοσις: μετα-

ταδιδόναι, est impertiri: alii *μετάδοσιν*, remuneratio-
nem interpretantur: sed non conuenit. nam remuneratio-
nem Græci *αὐταπόδοσιν* nominant.

33 Tollant enim & concidat, nisi &] Quia hæc sen-
tentia ab Aristotele paulo antè posita est, suspicantur qui-
dam viri docti à librariis esse inculcatam, cùm ea reperissent
in margine ab aliquo studiose lectore memoriae causa an-
notatam.

34 Fit medius] *μέσον*. quidam libri habent *μέρον*. id
est mensura.

35 Sunt autem in proportionis figuram deducendi,] lo-
cus est obscurissimus tūm propter scripturæ repugnantiam:
alia enim ait, alia negat: tūm propter sententiae ipsius dif-
ficultatem. Quanuis igitur libri Florentini, cum quibus
consentient Parisienses, negationem contineant hoc mo-
do, *εἰς χῆμα δ' αὐλογίας ε' δὲ ἀγειν ὁ ταῦτα εἰλαῖξωνται*. &c.
ego tamen libros manuscriptos, consentiente præsertim
cum eis veterem interprete, & Argyropylo, sequi malui. I-
taque hunc locum cum D. Thoma sic explano. Debent ad
figuram proportionis deduci cum sunt permutaturi, vt &
ij qui contrahunt, & res ipsæ fiant inter se proportione arithmetica æquales. Nam si hoc non fiat, alterum **extremum**
vtranque habebit excellentiam, seu vtrunque nimium: ex-
cellentiam artis eam qua sutori præstat ædificandi artifex:
& excellentiam operis qua domus calceo præstabilior est:
vel quod idem ferè est, vtranque excellentiam intellige plus
& minus: plus, quia ædificiorum opifex sutori præstantior
est opifex: minus, quia sutoris opus, quod ædificiorum opifi-
ci datur, eius opere sit deterius. Illa autem verba, *ἀλλ' οὐταν*
ἐχωσι τὰ αὐτῶν, coniunctè erunt legenda cum iis quæ
statim sequuntur, *εἰ τωσὶσσι καὶ νονισσοὶ*, &c. Quòd si quis
alteram lectionem in qua negatio est, huic anteponet, hæc
mihi videtur sententia, ex iis verbis elici posse, utque ita hic
locus declarandus: non esse deducendos ad æqualitatem seu
proportionem postea quàm permutterint, sed ante quàm
fiat permutatio. alioqui alter permutterint vtranque præ-
stantiam habiturus est, nempe plus & minus. &c. vt suprà.
ac tum illa verba *ἀλλ' οὐταν* *ἐχωσι τὰ αὐτῶν*, interpunctio-
nis

nis nota ab iis, quæ deinceps sequuntur ἐπωνυμοῖς, erunt se-
iungenda, & particula ἀλλὰ, referetur ad negationem supe-
riorem, eiisque aduersabitur, ut solet. Ego arrogantis esse
puto alteram lectionem probare, alteram improbare, ac ve-
luti capitum damnare: hoc tantum dubitanter ac timidè di-
cam, priorem mihi videri veriorem, atque integriorem.
negationem autem huc irrepsisse existimo ex particula ἀλ-
λὰ, quæ quòd soleat aduersandi vim habere, cùm viderent
imperiti quidam lectores, nihil antecedere, cui aduersare-
tur, negationem deesse iudicarint, eamque iccirco tanquam
necessariam adiecerint.

36 In permutationem autem futuram] ὑπὲρ δὲ τῆς μελ-
λουσης ἀλλαγῆς, id est propter permutationem futuram.
sed in permutationem & dulcius & bonis latinæ linguae au-
toribus visitatus est. qualia sunt illa M. Tullii, data pecu-
nia in rem militarem: cognitorem me in hanc rem dedit.
& Terent. pisciculos in cœnam seni.

37 Non enim æqualem semper] εἰ γὰρ δεῖται σύναται.
Perion. non enim semper æquum potest. horrida atque ine-
legans oratio.

38 Tanquam mensura quædam communis] scio in lib.
Florent. scriptum esse μέτρον, verum tamen cum videam ve-
terem interpretem & Argyropylum μέτρον legisse, eaque
vox huic loco maximè conuenire videatur: ego quoque μέ-
τρον probaui, μέτρον reieci. quòd si quis hoc illi anteponet,
equidem cum eo non pugnabo.

39 Idque hominum concessu & ex conditione] τοῦτο δὲ
εἶ γένοθέσεως. γένοθέσεις dicuntur à mathematicis ea quæ
postulare solent, ut sibi concedantur: quæ ponuntur, non
probantur, neque docentur: quæ sunt eis denique veluti
quædam suarum demonstrationum principia ac funda-
menta. Ex quo γένοθέσεις appellantur εἰ τοῖς αριστοῖς,
fines earum rerum, quæ sub actionem cadunt, ad quos agen-
di consilia referuntur. Ita hoc loco dicit Aristoteles num-
mum omnium rerum mensuram esse εἶ γένοθέσεως, id est
ex hominum conuento, & consensu, & ob id quòd hoc inter-
se statuant, & concedant, non quòd ita sit.

40 Perspicuum est iustam actionem inter faciendam.]
Tria

Tria sunt hoc loco, *ἀδικεῖν*, iniustè facere, seu iniuriam facere, *ἀδικεῖσθαι*, iniuria affici, seu iniuriam accipere, *ἀδικούσθαι*, iustè agere. iniuriam facere, plus est: iniuriam accipere, minus: iustè agere, medium. Verùm (vt dicam εν παρόδῳ) inter *ἀδικούσθαι*, id est iustè agere, & *ἀδικεῖσθαι*, id est ius alteri reddere, seu iusti iudicis munere fungi, hoc intereat, quod *ἀδικούσθαι* commune est ei qui cum altero iustè contrahit, cum eo qui iusto iudicis munere fungitur. *ἀδικεῖσθαι* autem propriè de iudice aut magistratu, qui suum cuique tribuit, dicitur. sed hac de re mox plura dicemus.

41 In iustitia autem extremorum est] extrema sunt plus & minus. itaque & is qui plus boni obtinuit, minusq; mali peressus ē: & qui plus mali pertulit, minusq; boni obtinuit, quodammodo iniustus est, nempe quā inæqualis: & iniustitia est in utroque: sed ille est improbus, hic non est. iniustitiae igitur duo sunt extrema, unum *ἀδικεῖν*, id est iniuriam facere, quod est plus, quām medium obtinere: alterum *ἀδικεῖσθαι*, id est iniuria affici, quod est minus, quām medium obtinere. quod quidem minus est malum, quām illud alterum.

42 In aliorum autem negotio] εἰ τὸ δέ τῶν ἀλλων, τὸ μὲν ὄλον δυοίων. locus est aliquanto obscurior, quem sic declaro. Vniuersè quidem iniustitia in aliorum negotio plus unī tribuit boni & mali, quām alteri: quod ad id iniquum autem attinet, quod à proportione auersum est, in eo non seruat dignitatem, sed utrocnque modo casus tulerit, bonum & malum distribuit: ita ut cui plus boni, minus mali debeat, ei plus mali & minus boni tribuat, & contrā.

43 Utrocnque modo casus tulerit] id est, nunc huic, nunc illi parum: nunc huic, nunc illi nimium. quod perinde est ac si dicat, temerē.

44 In iuste facti aut] τοῦ δ' *ἀδικίματος*, τὸ μὲν ἔλαπτον, τὸ *ἀδικεῖσθαι*. hunc locum sic vertit Perionius, Accipere autem quām facere præstat iniuriam. speciosa & Ciceroniana oratio, sed aliud Perionius loquitur, aliud Aristoteles. dixit suprà Aristoteles τὸ *ἀδικεῖν* esse πλέον ἔχειν: τὸ δ' *ἀδικεῖσθαι*, ἔλαπτον ἔχειν, id est iniuriam facere esse plus

habere : iniuriam autem accipere , minus habere . id ipsum iterat in hoc extremo libro his verbis , φανερὸν δὲ καὶ οὐτι ἀμφοτέλειαν φαῖλα , καὶ τὸ ἀδικεῖσθαι , καὶ τὸ ἀδικεῖν : τὸ μὲν γράφει λαπόν , τὸ δὲ , πλεῖστον ἐχειν ἐσὶ τῇ μέσῃ , id est utrumque malum est , & iniuriam accipere , & iniuriam facere . Illud enim minus , quām medium , obtinere est : hoc plus . nihil aliud hoc loco dicit , ita ut quiuis non tardissimus hæc intelligere queat . Quanuis autem utrumque sit malum , tamen deterius facere iniuriam est : atque hoc ipsum est , quod non suo loco dixit Perionius , tamen accipere quām facere præstat iniuriam . dicitur autem hoc infrā in extremo lib.

45 In iis qui communitate & societate vitæ] ἐπὶ κοινωνίᾳ τῶν Κίσ . secutus sum librum Florentinum , & Parisiensem , cum quibus consentit Argyropylus . Alii enim corruptè habent ἐπικοινωνοῦ . Vetus interpretatio autem etiam corrupta est .

46 Ut homines liberi & æquales] πρὸς τὸ εἶναι αὐτάρνειαν εἰδέ πων καὶ τούτων οὐ κατ' αὐλογίαν , οὐ κατ' αριθμὸν . Perionius sic , ut satis magna sit multitudo hominum , qui liberi sint , vel æquo inter se iure viuant . scđum erratum , αὐτάρνειαν , satis magnam hominum multitudinem interpretari . Homines autem proportione æquales intellige exempli causa , qui sub regno , aut optimatum imperio viuunt , ubi æqualitas ex dignitate spectatur : æquales numero verò qui statu populari utuntur , ubi non habetur ratio dignitatis , neque virtutis , neque ullius alius præstantiæ , sed capitū . tantum enim tribuitur honoris & præmii cerdoni , modo libero , & ciui , quantum viro & animi & fortunæ bonis ornatus . D. Thomas hæc uerba , proportione vel numero , coniungit cum superioribus illis , ius politicum . itaque alter explicat . ego Eustrat . secutus sum .

47 Eis inter ipsos non] sic Aristot . οὐκ ἐσὶ τούτοις ἀπὸς ἀλλήλες τὸ πολιτικὸν δίκαιον . Perion . inter eos ius ciuile non est ius . secutus est scilicet codices madosos , in quibus scriptum esset τὸ πολιτικὸν δίκαιον , δίκαιον , aut ipse de suo addidit hoc δίκαιον . Porrò si quis querat qui sint iij quibus inter ipsos non est ius ciuile , sunt pater & filius : dominus & seruus , ut paulo post dicet Aristoteles .

48 Iudicium enim iuris] sic Arist. *ἴντας δίκαιον τοῦ δικίου, καὶ τοῦ ἀδίκου.* Poteram & sic vertere. iusti & iniusti disceptatio. Verum cùm τὸ δίκαιον, hoc loco commodius latinè, ius, reddatur, quām iustum, vt & multis alijs locis: τὸ ἀδίκον iniuriam eadem opera reddidi, ne si iniultum dixisse, contrarium contrario respondere non uideretur. Iam ἀδίκημα, quo alio latino nomine, quām iniuriā, aut iniultē factum redderemus, non veniebat in mentem. sed quanuis iniuria etiam iniultē factum significet apud Latinos, tamen ἀδίκημα, iniultē factum səpius, quām iniuriam hominaui, distinctionis causa.

49 Usque eò dum parui sint, neque à patre seiuncti,] secutus sum libros Florentinos & ceteros omnes imprecessos, cum quibus congruit Argyrop. P. Victorius notat in quodam antiquo codice scriptum reperiri *καὶ χωρισθῆ*, sine negatione, cuius lectionis extant manifesta in antiqua interpretatione vestigia. utrocnque modo legas, manet eadem sententia. veruntamen negatione sublata, paulo aliter hic locus erit vertendus, puta hoc modo. usque eo donec adoleuerint, & fuerint à patre separati.

50 Ius ciuale autem aliud naturale est. &c.] longè alterius ius partiūtur Iurisconsulti. extat enim hæc iuris apud eos diuisio. Ius aliud est naturale, aliud ciuale, aliud gentium.

51 Aut illud capram Ioui immolare] hunc locum in omnibus libris, quod sciam, deprauatum, restituit M. Antonius Muretus. Cùm enim anteā legeretur hoc modo, *ἴντας αἰγαθύειν, ἀλλὰ μὴ δύο πρόβατα*, ille ex Herodoto sic emendauit. *ἴντας αἰγα Διὶ θύειν, ἀλλὰ μὴ πρόβατα.* Verba autem Herodoti quæ ad hunc locum pertinent, hæc sunt. ex lib. 2. Οὐσοι μὲν δὴ Διὸς Θυμαέος ἴδρυνται ἐποὺν, οὐ τοῦ Θηλαίου εἰσὶν, οὐ τοι μὲν πάντες οἶσαν ἀπεχόμενοι αἰγας δύστι.

52 Sed non ita est, omni quidem] locus est obscurissimus, valdeque variè à philosophis explicatus. Ego secutus sum meo quidem iudicio, opinionem veriorem, Aristotelesque sententiæ maximè consentaneam, quam D. Thomas, & Faber Stapulensis probauerunt, hoc modo: Existimant nonnulli (inquit Arist.) iura omnia esse legitima, nul-

lumque esse naturale, propterea quia vident, id quod naturale est, fixum esse, atque immutabile: iura autem omnia quotidie immutari, neque ius apud omnes unum esse, sed apud alios aliud. Refellit illorum rationem, qua adducuntur illi, ut credat, nullum ius esse nisi legitimum, hoc modo. non ita est, id est, non est hoc verum, omnia quae natura valent, fixa esse & immutabilia, eandemque ubique locorum & gentium, vim habere, omni quidem ex parte: est certe aliqua ex parte verum. Et sane apud Deos ita fortasse se re habet, nempe omnia quae naturalia sunt, esse perpetua, fixa atque immutabilia, sed apud nos &c.

53 Et sane apud Deos fortasse] secutus sum hoc loco veterem interpretem, apud quem extant talis scripturæ vestigia. *καὶ τοις παρέγε τοῖς θεοῖς τὸν ἀμῷον ἀλλως εἶχον.* in aliis libris desideratur vox ἀλλως. quae tamen, mea quidem sententia, ascribi debet. Ac D. Thomas huius lectio nis sententiam eam, quam exposui, probat atque explicat.

54 Sed quodnam & quale sit ius illud eorum.] Hæc huius loci sententia est. si vtrunque ius & naturale & legitimum, mutabile est: quodnam ex iis quae aliter evenire possunt, erit naturale? & qui naturale à legitimo distingueatur? respondet Aristoteles, fore illud naturale, quod apud omnes peræquè nationes ac populos, nisi apud barbaros, ac ferarum similes: apud omnes homines, nisi apud eos qui corrupti ac depravati sunt, ratum, certum, ac penitus in animis infixum est: quemadmodum dextera manus verè dici & potest, & solet valentior ac robustior quam læua, natura, etiam si reperiantur nonnulli αὐτοὶ δέξιοι, id est vtraq; manus dexteri, vel quibus vtraque manus dextera est, qualis fuit Asteropæus ille apud Homer. immo vero etiam si accidere posse, ut homines homines vtantur manu læua perinde ut dextra.

55 Differt autem ab iniuria, iniustè factum] diligenter nobis notandæ ac distinguendæ sunt voces hæc, quibus vtitur Aristoteles, si disputationem totam de iustitia subtilissimè ab eo explicatam, cognoscere, animoque comprehendere volumus. τὸ δίκαιον, ius, seu id quod iustum est. τὸ δὲ δίκαια iniuria, seu quod est iniustum, τὸ αδίκημα, iniustè factum:

potest & iniuria appellari, ut suprà diximus. sicque eam definit auctor ad Herenn. iniuria est quæ aut pullatione corpus, aut conuicio aures, aut aliqua turpitudine vitam cuiuspiam violat. M. Tull. parad. Quocunque aspexisti, ut furiæ, sic tibi tuæ occurunt iniuriae. & pro Rosc. Amer. Quem vides ipsum ab sese tam atrocem iniuriam propulsare non posse. sed facilioris distinctionis gratia, *ἀδίκημα*, iniustè factum appellare maluimus, ne, si iniuriam diceremus, *ἀδίκιον* & *ἀδίκημα*, confunderemus, quorum illud superius, iniuriam nominare solemus, τὸ δίκαιων, id est iuri contrarium. τὸ δικαιώματα, est iustū officium, seu iustè factum, quo alter ius suum obtinet, iustusque efficitur: quod quidem est iudicis, eiusque hominis, qui iniuriam alteri ab altero illatam vindicat, hominemque iniustum, iustum efficit. δίκαιος πράγμα, iusta actio. quod nomen commune est ei qui iustè agit, iustumque actionem obit, ut qui reddit depositum, cum eo qui iniustè agentem, iniuriamque alteri inferentem, multa aut poena coercet. quod quidem proximum proprio nomine δικαιώμα appellatur. δίκαιοστική autem iustitiam, & *ἀδίκια* iniustitiam semper nominauit. *ἀδίκια* certe nunquam iniuriam, quod fecit. Perionius. apud quem maxima est horum nominum confusio, atque inconstantia.

56 Cum igitur necopinatò] παραλόγως. Perion. non consultò. inconsulta dicuntur ἀπροσίρετα ή ἀπροσύλλητα, verbi gratia, si quis iratus hominem occidat. παράλογα autem, id est inopinata, si modo hoc nomen græco respondet, sunt ea quæ præter communem omnium opinione, atque adeò præter rationē fiunt: ut si venator feram persequens, hominem in vepribus dormientem interficiat, profera. hinc παράλογα τοῦ τολέμου dicuntur, belli euentus necopinati, ut si xxx. hominum millia, à sex millibus vincantur. παράλογα igitur omnia sunt ἀπροσίρετα, & ἀπροσύλλητα: sed non omnia ἀπροσίρετα sunt παράλογα. quale illud exemplum est, quod suprà posuimus de irato. nam iratus ἀπροσίρετος quidem atque ἀπροσύλλητος occidit alterum, sed non παραλόγως. non enim ab hominum opinione abhorret, neque à ratione alienum est, ab irato

alterum occidi posse.

57 Non de industria] οὐκ εἰπονοίας . sic malui quām quo modo Perionius, non ex voluntate . suprà docuit Aristoteles iratos peccare ἐνεστίως , id est sua voluntate , seu sua sponte , quos nunc negat peccare εἰπονοίας . Ergo εἰπονοίας peccare , non est peccare sua voluntate .

58 Ob iniustitiae enī speciem] sic Aristot. ἐπὶ φαινόμενη ψυχῆς δινίᾳ οὐ πρύνεστι . Perion. sic. Quoniam ira speciem quandam fert (præ se fert voluit dicere) iniuriae . At longè aliud sentit Aristoteles , quām loquitur Perion. Inductus est ille videlicet in fraudem à quibusdam codicibus mendosis in quibus scriptum est ἐπιφαινομένη coniunctè . sed potuerat hoc erratum suo ingenio , nulloq[ue] alio exempli plati fretus corrigere , præsertim admonitus similibus loquendi generibus , ut rhetor . secundo de inuidia . εἰ γὰρ εστι λύπη τις ἐπὶ φαινομένῃ πάρεστις ἀγαθῶν ἐντίμων καὶ ἐνδέχομένων αὐτῷ λαβεῖν περὶ τὸν ὄμοιόν τοῦ φύσει &c. & topičor . secundo . εἰ γὰρ ὁ φθόνος εστὶ λύπη εἰπὶ φαινομένῃ διπάρεια τῶν ἐπιεικῶν τινῶν , δῆλον &c.

59 Itaque qui ab irato læsus est .] hunc locum verti paolo vberius , quām Aristoteles scripsit , ut obscuritati ex mira verborum breuitate , & interpositione aliarum rerum natæ , aliqua ratione medereret . Secutus sum autem hoc loco interpretando Eustratiūm , qui sic eum explicat : cuius auctoritas si quis parui estimat , ego meam sententiam ratione stabilire conabor . dixerat paulo antè Aristot . eum qui iratus læsit , eumque qui ab irato læsus est , de facto consentientes , de iure inter se dissentire . interposuit hæc : at qui insidiatus est , id est qui malitiosè & re deliberata nocuit , non ignorat factum . redit deinceps ad institutum , atque ad id quod dixerat , illos de iure tantum dislentire . Itaque (inquit) alter , nempe is qui ab irato læsus est , &c. Solet autem saxe Aristoteles pauca quædam , atque adeò multa interponere : deinde ad institutum redire , ut sciunt , qui eius libros terunt .

60 Ut dixit Euripides] Perionius , ut Euripides absurdè tradidit . nihil tradidit Euripides de facienda , aut accipienda iniuria . Scripsit ille quidem tragœdias : sed philosophi & historici tradere dicuntur , non poëtæ , nisi forte quis ita

ita loquatur, memoriæ traditum est à poetis. quod loquendi genus, mea quidem sententia huic loco minimè conueniret. sunt autem hæc ex Bellerophonte. sed non est omittendum quod quidam vir doctus me admonuit, hæc verba Πρῶτον μὲν εἴ εἴσι &c. quæ sic conuerteruntur. Ac primùm quidem utrūm ita se res &c. sibi videri à superioribus pendere, indeoque ita esse interpretanda: ac primùm quidem si ita se res habet &c. à quo dissentio.

61 Eadem sui iuris obtinendi] ὁμοίως δὲ καὶ επὶ τῷ Δικαιουστῷ. Δικαιουστῷ Latinè reddidimus ius suum obtinere. ius suum obtinent autem tūm is qui fecit iniuriam, tūm is qui accepit, ubi iudex eum qui fecit vel multat, vel pœna afficit. Nam etiam ij, qui capite plectuntur, ius suum obtinent, iustique ex iniustis efficiuntur, id est æquales ex inæqualibus. Est enim Δικαιουστός, seu ius suum obtinere, medium obtainere: quod omnis iudex facere conatur, cum boni iudicis munus sit, ius suum cuique tribuere, atque inæquales ad æqualitatem redigere. Sunt autem inæquales & is qui iniuriam fecit, & is qui iniuria affectus est. nam qui fecit iniuriam, plus habet: qui accepit, minus. Boni igitur iudicis sententia uterque fit æqualis: is qui iniuriam fecit, quia multatur, aut suppicio afficitur: is qui affectus iniuria est, quia ei dānum sarcitur.

62 Ab altero eius voluntate] ὑπ' ἄλλας βλάπτοιτα εὑρότος. Perion. incommodum ab alio, qui paratus est dare, accipiat. εὑρότος, qui paratus est, non probo.

63 Qui plus alicui tribuit] ὁ νείκιος παρὰ τὴν ἀξίαν τὸ πλεῖον. Perion. qui sibi plus sumit. pugnant hæc plane cū iis quæ dicit Aristoteles, si quidem sumere & tribuere inter se pugnant.

64 Aut eius, quod absolutè honestum est] οὐ τῷ ἀπλῶσ καλοῦ. Perion. quam eius quod omnino bonum est.

65 Præterea ex definitione facienda] poteram & ita interpretari. Præterea ex iis quæ de facienda iniuria à nobis explicata & distincta sunt.

66 Ad sanitatem] πρὸς υγίειν. non putauit mihi fugiendum nomen sanitatis, quo non semel M. Tullus est ylus. nō

longè abieris. Tuscul. 4. Corporis temperatio , cum ea cōgruunt inter se è quibus constamus, sanitas est . & off. 3. in mancipiorum venditione venditorum fraus omnis excluditur . Qui enim scire debuit de sanitate , de fuga , de furtis , præstat edicto ædilium . idem de optimo genere orat . qui in tegra sanitate sunt . quod postremum translatum est à corporis, ad orationis sanitatem.

67 Atque hoc humanum est] secutus sum veterem interpretem, qui uidetur ita legisse . τοῦτο δὲ αὐθρώπινόν εστι . quam lectionem probat Argyropylus , aut eam certè quæ illi finitima est , καὶ τετ̄αυθρώπινόν εστι .

68 Nam qui proprius intuentur, neq; ut &c.] εἰ τε γὰρ ὁς ταῦτα . Perion. non enim ad idem aut diuersum genus pertinere videtur . habuit scilicet codicem corruptum , in quo scriptum esset , εἰ τε γὰρ ὁς ταῦτα . &c.

69 Nam vel ius non est bonum ,] secutus sum veterem interpretem, apud quem extant, mea quidem sententia , sincerae lectionis vestigia : cuius sententiam D. Thomas comprobat , atque explicat . Nam ex aliis libris , quo modo hic locus in eis scriptus est , nullus probabilis sensus elici potest . sic igitur legendum arbitror , εἰ γὰρ τὸ δίκαιον καὶ δικαιονή , εἰ τὸ επίκειν εἰ , εἰ δίκαιος ἀλλο , εἰ ἀμφω παράδοια , ταῦτα νέστι . Non affertur autem vis admodum magna vulgatæ lectioni : sed illud δίκαιος , quod erat & corruptum & loco motum , suo loco reponimus . Nam ex δίκαιος , quod erat verum atque integrum , factum erat δίκαιον . & illud εἰ , quod antecedere debebat , posteriore loco erat collocatum . Verbis igitur hoc modo in suum ordinem restitutis , tale est argumentum Aristotelis : si æquum bonum à iure dissidet ac discrepat , vnum aliquid horum ex ea re nascitur absurdum . Nam vel ius non est bonum , vel æquum bonum non est bonum , vel si ambo bona sunt , idem sunt . nihil est & verbis & sententia horum verborum planius : nihil hoc arguento potest dici aptius conclusum . si ius diuersum est ab æquo bono , & ius bonum est : ergo æquum bonum non est bonum : & rursum si æquum bonum , bonum est , ius bonum non est : aut si vtrunque bonum est , idem est vtrunque . Genus autem illud loquendi δίκαιος ἀλλο , apud Aristotelem perquam usitatū est .

est, ut aliás admonuimus. sic hoc eodem libro τὸ το γὰρ ἐ-
κτίνου ἀλλο. nosqué iisdem penè verbis latinis reddidimus,
quòd ita reperiamus bonos scriptores esse locutos.

70 Et de quo legem tulisset] καὶ εἰ οὐδεις, ἐνομοθέτησεν
αὐτον. Perion. etiam si iam legem tulisset. longè absunt hæc
verba à sententia Aristotelis. Videtur legisse οὐδὲν pro οὐ-
δει.

71 Et qui non est iuris] ὁ μὴ ἀκριβοῦντας. intelligūt
erè omnes de iudice seueriore, & ad omnia summo iure
vtente. quidam docti viri de quois priuato dictum acci-
piunt, qui si velit æqtius & bonus esse, summo iure rem suam
persequi non debeat, neque in deteriorem partem omnia
apere, sed de suo iure potius decidere.

72 Qui se ipse exanimauit] non annotarem id quod le-
ue ac puerile est, nisi quidam amicus meus, dubitare se dixis-
set, an latinè dicatur se ipsum exanimare. quam quidē eius
dubitatem illico sustuli prolatis his verbis C. Iulii Cæ-
sar is è lib. vi. de bello Gallico. Catiulcus Rex dimidiæ
partis Eburonum taxo, cuius magna in Gallia, Germaniaq;
copia est, se exanimauit.

73 Prætereà ex eo quòd] sic reperi scriptum in omni-
bus libris & impressis, & manu scriptis, quos quidem vide-
rim. καθ' οὐδεῖνος ὁ πόνος οὐδεῖνων. ego verò aliquando exi-
stimaui legendum: οὐδεῖνος πόνον οὐδεῖνων, vt sit hæc senten-
tia, ex eo quòd iniustus est tantum is qui iniustè facit &c.

74 Ex ijs quæ à nobis] omnes libri sic habent, κατὰ
τὸν διοριζόν τὸν πεφί τε ἐκεστίως οὐδεῖναι. Docuit suprà
neminem sua voluntate accipere iniuriam. Itaque veren-
dum est ne hic legendum sit, πεφί τε ἐκεστίως οὐδεῖναι.
aut certè ita, πεφί τοῦ ἐκεστίως οὐδεῖναι οὐδεῖναι. Senten-
tiam igitur Aristotelis hanc esse perspicuum est, definitum
jam atque explicatum esse, inuito fieri iniuriam: vt si quid
insit mendi in scripture, nobis non sit admodum laboran-
dum. Vetus interpres quidem videtur legisse ἐκεστίως οὐ-
δεῖναι.

75 Quod quidem similem rationem] quod, videlicet
medium inter hæc duo, iniuriam accipere, & facere. Hic lo-
cus corruptus est in omnibus libris exclusis, quos quidem vi-

derim : in quibus ita scriptum est , τε μέσου, ὥστερ υγιεινὸν . &c. præterquam in Germanico, in quo legitur ὥστερ υγιεινὸν μὲν . &c. Ego autem eum emendaui ope codicis manuscripti perantiqui , in quo is ita scriptus est, ὥστερ ἔχει, ὥστερ υγιεινὸν μὲν &c. δέκτηκον δέ . &c. Natum autem mendum est ex duarum vocum propinquarum similitudine ὥστερ , & ὥστερ . Argyrop. solus veram , & emendatam scripturam agnoscit , ac retinet. Perion. & Gruch. ab Aristotelis sententia longissimè discesserunt . D. Thomas autem ex vitiosa interpretatione , veram , & germanam sententiam elicit , immo potius singulari quadam ingenii præstantia, interpretationem vitiosam corrigit . scriptura autem Germanica omnium vulgatarum tolerabilissima est.

In librum sextum .

1 Intendit aliquid & remittit] επιτείνει καὶ ανίστι . Perion. sic. vel consequitur, vel ab eodem aberrat. Ille vero ab Aristotelis sententia toto cœlo aberrat .

2 Nihil eo amplius sciatur .] sic Arist. εἴδεν αὐτὸν πλέον . Sequitur deinceps οἷον ποῖα δεῖ προσφέρεσθαι πρὸς τὸ σῶμα, εἴτις εἴπειν . &c. neque lectionis villa est in libris vel manuscriptis , vel impressis varietas : sed M. Antonius Muretus dicebat sibi videri , hunc locum mendo non carere: suāq; mihi coniecturā proferebat, qua ductus hoc modo emendabat: εἴδεν αὐτὸν πλέον, οὐ ποῖα δεῖ προσφέρεσθαι πρὸς τὸ σῶμα, εἴτις εἴδειν, οὐ τι οὐσα &c. quorum verborum hæc erit sententia: nihilo plus sciatur , quam qualia sint ad corpus alendum adhibenda , si quis sciatur ea adhiberi oportere , quæ præcipit medicina .

3 Non solum hoc esse verè dictum] μὴ μόνον αἰλυθῶσεῖν τοῦτον μένειν . sic libri Florent. Parisiens. & ceteri impressi, cum quibus consentit vetus interpres, Argyrop. Aretti. P. Victorius autem annotat , se in vno codice manuscrito reperisse scriptum , μὴ μόνον αἰλυθὲς εἶναι . i. non solum id esse verum, quod dictum est.

4 Partium quoque animi, eam quæ ad utrumque apta sit
natu

natura, oportet genere differre, si quidem eis ex similitudine.] Iccircò Plato animum ex elementis constituit. simile enim simili cognosci. huc pertinent versus illi Empedoclis, quos profert Arist. lib. i. de anim.

Γαῖν μὲν γαρ γάινον ὅπερ ταίνεν, οὐδετὶ δ' οὐδεπορ,

Αἴθέρι δ' αἰθέρα δίσιν, καὶ ταρ πυρὶ πῦρ αἴθηλον,

Στοργῇ δὲ σοργὴν, νεῖνος δὲ τε νείκειαν γρῷ.

Id est, terram terra aspicimus, aquam aqua, cœlo cœlum, igni autem ignem. &c.

5 Principium (inquam) unde motus] Aristotel.lib. i.
 $\tauῶν$ μετὰ τὰ φυσικὰ, scribit causas dici quatuor modis, his verbis: τὰ δ' αἴτια λέγεται τετραχῶς, ὃν μίαν μὲν αἰτίαν φαμὲν εἶναι τὴν κύσιαν, καὶ τὸ τίνην εἶναι. αἰδάγεται γὰρ τὸ διὰ τὶ πρῶτον εἰσ τὸν λόγον ἔχατον. Αἴτιον δὲ καὶ αρχὴν τὸ σιὰ τὶ πρῶτον. μίαν δὲ τὴν ψλην, καὶ τὸ ύποκείμενον. τεττῆν δὲ θεον οὐ αρχὴν τῆς κινήσεως. τετάρτην δὲ τὴν αὐτικείμενην αἰτίαν ταῦτη, καὶ τὸ εἶναι, καὶ τὸ ἀγαθόν. Id est, causæ autem quatuor modis dicuntur: κύσια (liceat nobis eam essentiam dicere) materia: tertia ea unde motionis principium existit: quarta id cuius gratia res est. Quod principium autem hoc loco nominat, causam in lib. i. $\tauῶν$ μετὰ τὰ φυσικὰ appellari perspicuum est. cum dico igitur (inquit Aristoteles) consilium actionis esse principium, intelligendū est id principium unde motus existit, non id cuius causa res agitur.

6 Neque sine habitu] sic habent boni & emendati codices, quos probauit uetus interpres, ἐδ' αὐτὸν οὐδεκῆντες. nonnulli, iisque corrupti, οὐδέξεως.

7 Cogitatio autem ipsa] scio in libris Florentinis, & ceteris impressis ita scriptum esse: διάνοια δ' αὐτὴν id est cogitatio hæc. sed secutus sum tamen veterem interpretem & Argyropylum, qui sunt vsi melioribus codicibus, in quibus legerunt διάνοια δ' αὐτὴν, id est cogitatio ipsa. sciendum est autem ipsius cogitationis, quæ per se est, & quam alio nomine lib. 3. de animo, νοῶσθεντικὴν appellat, finem, esse veritatem, nihilque aliud præterea ab illa desiderari. Itaque hæc nihil mouet, nihilque molitur: altera autem cogitatio seu διάνοια, quæ finem alium sibi proposi-
tū

tum habet, quām veritatem, & quæ ad agendum accommodata est, ea ad agendum impellit, & aliquid molitur. Cum igitur paulo antè proximè Aristoteles de cogitatione ea, quæ ad agendum valet, & sine qua actio obiri non potest, locutus sit: si nunc diceret, hanc cogitationem nihil mouere, pugnantia loqueretur. At si legamus *Σιαγόνα δ' αὐτὴν*, intelligemus eum iam de cogitatione ea, cuius finis est veritas, verba facere: & ita nihil erit in oratione repugnans.

8 Hæc enim etiam ei] poterat statim aliquis querere, quid de ea cogitatione quæ ad efficiendum valet, sentendum sit, quam ποιητικὴ nominant Græci: huic occurrent respondet, hanc esse illi quodammodo subiectam, illiusque imperio parere, eandem denique cogitationem ad agendum esse idoneam, quæ sit ad efficiendum expedita, quanvis earum fines discrepant.

9 Nam quisquis aliquid efficit.] sic Arist. ἐνεργείᾳ τοῦ πάσι σώματι. Perionius hoc modo. Ad hanc enim omnes qui affectionem sequuntur, quæ faciunt, referunt omnia. apparet illum usum esse libro, in quo ita scriptum es-
set, ἐνεργείᾳ τέττα. sed quanvis hanc scripturam non im-
probem, utpote cuius extent in antiquo interprete vesti-
gia, eamque sequatur Argyropylus, eius tamen interpre-
tationem non probabo. debuit enim sic interpretari. Ad
hoc enim, vel ad hunc finem enim. Nam significat Aristoteles, eum qui faciat, proponere sibi finem aliquem singula-
rem, ut domum, statuam, calceum: eum qui agat verò, pro-
positum sibi habere aliud nihil, quām bonam actionem.

10 Appetitio autem ultimi est] hæc verba omiserunt librarii, quæ poni debent statim post illa, res bene gesta hoc modo. Actionis enim ultimum est perfecta actio, id est res bene gesta. Appetitio autem ultimi est. & ad hæc verba numerus ille 10. debet ascribi, non ad quem locum ascripse runt. sic igitur Aristoteles. οὐδὲ περιεξεῖς τούτοις, id est appetitio huius est; videlicet finis, seu ultimi. repetendum est enim nomen τούτοις. Perion. autem illa verba οὐδὲ περιεξεῖς τέλος: οὐδὲ περιεξεῖς τούτοις, sic interpretatur. Est enim officii, recteque factorum omnium fructus ac finis ipsum officium & actio, ad quam appetitio refertur. in quibus verbis tam

tam multis, multa quoque insunt peccata: primùm quòd præpostorè dicit officium & actionem, finem esse rectè factorum, cùm dicendum sit, officii & actionis finem esse rectè factum: deinde quòd ἀπρᾶξια, rectè factum nominat, non distinguens effectiōnē ab effecto, neque ab effectiōne actionem: Deinde quòd appetitionem ad actionem referri dicit, cùm Aristoteles vtatur prouocabulo τούτω, in quo subauditur τέλεσ, nec τούτω & πράξεως, cohærere possint: postremò quòd suo more vtitur verbo referri, cùm Aristoteles disertè dicat, appetitionem finis esse, id est finē appetiti, nimirum vt bonum.

11 Nemo consilium capit Ilium] εὐδεὶς προαιρεῖται Ιλίου πεπορθηκένται. Perion. nemo vult Ilium expugnare: Toties iam docuit Aristoteles aliud esse βούλεσθαι, aliud προαιρεῖσθαι. Perionius tamen quasi nihil intersit, ita προαιρεῖσθαι, velle interpretatur.

12 Nanque existimatione & opinione] ὑπόληψιν, existimationem latino nomine appellavi, eoque nobis in his studiis philosophicis saepē est vtendum, nam id quo vulgo vtuntur recentiores, estimatio, ad hanc rem ineptum est, & barbarum. nomen existimationis autem esse latinum ad eam rem significandam, atque vltatum bonis scriptoribus, declarant exempla ex M. Tullio in Cluentiana. Oppianicus re & existimatione iam, lege & pronuntiatione nondū condemnatus. in Verr.v. in hoc genere facilior est existimatio, quām reprehensio, ideò quòd eum qui hoc facit, avarum possumus existimare: crimen in eo constituere non tam facile possumus. de prouinc. consul. sed non alienum esse arbitror, quo minus saepē aut interpellar à nonnullis, aut tacita existimatione reprehendar, explicare breuiter &c. Cælius ad Cic.lib.vi. epist.& quemadmodum actū sit, & quæ existimatio consecuta, quæque de eo spes est, diligenter tibi perscribemus. idem ad eundem. De comitiis consularibus incertissima est existimatio. Existimatio igitur cum de eo qui existimat, dicitur: id quod hoc loco querimus, significat: cum de eo, de quo alii existimant, nomen, & famam valet. vt cum dicimusⁱ, violare existimationem alterius: iudiciū summæ existimationis. & Cic. de oratore

oratore, bona existimatio diutiis præstat.

13 Ea cùm longè à conspectu remota sunt] ὅταν ἔξω
τοῦ θεωρεῖν γένηται. sic Eustrat. & D. Thomas explicant. a-
lij sic, cum animo non cernuntur, nec cognoscuntur.

14 Nam quæ necessario sunt simpliciter,] sic hæc inter-
punguntur ab Argyropylo, & D. Thoma. in libris Floren-
tinis verò interpunctum post vocem ὄντα locatur, hoc mo-
do, τὰ γὰρ ἔξω γάγνης ὄντα, id est, nam quæ necessitate cō-
stant, seu quæ necessario sunt, ea simpliciter sunt æterna. e-
go priorem scripturam huic posteriori antepono.

15 Atque inductio quidem, principium] sic habent li-
bri Florentini, & ceteri ferè impressi ; μὲν δὴ ἐπαγωγὴν ἀρ-
χῆν εστί, καὶ τοῦ καθόλου . Argyropylus non adhibet coniun-
ctionem καὶ . Inductionem esse principium vniuersi eò di-
cit Aristot. quòd vniuersa, ex quibus constat syllogismus,
inductione cognoscuntur. incidi in quosdam libros in Ger-
mania impressos, in quibus ita legitur, οὐ μὲν δὴ ἐπαγωγὴν,
ἀρχῆν εστί, καὶ τοῦ καθόλου : quorum verborum multo faci-
lior erit explicatio, hoc modo , inductio principii est, & v-
niuersorum, quod perinde est, ac si quis dicat, inductio ad
eam rem comparata est, vt principia per eam doceantur , &
cognoscantur : (Principia autem hoc loco vniuersa intel-
ligo) nam cum vniuersa nec sensu , nec syllogismo doceri
possint , relinquitur vt inductione doceantur. Atque ita ex-
pli cat D. Thomas , quanuis antiquis interpres principiū ,
non principii, verterit. Eustratius itidem legit ἀρχὴν, non
ἀρχῆν. Et Aristoteles libro secundo rhetoriconum, ita scri-
bit. ἔμοιον γὰρ ἐπαγωγὴν τὸ παράδειγμα: οὐ δὲ ἐπαγωγὴν ἀρ-
χὴν. id est inductioni exemplum simile est. Inductio autem
principium est . Itaque tot libris eam, quam priore loco po-
sui, & quam secutus sum , scripturam confirmantibus , non
sum ausus ab ea discedere , quanuis hæc posterior sit (vt di-
xi) facilior atque expeditior. Neque verò institui Aristote-
lis sententiam in his libris subtiliter explicare , sed consilia
mei rationem , cur aliquem locum sic vel sic verterim ,
reddere .

16 Est igitur eorum inductio] potest his verbis supe-
rior ille locus explanari. sunt quædam (inquit Arist.)princi-
pia

pia, quorum non est syllogismus, id est, quæ syllogismo probari non possunt. eorum igitur induc^{tio} est, id est, ea igitur inductione docenda & cognoscenda sunt.

17 In origine & molitione rei] Aristot. ἐν γένεσι. sic M. Tull. γένεσιν interpretatur in Timæo.

18 Inertia contrà] ἀτεχνία. sic M. Tull. in partit. artibus, inertii.

19 Omnia enim sese aliter habere quoque] id est omnia enim quæ ex talibus principijs, nempe ijs quæ aliter se habere possunt, proficiscuntur, aliter quoque sese habere possunt. Eustratius & D. Thomas paulo uberioris hunc locum explicant. Dicebat paulo antè Aristot. quorum principia sese aliter habere possunt, corum demonstrationē non sse. si quis, inquit, hoc negabit, ergo eueniet, ut aliqua uæ sint demonstrata, sese aliter habere possint, quod est absurdum & falsum. id autem quod dixi, consecuturum eripicuum ex eo esse potest, quod principia deteriore cōtione esse non possunt natura, quām quæ ex principiis manarunt. at principia illa sese aliter habere possunt, ut possumus. ergo & ea quæ ex huiusmodi principiis demonstrata sunt, sese aliter habere possunt.

20 Quia aliud actionis] γέρος, non τέλος habent boni codices, cum quibus consentiunt vetus interpres, & Argyröplus.

21 Effectioñis enim aliis, quām] ἔτερον, subaudiendum τῆς ποιήσεως, id est, aliis ab ea ipsa effectioñe, nempe opus.

22 Actionis verò non semper] τῆς δὲ πράξεως οὐκ ἀεὶ. sic omnes optimæ notæ codices. nonnulli & ii quidem deterrimi, οὐν αὐτὸν. quos secutus est Arethinus, & unā Perionius.

23 Eorum enim quæ sub actionem] hac de re plura dicemus sub finem huius libri.

24 Habitum esse cum ratione &c.] μετὰ λόγῳ αἰνθοῦς. sic legit Eustrat. quem sequitur Argyrop. in omnibus ferè libris scriptum est ἀληθῆ. ego cōstantiæ causa αἰνθοῦς, prætuli. suprà enim non semel dixit λόγῳ αἰνθοῦς.

25 Sed nec habitus est. &c.] hunc locum non satis aper-

tè interpretatur Perionius , neque fieri posse arbitror ut ex eius oratione, quæ sit Aristotelis sententia, quisquam intelligat. Prudentia (inquit Aristoteles) non est habitus cum ratione vera coniunctus tantum : id est non est integra hæc prudentiæ definitio, neque ab arte prudentiam distinguitur. habitus enim cum ratione coniunctus , id est ars, obliuione deleri atque interire in animo potest , prudentia non potest.

26 Nullum autem ex his tribus] τέταρτη δὲ τῶν τριῶν μηδὲν εὐδέχεται εἶναι . id est , si neque prudentia , neque ars (nam arte in prudentiæ nomine vult contineri , quod utraque in eodem veretur) neque sapiëtia, neque scientia, principiorum est , relinquitur , ut principiorum sit mens: quod perinde est ac si diceret, si neque prudentiæ, neque sapientiæ , neque scientiæ munus est principia cognoscere, relinquitur ut id sit métis propriu[m] , cùm omnino nihil sit præter scientiam, prudentiam, sapientiam, mentem , quo verum eloqui aut mentiri possimus. Perionius miserè hunc locum corruptit his verbis, eorum autem trium in nullo intelligentia esse potest , relinquitur ut in principiis, initiosisq[ue] cernatur. quæ ab Aristotelis sententia magnopere discrepant.

27 In Margite] Margites poëma fuit Homeri , quod non extat , de quo Arist. in lib. περὶ ποιητικῆς , ubi scribit ille hoc poëma eandem comparationem habere cū comœdia, quam habet Ilias cum tragœdia . Basilius autem in oratiuncula quadam πρὸς τοὺς νέος, τῶς αὐτὸν ἐν τῷ Ελληνικῷ &c. non Homero, sed Pittaco Margiten ascribit.

28 Itaque sapientiam dicere licebit] ita scriptum est in omnibus libris emendatis. ὡς εἴη αὐτὸν σοφίαν νέος καὶ ἐπισήμην καὶ ὀπωρη κεφαλὴν ἔχοντας ἐπισήμην τῶν τιμιωτάτων. Perion. autem leguisse videtur ἔχοντας ἐπισήμην , qui ita interpretatur , quasi caput continens eorum omnium scientiam quæ in summo honore sunt . quæ quidem & lectio , & interpretatio se ipsa refellit. quid enim ineptius, quam ita loqui , sapientia fuerit, & intelligentia , atque veluti caput habens scientiam ? quid sibi vult rursus hoc dicendi genus , caput habere , & scientia caput habens ut in omnibus libris legitur

gitur? sed ego lectorem non tenebo suspensum diutius, quanuis qui paulo acutior erit, facile etiam non admonitus, quam scripturam secutus sim, aut potius, qua in re scripturam vulgatam immutarim, perspiciet. Ego igitur hunc locū sic emendaui detractalitera. v. καὶ ὅπερ οὐκανή εἰχεται. Natum autem scripturæ vitium esse puto ab indoctorum quorundam audacia, qui cum scriptum reperissent, κεφαλὴ εἶχοντα, nec attenderent, hæc verba, hoc ordine esse componenda, εἴπισθην εἶχοντα ὅπερ οὐκανή, putarunt nomini κεφαλῇ. v. deesse, propter participium εἶχοντα, quod statim sequitur, cum sexto casu coniungi solitum. Est autem hoc genus loquendi apud græcos vñstatissimum, εἶχεν ὅπερ οὐκανή, εἶχεν ὅπερ οὐκανή. rationē capit is obtinet. instar quasi pūcti obtinet. Porrò hāc emendationē eo liben tis amplector, quōd eam M. Antonius Muretus approbat.

29 Quod enim singulis in rebus pro cuiusque] Huius loci scripturam semper corruptam esse iudicauī. Et autem hæc in omnibus libris impressis Parisiens. Venet. Florent. German. & in manuscriptis, quos quidem viderim. τὸ γὰρ περὶ αὐτὸῦ ἔκαστα τὸ δὲ θεωρουμ, φεύγειν αὐτὸν cīrcu ὀφόνιμον, καὶ τετρά εἴπισθε λαταν αὐτὰ. Hoc uno Parisiensis diffeit à ceteris, quōd in eo sine articulo τὸ scriptum est δὲ θεωρουμ. Ex hac igitur scriptura difficile admodum est sententiā verbis cōsentaneam elicere. Itaque omnes, quos vidi, interpretes, alij magis, alij minus eam immutarunt: Argyropylus illud εὗτὸ, legit cum spiritu aspero εὗτὸ, neque articulum τὸ agnoscit. idem facit vetus interpres. Aretinus autem partici pium θεωρουμ in tempus infinitum commutat, atque interpretatur, prouidere. Iam Perion. & Gruch. longissimè ab hac lectione discedunt. Nam primū cùm dicat Aristoteles τὸ θεωρουμ, in genere neutro, illi conuertunt latinè. Qui enim rectè rebus, rationibusque suis consulit: deinde illa verba καὶ τούτῳ εἴπισθε λαταν αὐτὰ, ita interpretantur: eiisque se ac sua omnia committunt, vt videantur legisse εὕτες, non αὐτὰ. D. Thomas autem hæc ipsa verba, quomodounque à vetere interprete conuersa sint, sic explicat: & tali homini prudentia concedenda & tribuenda est. quæ sententia profecto a verbis plurimū distat. non enim di

cit Aristoteles *αὐτὸν*, vt subaudiri possit *φρόνσιν*, id est prudentiam, sed *αὐτὰ*, vt omittam quod *ἐπιρρέπειν* non vallet apud Græcos concedere aut tribuere, sed committere, & custodiam rei alicuius tradere, & prouinciam dare. Quid queris? mira est huius lectionis obscuritas, inusitatum loquendi genus, maxima in ea interpretanda, interpretum varietas, multiplex denique fit ab illis scripturæ commutatio. Ego autem sententiam Aristotelis coniectura quadam exquirens & augurans, sic initio verteram. Id enim quod in rem suam res singulas acutè perspicit, prudens esse dixerint, & huic eas commiserint. Sed hoc inest in hac interpretatione vitii, quod nemo vñquam ei, qui rerum singularum cognitionem ad lucrum & quæstum suum reuocet, res illas commiserit, nisi earum iacturam facere velit. finge aliquæ esse qui equos ita tractare & curare sciatur, vt nihil præter uitatem suam in eis curandis spectet: nonne ille sit demen-tissimus, qui ei equum suum curandum tradat? Ergo non erit verum, quod hñc dicit Aristot. omnes ei qui singulas res in vsum suum diligenter & accuratè perspexerit & cognoverit, eas res commissuros. Ne diutius igitur lectorem morer, exilimo de M. Ant. Mureti sententia hunc locum esse corrigendum'. Non enim dubitat ille quin vulgata omnium librorum scriptura sit corrupta, (quod ego dudum suspicatus sum) sed ita corrupta tamen, vt sine vlla arrogantiâ nota possit emendari. Nihil enim addens de suo, nihilq; detrahens, sed vnam vocem duntaxat, culpa librariorum disiunctam ac diuulsam, de integro conglutinans & cōiungens, & ex illis duabus *αὐτὸν ἐκάστα*, vnam faciens, *αὐτοέκαστα*, emendat hoc modo, *τὸ γὰρ περὶ αὐτοέκαστα τὸ ἐν θεῷ φῶμ, φῶμ εἰναι φρόνιμον &c.* Quorum verborū ea est sententia, quam expressi. *αὐτοέκαστα* igitur interpretatus sum res singulas pro cuiusque natura. ea enim mihi vis esse videtur huius nominis. *τὸ ἐν* verò solus ex omnibus interpretibus integrum seruauit, cum alijs articulum *τὸ* omiserint, reddidiq; latine actionis præstantiam. *αὐτοέκαστον* autem vox est non solum Platonis, vt aliquando exilimauit, sed & Isocratis, & aliorum scriptorum. Nam Plato quidem, ut omnibus notum est, *αὐτοέκαστον*, usurpat pro cuiusque rei notione, & forma, quam ideam appellat.

30 Tanquam extremum .] ἔχατον . aliud est hoc loco ἔχατον , quod extremum Latinē nominatur : aliud τέλος . ἔχατον enim intelligitur hīc ab Aristotele aliquid singula-re, quod sensu percipitur, quia & ab eo cognitio nostra ori-tur ad vniuersa progrediens, & ab vniuersis profecta ad sin-gularia desinit . Iam quōd τέλος nonnunquām ultimum & extremum nominauimus , in eo M. Tullium sumus imitati: sed id uno aut altero loco duntaxat fecimus , non enim me præterit τὸ ἔχατον apud Aristotelem, latius patere , quām τέλος , neque omne extremum finem esse , sed id tantū , quod sit optimum.

31 Qua sibi quisque & vni prospicit .] sic Aristo. οὐ τερπὶ αὐτοὺς καὶ ἔνα . alij putant legendum περὶ τὸν αὐτὸν , à qui-bus dissentio .

32 Multarum actionum studio] pluribus verbis dixi , quod uno græci , πολυμηράγμονες .

33 Iccirco & Euripides , j citantur hi versus à Plutarcho in libro Τερπὶ τοῦ αὐτοφόρους ἐμπορεῖν , integri. nam hīc versus tertius est mutilatus. sic igitur est ex Plutarcho supplendus ἵστοι μεταχεῖν τῷ σοσωτάτῳ τύχῃς .

34 Vel hanc esse graueni] Græci interpretes subau-diūt verbum ἀγνοεῖσι , quod nonnulli in ordinem verborum Aristotelis coniecerunt .

35 Non illo [non uno ex quinque sensibus, aspectu, au-ditu, odoratu, gustatu, tactu, sed eo quem internum & communem dicimus .

36 Veruntamen prudentia sensus est potius .] liber Flo-rentinus, Parisiensis, Venet. German. & scripti aliquot sic habent : ἀλλ' αὖτι μᾶλλον αἴσθησις ή φόρμησις . quorum ver-borum hæc sententia est . sed hic sensus communis qui dici-tur, sensus est potius, quām prudentia . Vetus autem inter-pres , cunct quo consentit Argyropylus , legit hoc modo , ἀλλ' αὖτι μᾶλλον αἴσθησις ή φόρμησις . quam lectionem ita explanat D. Thomas: prudentia ad hūc sensum communem propius accedit, quām ad scientiam , & vt verba magis ex-primam, prudentia sensus est potius, quām scientia . Atque hæc lectio mihi sanè videtur & verior, & incorruptior, eāq; iccirco secuti sumus : illa autem superior, mendosa & corru-

pta est, meo quidem iudicio. Quin si mihi, quod sentio, libere liceat dicere, videtur mihi etiam haec suspecta, putoq; hoc totum *νόμοντος*, ab aliquo studioso primùm ad oram libri ascriptum, ad explicandum id prouocabulum *ωτη*. deinde ab aliquo imperito librario in ordinem verborum Aristotelis coniectum: posteà alios (vt solent propagari falsa) quò illud nomen *νόμοντος* pertineret, non intelligentes, in *νόμοντος* commutasse propter illud *μελλοντος*, quod antecedit. Ne diutius igitur lectorem suspensum teneam, coniectura mea est haec, scriptum esse ab Aristotele hoc modo *μελλοντος μελλοντος* hoc sensu. sed haec, videlicet prudentia, sensus est potius, subaudi quām scientia. solet autem Aristoteles, quod & alii itidem scriptores faciunt, cùm aliquid ingressus dicere, aliud interposuit, ad id quod inchoatum reliquit, reuerti, atque id ipsum vel iisdem verbis, vel aliis repetere, & absoluere. Ita cùm dixisset, prudentiam esse extremit, quod extrellum non scientia, sed sensu comprehendatur: deinde ea interposuisse, quæ ad illam sensuum distinctionem pertinebant, redit ad illud quod interruperat, hoc modo: sed haec, sensus est potius: quod quidem id ipsum est, quod aliis verbis proximè dixerat, extremū in quo uersatur prudētia, nō scientia comprehendendi, sed sensu percipi. nā haec oratio, sed haec sensus est potius præcisa est, quæquerit integra, si ita expleas, sed prudentia sensus est potius, quām sc̄ientia, id est prudentia sensui, quām sc̄ientiæ, similior est.

37 Illius autem alia forma, aliaquæ notio est.] illius nempe scientiæ. alii ad sensum referunt. non est autem omnitem veterem interpretrem legisse *ἐκείνην δ' ἀλλού εἴδος*, cum in omnibus libris, quos quidem viderim, scriptum sit *ἐκείνην δ' ἀλλού εἴδος*.

38 De bona consultatione] *περὶ διβεβίας*. Perionius prudentem consultationem: quasi verò bona cōsultatio aut minus sit Latinum, aut non proprius accedat ad græci nominiis *ἔτυμον*.

39 Sagacitas] sic *ἀγγίστης* nominauit. Nam cum videā dictam esse *ἀγγίστης παρὰ τὸ ἀγγῆ νοῦν*, id est à proximè intelligendo, seu à propinquitate mentis: sagaces autem à

sagiendo, id est acutè sentiendo, ut scribit M. Tullius: sentireq; idem sit interdum, quod intelligere, & homo dicatur animal prouidum, sagax, multiplex: visum est latinum nomen satis aptè græco respondere. vno contentus ero exemplo. ex quo intelligere licebit ἀγρίνιον, & sagacem idem valere. Plancus Cicer. lib. x. Sed certè nimia eius indulgentia in Lepidum, ad hæc pericula perspicienda fecit cum minus sagacem. Definitur autem ab Aristotele ἀγρίνιον, hoc modo αὐλαυτ. οὐσέρ. lib. 1. in extremo οὐ αγρίνιον εἶται ἀσο-
νιάτις εὐεσκέπη χρόνῳ, τοῦ μέσου: οἰον εἴτις ἴδων στιν σε-
λήνην τὸ λαμπεῖν αἱρεῖται προς τὸν ήλιον, ταχὺ εἰρέντε διὰ
τὶ τοῦτο, στι πὸ λαμπεῖν αἴπο τοῦ ήλίου: οὐ διαλεγόμενον πλε
σίω ἐγκριθεῖται. Nam solertiam ostendemus suo
loco eam esse, quam græci σενότητα appellant. Acumen
autem mihi non displiceret, si quis hoc malit.

40 Scientiæ.n. nullum est rectum: nam neq; eius] sic A-
ris. Επισήμως μὲν γαρ εἰς οὐφότης: οὐδὲ γαρ αὐτῆς. nihil
est his verbis facilius homini non indoctissimo. Scientia semi-
per est recta, nunquam praua, cum versetur in rebus veris,
& necessariis: esset autem eius aliquod rectum, si esset eius
aliqua prauitas. nunc autem cum scientia nulla sit prauita-
tas, sequitur ut neque eius yllum sit rectum. Perionius hæ-
sic vertit: Quoniam in scientia non spectatur quid rectum
sit, quoniam, ne in peccato quidem. Evidem fateor inge-
nuè me, quid sibi hæc verba velint, non intelligere.

41 Decisum iam ac constitutum est] διωρίαν. Peri,
enumerata ea sunt omnia, in quibus esset opinio. non di-
cit Aristoteles se aliqua in quibus esset opinio, enumera-
se Perioni, sed eum, qui opinatur, id quod opinatur, iam
decidisse, & constitutum in animo habere, tametsi re sit
dubium, & incertum, atque adeo fortasse falsum.

42 Cogitatione igitur inferior est] διεροίας αἴρεται
ταῦ. Perion. relinquitur ut sit mentis, non recte. Λείπεται
cum patro casu iunctum, valet, superari, inferiorem esse:
sic loquitur lib. 2. de animo εὐμένοις ἀνθραῖς εἰδότεσθαι
λείπεται πολλῶν τῶν ζώων: κατὰ δὲ τὴν αἴρισθαι πολλῷ τῶν
ἄλλων διαφερόντων απειθοῖ. Aelianus ποικίλ. ισορ. a. de
Georgia & Protago. τῇ δὲ σοφίᾳ τοσοῦτο ἐλείποντο, γονούν
αὐτοῦ

δρῶν ταῦθες. Iccircò autem dicit bonam consultationem cogitatione seu mente esse inferiorem, quod bona consultatio, cum sine ratione constare non poslit, nihil enuntiet, sed ratiocinetur & querat aliquid: cogitatio autem sit enuntiatio. Sed queret aliquis: quorsum hic Aristoteles cogitationem interiecit, cum opinionis & bone consultationis differētiam ostendere instituerit? fortasse ideò quod utraque nempè cogitatio, & opinio aliquid enuntiat, id est vel ait, vel negat. si probatum igitur sit bonam consultationem iccirco esse cogitatione inferiorem, quod illa nihil dum enuntiat, haec aliquid enuntiat, erit quoque probatum bona consultatione opinionē esse superiorem, quia & opinio non sit quæstio, sed iam enuntiatio.

43 Hæc enim nondum enuntiatio] *ωτη γαρ επω φέσις.* hæc nempè bona consultatio. Vetus interpres videtur legisse *ωτη*, id est ipsa bona consultatio, quæ mihi videatur incorrupta & germana lectio.

44 Sed magno malo accepto] *κακὸν δὲ μέγειληφάς.* Perion, sed magnum id malum existimarent, aliud est *εἰληφάς*, aliud *ὑπειληφάς* aliud *λαμβάνω*, aliud *ὑπολαμβάνω*.

45 Alio loquente] *ἄλλου λέγοντος.* Perionius tacentibus nobis. cui probabitur hæc interpretatio?

46 Ea autem quæ *γνώμη* à græcis] Tota hæc disputatio de ea, quam græci *γνώμην* appellant, nominibus ipsis ita implicata est, vt si quis aliis, quam græcis, eam persequi conetur: aut aliud agere, aut iocari, aut operam ludere deniq; videatur. Evidem fateor ingenuè me ea, quæ hic ab Aristotle dicuntur, satis commodè latinè expli care non posse. hoc dico amplius me in hac esse sententia, vt ea ab eo, qui græcè nesciat, vix intelligi posse existimem. Itaque melius fortasse mihi consuluissim, si totum hunc locum non attigissen, aut certè græca nomina ea, quæ ad hanc distinctionem atque explicationem pertinent, retinuisse. Verum altera ex parte reprehensores aliquos extimescebam, qui, si hæc in latinum sermonem non vertisse, dicerent me opus inchoatum edidisse: desertum negotium quererentur: nihil esse, quod ex vna lingua in aliam transferri nō possit: me vel nimis religiosum, ac timidum fuisse, vel hæc interpre-

pretari non potuisse. Ego igitur utrisque satisfacere insti-
tui, & græcarum literarum rudibus, & græcè doctis: illis,
vt ne querantur sibi non esse consultum: his, vt lætentur se
græcas literas didicisse, cum viderint quanto hæc nostra la-
tina græcis sint deteriora. Quod si qui hæc eadem melius
verti potuisse contendent, æquissimo animo me ab eis do-
ceri patiar.

47 Ad consentiendum id est ad ignoscendum] συγγρω-
μονικὸν. scio συγγράμματα non esse id quod latini consensum
appellant, neque συγγράσκεν, consentire: sed nos his no-
minibus vti oportuit, si vellemus hanc Aristotelis de sen-
tentia, quam græci γράμμα dicunt, explicationem latinè
reddere. Nam si συγγράμμα veniam, aut veniæ dandæ vo-
luntatem, & συγγράσκεν ignoscere & veniam dare, &
δγνώμονα moderatum, aut æquum, aut' commodum, aut
facilem nominasse, totam hanc disputationem ac distin-
ctionem, inutilem atque ineptā reddidisse. Pendet enim
è nominibus, nec nisi seruata nominum quasi cognatione,
intelligi potest.

48 Consensum accommodare] συγγράμματη δicūt
græci. nam consensum accommodare scio non esse latinis
admodum vstatum, sed volui (vt dixi) in iisdem perpetuò
nominibus hærere, vt qui hæc nostra legeret, facilius,
quid sibi vellet, aut quid sentiret Aristoteles, intelligeret.

49 Viri æqui & boni] τοῦ ἐπιεικοῦ. secutus sum Aspa-
sium, nam D. Thomas interpretatur ipsius æqui boni. quod
græci dicunt τοῦ ἐπιεικῆς.

50 Et mens extremorum est] sic Aristo. καὶ οὐ τῶν
ἐχάτων ἐπ' ἀμφότερα. huius loci hanc sententiam esse ar-
bitror. mens tūm primorum terminorum est, id est defini-
tionum, eorumque principiorum, quæ demonstrari non
posunt, tūm eorum extremorum, quæ propriè hoc nomi-
ne appellantur, id est singularium, quæ sensu quoque ipso
percipiuntur. sunt autem singularia principia vniuersorū:
& vniuersa singularium fines. Mens igitur vna est, quæ pri-
mos, fixos & immobiles terminos cernit, quales sunt defi-
nitiones, & enuntiationes vniuersarē: easq; ad constituendas
demonstrationes adhibet, cum illæ tamen demonstrari non

possint. Altera est, quæ extrema, hoc est singularia contemplatur, & considerat, versaturque in iis artibus, quæ ad agendum valent. atque hæc sensui communis similima ac gemina est.

51 Sed ut probi efficiamur] τοῦ γενέθλαι, subaudiendum ἀπεδοίεις, non ut Perionius putauit, φρονίμιας. itaq; expeditior esset lectio hoc modo. ἀλλὰ καὶ τοῦ γενέθλαι ἀπεδοίεις, τοῖστ δύσιγνουθὲν αὖτις χείσιμος. ego tamen nihil muto: sed sententiam sequor tantum.

52 In valetudine curanda] περὶ θύμων. Perion. in medicina: non recte.

53 Nam ea certè, quæ efficit] οὐ γράποιται ἔρχει καὶ επιτάθει περὶ θύμων. Perion. Nani cùm eius opus sit in agendo &c. quid ab Aristotelis sententia disiunctius fingi potest?

54 Veruntamē non ut valetudinem] sectitus sum lib. Florenti. Venet. Parisien. in quibus ita scriptus est hic locus Εἴπειτα ποιήσοι μὲν, σὺν χώρᾳ τερψινῇ δὲ θύμων, ἀλλὰ ὡς θύμων, οὐ τῶς οὐ σοφίᾳ δὲ δαμονίῳ: quā lectionē confirmant Eustr. vetus interpres, Argyr. verba aut̄ Eustr. sunt hæc, ὡς μέρη συμπληρωτικὰ τῆς δαμονίας. idest, ut partes, quæ beatitudinem constituunt, & compleant. significat Aristoteles prudentiam, & sapientiam effectrices esse virtutēs beatæ, non ut causas efficientes, sed ut partes eas, quæ constituunt totum. alii codices habent ὡς θύμων τὰ ἐνεργειαὶ, οὐ τῶς οὐ σοφίᾳ δὲ δαμονίῳ: quos videtur probasse D. Thomas, quanvis veris interpres (ut dixi) vocem ἐνεργειαὶ, nō habuerit.

55 Quam solertiam] δεινότητα solertiam appellauit bonis auctoribus lingue latine fretus: melius (opinor) quam Perionius, qui ingenium: melius quam alii qui calliditatem nominarunt. nam calliditas quidem πανηργία est potius. sed nominis solers, exempla proferamus. M. T. offici. i. decipere hoc quidem est, non iudicare. quocircà in omni re, fugienda talis solertia est. idem de natura deorum lib. 2. Quibusdam bestiis machinatio quædam, atque solertia, ut in araneolis. Idem offi. i. in extremo. Sic homines, ac multo etiam magis, natura congregati, adhibent agendi, cogitandiique solertia. Idem ibidem. aut enim in

in perspicientia veri, solertiaque versatur, aut in hominū societate &c. quo loco perspicuè solertiam eam nominat, quam Græci δειρότητα. Idem in Bruto. Habuit à natura genus quoddam acuminis, quod etiam arte limauerat, quod erat in reprehendendis verbis versutus, & solers. Terent. in Eunicho. fac periculum in palæstra, in musicis, soler-tem dabo. Horat. od. 8. lib. 4. Solers nunc hominem pone-re, nunc Deum. His locis omnibus, arbitror solerterem & solertiam δειρόν & δειρότητα græcè reddi posse.

56 Non est porrò prudentia] Secutus sum veterem interpreterem, & Argyrop. qui hoc modo legerunt. εἰσὶ δὲ οἱ πόρνοις οὐχ οὕτη οὐδὲ αἷμα. à codice Florentino & Veneto abest uox αἵτη, immo deest potius. nā sine dubio ascri benda est. significat autem Aristoteles prudentiam non esse solertiam quidem illam, sed non esse tamen sine solertia.

57 Habitus autem hoc quasi] D. Thomas hoc animi oculo solertiam significari putat, atque ita hunc locum explicat: in hoc animi aspectu atque oculo, id est in solertia ingenerari prudentiam non sine virtute. Eulstratus hunc oculum vult esse τὸν πραγματικὸν τοῦ, id est mentem, quæ ad agendum valet. Ego D. Thomæ assentior in eo, quod hunc animi oculum vult esse solertiam: sed nolim intelligi habitum cum virtute ingenerari in solertia, sed potius huius oculi, nempe solertia, opera ac beneficio, habitum cum virtute coniunctum in animo innasci, ut illud τῷ ὄμηρῳ sit instrumenti loco positum: habitus autem ille cum virtute coniunctus, prudentia.

58 Ratiocinationes enim ex quæ] Nulla est hoc loco in omnibus græcis exemplaribus lectionis varietas, nullum scripturæ vitium: tantummodo vitiosa interpunkcio est. nam id interpunktum, quod vocis εἰσὶ posteriore loco appingitur, abradendum est. & q[uod] sequuntur, uno spiritu sunt legenda hoc modo, οἱ γὰρ ταῦ λογιοὶ τῶν πραγμάτων ἀρχὴ εἶχοντες, εἰσὶν ἐπειδή το. id ē τὸ τέλος. id est ratiocinationes, quæ rerum in actione positarum principia continent, ed sunt, in eoque vim suam habent sitam, quod talis sit finis, nempe vel id quod sit re-apsc bonum, vel id quod boni speciem præ se ferat. Namq[ue] in iis rebus, quæ sub actionem cadunt, finis principii in-star

star obtinet. Quemadmodum enim in iis, quæ animo certuntur, constare scientia non potest, si principia sint incerta, dubia, deniq; nō necessaria: ita in illis solertia vacillabit, claudicabit prudētia, atq; iccīrcō ad actionē min' alacriter, minusq; expeditē aggredietur, si nullus certus finis, ad quē actionis consilium referatur, propositus sit. Et quemadmodum in his principia demonstrari neque possunt, neque debent, sed ea posita oportet esse, & concessā: sic & in illis fines, vt pote qui principiorum loco sunt, positi, fixi, rati, certi esse debent.

59 Sic se res habet in iis animi bonis] ἐτῶ καὶ ἐνταῦθαι, id est sic & hīc. in omnibus libris impressis, quos quidem viderim, ea est interpunctio, quam exposui. Eustatius autē lectionem aliter interpunctam proponit, huiusmodi ἐτῶ καὶ ἐνταῦθαι εάν λέπη νοῦ, vt hæc coniunctè legantur, quæ membratim legebantur. Verū cum hæc lectio, quam sequi sumus, tot libroruī fide, ac testimonio confirmetur, habeatque sententiam non solum probabilem, & consentaneam, verum etiam apertam; non putauī mihi ab ea temere esse discedendum. Si quis autem huic alteram anteponet, neque ei aduersabor, neque inuidebo.

60 Quanto in agendo ceteris antecellant] εν τῷ φράττειν διαφέρει. Scio apud græcos διαφέρειν valere differre, interesse: sed valet quoque antecellere, præstare. Isocr. de Helena, οὐ καὶ τῷ γένει καὶ τῷ κάλλει, καὶ τῇ δόξῃ πολὺ διῆνεγκε. idem περὶ εἰρήνης. τοσοῦτον διοίᾳ διηνεγκαν πάνταν αὐθρώπων. Arist.lib.7. Polit. εἰ εἴσαν τοσοῦτον διαφέροντες οἱ ἔτεροι τῶν ἀλλων, δύσον ὑγέμεδα τὰς ἥρωας τῶν αὐθρώπων διαφέρειν. Atque hanc proximam huius verbi significatio nem magis conuenire huic loco existimaui. D. Thomas quidem cui vix linguae græcae elementa fuerunt cognita, & qui interpretatione usus est penè barbara, sic explicat. Hisq; ferè verbis utitur: multūm differt excellentia bonitatis: Quòd si quis malit hoc loco διαφέρειν, pro differre accipi, Perionii tamē interpretationem probare nullo modo possum, quæ talis est. iam magna est in actione distinctio.

61 Nam quòd uirtutes omnes] Plato in Menone.

62 Ea cui prudentia moderatur.] οὐ κατὰ τὴν φρόντιστι. ideft

id est ea quæ prudentiæ congruit.

63 Illam nondum erit consecutus.] τὴν δύον πως εἰληφὼς ἔσαι. Sic liber Flor. et Parisi. Vetus interpres videtur legisse τὸν πῶς, idest nullo modo, nequaquam. Quæ lectio sàm mihi non displicet. erit enim hæc sententia, ut intelligas orationem esse eorum, qui dicebant, uirtutes posse inter se separari, fierique posse, ut quis sit fortis ac liberalis, nec tamen temperantiam, nec iustitiam sit consecutus. quale est illud M. Tullii offī. I. sunt enim qui in rebus cōtrariis parùm sibi constent: voluptatem seuerissimè contemnunt, in dolore sint molliores: gloriam negligant, frangantur infamia. Iam si legamus τὸν πῶς, erit hic sensus, fieri posse, ut qui non fuerit, verbi gratia, nuper temperans, is consuetudine adhibita, laboreque suscepto, eam virtutem comparet. non est autem omittendum, hæc verba εἰληφὼς ἔσαι, Perionium non mihi videri rectè vertisse hoc modo, percepit. aliud est enim εἰληφὼς ἔσαι, aliud εἴληψε.

64 Sed ut existat, & adsit.] ὁ πῶς γένεται nempe sapientia. Hoc significat Arist. quemadmodum medicinæ proposita valetudo est, sic & prudentie sapientiam esse propositam: Perion. sic, sed ut quicque fiat, prouidet: quæ quām longè absint ab Aristotelis sententia, nemo est, qui non videat.

In librum septimum.

1 Quemadmodum Lacônes.] Plato in Menone, in extremo. καὶ οἱ Λάκωνες ὅταν τινὲς ἐγκριμέζωσιν ἀγαθὸν γῆδρα, θεῖος ἀνὴρ (φυσίν) ἔτος. quo loco Muretus legendum putat σεῖος, cui assentior. sic enim loquebantur Lacedæmonii: Suprà autem, malè librarii imprellerunt illud, pro illum pag. 159. versu vltimo.

2 Incontinenter viuere possit.] Arist. ἀκρατέυνται. Perionius iudicium suum retinere possit. puto cum aliud egisse, cùm hæc scribebat.

3 Omnino rationem eorum qui] ὁ λόγος εὑμάχητο πρὸς τὸν λόγον. Poteram & sic vertere, cum eorum ratione pugnabat.

gnabat. Perionius bellum gerebat. atqui μάχεσθαι non' est bellum gerere, sed præliari , aut pugnare, nisi forte bellum & prælium, idem esse existimat'. sed hæc leuia sunt. librarii hic omiserunt vocem, omnino.

4 Atqui si opinio est incontinentis] sic Aristot. Αλλαὶ μὴν εἴης δόξα, καὶ μὴ επιστῆμεν . &c. Perio. Atqui si opinio quidem & scientia insit. sustulit negationem .

5 Puta si etiam in falsa .] Arist. εἰ τοῦτο τὸ δόξεῖ . Perion. æquè vt si falsæ . Hoc sentit Aristoteles . si continencia faciat, vt nos in omni opinione maneamus, etiā falsa: mala erit : à qua sententia longè abest Perionii oratio .

6 Quia ei mentiti sit molestum .] διὰ τὸ λυπεῖσθαι δόμενον . Perionius , tum cum vi doloris coactus mentiretur. monstri similia profectò videri possint ei qui cum Græcis conferat.

7 Sophistarum ratio quam mentientem] mentientem etiam M. Tullius commemorat lib. 2. de Diuinat. Quomodo autē mentiétem, quem Φιλόμενον vocant, dissoluas? & & acad. quæst. 2.

8 Adibibere? secutus sum librum Florentinum , in quo legitur επιτίθεν. Alii habent επιτίθεν . id est amplius bibere: quorum utrum sequamur, nihil magnopere refert .

9 Si enim ei persuasum esset], secutus sum veterem interpretationem, & librum Parisiens. ab Adriano Turnebo emendatum : cuius hæc scriptura est , εἰ μὲν γὰρ ἐπέτειος ἀναράθει, μεταπτεῖσις αὐτὸν επιστάτω: νῦν δ' οὐ πεπειραγένος, εὐδὲν οὐδὲν τοιοῦτα αράθει. quam quidem esse veram & incorruptam lectionem , quiuis non tardissimus facile intelligat.

10 An potius quod sic, vel sic] deerant hæc in omnibus libris vulgatis, quæ restituta sunt à P. Victorio , eorumque reperiuntur in vetere interpretatione , vestigia . αλλὰ τῷ ὥστε, οὐτέ.

11 Idem . n. esset incontinentia, quod intemperantia] sic Arist. ταῦτὸν γὰρ οὐ τὴν ἀκολασίαν. quod perinde est, ac si dixisset: ταῦτὸν γὰρ οὐ τὴν ἀκολασίαν τὴν ἀκολασίαν . Perionius , qui ἀκαρίαν semper impotentiam nominat, (quod tamen non reprehendo) sic vertit. idem enim esset, quod impotencia. debuerat dicere, quod intemperantia.

12 Nonnulli enim eorum qui] id probat Plato in Menone.

13 Nonnulli enim non minorem] sic Aristot. ενιοι γαρ τωις θεσιν & δὲν οὐποι, οῖς δοξάζεσθαι. Perionius: non enim sunt apud quosdam minus firmæ de iis quæ credunt, opinio-nes. inuerso verborum ordine, sententiam Aristotelis cor-rupit, ut cuius intelligere licet.

14 Quod declarat Heraclitus] qui omnia moueri pu-tabat, ut scribit Arist. topic. 1. & Plato in Cratylo, his ver-bis, Χεδόν τι αὐτὸς τοικαζεῖ Ηγέρητον, ηγούντο αὐτὰ ὄντα λέγου τε παύτα, καὶ μέρειν & δὲν. alij referunt ad id quod di-cebat Heraclitus, se omnia statim à puero scire cœpisse.

15 Præterea quoniam duo sunt, &c.] Disputat hoc loco aduersus Platonem, qui negat eum qui sciat, quicquam a-lienum ab eo , quod sciat , agere posse . ostendit pri-mùm scire dupliciter dici : Nam scit is , qui cum sciat, scientia non vtitur,nec ea quæ scit , animo cernit , ut grammaticus aliud agens,quām quod est grammatici , puta canens, numerans,&c. scit & is qui ea quæ scit , considerat, & contemplatur : Deinde duo esse enuntiationum genera. aliæ enim sunt vniuersæ,aliæ singulares. si quis igitur vtrun-que genus sciat, & non vtatur tamen singulari , sed vniuersa tantum : non sit mirum, si ea quæ agit , ab iis quæ scit, alie-na sint: quia singularia duntaxat sub actionem cadunt.

16 Præterea alio modo] sic Arist. ετι τὸ ἔχεντὸν επισή-μην, οὐλον τρέπων τῶν νῦν ἐνθέτων υπάρχει. Perion. situm est in homine, ut alia ratione scientiam habeat. non probo, quòd illud υπάρχει vertit , situm est in homine. quid ita? quia neque hoc loquitur Aristoteles,neque sentit. commo-diū vertislet hoc modo; Præterea habere scientiam , alio modo præter eos, quos nunc diximus , inesse potest in ho-minibus.

17 Nā eius qui sciētiā habet] sed quid iterest inter huius habitum , & illius quem suprà commemoravit his verbis? Nam & is qui scientia prædictus est , nec ea vtitur.&c. Re-spondeo illius habitum solutum & expeditum esse , ita ut cum velit, habitu fungi possit: huius autem, vincitum atque impeditum, ita ut non sit ei liberum , cùm sit opus , munere scientis fungi.

18 Oportet enim illa vna cum ætate] δέ γὰρ συμφύνει.
subaudio τέσλογες.

19 In iis quæ sunt cognitionis, &c.] locus est facilis ijs qui paulum modò in philosophia exercitati sunt. Aliæ sunt (inquit) opiniones de rebus vniuersis, aliæ de singularibus. Atque illarum aliæ in ijs scientiis locum habent, quæ in cognitione positæ sunt, aliæ in iis quæ ad agendum, aut efficiendum sunt utiles. simulatque igitur in illis dixit aliquis, omnem hominem esse animal, & Socratem esse hominem, neceste est animum assentiri, Socratem esse animal: in his autem, statim ut quis dixit, quicquid est dulce, gustandum est: & hoc est dulce, gustat. Perionius huius loci sententiam nō intellexit: quod quidem declarat eius interpretatio. Nam primum verba illa ὅταν μία εἴξ οὐτῶν γένηται, sic vertit, cùm earum vna adfuerit, cùm longè aliud significant, nempe cùm ex iis, quæ duæ erant, vna facta sit: deinde illa ἐνθά ϕάγει τὴν ψυχὴν, animum intus præscribere. at quis vñquā somniauit ἐνθά latinis valere intus, & ϕάγει præscribere? postremò illa ἐν δὲ ταῖς ποιητικαῖς, sic, & vires eas quarum omne opus in agendo est: planè totum hunc locum indignis modis corrupit;

20 (Hæc autem est quæ agit)] αὕτη δὲ εὐρεγένει. hæc sunt includenda interpositionis nota. quod non vidit Perionius, qui hoc modo vertit. hæc profecto exequitur: nequic emendauit Gruchius.

21 Ut eam habere non sit scire] ὡς δὲ καὶ τῷ ἐχειν, επίσαδαι. sic habent codices Florent. Paris. Nonnulli autem alij τῷ ἐχειν. ego hanc scripturam corruptam esse puto, corrigendumque vel hoc modo, ὡς δὲ εἶναι τῷ ἐχειν επίσαδαι: quorum verborum sententiam expressimus, vel ut M. Anton. Muretus mauult, ὡς δὲ εἶναι εἰν τῷ ἐχειν επίσαδαι, id est ut in ea habenda non insit scire, quæ mihi videatur germana lectio, eamque vetus interpres agnoscere videtur. malè autem librarij infrâ versu abhinc tertio imprefserunt vniuersa pro vniuersis. hoc igitur erratum corrige.

22 Eos igitur qui in his] videlicet per se expertendis: longum est hyperbatum ab illis verbis, Quoniam autem eorum quæ voluptatem, &c. usque ad hunc locum.

23 Homo dicebatur] Huius loci hæc sententia est. Quæ admodum ille Olympiorum victor non Plato, non Aristedes, non Socrates, alioùe proprio nomine appellabatur, sed communi omnium hominum nomine, homo: sic iræ & lucri, & ceterarum rerum incontinentis, communi nomine incontinentis appellatur, cum incontinentis tamen multum ab illarum rerum incontinenti differat. Eustratius in proœmio commentarii in libr. 5. de hoc homine Olympionice sic scribit. οὐδὲ ἀροκεμένη ἀρετὴ δικαιοσύνη μὲν λέγεται, καὶ ὄνομα γέται τῷ τῆς ὅλης δικαιοσύνης ὄνόματι: ὄνομα δὲ ίδιον ὅντες ἐκλιπότατο: ἀλλ' ὑπέρ εἰκένος ὁ Ολυμπιονίκης & Σωκράτης, & Πλάτων, καὶ Λαρισεῖδης, ἀλλὰ τῷ κοινῷ τεάντων αὐθιρώπων ὄνόματι αὐθιρώπος ὄνομα γέτετο: εἴ τω καὶ οὐ παρέστα ἀρετὴ δικαιοσύνη καλεῖται: ex quibus verbis suspicari possit aliquis, illum nescio quem Olympionicen proprio nomine caruisse, communisq; omnium hominum nomine fuisse appellatum. Quidam doctissimi viri existimant fuisse olim quendam Olympiorum victorem, qui communi omnium hominum nomine Αὐθιρώπος, quod ei tamen esset proprium, appellaretur.

24 Cuius rei hoc argumentum est] συμβούλιον δὲ. Hæc pertinent ad continentis & incontinentis differentiam, neque sunt referēda ad similitudinem victoris Olympici, quā proximè interposuit, ut putauit Perionius.

25 Cuius rei argumentum est] secutus sum codices meliores & quidem manuscriptos, in quibus ita scriptum est. συμβούλιον δέ. οὐ γαρ μαλακοὶ λέγοντες, quam lectionem confirmat vetus interpres, & D.Thomas.probat Victorius. Ea autem quorum nimium ferre non possunt molles, sunt famæ, sitis, frigus: illa à quorum nimio qui vincuntur, molles non dicuntur, sunt pecunia, lucrum, honos, ira.

26 Quanuis hi in iisdem versentur] οἱ δὲ τοῦτο μὲν περὶ τῶν ταῦτα. sic legendum, non ταῦτα repugnantibus omnibus ferè codicibus. sed Argyropylus tamen, & D.Thomas probant ταῦτα, idest eadem.

27 Quocircà qui securus] Διὸς ὅσοι μὲν παρὰ τὸν λόγον. &c. Hic est αὐτοκέλεθος. nullū enim verbum nomini huic ὅσοι infrà respondet, sed subiicit mutata loquendi figura, μο-

Ἄντε μὲν οὐδὲ δευτέρα περὶ τῶν τεσὶ διὰ τὸ &c. id est vi-
tium igitur in his. &c.

28 Propter similitudinem autem] sic habet liber Floren. & Parisien. & ceteri ferè impressi, δι' ὄμοιό τητα δὲ τοῦ πάθει προσεπιτιθέντες τὴν ἀμαρτίαν περὶ ἐκάστη λέγεται. quæ verba sic quoque verti possunt, sed obscurius: Propter perturbationis autem similitudinem, adiecta præterea incontinentia, de vnaquaque re dicunt. vetus interpres, & Argyrop. videntur legiſte τεπὶ ἐκάστοι. ego Aristotelis sententiam quam planissimè potui, expressi.

29 Quòd in complexu venereo] sic Aristo. ὅτι ὁ πύγε-
σιν, οὐκ ὁ πύγονται. vetus interpres ita vertit, quia ducunt,
 non ducuntur. quibus verbis inductus ac deceptus D. Thomas putauit hoc sentire Aristotelem, mulieres non esse eò
 dicendas incōtinētes, quòd non affectus, & appetitus suos
 rationi obedientes præbeant, sed ab affectibus suis trahantur.
 Verùm id non sentit Aristoteles, sed illud, mulieres non
 iccircò incontinentes esse dicendas, quòd patientur mulie-
 bria, non agant. Est enim hoc mulieribus attributum à na-
 tura, vt subigantur à maribus, non subigant mares.

30 Quemadmodum & eum qui] hic locus in omnibus
 libris, corruptus est, & sic emendandus. ναθάνερ καὶ τὸν περὶ
 τοὺς δύμους ἔχοντα τοῦ τον τὸν τρόπων, τούτου τοῦ πάθους
 ἀκρατῆ, ἀκρατῆ δὲ λεκτέον. natum est mendum ex voce
 ἀκρατῆ, quam cum librarij bis scriptam viderent, putarunt
 alteram superare, atque iccircò sustulerunt. Illud τε τε præ-
 terea omiserunt, vel consultò, vel imprudenter, propter
 similitudinem trium syllabarum deinceps insequentium
 τε τε τε.

31 Deinde ab actione aberrant.] secutus sum codicem
 Floren. Parien. & ceteros melioris notæ, cum quibus con-
 sentit vetus interpres, & Argyrop. sic habent autem libri il-
 li. εἴτα ἀμαρταύσοι τῆς ἀράξεως. P. Victorius testatur se in
 nonnullis scriptum reperiisse ἀράξεως, id est à mandato,
 aut præscripto aberrant. quam scripturam non improbo.

32 Et quatenus sunt communes] καὶ ἐφ' ὅσον κοινῶν. Pe-
 rition. quia communes. non recte.

33 Ad fores] ad fores iudicii.

34 Præterea nemo dolens stuprum. &c.] εὐθεῖς οὐ βριζεῖς λυπούμενος. οὐ βριζεῖν non solum id valet, quod Latini contumelia afficere dicunt, sed etiam stuprum inferre, ut interpretari sumus.

35 Non inest enim in ira] ἐγέρθεσθαι εἰνθυμῶς οὐδεῖσι. Perion. neque enim ira dominante loci aliquid libidini relinquitur. speciosa oratio, sed ab Aristotelis sententia aliena.

36 Sed eo carent] οὐλλογούντες οὐχι. nonnulli codices, iijq; mendosi habent, οὐλλογάρτηται, καὶ οὐκ εἴχεται. quos secuti sunt Perion. & Gruch.

37 Innocentior enim, minusque perniciosa] εὐτερεσέπεια ηγή. sic habent codices emendati. alii εὐτερεσέπεια, id est imbecillior, quos secuti sunt Perion. & Gruch.

38 Eorum autem qui consilium] horum prior est incontinentis, posterior mollis, ut mox ipse dicturus est. ibi, corū igitur. &cet.

39 Eorum igitur qui suprà] sic Arist. τῶν δὴ λεγέντων τὸ μὲν μαλακίας εἰδός μᾶλλον, οὐδὲν αἱρετὸς. atque hæc est vera & incorrupta scriptura, quamuis libri Floren. habeant οὐδὲν αἱρετὸς. vetus interpretatio autem hoc loco planè corrupta est. nanque eius autor præter cetera mala, videtur legisse νανίας εἰδός. sed Argyropylus, & Aspasius perspicue probant eam lectionem quam secuti sumus. Verba Aspasij sunt hæc. τῶν δὲ λεγέντων (μηλονότι τῶν μῆλων πρωτεύεται,) οὐ μὲν θάμβους οὐ ποτὲ τῶν λυπῶν ὃν οἱ πολλοὶ εἰχεῖν πάνται, μαλακός: οὐδὲν θάμβους οὐ ποτὲ τῶν ιδονῶν, ὃν οἱ πολλοὶ εἰχεῖν πάνται, αἱρετὸς. sed quid Argyropyli, quid Aspasij auctoritate opus est? ipsa se ratio ac nuda veritas tueri ac probare potest. Nam quod hæc dicitur ab Aristotele, illorum, quæ paulo ante posuit ibi EORVM, qui consilium non cœperunt ita viuendi, aliis &cet. repetitio est, qua tum vti solent scriptores, cum aliquid dicere ingressi, id non absolverunt. cœperat autem dicere, eorum qui consilium nō capiunt, alium dulcedine voluptatis duci, alium doloris metu perterreri. deinde docet, interesse inter eum qui leui cupiditate adductus flagitosum aliquid admittat, & eum qui vehementi &c. quorum le est intemperans, hic est incontinentis. His interpositis, subiicit. Eorum igitur, quos dixi-

mus non capto consilio quâ voluptates sequi , quâ dolores è cupiditate natos fugere, ille est incontinēs, hic est mollis.

40 Ut Theodectæ Philoctetes] Theodectes & Carcinus poëtæ tragici fuerunt, de quibus Aristoteles in libro *Τερπικοῦ*.

41 Quemadmodum Persarum regibus] scio libros Florent. Parisien. & ceteros omnes impressos habere Σκυθῶν: sed ipsa historiæ veritas postulat, ut Περσῶν legatur. cui quidem eo libentius cessi, quod eam quidam libri manuscripti adiuuant. accedit his Aspasius, qui perspicuè legit Περσῶν.

42 Et vt fœmina à mare distat] distat mollitie. cōfer hūc locum cum illo superiore, vbi dicit fœminas pati, non age-re natura.

43 Ut ij qui se ipsi antè titillarint] ὡς περ προγαργαλισαντες. nonnulli libri προγαργαλισάντες. Perionius ea, quæ proximè sequuntur, οὐ γαρ γαλίζονται vertit latinè, non succumbunt, non rectè.

44 Rationem non opperiuntur] οὐκ ανδαμένοι τὸν λόγον. Perionius rationem, & iudicium suum non retinent, mendosè.

45 Hi enim] videlicet qui rationem adhibent in consilium, sed in ea non permanent.

46 Ut non quod ita sibi] secutus sum librum Parien. Adriani Turnebi opera & diligentia emendatum, in quo ita scriptum est οἴος μή διὰ τὸ πεπεῖδαι. quam scripturam confirmat vetus interpres. nam Flor. Vene. & alij mendosè habent οἴος διὰ τὸ μην &c.

47 Ea, quæ polita, & concessa sunt] αἱ ὑποθέσεις. hac de re suprà diximus, annotat.lib.5.numero.39.

48 Aut ea; quæ ex consuetudine comparatur] η ἐθιση. sic omnes libri emendati, cum quibus concinit vetus interpres. mendoſi autem ηθικὴ.

49 Atque hi sunt, quos] εἰσὶ δὲ οἱ καλέσιν ιχυρογνώμονες. Ego eosdem esse puto τοὺς ἐμμενετικοὺς τὴν δόξην, & τὰς ιχυρογνώμονες. Quapropter illa εἰσὶ δὲ οἱς. &c. sic verti. suntque hi quos &c. quod quidem eo maiore fiducia feci, quod eas duas voces εἰσὶ δὲ, scio abesse à codicibus quibus-dam

dam manuscriptis. Argyropy. quidem non habuit. Denique M. Antonius Muretus mihi assentitur.

50 Ut in Sophoclis Philoctete Neoptolemus] de quo suprà ferè in principio huius libri.

51 Quia magis quàm par est] διὰ τὸ μᾶλλον τι. oratio est præcisa, quàm Perion. non intelligens, ita interpretatur. propter vim quandam maiorem. quæ quidem interpretatio inepta, & ab Aristotelis sententia valde aliena est. non enim hic loquitur de vi maiore, quam Ἰησοῦ Καίαρ græci vocant, sed dicit incontinentem magis, quàm oporteat, voluptatibus delectari. in illo autem præciso (vt dixi) loquendi genere, subintelligendum est χαίρειν ή δεῖ. hoc modo, διὰ τὸ μᾶλλον τι χαίρειν ή δεῖ, quemadmodum interpretati sumus.

52 Non igitur incontinentis est] οὐδὲ δὴ ὡς ὁ εἰδὼς καὶ θεωρῶν. Perio. sic. Nec verò debet impotens ita affectus esse, vt &c. ineptissimè. scilicet corrupto usus est codice in quo scriptum esset δεῖ, pro δη. demus ita esse, at potuit vel à nullo emendatiore libro admonitus, neque adiutus, hunc locum per se corrigere. Sciunt enim omnes paulummodo literis græcis tincti, græcos ita loqui non solere, οὐδὲ δεῖ ὡς ὁ εἰδὼς καὶ θεωρῶν. &c.

53 Consultat, à qua spernitur lex, ciuitas] versus est trimeter ή πόλις εβάλδην νόμων εδέν μέλει. εβάλδη autem legendum puto, non εβούλεθ: Εβάλετο enim mihi nullo modo conuenire videtur. nam cum disertè dicat Aristo. incontinentem ei ciuitati esse similem, quæ leges habeat bonas quidem illas, sed eis non vtatur: nonne ad hunc locum ineptus esset Anaxandridæ versus, si hanc sententiam contineret, leges volebat ciuitas, cui leges non sunt curæ? Quod si quis auctoritatem meam parui æstimat, Argyropylus mecum facit.

54 Quia voluptas omnis] aliter definit voluptatem ἐν-top.a. Sed illic populariter, & ad sensum vulgi accomodate, hic subtilius, & enucleatius. definitio autem illa sic habet. ὑποτέλεως δισμήν εἶναι τὴν ἴδοντιν κίνησιν τινὰ φυχῆς καὶ κατάσατιν ἀθροον, καὶ οὐδηποτὲ εἰς τὴν ὑπάρχεσταν φύσιν, id est, nobis hoc positum sit, voluptatem motionem esse

quandam animi & restitutionem vniuersam, quæ sensu percipiatur, in pristinam naturam.

55 Præterea voluptatis ars nulla est.] επι τέχνης σέρπεια
νδονής, hæc sic interpretatur Perionius. Iam vero nulli arti
quasi materia, quam tractet, subiicitur voluptas. nō probo.
nam qui hoc argumentum afferebant aduersus voluptatem,
non cebant voluptatem nullius artis materiam esse, sed
nullius artis opus esse: quare nec esse bonum, quia bonum
omne humanum artis alicuius opus esse videatur.

56 Et quæ malæ videntur] secutus sum scripturam co-
dicis manuscripti, quo usus est Turnebus, quam confirmat
vetus interpres. est autem ea talis. νοὶ δὲ οὐλαις δοκεσσαὶ
οἱ μὲν ἀπλῶς φαῦλαι. ab alijs libris absunt duæ particulæ
μὲν. quæ mihi non videntur otiosæ. Sed hanc diuisionem
omnes interpretes, & commentariorum in hos libros scri-
ptores, tribus membris constare volunt, hoc modo, mala-
rum voluptatum aliæ sunt simpliciter malæ quidem illæ, sed
alicui non malæ, immò optabiles & sumendæ, vt ægro me-
dicamenta: aliæ ne huic quidem sunt semper optabiles, sed
aliquando, & non ita diu, vt ei, qui iam iam fame sit moritu-
rus, cibū alicunde suffurari optabilius est, quā fame perire:
aliæ speciem præ se ferunt voluptatis, cùm re vera non sint
voluptates, vt mulieri citta, idest pica laboranti, carbones,
aut lapides edere. Atque hæc quidem D. Thomas, quem
sequuntur ceteri latini, à quo græci non discrepant. Sed
pace tot & tantorum virorum dixerim, videtur mihi hæc
diuisione duobus membris duntaxat constare hoc modo. Vo-
luptates malæ aliæ sunt simpliciter malæ, sed alicui non, im-
mo optabiles, quales sunt aīalium corruptorū, vel natura,
vel cōsuetudine voluptates, vt ferarū, & vitiosorum hoīum:
aliæ ne huic quidem sunt optabiles, sed hoc tempore, eoque
non longo, vt medicamenta, & cetera omnia, quæ adhibe-
tur à medicis ad valetudinē. ad hoc genus pertinent cibus,
potus, & usus venercorum. adhibentur enim tanquam cu-
rationes, neque uoluptatem afferunt nisi penuria antegres-
sa sit. Itaque hoc quod habetur tertium membrum, εἰ δέ δέ
νδροι, idest, hæc autem ne sunt quidem voluptates, erit
explicatio secundi, hoc modo: hæc autem, quæ ne huic qui-
dem

dem sunt expetendæ, sed aliquando, & non diu, non sunt reuera voluptates, sed ita videntur. Confirmat hanc sententiam id quod est hoc eodem libro. pag. 187. Videtur igitur non esse bonum voluptas duabus his de causis, ut diximus, tum quod uoluptates partim &c. quo in loco perspicue diuisio duobus membris, non tribus constat. nam ea, quæ sequuntur HAE AVTEM. &c. declarant ea, quæ proximè antecedunt. Aliæ sunt curationes &c. ut dicemus suo loco.

57 Carentis aliqua re] scio in omnibus uulgatis codicibus, etiam in Florentinis legi ὑπολύπαι, idest latitristis, aut submœsti habitus: sed uidetur incorruptior & senior altera scriptura ὑπολύπαι, quam quidem ita probauit vetus interpres, ut eam duobus nominibus expresserit. hanc eandem secutus est Argyro. neque est, quod quisquam mihi dicat, ea verba, quæ deinceps sequuntur: εἰ τεὶς καὶ αὐτὸς νόπιος, declarare legendum esse hoc loco ὑπολύπαι. dico enim haec opponi superioribus illis δοσαι μετὰ νόπιος καὶ ιαργίας, id est quotquot cum dolore aliquo & curatione &c.

58 Cum expletur & cum in suo] sic Arist. αὐταπληρωμένης τε τῆς φύσεως, καὶ καθεστηκάς: αλλὰ καθεστηκάς μὲν & c si quis conferat nostra cum græcis: deinde Perionii latina cum nostris & cum græcis, reperietur ille non solum hunc locum male vertisse, sed etiam aliquot verba prætermisssisse. Cum expletur natura (inquit Arist.) idest cum is qui cibo & potionē eget, reficitur, delectatur, verbi causa, cibis acribus & amaris: cum vero nihil desiderat, absolute dulcibus.

59 Non enim ortus sunt voluptates] εἰ γὰρ γενέσεις εἰσὶν εἰδῶν. Perio. Neque enim sunt in motu voluptates. Platone loquitur alia, quām Aristoteles.

60 Ut maius minori & æquali] Patroni voluptatis hac quoque ratione conabantur ostendere voluptatem esse bonum, quæ proximè exposita est ab Aristotele: Quod fugiendo contrarium est, id expetendum & bonum est: At dolori, qui fugiendum quiddam est, voluptas contraria est: ergo voluptas bonum est. eam rationem sic refellebat Speusippus Platonis sororis filius. Non sequitur, si dolor malum sit, voluptatem esse bonum. Nam fieri potest, ut duo ex-

trema sint mala , quemadmodum , uerbi causa , maius & minus contraria sunt inter se , & vtrunque æquali . fingamus igitur maius , esse malum : non continuò minus , erit bonum : sed maius , & minus , ut extrema , erunt mala , æquale erit bonum . Hanc Speusippi dissolutionem refellit statim Aristoteles .

61 Nulla enim muneris functio] ratio est illorum verborum , quæ sunt suprà , Si non sit impedita . Solet enim sæpe Aristoteles multa interponere antequam rationem eorum , quæ dicit , aferat .

62 Siue inuiti dicant] Ut sibi constent , & ne pugnantia loquantur , ut iij , qui summum bonum in sola virtute ponunt .

63 Fama autem haud dubiè] versus sunt Hesiodi . quod neque Perionius , neque Gruchius animaduerterunt . Eorum autem alter non est integer , sed ex Hesiodo qui omniū manibus versatur , suppleri potest .

64 Immo verò fieri etiam poterit] ἀλλεὶ καὶ λυπηρῶς εἰν δέχεται τούτην . Perionius hæc non satis consideratè coniunxit cum superioribus .

65 Nam quibus in habitibus] hunc locum mihi ita vertisse uideor , ut à quo uis non hebete facile possit intelligi . Veruntamen hoc significat Aristo . non omnium voluptatum esse nimium , sed corporis voluptatum tantum . nimium enim omne vitiosum est : at animi voluptates nullæ sunt vitiosæ . neque earum igitur ullum est nimium . Verbi gratia , nullum est eius voluptatis , quæ ex contemplatione proficiuntur , nimium , quia contemplationis ipsius nullum est nimium . at voluptatis corporis aliquid est nimium . Nā motionum ipsarum , atque habituum ex quibus oriuntur hæ voluptates , aliquid est nimium . P. Victorius vir doctissimus eleganter & doctè hunc locum explicat libro . xxj . variar . lection .

66 Contrà fit in dolore] locus est obscurus , quem sic declaro ex D. Thomæ sententia . Dixerat non esse eum vitiosum , neque reprehendi solere , qui sequatur voluptates necessarias , sed qui immoderatè & immoderatas . In dolore (inquit) contrà fit . nanque homines non fugiunt nimium dolorem

dolorem tantum, sed dolorem simpliciter. Non enim voluptatis nimio dolor contrarius est, ut bonum malo: sed & dolor, & nimium voluptatis mala sunt. Quod dixit autem dolorem non esse voluptatis nimio contrarium, id ex eo intelligi potest, quod sapiens dolorem fugit, ut malum, non nimios dolores tantum. voluptatem autem moderatam, & ita uti oportet, expetit: & si moderata, & concessa voluptate careat, dolitus est. At si nimium uoluptatis esset dolori contrarium, statim ut sapiens immoderata & nimia voluptate potiri non posset, dolore afficeretur: nam contra ria se se vicissim pellere solent, & quemadmodum uno depulso, admittitur alterum: ita uno admisso, pellitur alterum. Sapiens autem & immoderatas uoluptates aspernatur, & omnem dolorem etiam mediocrem fugit. nimium voluptatis igitur & dolor non sunt contraria: sed uoluptas & dolor simpliciter sunt contraria. Ita sit, ut sapiens & dolorem fugiat, & voluptatem necessariam, mediocrem, humanæ naturæ congruentem expetat. Dici tamē potest voluptatis nimium esse dolori contrarium, si eū spectemus, qui nimias uoluptates consectetur, nempe hominem uitiosum. Vitiosus enim uoluptates nimias persequitur & expetit tanquam dolori contrarias, & quasi alia ratione fieri non possit, ut dolores, quibus assidue roditur, ac mordet, propulset, nisi voluptatibus immoderatis perfruatur. Quod ipsum ex ipso Aristotele paulo post audierimus. Itaque illa verba, NON ENIM nimio dolor est contrarius &c. hanc habent sententiam. dolor non est nimia voluptati contrarius, nisi eum spectes, qui nimiam uoluptatem consequatur.

67 Quia videntur cum suo contrario.&c.] διὰ τὸ περὶ τὸ ἐναρτίον φάγεσθαι. sic habent libri ferè omnes impres si. nonnulli tamen legunt περὶ τὸ ἐναρτίον, quam scripturā nullo in codice reperi. sed priorem illam, & peruulgatam alii sic interpretantur. quia magis eluent cum suo contrario compositæ. à quibus dissentio.

68 Quod voluptates.&c.] Ex hoc loco superiorē illā divisionem malarum voluptatum bimembrem esse collegi. Quæ sequuntur enim deinceps. ΗΑΕ ΛΥΤΕΜ pariun-

tur: non efficiunt tertium membrum, sed membrum secundum declarant, hoc modo. Hæ autem voluptates, quas curationes appellauimus, tum gignuntur & existunt, cum iij quibus aliquid deest, explentur, & in integrum naturæ habitum restituuntur. Atque ita D. Thomas hunc locum explicat, quo magis miror eum, superiorem illam diuisionem, trimembrem esse putauisse, cum perspicuè ostendat Aristoteles se hic ea, quæ illo loco dixerat, iterare.

69 Cum explentur cupiditates] Aspasius hoc τελειώμενων sic explanat, cum explentur cupiditates. D. Tho. sic, cùm iij qui desiderant, perficiuntur, atque in integrum naturæ statum restituuntur, quæ sanè inter se consentiunt, & concinunt.

70 Parte ea, quæ sana. &c.] ὑπομένοντος τοῦ ὕγιεος πράγματος τι. Perion. quia valetudo reliqua est, quæ aliquid agit. quæ verba longè aliam habent sententiam, quam quæ loquitur Aristoteles.

71 Sed inest in ea etiam aliquid alterum] καὶ ἔτερον. notum est ex Platonis Timæo, ex materia, quæ indiuidea est, & quæ semper est vniusmodi, & ex ea, quæ corporibus diuidua gignitur, Deum tertium materiæ genus ex duobus in medium admiscuisse, quod esset eiusdem naturæ, & quod alterius. Hoc igitur quod alterius naturæ M. Tullius nominat, Plato in Timæo ἔτερον appellat eodem nomine, quo vtitur hoc loco Aristoteles. quo fit, vt credibile sit Aristotelem ad illud ἔτερον Platonicum respexisse. Eodem pertinet illud M. Tullii in Catone maiore: & cùm simplex animi natura esset, neque haberet in se quicquam admixtum dispar sui, atque dissimile, non posse eum diuidi.

In librum octauum.

1 Itaque adolescentibus opitulatur] secutus sum libros emendatores in quibus ita scriptum est, πρὸς θεραπείαν καὶ τὸ ἐλλεῖπον τῆς πράξεως διὰ διέρειν, βοηθεῖ. non ut in aliis nonnullis corruptis βοηθείαι, quanuis extent in antiqua interpretatione huius lectionis vestigia.

2 Atque duo cum vnā carpunt iter] σωύτε δύ' ἐργομένω. versus sunt Homeri ἴλ. ι. ita noti , & triti omnium sermone, vt prouerbii locū tū obtinerent,vniusq; versus principium duntaxat efferretur . sic M. Tull. epistola ad Varonem. Volebam prope alicubi esse , si quid bonæ salutis. σωύτε δύ' ἐργομένω . & ad Att.lib. ix.

3 Et id quod ex omnibus iuribus maximè ius est] καὶ τῶν δικαίων τὸ μάλιστα. quæ verba sic explanat Aspasius . Cùm multa sint iuris genera, ciuile, paternum, & id quo do minus in seruos vtitur , horum id quod maximè ius est, nem pe ciuile, quod quidem in æqualitate potissimum positum est, ad amicitiam pertinet maximè. Perionius sic vertit. Iustorum etiam proprium est in expetendis amicitiis excelle re maximè. quæ quām longè absint ab Aristotelis sentētia , nemo est qui non videat .

4 Et amicorum multitudo] secutus sum eos libros, qui habent πολυφilia, Florentinum, Parisiensem , Venetum , Germanicum, cum quibus consentit Argyrop. eamque scri pturam agnoscit, Aspasius. Vetus interpres autem legit φίλα φιλία.i. amicorum amicitia.

5 Nam semper similem ad similem] principium est ver sus Homericī, ὡς δεὶ τὸν ὄμοιον ἔχει θεὸς ὡς τὸν ὄμοιον.

6 Alij contrà hos tales figulos inter se] οἱ δ' εξ ἑραρ τιας κεραμεῖς παύτας τοὺς τοιότερους ἀλλήλους φασὶν εἶναι, id est dicunt similes, inter se inuidos esse figurorum & artificū instar. natum prouerbium est ex Hesiodi versu . καὶ κερα μεῖς κεραμεῖς κοτέει, καὶ τέκτονι τέκτων. significat autem prouerbium inuidiam esse inter æquales , qua quidem de re ita scribit Aristot.lib. ῥιτοφ.β. φιλοῦσι καὶ τοὺς ὄμοιος, καὶ τὸν τὰ ἐπιτιθέντας αὐτὸν παρεργάλλονται, μηδὲ ποτὲ ταῦτα ὁ βίος. γίνεται γάρ οὕτω τὸ κεραμεῖς κεραμεῖ. solent (inquit) homines, similes amare, & eos qui eadem studia , eas demque artes exercent, nisi obstant, nisique eodem ex artifi cio vietum & cultum querant . Perionius hunc locum Aristotelis in quo versamur, ridiculè interpretatus est, sic: Alii contrà figulos aiunt ita esse inter se animatos .

7 Tellus quidem imbreu amat] Ερᾶν μὲν ὄμβρου . sic leguntur integri versus hi apud Athenæum.

Ἐρᾶ μὲν ὅμηρος γὰρ ὅταν ἔπιρον πέδον,
Αὐταρπόν αὐχμῶν νοτίδος ἐνδεῶς ἔχει.
Ἐρᾶ δ' ὁ σερμνος εὔφανος πληρούμενος
Οὐμέρου πεσεῖνεις γοῖαν Αφροδίτης ὑπό.

3 In inanimorum amatione.] εν μὲν τῇ τῶν αὐτούχων φελίσει. non fugi nomen amationis, quo & Plautus usus est, præsertim cum ad hanc de amicitia disputationem maximè sit necessariū, ut infrā cognoscemus. Neque verò hæc nomina quæ grammatici verbalia in iō appellant, tantoper fugerunt veteres. Nam & Catullus vocationem, esuritionem, osculationem: & M. Tullius scriptionem, auditionem, osculationem, iocationem, & Plautus tactio, risio, inscensionem, amationem dixerūt. Iam quod Perionius φίλησιν, amorem & αὐτιφίλησιν, amorem mutuum interpretatur, latinè ille quidem, sed neque fideliter, neque accommodatè, neque distinctè. amorem enim græci appellant ἔρωτα. ἔρως autem & φίλησις, nimium quantum inter se discrepant, ut sciunt vel pueri.

9 Sed ut quām liberalissimè agamus.] ελλείπερ. poteram & sic vertere ut alibi: sed si hoc demus, idest si quis contendat mutuam esse in eis amationem. Perionius astutè has duas voces tacitas atque intactas prætermisit, ut multas alias.

10 Ita ut hoc utriusque perspectum sit] μὴ λανθάνοντας, Perionius hæc verba præteriit.

11 Estque uterque & simpliciter,] nihil est his verbis, eorumque ipsorum verborum sententia facilius. καὶ εἰσιν ἐκάτερος εὐθλῶς αὐτοῦ, καὶ τῷ φίλῳ. Perionius sic. Atque etiam omnino uterque bonus est alteri. Latina oratio, sed tanti nominis interprete indigna. Iam cetera quæ proximè sequuntur, indignis modis discerpit ac lacerat.

12 Suae enim & tales. &c.] αἱ οἰκεῖαι πρόξεις, καὶ αἱ τοιωταὶ: Perionius omisit nomen τοιωτοῦ, tanquam superuacaneum.

13 Nam & his & ceteris &c.] locus est aliquantum difficilis propter lectionis varietatem. vulgati libri sic habent. ταῦτη γαρ ὄμοια καὶ τὰ λοιπὰ: alii ταῦτη γαρ ὄμοιοι καὶ τὰ λοιπά. alii ταῦτα γαρ ὄμοιοι καὶ τὰ λοιπά: quam quidem

postremam lectionem probat Aspasius: eamq; secutus sum,
vt omnium longè optimam. habet autem hanc sententiam
κατὰ ταῦτα γαρ ὄμοιοι καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ. id est. viri. boni
qui amant inter se honesti causa, sunt inter se similes & vir-
tute, & vtilitate, & iucunditate. Sunt enim boni, vtiles, iu-
cundi & per se, & ipsi inter se. Vetus interpres quidem per-
spicuè legit similes, id est ὄμοιοι: Denique D. Thomas ad-
mirabilis Aristotelis interpres, qui cum Aristotelem in bar-
baram linguam conuersum haberet, eius sententiam tamē
verissimè, & aptissimè explicauit, hunc locum ita, vt nos in-
terpretati sumus, explanat.

14 Neque verò quenquam in amicitiam] hoc loco sunt
mendosi omnes libri Florentiae & Venetiis impressi, qui ha-
bent δῆ, pro δεῖ, hoc modo, *εἰδὸς ποδέξαδου δῆ πρότερον*.
Vetus interpres quidem & Argyropylus perspicuè δεῖ, le-
gerunt, non δῆ. Quod si quis vulgatam lectionem tueri
velit, contendatque verbum εσί, quod antecedit, *ἀπὸ ξοι-
νοῦ* repeti posse, non pugnabo cum eo, pertinaciter: hoc
tantum dicam, alteram scripturam mihi videri probabilio-
rem.

15 Similis denique utriusque ab altero est.] sic Aristot.
καὶ ὄμοια ἐκατέρῳ παρέκατέρου. nonnulli legunt ὄμοια,
vt sit hæc horum verborum sententia, similia denique utri-
que ab altero præstantur. quam quidem neque ineptam es-
se arbitror, neque à me refellendam. hoc dicam, priorem
lectionem mihi videri incorruptiorem. quam Argyropy-
lus probat. Vetus interpres autem hoc loco corruptus est.
nam vox, simile, quæ apud eum reperitur, græcae ὄμοια, nul-
lo modo responderet.

16 Tum minus diu in eadem inter se voluntate] Aristoteles,
καὶ διαμένουσι. vox ἕπον, quæ antecedit, repeten-
da est, hoc modo, *καὶ εἰσὶν ἕπον φίλοι, καὶ ἕπον διαμένουσι*.
quod Gruchius Perionii corrector non vidit. Nam ad illius
non nouum erratum, addit ipse nouum vulnus. sic enim cor-
rigit, & minus diligunt, & diu permanent in amicitia. cum
plane aliud sentiat Arist.

17 Nam non admodum copulantur.] *οὐ γαρ παύν σω-
δοσάζεται*. sic suprà dicebat lib. 4. ea quæ profusionis sunt
pro-

propria, nempe immoderatè donare , nihil aut parum accipere, non facile copulari , neque inter se cohærere posse.

18 Sed amatio perturbationi similis est .] quam φίλησιν græci nominant παρὰ τὸ φίλεῖν , eam amationem ab amando latinè reddidimus . Qui verò amorem reddiderunt , res duas dissimilimas, confuderunt , vt diximus. docet autem hoc loco Aristoteles quid iutersit inter φίλια , & φίλησιν , id est amicitiam & amationem , ostenditque amationem valere etiam in rebus inanimatis , quæ redamare (vt ita dicam) non possunt : amicitiam verò locum habere in rebus animatis & ratione vtentibus tantùm . Itaque si φίλησιν , amorem interpretemur , mendax reperiatur nostra oratio , cùm in amore & rebus amatoriis sèpe adsit αὐτοφίλησις .

19 Et voluntate & genere] secutus sum veterem interpretationem , & librum Parisiensem , & quosdam libros manuscriptos optimè notæ . in quibus ita scriptum est καὶ τὸ ἵστον αὐτῶν οἰδητοῦ τῷ θελήσει καὶ τῷ εἴδει . Atque hanc lectionē sic explicat D. Thomas , par pro pari refert amicus & amici erga se voluntati & amicitiæ generi , vel vt nos paulum immutantes reddidimus , par pro pari refert amico , & voluntate , & amicitiæ genere . Est autem huiusmodi illorum amicitiæ genus , quod quemadmodum alter amatur ab altero non illius , sed sua causa , ita ille hunc quoque amat non sua , sed eius causa . Vulgari codices etiam Florentini , habet hoc modo θελήσει καὶ ηδεῖ . idest voluntate & iucundo , quæ lectio mihi nullo modo probari potest . Nam si quis mihidicat , hanc ex ea elici posse sententiam , amicum amico suo respondere & voluntate & iucunditate , quia se in eum æquè benevolum ac iucundum præbet , vt illum experitur erga se , cur potius iucundum dixit , quām utilem ? aut cur non utrunque ? cùm in amicitia bonorum , honestum , iucundum , utile peræqua proportione compareant ? sic igitur hunc locum legendum & corrigendum arbitramur , ita tamen , vt suum cuique iudicium liberum relinquamus .

20 Prætòque adsunt , atque occurrunt] ἀπαυτῶσι . Perionius adiumenta , præsidiaque suis rebus duris petunt . nihil tale sentit Aristoteles , quin ne loquitur ; quidem ἀπαύτας

τάχις est occurrere, presto adesse, congregari, obuiam ire. ille fortasse putauit legendum a πατέσσι.

21 Fortasse verò neque bonum esse.] *ἴσως δ' οὐδ' αὖται οὐτείναι.* repeate a τῷ κοινῷ, & πάρσον, ut sit integra oratio. fortasse autem ne facile quidem est bonum esse. difficile est enim in amicitia bonorum multos vni vehementer placere, cùm eos oporteat bonos esse, bonum esse autem difficile sit. Perionius longè aliter accepit, qui ita reddiderit. neq; fortasse utile est. atqui omnes libri sine villa varietate habet αὐτοῖς εἶναι: nullus (quod sciām) αὐτούς εῖται.

22 Eorum est qui faciunt mercaturam] *ἐγοπείων.* Perio. eorum qui in foro, iudiciisque versantur. nihil ad rem.

23 Sed fortasse & bonos] *Δεῖ δ' ίσως καὶ τοὺς αὐτοὺς, τοιούτους &c.* huius loci hæc sententia est. beati amicos utiles non desiderant, sed iucundos. Verum oportebat & bonos querere, qui etiam amicis sunt tales, id est iucundi. boni enim (ut suprà docuit) & utiles sunt, & iucundi. Perionius non rectè, hoc modo. Itaque amicos suaves deligunt, quos quidem par est probos esse. Atqui non dicit Aristoteles oportere illos bonos esse. græcè enim dixisset *δεῖ δ' αὐτοὺς εἶναι*, sed oportet bonos querere. nam verbum γνῶντες, à superioribus repetendum est, ut uidebunt, qui græcè sciunt.

24 Alii suaves ac iucundi] Arist. *ἔτεροι οὐδεῖς.* Perion. alios habent ministros libidinum. non est hæc Aristotelis sententia Perioni, vehementer erras. sed eos suaves & iucundos intelligit, quorum consuetudo sit suavis, sermo facetus & urbanus. hoc indicat versus qui deinceps sequitur.

25 Rerum iucundarum desiderio tenentur,] *τοῦ οὐδέος εἰπέμενοι.* in nonnullis codicibus corruptis legitur *εἰπειμένετος*, quos secutus esse videtur Perionius. hanc certè distinctionem iucundorum & utilium amicorum miserè confudit. Admonendus autem lector est minus exercitatus in græcis litteris, illa *τοὺς δὲ σενούς*, non esse coniunctè legenda, sed ita τὰς δὲ, videlicet *χειρούς*, deinde *σενός παῖδες*. idem de illis verbis, *τοὺς μὲν διηγαπέλετος*: sunt enim ea quoque, separatim legenda hoc modo, *τοὺς μὲν*, uidelicet *οὐδεῖς*, *διηγαπέλετος* &c.

26 Verum homini dignitate] locus est aliquanto obscurior. habet autem hanc sententiam. Vir bonus non faciliter opulento & potentia praestanti fit amicus, nisi quanto potens ille potentia & opibus praestat, tanto eum vir bonus virtute & honestate supereret. Videtur paulo post in voce *υπερχόμενος*, subintelligi articulus.

27 Primo loco ponitur æqualitas ea] Quam Aristoteles æqualitatem *κατὰ δέξιαν* appellat, eius ea lex ac natura est, ut qui virtute, vel rebus gestis, vel opibus, vel aliis rebus antecellit, is plus consequatur, quam qui ijs rebus inferior est. alterius autem æqualitatis, quæ appellatur *κατὰ πόσον*, proprium est non habita meritorum, aut potentiarum, aut virtutis ratione, tantundem unius, quantum alteri tribuere. Non rectè autem Perionius *τὸ κατὰ πόσον*, latine reddit, quantum quisque auferre debet. Nam si quis bene de rep. meritus ducenta verbi gratia consequatur, alter longè melius meritus quadringenta, uterque dici poterit tantum quantum meretur, esse consecutus: non erit tamen æqualitas *κατὰ πόσον*, sed *κατὰ δέξιαν*. id est ex dignitate.

28 Quatenus progreedi amicitia possit] Arist. *ἐώς τίνος*. Perion. sic, quatenus hi permaneant in amicitia, non recte. nam si quatenus pro quandiu posuit, ut omittat dicere quod id Latinus sermo non patitur: hoc dico, quod est grauius, hic de eo non queri, quandiu permaneat amicitia, sed usque ad quantam excellentiam ac distantiam salua esse possit, id est quantam inter amicos excellentiam amicitia ferre possit: exempli gratia: finge duos esse ciues Rom. eiusdem ordinis, pari generis nobilitate, paribus fortunis: eosque inter se amicos: quid si alter fiat ædilis, prætor, consul: alter maneat priuatus? salua ne manebit amicitia? quid si idem ille fiat dictator? quid si clarissimis rebus gestis triumphet? quid si ad unum summa res deferatur?

29 Sin longiore intervallo] *πολὺ δὲ χωριστές*. quæ scripturam retinent liber Florent. & Parisien. quibuscum consentit Argyropy.

30 Profectò maneat oportet, qualisunque tandem ille sit] sic Aristoteles *μέντην δέοι*, Ego sic accipio: maneat oportet amicitia, qualisunque sit alter ex amicis. Et ita D. Thomas

mas explicare videtur.

31 Est enim assentator amicus] sic Aristoteles. *ὑπερέχόμενος γαρ φίλος ὁ κόλαξ*. Perio. sic. Est enim amicus nimius, assentator. quæ uerba plurimùm ab Aristotelis sensu dissidēt, hoc enim sentit Aristoteles. assentatorem, amicum esse inferiorem, atque (ut ita dicam) humiliorem, aut certè qui se talem esse simulet. Nullus enim assentator sese ei cui assentari decreuit, exæquat, sed illum potius, quām maximè potest, admiratur atque attollit: de se contrà quamplurimùm detrahit.

32 Suam de seipsis opinionē stabilire] ex hoc loco explicari ac declarari debet locus ille, qui est in 1. lib. pag. 6. honorem enim expetunt homines, ut credant seipso bonos esse.

33 In eo ut amemus] *εὐτῷ φιλεῖν*. Perio. in amore. significat Aristoteles amicitiæ virtutem, id est præstantiam in actione, non in perpessione, esse positam, in amante non in eo qui amat, denique in amando altero, non in alterius erga se amore sentiendo & experiendo.

34 Quanta porrò societas est] sic Aristoteles. *καθ' οὐσίαν δὲ κοινωνίη στὸν, επὶ τοτὲ τὸν εἰς φιλία*, Perio. sic. quandiuq; homines inter se communione aliqua consociati sunt, tandem quoniam iuris communio, amicitia permanet, quæ verba cum laßas (ut ait ille) onerent aures, ordinemque clausularum, & membrorum orationis perturbent, tūm ne sentiantur Arist. quidem exprimunt.

35 In aliis amicitiis] secutus sum libros magis probatos, in quibus scriptum est, *επὶ τῶν ἀλλων φιλιῶν*. nam alii nonnulli habent φιλων, i. in aliis amicis.

36 Aliæ igitur sunt & iniuriæ.] corrupti sunt hoc loco omnes, quos quidem viderim, codices. nam cùm ita sit legendum, *ἔτερα δὴ καὶ τὰ ἀδίκα*, habent tamen, *ἔτερα δὴ καὶ τὰ δίκαια*: quæ sanè lectio nullo modo probanda est. nam & paulò antè de iuribus dixit, & exempla, quæ subiicit, sat is indicant, eum nunc de iniuriis loqui. incidi in quosdam libros, in quibus utraque vox, scripta esset, δίκαια & ἀδίκα, hoc modo, *ἔτερα δὴ καὶ τὰ δίκαια, καὶ τὰ ἀδίκα*, id est alia igitur substantia, aliæque iniuriæ. Argyropylus perspicue

spicuè legit καὶ τὰ ἄδικα.

37 Iam verò etiam societas ciuilis.] καὶ οὐ πολιτικὴ δὲ ποιησία τοῦ συμφέροντος χερινὸν δοκεῖ καὶ ἐξ αρχῆς συνελθεῖν, καὶ σιαμένειν. Perion. sic. Societas autem ciuilis iam ab initio constituta est. omisit illa καὶ σιαμένειν.

38 Id quod ex nauigatione queritur] τὸ κατὰ τὸν πλοω̄ πρὸς ἐργασίαν χειμάτων, hanc lectionem secuti sunt vetus interpres, & Argyropylus, eandemque P. Victorius probat, quanuis alteram illam πρὸς ἐργασίαν οὐ χειμάτων, teste tur in libris manuscriptis reperiri.

39 Et eorum qui pro rata cuiusque parte symbolas &c.] ἐπανισῶν. ἐπανός (vt suprā admonui) est τὸ εἰς συμβολῆς δεῖπνον. id est cœna in quam pro sua quisque parte collectā confert, ex quo ἐπανισῶ dicuntur tales conuiuæ.

40 Verisimile est enim prisca sacrificia.] Idem scribit Horat. lib. 2. epistola prima,

Agricolæ prisci, fortæ, paruoqué beati
Condita post frumenta leuantes tempore festo
Corpus, & ipsum animum spe finis dura ferentem,
Cum sociis operum & pueris, & coniuge fida,
Tellurem porco, Syluanum lacte piabant.

41 In utroque enim unus præst:] ἀμφω γὰρ μοναρχίαι. Perion. utriusque enim unus præst. commodius dixisset. in utroque enim unus præst.

42 Nam qui talis non fuerit. &c.] secutus sum libros optimæ notæ, quibus Turnebus usus est. in eis autem ita scriptum est: ὁ γὰρ μὴ τοιᾶς, κληρωτὸς αὐτὸς εἴη βασιλεὺς. Florentinus, Venetus, Germanicus habent κληρωτὸς αὐτὸν βασιλεὺς. & ita vetus interpres & Argyropylus. quam lectionem si quis illi alteri, quam secuti sumus, anteponet, subintelligendum erit μᾶλλον. vt apud Terent. si quisquam est qui placere se studeat bonis, Quād plurimis. & Hom. 1. a. Βούλοι: ἐγὼ λαὸν σαὸν ἔμεναι, οὐ ἀπολέσαι.

43 Quod enim optimo est contrarium. &c.] boni codices habent, κάκισον γὰρ τὸ εὐαγγέλιον τῷ Σελτίῳ. non vt vulgati κάκισον δέ. quanuis sciam nonnunquam δέ etiam apud Aristot. valere γὰρ.

44 Patriam enim potestatem regnum. &c.] πατρικὴ γὰρ αρ-

ἀρχὴ βουλεταινί βασιλεια ἔιραι. Perion. Vult enim regiam potestatem esse patrium imperium. Existimat Perionius, verbum Λούλεται, ad Hometum referri, cùm ad vocem Κασίλεα referendum sit. Sed hac de re suprà diximus. lib.3.

45 In unoquoque autem reip. statu, eatenus sese. &cet.] φίλια φίλεται ἐφ' ὅσον καὶ τὸ δίκαιον. Perion. tandem amicitia manere videtur, quandiu ius & officium permanet. nihil tale sentit Aristoteles.

46 Iisdem studiis ac disciplinis. &c.] eos libros secutus sum, in quibus ita scriptum est ὄμοιοπάθεις, καὶ ὄμοιόθεις. nonnulli sic habent, ὄμοιόθεις, καὶ ὄμοιοπάθεις, id est similibus moribus praediti sunt, similibusq; affectibus seruiunt. quam lectionem non damno:

47 In declinationibus autem à recto] εἰ δὲ τὰς παρεξ βάσει. Perion. in euersionibus. neque ego probo, neq; quenquam doctum probaturum existimo.

48 His enim prosunt quidem & consulunt] Sic Aristote, ὀρελεῖται μὲν γράφ ταῦτα ὑπὸ τῶν χειρέων. sententia huius loci est in promptu. Dicit Aristoteles artificeim, animū, dominum, instrumenti, corporis, serui, quibus vtuntur, curram habere. Perionius longè aliam sententiam esse putat, ut eius hæc verba declarat. Ab his.n. percipiūt vtilitates ij, qui vtunq;. debuerat ita reddere poti. ab iis.n. qui utūt hæc vtilitatē p̄cipiūt, eratq; tolerabili. neq; hūc locū correxit Gruc.

49 Id autem à quo aliqua orta sunt. &c.] sic habent omnes, quos quidem viderim, codices. εκείνων δ' οὐδὲν τὸ ἀρ' οὐ. vetus interpres autem paulo secus legisse videtur. εκείνων δ' οὐδὲν τὸ ἀρ' οὐ, id est illius autem nihil à quo aliquid ortum est: quorum verborum sententia eadem est.

50 Parentes igitur liberos.] γονεῖς οὐ νέων &c. mendosi sunt libri, qui habet γονεῖς μὲν γράφ. si Nā eo ipso quod] sententia est aperta, quæ sunt aliquibus idem, ea ob eam causam inter se sunt idem. Quoniam igitur filii cū patribus comparati, idem videntur esse, atque illi: sic vt inter se comparati, vnum & idem quodammodo esse videantur. Adr. Turnebus vir nostræ Galliæ doctiss. cum ad hunc locum peruenissemus, (hos enim libros cum eo contuli & communicaui) eum sic intelligendum, atque explicandum esse

existimabat. Quod si lingua latina pateretur, ut vocabulum **Græcum ταυτότητα**, pari latino identitatem appellare possemus, multo facilius ac planius Aristotelis sententiam latinè redderemus. Perionius non satis feliciter ita interpretatur. Quæ enim ipsis cum illis est coniunctio, idem inter illos efficit. Nam primùm nomen coniunctio longissimè abest à vi nominis græci **ταυτότης**: deinde illa altera pars, idem inter illos efficit, Aristotelis sententiam nō exprimit: debuerat potius dicere, eos idem inter se efficit. nam nemo (opinor) qui græcè sciat, **ἄλληλοις** interprebitur, inter illos, sed inter se, vel alterum alteri. Lectio igitur omnium librorum & manuscriptorum, & impressorum sine ulla uarietate hæc elt. οὐ γὰρ πρὸ σέκεντα ταυτότης, **ἄλληλοις ταυτὸ ποιεῖ**. sed Marcus Antonius Muretus has duas voces postremas **ταυτὸ ποιεῖ**, coniungebat, atque ex duabus vnam faciebat **ταυτωποιεῖ**. quæ coniectura mihi valde probatur. verbum enim nobis restituit græcorum elegantia ac felicitate dignissimum.

52 Nam æqualem æqualis] sic Aristote. οὐλίξ γαρ οὐλίκα. Est autem particula versus nescio cuius poëtæ, cui abest verbum **τέρπει**, id est delectat, prouerbiique locum obtinet, ut indicat rhetori. primo his verbis. οὐθεν καὶ αἱ παροιμίαι εἰρηνται: καὶ οὐλίξ οὐλίκα τέρπει: καὶ ὡς αἱ τῷ ὄμοιῷ φίλον τὸ ὅμοιον. &c. habet autem nescio quem leporem versus poëtarum præsertim notos, & tritos, & prouerbiorum similes, non totos proferre, quales sunt illi. οὐδὲ δὲ ερχομένων, & τῆς δ' ἀρετῆς ιδρῶτα, & ἐρδοτις, & μαύτις δ' ἀριστος. & αἱ εὐ ἀριστείαι. & μηδὲ δίκην. Quanuis igitur sciām hanc admirabilem elegantiam pari breuitate coniunctam latinos assequi non posse, quod indicant exempla suprà posita, quæ M. Tullius ne vertenda quidem sibi esse putauit, cum latine loqueretur, ego tamen arbitror, ubi verbo aliquo omisso, sententia nihilominus elucidere potest, eam, quam dico præcisionem, atque elegantiam esse studiosè amplectendā. Eo igitur consilio in hoc prouerbio οὐλίξ οὐλίκα, idest æqualem, verbum delectat, omisimus, quia videbamus, & ab Aristotele esse prætermissam, & à quouis non tardissimo facilimè subintelligi posse.

53 Atque in ceteris quidem hactenus &c.] ἐπὶ τοσοῦτον οὐκ οἰνωνία εἶνι. Perion. sic ac beltiæ quidem hoc unum spectant & sequuntur &c. Negare non possum quin hæc ad Aristotelis sententiam accedant: sed certè à verbis nimium quantum distant.

54 Iam qui beneficiis alterum superat &c.] ὁ δὲ περιέλλων, τυγχάνων οὖς ἐφίεται, καὶ αὐτὸν οὐκ φίλῳ. Perionius sic. Et qui cum fœnore consecutus est, quod volebat &c. quæ quidem rectè versa sunt, si beneficio superare alterum, & cum fœnore consequi, sunt eadem. significat Aristoteles veros amicos beneficiis inter se certare, nullumque alium fructum, quam amicitiam ipsam & honestatem spectare.

55 Sic & amicitia, quam utilitas constituit] Aristoteles, καὶ τῆς πατρὸς χειριμονοφιλίας οὐ μὲν οὐθεὶς, οὐδὲ τριπλὴ φίλοι. Perionius hæc uerba negligenter & dissolutè cōuertit hoc modo. sic emolumentū quod ex rebus utilibus capitur &c. Audio quid dicturus sit, se habuisse librum corruptum, in quo scriptum esset ὀρελεῖας, pro φιλίᾳ. demus ita esse. quid tum posteā? num iccirco ei ignoscemus? primū nonne debuit multa exemplaria adhibere, & consulere? deinde quis puer non statim animaduertat hoc loco, etiam si à nullo alio meliore libro adiuuetur, φιλίας esse legendum, non ὀρελεῖας?

56 Aequi boni facere oportere] θεῖν σέργειν. σέργειν, hoc loco non est amare, aut diligere, sed contentum esse, æquo animo ferre, aequi boniq; facere. non rectè igitur Perionius vertit: sed sibi caros esse putant oportere. neque hæc correxit Gruchius, ut neque alia quam plurima.

57 Sed hic tanquam amico donat, aut qu idlibet &cet.] hic locus variè scriptus est in exemplaribus græcis. in aliis sic, ἀλλ' ὡς φίλῳ δωρεῖται, οὐ τινὶ δῆποτ' ἀλλῳ, cuius scripture extant in antiqua interpretatione vestigia: in aliis sic, οὐδὲ τι δῆποτ' ἀλλῳ. atque hanc lectionem fecutus sum. quam quidem probauit P. Victorius, itemque Argyropyl. mei autem consilii si quis rationem postulet, hanc equidē in hoc tempore afferre possum. Dixerat Aristoteles in hac amicitia utilitatis causa constituta, nullam certam merce-

dem esse præstitutam , sed alterum alteri tanquam amico donare : quoniam autem donandi verbum , quo usus erat , non videbatur tali amicitiae conuenire , quia quanvis nulla promissio mercedis intercessisset , id ageretur tamen inter eos , qui contraherent , ut qui donasset , suæ donationis mercедem ferret , quod à donationis natura alienum est : siccir- cò statim occurrens , aut si non donat , (inquit) quidlibet aliud agit : non magnopere labore : appellat hoc , quo quisque nomine volet . in his igitur verbis οὐδὲ τι δύποτάλλο , subintelligo πράθει . Quod si quis alteram lectionem huic anteponet , eam sic intelligemus : donat ut amico : vel si quis contendat , hunc talem , amicum verè dici non posse , donat ut cuilibet alii .

58 Non enim nobis amicum quenquam qui nolit &c.] sic Aristo. ἀκοντα γὰρ φίλον καὶ ποιητέον . locus est aliquanto obscurior . Debet (inquit) is qui ab altero beneficium accepit , nulla quidem remunerationis mentione facta , sed eo tamen , qui prior dedit , remunerationem sperante , debet , inquā , sua voluntate referre gratiam . Neq; est quod dicat illum sibi , ut amicum amico donasse : non enim cuiquā debemus quodāmodo uim afferre , ut sit nobis amicus : quod faceremus , si ei persuadere vellemus , eum gratis donasse : qui tamen eo animo donauit , ut tantudem , aut plus eo , consequeretur . Quare si facultatem habemus , beneficium referre debemus , perinde ac si initio ea conditione acceperimus , ut redderemus . Hunc locum sic explicat D. Thom. quem secutus sum . commentariorum græcorum scriptores , enatare non possunt . Perionius autem ita vertit . Neque enim amicus quicquam iniuitus facere debet . quæ sententia è græcis verbis nullo modo elici potest . Non dissimile est illud Xenophontis , Λαζαρινησσαντα γὰρ φίλον ελεῖν εργάθεε . i. amicum iniuitum capere operosum .

59 Aut patiatur , aut recuset .] νωμένην μη . sic Perio . ut expectet , aut minus expectet . Quid dicat Perionius , sci- re arbitror neminem .

60 Eique qui muneribus capitur .] καὶ τῷ δωροδόκῳ , sic habent codices emendati , atq; huius scripturæ vestigia ex- tant in veteri interpretatione manifesta . alii habent , αὐτῷ

pedōnω, sed mendoſe. dixiſſet enim ἀδωροδοκίτω, non ἀδωροδοκώ. Prætereà ſententia ſit inepta, ſi ita legamus.

61 Quemadmodum in honoribus iis.&c.] ὥστερ ἐνταῦς τῷδε τοὺς θεοὺς τιμᾶς. Perio. quod in iis contingit ſocie-
tatis, que nobis ſunt cum Diis. nihil absurdius, nihil ab
Aristotelis ſententia alienius excogitari poteſt.

62 Is probus & pius eſſe videtur] ἐπιεικῆς εἶναι δονῆ. ſcio ἐπιεικῆν, alium eſſe ab eo, quem ἀσελῆ appellant græ-
ci: veruntamen quia ἐπιεικεῖα in Deos nulla alia virtus
eſt, quām ἀσέβεια, idest pietas, ἐπιεικῆ, hoc loco pium
latinè reddidi.

63 Simulque nemo fortaffe diſcedere] Totus hic locus
admodum habetur obscurus, varièque ab iis, qui ſcrip-
runt commentarios in hos libros, explicatur. Ego in ver-
tendo nihil de meo addidi: verba Aristotelis quām plani-
ſimē potui, latinè reddidi. quorum ſententiam hic meo
arbitraru exponam. ſed mihi admonendi ſunt prius studio-
fi adolescentes, ἀπειπάδαι non eſſe exhaeredare, ſed abdi-
care: deinde illa verba τὴν δὲ πικριὰν διθεωπικὸν μηδιω-
δεῖδαι, non recte eſſe à Perionio ita latinè reddita, com-
munis humanitas impellit, ut ne omni præſidio deſertum
eum eſſe patiamur. Nam nec ἀπικρία, præſidium eſt, ne-
que præſidium, quo ille nomine abutitur pro auxilio, aut
ſubſidio, huic loco conuenit, neque διωθεῖδαι ἀπικρια eſt
alteri præſidium, ſeu auxilium potius denegare, ſed auxi-
lium ab altero oblatum reiicere, ſeu alterius auxilio vti no-
le. Nam διωθεῖδαι eſt reiicere, recuſare, aspernari. vtitur
eodem verbo Aristoteles libro decimo, vti ſuo loco oſte-
demus. Quærerit igitur hoc loco Aristoteles, vtrūm patri
filium abdicare liceat, nec ne: & vtrūm filio patrem, nec ne.
& respondet patri filium licere, filio patrem non licere. hæc
rationem affert. filius patris eſt debitor. at creditori debi-
torem dimittere, atque abſoluere licet, debitori credito-
rem non licet. Sequitur iam: ſimulque nullus &c. que ver-
ba alii de filio dici volunt, in quibus eſt D. Thomas, hoc
modo, credibile non eſt filium à patre diſceſſurum, à quo
auxilium ſperare debeat. ſed viris noſtræ aetatis doctiſſimiſis
(quibus aſſentior) placet, hæc ſic intelligi. Credibile non eſt

vllum patrem à filio discessurum, à quo videlicet auxilium, subsidiumque senectuti speret, nisi forte filius insigniter sit improbus: sed contrà fugiendum erit filio, quandoquidem est improbus, patri opitulari & subuenire, aut certè nō admodum laborandum. subiicitur utriusque ratio. Pater non facilè filium suum amat, dabit, aut eiiciet. nam præter communem omnium patrum affectum, omnibus insitum est à natura, ut beneficium accipere velint. at pater procreationis, atque educationis gratiam à filio iure expectat, suæ que senectuti subsidium, in eo sibi constitutum esse existimat. Contrà filius improbus patrem facile ablegabit, atq; exigit, neque ei subuenire studebit. Nam omnes ferè homines beneficium dare fugiunt. Cum igitur hæc ita sint, cumq; filius in hanc partem, pater in illam propensus sit, huic malo subueniendum, ac remedium adhibendum est: patrius affectus adiuuandus: filij ingratus animus coercendus, & ita statuendum est ne liceat filio patrem amandare ac dimittere. suprà enim dixit homines in contrariam partem, idest in eam à qua refugiunt, atque abhorrent natura, ab ea in quam sunt procliuiores, esse detorquendos. patri autē permittendum suo iure vti, cum verisimile non sit, eum aut communis humanitatis oblitum, filium à se dimisurum, aut auxilium subsidiumque suæ senectuti, quod in præsentia filii positum est, repudiaturum. Iam uero filium ortus, & educationis mercedem, ut alimenta, ceteraque huius generis, patri debere, ostendit Plato libr. octauo de rep. idem docet Aristo. infrà lib. nono his uerbis. videntur autem filii parentibus maximè res ad viuendi necessarias suppeditare debere, tanquam debitores.

In librum nonum.

¹ Placet illud nonnullis] secutus sum hoc loco Eustratium qui disertè legit ἀρέτης, non, ut habent libri ferè omnes. ἀρετῆ. idest satis est, cum quibus tamen consentit vetus interpres. Quod si quis hanc receptam omnium librorum lectionem meliorem iudicabit, non repugnabo.

2 Dicta viro merces] Μιδὸς δ' αὐδὴ πίσιλω, versus est Hesiodi dimidius. Legitur autem integer hoc modo Μιδὸς δ' αὐδὴ πίσιλω εἰρημένος ἀρνος ἐσω.

3 Qui de altero propter ipsum &c.] οἱ μὲν διὶ αὐτοὺς προϊέμενοι. Perion. sic: ii quoniam vltro dant, quæ verba longissimè absunt ab Aristotelis sententia. sciendum est autem huic membro, alterum, quod est infrā, multis tamen uerbis interpositis, respondere. VBI VERO non hoc modo &c. μὴ τοιαύτης δ' εἴσιν. &c.

4 Neque pretium paris mométi] τιμήτ' ισόρροπος εἰναι &cet. τιμὴ, apud græcos tūm pretium, tūm honorem significat. ego pretium reddere malui, quanuis Argyropylus honorem appellari, quod non probbo. Honos enim sapientiæ fortasse par haberi potest: pretium autem par ac iustū persolui nullo modo potest.

5 Vbi verò nō hoc modo &c.] μὴ τοιαύτης δ' οὖσιν τῆς δόσεως. huc, (ut dixi) respondent superioribus illis: qui de altero priores properū ipsum, &cet. malè autem Perionius ea, quæ proximè sequuntur, αλλ' εἴπι τινι redditit, aliò referatur, cum εἴπι τινι, valeat latine propter aliquid, referri autem ad aliquid, græci dicant πρόστι.

6 Eum qui prior accipiat] τὸν προέχοντα. Perio. eum qui rem tradat. quid tam peruersum? dicet fortasse se scriptum habuisse in suo libro παρέχοντα. sic ita sanè. Iccireone Perionius, aut optimus interpres habebitur, aut libros de optimo genere interpretandi nobis venditabit?

7 Quanta enim huic utilitas allata est, aut quanti] ὅστοι γὰρ αὐτὸς ὁ φελιχῶς, οὐ αὐθ' ὁ στάτηκονν εἶλετ' αὐτόν. Perion. hoc posterius membrum sic reddit, aut quantam uoluptatem secutus sit. non dicit hoc Aristoteles, sed (vt eius verba proprius attingam) quanto pretio uoluptatem prætulisset. sic loquitur Demosth. Olynth. Αυτὶ πολλῶν αὐτῷ χρημάτων ἔλος μέν, idest multis pecuniis prætulerim, multa pecunia emerim, in locum multarum pecuniarum sumpserim.

8 Eum iustius esse arbitrantur &c.] scio librum Florentinum, & reliquos ferè omnes habere οἰεται. sed secutus sum veterem interpretē, qui perspicuè scriptum habuit ποιούται.

9 Multa enim non tantidem aestimant] sic Aristotel. τὰ πολλὰ γαρ &c. alii , τὰ πολλὰ , dictum volunt Attice pro κατὰ τὰ πολλὰ , idest plerunque , saepe . quibus assentiatur qui volet : non impedio , neque refello.

10 Nam patrem potius , quam vel seipsum &c.] sic Aristoteles. δόξει γαρ καὶ ἐπιτοῦ μᾶλλον τὸν πατέρα. Perionius & Gruchius sic. Nam suus cuique pater potius sit redimendus. sed multo plus dicit Aristoteles . Non enim significat suum cuique patrem esse redimendum, sed patrem potius , quam vel seipsum videri esse redimendū.

11 Nam ne ei quidem qui^o&c.] Arist. εἰδὲ γαρ τῷ διαιτητι ἐνίστε αὐτιδιαιτεῖσέον , Perion. Neque enim semper ei commodandum est vicissim , qui commodarit . Iurisconsulti docent , quid intersit inter commodatum , & mutuum . quam distinctionem nobis puto diligenter esse retinendā : videlicet rei mutuæ transferri dominium , commodataæ nequaquam : mutuum consistere in iis rebus , quæ pondere , mensura , numero constant , commodatum etiam in aliis . mutuum non idem numero , sed idem specie reddendum: commodatum autem idem numero esse reddendum. de quibus qui plura scire uoleat , legat institutiones iuris ciuilis & pandect. tit. si certum petatur. Perionius hanc distinctionem non putauit sibi esse tam religiosè obseruandam , uno aut altero fortasse Ciceronis exemplo confisus : in quibus videatur commodatum pro mutuo usurpari. sed eo cautius illa sunt imitanda , quo sunt rariora.

12 Quemadmodum neque Ioui omnia immolantur] confer cum hoc loco ea , quæ sunt libro quinto pag. 126. capram Ioui immolare , non oues.

13 Funeribus & parentalibus interesse] οὐ τοις τὰ κῆδη δὲ μάλιστα . alii ferē κῆδη reddunt sponsalia , sed non recte. Ego cum hunc locum ita ut nunc est , vertissem , P. Victoriū virum doctissimum posite à mecum facere cognoui.

14 An hoc fieri non potest ?] respondet interrogando , et facere consueuit in iis questionibus , quæ in utrinq; partem disputantur , & in quibus , utrius partis rationes sint veteres , non facile expediri potest: quales sunt de rebus ciuibus , de moribus , de affectibus , de actionibus humanis .

15 Non enim oportet rerum malarum studio, neque amore teneri] φιλοτύπων γαρ & χειρί τίνει. sic Aspasius, & D.Thomas. alii malorum hominum amorem vetari volunt: ut libet, parum admodum refert.

16 Quæ à pueritia constitutæ sunt] in omnibus libris impressis, quos quidem viderim, vox παιδίας corrupta est. legendum enim παιδίας, ut videbunt, qui græcas literas didicerunt.

17 Non alio in eum animo &c.] ἀρρεῖν ἀλλοιότερον φός αὐτὸν ἔκτείη. Perion. vtrum nihil erga eum alieniore animo esse debet? mendosè. non enim dicit ἀλλογνάτερον, sed ἀλλοιότερον, idest nihil secus, vel non aliter: nec querit Aristotele. an non alieniore esse animo ab eo debeat, quam si nunquam amicus fuisset, sed an non alio animo, id est an eodem, atque si nunquam eum amat. Nam alieno animo is dicitur esse ab altero, qui alterum non amat, qui ab eius consuetudine, atque amicitia abhorret: alio autem animo est is, qui animum suum immutauit pristinū, siue olim oderit, & nunc amet: siue olim amauerit, & nunc odio persequatur. Postremò latinè dicimus alieno esse animo ab aliquo, non in aliquem: sed hæc puerilia sunt.

18 Et amici iij inter quos aliqua offensioncula &c.] τῶν φίλων οἱ φροσεκεψιότες. Perionius sic, iisque amici, qui temeritate ducti sunt ad amandum. Gruch. Peronij corrector sic, nihiloque melius: qui veluti impulsi ad amandum feruntur. Atqui, vel pueri sciunt, quid sit φροσεκούσιον. est enim in offensionem incurrire, offendere, interdum etiam conflictare.

19 Non una aliqua animi parte] κατὰ πᾶσαν φυχὴν. Peronius. per omne tempus ætatis. huius interpretationis, quam rationem reddere possit Peronius, non video, nisi forte dicet animū interdum pro vita accipi, atq; iccirco κατὰ πᾶσαν φυχὴν, idem hoc loco valere, quod κατὰ πᾶσαν ζωὴν. Sed errat Peronius. Nam cum dicit κατὰ πᾶσαν φυχὴν Aristoteles, respicit plures animi siue partes siue facultates, quæ in uno & eodem homine, ut in incontinenti, & improbo dissident, & seditionibus agitantur, quemadmodum infra dicet. Nunc autem ostendit hoc, in animo

viri

virū boni accidere non solere. Est enim in eo mirificus omnium animi partium consensus, neque illa est in eius animo dissensio, neque discordia, eandemque rem vel toto animo experit, vel toto aspernatur: non ut incontinentis, una animi parte persequitur, altera fugit.

20 Eam partem qua sapit & prudenter sentit.] καὶ μάλιστα τοῦτο φέρεται. Perion. ob id maximè quia sapit. quantū distent hæc ab Aristotelis sententia, vel cæco appareat.

21 Sed nullus est qui si alias, quam J huius loci hæc sententia est: si quis in lapidem, aut asinum vertatur, nolit se asinum iam factum, aut lapidem, bonis omnibus humanis abundare, sed ijs duntaxat, quæ asini aut lapidis naturæ conueniant. Habet & Deus verum, atque vnde perfectum bonum, idque bonum naturæ diuinæ conuenit maximè: non conueniret aut si Deus unus & idem non maneret, ut manet, quicquid sit Deus. non enim huius loci est querere, quid sit Deus.

22 Plurimarum perceptione &c.] καὶ θεωρήματων διδοπεῖ τῆς διανοίας. Perionius. eius animus abundant præceptorum copia. Constat iam inter omnes eruditos, quæ θεωρήματα Græci dicunt, percepta à Cicerone appellari. qua de re & P. Victorius dudum admonuit, & Adrianus Turenbus vir singulari bonarum artiū, & utriusque linguae cognitione in primis instructus in doctissimis suis annotationibus in lib. M. Tullij de fato, scripsit aduersus quendam voluntabilem nostræ ætatis dialecticum: qui cum se philosophū, & eloquentem profiteretur, populoque se talem esse persuadere vellet: præstantissimos earum artium principes Aristotelem, & M. Tullium Ciceronem verbis & scriptis petulan tissimis insectatus est, applaudente, & admirante quidem multitudine imperita, prudentissimo autem & doctissimo quoque maximopere indignante, ac stomachante. θεωρήματα igitur percepta M. Tullius appellat, quantumvis licet reclamant insolentissimi homines. hoc eodem vocabulo versus est Arist. lib. 10. his verbis, ὁ δὲ φιλομathης εὐρεῖ τῆς διανοίας περὶ τὰ θεωρήματα. quæ verba sic verti. Disciplinarum studiosus autem, in rerum cognitione, agitatione metis elaborat, munereque suo fungitur.

23 Quoniam igitur hæc singula in viro bono insunt.]

Hæc sunt apud Perionium valdè dissoluta, disiecta ac perturbata, quæ nos paulo magis astrinximus, aptiusque colligauimus.

24 Sed certè primum hac ratione] sic Arist. δόξει δέ
αὐτῷ τούτη εἶναι οὐ φίλια οὐδὲ εἰς δύο οὐ τλεῖσθαι εἰρημένων.
Perion.sic. Tandiu autem amicitia manet, quandiu eorum,
quæ dixi, aut duo sunt, aut plura. tantum hæc absunt ab
Aristotelis sententia, quantum praua à rectis. Primum ne-
mo græcis literis mediocriter tinctus, vñquam dubitauit,
qui ταύτη non sit tandiu. deinde nemo vñquam suspicatus
est, hīc quæri de amicitiae diuturnitate. sed frustrà tempus
contero. Hunc locum Aspasium secutus sic explicco. Nam
D. Thomas veteris interpretis culpa sententiam Aristote-
lis non est asscutus. Dixerat paulò antè Aristoteles se hanc
quæstionem, an cuiquam erga seipsum intercedere amicitia
possit, in præsenti omittere velle. Verùm tamen eam εγ-
καρπόσω, transigit hoc modo. sed certè hac ratione (inquit)
seu ex hac parte videatur alicui in seipsum constare amici-
tia posse, qua quisque duo sunt, aut etiam plura, ut corpus &
animus: tūm iterum animi plures sunt partes: altera ratio-
nis particeps, altera rationis expers, ut suprà dictum est.
Ita igitur dici poterit aliquis seipsum amare, vel si corpus
suum amet, vel si animum. Præterea solemus eam amici-
tiam, quæ modum superat, cum amicitia, quæ cuique secum
intercedit, comparare, ut cùm ad hūc modum loquimur. E-
go te amo tanquam meipsum. Quibus verbis significo te mi-
hi esse carissimum: Quamobrem sequitur ut amicitia no-
bis erga nos ipsos esse possit: alioqui hoc loquendi genus
non esset apud nos visitatum.

25 Iis enim spretis ac reiectis, quæ sibi bona &c.] αι-
ροῦται γὰρ αὐτὶ τῷν δοκούτων ἐμποῖσις αὐτῷ εἴναι τὰ οὐ-
δέα βλαβερά σύντα. Perion. ijs omnia anteponunt quæ sunt
iniucunda & molesta. Gruchius quoque hoc loco pugna-
tia cum Aristotele loquitur, sic Quæ enim sibi bona esse sta-
tuerunt, ea iis quæ iucunda sunt, cum suo etiam damno cō-
iuncta anteponunt. Corrigere Gruchiū posuit aliquis dua-
rum vocum ordine mutato, ut pro ea iis, scribat iis ea.

26 Propter improbitatem vitā oderūt] secutus sum scripturam, meo quidem iudicio, meliorem, quæ reperitur in quibusdam codicibus manuscriptis, quamque Argyropylus probaste videtur. Ea autem est huiusmodi. οὐδὲ πολλὰ καὶ δεντὰ πέπρακται, διὰ τὴν μοχθηρίαν μισθσι, καὶ φόργυροι τὸ ζῆν. Libri autem impressi, in quibus & Florentinus, habent τοὺς διὰ τὴν μοχθηρίαν μοσωῆτας, φέυγοντα τὸ ζῆν. quam lectionem vetus interpres secutus est. Ego priorem, integriorem ac meliorem eō iudicau, quod videtur mihi significare Aristoteles, homines improbos ac sceleratos, vitam odire ac fugere propter scelerum suorum conscientiam, non propter pœnæ metum tantum. At si diceremus sceleratos icticō vitam fugere, quod se in odium hominum incurrisse sentiunt: aliam ob causam vitam fugerent, quam propter angorem animi ex scelerum suorum recordatione natum.

27 Et altera pars propter improbitatem] secutus sum scripturam libri Florentini, Parisiensis, & aliorum impressorum emendatorum, quæ talis est: καὶ τὸ μὲν διὰ μοχθηρίαν ἀλγεῖ ἀπεχόμενόν τινων, τὸ δὲ οὐδέτα. loquitur autem Aristoteles de diuersis animi nostri partibus, ut recte P. Victorius admonet, atque hanc lectionem sequitur vetus interpres. in nonnullis aliis libris ita scriptum est. καὶ τὸτε μὲν διὰ μοχθηρίαν ἀλγεῖ ἀπεχόμενός τινων, τὸτε δὲ οὐδέτα. cuius hæc sententia est: & nunc propter improbitatem dolore angitur, quia se à quibusdam rebus abstinet, nunc voluptate afficitur. sed hanc lectionem, neque probant viri doctissimi, neque ego germanam iudicau.

28 Tanquam eum diuellentes] ὥστερ διασπώνται. nihil est his verbis facilius, nihil eorum sententia apertius. Perionius tamen ita interpretatur: ut solent partes dissoluti corporis.

28 Nam nec contentionem habet, nec &c.] οὐ γαρ εἴχει διάτασιν, οὐδὲ ὄφελον. Perionius. præsertim cum nec sit desiderii, nec appetitionis particeps. ὄφελος, appetitio Latinè appellari potest: διάτασις autem desiderium nullo modo. nomen est enim à verbo διατίνεσθαι ductum, quod valet dilatari, & contendere. eò autem in benevolentia contentionem non inesse dicit, quia qui in alterum benevolo

volo est animo, ne tantillum quidem eius causa contendere velit, vt mox declarabit exemplo pugilum aut gladiatorum. Nam sic ἀγωνιστὴς interpretatus sum: quod nomen generale est, & ad eos omnes qui spe alicuius præmii certant, pertinet: qua de re plura dicemus annotationum libro proximo & vlt.

30 Sed eos sua opera adiuuare &c.] συμπράξαεν δέ τοι. Perion. sic. cum interim nullis officijs, nullis actionibus coniungi queant. vix intelligo quid ille sibi velit. sed mihi profectò videtur ab Arist. sententia longissimè abesse. συμπράπτεν idem valet, quod συνεργεῖν: Latini dicunt adiuuare. Longè enim aliud est adiuuare, quam auxiliari: in quo video errare nonnullos qui habentur latinè dotti. Nam auxiliari, vel auxilium ferre dicimus ei qui uertetur in periculo, aut cui aduersi aliquid acciderit: adiuuare autem etiam eum, cuius res sint valde secundæ: & auxiliari ei qui ab altero opprimatur, aut oppugnetur: adiuuare autem etiam eum qui alterum oppugnet: denique auxiliari fortasse à verbo græco ἀλεξέειν, manauit, quod est arcere, propulsare: adiuuare verò non est propulsare, sed alteri inservire, atque operam dare, & (vt Græci dicunt) συνεργεῖν καὶ συμπράπτειν, καὶ συλλαμβάνειν. sic M. Tull. offic. 1. vi. ciuum potius adiuueris in frugibus percipiendis, quam aut fratrem, aut familiarem. & 2. Qui denique ex bestiis fructus, aut quæ commoditas, nisi homines adiuuarent, percipi posset? ibid. nunc dicamus de gloria, quandoquidem ea in rebus maioribus administrandis adiuuat plurimum. ib. in iis tamen qui se adiuuari volent, non ut ne affligantur, sed ut ad altiore gradum aicendant, restricti omnino nullo modo esse debemus. Terent. in Eunicho. faciam sedulò, ac dabo operam, adiuuabo. idem in Heautont. at te adiutare oportet adolescētuli causa, id est, συμπράπτεν τῷ Δρόμῳ, & adiutor συνεργός. idem Terent. Adelph. postremò, hodie in psaltria istac emenda hic adiutor fuit. & Phor. Fortes fortuna adiuuat. & iterum M. Tull. offic. 3. Qualis habens est is qui non modo non repellit, sed etiam adiuuat iniuriam? Idem pro Quintio. non ad mendacium obtinendum, sed ad uerum probandum veritatem adiuuare. Pro

Archia

Archia poëta. Literæ adiuuant ad percipiendam, colendumque uirtutem. In his omnibus locis, quos exempli causa protulimus, si quis auxiliandi, pro adiuuaudi verbo, vtagatur, impropriè & barbarè loquatur. adumentum item longè aliud est, quam auxilium. Cic. pro Quintio. hoc mihi in causis consueuit esse adumento. offic. secundo. quos negat sine adumentis hominum tantas res efficere potuisse: M. Brutus Ciceroni: Tum quod Brutus eruptio non solum ipse salutaris, sed etiam magno ad victoriam fuit adumento.

Principium igitur amicitiæ &c.] ἔστιν δὲ ἀρχὴ φιλίας εἰραι, ὡς επει τοῦ ἐρᾶν, οὐδὲ τῆς ὁλέως οὐδον. sententia huius loci aperta est. repetendum est autem è superioribus nomine *ἀριστοτελεῖα*. neque quisquam mortalium vnuquam hunc locum aliter intellexit. At Perionius longè aliter: ut amoris, sic & amicitiæ principium est, voluptas ea, quæ ex aspectu percipitur: quæ interpretatio profectò magnopere distat ab Aristotelis sententia. significat enim Aristoteles benevolentiam esse amicitiæ principium, quemadmodum amoris principiū est ea voluptas quæ aspectu gignitur. Perionius vult hanc ex aspectu nascétem voluptatem, esse & amoris & amicitiæ principium, quod est falsum.

31 Itaque rectè quis translatione sermonis usus] secutus sum librorum emendatorum scripturam, quæ talis est. διὸ μεταρρέων φαίνεται αὐτὸν ἀργυρὸν εἶναι φιλίαν. quam omnes libri manu scripti comprobant, vetus interpres sequitur. iccīcō autem beuolentiam appellat Aristoteles amicitiam otiosam, quod qui erga alterum habet benevolentiam, ei omnia secunda exoptat quidem ille, sed nullum labore, nullamque molestiam eius causa suscipere, nullum deniq; periculum adire velit. amicus autem, ut amico proficit & consulat, nihil tale recusare, aut pertimescere solet. Perionius lectioñem querundam aliorum librorum secutus est, huiusmodi φαίνεται αὐτὸν ἀρχὴ φιλίας εἶναι, veritique hæc verba latine, amicitiæ fontem licet dicere. quod eò libentius ei ignosco, quod etiam Argyropylus hanc scripturam sequitur, probat Eustratus. à quibus hoc loco discentio, Petroque Victorio potius assentior, qui luculentè do

docet priorem illam esse aptiorem ac verioram.

33 Qui verò alicui res secundas &c.] ὁ δὲ Κελούμενός τινας πράττειν. Perionius sic. At verò qui beneficiū ponere vult. non rectè. nimirū putauit πράθειν, idem esse, quod ποιεῖν. sed non est ita. est enim πράθειν, rem suam bene gerere: ποιεῖν, beneficium in alterum conferre. sed hæc nota sunt vel pueris.

34 Ut illi in Phœnissis] Eteoclem & Polynicem significat. de quibus vide Phœnissas Euripidis.

35 Neq; instar Eurippi fluunt & refluxunt] καὶ σὺ μεταρρέπεις ὡς εἰπίππος. Eurippus fretum est in Eubœa, quod duodecim horarum spatio septies fluit, & refluxit, ut sciunt omnes. Perionius hunc locum felicius vertit, quam illum, qui est in oratione Aeschinis in Ctesiphontem πλείους τρεις πόμενος προπώλεις τοῦ Eupíππου, παρὸς φύκει. Sic enim interpretatur, plures se in formas quam Eurippus, cuius erat accolata, vertens: quasi verò Eurippus Proteus quidā sit. Atqui uel ex M. Tullio suis deliciis discere potuerat Eurippum nō Protea, sed fretum aliquod esse. Sic enim M. Tull. pro Murena. Quod fretum, quem Eurippum tot motus, tantas, tam varias habere putatis agitationes fluctuum? sed hac de retum dicemus, cum orationes illas à nobis quoque in latinum sermonem conuersas edemus. quod quidem non fiet longius.

36 At ubi sibi quisque eadem] sic habent omnes libri excusi, εἰστῶ δ' ἔκαστος βουλόμενος ταῦτα, præter unum manuscriptum, in quo reperi scriptum ταῦτα, quam scripturam fecutus sum, ut ueram & germanam.

37 Eiusque rei quasi præter rationem & opinionem] καὶ ὡς παρὰ λόγον γινόμενον εἰπεῖται. Perio. quæ nobis contra opinionem incidit questio. quid sibi hæc uelint, intelligere arbitror neminem.

38 Quemadmodum itaque in rebus mutuis] ἐπὶ τῶν διαβήσων. Perionius in commodato. suprà aliud esse mutuum, aliud commodatum à iurisconsultis doceri ostendimus.

39 Ex hominum improbitate spect.] Epicharmus poëta comicus Siculus non extat. Eius uerficiuli nonnulli reperiuntur apud Athenæum, Stobæum, M. Tullium. sed nihil

hildum reperi, quod ad hunc locum pertineat. Aristoteles autem in libello περὶ ποιητικῆς, scribit eum fuisse Siculū, quod item multis locis significat M. Tullius: & uno, atque altero loco Horatius.

40 Quām ab opere suo amaretur &c.] οὐδὲ παπούθεν αὐτὸν τοῦ ἔργου εὑρύχου γένομέν εστιν. Perionius. quām suis quisque operibus, quæ muta & inanimata sunt. lectoris otio abutitur Perion. cum Aristotelem ita interpretatur.

41 Qui opus effecit igitur &c.] εὐεργεία δὲ οὐ ποιήσας τὸ ἔργον, εστιν πῶς. Ego huius loci sententiam hanc esse puto, artificem qui opus aliquod effecit, tum re uera & functione esse artificem: ante quām uerò opus effecerit, potestate duntaxat esse artificem: verbi gratia, pictor qui Venerem pinxit, re & functione operis, pictor est. Grammaticus qui opus aliquod ex se promptit grammaticum, re & functione grammaticus est: denique uir sapiens cum sapientiæ munere fungitur, re & usu sapiens uerè dici potest. Alii ferè omnes penè dicam incredibiliter dicunt hoc sentire Aristotelem, effectorem operis alicuius, opus esse suum quodammodo. Sic Eustратius, sic Argyropy, sic D. Thomas intelligent. Atque Eustratij quidem hæc uerba sunt. καὶ τὸ ἔργον εὐεργείᾳ εἰσὶν οὐ ποιήσας. οὐ γὰρ εἰνὼν αὐτὴν, εὐεργείᾳ εἰσὶν οἱ ψάγματα, id est & opus functione est operis effectus. nam imago ipsa functione pictor est. Quæ sententia si cui placebit, (nam meum non est in re tanta iudicium meum interponere) sic erit hic locus latine reddendus. qui opus igitur effecit, re & functione muneris, suum quodammodo opus est.

42 Quæ res enim potestate est &c.] sic Aristote. οὐ γάρ εστι δυνάμει, τοῦτο εὐεργεία τὸ ἔργον μηνύεται. Ex hoc loco colligi potest sentire id Aristotelem, quod paulò antè dicebamus, eum qui potestate tantum erat artifex, antequām opus efficeret: tum re & functione esse artificem, cum opus effecit. opus enim cuiusque artificis (inquit) eum re & functione operis, artificem esse declarat, qui potestate tantum erat artifex, antequām aliquod ab eo opus effectum esset.

43 Omnia autem rerum ea iucundissima est &c.] οὐδὲ τοῦτο κατὰ τὴν εὐεργείαν, καὶ φιλητὸν σημοῖται. Perionius, sed

sed tamen eo, quod præsens tanquam in manu datur, nihil iucundius, nihil amabilius est. Vera sunt hæc, quæ dicuntur à Perionio, sed ab Aristotelis sententia sunt alienissima. Nō enim hīc agitur de donando, sed cum tria dixisset Arist. esse iucunda, usum seu functionem præsentium, spem futurorū, memoriam præteriorū: horum trium dicit esse iucundissimum, functionem præsentium.

44 Contrà se res habere videtur &c.] modò dixerat rerum honestarum memoriam esse iucundam, utilium non item: nunc contrà se rem habere dicit in spe, seu expectatione. Nam rerum utilium expectatio maxima nos lætitia afficere solet, honestarum verò non admodum: huius dissimilitudinis ratio est. honesta non delectant nisi cognita: at fieri non potest, ut sint cognita, nisi ab eo, qui habeat. ita sit, ut futurorum honestorum spes delectare non possit, sed præteriorum memoria potius, utpote cognitorum. utilia autem nota sunt & præterita & futura quidem illa, sed præteriorum utilium memoria siccirò minus delectat, quia utilitatis præteritæ fructus celeriter euane scit: futurorum autem expectatio propterea magnopere delectat, quia cum sibi persuaserit unusquisque iucundè, beateque viuendi rationem in copiis rei familiaris, & fortunæ bonis esse positam, eo se iucundius victurum esse confidit, quo plus utilitatis sit consecuturus.

45 Eos igitur qui in actione sunt superiores] sic Arist. τοῖς ὑπερέχουσι δὴ περὶ τὸν ἀρχέτυπον ἐπετει τὸ φιλεῖν καὶ τὰ φιλῶντα. Perionius hæc interpretatur (inuitus equidem dicam, sed tamen dicam, idque necessariò) indectissimè. hoc modo. Qui autem in actione sunt occupati, eos necesse est diligere. ὑπερέχειν, non est occupatum esse, sed excellere & præstare, nisi forte mendoso codice usus est, in quo scriptum sit ὑπερέχουσι, quod quāuis denus ita esse, fœdū tamē est erratum.

46 Quod nihil agat à suis rationibus &cet.] sic habent omnes excusi libri, quibuscum manuscripti consentiunt, ὅτι οὐδὲν ἀπ' αὐτοῦ: sed Eufratium sequor, qui legit αὐτὸν. quam lectionem confirmat uetus interpres.

47 Qui maximè sit amicus] τὸν μάλιστα φίλον. Perion. qui sit maximus amicus. non probo.

48 At is maximè amicus est, qui quem uult bonis ornatum esse,] φίλος δὲ μάλιστα ὁ οὐλόμενος, ὁ οὐλέται τὰ γαθὰ, εἰκένου ἔνεκυ. Hæc est emendatōrum librorum scripatura. quanuis uetus interpres aliter legisse uideatur.

49 Etiam si nemo sciturus sit] καὶ εἰ μηδεὶς εἴσεται. Perion. etiam si ad se ex his nihil redeat. in duobus uocabulis duo errata, quæ tamē non emendat Gruchius, ut neq; alia multa, vnum quod μηδεὶς, interpretatur nihil: alterū quod εἴσεται, latinè reddit, redeat. εἴσεται, futurum tempus est verbi εἰδέομαι, quod ualet scire. hoc vel pueris notum est.

50 Hæc autem insunt in unoquoque &c.] ταῦτα δύω πάρχει μάλιστα αὐτῷ ἀπὸς αὐτῶν. sententia est aperta. significat Aristoteles sibi quenque maximè velle omnia benè euenire sua causa. Perionius sic. Quæ sibi quenque conciliant. non probo. at sunt Ciceroniana. quid tum postea? non satis est esse Ciceroniana. oportet præterea cum Aristotelis sententia congruere.

51 Itaque si quid utriusque sui ipsius &c.] εἰ δὴ λόγοι μέν, τὸ φίλων τῶν ἐκάτεροι λέγουσι. nomen ἐκάτεροι refiero ad eos qui rationes illas superiores in utranque partem attulerunt. quod si quis malet ad nomen λόγουs referre, non pugnabo cum eo pertinacius: sed illud τὸ φίλων, non recte interpretatus est Perionius, sibi carum, aut sui amantem. non enim dicit τὸν φίλων, sed τὸ φίλων, id est τὸν φίλων.

52 Quemadmodū aut pars præcipua &c.] ὁ μερὸς δὲ καὶ τὸ λιστὸν κυριώτατον μάλιστα εἶναι δοκεῖ, καὶ πᾶν ἄλλο σύστημα, οὐτα καὶ αὐτὸπος. nihil horum uerborum sententia planius, nihil dilucidiūs. At Perionius hæc ita interpretatur, ut meret tenebræ videantur, hoc modo: ut enim ciuitas, omnisque aliis conuentus, sic homo est omnium optimum. hæc Aristoteli profectò nunquam in mentem venerunt.

53 Quod mens in illo superior sit &c.] Aristot. τὸν κρατεῖν τὸν νοῦν ἡ μᾶ. Perion. quod animum vincat & teneat, vel non teneat. fœda interpretatio: tolerabilius erat. quod animus

animus vincat. & ita fortasse ab eo scriptum est.

54 Quantum interest utrūm quis &c.] sic reperi scriptū in oībus libris ipressis, & manuscriptis ὡς τὸ κατάλογον ζῆν τὴν πάθος, καὶ ὄρεγεδαι τῇ καλῇ ἢ τοῦ δοκοῦ τοσουμ φέρειν. vetus interpres videtur legisse καὶ ὄρεγεδαι τοῦ καλοῦ, sine particula disiungente ante τοῦ καλοῦ: quæ quidem mihi videtur planè otiosa. Sic igitur hunc locum explicant latini: tantum interest inter eum, qui mentem suam amat, & eum qui partes animi rationis expertes colit, quantum inter vitam rationi consentaneam, & eam quæ perturbationibus dirigitur, & quantum inter honesti appetitionem, & simulatæ utilitatis. Eustr. hęc tria τὸ κατὰ λύγον ζῆν, τὸ ὄρεγεδαι τοῦ καλοῦ, τὸ ὄφεγεδαι τῷ συμπέροντος, una cōiungit hoc modo, quantum interest, utrum quis rationi cōuenienter vivat, & honestum, aut id quod ad honestum obtinendum valet, appetat, an affectibus animi seruat: sed secutus sum D. Thomam, & Latinos.

55 Ipsi honestum queritur] αὐτῷ δὲ τὸ καλὸν, mutat numerum.

56 Fortuna cum fauct &cet.] ὅταν δεῖπνον δίδωσι, τι δεῖ φίλων; versus est Euripidis in Oreste. Perionius putauit esse verba Aristotelis.

57 Si igitur hęc uera sunt] nos hęc addidimus propter hyperbatum, quod pendet ab illo loco. Quod si beatum esse, in uiuendo &c.

58 Quemadmodum ait Theognis] versus Theognidis absunt hoc loco à bonis codi. & mihi fit uerisimile ab Aristotle esse prætermisso, ut omnibus notissimos, quanuis eos infrā proferet.

59 Rei autem principatus] τὸ κύριον. Perion laus omnis in actione consistit. pulchre dictum & verē. sed non fideliter. aliud enim loquitur Perionius, aliud sentit Aristotle. τὸ κύριον, vis præcipua, principatus, id quod plurimum valet.

60 Ad naturam ipsius boni pertinet] τῆς τἀγαθοῦ φύσεως. Perion ad naturam boni uiri accommodata est. Putauit Aristotelem de uiro bono loqui. sed non ita est. signifi-

ficat enim id quod finitum ac terminatum est, ut Pythagorei tradiderunt, esse in ordine rerum bonarum locatum: quemadmodum infinitum in malarum. qua de re diximus in annot. lib. I. pag. 290. nume. 29.

61 Quo circā viuere videtur omnibus esse &c.] διόπερ ἔοικε πᾶσιν οὐ εἶναι. repetendum τὸ γάρ à superioribus. Perionius aliter intellexit. putauit enim significare Aristotelem τὸ εἶναι, id est ipsum esse, omnibus esse iucundum: quod quanuis uerum sit, id non dicit tamen hoc loco, sed alibi dicturus est.

62 Sentire autem nos sentire, & intelligere nos intelligere possumus.] Αἰδανοίμεθα δ' αἴστι αἰδανόμεθα, καὶ νοοῦμεν ὅτι νοοῦμεν. hunc locum non rectè vertit Perion. hoc modo. Atqui sensu aliquid percipere possumus, quia sensu percipimus, & mente agitare quid possumus, quia cogitamus. Non dicit Aristoteles nos in circò sentire, quia sentiamus, aut intelligere, quia intelligamus: esset enim dictu absurdum, atque ineptum: sed hoc significat, cum uiuere sit sentire, aut intelligere, & cum sentiamus nos sentire, intelligamusque intelligere, ex iis effici, ut intelligamus nos uiuere: si uiuere, ergo & esse.

63 Esse autem eō cuique] sic libri impressi, & nonnulli manu scripti, quos uetus interpres & Argyropy. secuti sunt. τὸ δὲ εἶναι οὐ αἴρετὸν διὰ τὸ αἰδανόμεθα αὐτοῦ ἀγαθοῦ ὄντος. mendosè autem scriptum est in libris Florétnis διὰ τὸ αἰδανόμεθα αὐτοῦ ἀγαθοῦ ὄντος, quæ scriptura virum quendam doctissimum in fraudem induxit, ut existimaret hanc esse huius loci sententiam: esse autem erat optabile propter reā quod quis sentiat seipsum bonum esse. Sed vehementer errat. Non enim dicit Aristoteles. τὸ εἶναι, propter reā esse expertum, quod quis seipsum virum bonum esse sentiat, sed propter reā quod τὸ εἶναι sit per se, & natura bonum tum omnibus, tum maximè viris bonis, ut suprà dixit. Qua de re plura dicere, nisi verba ipsa Aristotelis, quæ sunt hoc loco, sententiam illam perspicuè refellerent.

64 Multorum neque dicaris, neque nullius hospes] μητέ πολύτεχνος, μητέ ἀτέχνος. ab est verbum καλέεσθαι. versus

sus est Hesiodi.

65 Neque huic rei agendæ satis sint &c.] *καὶ οὐχὶ κανὸς ὁ βίος αὐτοῖς τοῦτο πρόσθετον. Βίοι fortunas & facultates latine reddidi Eustratium & Argyropylum secutus. Alii vitam interpretantur, ut sit hic sensus, ne totius quidem vitæ spatiū eis satis futurum ad hoc agendum. sed non est omitendum, Argyropylum legisse ὁ βίος αὐτοῖς, non ut in omnibus libris impressis legitur, αὐτοῖς.*

66 Iam qui uoluptatis causa comparantur &c.] sic Aristoteles. *καὶ οἱ πρὸς οὐδονήσθε. Perionius sic, iis etiam qui delestationis, iucunditatisque causa amicitiae præsidia querunt. non recte. primùm enim debuit dicere, iij etiam qui &c. scriptum est enim ab Aristotele. οἱ πρὸς οὐδονήσθε, non τοῖς: deinde quid sibi hæc volunt, amicitiae præsidia voluptatis causa querere? quis vñquām audiuit præsidia adhiberi causa voluptatis?*

67 Amor enim quoddam amicitiae nimium &c.] Aristoteles. *ὑπερβολὴ γάρ τις εἰναι βούλεται φίλια. repetendum δὲ ποιεῖται τὸ ἐρᾶν. idest amare.*

68 Quem ciuili more] *πολιτικῶς μὲν οὖν. μὲνοντινὸν interdum aduersandi vim habet, ut hoc loco.*

69 Volunt enim de aliquibus benè mereri] *Εὐλογούσται γάρ τον δραῦν. Perion. præsertim cùm alijs consultum velint. hæc verba sententiam Aristotelis non exprimunt.*

70 Ac nisi quis doloris vacuitate &c.] sic Aristoteles. *καὶ μὴ ὑπερτείνει τῆς ἀλυπίας, τὴν ἔκεινοις γένομέν την οὐχί ὅπου νέεται. mutat numerum, ut sape alias solet. Huius loci autem hæc sententia est, quam D. Thomas culpa veteris interpretis assuequi non potuit. Viri fortes, animoq[ue] virili amicos suos nolunt secum vñā dolere. Et nisi quis animo sit penè dicam ferreo, ita ut in eum non cadat ullus animi dolor, æquo animo non feret illorum dolorem ex suis casibus aduersis contractum. Verbum ὑπερτείνει, absolutè (ut loquitur grammatici) positum est: ut suprà hoc eodem lib. εἰπεῖται ὑπερτείνει οὐ δύστις τῷ καλῷ. & lib. 3. ὅταν ὑπερτείνῃ οὐ κίνδυνος.*

71 Amicorum autem præsentia in rebus secundis] *οὐ δέ
d 3 ev*

εν ταῖς διτυχίαις τῶν οἰλῶν παρουσίᾳ. Perionius usus est corrupto codice in quo scriptū esset ἀτυχίας. vertit enim. in rebus asperis.

72 Satis est miserum esse me] ἀλις ἐγω δυσυχῶν. Euripides in Oreste.

73 Veruntamen acerbitalis opinio &c.] δόξαν δ' αἰδίας εν τῷ διωθεῖσθαι τοις εὐλαβητέον. omnes codices sine villa varietate sic habent. Huius quoq; loci sententiam vitio interpretationis antiquæ non est assecuratus D. Thomas. nata est difficultas ex uerbo διωθεῖσθαι, quod valet reiicere , recusare, ut suprà diximus. Quemadmodum (inquit Aristoteles) non nimis cupidè ex amicitia in amicorum rebus secundis utilitatem quererere debemus : sic si amicus benignè nobis facere velit , emolumenatumque aliquod ac beneficium deferat, non debemus ita præcisè ac præfractè reiicare illius liberalitatem, ut insuaves, atque acerbi meritò videri possimus. Perionius quoque in hoc loco lapsus est, qui ita reddit. sed tamen vitanda est in denegando , quod petitur , offensionis opinio.

74 Seipsum autem sentire esse &c.] sententiam verborum expressi , non verba appendi. sic enim loquitur Arist. περὶ αὐτὸν δῆναι δημοσίης ὅτι εσίν, αἴρετη . idest verbum ferè è verbo , sensus autem cuiusque in seipso occupatus , quo se esse sentiat , expetendus est . ergo & in amico. Perio. autem sic : suus cuique in semetipso iucundus est sensus, quæ verba parum declarant Aristotelis sententiam . Tùm omissa sunt illa, ὅτι εσί , in quibus tota vis sententiæ posita est.

75 Et quacunque in re suus cuique &c.] καὶ οὐ ποτὲ εσίν εκάστοις τὸ εἶναι. poteram sic verbum è verbo interpretari, si licaret ita loqui , & quocunque tandem cuique est esse.

76 Deinceps autem nobis de voluptate] ἐπόμενον δ' αὐτὸν διελθεῖν περὶ οὐδοῦς. doctissimi quidam viri putant hæc esse superuacançā, neque esse Aristotelis : quibus assentior. nam quæ in hoc extremo libro ponuntur, in principio eius, qui proximè sequitur , aptius dicuntur , magisque suo loco ponuntur.

In librum decimum.

1 Quasi omnis sit expetenda] ἀστοιδύτην οὐσαν : in corruptis codicibus legitur cum negatione, ὡς σ' τοιδύτην οὐσαν, quos Perionius & Gruchius fecuti sunt.

2 At omnibus in rebus id, quod sit, &c.] εἰν πᾶσι δέιραι τὸ αἴρετὸν επικίνδυνον, καὶ τὸ μάλιστα, καὶ τιστον. prepotenter hæc interpretatur Perion. In omni re quod bonum sit, esse expetendum, & optimum quicque maximè.

3 Qualis res est iustè agere, & temperanter &cet.] libri omnes impressi sic habent, neque dissentunt manuscripti, præter quām unus & alter, οἷον τὸ διναιωτραγεῖν καὶ σωζόντειν. quidam scripti cum quibus consentit uetus interpretatione, τῷ διναιωτραγεῖν, quam lectionem si quis probabit coniungendum erit illud τῷ cum participio προσιδεψέιν, neque variabitur velle ex parte sententia.

4 Nihiloque magis bonum &c.] καὶ σ' υδὲν μᾶλλον ἔτεπον. poteram & sic interpretari, nihiloque magis bonum. quām quiduis aliud. & ita Argyropylus: probat D. Thomas: tametsi parum interest inter hanc, & illam interpretationem. mihi quidem hæc quam secutus sum, concinnior videtur.

5 Quòd si iucundum alteri bono admistum] Aristote. εἰδὲ τὸ μικτὸν κρείπτον. Omnes qui in hos libros scripsierunt commentarios, sic accipiunt, τὸ, ut subaudiant ἄδυ, idest iucundum: quam uocem latinam maioris lucis gratia mea interpretatione representandum esse existimau.

6 Quod omnia desiderat] οὐ πάντα εἰπεῖν. libenter ex Peronio quæsierim cur hæc verba, εἰ πάντα εἰπεῖν, reddiderit latinè hoc loco, quod omnes appetunt: in primo libro autem maluerit interpretari, ad quod omnia referuntur. Eadem sunt verba, eadem sententia est. Vtrum dicet se consilium mutauisse? an orationis formam, dicendi que figuram variare uoluisse? at hoc in ijs, quæ subtiliter disputatur, maximeque in definitionibus, vel facere non oportet, vel ita facere, ut eadem sententia maneat. suprà autem do-

cuimus aliud esse referri ad aliquid , aliud quippiam desiderare , aut appetere . iam quod dixit omnes appetunt , non , omnia , in eo , uel secutus est codicem aliquem corruptum , uel suo arbitratu id fecit . Nam omnes libri emendati habent *πάντα* , non *παύτες* .

7 Nam si sola mentis expertia] duos codices manuscri-
tos antiquissimos secutus sum , in quibus ita scriptum est ,
εἰ μὲν γὰρ τὰ αἴσθητα μόνα ὠφέγχεται αὐτῶν , quā quidem scri-
pturam confirmant Eustatius & Argyropylus . libri uulgati
autem non habent uocem *μόνα* , ac ne Florentini quidem ,
neque Parisienses . D. Thomas tamen & latini eam subintel-
ligunt : mihi certe prorsus necessaria uidetur .

8 Quām ipsorum sit captus] *ἢ καθ' οὐτὰ* . Adriano Tur-
nebo approbatore , atque adeo auctore , hunc locum sic in-
terpretatus sum . significat Aristoteles in malis siue rationis
expertibus , siue ratione vtentibus , aliquod esse bonum natu-
rale , sanum , integrum , incorruptum , melius denique , quām
id , quod in illis est uitiosum , & corruptū : hoc autē appetere
id , quod sibi sit accommodatum , atque amicum : Omnia
porrò appetere sine ulla varietate uoluptatem : Summum
igitur esse bonum uoluptatem , eamq ; integrā , atq ; incorru-
ptā naturā maximē conuenire . Suprà autem proximē , illa
verba *ἴως δὲ καὶ εν τοῖς φαῦλοις* , sic verti : fortasse verò etiā
in vitiosis , nō in vitiosis hominibus . puto enim hoc *φαῦλοις* ,
neutrū esse à rectō casu mumeri multitudinis *φαῦλα* , quod
ita esse declarant ea verba *ἢ καθ' αὐτὰ* .

9 Verūm tamen si ad ea &c .] *εἰ μὴν επίγε τῶν εἰρημένων*
ἀλλένδεν τε . Hæc verba hanc sententiam continent . di-
cunt illi verūm simpliciter , malum opponi & malo , & bo-
no , quemadmodum duo extrema & inter se opponuntur , &
medio . sed si quæ dicunt , ad ea de quibus quærimus , exigan-
tur , non reperientur vera . nam si dicent dolorem opponi
voluptati , vt malum malo , ergo erunt ambo fugienda : sin
neutrū erit malum : vel neutrū erit fugiendum , vel si-
militer vtrunque . At videmus dolorem fugi &c . Perionius
hæc sic reddit latinè , sed ab iis , quæ dicta sunt , dissentunt ,
quām aptè , iudicent homines .

10 Sin neutrum esset malum] secutus sum librum Floren. Parisien. Vene. & D. Thomā. sic Aristo. τῶν μηδέτερων δὲ μηδέτερον, οὐδέποιως. Quæ sic interpretantur Perionius, & Gruchius, si neutrum sit aut alterum, eadem ratio est: omnino (ne quid dissimilem) uitiosè.

11 Si igitur ex perceptione voluptatis] εἰ μὲν οὐδὲν ἐκ τοῦ οὐδέται. Perionius si ex maiore & minore id iudicant. equidem quid sibi hæc velint, nescio. οὐδέται est delectari, voluptate affici. quòd si mihi dicat in verbo οὐδέται, subaudiri μᾶλλον καὶ οὐδόν, ego tamen non probabo hanc interpretationem οὐδέται μᾶλλον καὶ οὐδόν, maior & minor voluptas.

12 In iustitia quoque, & ceteris virtutibus, ex quibus per spiculæ aiunt &c.] hic locus sic in omnibus libris & impressis & manuscriptis legitur, καὶ περὶ τὴν δικαιοσύνην, καὶ τὰς ἀλλας ἀφετὰς, καθ' ἃς ἐναργῶς φασὶ μᾶλλον καὶ οὐδόν τὰς ποιεῖς οὐ πάρχειν, καὶ κατὰ τὰς ἀφετὰς ἐσαι τὸ αὐτό. quæ scriptura sine dubbio corrupta est. quorsum enim illa inanis iteratio καθ' ἃς, & κατὰ τὰς ἀφετὰς? quæ quidem doctissimos homines commouit, ut hæc postrema verba κατὰ τὰς ἀφετὰς, putarent esse delenda. Ego cùm viderem tantum omnium librorum consensum, antequam ea rei jcerem, dili genter mihi considerādum esse existimauit, qua ratione huius loci peruulgatam scripturam tueri & seruare possem. Reperi tandem ordinem verborum tantum esse perturbatum, eaque verba κατὰ τὰς ἀφετὰς, suo loco esse mota, quæ si restituantur in sedem suam, totum hunc locum perpurgatū, & restitutum iri. sic igitur lego. Εἰ μὲν οὐδὲν ἐκτεῖ οὐδέται τῷ τοινεστι, καὶ περὶ τὴν δικαιοσύνην, καὶ τὰς ἀλλας ἀφετὰς, καθ' ἃς ἐναργῶς φασὶ μᾶλλον καὶ οὐδόν τὰς ποιεῖς οὐ πάρχειν, ἐσαι τὸ αὐτό. in hac emendatione (ut dixi) nihil præter ordinem mutatur, immò verò nihil præter ordinis perturbationem innouatur, nisi quòd copulatio καὶ etiam tollitur. Poterat & ijsdem verbis seruatis, eademque sententia, quam ego ex verbis elicio, neque vlla ex parte verborum ordine immutato, sed sublata copulatione καὶ, & in eius locum trâslato articulo τοὺς, hoc modo legi. μᾶλλον

λον καὶ ἦπον ποιεῖς υἱόρχειν τὸν κατὰ τὰς ἀρετὰς. Si quis autem ex me quærat, qui dicantur οἱ κατὰ τὰς ἀρετὰς, respondere sic appellari ab Aristotele eos qui virtutes colunt, seu virtutum studiosos. sic enim loquitur lib.4. cum de magnificientia disputat. Τῶν δὲ κατ' ἀρετὴν εἰδῆς οὐλίθιος: quae verba sic sum interpretatus: eorum autem qui sunt studiosi virtutis, nemo stolidus est. Simile ferè illud est, in lib. de categorijs, capite περὶ ποιῶν καὶ ποιότητος, in extremo. vbi docet in qualitatibus locum habere ea quae dicuntur magis & minus. Sic igitur loquitur. Αλλ' οὐδὲ τάξει κατ' αὐτὰς λεγόμενα, αὐταμφισβητήτως ἐπιδέχεται τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἔπον. Quod si quis malet illa verba τὰς κατ' ἀρετὰς ποιεῖς, coniuncte legi, ut ποιοὶ κατ' ἀρετὰς, intelligentur iij qui ex virtutibus cuiusdammodi facti, & quodam modo conformati sunt, perinde mihi probabitur. sic enim idem Aristot. locutus est suprà lib. I. εἴρηται γὰρ Λυχνῖς ἐνέργεια κατ' ἀρετὴν ποιῶν τις.

13. Siquidem sunt aliæ puræ] omnes libri excusi habent, εἰσὶν ὁσιν αἱ μὲν ἀμφισβητήσι, vnum scriptus ὁς εἰσιν .i. quoniam sunt, paruo discrimine.

14. Neque voluptas est motus] sic definitur apud Mar. Tull.lib.2.de finibus. Voluptas est iucundus motus quo sensus hilarantur.

15. Qualis est ea] sic Aristot. οἷον τὸ τέλος κόσμου, πρὸς ἄλλο, atque ita scriptum reperi in omnibus codicibus excusis emendationibus, non vt in nonnullis Germanicis οἷον τὸ τέλος κόσμου. huius loci sententia non est obscura, si Eufratiū Species, & D. Thomam, & ceteros, qui in hos libros scripsierunt commentarios, aut scholia. omnes enim sineulla varietate, hæc verba εἰ μην καθ' αὑτὴν, οἷον τὸ τέλος κόσμου, πρὸς ἄλλο, sic explicant: omnis motionis propria est tarditas & celeritas, si non per se, at comparatione facta ad alias motiones, qualis est ea qua mūdus mouetur, id est prima sphæra. hæc enim celeritatis & tarditatis non est capax per se, propterea quod æquabiliter perpetuò mouetur: sed si quis eam cum aliarum sphærarum motionibus cōferet, reperiet eam motionibus illis longè celeriorem esse. Verum si uerba

Aristo-

Aristotelis alio ordine collocentur, & legantur: videntur & planiora futura, & eam sententiam quam modò exposui, significantius oculis subiectura, hoc modo. Πάσην γαρ οἰκεῖον εἶναι δοκεῖ τάχος καὶ βραδυτής, καὶ εἰπεὶ καθ' αὐτὸν, πρὸς ἀλλο, οἷον τὸ τοῦ κόσμου. Præterea non reprehendam, si quis dicat in illis verbis πρὸς ἀλλο, οἷον τὸ τοῦ κόσμου, subintellici τάχος, hoc modo πρὸς ἀλλο τάχος. οἷον τὸ τῆς κόσμου τάχος, quanuis sciam hoc doctissimis viris non probari, à quibus mihi graue est dissentire.

16 Id in quo fiet expletio, etiam voluptate afficitur.] sic Arist. εὐ φέντε αὐταπλήρωσις, τε τ' αὐτὸν καὶ οὐδοίτο. τὸ σῶμα ἄρα. hæc sic interpretatur Perion. id in quo fuerit expletio, id profecto corporis percipiat voluptatem. quæ quidem interpretatio à uerbis & sententia Aristotelis abest longissimè.

17 Et ex iis quæ in sensibus positæ sunt] in omnibus libris impressis, à quibus manuscripti non dissentunt, sic legitur, καὶ τῶν κατὰ τὰς αἰδήσεις καὶ διὰ τῆς ὀσφύσεως. quam lectionem sine dubio mendosam & corruptam ego de tracta una litera κ. emēdaui, feciq;, vt legatur αἱ διὰ τῆς ὀσφύσεως, cum antea καὶ legeretur, vt dixi: neque dubito quin omnes docti hanc meam coniectruram sint probaturi. M. Antonius Muretus quidem & probat, & negat aliter huius loci sententiam constare posse.

18 Et verò acroamata] acroama nomen est græcum: significat autem narrationem iucundam, fabulam, cantilenā, quicquid denique audiendi sensum permulcit. eo utitur M. Tull. in ora. pro Archia poëta. Cum ex eo quereretur, quod acroama, aut cuius vocem libenter audiret.

19 Quibus pueri lætantur quām maximè] οὐδόμενος εἴρηστα παιδία, ως οἰόντε μάλιστα. Perion. Voluptatibus perfluens, quibus pueri quām maximè putant. Videtur usus esse corrupto codice, in quo scriptum sit: οἰόνται id est putat, pro οἰόντε. quanquam Argyropylus quoque & vetus interpres ita legisse videntur. liber Florentinus quidem, Parisiensis, Venetus quibuscum consentiunt manuscripti, habet οἰόντε. quos secutus sum.

20 Videtur enim aspectus] ὄπασις. propterea quod ὄπις est ipse videndi sensus, ὄπασις autem, oculi functio, atque actio, quarebam nomen aliquod Latinum, quod græco responderet. Ac nomen aspectus quidem, quia mihi etiam videbatur videndi sensum significare duntaxat, vñque eò fugi ac reieci, quoad apud M. Tull. relegi pro Cœcina. aspectus armatorum, & Philippic. secunda, aspectus auctionis.

21 Aut igitur in toto tempore, aut in hoc] omnes quos quidem viderim codices, sine vlla varietate sic habent, οὐδὲ πάντι δὴ τῷ χρόνῳ, οὐδὲ τότε, præter Germanicū, à quo abest οὐ, quem fecutus est Perionius. sic enim interpretatur. aut certe in eo toto tempore. quæ scriptura postrema vnācūm sua interpretatione, vitiosa est.

22 Alia est à columnarum ad pares angulos collocatio-
ne.] sic Arist. ἐπερα τῆς τοῦ κίονος ῥάβδωσεως. ῥάβδωσιν.
κίονος (inquit Eustratius) λέγει Αριστοτέλης τὴν κατὰ μῆ-
κος τοῦ κίονος πᾶν ξύλον, οὗ τις γίνεται ὅταν ἀρόσορδας γωνίας ιση-
ται, id est rhabdōsin columnæ, nominat Aristoteles, colu-
mnæ in longitudinem, collocationem, & (si liceat dicere)
defixionem, quæ tūm fit, cūm ad rectos angulos recta stete-
rit. doctissimi quidam viri putabant ῥάβδωσιν, esse colu-
mnæ striaturam, seu striationem, & κίονος ῥάβδωτες, colu-
mnas striatas, & quasi virgatas. qui tamen Eustratii au-
toritate commoti facile de sententia deceperunt.

23 Lacunaris] τριγλύφες. τρίγλυφα, (inquit Eustratius)
ξύλα εἰσὶ τὰ τριχαὶ ἐν τοῖς πέρασιν ἐγκεκλυμμένα, id est li-
gna sunt in extremis tabulatorum partibus tripliciter
insculpta. Ego affirmare non ausim τριγλυφον, idem esse,
quod apud Latinos, lacunar: sed cūm videam τριγλυφον, te-
sti esse ornamentum è lignis sculptis, seu cælatis, neque ul-
lum latinum vocabulum, quod ad eam rem significandam
propius accedat, reperire possim, hoc mutuatus sum, ei gra-
tiam habiturus, qui mihi aliquod aptius proferet.

23 Si enim loci mutatio] sic φορᾶ appellauit. nam la-
tionis nomen, quo alii vtuntur, reformidaui. translatio au-
tem nihilo magis mihi probatur. Iam φορᾶ non ineptè lo-
ci

ci mutationem latinè dici posse , ex ipso Aristotele intelligere licet, qui in libro de categoriis, vbi motus partes , seu formas enumerat, φορὰ peripicuē τὴν κατὰ τόπον μετα-
σολῆ appellat , his verbis : κινήσεως δέ εἴσιν εἴδη οὖτε
σις, φθορά, αὔξησις, μείωσις, ἀλλοίωσις, καὶ οὐ κατὰ τόπον με-
ταβολῆ, quanuis in Topicis id improbare videatur.

25 Huius quoque formæ] quoniam hoc loco breuius ac præcisius loquitur Aristoteles, vt sape aliàs solet , nos ea verba, quæ subintelliguntur , perspicuitatis gratia, repræsen-
tauimus . sic loquitur Aristoteles . Εἰ γάρ εἴσιν φορὰί νύν τις
πόθεν ποῖ : καὶ ταῦτα διαφορὰί κατ' εἶδος πτῶσις, βαθὺσις,
ἀλσις, καὶ τὰ τοιοῦτα, repetendum ἀπὸ κοινοῦ, κινήσεις εἰσὶ
πόθεν ποῖ . Nihil est horum verborum sententia planius ho-
mini nō habeti.argumentū est à genere: si loci mutatio est
motus à puncto unde, ad puctū quò, huius quoq; differētiæ,
id est partes seu formæ inter se differentes , motus erunt
alicunde aliquid . Perionius sic interpretatur . si translatio
motus est, quo hinc illuc itur, & huius genera sunt volatus,
ingressus, saltatio , & alia generis eiusdem . quæ verba ab
Aristotelis sententia plurimū distant .

26 Saltus] ἀλσις. Perionius , saltatio . aliud est salire,
aliud saltare . nemo ferè (inquit M. Tull.) saltat sobrius .
aliud igitur saltus , aliud saltatio . neque verò nomen saltus
nobis fugiendum est . eo enim utitur M. Tull. in Catone ,
nec enim excursione, aut saltu, nec eminus hastis, nec com-
minus gladiis uteretur .

27 Motum informat] εἰδοποιοῦν . id est formarum effi-
ciens, & quodam modo parens: quod perinde est ac si di-
ceret , puncta unde, & quò loci sit mutatio , motionis for-
mas efficere differentes .

28 Perspicuum igitur est &c.] sic Aristote. δῆλον οὐδὲ
ἔτεραι τε εἰν αλλήλων, καὶ τὸν ὄλεον τι καὶ τελείων οὐδὲν .
Perionius minus attente, minusque considerate ita inter-
pretatur . Ita perspicuum est & inter se specie differre volu-
ptates , &c. Hic non colligit è superioribus Aristoteles in-
ter se differre specie voluptates , sed motus à voluptate eo
differre, quòd nihil ueret, quòd minus motus sit imperfectus:

voluptas autem sit quiddam totum , & integrum : atque ita explicat D.Thom.

29 Neque horum quicquam vel motus] sic habent omnes libri vulgati Parisiens. Ven. Florent. εδε τούτων εδεν κίνησις, οὐδε γένεσις. quam lectionem cùm reificere veritus sim, tūm putauī legendū deinceps, Οὐδε δη οὐδον, quē admodum legit & Argyropylus, vt mox dicemus. Huius autē vulgatæ scripturæ hæc sententia est, neq; aspectū, neq; pūctū, neq; monada, seu (si dicere liceat) vnitatem, esse motum aut ortum. Ergo neque voluptatem esse motum, quod alii dicebant. neque me communīt quorundam librorum manu scriptorum auctoritas, in quibus ita scriptum est, οὐ δε τούτων εδεν κίνησις. quanvis enim hæc sint verissima, tamen cùm paulo antè dixerit aspectus, puncti, monadis non esse motionem, ineptam repetitionem futuram existimauī, si statim subiungeret, neque cuiusquam horum motio aut ortus est. Præterea tota hæc disputatio pertinet ad eos refellendos, qui dicebant voluptatem esse motum. colligit igitur hic à similibus illis aspectu, punto, monade, quæ cum sint quædam tota, non sunt motus, neque voluptatem esse motum. docuit autem primū neque aspectus, neque puncti, neque monadis esse motionem: deinde addit, neque horum quicquam esse motionem. Quod si nihil horum est motio, ergo neque voluptas motio est. eo enim his similis voluptas est, quod quiddam totum & perfectum est.

30 Ergo neque voluptas] sic arbitrör hoc loco legēdum οὐ δε δη οὐδον, quantunus reclament licet omnes codices. Ac meam quidem sententiam adiuuat Argyropylus, præter ipsam rationem, quæ multo pluris est.

31 In unoquoque igitur] scio in omnibus libris impresis legi καθέκασον δε, sed arbitrör δη esse reponendum. Vetus interpres neutrum habuit neque δε, neque δη. pendet autem sententia ab illo loco, iam verò cùm sensus omnis &cet.

32 Atque ut quæque voluptas est perfectissima, ita est iucundissima .] οὐδέσθι δη τελειοτάτη. Perionius præpostere hæc interpretatur. Ut autem quæque actio plurimum habet

bet iucunditatis, ita est perfectissima. articulus enim præpositus voci τελειοτάτη, postulat ut τελειοτάτη antecedat si non ordine, at sententia.

33 Sed non ita perficit ut & res sensui subiecta.] sic omnes habent codices sine illa varietate, ὅν τὸν αὐτὸν δὲ τὸ πόντον τὴν τελειοτάτην, καὶ τὸν αἰδηνότοντες καὶ τὸν αἰδηνότον. quorum verborum hæc sententia est, aliter functionem sensus perficit uoluptas, aliter & id quod sensu percipitur, & sensus. Nam voluptas functionem sensus perficit, vel ut forma, vel ut finis, quemadmodum infrà docebit Aristoteles. id autem quod sensu percipitur, & sensus, ut mouentia quædam perficiunt. Atque hoc quidem modo D. Thomas explicat. sed Eustriatius & aliter explicat, & scripturam immutat. sic enim legendum censet. ὅν τὸν αὐτὸν δὲ τὸ πόντον τὴν τελειοτάτην, καὶ τὸν αἰδηνότον τὸν αἰδηνότον. putat enim meendum esse in nomine αἰδηνότον, suspicaturque in eius locum scribendum esse τὸν αἰδηνότον, ut sit hæc sententia Aristotelis. non eodem autem modo sensus functionem perficit voluptas, quo modo id quod sub sensum cadit, sensum: sed id quidem quod sub sensum cadit, sensum perficere dicitur, tanquam cum à potestate ad functionem muneris deducens: uoluptas autem muneris functionem perficere dicitur tanquam ea amplificans, maiorēq; efficiens. Ea. n. quæ ex terræ dimissione percipitur, voluptas, terræ dimetiendæ studiū & functionē exacuit, promouet, amplificat: itemq; ea quam ex fidium cantu capit fidicē, auget fidicinis fidibus canentis functionem. Quemadmodum igitur medicus & bona valetudo non eodem modo benè valendi sunt causæ: sed medicus qui dem extra eum est qui conualuit, & homine benè valente prior est: ægrotante enim homine erat medicus is qui moribū depulsurus est: ille autē nō erat valēs. at bona valetudo & est in eo qui benè valet vel ut habitus, vel ut forma (bona valetudo enim hominē benè valentē informat, cum à bona valetudine benè valens & sit & appelletur) & uno eodemq; tempore est, quo is qui benè valet: sic id quod sub sensum cadit, longè aliter sensum, eiusque usum & functionē perficit, quam voluptas. Nam id quod sensu percipitur, sensum eò

èò perficit, quòd sensum ipsum quodammodo lacescit, atq; ad munus fungendum prouocat, functionéq; ex eo in quo potestas inest, elicit: voluptas autem propterea quòd functionem muneris amplificat, vt diximus.

34 Veluti eos qui florent, ætate] τοὺς ἀκμαῖς uel τοὺς ἀκμάζοντας soleo ita latinè reddere ætate florentes. nam & pastores illi Virgiliani Ambo florentes ætatis, mihi videntur græco nomine ἀκμάζοντες dici posse. & flos ætatis apud Lucretium & Terentium, ἀκμή à Græcis nominatur.

35 Principio enim incumbit in ea cogitatio] secutus sum hoc loco librorum Florentinorum, Parisiensium, & ceterorum emendatorum scripturam: quæ sic habet, τὸ μὲν γῆρας τὸν παρακέκλιταιν διάνοια, quanuis mihi non displiceat altera lectio, quam secutus est Arpyropylus, παρακέκλιται. idest excitata, & prouocata quodammodo cogitatio est.

46 At differunt specie functiones cogitat.] διαφέρεσθαι δὲ εἰ τῆς διάνοιας. &c. in quibusdā codicib. corruptis reperitur hæc sententia bis scripta, semel hic suo loco: iterum suprà alieno, statim post illa verba σιώμεδα τελεῖθαι. atque eos codices secutus est Perion. neque emendauit Gruchius.

37 Cum inepti & mali sunt equorum agitatores, aut histriones] ὅταν φῶλοι ἀγωνίζομενοι ὦσι. secutus sum hoc loco Eustrat. qui hæc verba sic explicat. Δηλοῦ τὸ συμβαῦνον ἐν τοῦσι ἡποδρομίαις. οὐδέ τις γὰρ τῶν θεατῶν, ἀγωνίζομένων τῶν ἕνιοχων ἀλλοι τι τράπηται, ἀλλ' ἐκείνοις πάντις τροπέχεσθαι τὸ σφύδρυ χαίρειν τοῖς τῶν ἵππων δρόμοις, καὶ τοὺς τῶν ἕνιοχων ἐνεργείας. i. declarat id quod accidit in ludis circensibus. nemo enim spectatorum certantibus aurigis aliud agit, immò verò eos spectant attentissimè propterea, quòd equorum cursibus, & aurigarum functionibus delectantur, cum boni sunt aurigæ. sic igitur Eustratius. sed ἀγωνιστὴ intelligi etiam possunt histriones, quod ex libro Aristote. περὶ ποιητικῆς, cuius cognoscere licet. οὐκ ἐκπίπτεται, οὐ πανῶς ἀγωνίζονται. ibid. εἰ γὰρ ἔδει ἐκεῖτὸν τραγῳδίας ἀγωνίζεσθαι, τρόπος οὐκείστρου δῆτας αὐτοῖς ἀγωνίζονται.

38 Euenit igitur muneris functionibus] sic Aristoteles συμβάνει δὶ περὶ τὰς ἐργασίας τῶν αὐτοῖς δὶ τῶν οἰκείων οἴδοντῶν τε καὶ λυτῶν. quorum verborum sententia est aper- ta. At Perionius sic. nec emendat Gruchius. Contingit ergo circa actiones rem se habere contrā in voluptatibus iis, quae natura accommodata sunt, atque doloribus: quae ora- tio, neque satis emendata est, neque sententiam Aristote- lis declarat.

39 Non tamen videtur voluptas] οὐ μὴν ἐσινέγει οὐδό- μη διανοία εἴναι, εἴ τ' οὐ διδοτης. quibus verbis hoc significatur si verum de verbo exprimas, non videtur tamen voluptas cogitatio, aut sensus esse. sed cum græci & latini Philoso- phi, qui in hos libros scripsierunt commentarios, haec verba sic accipient, διανοία & διδοτης, quasi dixerit διανοίας ἐ- ργασία, διδοτης ἐργασία: ego quoque mihi faciendum esse putaui, ut hunc locum alioqui obscurum futurum, hoc modo interpretando luculentum redderem.

40 Quod si hoc recte dicitur, ut uidetur, & si uniuscuius- que rei &c.] secutus sum eam scripturam, quae reperitur in omnibus emendatis codicibus, Florentinis, Venetis, Parisiensibus. est autem huiusmodi. Εἰ δὲ τῷ το κακῶς λέγεται, καθάπερ δοκεῖ, καὶ ἐσινεκάστη μέτρον οὐ διφετι, καὶ διχαλάσση τοῖς το: καὶ οἴδοντες εἶναί οὐ τῷ φανούμεναι. mendosa sunt autem exemplaria quedam Germanica, in quibus legi- tur καὶ ἐσινεκάστη, tollendaq; est copulatio καὶ, quae est ante vocem ἐκάστη: eaque verba καὶ ἐσι, sic sunt accipienda quasi dixerit καὶ εἰ ἐσι. idest & si est. repetitur enim particu- la εἰ, ē superioribus. Quare mendosè vertit totum hunc lo- cum Perionius hoc modo. Quod si præclarè ac verè dicitur, profectò ut videtur, sic etiam est rerum omnium mensura virtus & sapiens quia talis est. Putauit sententiam hic con- cludi & finiri, cum pendeat usque ad illa verba τὸ δὲ τῷ. Est autem legendum hoc loco in meis latinis. Quod si hoc recte dicitur, ut uidetur: non ut librarius impreslit, di- ci videtur.

41 Multę enim exoriuntur hominum pestes &c.] sic Ari- sto. πολλαι ταῦτα καὶ φυταὶ καὶ λύματα αὐθεόπιν γίγνονται. Pe- rionius

rionius sic . Multæ enim sunt hominum depravatæ , infestæque affectiones . non dicit Aristoteles multas esse hominum depravatas affectiones , sed multas existere hominum corruptelas . id est multa quotidie exoriri , quæ ingenium hominum corrumpant , ac depravent .

42 Sed earum , quæ uidentur esse &c .] Perionius hunc locum (dissimulare non possum) ualde inconsiderat è interpretatur . Verba Aristotelis hæc sunt τῶν δέπιεκῶν δοκεσῶν εἶναι ποιῶν , οὐ τίνα φατέον τοῦ αὐθηρώτερεῖναι ; Primum horum verborum unus spiritus , una continuatio est . ille autem discerpsit , hoc modo , bonorum autem sunt veræ voluptates . sed quæ tandem , qualis ue hominis propria voluptas habenda est ? Deinde in nomine ἐπιεκῶν , subintelligitur ἡδονῶν : Perionius uult subintelligi uirorum . Postremo δοκεσῶν , participium est patrii calus , numeri multitudinis à rectò δοκοῦσα , quod cohæret cum nomine ἐπιεκῶν : quæ cum sint puerilia , & in promptu posita , non persequerer , nisi Perionius in eis lapsus esset .

43 Siue igitur una , siue plures &c .] sic Aristotele . εἴ τ' ὅμιλα ἐσὶν , εἴ τε πλείους , οὐ τῇ τελείᾳ καὶ μαναπίᾳ αὐδόποις . Subintelligendum nomen ἐνέργεια , quod antecedit , non ἡδονὴ , ut interpretatur Perionius . Toties dixit Aristoteles vnam quanque actionem , seu functionem muneris à sua voluptate perfici . nunc hoc dicit . siue una , siue plures sint viri boni actiones , eas , quæ has actiones perficiunt , voluptates , propriè dicendas esse hominis uoluptates .

44 Et verò ex ludis ij qui remissionis] Arislot . ηγὶ τῶν παιδιῶν οὐ ἡδεῖαι . Perion . atque etiam ex , quæ pueris gratæ sunt & iucundæ , oblectationes . παιδιὰ . græcis , ludus est latinis . Nemo græcè doctus contrà dicet . at Perionius unus aliter sentit .

45 At quæ ex virtutæ vita degitur &c .] Εἰ τοσδέ επιεκῶν , Perion . quoniam ea demum sapiens videtur . επιεκῶν , hoc loco non sapientem , sed grauem , seuerum , ac serijs rebus de-ditum significat . itaque ζειος επιεκῶν ab Aristotele appellatur vita ſeuera , & in rebus serijs posita : & επιεκῶν inter-dum valet res ſerias agere & επιεκῶν τοῖς γελοῖοις , id est ri-diculis

diculis statim opponit.

46 Nisi & uitam cum uirtute cōiunctam] εἰ μὴ καὶ βίη.
Eustratius & Argyropylus subintelligunt ἀνθράκες. alii δι-
δαιμονος. ego illos secutus sum.

47 Videtur itaque sapientia] δοκεῖ γοῦν οὐ σοφία. secutus
sum libros Venetos, Florentinos, & ceteros ferè omnes: in
quibus ita scriptū est. vetus interpres & Argyropylus lege-
runt οὐ φιλοσοφία. quod si quis probet, non repugno.

48 Fortasse vero melius] sic omnes libri habent βέλ-
τιον διστομεργούς ἔχων. vetus interpres videtur legisse
συμεργούς ἔχειν. quam scripturam si quis probet, sic erit in-
terpretanda: fortasse verò præstiterit adiutores habere.

49 Nemo enim bellum gerere] ratio est superiorum il-
lorum. Versamur enim in rebus gerēdis &c. quædam inter-
posuit suo more.

50 Si cum amicis inimicitias suscipiat] εἰ τὸς φίλων πο-
λεμίες ποιοῖτο. Perionius, si quis amicos ad bellum instruat.
rectè sic interpretatus esset Perionius, si πολεμίες scriptū
esset. nisi fortè putat πολεμίες, & πολεμίες, idem esse.
quod longe aliter est. hanc sententiam sic Homer. īλ. īστ.

Αρρίτωρ, θέμισος, δινέσιος εἴσιν εὐεῖνος,

Οὓς πολέμους ἐπατεί εἰσιν ημίτις, οὐκρύσσεντος.

Et M. Tull. Philip. 13. in princip. Nā nec priuatos focos,
nec publicas leges uidetur, nec libertatis iura cara habere,
quem discordiæ, quæ cædes ciuium, quem bellum ciuale de-
lectat: eumque ex numero hominum eiiciendum, ex fini-
bus humanæ naturæ exterminandum puto.

51 A` facultate ciuili diuersam ac] sic habent om. lib.
impressi. neque dissentunt manuscripti: ἐτέραν δὲ τὰς τῆς
πολιτικῆς, &c. quorum verborum hanc sententiam esse pu-
to. Reip. quoque administratio negotiosa est. nam præter
reip. gerendæ curam, & operam, is qui remp. administrat, si-
bi, ac ciuibus potentiam, & honores, aut beatitudinem com-
parat: quæ quidem beatitudo à ratione reip. gerēdæ differt,
eamq; beatitudinem quærimus, vt ab illa plurimum diffe-
rente. Eustratius uidetur vim asserre verbis Aristotelis, &
in locum nominis πολιτικῆς substituere velle Δεωφντικῆς.

Itaque sic hunc locum explicat. & talis beatitudo seu felicitas alia est ab ea beatitudine, quæ in contemplatione positæ est, quam beatitudinem in contemplatione positam nunc querimus. ego per uulgatam Aristotelis lectionem securus, & interpretatus sum, eiusque sententiam eam, quæ mihi verbis Aristotelis maximè videbatur conuenire, paulò ante in medio proposui.

53 Hæ autem sunt negotiosæ] ἀντραὶ δ' ἀρχολοι;. Perio. hæc autem officia sunt actuosa. actuosi dicuntur ij, qui ad agendum apti sunt, qui in actione versantur. & virtus actuosa a M. Tull. appellatur, quod aliquid agat: res autem ipse non dicuntur actuosæ, sed negotiosæ potius.

53 Quod decorum est cuique &c.] τὸ πρέπον ἐκάστῳ διατηρουμένες. Perio. suum cuique tribuimus pro dignitate. Multa peccata in paucis verbis. διατηρεῖν est conseruare, non tribuere. nisi forte dicet se legible διαυρουμένες, quæ lectio reperitur in quibusdam libris Germanicis. sed mendosè. Præterea τὸ πρέπον non rectè interpretatur pro dignitate.

54 Et temperanti, auctoritate & licentia] καὶ τῷ σώφορῳ εἴσοδια. Plato lib. primo de rep. præclare ac penè dicam diuinè, ut alia, ostendit iustitiam & temperantiam in hominibus dissimili ac dispari fortuna spectari, atque explorari. Nam ut si quis diues, & omnibus rebus ad viçtum cultumq; necessariis affluens neminem fraudet, nemini furetur: non continuò iustus habendus sit: sed is potius, qui in summa tenuitate, & mendicitate, nihil tale admittat: sic si quis priuatius, & inops ac tenuis vxorem alienam non solicitet ad stuprum, nec puellis ingenuis labem inferat, non sit ob eam caulam temperantiae laudibus ornandus: sed is demùm, qui potens, opulentus, & magistratum gerens ab uxore alterius oculos & cupiditates suas contineat, & refrenet. Quidam viri doctissimi putant εἴσοδια, hoc loco valere facultatem, à quibus dissentio. est enim εἴσοδια potestas ea quam potentior, aut opulentior aliquis propter opes suas, aut magistratum adeptus est. & ita loquitur supra lib. 1. διὰ πολλὰς τὸν εὐείσοδιας ὄμοιο παθεῖν Σαρδαναπάλῳ.

55 Et humaniter viuat] sic loquitur M. Tullius in quādam epistola. docebo quid sit humaniter viuere.

56 Iam verò vtrum dij erunt temperantes] scio in omnibus libris impressis legi. εἰ δὲ σώφρονες, τι ἀντέτειν: sed cū viderem hæc verba non satis aptè cohærere cum ijs, quæ antecedunt, διαίτες, τὰς αὐδηπέις, τὰς ἐλαθηπίς, suspicatus sum sub esse mendum. auxit suspicionem meam quidam vetus codex manuscriptus, in quo ita scriptum reperi. αἱ δὲ σώφρονες. Præterea vetus interpres aliquantum abest ab hac vulgata lectione, videturque legisse ἀρά αὐτέτειν: vt hæc fortasse sit integra huius loci scriptura. οἱ δὲ σώφρονες ἀρά αὐτέτειν, οἱ φορτικοὶ. &c. quorū verborum sententiam expressi, cum iis, quæ sentit Aristoteles, meo quidem iudicio, valdè consentaneam. Verba autem, quæ deinceps sequuntur, an odiosa ac non ferenda &c. quæ cum interrogatione pronuntianda sunt, affirmationis vim obtinere intelligentur. quod genus Aristoteli perquām vñstatum est.

57 An odiosa ac non ferenda laus illa] οἱ φορτικοὶ οἱ ἔπαινοι. suprà annotauī vocem φορτικὸν mihi videri aptè reddi posse latinè odiosum, non ferendum. Adr. Turnebus arbitrabatur hoc loco φορτικὸν ἔπαινον commodè dici posse, laudem ineptam: cuius auctoritatem quanuis plurimi faciam, non sum tamen semper secutus, existimans ineptum minus esse, quām φορτικὸν.

58 Neq; huius rei iudicium] οὐδὲ οὐ κρίσις. quibusdam codicibus mēdōsis desunt hæc εἰδούσης κρίσις.

59 Et qui res quām potuerint honestissimas, gesserunt] omnes libri tūm impressi, tūm manuscripti, quos quidem viderim, sic habent πεπραγότας δὲ τὰ καλλιστώς φέτο. Ego verò eos omnes arbitror esse corruptos. quia in re non dubito, quin homines eruditī, & perpoliti mihi sint assensuri. Quis enim ita loqueretur? & qui res, (vt arbitrabatur) honestissimas gesserunt. Existimo igitur ita primū scriptum esse ab Aristotele πεπραγότας δὲ τὰ καλλιστώς φέτο. deinde vel librarios, vel arrogantes aliquos homines (quorum maxima turba est) ex oīovte, fecisse oīovtou. Postremo studiosos, & mediocriter doctos animaduertētes verbū tē-

poris præsentis οἰούται huic loco non quadrare, & suspicantes ab Arist. scriptum esse ὡς φέτο, ut ad Solonem referatur, non ad participium πεπραγότας, ita correxisse. legendum igitur hoc loco censeo ὡς οἰούτε. neque puto quenquam auris purgatæ hominem à me dissensurum. M. Antonius Muretus quidem mihi assentitur, cuius vnius sententia & iudicium instar est multorum. Quemadmodum autem græci dicere solent, ὡς οἰούτε κάλλισον. ὡς οἰούτε βέλτισον. ὡς οἰούτε μέγισον: Ita & latinè dicimus, quam possum maxima voce dico, quam breuissimè potui, quam maximè possumus, quam potui maximis itineribus.

60 Quippe qui dixerit mirum sibi non futurum, si multitudini &c.] scio Eustratum ita hunc locum explicare, quasi significet Aristo. Anaxagoram dixisse, sibi mirum non futurum, si ipse haberetur à multitudine ineptus quidam & absurdus. sic enim scribit Eustratus. λέγει δέ Αναξαγόρας μηδὲν εἶναι θαυμασὸν εἰ τοῖς πολλοῖς ἀτόπος καὶ κακοδίκηων νομίζουμεν. Idest non est mirum (inquit Anaxagoras) si à multitudine absurdus, & miser habear. Verum pluris est apud me Aristoteles ipse in libris ad Eudemum, cuius hæc verba sunt. Αναξαγόρας μὲν οὐ Κλαζομένιος ἐρωτηθεὶς τίς οὐ διδασκούσατος, & θεὶς εἴπεν οὐ σὺ νομίζεις, εἰλλάτοπος αὐτὸς τοι φαίνειν. idest Anaxagoras Clazomenius interrogatus quis esset beatissimus? non is (inquit) quem tu existimas, sed absurdus quidam, atque à beatitudine valde alienus videatur. Apparet igitur ex his verbis, non dixisse Anaxagoram mirum non futurum, si ipse miser, minimèque beatus à vulgo habeatur: sed si is qui re vera sit beatus, non habeatur à vulgo beatus. fateor tamen etiam Eustratii sensum huic loco conuenire.

61 Vis actionum præcipua] τὸ κύριον. Perion. in quibus laus versatur. non probo. τὸ κύριον malim interpretari, id quod plurimum valet, vim præcipuam. &c. ut sup.

62 Multa quidem & meritò præmia magna ferant] πολλὰς δὲ μιᾶς καὶ μεγάλας &c. versus est Theogn. integer pentameter. interiectum est autem aduerbiū δικαίως. cuius sententiam non est affecutus Perionius. quin ne suspicatus

tus est quidem esse versum. sic enim interpretatur, magnum illa quidem fructum ferrent, idest, ut opinor, affirrent. ἔφερον autem valet hoc loco ἔφέροντο. idest consequentur, obtinerent, referrent. Præterea non probo quod μιδὸν fructum interpretatur, cum mercedem significet. neq; verò est, quod quis mihi vitio uertat, quod præmia latine reddiderim. nam & licuit mihi in versu μιδὸς præmia dicere, et arbitror etiam in soluta oratione præmium pro mercede usurpari posse, non tamen contrà pro eo, quod latini præmium propriè nominant, mercedem, nisi quis uti velit tralatione liberiore, & penè dicam, inuercunda.

63 Docile ad virtutem reddere] scio καταχώχυμον, valere ἀλωτόν, κατεχόμενον, κενρατημένον, idest captum, obnoxium, diuino quodam spiritu afflatum. sed cum lingua latina talem tralationem non ferat, nisi ita verterem, virtutis studio, atque amore diuinitus afflare, studui in Aristoteles sententia exprimenda quam proximè ad græci nominis notionem alio loquendi genere accedere. Inflammanti igitur verbum, quo usus sum, quanuis à significatione nominis græci καταχώχυμος valde remotum sit, ab eo tamen, quod significat Aristoteles, non valde longè animos abducit. Alterum autem illud, quod priore loco posui, docile ad virtutem reddere, græco καταχώκιμον ποιῆσαι, ita simile est, ut idem penè videatur. Eustratus enim disertè ait καταχώχυμον, hoc loco valere τὸ ὑπεῖκον καὶ διαθέσ. idest quod cedit, facileque obtemperat: quibus nomen docilis propendum par est. Non est porrò omittendum Argyropylū mihi videri aliter legisse, quam in vulgatis libris scriptum repetitur. sic enim habent omnes libri typis excusi, cum quibus consentiunt manuscripti, quos quidem viderim, οὐθοσ τε διγενὲς καὶ ὡς αἰλιθῶς φιλόκαλον, ποιῆσαι αὖ καταχώχυμον εἰς τῆς ἀρετῆς. quorum verborum ea sententia est, quam expressimus. Ille autem sic videtur legisse οὐθοσ τε διγενὲς καὶ ὡς αἰλιθῶς φιλόκαλον, ποιῆσαι αὖ καταχώχυμον εἰς τῆς ἀγωγῆς. idest ingenioque generoso, verèque honesti studioso bona educatione diuinitus afflato fidem facere posse. cuius lectionis vestigia nusquam alibi reperi.

64 Præclareque fortasse nobis cūm agatur.] ἀγαπητὸν δίως εἰν. ἀγαπητόν εἴσι, latinè dicere solenus, benè aut præclarè nobiscum agitur, magna diis habenda est gratia . Perio. sed contenti esle debemus . non probo .

65 Sed oporteat animum auditoris.&c.] αλλὰ δέη προσειργάδαι τοῖς ἔθεσι τὴν τοῦ ἀκροατᾶς ψυχὴν . Perionius hæc verba, τινὲς τὲ ἀκροατᾶς ψυχὴν, interpretatur . impotentis animum, duorum uocabulorum similitudine ἀκροάτης & αὐταρῆς deceptus . quorum alterum auditorem significat, alterum incontinentem seu impotentem . neque emendauit Gruchius:

66 Quonam modo oratione de sententia sua demouere possis?] Varia est huius loci lectio ita tamen, ut quomodo cunque legas, eadem sit sententia . libri Veneti, Florentini, & Parisienses, quos secutus sum , sic habent . πῶσοιόντε μεταπεῖσαι. alii πῶσοιστε μεταπεῖσαι. subintellige λόγος: alii quos secutus est vetus interpres . πῶσοιντε μεταπείσαι.

67 Perinde quasi viri boni in primis consuetudine] se-
cutus sum scripturam omnium librorū impressorum , quos
quidem viderim . quæ talis est. ὡς ἐπακεσφορέων τῶν ἐπιτε-
κνῶν τοῖς ἔθεσι προπύγμενων, quāuis eā suspicer eē corruptā.
suspicionem meam adiuuat vetus interpres, qui videtur le-
gisse προπύγμενων, proculdubio mendosè . ne igitur lon-
gum faciam, puto omniō legendū προπύγμενων . atque
hanc meam conjecturam codices nonnulli manuscripti cō-
probant & confirmant . Erit autem si ita legamus, hæc sen-
tentia. perinde quasi viri boni consuetudine prouecti , sint
obtemperaturi .

68 Cyclopum more vxorem & natos priuata lege guber-
nans.] κυκλωτικῶς θεμιστόν ποιῶν, ήδ' αἱρόχε . Hom.
οδυσσ.ii.

69 Ceteris denique institutionibus] καὶ τῶν αἱλων παι-
δεμάτων. in quibusdā codicibus scriptū reperi, καὶ τῶν αἱλ-
ων ἐπιτηδεμάτων. Vtraque lectio æquè probabilis est .

70 Suntque ad obtemperandum faciles & propensi.] καὶ
ἐνπειδῆς. nonnulli codices habent ἐνπειδῆς , sed men-
dosè.

In librum decimum. 44

dosē. quos secuti Perion. & Gruch. hunc locum perperam interpretati sunt.

71 Ita enim, quod sibi opportunum, atque vtile est.] μᾶλλον γὰρ τοῦ προσφόρου τυχαῖν ἐκαστος. Perion. omnes enim utilitatem sequuntur libentius. sunt hæc quidem vera, sed ab Aristotelis sententia valde dissident.

73 Quemadmodum & nonnullos ipsos sibi medicos] οὐδέπερ καὶ ιατροὶ εὐοι δοκεῖσιν εἰσιοι εἶναι. Perion. sicuti etiam sunt quidam medici, qui suo iudicio sunt clarissimi. longè aliani orationem affingit Aristotelis, quam ipse sentiat Aristoteles. non enim dicit quosdam medicos sua opinione, suo'ue iudicio esse optimos, sed reapse quosdā sibi esse medicos optimos, propterea quod iis rebus obseruatis, quæ sibi prodeste & quæ obesse soleant, didicerint, quo potissimum victu, & quibus exercitationibus suā valedūinem tueri possint.

73 Vt legum ferendarum scientia præstet.] νομοθετικῶν γενέσαι. Perionius. vt ad leges imponendas idoneus esse videatur. docuimus suprà leges imponere, esse ferre leges pernicioſas, aut inutiles. neque hoc loquendi genus huic loco conuenire. neque tamen hæc sunt à Gruchio emendata.

74 Non enim cuiuslibet hominis est quenuis, & eum qui &c.] ὅντινα γάρ οὐ καὶ τὸν προτεθέντα διαθέντα καλῶς οὐκ εἴσι τοῦ τυχόντος. Perion. & Gruchius hæc verba ὅντινα καὶ τὸν προτεθέντα referunt ad νόμον, non rectè. sic enim illi, Neque enim cuiusluis est nosse quas leges ponere oporteat, & quomodo rectè disponendæ, quas ponere velit. quam quidem interpretationem ego refellerem, nisi græci sermonis vsus, & proprietas refellerent. Quis enim græcorum ita vñquam locutus est προτιθέντων νόμον, pro legem ponere aut ferre? præterea his verbis, ὅντινα οὐκ, nullo modo ea sententia, quam illi expreſſerunt, subiici potest. Postremò Argyropylus, & Aretinus, & ceteri omnes verba illa ὅντινα, & τὸν προτεθέντα, de homine qui sit instituendus, accipiunt. Quin D. Thomas tametsi corrupta interpretatione vsus sit, eam tamen sententiam, quam ego expressi, sequitur, & explicat.

Errata sic corrigenda.

Pagina	versus	
3	21	erudit <i>i</i>
4	12	debeat,
5	17	utiliter
7	4	encyclia
eadem	13	bōnorū sunt fīnes
11	7	eo quod
12	10	quo &c. eo
14	13	Eodemq; modo
20	13	chamæleontem
21	30	fortunæ
35	4	accommo ^{da}
ead.	13	atque eo quidem &c. quo
28	1	hic versu ^s duo p <small>rae</small> postere positi sunt.
ead.	10	quod parum
35	5	temperat <small>e</small>
36	12	propter has
38	9	dicam)
4	11	per inscientiam) hic omissus est index numerus 2.
50	2	horum
eadem	29	dicitur
51	28	sphæræ hic omissus num. 11.
52	5	Ea autem
56	1	possunt. Neque
63	29	qua sint, & qualibus
65	8	qui in bello &c. decernuntur.
eadem	24	afferunt.
73	29	nec cerno viso) hic omissus num. 63
77	29	Nam et pueri) hic omissus num. 75
84	16	propensiōes
85	3	alii quidem tum
eadem	16	& quibus exiguum
86	9	μεγαλοτρεπειαν
87	25	operis, quod
97	7	remotae
99	15	ἀκρόχολοι
100	6	accommo ^{da} t <i>i</i> sunt. Sed
118	15	Itaq; vocant eos &c.) n. 25 omissus
125	24	vsq; eò dum parui) nu. 49 omissus
134	18	absurdum videtur,

135	4	fieri potest :
139	14	partium quoque animi eam , quæ
140	29	gesta. Appetitio. 10. aut vltimi est. Cœ
		filium &c.
156	28	caretat : sic se
158	30	illum haud
159	19	tolerantia, siue
160	25	, omnino rationem eorum
166	17	non est vniuersus
173	14	prædictæ
176	27	Hæc enim à consilio auersa est : Illæ
183	9	quæ ab his
188	20	sed ineſt in ea
204	9	Videntur autem
208	1	autem reip.
247	15	expletio, etiam
255	15	eisdem esse probab.
eadem	24	Quod si hoc recte dicitur, ut videtur,
268	33	ab omnibus

Errata in annotat.

273	22	incuria, seu quæ
188	29	: ή ὅ τι
316	33	etiam si quis
323	22	παρ' αὐτῷ
351	6	eam
385	24	τῶν δῆ
397	7	bonos esse : bonum esse
398	14	κατὰ ποσὸν, & ita vers. 19.
401	23	qui vtuntur, hæc
407	3	ἀρχίσ
416	38	ηδισον δὲ τὸ κατὰ
427	32	perfruens

